Gabriel Constantinescu

Crime înfiorătoare și Tâlhării îndrăznețe

din a doua jumătate a secolului XIX în România

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

Gabriel Constantinescu

Crime înfiorătoare și Tâlhării îndrăznețe

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea
în România

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

Gabriel Constantinescu (n. 1984) a urmat cursurile Facultăţii de Istorie, specializarea Istorie-Engleză, din cadrul Universităţii din București. A obţinut licenţa în istorie și în limba și literatura engleză (2007), o diplomă de master în Istoria Ideilor și a Mentalităţilor (2009), iar în 2012 și-a susţinut public teza de doctorat intitulată „*Percepţia criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*" sub coordonarea prof. univ. dr. Ion Bulei. Bursier POSDRU (2009-2012), Visiting Research Fellow la University of Kent la Canterbury (martie-iunie 2011), sub supervizarea profesorului Keith Hayward, Gabriel Constantinescu a publicat o serie de articole știinţifice și de popularizare în „Historia", „Orizont XXI", „Istorie și Civilizaţie", „Analele Universităţii din Craiova", „Romanian Journal of Modern History", „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat". Articolele sale abordează, într-o manieră interdisciplinară, teme insolite în istoriografia românească – istoria criminalităţii și a criminologiei.

Gabriel Constantinescu

CRIME ÎNFIORĂTOARE ŞI TÂLHĂRII ÎNDRĂZNEȚE

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea
în România

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

Referenţi ştiinţifici:
prof univ. dr. Ion Bulei,
prof. univ. dr. Gheorghe Cliveti,
prof univ. dr. Vladimir Osiac,
conf. dr. Marian Petcu
Coperta: Dan Mărgărit
Tehnoredactare: Claudiu Florin Stan
Imagine coperta I: Revista „Veselia”, anul XV, nr. 8, 22 februarie 1908, p. 1.
(foto Gabriel Constantinescu)

ISBN E-Book 978-606-537-170-5
ISBN 978-606-537-133-0

tel.: 0371 135 349, 0721 209 519; fax: 0372 896 572
editura@cetateadescaun.ro ,www.cetateadescaun.ro

Cuprins

Prefaţă

Ceea ce ne propune Gabriel Constantinescu este o temă originală, percepţia criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (desigur, aici e de constatat faptul că autorul nu are în vedere secolul al XIX-lea în accepţia lui de „**secolul cel lung**", conform lui Hobsbawn, adică până la Primul Război Mondial, ci în accepţia clasică de până la 1900). Un subiect vast într-un stadiu de cercetare deocamdată incipient. Nu există în istoriografie lucrări care să fi examinat percepţia criminalităţii în presa din România în secolul al XIX-lea. În acelaşi timp, nu este doar un subiect de cercetare academică, ci şi unul cu importante conotaţii sociale, după cum o constata în epocă scriitorul Aurel Alexandrescu-Dorna, pentru că nu poţi să te referi la fapte criminale fără a te gândi că poţi influenţa prin presă, mediul social care le-a produs. Autorul se preocupă de subiectul pe care şi l-a ales ca teză de doctorat de câţiva ani, dovadă fiind articolele sale publicate în revistele „Historia", „Orizont XXI", „The Romanian Journal of Modern History", „Analele Universităţii din Craiova" şi în volumele „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat". Articole excelente, bine scrise, cu o vizibilă tentă originală.

Pentru a constata prezenţa criminalităţii în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autorul face o analiză cantitativă a patru ziare: „Trompetta Carpaţilorŭ" (1865-1877), „Pressa" (1868-1876, 1877-1881), „Telegraphul" (1871-1888) şi „Resboiul" (1877-1902). Alegerea nu e aleatorie, ci determinată de frecvenţa ştirilor şi, în general, a articolelor referitoare la criminalitate. Fireşte, Gabriel Constantinescu nu se opreşte doar la aceste patru ziare. Abordează percepţia criminalităţii la nivelul general al întregii prese. Examinează fenomenul şi în alte ziare importante prin tiraje, durată sau arie de circulaţie. Nu are în vedere calendarele şi almanahurile. Ele puteau să intre în aria sa de preocupări pentru că sunt într-un fel tot periodice şi fac parte din ceea ce numim presă. Dar, evident, era deja excesiv volumul de materiale cercetate. Motiv pentru care nu sunt cercetate nici jurnalele şi revistele din Transilvania, Banat, Bucovina (în Basarabia nu era niciun ziar sau revistă în limba română, primul fiind abia în 1906). Sunt avute în vedere doar cele din Vechiul Regat. Autorul grupează materialul cercetat în patru categorii de ştiri: cele referitoare la omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte, ştiri despre tâlhării sau jafuri, ştiri despre furturi şi, în fine, ştiri despre delapidări, înşelăciuni şi falsificări de monedă. Ştirile din prima categorie predomină, ziarele prezentând predilect infracţiunile violente, spectaculoase, atractive pentru cititori. Autorul stabileşte spaţiul din ziar ocupat de ştiri, la fapte diverse sau separat, analizează ştirile pornind de la titlu, cu ilustraţii sau fără. El nu restrânge cercetarea sa doar la ştirea de presă. „Am optat pentru o tratare globală a subiectului", ne declară. Şi, într-adevăr, abordează tot felul de aspecte: teoretizări privind criminalitatea, legislaţia penală, criminologie şi modernizare, criminalitatea în cultură în genere, evoluţia presei, ziare şi ziarişti... Şi nu doar în spaţiul românesc, dar totdeauna şi în Europa sau plecând de la Europa. Autorul

are în vedere nu doar percepţia fenomenului în presă, dar şi capacitatea Statului de a controla criminalitatea sau reprezentarea criminalităţii în literatură şi în cultura tradiţională. „După cum o prismă descompune lumina în mai multe nuanţe diferite, scrie autorul, nu fără puţină laudă de sine, această carte surprinde câteva percepţii ale criminalităţii în societatea românească". Gabriel Constantinescu observă că au fost perioade în secolul al XIX-lea în care capacitatea Statului de a controla criminalitatea a fost vizibil diminuată (vezi anii 1877-1878, când soldaţii ruşi comit o serie de infracţiuni şi Statul Român nu poate reacţiona). Îndeosebi, criminalitatea a fost mai evidentă în Dobrogea şi în nordul Moldovei. Dă exemple care atestă dificultăţile Statului, unele datorate începuturilor de modernizare (de pildă, introducerii curţilor cu juraţi prin Codul Penal din 1865, în condiţiile în care procurorii nu sunt încă suficient de pregătiţi în a strânge dovezi ale vinovăţiei celor reţinuţi şi acuzaţi). Face necesarele comparaţii între criminalitatea masculină şi cea feminină, între cea urbană şi cea rurală, între criminalitatea din România şi aceea din alte ţări europene (era mai mare în România). Cauzele criminalităţii sunt considerate a fi starea economică, mediul social, alcoolismul şi lipsa educaţiei. Sunt puse în evidenţă şi succesele în domeniul criminologiei din acea perioadă (Ioan Tanoviceanu, fraţii Minovici, Alexandru Şuţu, Iulian Teodorescu). Apoi felul în care criminalitatea stârneşte interesul literaturii culte (Ion Luca Caragiale, I. Slavici, M. Sadoveanu, C. Sandu Aldea, N. Beldiceanu), interesul literaturii populare, precum cea scrisă sau plagiată de Panait Macri sau Ilie Ighel-Deleanu, N. D. Popescu. Ne sunt prezentate stereotipurile epocii, gen evreu-şmecher-înşelător, ţigan-hoţ-leneş-fricos, stereotipii care serveau de explicaţie în descrierea sau motivarea unor cazuri, incidente. Ne sunt descrise stări de panică în presă precum aceea stârnită la 1899 de ucigaşul cârciumarilor sau campaniile contra bulgarilor şi anarhiştilor din vara anului 1900 în jurul asasinării lui Ştefan Mihăileanu. Felul în care analizează autorul ştirile de presă este cu totul de remarcat. Într-un cadru larg de prezentare a mass-mediei şi criminalităţii, de evoluţie a criminalităţii sunt analizate delictele, răufăcătorii, victimele, acţiunile autorităţilor şi tot ceea ce comportă fenomenul de incriminare şi de reacţie a Statului.

Lucrarea demonstrează un remarcabil efort de cercetare a presei epocii în primul rând (autorul indică 115 publicaţii consultate, unele pe mai mulţi ani), un efort de consultare a arhivelor Naţionale Centrale (cel puţin 8 fonduri, cele mai însemnate pentru această temă), a izvoarelor edite (jurnale şi memorii), a scrierilor privind epoca din cultura română şi străină (de observat, că are în vedere literatură occidentală proaspătă şi recurge la studii consacrate, în orice caz de importanţă pentru domeniul în cauză). Este cu adevărat impresionant acest efort. Numai graţie lui, autorul acestei lucrări este pus în situaţia de a veni cu judecăţi de valoare şi cu cele mai pertinente consideraţii privind o astfel de temă. Este un merit esenţial al acestei cărţi. După cum un altul este capacitatea de încadrare a acestei informaţii. Gabriel Constantinescu scrie ca un cercetător format, cu atenţie la construcţia întregii lucrări, a fiecărui capitol şi subcapitol, a fiecărei fraze. Un scris de comunicare directă, de respect al proprietăţii termenilor.

Prof. univ. dr. Ion Bulei

Lista hărţilor, graficelor şi a tabelelor

Lista figurilor

Introducere

Această carte propune o abordare a istoriei din perspectiva fenomenului criminalității și este o versiune, ușor modificată, a tezei noastre de doctorat, ***Percepția criminalității în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea***. Istoria criminalității înglobează mai multe direcții de cercetare. Am optat însă pentru o analiză a relației presă-criminalitate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Conform mai multor autori, criminalitatea este un fenomen inerent oricărei societăți. Thomas Morus considera că, de fapt, societatea îi crea pe hoți și apoi îi pedepsea. Atitudinea față de criminalitate este una ambivalentă, pe de-o parte fascinație, pe de-alta teamă, fapt scos în evidență de unii criminologi. Nu de puține ori, răufăcătorii reali, dar și cei imaginați, prezenți în literatură sau filme, exercită o fascinație asupra contemporanilor. Jack Spintecătorul a fost în centrul atenției în societatea victoriană. În România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, bandiții sau criminalii cunoscuți apăreau frecvent în presă sau erau personaje în romane și povestiri. În ciuda faptelor reprobabile comise, exista o anumită admirație pentru răufăcători.

Presa exploatează acest interes pentru criminalitate, oferind deseori descrieri detaliate ale unor infracțiuni. Nu doar ziarele contemporane sau televiziunile au insistat asupra prezentării frecvente a crimelor. Alfred Harmsworth, magnatul de presă care a lansat „Daily Mail” în 1896, avea drept motto „*Give me a murder a day!*”. Totuși, presa nu reflectă în mod obiectiv realitatea, ci o reconstituie și transmite o viziune a acesteia. După cum au arătat Stanley Cohen și Jock Young în *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media* (1973), cei mai mulți oameni obțin informații despre crime sau comportamente deviante prin intermediul mass-media, nu printr-o experiență directă. Astfel, ziarele au capacitatea de a influența modul în care cititorii percep realitatea.

Acestea sunt doar câteva dintre coordonatele cercetării noastre. Înainte de a explica pe larg tema lucrării ne vom concentra asupra titlului ales. Formula „crime înfiorătoare și tâlhării îndrăznețe” surprinde două stereotipuri caracteristice pentru modalitatea în care ziarele epocii prezentau faptele criminale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De obicei, în știrile despre infracțiuni erau folosite anumite adjective pentru a sublinia natura lor extraordinară. Crimele puteau fi „**înfiorătoare**”, „**oribile**”, „**îngrozitoare**” sau chiar „**senzaționale**”, în timp ce tâlhăriile erau, de cele mai multe ori, „**îndrăznețe**”. Cele două sintagme – „**crimă înfiorătoare**”, „**tâlhărie îndrăzneață**”, reprezentau, în mod frecvent, titluri de articole care relatau fapte criminale.

Termenul „criminalitate”, trădează viziunea „oficială”, a Statului. Un act sau un comportament este criminalizat dacă Statul, prin instituțiile sale, îl definește astfel. Un cod de legi definește acea faptă care a fost criminalizată și menționează pedepse ce pot fi aplicate. Sigur, discuția despre criminalizarea anumitor comportamente trebuie să ia în calcul și caracterul relativ al definiției criminalității. Un act acceptat de societate și/sau

de o comunitate locală poate fi transformat într-un act criminal de Stat. Mult timp, duelul judiciar a fost un element caracteristic populaţiilor germanice, însă Statul modern îl defineşte drept o infracţiune. În *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovich, temenul „criminalitate" era asociat cu cel de „crimă", dar şi cu teoriile din criminologie[1]. O definiţie recentă şi generală a „criminalităţii" arată că aceasta desemnează „ansamblul infracţiunilor care se produc într-o perioadă de timp şi într-un spaţiu bine determinat"[2]. Lucrările de criminologie subliniază diferenţele dintre criminalitatea reală, cea legală sau cea aparentă[3]. Criminalitatea legală şi cea aparentă se referă la acele infracţiuni cunoscute, indiferent dacă există condamnări sau nu, iar cea reală cuprinde totalitatea faptelor criminale[4]. Ţinând cont de această clasificare, lucrarea noastră se ocupă, cu precădere, de criminalitatea legală şi cea aparentă, nu de cea reală.

Termenul „crimă" avea mai multe conotaţii în secolul al XIX-lea. Într-un sens larg, după cum specifica şi enciclopedia lui Diaconovich, ea reprezenta „în general ori ce violare a legilor morale, religioase ori civile", adică o infracţiune[5]. Într-o accepţiune legislativă, „crima" era un anumit tip de infracţiune. Conform Codului Penal din 1865, cele mai grave infracţiuni sunt denumite „crime". În fine, un al treilea sens al cuvântului, este acela, de asemenea restrâns, de omucidere. Pe parcursul următoarelor pagini vom apela la toate cele trei conotaţii ale termenului.

Ideea de „presă" sugerează o multitudine de producţii. Prin „presă" ne referim la publicaţiile periodice, în special la ziare şi reviste. Am exclus totuşi din cercetarea de faţă almanahurile şi calendarele, considerate de mai mulţi autori tot periodice. Ziarele şi revistele apărute în România, chiar şi în a doua parte a secolului al XIX-lea, sunt variate. Dacă ne-am gândi la aria lor de circulaţie, am menţiona periodicele naţionale şi pe cele locale. De asemenea, în funcţie de frecvenţa lor existau periodice cotidiene, bisăptămânale, hebdomadare sau lunare. Unele au circulat pentru câteva decenii, în timp ce altele au fost efemere, având chiar şi un singur număr. Specializarea periodicelor se află sub semnul diversităţii. Au apărut ziare politice, informative, economice, literare, medicale, administrative, umoristice, sportive, militare, etc. Pe lângă aceste criterii, se poate invoca şi programul politic al fiecărui ziar. Unele îi susţineau pe liberali, altele pe conservatori, spre sfârşitul secolului au fost lansate ziare socialiste. Investigaţia noastră vizează presa în general, astfel încât vom face referire la cât mai multe tipuri de publicaţii pentru a surprinde modalităţile diferite în care a fost prezentată criminalitatea în presa din România. De ce nu ne-am concentrat asupra unui singur ziar ? Pe de-o parte, în istoriografie nu există lucrări care să fi examinat reflectarea criminalităţii în presa din România în secolul al XIX-lea. Chiar dacă ne-am fi restrâns cercetarea la un singur ziar, în mod inevitabil, tot trebuia abordată percepţia fenomenului la nivelul general al întregii prese. Pe de-altă parte, aceas-

---

[1]C. Diaconovich, *Enciclopedia Română,* Tomul II, Sibiu, Editura şi Tiparul W. Krafft, 1900, p. 46. „Criminalitate, natura lucrului criminal, a crimei. Chestinile de C. au fost vecinic discutate, totuşi legile moderne sunt stabilite pe credinţa în libertatea morală a omului şi în respunderea morală. Astădi unele scoale de criminalişti caută a areta C. ca un fenomen patologic, care nu se intâlnesce decât la nisce fiinte degenerate, rea constituite. Şcoala lui Lombroso, care susţine aceste teorii, a creat o noua sciinta sub numele de anthropologie criminală, pentru a studia fenomenele de C.; această sciinţă este foarte atacată şi foarte primejdiosă, căci ea înfăţisează C. ca o fatalitate."

[2] Tudor Amza, *Criminologie. Tratat de teorie și politică criminologică,* București, Lumina Lex, 2004, p. 32.

[3] *Ibidem,* pp. 33-35.

[4] *Ibidem,* p. 35.

[5]C. Diaconovich, *op. cit.*, Tomul II, p. 45.

tă investigaţie este comparativă, menită a scoate în evidenţă modalităţi diferite de interpretare şi redare a criminalităţii în presă. Oricum, nu vom acorda aceeaşi atenţie tuturor periodicelor. Ziarele importante prin tiraje, durată sau arie de circulaţie vor fi privilegiate. Presa pe care o vom examina este cea din România sau Vechiul Regat, nu cea din celelalte teritorii locuite de români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Formularea „a doua jumătate a secolului al XIX-lea", care face referire la intervalul cronologic, este oarecum ambiguă. Dacă investigaţia viza doar un ziar atunci s-ar fi impus un cadru temporal bine definit. Deoarece am optat pentru o perspectivă generală, care se ocupă de numeroase periodice, considerăm că nu ar fi oportună fixarea unor limite cronologice stricte. Totuşi, în 1850 nu exista un stat numit „România", ci doar cele două principate, Moldova şi Ţara Românească. În baza Convenţiei de la Paris (1858), apare denumirea „Principatele Unite ale Moldovei şi Valahiei". Chiar şi după dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza din 1859, numele oficial al statului era, în continuare, „Principatele Unite". Constituţia din 1866 a fost actul care a impus, pe plan intern, numele „România" pentru noul stat. Ziare circulau în Moldova sau Ţara Românească şi înainte de 1859 sau 1866, însă erau relativ puţine. Ţinând cont atât de apariţia numelui oficial al statului, cât şi de dezvoltarea presei, vom examina, de fapt, ultimele patru decenii ale secolului al XIX-lea. Cu toate acestea, cercetarea noastră va aduce în discuţie şi prezentarea în presă a unor infracţiuni din primii ani ai secolului al XX-lea. De ce nu am extins intervalul examinat până la Primul Război Mondial? Ultimele patru decenii din secolul al XIX-lea cuprind deja transformări semnificative în istoria presei din România şi în modalităţile de prezentare a criminalităţii. Oricum, numărul periodicelor apărute în aceste patru decenii este impresionant, însă din primii ani ai secolului al XX-lea dezvoltarea presei s-a intensificat. Doar în 1908 au circulat în ţară 589 de ziare şi reviste. Ca urmare, prin cantitatea mare de informaţii care ar fi trebuit analizată, misiunea noastră devenea aproape imposibilă.

Această carte se ocupă de istoria criminalităţii. În istoriografia din Marea Britanie sau Franţa astfel de subiecte se bucură de o tot mai mare popularitate. Nu se poate spune însă că există o tradiţie îndelungată a studierii criminalităţii dintr-o perspectivă istorică. Lucrarea lui Owen Pike – *A History of Crime in England*, a fost publicată în 1873, dar primele cercetări serioase au fost demarate în urmă cu o jumătate de secol. Totuşi, în România, cu excepţia unor studii „accidentale", istoriografia a ignorat această temă. În ciuda absenţei unor studii sistematice, dedicate exclusiv criminalităţii, anumite aspecte ale fenomenului au intrat în atenţia cercetătorilor. Istoria poliţiei, a medicinii legale, reprezentarea criminalităţii în literatura de popularizare sau în romanele populare sunt arii de cercetare aprofundate recent. Este poate o subtilă ironie ca istoricii, care se ocupă îndeosebi de trecut, de ceea ce este „vechi", să caute „noul", în abordări sau tematici. Prin urmare, alegerea tematicii cărţii a fost determinată de caracterul inovator al acestei direcţii de cercetare în România. De altfel, cercetarea de faţă este şi o pledoarie pentru studierea istoriei criminalităţii în România.

Ce ne-a împins către o explorare a relaţiei presă-criminalitate ? Mulţi istorici încă desconsideră sau folosesc presa ca sursă într-o manieră superficială. Abordarea ziarelor ca sursă istorică se poate face apelând la metode, teorii şi concepte din comunicare sau sociologie ceea ce conduce inevitabil la o cercetare interdisciplinară. Această oportunitate ascunde un risc major. O cercetare care porneşte de la teorii contemporane din

sociologie şi comunicare poate duce la o viziune anacronică a trecutului. Totuşi, concepte precum „panica morală" au fost folosite deja cu succes de istoricii britanici şi o adoptare critică ar putea releva noi aspecte legate de prezentarea criminalităţii în presa din România şi ar scoate la iveală limitele conceptului.

Înainte de a menţiona câteva dintre studiile, articolele sau lucrările care populează acest domeniu de cercetare – istoria criminalităţii, sunt necesare unele precizări. Deoarece subiectul tezei este reflectarea criminalităţii în presa din România, ar trebui să ne axăm tocmai pe acele studii care se ocupă de relaţia criminalitate-presă în România dintr-o perspectivă istorică. Vom începe de la o perspectivă generală, examinând mai întâi istoriografia acestei teme în alte state, mai ales în Europa Occidentală.

Chiar dacă ne-am limita la enumerarea lucrărilor importante consacrate istoriei criminalităţii ar trebui să dedicăm destul de multe pagini acestei iniţiative. În ultimele decenii se remarcă o adevărată „explozie" de studii, articole şi lucrări dedicate istoriei criminalităţii. Ar fi indicat să-i menţionăm pe acei autori care au scris despre istoriografia criminalităţii. Studiul lui Xavier Rousseaux, *Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times: Thirty Years of Crime and Criminal Justice History* (1997), prezintă principalele direcţii de cercetare şi lucrări care pot fi asociate istoriei criminalităţii. Cu patru ani înainte, el publicase şi o bibliografie a lucrărilor care analizau criminalitatea în Europa – *Criminality and Criminal Justice History in Europe 1250-1850* (1993). Acelaşi autor a consacrat un alt studiu, publicat în două părţi, istoriografiei criminalităţii în spaţiul francez. Prima parte, *Historiographie du crime et de la justice criminelle dans l'espace français (1990-2005)*. *Partie I: du Moyen-Âge à la fin de l'Ancien Régime* (2006), se concentra asupra lucrărilor care au abordat perioada cuprinsă între Evul Mediu şi sfârşitul Vechiului Regim şi a doua – *Historiographie du crime et de la justice criminelle dans l'espace français (1990-2005). Partie II: de la Révolution au XXIe siècle* (2006), se ocupa de cele dedicate intervalului care avea drept limite Revoluţia şi secolul al XXI-lea.

În spaţiul britanic o serie întreagă de studii au abordat istoriografia acestei direcţii de cercetare. J. A. Sharpe a publicat *The History of Crime in England c. 1300-1914. An Overview of Recent Publications* încă din 1988. Un deceniu mai târziu, prestigiosul „British Journal of Criminology", dedica un număr istoriei criminalităţii. În acel număr putem regăsi articolul lui Peter King – *Locating Histories of Crime. A Bibliographical Study* (1999) sau cel publicat de Andrew Davies şi Geoffrey Pearson – *Introduction to Histories of Crime and Modernity* (1999). Recent, articolul lui Clive Emsley – *Crime and Punishment: 10 years of research (1). Filling in, adding up, moving on: Criminal Justice History in Contemporary Britain* (2005), aborda aceeaşi chestiune.

Diversitatea şi numărul mare de studii din acest domeniu ne-ar permite să prezentăm istoriografia din mai multe perspective: fie cronologică, fie tematică, fie geografică, astfel încât le vom îmbina. Poate prima abordare cunoscută a fost cea a lui Leon Radzinowicz – *A History of the English criminal law and its Administration from 1750* (1948-1968) care examina detaliat evoluţia dreptului penal din Anglia pe o perioadă de două secole. În anii 1960, unii autori, precum George Rudé sau Eric J. Hobsbawn, au aprofundat relaţia dintre criminalitate şi revoltele populare. Din 1959, orice referire la bandiţi sau la fenomenul banditismului este raportată la conceptul „*social bandit*" creat de Hobsbawn. Acesta apare întâi în studiul său, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of*

Social Movement in the 19th and 20th Centuries (1959) şi capătă o formă mai bine definită în *Bandits* (1969). În acel deceniu, criminalitatea a fost pusă în legătură şi cu urbanizarea, John J. Tobias abordând subiectul în lucrarea, astăzi controversată, *Crime and industrial society in the 19th century* (1967).

După cum sugerează şi lucrările citate mai sus, istoria criminalităţii îşi are sorgintea în mai multe categorii de cercetări. Istoria instituţională şi a legislaţiei, cea economică şi socială, cea antropologică şi culturală, dar şi istoria politică au dus la abordarea criminalităţii dintr-o perspectivă istorică[6]. La început, primii care s-au ocupat de istoria criminalităţii au fost istoricii francezi ai epocii premoderne – Emmanuel Le Roy Ladurie, Pierre Chaunu, Yves şi Nicole Castan, dar şi cei anglo-saxoni apropiaţi de istoria socială – Eric Hobsbawn, George Rudé, E. P. Thompson şi Charles Tilly[7]. În deceniile următoare tot istoricii francezi, dar mai ales cei anglo-saxoni au dominat acest domeniu nou. Deloc surprinzător, majoritatea lucrărilor pe care le vom cita în continuare sunt „istorii ale criminalităţii" dedicate spaţiului britanic sau celui francez.

Istoria criminalităţii este adesea legată de anumite arii ale criminalităţii. Această conexiune este reflectată în titlul unei lucrări binecunoscute – *Crime History and Histories of Crime* (1996), editată de Clive Emsley şi Louis A. Knafla. Eseul istoriografic, deja citat, al lui Peter King – *Locating Histories of Crime. A Bibliographical Study* (1999), enumeră câteva dintre cele mai importante studii, articole sau lucrări. Unele dintre domeniile de studiu sunt istoria pedepsirii, a criminalităţii şi a studiilor de gen, a delincvenţei juvenile, a poliţiei, a criminalităţii „gulerelor albe", a criminologiei, a legislaţiei penale şi a statisticilor penale. Aceasta nu este o listă exhaustivă; am enumerat doar cele mai cunoscute direcţii de cercetare. În plus, nu este singura clasificare posibilă; istoriile criminalităţii pot fi grupate în funcţie de criteriile cronologice sau geografice. Prin urmare, am putea discuta despre istoria criminalităţii din Evul Mediu, din Vechiul Regim sau din epoca victoriană. De asemenea, unele lucrări se ocupă de anumite tipuri de infracţiuni, în timp ce altele sunt cercetări globale care analizează mai multe fenomene şi instituţii legate de criminalitate.

Istoria pedepsirii include abordări care se concentrează asupra pedepselor corporale, celor capitale, închisorii sau transportului către coloniile penale. Doar primele trei prezintă un interes evident pentru cercetarea noastră. Spre deosebire de multe alte direcţii ale istoriei criminalităţii, aceasta cuprinde destule studii cunoscute. Lucrarea lui Michel Foucault – *Surveiller et punir: Naissance de la prison* (1975), cea a lui Michael Ignatieff – *A Just Measure of Pain: the penitentiary in the Industrial Revolution, 1780-1850* (1978) sau cea a lui V. A. C. Gatrell – *The Hanging Tree: Execution and the English People 1770-1868* (1996), sunt câteva dintre acestea. Ele demonstrează, printre altele, necesitatea unei examinări interdisciplinare a problemelor legate de istoria pedepsirii. O cercetare amănunţită ar trebui să înceapă nu numai cu legislaţia, ci şi cu implicaţiile politice şi sociale sau cu percepţiile unui fenomen în cultura populară.

Unul dintre domeniile cele mai dinamice din cadrul istoriei criminalităţii leagă studiile de gen de criminalitate. Tematic, această direcţie include probleme precum: infanticidul, crimele pasionale, violenţa conjugală, femeile otrăvitoare sau construcţia masculini-

---

[6] Xavier Rousseaux, *Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times : Thirty Years of Crime and Criminal Justice History,* în *„Crime, Histoire & Sociétés"/ „Crime, History & Societies"*, Vol. 1, no. 1, 1997, p. 88.
[7] *Ibidem,* p. 90.

tăţii şi violenţa. O lucrare importantă este cea publicată de Carol Smart, *Women, Crime and Criminology* (1976), o critică a criminologiei dintr-o perspectivă feministă. Judith R. Walkowitz a oferit detalii interesante cu privire la asocierea prostituatelor victoriene cu comportamentul criminal în *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in late-Victorian London* (1992). Epoca victoriană este, într-adevăr, în centrul mai multor lucrări care prezintă relaţia dintre studiile de gen şi criminalitate. Femeie criminale şi percepţia lor în cultura populară au fost explorate în cartea lui Andrew Magham – *Violent Women and Sensation Fiction. Crime, Medicine and Victorian Popular Culture* (2007). Nici beletristica nu a scăpat abordărilor încadrate studiilor de gen. *Women, Crime and Character. From Moll Flanders to Tess of d'Urbervilles* (2008), publicată de Nicola Lacey, este un exemplu recent. În mod obişnuit, istoriile criminalităţii sunt cuprinse în volume care se concentrează pe o problemă specifică. Infanticidul a fost considerat o crimă tipică a femeilor. Volumul coordonat de Mark Jackson – *Infanticide: historical perspectives on child murder and concealment 1550-2000* (2002), investighează unele aspecte legate de infanticid în Marea Britanie. Fenomenul pruncuciderii în Franţa a fost examinat în articolul lui James Donovan, *Infanticide and the Juries in France 1825-1913* (1991). Lucrările mai recente, ca cea coordonată de Meg Arnot şi Cornelie Usborne, *Gender and Crime in Modern Europe* (1999) se ocupă de teme majore din istoria criminalităţii dintr-o perspectivă comparativă. Totuşi, aceste lucrări abordează relaţia dintre studiile de gen şi criminalitate în Europa Centrală şi de Vest. Cele care oferă o imagine privitoare la această relaţie în alte regiuni ale continentului sunt mai puţine. Un astfel de studiu este cel al lui Steven P. Frank, *Narratives within Numbers: Women, Crime and Judicial Statistics in Imperial Russia 1834-1913* (1996). Cu toate acestea, relaţia dintre studiile de gen şi criminalitate nu se referă doar la criminalitatea feminină chiar dacă majoritatea lucrărilor se concentrează asupra acestui aspect. Construcţia masculinităţii este legată de o tendinţă către un comportament violent. Lucrarea lui Martin Wiener, *Men of Blood. Violence, Manliness and Criminal Justice in Victorian England* (2006), este dedicată acestui subiect. Legătura dintre violenţa domestică şi studiile de gen se află în centrul unui volum de studii coordonat de Shani D'Cruze, *Everyday Violence in Britain: Gender, Class and Violence in Britain, 1850-1950* (2000).

Mult timp, istoria delincvenţei juvenile nu s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea istoricilor. Secolul al XIX-lea a adus un interes crescut pentru fenomenul delincvenţei juvenile. Aceasta a fost perioada în care Statul a emis legi care vizau infractorii minori în multe ţări europene. Faptul că tinerii deveneau din ce în ce mai atraşi de activităţile criminale era un pericol nu numai pentru *status quo*, dar şi pentru viitorul Naţiunii. Pentru chestiunea delincvenţei juvenile în Marea Britanie, putem menţiona articolul aceluiaşi Peter King – *The rise of Juvenile Delinquency in England 1780-1840* (1998), colecţia de studii editate de către Gordon Hughes, Eugene Mclaughlin şi John Muncie, *Youth Justice: Critical Readings* (2006) sau lucrarea clasică a lui Geoffrey Pearson – *Hooligan. A History of Respectable Fears* (1983). O perspectivă comparativă a delincvenţei juvenile în Europa apare în cartea editată de Heather Shore şi Pamela Cox, *Becoming Delinquent: British and European youth 1650-1950* (2002).

Istoria poliţiei poate fi corelată cu naşterea Statului modern în Europa. Autoritatea monarhului şi legea reglementată de Stat erau puse în aplicare şi acest lucru a dus, de

regulă, la crearea unor forţe de poliţie. Desigur, diferenţele regionale au avut un impact important asupra acestui proces. Perioada spre care ne-am orientat cercetarea se întinde pe două secole, al XVIII-lea şi al XIX-lea. În Sud-Estul continentului, Serbia, România sau Bulgaria au devenit state moderne doar din a doua jumătate a secolului. Probabil, capacitatea acestor state de a controla în mod eficient teritoriul din interiorul graniţelor naţionale nu era apropiată de cea a Marii Britanii, de exemplu, spre sfârşitul secolului al XIX-lea. Pentru a reitera teza lui Hobsbawn, au existat cazuri când bandiţii controlau teritoriile aflate la distanţă mare de centrul de guvernare. În acest sens, o comparaţie mai bună ar fi cu poliţia din secolul al XVIII-lea din Marea Britanie sau Franţa. Câteva dintre lucrările şi autorii cunoscuţi din acest subdomeniu sunt: Victor Bailey, *Policing and Punishment in Nineteenth century Britain* (1981), Clive Emsley, *Policing and Its Context, 1750-1870* (1983), Douglas Hay şi Francis Snyder, *Policing and prosecution in Britain 1750-1850* (1989) sau Phillip Rawlings, *Policing: a short history* (2002).

Istoria criminalităţii „**gulerelor albe**” (o traducere a termenului „*white-collar*”) a fost, pentru o lungă perioadă de timp, ignorată. Parţial, acest lucru a fost cauzat şi de natura acestor infracţiuni. Contemporanii nu ar fi avut o atitudine la fel de dură faţă de delapidare şi faţă de alte infracţiuni precum crime sau jafuri. În primul rând, acest fapt se datorează absenţei violenţei şi, în al doilea rând, din cauza statutului social al infractorilor. Studiul istoriei criminalităţii examinează, în majoritatea ariilor sale de cercetare, categorii marginale ale societăţii. Membrii elitei nu au fost prima alegere a celor care studiază istoria criminalităţii şi astfel s-ar putea explica, de asemenea, lipsa de interes pentru această perspectivă. Una dintre cele mai cunoscute cărţi pentru această temă este cea a lui George Robb, *White-Collar Crime in Modern England. Financial Fraud and Business Morality 1845-1929* (1992).

Istoria dreptului penal şi a criminalităţii sunt strâns legate. Dreptul penal defineşte infracţiunile, criminalii sau modalităţile în care pedepsele ar trebui aplicate. Prin urmare, este de o importanţă capitală pentru istorici să cerceteze nu doar legislaţia penală, ci şi mijloacele prin care legile sunt puse în practică. O perspectivă istorică poate dezvălui o multitudine de fenomene cum ar fi incriminarea unor activităţi sau atitudinile oficiale faţă de infracţiuni. Dreptul penal este un factor care poate fi doar rareori exclus dintr-un studiu dedicat oricărei istorii a criminalităţii. Ca un exemplu, discuţia despre infanticidul din Franţa secolului al XIX-lea nu poate ignora Codul Penal Francez care, teoretic, prevedea pedeapsa cu moartea pentru această infracţiune. Ca răspuns la linia dură a legislaţiei penale, juriile achitau de multe ori pe femeile acuzate de pruncucideri chiar dacă acestea erau vinovate, pentru a împiedica aplicarea unei pedepse considerate prea dure pentru o astfel de infracţiune. Rata de achitare ridicată pentru această infracţiune a determinat o schimbare a legislaţiei. Acest domeniu de cercetare este vast şi bibliografia este generoasă. Putem începe prin menţionarea lucrării lui sir Leon Radzinowicz – *A History of the English Criminal Law and its Administration from 1750* (1948-1968). O abordare comparativă este oferită de cartea editată de V. A. C. Gatrell – *Crime and the Law: the social history of crime in Western Europe since 1500* (1980). Lucrarea *Crime, justice and public order in Old Regime France* (1984) a lui Julius Ruff se concentrează pe două regiuni din Franţa. O altă carte care explorează sistemul penal din Franţa este cea a lui Benjamin Martin, *Crime and Criminal*

Justice under the Third Republic (1990). În *Crime and the development of the modern society* (1976), Howard Zehr se ocupă de procesele interne care sunt puse în legătură cu justiţia penală şi cu dezvoltarea societăţii moderne. Această ultimă lucrare prezintă şi o perspectivă comparativă a evoluţiei dreptului penal şi a criminalităţii în Franţa şi Germania la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Dreptul penal influenţează în mod direct statisticile judiciare. Fiind o metodă cantitativă de măsurare a criminalităţii, statisticile judiciare au fost privite ca imagini exacte ale criminalităţii. Acest punct de vedere este însă contestat din mai multe motive. Nenumărate studii au subliniat faptul că statisticile au defecte insurmontabile care fac imposibilă ideea că cifrele criminalităţii din statisticile oficiale ar fi în întregime corecte. Cel mai cunoscut defect este „**cifra neagră**” a criminalităţii, un termen folosit pentru a descrie crimele nedeclarate sau nedescoperite. În plus, autorităţile înregistrează doar o parte din crimele ce le-au fost raportate. Alţi istorici au arătat că transformările legislaţiei penale şi a forţelor de poliţie au, de asemenea, un impact direct asupra statisticilor. În mod ironic, pe măsură ce forţele de poliţie devin mai eficiente, acestea descoperă mai multe crime, prin urmare, rata criminalităţii creşte în ciuda unei politici mai bune pentru prevenirea ei. Există opinii contradictorii cu privire la fiabilitatea statisticilor criminale. John J. Tobias prefera relatările contemporane statisticilor judiciare. El considera că statisticile nu oferă informaţii sigure despre criminalitate. Pe de altă parte, V. A. C. Gatrell recunoştea că acestea nu sunt întru totul de încredere, dar a analizat în continuare statisticile judiciare din epoca victoriană pentru a investiga evoluţia criminalităţii. Între studiile cheie pentru acest subiect am putea menţiona: *Crime and Industrial Society in the Nineteenth Century* (1967) al lui John J. Tobias, *Criminal Statistics and Their Interpretation* (1972), articolul lui V. A. C. Gatrell şi T. B. Hadden sau cel al lui Rob Sindall, *The Criminal Statistics of Nineteenth-Century England Cities: a New Approach* (1986).

Istoria criminologiei este un alt domeniu de cercetare. Naşterea diferitelor teoretizări din criminologie, cât şi raporturile acestora cu alte discipline se află în centrul mai multor studii. David Garland se ocupa de teoriile criminologice de la sfârşitul secolului al XIX-lea în articolul *The Criminal and His Science. A Critical Account of the Formation of Criminology at the End of the Nineteenth Century* (1985). Influenţele biologiei asupra criminologiei sunt examinate în lucrarea lui Nicole Rafter, *The Criminal Brain: Understanding Biological Theories of Crime* (2008). În epoca lui Cesare Lombroso, criminalul a fost asociat cu nebunia. Teoria degenerării împreună cu definirea mai multor afecţiuni medicale şi intervenţia psihiatriei au însemnat o „medicalizare a devianţei”. Istoria psihiatriei şi a instituţiilor sale oferă o altă imagine valoroasă pentru studierea teoriilor criminologice din secolul al XIX-lea. Pe lângă lucrarea binecunoscută a lui Michel Foucault, *Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique* (1961), am putea să enumerăm şi altele precum: Robert Nye, *Crime, Madness and Politics in Modern France* (1984), Pierre Darmon, *Médecins et assassins à la Belle Époque* (1989), Daniel Pick, *Faces of Degeneration* (1989), Ruth Harris, *Murderers and Madness. Medicine, Law and Society in Fin de Siécle* (1989). O excelentă analiză a teoriilor criminologice dintr-o perspectivă internaţională şi comparativă este cartea editată de Richard Wetzell şi Peter Becker, *Criminals and their Scientists. The History of Criminology in International Perspective* (2006). Studiile incluse în această lucrare arată cum discursurile şi practicile criminologice s-au extins în diferite zone geografice precum: Franţa, Anglia,

Germania, Italia, Statele Unite, dar şi în Japonia, Australia sau Argentina. Cu toate acestea, condiţiile preexistente din aceste societăţi au conturat modalităţile în care astfel de teorii criminologice au fost adaptate.

Aceste istorii ale criminalităţii sunt integrate şi în lucrări generale care se concentrează pe studierea criminalităţii pe perioade mai lungi. Putem aminti: *Crime and Society in England 1750-1900* (1987) a lui Clive Emsley, *Reconstructing the criminal: culture, law, and policy in England 1830-1914* (1990) a lui Martin Wiener sau lucrarea coordonată de Barry Godffrey, *Comparative Histories of Crime* (2003).

Investigarea relaţiei presă-criminalitate dintr-o perspectivă istorică nu este un domeniu la fel de bine conturat ca cele menţionate în paginile anterioare. Una dintre cele mai recente şi convingătoare lucrări care surprinde percepţia criminalităţii dintr-o perspectivă istorică este teza de doctorat a lui Esther Snell, *Perceptions of Violent Crime in Eighteenth-Century England: A Study of Discourse of Homicide, Aggravated Larceny and Sexual Assault in the Eighteenth-Century Newspaper* (2004). Teza ei porneşte de la analiza unui ziar – „Kentish Post" – pe care-l foloseşte ca model pentru presa engleză a secolului al XVIII-lea. Snell examinează fenomenul criminalităţii folosind atât metode calitative, cât şi cantitative. În acelaşi timp, ea compară statisticile criminale cu analiza presei şi dezvăluie modalităţile prin care anumite comportamente criminale au fost prezentate mai des în presă. Această teză de doctorat oferă unele perspective valoroase pentru analizarea reflectării criminalităţii în presă. Desigur, una din lecţiile tezei ei este necesitatea adaptării cercetării la sistemul juridic şi la condiţiile sociale. Mai mult, orice analiză a criminalităţii din presă nu ar trebui să ignore diferitele tipuri de articole din ziarele care descriu fapte criminale. John Styles se ocupă de această chestiune în articolul său – *Print and Policing: Crime Advertising in Eighteenth-Century Provincial England* (1989). Unii istorici au evaluat capacitatea presei de a influenţa politicile autorităţilor. Conceptul de „**panică morală**" a fost împrumutat din sociologia anglo-saxonă şi utilizat într-o serie de studii istorice. Articolul lui Peter King, *Newspaper reporting, prosecution practice and perceptions of urban crime: the Colchester crime wave of 1765* (1987), nu a fost primul care a promovat acest concept. Încă din 1980, articolul lui Jennifer Davis, *The London Garroting Panic of 1862*, aplicase acelaşi concept. Panica strangulărilor din Londra secolului al XIX-lea fost examinată şi în alt studiu, cel al lui Rob Sindall, *The London Garroting panics of 1856 and 1862* (1987).

În istoriografia franceză, prezentarea criminalităţii în presă e analizată din perspectiva „**faptului divers**". Xavier Rousseaux menţiona cartea lui Dominique Kalifa *L'encre et le sang. Récits de crime et société à la Belle Époque* (1995)[8]. Aceasta a fost urmată de altele precum Anne-Claude Ambroise-Rendu, *Les faits divers dans la presse française de la fin du XIXe siècle. Étude de la mise en récits d'une réalité quotidienne (1870-1910)* (1997) sau Marine M'Sili, *Le fait divers en République. Histoire sociale de 1870 à nos jours* (2000)[9].

În România, astfel de subiecte nu s-au bucurat de o atenţie deosebită. Există într-adevăr destule lucrări, studii sau articole care se ocupă de istoria dreptul penal sau de cea a pedepsirii în România secolului al XIX-lea, însă majoritatea nu sunt recente.

---

[8] Xavier Rousseau, *Historiographie du crime et du la justice criminelle dans l'espace français (1990-2005). Part II : de la Révolution au XXIe siècle,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 10, No. 2, 2006, p. 7.

[9] Dominique Kalifa, Marine M'Sili, *Le fait divers en République. Histoire sociale de 1870 à nos jours*, în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 6, No. 1 , 2002, pp. 138-139.

Petre Ionescu-Muscel a analizat evoluţia dreptului penal în *Istoria Dreptului Penal Român* (1931), iar Ioan C. Filitti în *Vechiul drept penal român: întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească* (1934). *Tratatul de Drept şi Procedură Penală* (1924-1926) al lui Ioan Tanoviceanu, a fost revizuit şi completat de alţi jurişti. Tot în perioada interbelică a apărut interesanta lucrare a lui Constantin C. Angelescu, *Pedeapsa cu moartea la Români în veacul al XIX-lea* (1927). Istoria închisorilor din România a fost prezentată în studiul lui Ovid Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea* (1933). După 1945, cele două studii ale lui Valentin Al. Georgescu nu pot fi ignorate – *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal până la mişcarea revoluţionară a lui Tudor Vladimirescu* (1967) şi *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864* (1968).

În ultimele trei decenii, câţiva autori au abordat teme care pot fi integrate istoriei criminalităţii. Articolele lui Tudor Voinea au vizat istoria dreptului penal. Între acestea se pot menţiona: *Le grand code pénal roumain de 1865* (1985) sau *Les modifications apportées au Code pénal roumaine de 1864 jusqu'á la fin fin du XIX-e siècle* (1986-1987). Tot în acest deceniu a fost publicată o interesantă teză de doctorat – Florian Galdău, *Statutul juridic al bolnavului psihic în secolul al XIX-lea cu relevarea asupra influenţei şi practicii psihiatrico-legale* (1982). Se pare că în ultimii ani relaţia criminalitate-medicină a revenit în centrul atenţiei. Octavian Buda s-a ocupat de istoria medicinii legale din România în *Criminalitatea: o istorie medico-legală românească* (2007). Acelaşi autor a publicat şi o lucrare care prezintă expertizele psihiatrice judiciare în România între 1860-1940, *Antropologia marginalului* (2007). Fără doar şi poate, sunt iniţiative lăudabile prin faptul că abordează un subiect insolit, însă nu aduc elemente inovatoare în studiul criminalităţii din perspectiva medicinii legale deoarece sunt doar crestomaţii. Istoria poliţiei este analizată în două lucrări recente: *Istoria Poliţiei Române de la origini până în 1949* (2000) a lui Lazăr Cârjan şi *Din istoria poliţiei române* (2006), publicată de Florin Şinca. Istoria duelului a suscitat, de asemenea, un interes evident. Articolul lui Andrei Oişteanu, *Duelul la români* (2005) sau comunicarea lui Mihai Chiper, *Onoare, masculinitate, duel. Ofiţer în România, 1859-1918* (2010), sunt două exemple în acest sens. Pe lângă câteva articole sporadice, putem menţiona iniţiativa recentă a coordonatorilor publicaţiei „Caiete de Antropologie Istorică" de a dedica un număr, cel din ianuarie-iunie 2010, haiduciei, brigandajului şi disciplinării sociale.

Alte lucrări se ocupă de reflectarea criminalităţii în epocă fără ca aceasta să fie tema centrală de cercetare. Marian Petcu în *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România* (2007), face dese referiri la violenţa din presa românească a secolului al XIX-lea. El descria sumar şi modalităţile de prezentare a faptelor criminale în articolele de „**fapte diverse**" din ziarele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ioana Drăgan în *Romanul popular în România-literar şi paraliterar* (2001), oferă o foarte interesantă imagine cu privire la reprezentările criminalităţii în romanul popular românesc din secolul al XIX-lea. Ioana Drăgan examina şi legăturile dintre presa şi literatura populară a epocii. Unii dintre autorii acestor romane erau ziarişti care se inspirau din articolele din ziare care relatau crime sau tâlhării. Simona Antonescu a surprins fenomenul popularizării studiilor de fizionomie şi antropologie criminală în lucrarea sa, *Literatura de popular-*

izare a științei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în România (2007). Dacă excludem cele două cărţi care se ocupă de istoria poliţiei, nu putem identifica o lucrare (deci nu doar studii sau articole, chiar şi acestea fiind rare) sistematică care abordează, ca temă principală, fenomenul criminalităţii în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În ciuda publicării mai multor studii sau articole în ultimul deceniu, este evident decalajul istoriografic care separă România de statele Europei Occidentale şi, în special, de Marea Britanie. Poate o comparaţie cu istoriografia britanică nu e inspirată deoarece acesta este spaţiul în care istoria criminalităţii a beneficiat de o atenţie deosebită în ultimele două decenii. Deşi am citat doar lucrări care s-au concentrat asupra Europei astfel de abordări s-au extins şi pe alte continente, în America de Nord, Asia sau America de Sud.

Tema centrală a acestei lucrări fiind reflectarea criminalităţii în presă, publicaţiile periodice – ziare şi reviste – sunt sursele predilecte la care vom apela. Am selectat în jur de 115 de ziare şi reviste care au fost lansate în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului al XX-lea. În ce măsură cele 115 de periodice reflectă o imagine care poate fi generalizată la nivelul întregii prese din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ? Primul tom din *Publicaţiile periodice româneşti 1820-1906* conţine referiri la 3.290 de titluri descrise după colecţii şi alte 580 de titluri descrise după izvoare bibliografice[10]. Sigur, lucrarea lui Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu include şi periodicele care au circulat şi în alte regiuni decât România. Chiar excluzându-le pe acestea şi pe cele apărute înainte de 1850, numărul periodicelor este încă foarte mare. Multe periodice din epocă erau însă efemere şi nici nu aveau tiraje mari. Informaţiile despre criminalitate sau orice alt gen de evenimente erau frecvent preluate din alte periodice. Ziarele naţionale preluau ştiri de la cele locale, cele locale de la alte ziare locale şi de la cele naţionale. Prin urmare, în destule situaţii apăreau ştiri identice în mai multe ziare naţionale sau locale. Ţinând cont de aceste aspecte, dacă printre cele 115 de periodice s-ar regăsi ziarele importante cu tiraje mari, care au circulat pentru mai mulţi ani, dar şi ziare locale cunoscute, ele ar reflecta, în mod realist, o imagine a prezentării criminalităţii care poate fi extinsă la nivelul întregii prese.

Printre ziarele selectate apar, într-adevăr, şi cele mai cunoscute, cu tiraje mari şi care au circulat pentru mai mulţi ani. Criteriul diversităţii ne-a influenţat selecţia. Astfel, am inclus în cercetarea noastră atât ziare efemere, cât şi ziare care au apărut pentru câteva decenii. De asemenea, nu ne-am limitat la ziarele şi reviste naţionale, ci am examinat şi periodice locale. Nu în ultimul rând, n-am omis periodicele specializate pe anumite domenii – literare, economice, medicale, administrative sau pe cele cu o ideologie clară – publicaţii socialiste, antisemite sau filosemite.

Ca şi în zilele noastre, informaţiile publicate în ziare nu erau întotdeauna corecte sau măcar credibile. Deseori, ziarele preluau informaţiile unele de la altele, fără să verifice veridicitatea lor. În alte situaţii, periodicele deformau intenţionat realitatea pentru a transmite o anumită viziune asupra evenimentelor. Compararea ştirilor din diferite ziare nu poate fi de ajuns pentru a determina dacă un eveniment a fost sau nu relatat realist.

---

[10] George Băiculescu, *Introducere,* în George Băiculescu, Georgeta Răduică, Neonilă Onofrei, „Publicaţiile periodice româneşti", Tom II, Catalog alfabetic: 1907-1918, Supliment: 1790-1906, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. xix.

Pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea se poate apela şi la alte tipuri de surse. Abordarea fenomenului criminalităţii dintr-o perspectivă istorică necesită folosirea unor surse variate. Rapoartele funcţionarilor, statisticile criminale, teoretizările din dreptul penal, biologie şi medicină legală, relatările unor autori contemporani, atât români cât şi străini, literatura epocii şi chiar proverbele sau zicalele cuprind informaţii referitoare la criminalitatea din societatea românească.

În cadrul Direcţiei Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (în continuare D.A.N.I.C.), fondurile referitoare la Ministerul de Interne, Ministerul Justiţiei, Direcţia Penitenciarelor sau Direcţia Poliţiei şi a Siguranţei Generale conţin rapoarte, circulare sau ordine ale funcţionarilor Statului. Diferite infracţiuni, organizarea şi eficienţa instituţiilor, dar şi prezentarea criminalităţii în presă sunt doar câteva dintre subiectele abordate în aceste fonduri. Ele ajută la conturarea perspectivei autorităţilor cu privire la criminalitatea din societatea românească. Astfel, documentele din arhive scot în evidenţă modalităţile variate de percepţie a criminalităţii. Raportul unui inspector de poliţie reliefează alte aspecte legate de o crimă faţă de un articol de pe prima pagină a unui ziar cotidian care prezintă acelaşi eveniment.

Fenomenul criminalităţii a apărut şi în studiile unor intelectuali din a doua jumătate a secolului. Teoretizările lor sunt asociate unor domenii variate: drept penal, medicină legală sau biologie. Multe dintre studiile autorilor din secolul al XIX-lea care propun interpretări ce pot fi integrate criminologiei caută, de fapt, să ofere soluţii unor probleme sociale. Chestiuni precum alcoolismul, sărăcia, reforma penitenciarelor sau sănătatea cetăţenilor ar fi influenţat nivelul criminalităţii din societatea românească. Intelectuali din mai multe categorii profesionale au abordat problema criminalităţii. Majoritatea studiilor aparţin unor jurişti, dar unii autori sunt doctori, psihiatri, ziarişti, scriitori sau chiar preoţi.

În mod tradiţional, criminalitatea este măsurată prin statisticile criminale. De regulă, studiile care se ocupă de criminalitate analizează aceste statistici pentru a oferi explicaţii în legătură cu nivelul criminalităţii. Folosirea statisticilor ridică unele semne de întrebare. Pentru început, statisticile judiciare măsoară criminalitatea aparentă sau cea legală, nu pe cea reală. Unii autori chiar consideră că ele măsoară activitatea represiunii – poliţia şi justiţia, nu criminalitatea[11]. Mai mult, ele oferă informaţii inexacte, fie din cauza unor erori involuntare, fie prin deformarea voluntară a rezultatelor. Pentru România, în doua jumătate a secolului al XIX-lea, au existat două tipuri de statistici criminale: statisticile judiciare şi cele penitenciare. Primele statistici judiciare care măsoară infracţionalitatea la nivelul ţării, au apărut în 1867. Existau şi statistici penitenciare, publicate încă din 1863. Ele cuprindeau rapoartele lui Ferdinand Dodun des Perrières, Inspector general al Închisorilor. Aceste tipuri de statistici au fost incluse în două periodice aflate în colecţia Bibliotecii Academiei Române – „*Statistica judiciară*" (1869-1914) şi „*Statistica stabilimentelor penitenciare*" (1863-1864; 1874-1880; 1882; 1886-1890 şi rezumatele pe 1866-1905). Datele statistice au fost interpretate de mai mulţi autori contemporani precum Ioan Tanoviceanu, Grigore Dianu sau Anastase Ştefănescu-Galaţi. Aceşti autori şi-au exprimat reticenţele în legătură cu exactitatea datelor şi chiar au completat statisticile criminale corelându-le lor cu cele demografice

[11] Raymond Gassin, *Criminologie,* 4e édition, Paris, Dalloz, 1998, p. 100.

În secolul al XIX-lea şi primii ani ai secolului al XX-lea, criminalitatea a inspirat şi o serie de producţii literare: Eugène Sue, Feodor Dostoiesvski, Victor Hugo sau Arthur Conan Doyle au scris despre criminali sau criminalitate. În literatura română cultă, I. L. Caragiale, Mihail Sadoveanu, Constantin Sandu-Aldea şi N. N. Beldiceanu au arătat o propensiune către asemenea subiecte. În literatura populară, criminalitatea a beneficiat de atenţia unor autori ca N. D. Popescu, Panait Macri, Ilie Ighel-Deleanu sau Constantin Prutianu. Deseori, aceşti autori găseau subiecte pentru romanelor lor în paginile ziarelor.

Cultura tradiţională oferă o reprezentare oarecum diferită a criminalităţii. Colecţiile de proverbe, zicale şi superstiţii populare precum cea editată de Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia* (1895-1901), sunt surse inedite pentru analizarea reflectării criminalităţii în cultura tradiţională. Cu certitudine, identificarea percepţiilor criminalităţii în cultura tradiţională aduce în discuţie câteva probleme legate de caracterul eminamente oral al acesteia. Fixarea în scris a proverbelor, zicalelor sau superstiţiilor ar fi putut deforma sensul lor iniţial. Mai mult, unele proverbe probabil nici nu fost menţionate în colecţii ca cea a lui Iuliu A. Zanne.

O altă categorie de surse este aceea a relatărilor unor autori contemporani, atât români, cât şi străini care au trecut prin Muntenia şi Moldova sau România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acestea din urmă sunt utile pentru conturarea modului în care era percepută criminalitatea din exterior, de străini. Sigur, apar câteva dificultăţi inerente legate de astfel de surse. Percepţia criminalităţii din perspectiva fiecărui călător poate fi influenţată de o serie de factori : momentul în care ajunge în România, durată de timp cât a stat într-un spaţiu, tendinţa de a compara realitatea din spaţiul vizitat cu realităţile familiare, experienţele personale, etc. Una dintre cele mai valoroase lucrări, care apelează la relatările călătorilor străini, este cea publicată de Klaus Heitmann –*Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german 1785-1918* (1985). Cronici ale evenimentelor din România pot fi identificate la autori români. Deşi acestea sunt mărturii valoroase, ele nu sunt întotdeauna utile deoarece autorii selectează doar o parte din informaţiile despre criminalitate. Ca un exemplu, Constantin Bacalbaşa, în *Bucureştii de altădată* (1927-1932) menţiona crime celebre sau contrabanda de la barierele Capitalei, însă omitea seria de tâlhării comise de „**ucigaşul cârciumarilor**", în 1899. În plus, relatările contemporanilor, atunci când sunt redactate la mai mulţi ani de la desfăşurarea evenimentelor, pot conţine informaţii eronate. Şi în această privinţă, lucrarea lui Bacalbaşa este un exemplu evident. Furtul „**Cloştii cu puii de aur**", comis de Pantazescu, a fost plasat de Bacalbaşa în 1877 deşi avusese loc în 1875.

Acestea sunt sursele pe care le avem în vedere. Varietatea lor este un argument pentru aplicarea mai multor metode de cercetare, adaptate fiecărei surse. Ne vom concentra, mai întâi, asupra metodologiei utilizate în analizarea periodicelor. Prezentarea criminalităţii în presă este, fără îndoială, o zonă de cercetare cu o gamă generoasă de teorii din sociologie, comunicare sau criminologie. E inutil să mai amintim că nu toate ar putea fi transferate pe tărâmul Istoriei. Deşi orice construcţie a trecutului începe din prezent, istoricii ar trebui, cel puţin, să încerce să suprime tendinţa de a prezenta trecutul folosind toate teoriile contemporane. Totuși, preluarea critică a unora dintre aceste teorii ar îmbogăţi cu siguranţă perspectiva asupra trecutului.

În eseul său istoriografic pe care l-am citat deja, *Locating Histories of Crime. A Bibliographical Study* (1999), Peter King declara că dialogul dintre istoria socială şi criminologie se desfăşoară încă, în mare parte, în şoaptă. Parţial, acest lucru se datorează faptului că istoricii utilizează texte din criminologie fără a îmbrăţişa complet sau a înţelege profund fundamentele lor teoretice. Evident, el se referă la studierea criminalităţii în Europa Occidentală. Dacă ne gândim la stadiul actual al cercetării pentru alte regiuni, declaraţia sa este cel puţin optimistă. Poate că nu e încă nici măcar un dialog al surzilor, ca să-l cităm pe Peter Burke. Abordarea unor subiecte ca acesta fără teorii contemporane din sociologie sau criminologie ar dăuna cu adevărat rezultatelor finale ale cercetării. Fără concepte sau teorii, un istoric nu este nimic mai mult decât un Funes, personajul lui Jorge Luis Borges care îşi putea aminti fiecare copac pe care-l văzuse în timpul vieţii sale, dar nu putea înţelege conceptul de „**copac**".

Totuşi, oricât de complexe ar fi, teoriile şi conceptele nu pot cuprinde pe deplin diversitatea realităţii. Ca să reamintim punctul de vedere al lui Max Weber, ar trebui să le considerăm „**tipuri ideale**" şi să ne asigurăm că vom evita reificarea lor. Încercarea de a aplica aceste tipuri ideale unei realităţi ar putea, în acelaşi timp, ajuta la îmbunătăţirea conceptului sau teoriei şi oferi, o nouă perspectivă asupra trecutului. Majoritatea metodelor, teoriilor sau conceptelor pe care le vom aplica au fost inspirate din spaţiul anglo-saxon. Nu vom ignora nici abordarea subiectului din perspectiva franceză a „**faptelor diverse**".

Analizarea ştirilor din presă se poate face prin două metode: cea cantitativă şi cea calitativă. Metodele cantitative caută un model, repetarea anumitor structuri în felul în care sunt prezentate evenimentele, iar cele calitative pun accentul pe fluiditatea textului şi interpretările sale[12]. Metoda cantitativă porneşte de la indici care pot fi clasificaţi şi apoi număraţi. Există câteva lacune care influenţează rezultatele finale ale cercetării. Din moment ce metoda de analiză cantitativă se ocupă de ceea ce este prezentat prea des, prea rar, nu este prezentat sau apare într-o formă părtinitoare în ziare, ar fi util să se cunoască norma cu care sunt comparate aceste date. Întrebarea esenţială care s-ar naşte dintr-o asemenea comparaţie e dacă ştirile reflectă realistic evenimentele[13]. Pe lângă acest aspect, metoda cantitativă se limitează la ceea ce poate fi cuantificat, la categoriile care sunt standardizate, ignorând alte fenomene.

Metoda calitativă presupune existenţa mai multor simboluri în textul ştirii. Într-o primă fază, „**realitatea**", aşa cum apare în mass-media, e analizată, fiind identificate structurile esenţiale, apoi e interpretată şi reconstruită[14]. De exemplu, o ştire care prezintă o tâlhărie poate fi analizată la mai multe niveluri. Relaţia acelei ştiri cu alte texte similare din cuprinsul ziarului, folosirea anumitor surse cu predilecţie sau sensurile pe care le capătă un termen sunt doar câteva din elementele care pot fi urmărite. Analiza calitativă a unui text are un caracter eminement speculativ, care o situează, mai curând, pe tărâmul criticii literare[15]. Prin urmare, metoda calitativă nu oferă întotdeauna argumente solide pentru a susţine o anumită interpretare. Nici metodele cantitative, nici cele calitative nu se ocupă doar de conţinutul ştirilor, ele pot lua în calcul şi efectele ştirilor asupra

[12] Richard V. Ericson, Patricia M. Baranek, Janet B. L. Chan, *Representing Order: Crime, Law, and Justice in the News Media,* Milton Keynes, Open University Press, 1991, p. 50.
[13] *Ibidem,* p. 51.
[14] *Ibidem,* p. 55.
[15] *Ibidem,* p.58.

publicului[16]. Ambele metode au limitări evidente şi de aceea unii autori le folosesc împreună. Esther Snell în lucrarea sa, deja citată, îmbina metodele cantitative cu cele calitative.

Cercetarea noastră va permite aplicarea unor teorii şi concepte din sociologie, comunicare şi criminologie. Avem în vedere o preluare critică a acestora, pentru a reliefa şi limitele teoriilor şi conceptelor. Pentru moment ne vom limita la prezentarea lor, urmând să le definim detaliat în cuprinsul celui de-al patrulea capitol al lucrării. Nu orice informaţie despre o infracţiune poate deveni o ştire. Anumite caracteristici ale actelor criminale le asigură acestora prezenţa în paginile ziarelor. Conceptul anglo-saxon *newsworthiness* se referă la potenţialul unui eveniment de a deveni o ştire, de a fi relatat în ziare. Periodicele transmiteau, indirect, prin articolele publicate „o viziune asupra lumii". Termenul *frame*, (tradus din engleză „cadru", „structură"), sugerează modul în care e prezentată o întâmplare în ştiri. Teoria „panicii morale" surprinde capacitatea presei de a influenţa publicul şi autorităţile, determinând reacţii ostile exagerate la adresa unor acte criminale. În presa din secolul al XIX-lea, ştirile despre criminalitate erau, de obicei, încadrate secţiunii „faptelor diverse". Teoretizări ca aceea a lui Roland Barthes din *Structure du fait divers* (1964) vor fi comparate cu realităţile din presa românească.

Această lucrare propune o abordare comparativă a istoriei criminalităţii. Percepţiile criminalităţii din diferite surse vor fi comparate cu cele din presă. Rapoartele funcţionarilor, datele din statisticile judiciare şi penitenciare, teoretizările intelectualilor, relatările călătorilor străini, reprezentările literare şi proverbele adunate la sfârşitul secolului al XIX-lea sunt surse care oferă imagini diferite ale criminalităţii faţă de ziarele epocii. Statisticile criminale surprind evoluţia fenomenului pe durata a câteva decenii. Aceste date vor fi comparate cu cele rezultate din cercetarea cantitativă a ziarelor pentru a arăta dacă evoluţiile din presă corespundeau celor din statistici. **Abordarea comparativă nu se va limita la percepţiile din surse variate, exterioare presei, ci o vom aplica şi într-o examinare internă, în cadrul presei, a modalităţilor în care ziarele publicau ştiri despre criminalitate.**

Sigur, metoda calitativă, menţionată în cazul analizei presei, poate fi utilizată şi pentru alte surse. În discursurile autorilor care au scris despre criminalitate în a doua jumătate a secolului, putem regăsi anumite strategii argumentative sau stereotipuri privitoare la etnie şi la sex. În proverbe şi în literatura populară apăreau, de asemenea, clar conturate, anumite stereotipuri.

Metodologia pe care o vom folosi sugerează, în mod indirect, ipotezele de la care pornim. Ştirile despre infracţiuni violente au atras şi atrag cititorii. Cel puţin spre sfârşitul secolului al XIX-lea, ziarele publicau frecvent astfel de ştiri pentru a capta atenţia cititorilor şi a vinde cât mai multe exemplare. Comparaţia cu statisticile criminale va arăta dacă ziarele privilegiau ştirile despre infracţiuni violente ca omucideri sau tâlhării în defavoarea altora despre infracţiuni mai puţin grave, dar care erau mai numeroase. De asemenea, ziarele apelau la stereotipuri în relatarea infracţiunilor. Femeile erau prezentate ca potenţiale pruncucigaşe şi otrăvitoare, ţiganii drept autorii unor tâlhării, iar evreii predispuşi la înşelăciuni şi la furturi. În ziarele epocii, îşi făceau loc şi teorii (pseudo)ştiinţifice privitoare la cauzalitatea criminalităţii sau la caracteristicile in-

---

[16] Chris Greer, *Crime and media: understanding the connections,* în Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin, Emma Wincup, *Criminology,* Second edition, Oxford, Oxford University Press, 2009, p. 179.

fractorilor. Ideea „**omului criminal**”, explicaţiile fizionomice, dar şi cele care puneau în valoare cauzele sociale ale crimelor sunt uşor de identificat în ziarele din România.

Pe de altă parte, prezentarea ştirilor despre infracţiuni a fost probabil influenţată de politica editorială a fiecărui ziar. Evoluţiile din presa românească au avut un impact semnificativ. Ziarele susţinute de grupările politice nu încercau să vândă cât mai multe ziare prin relatarea unor fapte criminale. Spre sfârşitul secolului, au apărut ziare importante, independente de partide, precum „**Universul**”, de exemplu, care aveau ca obiectiv obţinerea unor profituri. Din moment ce ştirile despre infracţiunile violente şi spectaculoase atrăgeau cititorii, aceste ziare au început să publice mai multe informaţii referitoare la crime sau tâlhării. Şi orientarea politică a ziarelor ar fi influenţat forma şi conţinutul ştirilor. Dacă liberalii se aflau la guvernare, ziarele conservatorilor ar fi publicat ştiri care să demonstreze că autorităţile nu erau eficiente în combaterea criminalităţii. Periodicele liberalilor ar fi procedat într-un mod similar când aceştia nu mai erau la guvernare, folosind ştirile despre criminalitate pentru a-şi ataca adversarii politici. Instrumentalizarea informaţiilor referitoare la infracţiuni se remarcă şi în cazul ziarelor antisemite care publicau ştiri despre evreii delincvenţi.

O altă ipoteză pe care o vom verifica ia în calcul efectul Războiului de Independenţă al României asupra conţinutului şi frecvenţei ştirilor despre infracţiuni în paginile ziarelor. Conform mai multor studii, pe durata războaielor ziarele se concentrează asupra relatărilor legate de conflictul armat, publicând mai puţine ştiri despre infracţiuni. Războiul în care a fost implicată România a însemnat şi prezenţa pe teritoriul ţării a unui număr important de soldaţi ruşi. În special din 1878, tot mai multe ştiri îi înfăţişau pe aceştia drept infractori. Chiar şi în 1877, se pare că ziarele manifestau o apetenţă evidentă pentru ştiri privitoare la omucideri sau tâlhării spectaculoase.

Nu în ultimul rând, prin aplicarea teoriei „**panicii morale**” avem în vedere examinarea efectelor ştirilor despre infracţiuni asupra cititorilor sau autorităţilor. În ce măsură influenţau ziarele reacţiile poliţiştilor şi ale magistraţilor prin publicarea unui număr mare de ştiri despre un anumit tip de infracţiune ?

Aceste ipoteze sunt legate de tema centrală a lucrării noastre. Vom investiga şi câteva aspecte legate de criminalitatea din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Capacitatea Statului de a controla criminalitatea pe teritoriul său este una din chestiunile esenţiale. Sunt indicii care arată că în anumite perioade – pe durata războiului din 1877-1878 sau în anumite regiuni – Dobrogea și nordul Moldovei, autorităţile nu au exercitat un control eficient asupra criminalităţii. În general, teoretizările despre criminalitate din a doua parte a secolului al XIX-lea, puneau accentul pe latura socială a fenomenului, lăsând în plan secund determinismul biologic. Totuşi, în literatura populară pot fi întâlnite destule referiri la caracteristicile fizice ale infractorilor. Atât în teoretizările unor intelectuali, cât şi în literatura populară sau în folclor apăreau stereotipuri legate de predispoziţia femeilor, ţiganilor şi evreilor pentru anumite infracţiuni.

Caracterul inovator al acestei lucrări a impus forma de organizare a conţinutului. Am ales o formulă cu patru capitole. Primul e intitulat „*Criminalitate și societate în Europa 1750-1914*”, cel de-al doilea, „*Criminalitate și societate în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*”, al treilea, „*Presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-*

lea" şi ultimul se ocupă de tema centrală, „*Reflectarea criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*".

Primul capitol prezintă contextul european al relaţiei criminalitate-societate. Ţinând cont de lipsa unor abordări sistematice asupra criminalităţii în istoriografia din România, am considerat util să redăm câteva dintre procesele esenţiale studiate deja pentru spaţiul european. Prin acest capitol, optăm şi pentru o perspectivă comparativă între România şi alte state din Europa. Ne-am concentrat asupra a două regiuni: Franţa şi Anglia. Chestiunile prezentate în primul capitol vor fi aprofundate şi în capitolul dedicat societăţii româneşti. Astfel, evoluţia legislaţiei penale, a instituţiilor Statului, a teoretizărilor privitoare la criminalitate sau percepţia fenomenului în literatură sunt teme pe care le vom aborda şi în cel de-al doilea capitol, care se ocupă de societatea românească. Considerăm că o analiză a legislaţiei penale din România sau a instituţiilor Statului ar trebui legată de contextul european pentru că, în dese cazuri, reformele autohtone au fost inspirate de procese sau instituţii din afara ţării. Ca un exemplu, organizarea sistemului juridic din România, chiar şi numele unor instituţii sau funcţionari au fost preluate din spaţiul francez.

Capitolul „*Criminalitate şi societate în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*" oferă o imagine de ansamblu a fenomenului în societatea românească. Pe lângă obişnuitele repere care ţin de istoria demografică, modernizarea societăţii sau condiţiile de trai din România secolului al XIX-lea, am inclus în cercetarea de faţă teme legate de istoria criminalităţii: legislaţia penală, evoluţia a două instituţii cheie în controlarea şi pedepsirea criminalităţii – Poliţia şi Închisoarea, teoretizările din criminologie, statisticile criminale, reprezentarea criminalităţii în literatură şi în *cultura tradiţională*.

În capitolul „*Presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*" ne-am concentrat asupra evoluţiei presei din România. Aceasta este, de fapt, o introducere la ultimul capitol. Pentru a putea analiza reflectarea criminalităţii în presa din România am considerat că ar fi utilă o prezentare a presei din a doua jumătate a secolului pentru a scoate în evidenţă procesele importante care i-au marcat istoria.

În fine, titlul ultimului capitol se confundă cu tema principală a cărţii noastre. Acesta examinează chestiuni legate de ipotezele pe care le-am menţionat. În debutul capitolului am surprins câteva aspecte generale privitoare la relaţia dintre presă şi criminalitate. Subcapitolul intitulat „*Evoluţii în prezentarea criminalităţii*" este o analiză cantitativă a reprezentării criminalităţii în patru ziare. Următorul subcapitol este dedicat unei analize calitative. Alte subiecte abordate sunt: modalităţile de prezentare ale unor categorii de infracţiuni – tâlhării, omucideri, atentate la pudoare, furturi, asasinate politice, escrocherii şi evadări, relaţia dintre răufăcători, victime şi autorităţi, războiul şi criminalitatea în presa din România și aplicarea teoriei „panicii morale" ziarelor autohtone.

Capitolul I
Criminalitate şi societate în Europa 1750-1914

I.1 Statul modern şi criminalitatea: supraveghere, control şi pedepsire

„Society prepares the crime, the criminal commits it."
Henry Thomas Buckle (1821-1862)

Studierea fenomenului criminalităţii, fie dintr-o perspectivă diacronică, fie din una sincronică, surprinde o componentă a relaţiei dintre societate şi violenţă. Abordarea clasică a violenţei este aceea care se ocupă de revolte, de războaie fie externe, fie civile, dar nu la fel de des de criminalitate. Violenţa[1] este un concept care se pretează la interpretări diverse, economice, religioase, simbolice, biologice sau sociale. Chiar definirea violenţei a dat naştere la numeroase polemici. Pieter Spierenburg arată într-un studiu recent că cele mai multe definiţii sunt fie prea restrânse, fie prea extinse[2]. Willem de Haan subliniază faptul că orice definiţie poate fi contestată pentru că porneşte de la o anumită interpretare şi că fiecare cercetare ar trebui să accepte definiţia care s-ar adapta cel mai bine domeniului respectiv. Potrivit lui de Haan, pentru un istoric interesat de criminalitate, definiţia restrânsă, juridică, a violenţei ar fi utilă tocmai pentru că sursele consultate ar fi, predominant, cele juridice[3].

După cum am mai precizat, termenul „criminalitate" presupune o restrângere, denumind un anumit tip de violenţă, cea definită ca atare de Stat prin instituţiile sale. Ideea de „crimă" este legată intrinsec de societate. Thomas Morus considera că societatea întâi creează hoţi și apoi îi pedepseşte pentru că au furat[4]. Preluând ideea lui Morus, Michael P. Weisser preciza că între criminal şi societate există o legătură simbolică, iar structura societăţilor moderne determină condiţiile şi situaţiile în care au loc acte criminale[5]. Într-adevăr, observaţia care poate părea un truism este că n-ar exista „crimă" sau „crimi-

[1] Una din clasificările conceptului ar pune în evidenţă o violenţă privată şi una colectivă. Violenţa privată include, la rândul ei, violenţa criminală - omoruri, asasinate, otrăviri, loviri, violuri, furturi etc., dar şi violenţa noncriminală - suicid sau accidente. Pe de altă parte, violenţa colectivă s-ar referi la revoluţii, acţiuni teroriste, războaie. Sigur, există şi alte clasificări ale fenomenului, însă tocmai datorită diversităţii interpretărilor ne vom concentra asupra acesteia. Subiectul lucrării noastre se ocupă de violenţa privată criminală. Vezi Gilles Ferreol, Adrian Neculau (coord.), *Violenţa. Aspecte psihosociale,* traducere din limba franceză Rodica Melinte şi Lidia Ciocoiu, Iaşi, Polirom, 2003, p. 6.
[2] Pieter Spierenburg, *Violence: Reflections About a Word,* în Sophie Body-Gendrot, Pieter Spierenburg, „Violence in Europe", New York, Springer Science, 2008, p. 24.
[3] Willem de Haan, *Violence as an Essentially Contested Concept,* în Sophie Body-Gendrot, Pieter Spierenburg, *op. cit.,* pp. 36-37.
[4] Thomas Morus, *Utopia,* p.17, disponibilă online la http://www.idph.com.br/conteudos/ebooks/Utopia.pdf. , accesat la 10.01. 2012.
[5] Michael R. Weisser, *Crime& Punishment in Early Modern Europe,* 2nd edition, Brighton, The Harvester Press United, 1982, p. 1.

nalitate", în general, fără un sistem de instituţii şi relaţii sociale care să le definească şi să le controleze.

Deşi tema lucrării de faţă se limitează la a doua jumătate a secolului al XIX-lea, vom pleda pentru o extindere a cadrului temporal în acest prim capitol. Astfel, avem în vedere o perioadă care începe de la mijlocul secolului al XVIII-lea asociată cu primele cercetări riguroase care iau în discuţie chestiuni precum dreptul penal, pedepsele sau criminalitatea în general. În acelaşi timp, din secolul al XVIII-lea, fenomenul criminalităţii nu este doar „privit" diferit faţă de perioada anterioară, ci asistăm şi la o intensificare a controlului exercitat de Stat, prin intermediul instituţiilor sale, Poliţia şi Închisoarea mai ales, asupra criminalităţii. Secolul al XVIII-lea surprinde, deci, o schimbare de paradigmă. În mod evident, aceste schimbări nu intervin la acelaşi moment în toate zonele continentului, diferenţele regionale fiind semnificative, deseori chiar în interiorul unui Stat[6]. Totuşi, până la începutul Primului Război Mondial, are loc un proces de uniformizare la nivelul continentului atât în privinţa teoretizărilor, cât şi a controlului criminalităţii. Prin urmare, în 1914 existau mai multe similitudini între statele europene în acest domeniu decât la mijlocul secolului al XVIII-lea. România este unul din statele în care o asemenea uniformizare s-a manifestat pregnant, majoritatea transformărilor concentrându-se în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, nevoia unei analize a contextului european este de o importanţă peremptorie pentru a putea înţelege procesele locale. În următoarele pagini vom surprinde câteva dintre metamorfozele care au avut loc în Europa pe parcursul acestei „durate lungi", 1750-1914. Vom explica transformările raportându-ne la câteva coordonate : controlul criminalităţii de către Statul modern, legislaţiile penale, teoretizările din criminologie şi reflectarea criminalităţii în diferite medii, presă şi literatură.

Cu toate că acest capitol tratează relaţia dintre criminalitate şi societate în Europa, majoritatea studiilor, articolelor şi lucrărilor care vor fi citate fac referire la spaţiul Europei Occidentale, două regiuni fiind în prim-plan: Anglia şi Franţa. Motivele care au stat în spatele acestei alegeri vizează două aspecte. Mai întâi, în istoriografia occidentală îndeosebi pentru cele două regiuni, tema criminalităţii este deja o abordare recunoscută, primele lucrări majore fiind publicate în urmă cu o jumătate de secol. În alte părţi ale continentului, din păcate şi în România, istoria criminalităţii se află într-un stadiu incipient. De asemenea, cele două state oferă modele durabile şi viabile care au fost preluate parţial sau într-o mai mare măsură şi în alte regiuni ale continentului. Pe lângă cele două modele, vom include observaţii succinte cu privire la spaţiul italian, german sau scandinav.

Dintr-o perspectivă lingvistică, chiar actul de a numi un comportament prin folosirea termenilor „criminal" sau „criminalitate" desemnează controlul exercitat de Stat prin instituţiile sale asupra violenţei, potrivit lui Pierre Bourdieu[7]. Deciziile juridice prin care un comportament e catalogat drept criminal reprezintă o manifestare a puterii simbolice

---

[6] Istoria criminalităţii este o arie de cercetare comparativă. Un istoric care se ocupă de o asemenea temă explică, de regulă, fenomenul comparând criminalitatea din diferie epoci sau spaţii. Mai mult, o perspectivă comparativă a istoriei criminalităţii poate fi utilă deoarece permite o înţelegere mai bună, raportată la societăţi şi epoci diferite. Pentru această pledoarie în favoarea abordării comparative, vezi John Carter Wood, *It's a small world after all? Reflections on violence in comparative perspectives,* în Barry S. Godfrey, Clive Emsley, Graeme Dunstall, „Comparative Histories of Crime", Portland, Willan Publishng, 2003, p. 36.

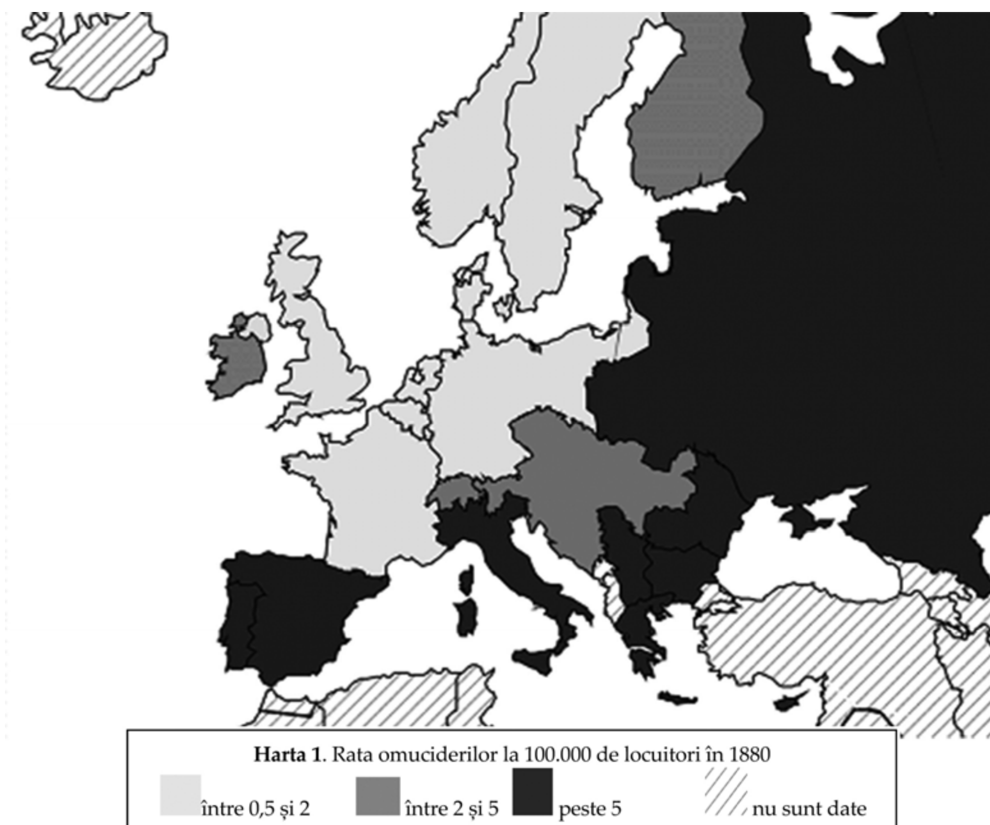
[7] Pierre Bourdieu, *The Force of Law: Towards a Sociology of the Juridical Field,* traducere de Richard Terdiman, în „The Hastings Law Journal", vol. 38, July 1987, pp. 814-853.

a Statului, iar acele decizii devin universal recunoscute. După cum remarca Bourdieu, chiar verbul „a categoriza” păstrează semnificaţii juridice întrucât provine din termenul grecesc *katègoresthai* care înseamnă „a acuza în mod public”[8].

În Evul Mediu, violenţa era omniprezentă la toate nivelurile societăţii. Lucrarea lui Julius Ruff*Violence in Early Modern Europe, 1500-1800* (2001) arată cum violenţa era un fenomen cotidian în Europa. După ce a atins apogeul în secolul al XVI-lea, nivelul violenţei a scăzut în următoarele două secole[9]. Este totuşi dificil de avansat cifre pentru a demonstra această scădere a violenţei datorită datelor nesigure, mai ales pentru Evul Mediu. În plus, statisticile criminale au fost utilizate în Europa doar din prima parte a secolului al XIX-lea. Pentru epocile anterioare, istoricii se bazează pe date locale, de obicei[10]. Anumite infracţiuni au fost analizate pe durate lungi. Studiul lui Manuel Eisner[11], *Long-Term Historical Trends in Violent Crime* (2003), se ocupă de evoluţia ratei omuciderilor în câteva regiuni europene: Anglia, Italia, Germania, Elveţia, Olanda, Belgia şi Suedia. În general, rata omuciderilor a scăzut în Europa între secolele XVI-XX şi din a doua jumătate a secolului al XX-lea s-a înregistrat o creştere constantă[12]. Există totuşi mari diferenţe regionale atât în privinţa cifrelor cât şi a evoluţiei. În Anglia, scăderea ratei omuciderilor în această perioadă lungă a fost întreruptă de uşoare creşteri la începutul secolului al XVII-lea şi al XIX-lea. Pentru Suedia, creşterile au intervenit la sfârşitul secolului al XVI-lea şi la mijlocul secolului al XIX-lea. În Elveţia, scăderea a fost constantă fără variaţii semnificative. Pentru Italia, cifrele arată o uşoară creştere în prima parte a secolului al XIX-lea. În Germania, de asemenea, a existat o uşoară creştere în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În Olanda se remarcă o creştere începută la mijlocul secolului al XIX-lea. În fine, potrivit datelor, în Belgia creşterea a intervenit la începutul secolului al XVIII-lea[13]. În Franţa, de-a lungul secolului al XIX-lea rata omuciderilor a scăzut. Numărul cazurilor cunoscute de poliţie a scăzut cu 25% între 1830 şi 1900. Au existat câteva diferenţe între prima şi a doua jumătate a secolului. Până spre 1870, rata omuciderilor a scăzut constant după care a existat o uşoară creştere la începutul deceniului al optulea. Ulterior, a intervenit o nouă scădere, în-

[8] *Ibidem,* p. 838.
[9] Julius R. Ruff, *Violence in Early Modern Europe, 1500-1800,* Cambridge, Cambridge University Press, 2001, p. 5.
[10] Un exemplu notabil în această privinţă J. S. Cockburn, *Patterns of Violence in English Society: Homicide in Kent 1560-1985,* în „Past & Present”, No. 130, 1991, pp. 70-106.
[11] Manuel Eisner, *Long-Term Historical Trends in Violent Crime,* în „Crime and Justice: A Review of Research”, Vol. 30, 2003, pp. 83-142.
[12] Ca o comparaţie, în 1810, în Anglia şi în Ţara Galilor, rata omuciderilor a fost de 0,15 la 100.000 de locuitori. În Canada în 2007-2008, rata a fost de 0,5, în Uniunea Europeană 1,8, iar în Statele Unite 2,79 la 100.000 de locuitori. Oraşe precum Moscova şi Cape Town au înregistrat cifre foarte ridicate. 9,6 condamnări pentru omucideri la 100.000 de locuitori au fost în capitala Rusiei, iar în Cape Town 62 la 100.000 de locuitori! Vezi Judith Flanders, *The Invention of Murder. How The Victorians Revelled in Death and Detection and Created Modern Crime,* London, Harper Press, 2011, p. 1.
[13] Manuel Eisner, *op. cit.*, pp. 96-98. Pentru intervalul 1750-1914 rata omuciderilor din Italia a fost constant mai mare ca cea din celelalte regiuni analizate. La 1800, erau 9 omucideri la 100.000 de locuitori în Italia, la 1850 s-a ajuns la 15, la 1900 la 5,5. În Anglia, Olanda, Belgia şi Suedia nu au fost mai mult de 2 omucideri la 100.000 de locuitori între 1800 şi 1914, iar pentru Germania şi Elveţia maximul a fost de 4 omucideri. La nivelul continentului o serie de regiuni aveau peste 5 omucideri la 100.000 de locuitori în 1880: Rusia, România, Bulgaria, Serbia, Grecia, Spania, Portugalia şi Italia. Între 2 şi 5 omucideri se comiteau în Austro-Ungaria şi Elveţia şi restul Europei avea sub 2 omucideri la 100.000 de locuitori. Vezi Manuel Eisner, *op. cit.*, pp. 99, 104.

să la un ritm inferior celui atins până în 1870[14]. La nivel continental, diferenţele dintre state sunt evidente (vezi **Harta 1**)[15].

Harta 1. Rata omuciderilor la 100.000 de locuitori în 1880

Odată cu premodernitatea, Statul revendică într-o măsură mai mare ca în trecut monopolul exercitării violenţei legitime pe teritoriul său, se implică prin instituţiile sale –Poliţia şi Închisoarea mai ales, pentru a controla violenţa internă. În fond, aceasta e una dintre definiţiile cele mai cunoscute ale Statului modern, enunţată de Max Weber în eseul *Politik als Beruf* (1919)[16] şi anume că statul este o entitate care revendică monopolul exercităţii violenţei legitime într-un teritoriu dat. Ideea controlului Statului asupra violenţei a fost abordată de Norbert Elias, referindu-se la un fenomen mai larg, *procesul civilizării* care implică şi o confiscare a violenţei de către Stat[17] începând cu epoca premodernă. Nobilimea îşi pierde, de exemplu, dreptul de a avea armate private, iar duelul este interzis, Statul fiind singurul care avea dreptul să exercite violenţa legitimă. Procesul civilizării aduce şi o modificare a conduitei şi a simţirii umane într-o anumită direcţie, societatea fiind pacifica-

[14] Howard Zehr, *Crime and the Development of Modern Society. Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France,* London, Croom Helm, 1976, pp. 114-115.
[15] Sursa hărţii este Manuel Eisner, *op. cit.*, p. 104.
[16] Disponibil online la http://www.ne.jp/asahi/moriyuki/abukuma/weber/lecture/politics_vocation.html, accesat la 15.01.2012.
[17] Toader Nicoară, *Istorie şi violenţă. Lecturi posibile,* în „Caietele de Antropologie Istorică", Cluj-Napoca, anul I, 2002, iulie-decembrie, pp.14-15.

tă gradual. Scăderea standardului de agresivitate acceptată[18] este tocmai o consecinţă a „**civilizării**" treptate. Indirect, ca urmare a „**ofensivei civilizatoare**", o serie de comportamente sunt criminalizate : vrăjitoria, sărbătorile populare violente sau prostituţia, printre altele. Procesul civilizării este interpretat de istorici şi ca un conflict între cultura populară şi cea a elitelor[19]. Teoria civilizării treptate poate fi completată prin aprofundarea unor evoluţii culturale care au influenţat lumea occidentală din secolul al XVI-lea apariţia protestantismului şi a culturii individualismului[20]. Fenomenul diminuării treptate a violenţei în Europa Occidentală a fost interpretat din perspective variate : politice, sociale, culturale, economice sau religioase. Teoria procesului de civilizare e una dintre cele mai populare explicaţii în rândul istoricilor care s-au ocupat de istoria criminalităţii tocmai pentru că înglobează referiri la domenii diferite.

Monopolul exercitării violenţei legitime nu este caracteristic doar statelor moderne, ci poate fi identificat şi în faza anterioară, a statelor absolutiste, între secolele XV-XVIII, conform lui Christopher Pierson[21]. Totuşi, aici existau încă elemente „arhaice". De exemplu, aparatul birocratic prin care Statul îşi exercita monopolul asupra violenţei nu era profesionalizat sau avea de suferit de pe urma corupţiei[22]. Din această epocă, a absolutismului, suveranitatea statului se va orienta către interior, spre societate[23], fenomen cu consecinţe majore pentru locuitorii acestor state. În teorie, fiecare stat avea autoritate necontestată asupra teritoriului său, nicio forţă externă nu avea dreptul de a interveni în afacerile interne, însă, *de facto*, acest principiu era încălcat în mod repetat în cazul statelor mici. Capacitatea de aplicare a suveranităţii statale în interiorul societăţii s-a îmbunătăţit substanţial în timpul absolutismului[24] prin noi forme de organizare a birocraţiei, căi de comunicaţie mai rapide, tehnologii mai bune şi supravegherea eficientă a supuşilor. Toate acestea au format o infrastructură care putea fi utilizată pentru controlul riguros al criminalităţii pe teritoriul fiecărui stat. Totuşi, în era Statului modern, din secolul al XVIII-lea, supravegherea locuitorilor şi controlul criminalităţii vor fi mult mai eficiente ca în epoca absolutismului[25].

Pacificarea internă realizată de Statul modern trebuie explicată şi prin raportarea la controlul şi supravegherea criminalităţii exercitate în societăţile tradiţionaliste. Anthony

---

[18] Norbert Elias, *Procesul civilizării,* traducere din germană de Monica-Maria Aldea, Iaşi, Polirom, 2002, vol I, p. 234.

[19] Arthur Mitzman, *The civilizing offensive: Mentalities, High Culture and Individual Psyches,* în „Journal of Social History", vol. 20, No. 4, 1987, p. 665.

[20] Manuel Eisner, *op. cit.*, p.130. Vezi şi Helmut Thome, *Explaining Long Term Trends in Violent Crime,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 5, No. 2, 2001, pp. 69-86.

[21] Christopher Pierson, *The modern state,* London, Routledge, 2004, p. 40. El porneşte de la tipologia lui D. Held din 1992 care clasifica statele în imperii, state feudale, statele-domenii, cele absolutiste şi, în fine, statele moderne. Vezi *op. cit.*, p. 31.

[22] *Ibidem,* p. 41.

[23] *Ibidem,* p. 38.

[24] *Ibidem,* p. 39.

[25] Teoria care leagă controlul Statului de scăderea criminalităţii a fost criticată în mai multe rânduri. În Ţările de Jos, de exemplu, scăderea ratei omuciderilor nu poate fi asociată cu apariţia unei forme de guvernare centralizate. Nici apariţia forţelor de poliţie din Europa nu pare a fi cauzat această scădere fiindcă în oraşele italiene din Evul Mediu şi epoca premodernă existau forţe de poliţie. Manuel Eisner propune o explicaţie menită a completa teoria controlului Statului şi anume pierderea semnificaţiei culturale a conceptului de „onoare". Vezi Manuel Eisner, *op. cit.*, p. 129.

Giddens[26] sublinia faptul că în astfel de societăţi, un comportament deviant nu era controlat decât la nivelul comunităţii, Statul neimplicându-se de obicei. Mai mult, violenţa din interiorul societăţii nu putea fi controlată cu o eficienţă apropiată de cea caracteristică Statului modern. De asemenea, în societăţile tradiţionale forme de criminalitate precum banditismul din mediul rural sau pirateria erau frecvente. Din secolul al XVI-lea, în rândul elitelor din Statele europene au început să apară tot mai multe temeri legate de revoltele locuitorilor. În acelaşi timp, din ce în ce mai mulţi ţărani care își pierduseră pământurile au început să migreze către oraşe, ceea ce putea duce la potenţiale pericole. Ca răspuns, au luat naştere organizaţii care aveau rolul de a separa anumite grupuri de indivizi de restul populaţiei, proces denumit „sechestrare" de Michel Foucault[27]. Naşterea spitalului, a azilului şi a închisorii în Europa Occidentală, descrise de Foucault în câteva lucrări clasice, au avut rolul de a rezolva sau controla măcar această problemă socială. Spitalele create de Stat, deşi se ocupau şi de bolnavi, aveau ca funcţie, în general, izolarea criminalilor şi a vagabonzilor. Doar în cursul tranziţiei către Statul modern, spitalul şi-a căpătat funcţia medicală cu care suntem obişnuiţi în lumea contemporană[28]. Dacă Foucault pune accentul pe procesul schimbării modalităţii aplicării pedepselor de la execuţiile publice, menite a impresiona, ca în cazul lui Damiens[29] la o disciplinare monotonă, ascunsă, pentru a explica naşterea organizaţiilor carcerale spital, azil, închisoare, Anthony Giddens ia în discuţie apariţia unor relaţii coercitive în Statul modern care nu existaseră anterior[30]. Crearea unor instituţii centralizate şi a „specialiştilor", care au definit și clasificat comportamentele deviante, a condus la pătrunderea controlului Statului în viaţa de zi cu zi a individului. „Criminalul" nu mai este un rebel, ca în societatea tradiţională, ci devine un „**deviant**", al cărui comportament trebuie modelat pentru a fi un bun cetăţean[31].

Din secolul al XIX-lea deviantul criminal este examinat medical. Cel care era diferit în raport cu norma a devenit obiectul studiilor frenologilor, psihiatrilor și doctorilor. Foucault a asociat naşterea psihiatriei moderne cu studierea „monştrilor umani"[32]. Fenomenul acesta, numit *medicalizarea devianţei* a continuat pe parcursul secolului următor. Putem remarca şi un transfer al zonei de interes. Până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea astfel de comportamente deviante erau explicate mai ales din perspectiva moralei, dar ele încep să fie explicate și din punct de vedere medical. Sigur, transferul nu poate fi unul total, persistau încă explicaţiile morale, însă cele medicale câștigă tot mai mult teren.

În domeniul juridic sunt câteva diferenţe importante între societăţile premoderne şi cele moderne. John Lea a identificat rolul procesului de abstractizare în conturarea unui alt mod de a defini un comportament ca „deviant" sau „criminal", în cazul de faţă. Într-o societate premodernă, tradiţională, criminalitatea este, de obicei, integrată în alte sisteme de relaţii precum statutul social sau gradul de rudenie. Erau diferenţe mari între a

---

[26] Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence,* University of California Press, 1985, p. 181.
[27] *Ibidem,* p. 182.
[28] *Ibdem,* p. 183.
[29] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii,* Bucureşti, Humanitas, 1997, traducere din franceză de Bogdan Ghiu, p. 1.
[30] Anthony Giddens*, op. cit.*, p. 184.
[31] *Ibidem.*
[32] Michel Foucault, *Anormalii: cursuri ţinute la College de France 1974-1975,* traducere din franceză de Dan Radu Stănescu, Bucureşti, Univers, 2002, pp. 373-382.

ucide un străin sau un membru al familiei şi a ucide un ţăran sau un nobil. Contau mai ales caracteristicile individului şi contextul, nu calitatea sa de „criminal". Într-o societate modernă însă, relaţiile sociale implică, în mare parte, şi străinii astfel încât e posibil procesul de abstractizare pentru că se ştia puţin sau nimic despre ei. Dacă un individ ar ucide, el ar fi definit prin această acţiune şi s-ar face abstracţie de calităţile sale. Într-o societate premodernă, chiar dacă un nobil ar fi ucis, supuşii săi nu ar putea „uita" de calitatea sa de nobil[33]. Modernitatea aduce o metamorfoză a vechilor relaţii din societăţile tradiţionale şi nu o ruptură de acestea pentru că anumite categorii de indivizi sunt criminalizate *ab initio*, în timp ce altele doar foarte greu sau chiar deloc[34].

Statul modern îşi pune amprenta pe natura duală a modernităţii. Aceasta aduce pe de-o parte o eliberare a individului de relaţiile ierarhice premoderne, dar în acelaşi timp şi nevoia de a apăra ordinea socială prin instituţiile care controlează societatea. Modernitatea, aşa cum a apărut în Europa Occidentală în secolul al XVIII-lea, poate fi caracterizată printr-un proces dual de liberalizare şi disciplinare[35]. Disciplinarea presupune că doar Statul are capacitatea de a controla criminalitatea într-o societate. Conflictele diferite din societate intră în proprietatea Statului[36].

Procesele care au conturat evoluţia criminalităţii pe parcursul „duratei lungi", între 1750-1914, nu pot fi explicate independent de transformările care au afectat societăţile şi statele europene în acelaşi interval cronologic. Cele mai multe dintre aceste schimbări sunt integrate fenomenului modernizării, însă câteva sunt procese sau evenimente locale. Intensitatea cu care s-au manifestat la nivelul continentului a variat de la regiune la regiune şi nici impactul asupra criminalităţii nu a fost unul uniform. Revoluţia industrială, urbanizarea, migraţia internă şi externă, progresele tehnologice şi ştiinţifice, creşterea demografică sau naşterea statelor naţionale moderne au influenţat, într-un fel sau altul, evoluţia şi percepţia criminalităţii. De asemenea, conflictele armate, prin consecinţele care au afectat categoriile sociale şi-au adus contribuţia lor. În decursul secolului al XVIII-lea, Marea Britanie era implicată în războaie care duceau la o scădere a criminalităţii, dar la sfârşitul acestora[37], soldaţii demobilizaţi se întorceau acasă ceea ce cauza o creştere a criminalităţii[38]. În cazul României, Războiul de Independenţă din 1877-1878, a influenţat, de asemenea, criminalitatea. Statisticile criminale indică atât pentru crime şi delicte împotriva persoanelor cât şi pentru cele împotriva proprietăţii, o scădere a numărului acuzaţilor în timpul războiului şi o creştere după sfârşitul conflictului[39]. Datele statistice nu oferă totuşi o imagine completă a criminalităţii după cum vom vedea.

---

[33] John Lea, *Crime and modernity,* London, Sage Publications, 2002, pp. 1-2.
[34] *Ibidem,* p. 3.
[35] *Ibidem.*
[36] *Ibidem,* p. 14. Autorul reia formula lui Nils Christie din 1977: „our conflicts have become their property".
[37] Impactul conflictelor armate asupra criminalităţii din Marea Britanie este completată de acţiunea altor factori, în special urbanizarea, industrializarea, migraţia internă şi recesiunile economice care au condus la o creştere a criminalităţii în perioada 1790-1840. După 1850 până la începutul secolului al XX-lea criminalitatea s-a menţinut la un nivel constant. Vezi Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, *Criminology. A Sociological Introduction,* Second edition, London, Routledge, 2009, p. 13.
[38] J. M. Beattie, *The Pattern of Crime in England, 1660-1800,* în „Past & Present", No. 72, Feb 1974, pp. 93-95. Un alt articol clasic ce se ocupă de relaţia criminalitate/războaie este cel al lui Douglas Hay, *War, Deatrh and Theft in the Eighteenth Century: The Record of the English Courts,* în „Past & Present", No. 95, May 1982, pp. 117-160.
[39] N. A. Alesandrini, *Statistica României. De la Unirea Principateloru până în presentu,* vol. I, Iaşi, Tipografia H Goldner, 1895, pp. 332-333.

După 1750, în statele europene au apărut o serie de instituţii a căror funcţie era legată de menţinerea ordinii şi respectarea legii. Ritmul în care a fost dezvoltat acest sistem instituţional a variat în funcţie de regiune, dar procesul în sine a fost generalizat la nivelul continentului[40]. La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea au luat naştere două instituţii care aveau rolul de prevenire, control, represiune şi pedepsire a criminalităţii Poliţia şi Penitenciarul. Implementarea acestora, în statele din Europa Occidentală în primă fază, a fost impulsionată şi de ideea, care avea tot mai mulţi adepţi, că fenomenul criminalităţii ar înregistra o creştere îngrijorătoare la nivelul societăţii[41], fapt demonstrat de primele statistici criminale, care au apărut tot în prima parte a secolului al XIX-lea. Istoria Poliţiei şi cea a Penitenciarului nu pot fi scrise doar din perspectiva dezvoltării instituţionale a Statului modern şi nu pot fi izolate de procesele sociale din epocă[42] care au contribuit la naşterea lor. Un alt aspect referitor la impactul acestor instituţii asupra evoluţiei criminalităţii merită menţionat. Organizarea eficientă a poliţiei conduce la prinderea mai multor răufăcători sau la descoperirea mai multor infracţiuni. În mod ironic, o poliţie eficientă poate cauza o creştere a criminalităţii în statisticile judiciare.

Poate cea mai cunoscută lucrare care se ocupă de istoria Poliţiei în Europa este *Policing and Its Context: 1750-1870*[43], publicată de Clive Emsley, în 1983. Autorul porneşte de la o istorie comparativă a instituţiei în Anglia şi Franţa, iar în ultima parte a cărţii se ocupă şi de Germania şi Statele Unite. Cadrul temporal ales se deschide cu Revoluţia economică şi industrială şi se încheie cu o revoluţie socială şi politică din Franţa. La mijlocul secolului al XVIII-lea, poliţia din Franţa părea a fi un aparat impresionant care reprezenta un model pentru monarhii europeni. Locotenentul Poliţiei din Paris se lăuda că dacă trei oameni s-ar întâlni să discute, unul din ei ar fi, cu siguranţă, un agent al Poliţiei[44]. În Marea Britanie, modelul francez cu o poliţie militarizată, o reţea de spioni sau poliţişti călare care patrulau drumurile din provincie era imposibil de acceptat. Când a fost creată *The Metropolitan Police* în 1829, în Londra, aceasta era, în mod ostentativ, după cum sublinia Emsley, o poliţie civilă, neînarmată. Până spre mijlocul secolului al XIX-lea reformele care au condus la modernizarea forţelor de poliţie din Germania sau Statele Unite aveau ca model poliţia din Marea Britanie şi nu pe cea din Franţa[45].

Termenul „poliţie” are corespondenţe în Antichitate, atât în lumea grecească, cât și în cea romană. Totuşi, cuvântul grecesc *politea* se referea la acele chestiuni privitoare la supravieţuirea şi bunăstarea *polis*-ului, însă termenul latin *politia* semnifica Statul, ceea ce sugera dreptul de a impune limite comportamentului public şi privat al indivizilor[46]. În Europa medievală, termenul a fost preluat în accepţiunea sa latină şi a ajuns să denumească administraţia internă, protecţia, supravegherea. După Revoluţie, în Franţa existau mai multe tipuri de poliţie cu funcţii complementare, *la police administrative,* subordonată Ministerului de Interne care se ocupa cu prevenirea criminalităţii şi

[40] Patricia O’ Brian, *Crime and Punishment as Historical Problem,* în „Journal of Social History”, vol. 11, No. 4, 1978, p. 508.
[41] *Ibidem,* p. 509.
[42] *Ibidem,* p. 515.
[43] Clive Emsley, *Policing and Its Context: 1750-1870,* London, Macmillan Press Ltd, 1983.
[44] *Ibidem,* p. 1.
[45] *Ibidem.*
[46] *Ibidem,* p. 2.

menţinerea ordinii, iar *la police judiciare,* încadrată Ministerului de Justiţie, era responsabilă cu represiunea infracţiunilor[47]. Dintre acestea, doar primul tip se regăsea în Marea Britanie. Încă din timpul lui Ludovic al XIV-lea, în 1667, fusese creată, la Paris, funcţia de Locotenent General al Poliţiei oraşului[48]. Acesta avea funcţii variate precum supravegherea pieţelor, a comerţului, dar şi controlarea criminalităţii, a prostituţiei şi a vagabondajului[49]. Către mijlocul secolului al XVIII-lea, Locotenentul Parisului avea 3.000 de oameni în subordinea sa, aproape jumătate patrulau străzile sau aveau posturi de gardă. Oricând era arestat vreun răufăcător, acesta trebuia dus la cel mai apropiat comisariat. În Paris existau 48 de *commissaires*, de obicei câte 2-3 în fiecare zonă. În fiecare cartier se găsea câte un inspector care controla registrele hotelurilor, supraveghea prostituţia şi comerţul de carte[50]. Drumurile mai importante din zona rurală a Franţei erau patrulate de *maréchaussée*. Ca şi inspectorii, ei aveau funcţii diverse, supravegheau târgurile, festivalurile, dar şi străinii, urmăreau delincvenţii şi verificau listele cu cei care se cazau la hanuri. În preajma Revoluţiei, numărul lor se ridica la 3.000-3.500[51].

În ciuda unor critici legate de activitatea acestor forţe de poliţie, în niciun alt stat european Poliţia nu era la fel de bine organizată ca în Franţa, la jumătatea secolului al XVIII-lea. În Anglia, spre deosebire de cazul Franţei, monarhii nu aveau guvernatori militari în regat. Mai mult, în timpul dinastiei Hanovra, ei exercitau un control mai slab asupra administraţiei locale decât în epoca Stuarzilor. Cei care se ocupau de controlul criminalităţii erau magistraţii şi *constables*[52], ofiţeri cu o autoritate restrânsă, care acţionau, de regulă, în oraşe. La aceştia se adăugau, doar în oraşe, gărzi pe timp de noapte[53]. Magistraţii îi numeau pe aceşti *constables* în funcţie, însă termenul varia, cineva putea deţine postul pe un an sau pe viaţă, dar nu era plătit[54]. Ei cereau rambursarea pentru cheltuielile lor şi aveau dreptul la recompense pentru prinderea unor răufăcători. Faptul că acţionau doar într-o anumită comunitate şi nu trebuiau să raporteze unor superiori, îi predispunea la corupţie şi la ineficienţă în aplicarea legilor împotriva braconajului sau a contrabandei[55]. În 1763, au fost introduse patrule care vegheau pe timpul nopţii drumurile din jurul Londrei, acestea având un efectiv de 68 de oameni[56]. Slaba organizare a forţelor de Poliţie din Londra a fost demonstrată şi în timpul revoltelor din 1780 când, pentru o săptămână, bandele controlau oraşul, proprietăţile fiind atacate şi închisorile deschise. În cele din urmă doar intervenţia armatei a putut readuce ordinea[57]. Au existat şi propuneri de organizare a unei forţe de poliţie a oraşului, precum cea legată de numele lui Henry Fielding, magistrat cunoscut pentru cariera sa literară.

După o serie de propuneri şi dezbateri, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul următorului secol, a fost creată, în 1829, prin legea *Metropolitan Police Act*, Poliţia Me-

---

[47] *Ibidem,* p. 3.

[48]Vincent Denis, *Édit de mars 1667 créant la charge de lieutenant de police de Paris,* în „Criminocorpus", revistă online, http://criminocorpus.revues.org/80, accesată la 17.01.2012.

[49] Clive Emsley, *op. cit.*, p. 9.

[50] *Ibidem,* p. 12.

[51] *Ibidem,* p. 14.

[52] *Ibidem,* p. 22.

[53] Barry S. Godfrey, Chris Williams, Paul Lawrence, *History and Crime,* London, Sage Publications, 2008, p. 56.

[54] Clive Emsley, *op. cit.*, p. 24.

[55] Barry S. Godfrey, Chris Williams, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 57.

[56] Clive Emsley, *op. cit.*, p. 27.

[57] *Ibidem,* p. 28.

tropolitană din Londra. În următoarele două decenii, prin alte acte legislative au fost create forţe de poliţie care se ocupau şi de celelalte oraşe, dar şi de zonele rurale ale Marii Britanii[58]. În general, această perioadă din istoria poliţiei britanice, de la 1750 până la 1850, a fost considerată era „**poliţiei vechi**"[59]. În ciuda reformelor iniţiate prin crearea Poliţiei Metropolitane, personalul forţelor de poliţie era încă format din amatori sau semi-profesioniști, fiind axat pe acei *constables* şi pe *nightwatchmen* (gărzi pe timp de noapte). Din a doua jumătate a secolului, printr-o serie de măsuri, au fost puse bazele unei noi poliţii, profesionalizate, *The New Police*. Poliţiştii aveau uniforme, exista o ierarhie internă, iar operaţiunile lor se centrau pe patrulare şi pe prevenirea infracţionalităţii[60]. Există interpretări complementare în privinţa motivelor care au dus la crearea acestei noi forţe de poliţie. Pe de o parte, unii istorici privesc procesul ca pe un răspuns la creşterea criminalităţii în lumea urbană, pe de alta, unii consideră noua poliţie drept un instrument de „**control social**" al claselor mijlocii care doreau să-şi asigure proprietăţile[61]. Probabil, aceste ultime interpretări provin şi din înţelegerea ariei asupra căreia se întindea autoritatea poliţistului. În spaţiul public, poliţistul avea o autoritate puternică, însă în spaţiul privat autoritatea sa era limitată. Ca urmare, cei care-şi petreceau timpul mai ales în spaţiul public, precum muncitorii, „simţeau" prezenţa poliţistului mai intens ca cei din clasele mijlocii care trăiau mai mult în sfera privată[62]. Totuşi, în zonele rurale, poliţistul nu-şi putea impune autoritatea la fel de uşor, agenţilor le era interzis, de regulă, să intre singuri în cârciumi[63]. În fine, perioada de după 1890 până spre 1950 a fost numită „**epoca de aur**" a Poliţiei din Marea Britanie.

Clive Emsley a schiţat o tipologie a forţelor de poliţie din secolul al XIX-lea. Ținând cont de subordonarea, de modul lor de organizare şi control, el distingea trei tipuri de forţe de poliţie[64]: cea statală civilă, cea statală militarizată şi poliţia civilă municipală. Statele preluau unele de la altele inovaţii privitoare la organizarea forţelor de poliţie, dar în acelaşi timp negociau şi cu autorităţile locale modalităţile prin care erau implementate acestea în funcţie de tradiţiile locale sau costurile financiare. În Marea Britanie funcţionau la mijlocul secolului al XIX-lea, trei forţe de poliţie diferite, *The Metropolitan Police*, *The Provincial Police* şi *The Irish Police.* Prima răspundea direct guvernului britanic, a doua răspundea în faţa autorităţilor locale, iar a treia era o forţă militarizată controlată de guvern[65]. Şi în Franţa existau mai multe tipuri de poliţie. Poliţia Parisului era condusă de Prefectul Poliţiei numit de guvern, acesta fiind urmaşul Locotenentului General. Din 1829, în Paris au apărut şi *sergents de ville,* sergenţii de oraş, o forţă de

[58] David Taylor, *Crime, Policing and Punishment in England 1750-1914,* Houndmills, Palgrave Macmillan, 1998, p. 71.
[59] Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *Crime and Justice 1750-1950,* Portland, Willan Publishing, 2005, p. 9.
[60] *Ibidem.*
[61] *Ibidem.*
[62] Barry S. Godfrey, Chris Williams, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 58.
[63] *Ibidem.* Deşi oraşele sunt considerate zone marcate de o criminalitate ridicată, nici lumea rurală nu a fost „pacificată" total. Braconajul sau contrabanda erau printre infracţiunile specifice zonelor rurale. Vezi G. E. Mingay, *The Unquiet Countryside,* London, Routledge, 1989.
[64] Clive Emsley, *A typology of nineteenth-century police,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", vol. 3, No. 1, 1999, p. 29.
[65] *Ibidem,* pp. 32-33.

poliţie civilă[66]. Încă din perioada Revoluţiei fusese creat, pentru oraşele mai mari de 5.000 de locuitori, postul de comisar de poliţie. Acesta funcţiona alături de agenţi, inspectori şi sergenţi de oraş, care erau numiţi şi plătiţi de autorităţile locale. Tot autorităţile locale numeau, conform legii rurale din 1791, o gardă – *garde champêtre.* În fine, Jandarmeria Naţională, similară acelor *maréchaussée* din Vechiul Regim, era o poliţie militarizată[67]. Urmărind tipologia lui Emsley, Poliţia Metropolitană din Londra şi cea din Paris erau forme de poliţie civilă statală, The *Provincial Police* din Marea Britanie, alături de *garde champêtre* şi poliţia urbană din Franţa reprezentau forţe de poliţie civilă municipale, iar Jandarmeria şi Poliţia din Irlanda, forţe statale militarizate.

Cele trei tipuri de Poliţie au fost preluate şi în celelalte state europene, cu câteva excepţii. În Olanda şi în Belgia după 1830 au apărut toate cele trei tipuri. În timpul Revoluţiei şi a războaielor napoleoniene, modelul francez al jandarmeriei s-a răspândit pe continent. Astfel, forţele de stat militarizate existau în Bavaria, Württemberg, Prusia, Piemont, iar Italia va moşteni această poliţie sub forma *Carabinieri*[68]. Oricum, în statele scandinave, cu excepţia Danemarcei, nu a apărut o poliţie militarizată[69].

În statele germane, conceptul de „poliţie" a apărut prima oară într-un act legislativ, în Prusia, în 1794, fiind definită drept *„un aparat necesar pentru menţinerea ordinii şi a securităţii publice, dar şi pentru descurajarea ameninţărilor care ar pune în pericol publicul larg sau anumiţi indivizi"*[70]. În statele germane a fost introdusă din timpul războaielor napoleoniene şi o poliţie similară cu *Gendarmerie* din Franţa. Totuşi, în prima parte a secolului al XIX-lea numărul poliţiştilor era destul de mic. În Berlin, la o populaţie de 400.000 de locuitori, existau 204 agenţi de poliţie. Numărul lor, a crescut spectaculos după Revoluţia din 1848, când a ajuns la 1.328 de agenţi[71]. Momentul 1848 a impulsionat cooperarea dintre forţele de poliţie din statele germane şi în 1851 a fost creată o forţă de poliţie internaţională, formată din Austria, Baden, Prusia, Hanovra, Bavaria, Württemberg. Obiectivul principal al acesteia era controlarea activităţilor revoluţionarilor[72].

Poliţia a îndeplinit mai multe roluri: controlarea şi prevenirea criminalităţii, urmărirea indivizilor suspecţi sau doar a străinilor, patrularea în oraşe sau pe drumurile importante, menţinerea ordinii publice, contracararea activităţii revoluţionarilor şi a anarhiştilor spre sfârşitul secolului fiind doar câteva dintre obiectivele sale. Aria sa de activităţi era complementară cu cea a altei instituţii dezvoltate de Statul modern: ***Închisoarea***. Istoriografia anglo-saxonă surprinde în doi termeni funcţiile celor două instituţii, pentru Poliţie, *policing*, iar pentru Închisoare, *punishment.* După cum menţiona David Garland în *Punishment in Modern Society. A study in Social Theory*, studiile dedicate fenomenului „pedepsirii" pornesc fie de la o accepţiune restrânsă, încadrată în general penologiei, fie de la accepţiunea extinsă a acesteia, „sociologia pedepsirii", care se ocupă de raportul dintre instituţiile im-

[66] Quentin Deluermoz, *L'arrêté préfectoral créant les sergents de ville parisiens*, în „Criminocorpus", revistă online, disponibilă la http://criminocorpus.revues.org/85, accesată la 20.01.2012.
[67] Clive Emsley, *A typology of nineteenth-century police,* pp. 34-35.
[68] *Ibidem,* p. 37.
[69] *Ibidem,* p. 41.
[70] Mathieu Deflem, *International Policing in Nineteenth Century Europe: The Police Union of German States 1851-1866,* în „International Criminal Justice Review", vol. 6, 1996, p. 40.
[71] *Ibidem,* p. 41.
[72] *Ibidem,* pp. 36-37.

plicate, privite din exterior[73]. Deşi ne vom concentra pe instituţia închisorii în următoarele pagini, nu vom neglija această perspectivă sociologică.

Închisoarea a existat încă din Antichitate şi din Evul Mediu, în forme diferite faţă de ceea ce avea să devină în secolul al XIX-lea. Până în secolul al XVIII-lea, închiderea în închisoare era doar una din pedepsele posibile şi nu cea mai importantă. Închisoarea putea fi locul în care cei condamnaţi la moarte aşteptau executarea pedepsei şi spaţiul în care erau deţinuţi cei arestaţi până la începerea procesului. Pentru infracţiunile uşoare, amenzile constituiau principala pedeapsă. Pedepsele corporale, de cele mai multe ori aplicate în public, erau, de asemenea, des folosite. Acestea variau de la o regiune la alta, dar şi ţinând cont de tipul instanţei care pronunţase pedeapsa[74]. În secolul al XVIII-lea, mai ales în Marea Britanie, o altă pedeapsă aplicată frecvent era deportarea către coloniile penale. Doar de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul următorului secol, închiderea unui individ pentru o perioadă de timp într-o închisoare era o pedeapsă predilectă[75]. Pe parcursul secolului al XIX-lea închisoarea s-a transformat atât în privinţa organizării, cât şi a funcţiei. Închisorile s-au specializat treptat, unele fiind centre pentru delincvenţii minori sau pentru vagabonzi şi cerşetori, altele pentru femei, iar altele pentru deţinuţii cu probleme psihice[76].

Lucrarea clasică a lui Michel Foucault *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (1975) are ca temă centrală explorarea procesului prin care închisoarea s-a transformat în mijlocul predominant de pedepsire al criminalilor. Până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, corpul condamnatului era principala ţintă a represiunii penale fiind amputat, torturat, dezmembrat, însemnat simbolic, expus viu sau mort. Pedepsirea era un spectacol public care a dispărut treptat, devenind un act procedural, administrativ şi ascuns[77]. Relaţia pedeapsă-corp s-a schimbat prin noul regim punitiv care folosea drept mijloace închisoarea, deportarea, ocna, munca silnică. Pedeapsa nu mai însemna cauzarea unor suferinţe fizice, ci suspendarea unor drepturi. Călăul a fost înlocuit cu supraveghetorii, doctorii, preoţii sau psihiatrii. *Panopticonul* imaginat de Jeremy Bentham şi analizat pe larg de Foucault avea la bază tocmai ideea supravegherii eficiente a deţinuţilor. Acest dublu proces analizat de Foucault, dispariţia spectacolului şi anularea durerii, s-a realizat gradual, dar neuniform de la o zonă la alta. În Anglia, biciuirea publică a femeilor a fost abolită în 1817, iar a bărbaţilor a mai continuat până în anii 1830[78]. Execuţiile publice au fost abolite abia în 1868 prin *The Capital Punishment Amendment Act,* urmând a avea loc în incinta închisorilor. Şi în Franţa s-a păstrat ceva din spectacolul supliciilor în cazurile regicizilor şi paricizilor. Până în 1832, aceştia erau duşi pe eşafod unde li se tăia mâna[79].

---

[73] David Garland, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory,* Oxford, Oxford University Press, 1991, p. 277.

[74] Norval Morris, David J. Rothman, *The Oxford History of Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, Oxford, Oxford University Press, 1998, pp. 46-47.

[75] În Marea Britanie, pedeapsa cu închisoarea era aplicată până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea doar pentru infracţiunile mai puţin grave - fraude, sperjur etc. În perioada 1770-1774, instanţele din Londra şi Middlesex au folosit această pedeapsă doar în 2,3% din totalul sentinţelor. Vezi Michael Ignatieff, *A Just Measure for Pain: the Penitentiary in the Industrial Revolution, 1750-1850*, London, Macmillan, 1978, p. 15.

[76] Norval Morris, David J. Rothman*, op. cit.*, pp. vi-vii.

[77] Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Naşterea închisorii,* p. 39.

[78] Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950*, Fourth edition, London, Harlow, Pearson Education Limited, 2010, p. 262.

[79] Michel Foucault, *A supraveghea și a pedepsi. Naşterea închisorii,* p. 46.

Atenuarea supliciilor, începând cu sfârşitul secolului al XVIII-lea, poate fi pusă în legătură şi cu alte două fenomene. Pe de-o parte au fost formulate tot mai multe propuneri de reformare a codurilor penale. Cesare Beccaria (1738-1794), Jeremy Bentham (1748-1832), William Eden (1745-1814) sau Samuel Romilly (1757-1818) sunt câţiva dintre cei care militau pentru diminuarea durităţii pedepselor. În legislaţia penală britanică existau la 1760, 160 de crime pentru care se putea aplica pedeapsa cu moartea, iar numărul lor a crescut la 223, în 1819[80]. Înăsprirea pedepselor din decursul secolului al XVIII-lea nu era caracteristică doar Marii Britanii, ci şi Franţei[81]. Cu toate acestea, nu putem afirma că execuţia era pedeapsa predilectă, sistemul era caracterizat printr-o varietate a soluţiilor punitive[82]. Pe de-altă parte, în decursul secolului, crimele par a pierde din violenţă, delictele contra proprietăţii luând locul crimelor sângeroase. De asemenea, bandele mari de răufăcători tind să dispară în decursul acestui secol, cu siguranţă şi ca urmare a extinderii forţelor de poliţie[83].

Potrivit lui Foucault, modelele detenţiei penale care marchează transformarea de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea sunt închisorile de la Gent, Gloucester şi Walnut Street[84]. În Franţa, introducerea sistemului carceral, cât şi reformarea sa treptată au fost abordate într-o serie de anchete, rapoarte sau chestionare trimise directorilor închisorilor, în prima parte a secolului al XIX-lea[85]. Vizita lui Tocqueville din America, în 1829, făcea parte din acest program de reformare a închisorilor din Franţa. La începutul secolului, în Franţa, închisorile funcţionau în clădiri care fuseseră înainte de Revoluţie biserici sau mănăstiri. Acestea nu erau potrivite pentru noua funcţie şi doar după Restauraţie au fost construite închisori modernizate[86].

Închisorile bazate pe sistemul Philadelphia, de izolare continuă a deţinuţilor au fost, în general, construite de Stat, fiind mai costisitoare. În departamente, erau preferate închisorile inspirate de sistemul Auburn, tot din Statele Unite ca şi precedentul, care prevedea separarea pe timpul nopţii şi munca în comun, în timpul zilei. Triumful sistemului Philadelphia s-a produs în 1875, când o lege stipula faptul că noile închisori urmau să fie bazate pe această organizare şi, de asemenea, vechile închisori trebuiau transformate pentru a putea asigura separarea deţinuţilor[87].

În epocă se considera că închisoarea trebuie să fie „un aparat disciplinar exhaustiv" care să se ocupe de toate aspectele individului: modelarea sa fizică, morală, aptitudinile pentru muncă, comportarea zilnică[88]. Totuşi, încă din faza iniţială, instituţia Închisorii se confrunta cu numeroase critici. În Franţa anilor 1820-1845, criticile formulate arătau că închisorile nu diminuează criminalitatea, ci chiar provoacă recidiva şi duc la apariţia sau

---

[80] *Ibidem,* p. 47.
[81] *Ibidem,* p. 127.
[82] John Briggs, Christopher Harrison, Angus McInnes, David Vincent, *Crime and Punishment in England,* London, UCL Press, 2001, p. 85.
[83] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii,* p. 126.
[84] *Ibidem,* p. 344.
[85] *Ibidem,* p. 347.
[86] Benjamin E. Martin, *Crime and Criminal Justice under The Third Republic,* Baton Rouge, Lousiana State University Press, 1990.
[87] *Ibidem,* pp. 260-261.
[88] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii,* p. 349.

chiar asocierea delincvenţilor pentru a comite noi crime[89]. Aceste eşecuri ale închisorii determină autorităţile să caute noi soluţii. În 1854 a fost adoptată legea care prevedea deportarea în coloniile penale din Noua Caledonie şi Guiana a condamnaţilor. În rândul celor condamnaţi pe o perioadă mai mare de opt ani, a crescut gradual procentul deţinuţilor deportaţi în colonii; de la 55% în anii 1836-1845, la 66% în 1855-1860[90]. Republica a Treia a restabilit sistemul carceral ca modalitatea potrivită de pedepsire a delincvenţilor, însă a menţinut şi a continuat politica deportărilor, mai ales, pentru recidivişti. Se estimează că între 1886 şi 1900, aproape 10.000 de condamnaţi au fost trimişi în coloniile penale[91].

În Marea Britanie, introducerea penitenciarelor, termen cu o conotaţie religioasă care sugerează penitenţa şi reabilitarea condamnaţilor, a fost stipulată printr-un act legislativ din 1779, the *Penitentiary Act*. La Londra urmau să fie construite două clădiri cu acest scop, dar proiectul nu s-a materializat[92]. Din ultimul deceniu al secolului, tot mai multe voci militau pentru crearea penitenciarelor, acestea fiind considerate o soluţie mai bună decât deportarea condamnaţilor în coloniile penale. În 1816 a fost deschis primul penitenciar naţional, la Millbank. La acea dată, era cea mai mare închisoare din Europa, adăpostind 1.000 de deţinuţi. Ca modalitate de organizare, aceasta îmbina sistemul de izolare a fiecărui condamnat de ceilalţi, utilizat în închisoarea Gloucester, cu cel care permitea munca în comun a deţinuţilor. Deși nu a fost construit după planul *Panopticon*-ului conceput de Bentham, au fost incorporate totuşi câteva aspecte din acesta, cele legate de supravegherea deţinuţilor[93]. Construirea sa poate fi legată de contextul crizei sociale de la sfârşitul războaielor de pe continent, când criminalitatea crescuse, cel puţin în Marea Britanie. Închisoarea poate fi înţeleasă în acest sens ca o formă de „***carantină socială***”[94]. Deportarea condamnaţilor continua să fie una dintre pedepsele frecvente şi în primele decenii ale secolului. Numărul celor trimişi în coloniile penale a crescut de la 1.000 pe an, în medie, la 2.500 pe an, la sfârşitul războaielor napoleoniene, pentru ca la începutul anilor 1830, 5.000 de condamnaţi din Marea Britanie să fie deportaţi anual în Australia[95]. Unul din adversarii acestei politici arăta că cei condamnaţi alegeau să rămână în colonii după terminarea pedepsei şi Marea Britanie urma să piardă indivizi utili din comunităţile sale. Astfel de critici, îmbinate cu opoziţia coloniilor din anii 1830-1840 faţă de politica deportărilor, au condus la recrudescenţa ideii că e necesară construirea unor noi penitenciare în Marea Britanie[96].

Noua închisoare Pentonville, deschisă în 1842 a fost construită după planurile lui Joshua Jebb şi avea la bază ideea, inspirată de închisorile americane, izolării deţinuţilor. Fiecare condamnat avea celula sa, iar atunci când se afla în afara acesteia purta o mască. Se credea că dacă un individ putea să-şi păstreze anonimatul şi să stea în izolare, fără a

[89] *Ibidem,* pp. 387-391.
[90] Michèle Perrot, *Délinquance et système pénitentiaire en France au XIXe siècle,* în „Annales, Économies, Sociétés, Civilisations”, XXX, No. 1, 1975, p. 82.
[91] *Ibidem,* p. 83.
[92] Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950,* p. 276.
[93] *Ibidem,* p. 279.
[94] David Taylor, *op. cit.*, p. 146.
[95] Se consideră că anul de vârf al deportărilor în coloniile penale a fost 1833, cu aproape 7.000 de condamnaţi transportaţi din Marea Britanie. În curs de un deceniu, numărul s-a diminuat cu 50%, iar în 1853 doar 1.569 de indivizi au fost trimişi în colonii. Fenomenul a luat sfârşit în 1867. Vezi David Taylor, *op. cit.*, p. 144.
[96] Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950,* pp. 283-284.

comunica cu ceilalţi, avea să mediteze asupra faptelor sale. Sub influenţa preotului, deţinutul urma să realizeze gravitatea faptelor sale şi *„să se vindece”*[97]. Morala creştină a jucat un rol esenţial în planul de *„reeducare”* din penitenciare. În închisorile care funcţionau potrivit unui sistem de separare a deţinuţilor, aceştia intrau în contact mai ales cu preotul închisorii şi trebuiau să-şi petreacă timpul rugându-se sau asistând la predici[98]. Totuşi, în Marea Britanie modelul Pentonville nu a putut fi implementat cu uşurinţă în toate regiunile. În 1865, din 121 de închisori, 40 erau organizate după acest model, iar alte 43 asigurau separarea parţială a condamnaţilor[99]. O uniformizare a sistemului de închisori avea să fie realizată în 1877 printr-un act legislativ, *The Prisons Act.* Acesta instituia un regim inspirat de cuvintele lui Joshua Jebb, cel ce concepuse închisoarea Pentonville,*„hard fare, hard labour, hard bed”*, raţii zilnice reduse la minim, muncă în construcţii şi introducerea unor paturi de lemn[100]. Unul dintre efectele legii a fost reducerea numărului închisorilor locale. În ultimul deceniu al secolului, ele au ajuns la 56 de la 116, cât erau în 1877. Sistemul prelua din elementele anterioare precum izolarea deţinuţilor, dar şi munca în comun, fiind progresiv. În prima fază, de nouă luni, condamnaţii erau izolaţi, însă după aceea munceau alături de ceilalţi[101]. Regimul închisorilor după 1877 era unul dur fără doar şi poate, după cum şi-l dorise Edmund du Cane, cel care a conceput reorganizarea lor. Oscar Wilde, care a fost închis între 1895 şi 1897, a simţit din plin duritatea vieţii din închisoare. În ziarele epocii era descrisă în termeni sumbri experienţa lui Wilde[102]: *„Oscar Wilde is being slowly starved to death, & is now little better than an hysterical imbecile”*.

Închisoarea nu a fost singura instituţie promovată de Stat pentru pedepsirea delincvenţilor. Tot în această *„durată lungă”* dintre 1750 şi 1914, a fost introdus şi perfecţionat spitalul/institutul psihiatric destinat condamnaţilor clasificaţi drept iresponsabili din punct de vedere penal. Ideea iresposabilităţii penale nu era nouă şi o regăsim în secolul al XIX-lea în cele mai multe legislaţii din Europa. În Franţa, articolul 64 din Codul Penal din 1810 specifica: *„il n'y a ni crime ni délit lorsque le prévenu était en état de démence au moment de l'action”*. Ca urmare a unor reglementări legislative ca aceasta, răufăcătorii care nu puteau fi condamnaţi pentru că erau iresponsabili juridic urmau a fi încredinţaţi spitalului de nebuni.

Discuţia despre transformările instituţionale legate de naşterea spitalului de nebuni ne poartă din nou către Michel Foucault şi fenomenul de „**sechestrare**”. Potrivit lui Foucault, cei periculoşi pentru societate sunt treptat izolaţi în instituţii precum închisori, case de corecţie, case de muncă, şcoli sau spitale de nebuni, pe parcursul secolelor XVIII-XIX. De la sfârşitul secolului al XVIII-lea, din 1790 mai exact, exista o lege în Franţa care prevedea construirea unui spital pentru nebuni, însă nu a fost pusă în aplicare[103]. Spitalul Bicêtre, descris de Foucault în lucrarea sa despre naşterea clinicii psihiatrice, era

---

[97] *Ibidem,* p. 285.
[98] David Taylor, *op. cit.*, p. 147.
[99] *Ibidem,* p. 150.
[100] *Ibidem,* p. 153.
[101] *Ibidem.*
[102] Victor Bailey, *English Prisons, Penal Culture, and the Abatement of Imprisonment 1895-1922,* în „The Journal of British Studies”, Vol. 36, No. 3, 1997, p. 288.
[103] Michel Foucault, *History of Madness,* translated by Jonathan Murphy and Jean Khalfa, Bodmin, MPG Books Ltd, 2006, p. 467.

folosit ca azil pentru nebuni, psihiatrul Phillipe Pinel lucrând acolo din 1793. Un alt spital cu o funcţie similară era Salpêtrière. Ambele fuseseră create din secolul al XVI-lea, pentru bolnavi, nebuni, criminali şi vagabonzi. Iniţial, Bicêtre era destinat bărbaţilor, iar Salpêtrière femeilor. Totuşi, rolul lor nu era de a vindeca, ci de a-i izola pe acei indivizi[104]. Instituţii pentru nebuni existau şi în Marea Britanie. Se apreciază că la 1800, în jur de 5.000 de oameni erau închişi în astfel de aziluri[105]. Unul dintre cele mai vechi din Europa era spitalul Bedlam, datând din Evul Mediu. În secolul al XVIII-lea, alături de el, existau şapte spitale sau aziluri administrate de Stat şi altele private. Acestea nu sunt singurele state din Europa în care funcţionau aziluri. În Danemarca, la începutul secolului al XIX-lea, putem identifica instituţii identice[106].

Ideea unei „**mari sechestrări**" exprimată de Foucault are şi critici[107], nu doar în privinţa cazului britanic. Conform unor date statistice din 1826, doar 36% dintre cei internaţi în spitalele de nebuni se aflau în instituţii administrate de Stat, restul fiind izolaţi în clinici private. Astfel, raportând numărul celor declaraţi nebuni şi închişi la populaţia generală (în jur de 5.000 la populaţia totală a Marii Britanii la acea dată de 10 milioane de locuitori), teza lui Foucault nu pare a fi sprijinită de date. Nici în cazul Europei Centrale nu s-ar putea discuta despre o „mare sechestrare"[108], cel puţin, nu la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Până la 1800, în Marea Britanie nu existau legi care să facă referire la soarta celor achitaţi din motive de nebunie. Legea *The Criminal Lunatics Act* care stipula reţinerea pe termen nelimitat a delincvenţilor iresponsabili chiar dacă ar fi fost achitaţi, a fost votată după o încercare de asasinare a lui George al III-lea. Acuzatul, James Hatfield a fost achitat pe motiv de nebunie[109], dar a fost trimis la închisoare pentru că legea *The Criminal Lunatics Act* a fost votată şi aplicată retroactiv. Trimiterea sa la închisoare a fost dezaprobată de contemporani deoarece punea în pericol securitatea celorlalţi deţinuţi şi nici nu putea fi tratat[110]. Au existat și oameni care militau pentru reformarea azilurilor, precum sir George Onesiphorus Paul, iar o comisie parlamentară a fost numită, în 1807, pentru a analiza chestiunea. În anul următor, prin *County Asylum Act*, autorităţile locale erau împuternicite să construiască aziluri[111]. Acesta a fost primul act care a încercat să schimbe modul în care erau trataţi cei cu probleme psihice. Se dorea ca ei să nu mai fie consideraţi prizonieri sau criminali. Ca urmare, au fost construite o serie de instituţii în Marea Britanie. Controlul comisiilor parlamentare, ca şi iniţiativele de reformare private, au condus la alte acte legislative referitoare la funcţionarea acestor instituţii pe parcursul secolului al XIX-lea, cele mai importate fiind cele din 1828, 1845 sau 1890. Andrew Scull a remarcat câteva aspecte definitorii legate de introducerea şi perfecţiona-

---

[104] Edward Shorter, *A History of Psychiatry. From the Era of the Asylum to the Age of Prozac,* New York, John Wiley& Sons, 1997, p. 6.
[105] Roy Porter, *A Social History of Madness,* London, Phoenix Giants, 1999, p. 20.
[106] Christine Stevenson, *Madness and picturesque in the Kingdom of Denmark,* în Roy Porter, „The Anatomy of Madness", vol III, London, Routledge, 1988, pp. 13-47.
[107] Edward Shorter, *op. cit.*, p. 5.
[108] *Ibidem,* pp. 6-7.
[109] În mod similar, Edward Oxton a încercat s-o asasineze pe regina Victoria în 1840, a fost achitat pe motiv de nebunie şi închis în spitalul Bethlem.
[110] Andrew T. Scull, *Museums of Madness. The Social Organization of Insanity in Nineteenth-Century England,* Harmondsworth, Penguin Books, 1982, p. 55.
[111] *Ibidem,* pp. 59-60.

rea instituţiei azilului în Marea Britanie de la sfârşitul secolului al XVIII-lea până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Implicarea Statului şi dezvoltarea unor modalităţi de administrare centralizate este unul dintre acestea. De asemenea, se realizează o diferenţiere a fiecărui tip de afecţiune tratată, fenomen dublat de naşterea unei clase semi-profesioniste şi apoi profesioniste de specialişti care să se ocupe de tratarea celor internaţi[112]. Pe de altă parte, numărul indivizilor diagnosticaţi cu o boală psihică a crescut constant în Marea Britanie. La începutul secolului erau 5.000, la 1844, erau 44.000, iar la 1890, în jur de 86.000. Doar între 1844 şi 1866 numărul lor s-a dublat, în timp ce populaţia totală a crescut cu doar 20%[113].

În Franţa, ca şi în Europa Centrală, politica de control centralizat a instituţiilor psihiatrice a fost iniţiată înaintea celei din Marea Britanie. De la sfârşitul secolului al XVIII-lea exista în lumea germană conceptul de „poliţie medicală” care sugera implicarea Statului. În mai multe state germane, printre care şi în Prusia, s-au înfiinţat aziluri, însă în altele, precum Bavaria, s-a întârziat crearea unor asemenea instituţii[114]. În Franţa, o primă lege care se ocupa de administrarea azilurilor, a fost cea din 1838. Actul din 1838 se axa pe extinderea unei reţele de aziluri în toată ţara. Totodată, menţiona şi modalităţile de internare într-un azil, fără a fi necesar un ordin judecătoresc[115]. Fenomenul creşterii numărului celor internaţi e caracteristic şi altor state, nu doar Marii Britanii. În Germania, în 1852, exista un pacient la 5.300 de locuitori, dar în 1911, raportul devine un pacient la 500 de indivizi. În Franţa, spitalele care ar fi trebuit să adăpostească 500 de pacienţi, aveau în mod frecvent în jur de 1.000, la începutul secolului al XX-lea[116]. Se părea, într-adevăr, că alienarea devenise boala secolului al XIX-lea.

I.2 Legislaţia penală şi criminalitatea

„The more laws the more offenders.”
Thomas Fuller (1654-1734)

Un act sau un comportament este considerat „crimă” pentru că este definit în acest fel de legislaţia existentă într-un stat la un moment dat. Tot legislaţia, în general Codul Penal, specifică şi pedepsele aplicate diferitelor crime. Începând cu premodernitatea, Statul şi-a extins autoritatea asupra unor aspecte variate ale societăţii. Controlul violenţei sau monopolul exercitării violenţei legitime pe teritoriul său este unul dintre aceste aspecte. Procesul de criminalizare a violenţei a înglobat comportamente care până atunci fuseseră acceptate, chiar şi tacit, de către autorităţi. Duelul judiciar a fost, mult timp, o cale alternativă de rezolvare a conflictelor. Dezvoltarea mecanismelor instituţionale necesare pentru exercitarea violenţei legitime a fost coroborată cu codificarea acestor „cuceriri” ale Statului în legislaţiile penale. Activitatea celor două instituţii, care s-au dovedit esenţiale pentru controlarea criminalităţii în perioada 1750-1914 – Poliţia şi Închisoarea, a fost reglementată legislativ. Este totuşi necesar să ţinem cont de dife-

---

[112] *Ibidem,* p. 17.
[113] *Ibidem,* pp. 222-223.
[114] Edward Shorter, *A History of Psychiatry. From the Era of the Asylum to the Age of Prozac,* p. 35.
[115] *Ibidem,* pp. 40-41.
[116] *Ibidem,* p. 47.

renţele dintre teoria şi practica judiciară. Chiar dacă un comportament este definit de legislaţie drept „o crimă” şi este asociat cu o pedeapsă dură pentru a descuraja perpetuarea sa, această situaţie nu garantează aplicarea prevederilor respective în practica judiciară. Modul în care era pedepsit infanticidul în Franţa secolului al XIX-lea este exemplar în această privinţă[117].

Perioada 1750-1914 a adus transformări spectaculoase în materie de practică şi teorie penală. Romanul lui L. P. Hartley, *The Go-Between*, publicat în 1953, începe cu o frază celebră: „*The past is a foreign country: they do things differently there*”. Dacă trecutul este, într-adevăr, o ţară străină atunci cele două momente extreme ale perioadei alese, respectiv 1750 şi 1914, reprezintă două state diferite în mare măsură şi nu doar în chestiunea sistemului judiciar. Ar fi util să pornim de la un moment anterior jumătăţii secolului al XVIII-lea. Alessandro Manzoni[118] descrie în *Storia della Colonna Infame* (1840) desfăşurarea obişnuită a unui caz judiciar în 1630, la Milano. Inculpatul, un tânăr funcţionar, a fost acuzat că a împrăştiat pe pereţii câtorva case o substanţă urât mirositoare, punând în pericol sănătatea locuitorilor. El a fost acuzat pe baza relatărilor oferite de doi martori oculari. A negat acuzaţiile, dar magistraţii considerau că minte pentru că ei nu acceptau ca un individ să conteste validitatea celor două relatări ale martorilor oculari. Tânărul a fost torturat şi forţat să recunoască că a avut un complice. Acesta a fost şi el arestat şi torturat, iar, în cele din urmă, cei doi au fost executaţi. Cazul relatat de Manzoni este reprezentativ pentru modul în care funcţiona sistemul juridic în epocă şi nu doar în Italia. Tortura era, într-adevăr, folosită chiar şi în situaţii în care inculpatul nu ştia ce crimă i se imputa[119]. Problema esenţială nu era cea a stabilirii adevărului, deoarece sistemul accepta drept premisă faptul că inculpatul chiar era vinovat. Mai mult, acuzatul trebuia să aducă dovezi care să-i susţină nevinovăţia, o misiune dificilă, aproape imposibilă din mai multe motive[120]. Pentru început, nu era prezent un avocat al inculpatului. De asemenea, în mod frecvent, acuzatul nu ştia ce acuze i se aduceau. Nu este surprinzător, deci, faptul că natura arbitrară şi abuzurile care caracterizau sistemul juridic din Vechiul Regim au fost printre principalele chestiuni abordate de intelectualii din Iluminism.

În privinţa procedurii judiciare, cel mai important element într-un proces era mărturia acuzatului, smulsă sub tortură, de regulă. Se credea că frica de pedeapsă sau durerea fizică îl determinau pe acuzat să spună adevărul. Tot prin această credinţă, conform căreia durerea fizică duce la revelarea adevărului, se poate explica şi prezenţa ordaliilor, caracteristice Evului Mediu[121]. Această instituţie judiciară prezentă iniţial la popoarele germanice, se baza pe faptul că dacă inculpatul ar trece cu bine de anumite încercări fizice, diferite probe (a focului, a apei fierbinţi, etc.), era nevinovat, voinţa divină intervenind de fiecare dată în sprijinul său. Şi duelul era considerat tot o formă de ordalie[122],

---

[117]Codul Penal prevedea pedeapsa capitală pentru infanticid. Juriile achitau pe multe dintre femeile acuzate de această infracţiune, chiar şi în situaţii în care vinovăţia lor era clară, tocmai pentru a evita pedeapsa capitală. Vezi James M. Donovan, *Infanticide and the Juries in France 1826-1913,* în „Journal of Family History”, Vol. 16, No. 2, 1991, pp. 157-176.

[118] Michael R. Weisser, *op. cit.*, pp. 128-129.

[119] *Ibidem,* p. 129.

[120] *Ibidem,* p. 130.

[121] Mark Jones, Peter Johnstone, *History of Criminal Justice,* 5th edition, Waltham, Anderson Publishing, 2011, p. 46. Se pare că proba apei a continuat să fie folosită până în secolul al XIX-lea în cazuri de vrăjitorie.

[122] Esther Cohen, *The crossroads of justice: law and culture in leate medieval France,* Leiden, Brill, 1993, pp. 56-57.

folosit mai ales pentru a reglementa conflictele dintre doi indivizi. Spre deosebire de ordaliile clasice, duelul a supravieţuit mult timp în practica socială din Europa, până în primele decenii ale secolului al XX-lea, în ciuda interdicţiilor apărute încă din premodernitate, care prevedeau chiar pedeapsa cu moartea.

Folosirea frecventă a pedepselor dure pare să justifice afirmaţia lui Leon Radzinowicz că legislaţia penală din Europa avea drept principiu de bază intimidarea şi răzbunarea[123]. Pentru Michael Weisser, una dintre funcţiile esenţiale ale sistemului judiciar era controlul şi disciplinarea claselor de jos ale societăţii. Existenţa pedepselor dure poate fi legată de funcţia de control social[124]. Reluăm aici teza lui Foucault[125] privitoare la modul în care erau privite infracţiunile în Vechiul Regim. Orice infracţiune avea şi un sâmbure de regicid, era şi o *crimen maiestatis*, deci, chiar şi cel mai mărunt dintre criminali ascundea un virtual regicid. Astfel erau justificate supliciile la care erau supuşi autorii unor infracţiuni considerate minore astăzi. Teza sa necesită câteva nuanţări care iau în calcul atât diferenţele regionale, cât şi pe cele din teoria şi practica penală. De asemenea, explicaţia oferită de Michael Weisser, că tortura şi pedepsele corporale erau considerate o necesitate în lipsa forţelor de poliţie, este validă, mai curând, pentru Marea Britanie până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, dar nu şi pentru Franţa aceleiaşi epoci[126]. Precum am văzut, la jumătatea secolului al XVIII-lea forţele de poliţie din Franţa erau considerate redutabile de către contemporani.

Pe de altă parte, modul în care funcţiona sistemul judiciar ar putea fi explicat din perspectiva relaţiei dintre Curtea de Judecată şi Suveran. Magistratul îl reprezenta pe Suveran şi din moment ce Suveranul era deasupra legilor atunci şi magistratul avea un statut similar[127]. Suveranul era Statul în epoca monarhilor absolutişti, exemplar fiind dictonul lui Ludovic al XIV-lea: *„L'état c'est moi".* Sistemul judiciar a devenit un instrument prin care Statul şi-a extins controlul asupra vieţii private a indivizilor. Pe lângă duel, care implică folosirea violenţei, dreptul penal s-a extins şi asupra comportamentului religios[128].

O analiză a legislaţiilor penale din Europa premodernă arată o diferenţiere a pedepselor raportate la infracţiuni[129]. Majoritatea legislaţiilor par a face deosebirea între infracţiunile care atrăgeau pedepse severe şi celelalte, tratate cu mai multă indulgenţă. În Castilia existau *delitos atroces,* în Franţa, *cas énormes*, în Ţările de Jos, *kwade feiten*, iar în Scoţia, *heinous crimes.* Infracţiunile din această categorie erau pedepsite mai dur fiindcă erau percepute drept ameninţări la *status quo*-ul social, politic şi religios. De obicei, erezia, vrăjitoria, paricidul, infanticidul, incestul, sodomia şi asasinatul se numărau printre crimele care meritau pedeapsa cu moartea. În Europa Vechiului Regim existau două tipuri de legislaţie penală[130]. Legile sau obiceiurile comunităţii funcţionau

[123] Leon Radzinowicz, *Ideology and Crime,* New York, Columbia University Press, 1969, p. 4.
[124] Michael Weisser, *op. cit.*, p. 131.
[125] Michel Foucault, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii*, p. 98.
[126] Michael Weisser, *op. cit.*, p.131.
[127] *Ibidem,* p. 130.
[128] *Ibidem,* p. 131.
[129] Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *The State, The Community and The Criminal Law in Early Modern Europe,* în V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman, Geoffrey Parker, „Crime and the Law: the social history of crime in Western Europe since 1500", London, Europa Publications Limited, 1980, p. 15.
[130] *Ibidem,* pp. 28-29.

alături de legile Statului. Conform legilor comunităţii, care au supravieţuit, în general, până la începutul Revoluţiei Industriale, pedepsele erau raportate nu la infracţiune, ci la persoana răufăcătorului. Un individ care avea o reputaţie proastă în comunitate putea fi condamnat la moarte chiar şi pentru un furt, dar beneficia de o reducere semnificativă a pedepsei dacă era un membru valoros al comunităţii. Ca urmare a acţiunii omogenizatoare a Statului şi a evoluţiei fenomenului criminalităţii, legile comunităţii îşi vor pierde treptat din importanţă. Ele fac dificilă studierea sistemelor legislative din Europa Vechiului Regim datorită diferenţelor dintre aceste legi locale.

Voltaire afirma că legislaţia penală din Franţa a fost concepută spre a-i ruina pe cetăţeni, în timp ce în Marea Britanie scopul acesteia a fost de a-i apăra. Într-adevăr, unele caracteristici ale sistemului judiciar din Marea Britanie pot justifica ideea formulată de Voltaire. Existenţa unui juriu sau utilizarea mai rară a torturii sunt câteva dintre aceste diferenţe. Totuşi, legislaţia penală britanică prevedea printre cele mai dure pedepse din Europa. Între 1688 şi 1765[131] numărul infracţiunilor pedepsite cu moartea a crescut de la 50 la 160, iar în 1819 a ajuns la 223. De asemenea, multe activităţi care nu fuseseră criminale până atunci sunt încadrate penal: distrugerea livezilor, luarea fructelor din pomi, pescuitul din heleştele special amenajate sau braconajul[132]. Astfel de activităţi populare, în sensul că erau răspândite în rândul populaţiei, sunt criminalizate[133]. Nu întâmplător, Codul Penal britanic din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea era numit „Bloody Code". Totuşi, se pare că înăsprirea legislativă nu a fost cauzată de creşterea criminalităţii, cel puţin nu a infracţiunilor violente[134]. Această linie dură, „*Hanging not Punishment Enough*", cum se făcea referire la anumite infracţiuni precum omuciderea sau jaful, era completată de o serie de amendamente menite a descuraja violenţa nelegitimă. Într-un act legislativ din 1752 exista prevederea ca după moarte, corpul celui executat aparţinea Statului şi trebuia să fie dat chirurgilor pentru disecţie, iar după efectuarea acesteia, cadavrul urma să fie expus publicului[135].

În teorie, legislaţia penală britanică de la sfârşitul secolului al XVIII-lea părea a fi rigidă și dură, dar în practică, sistemul era unul flexibil. Chiar dacă prevedea pedeapsa capitală pentru un număr mare de infracţiuni, erau preferate, de regulă, alte pedepse precum deportarea sau detenţia în închisoare începând cu secolul al XIX-lea. Rata execuţiilor la 100.000 de locuitori a scăzut constant în Marea Britanie pe o perioadă de câteva secole. La sfârşitul secolului al XVI-lea, aceasta era de 25-30 de execuţii la 100.000 de oameni, în anii 1630 a ajuns 10, la 1700 doar 5, la 1750 erau 1,5 pentru ca la

---

131 Michael Ignatieff, *op. cit.*, p. 16.

132 Pentru legile legate de criminalizarea braconajului vezi Douglas Hay, *Poaching and the Game Laws on Cannock Chase,* în Douglas Hay, Peter Linebaugh, John G. Rule, E. P. Thompson, Carl Wislow, „Albion's Fatal Tree. Crime and Society in Eighteenth-Century England", London, Penguin Books, 1975, pp. 189-254.

133 *Ibidem,* p. 17.

134 J. M. Beattie, *Crime and the Courts in England 1660-1800,* Oxford, Clarendon Press, 1986, p. 138, p. 264. Către sfârşitul secolului al XVIII-lea se observă nu doar o scădere a infracţiunilor violente, dar şi o schimbare a atitudinii faţă de acestea, are loc o „civilizare" a societăţii. Chiar violenţa folosită de Stat împotriva răufăcătorilor începe să fie privită cu dezaprobare. În general, infracţiunile contra proprietăţii au variat în funcţie de condiţiile economice. Când preţurile nu erau mari şi şomajul era mic, astfel de infracţiuni nu se înmulţeau. După 1750, în contextul creşterii demografice rapide şi a unor dificultăţi economice, criminalitatea şi ordinea publică au devenit pentru contemporani probleme importante.

135Leon Radzinowicz, *A History of the English criminal law and its Administration from 1750,* vol. I, London, Stevens and Sons Limited, 1948-1953, p. 237.

1800, să fie în jur de o singură execuţie, iar în 1850, să se ajungă la 0,3[136]. Majoritatea celor executaţi primeau pedeapsa capitală pentru delicte prevăzute de secole în legislaţie, nu introduse recent. O sentinţă la pedeapsa capitală nu aducea neapărat moartea celui condamnat pentru că deseori condamnaţii erau iertaţi. În anii 1820, 90% dintre cei condamnaţi la moarte au fost iertaţi în acest mod[137]. Oamenii au un impact mai mare asupra sistemului penal decât legile, pentru că ei pun în aplicare legile. Deciziile judecătorilor şi ale juraţilor erau influenţate de o multitudine de factori, iar legislaţia putea fi interpretată în diferite moduri. Vârsta acuzatului, reputaţia sa, greutăţile familiei, dar şi împrejurările în care a fost săvârşită infracţiunea contribuiau la decizia finală, astfel încât sistemul era, într-adevăr, flexibil[138].

Este, în acelaşi timp, dificil de discutat despre un adevărat „sistem" juridic pentru că procedurile din tribunale nu erau uniforme pe tot teritoriul ţării. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea funcţionau mai multe tipuri de tribunale. Cele ecleziastice judecau anumite delicte împotriva moralităţii şi cazurile de divorţ, până la jumătatea secolului al XIX-lea. Tribunalele militare erau importante mai ales în perioadele de război, deoarece judecau cazurile în care soldaţii apăreau ca victime sau agresori. Pe lângă acestea mai deliberau tribunalele magistraţilor. De obicei, delibera un singur judecător, care se ocupa de infracţiunile mici. În alte două tipuri de tribunale, *Quarter sessions* şi *Assize Courts*, ajungeau infracţiunile mai grave, unde exista şi un juriu[139]. De asemenea, avocaţii nu luau parte la majoritatea cazurilor. În anii 1790, în jur de 80% dintre cazurile penale au pornit de la plângeri ale victimelor şi nu Statul demara un proces, ca în alte state europene. Procesul, care dura foarte puţin, însemna o confruntare între victimă şi acuzat, mediată de judecător şi de juriul care avea dreptul de a formula întrebări[140]. Totuşi, procesele pentru infracţiunile mai grave aduceau cheltuieli considerabile. Din moment ce victimele demarau procesele, în multe situaţii, acestea trebuiau să plătească cheltuielile legate de prezenţa martorilor la proces. Din această cauză, anumite infracţiuni nu puteau fi judecate. Doar din 1826, prin legea *Criminal Justice Act* erau plătite cheltuielile martorilor şi ale magistraţilor. Pentru a înţelege atmosfera din timpul proceselor, merită amintită relatarea unui avocat din 1785 care descria cum unii dintre membrii juriului au adormit în cursul depoziţiilor[141].

Istoricii care s-au concentrat asupra sistemului penal britanic în perioada 1750-1820, au identificat două modele interpretative[142]: modelul „consensual", pentru care e caracteristică lucrarea lui Leon Radzinowicz, *A History of the English criminal law and its Administration from 1750* (1948-1953), prevede existenţa unor norme sociale acceptate şi impuse prin sistemul judiciar şi modelul „conflictual", reprezentativ pentru istoricii marxişti, precum Douglas Hay, care privesc aparatul judiciar prin prisma unui conflict de

136 Louis A. Knafla, *Crime, Police and the Courts in British History*, London, Meckler, 1990, p. xvi.
137 Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 55.
138 Peter King, *Decision-Makers and Decision-Making in the English Criminal Law 1750-1800,* în „The Historical Journal", Vol. 27, 1984, pp. 25-58.
139 Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 52.
140 *Ibidem,* p. 51.
141 *Ibidem,* p. 50.
142 *Ibidem,* pp. 56-58.

clasă. Clasele dominante ar folosi Codul Penal şi întreg sistemul judiciar pentru controlarea claselor inferioare.

În secolul al XVII-lea, juristul Charles Loyseau afirma că în Franţa confuzia din domeniul justiţiei e aproape la fel de mare ca cea a limbilor din Turnul Babel[143]. Principiul fundamental al legislaţiei din Vechiul Regim era că Suveranul reprezenta sursa justiţiei. Deși nu doar magistraţii Regelui judecau cazurile, autoritatea lor s-a extins considerabil. Prin conceptul *cas royaux* tribunalele regale îşi exercitau autoritatea asupra unor crime care ameninţau pacea garantată de monarh, persoana, drepturile sau proprietăţile acestuia. Până în secolul al XVIII-lea, în categoria *cas royaux* au fost incluse diverse infracţiuni: lezmajestate, erezie, opunerea faţă de ordinele Regelui, falsificare, viol, adulter, abuzuri ale funcţionarilor regali, răpire, incendiere, etc.[144]. Cu toate că Regele îşi delegase autoritatea judecătorilor, el îşi păstrase drepturile intacte, deci, putea interveni oricând în timpul unui proces pentru a convoca tribunale speciale, pentru a reduce pedepsele şi pentru a ierta. Alte instrumente al autorităţii regale erau *lettre de cachet*, mandate de arestare semnate de Rege, în virtutea cărora indivizii erau încarceraţi pe termen nelimitat fără proces. Independenţa şi prestigiul tribunalelor senioriale şi locale aveau de suferit ca urmare a prerogativelor extinse ale tribunalelor regale. Tribunalele regale erau fie *tribunaux d'exception*, fie *tribunaux ordinaires*[145]. Primele judecau anumite tipuri de infracţiuni sau anumiţi inculpaţi. A doua categorie includea, la rândul ei, mai multe instanţe subordonate. *Prévôts* erau tribunale inferioare şi instanţele superioare lor se numeau *sénéchaussées*, în sudul Franţei şi *bailliages*, în nord. Tot în cadrul *tribunaux ordinaires*, parlamentele reprezentau cea mai înaltă instanţă. În 1789 existau 13 tribunale regionale de acest tip.

Organizarea complexă a sistemului judiciar poate fi înţeleasă mai uşor dacă facem referire la un singur tribunal. Secţia penală a tribunalului Châtelet îşi întindea jurisdicţia asupra Parisului şi împrejurimilor. În 1762 a judecat 600 de cazuri penale, cu o medie de 55 de cazuri pe lună. Fiecare dintre acestea fusese cercetat pe durata mai multor luni. În medie, pentru fiecare caz, cinci judecători luau decizia[146]. Funcţiile magistraţilor, ca şi ale celorlalţi funcţionari, erau venale, dar şi moştenite în familie. Chiar şi Montesquieu se regăsea printre aceştia, fiind judecător, funcţie pe care o preluase de la unchiul său şi pe care a vândut-o pentru 600.000 de livre[147]. Birocraţia din Franţa se dezvoltase considerabil în secolele precedente. La începutul domniei lui Francisc I, în secolul al XVI-lea, Regatul avea 5.000 de funcţionari şi în 1778, numărul lor ajunsese la aproape 51.000. Dintre acestea, aproximativ jumătate erau funcţii judiciare, în 1778[148]. În comparaţie cu Marea Britanie, în Franţa existau, în mod evident, mai mulţi judecători. Totuşi, această lipsă a judecătorilor a dus la implicarea comunităţii în procese, în timp ce în Franţa efectul a fost de excludere a comunităţii[149].

---

143 Julius R. Ruff, *Crime, Justice and Public Order in Old Regime France,* London, Croom Helm, 1984, p. 24.
144 *Ibidem,* p. 25.
145 *Ibidem,* pp. 28-29.
146 Richard Mowery Andrews, *Law, Magistracy and Crime in Old Regime Paris 1735-1789,* vol. I „The System of Criminal Justice", Cambridge, Cambridge University Press, 1994, p. 64.
147 Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *op. cit.*, p. 11.
148 Richard Mowery Andrews, *op. cit.*, p. 45.
149 Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *op. cit.*, p. 32.

Pedepsele stipulate în legislaţia penală din Franţa sunt similare cu cele din Marea Britanie. Se observă şi în acest caz o politică severă faţă de infracţiunile împotriva proprietăţii. Furtul, aproape în toate formele sale, era pedepsit cu moartea indiferent de valoarea bunurilor. Cel găsit vinovat pentru furt prin efracţie *vol d'effraction* putea primi această pedeapsă; cine comisese un furt simplu risca pedeapsa capitală în unele regiuni, dacă valoarea bunurilor depăşea zece livre[150]. Codul Penal din 1791, puternic influenţat de Iluminism, a redus numărul infracţiunilor pedepsite cu moartea de la peste 100 la 32. Execuţiile nu reprezentau decât o mică parte dintre pedepsele aplicate în Vechiul Regim. În Paris, înaintea Revoluţiei, de două ori mai mulţi indivizi erau condamnaţi la deportare decât cei încarceraţi în închisori. De asemenea, pentru fiecare condamnat executat, şapte erau deportaţi[151]. **Spectacolul execuţiilor**[152] era, cu siguranţă, mai rar decât în epoca **Marii Terori**.

Un fenomen remarcat în Europa Occidentală, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, este creşterea numărului infracţiunilor împotriva proprietăţii. Furtul a devenit larg răspândit. În perioada 1750-1789, 85% din cazurile care au ajuns la tribunalele din Paris se refereau la furturi. O treime dintre aceste furturi fuseseră săvârşite în magazine, hanuri, etc., fiind afectaţi cei cu profesiuni comerciale[153]. În special oraşele mari păreau a fi lovite de un „**val al criminalităţii**", nu doar de furturi. Pe baza cazurilor care au ajuns în tribunale, baronul de Montyon a calculat, la sfârşitul secolului, că în Paris erau 33 de infracţiuni la 100.000 de locuitori, iar în zonele rurale mai puţin de 10 la 100.000. Pe baza aceloraşi surse, s-a constatat o scădere a criminalităţii pe parcursul celor două secole anterioare în Franţa. Revenind la diferenţele regionale, în Olanda secolului al XVIII-lea, Amsterdam înregistra o rată a criminalităţii de 100 de infracţiuni la 100.000 de indivizi, în timp ce oraşele mai mici, aveau 80 de cazuri, iar zonele rurale 50 de cazuri la 100.000 de locuitori[154]. Totuşi, asemenea surse nu pot indica cu exactitate criminalitatea dintr-o regiune. Zona de vest a Scoţiei, renumită pentru acte de violenţă, între care şi uciderea agenţilor guvernamentali, înregistra două infracţiuni la 100.000 de locuitori, în prima parte a secolului al XVIII-lea[155].

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, legislaţiile penale din Europa începeau să se schimbe sub influenţa Iluminismului. Iniţiativele de reformare a codurilor penale europene, cele mai cunoscute fiind legate de numele lui Voltaire, Rousseau, Montesquieu, Bentham, Romilly sau Beccaria, au apărut încă din prima parte a secolului. Potrivit celor mai multe clasificări, această epocă, încadrată între a doua jumătate a secolului XVIII şi începutul secolului următor, e considerată etapa clasică a istoriei criminologiei. Folosirea termenului „clasică" pare naturală dacă luăm în calcul faptul că acum apar primele preocupări serioase legate de reformarea codurilor penale europene corelate cu teoretizarea rolului Statului, a legislaţiei penale şi a combaterii criminalităţii. De asemenea, unii

---

[150] Michael Weisser, *op. cit.*, p. 138.
[151] *Ibidem,* p. 141.
[152] Pentru o analiză a impactului execuţiilor din Franţa Vechiul Regim lor în imaginarul colectiv, vezi Michel Bée, *Le spectacle de l'exécutions dans la France d'Ancien Régime,* în „Annales, Économies, Sociétés, Civilisations", XXXVIII, No. 4, 1983, pp. 843-862.
[153] Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *op. cit.*, p. 38.
[154] *Ibidem,* p. 16.
[155] *Ibidem,* p. 17.

autori au justificat folosirea acestui termen printr-o similaritate în gândire între filozofii din Iluminism şi cei din Grecia antică, precum Platon şi Aristotel, în privinţa unei abordări care privilegia voinţa individului şi liberul arbitru. Domeniul central de interes pentru ei era reprezentat de legislaţia penală şi nu de individ.

În general, abuzurile sistemului penal din Vechiul Regim, mai ales din Franţa, motivau iniţiativele de reformare ale intelectualilor din Iluminism. Folosirea torturii, puterea discreţionară a judecătorilor, natura arbitrară a aplicării legilor, duritatea pedepselor erau, de regulă, acele caracteristici incriminate de iluminişti. Încă din 1721, prin *Lettres persaines*, Montesquieu, un cunoscător „din interior" al sistemului, criticase legislaţia penală a Vechiului Regim. În *De l'esprit des lois* (1748) el a discutat despre principiile care ar trebui să guverneze legislaţia unui stat. Doctrina „egalităţii în faţa legilor" adoptată de intelectualii iluminişti nu poate fi extinsă la o egalitate care înlătura diferenţele sociale dintre indivizi. Ideea că acest sistem nu era guvernat de principiul raţionalităţii se afla în centrul criticilor, nu faptul că sistemul era bazat pe inechitate socială [156].

Un membru al aristocraţiei din Lombardia[157], Cesare Beccaria, a rămas cunoscut pentru contribuţia decisivă la reformarea legislaţiei penale. Principala sa operă, *Dei delitti e delle pene* (1764), este considerată definitorie pentru această epocă. Lucrarea lui Beccaria nu este decât parţial originală, Montesquieu fiind una din sursele sale directe, lucru recunoscut de autor însuşi[158]. Pe lângă elemente din scrierile lui Montesquieu, teoriile lui Rosseau se regăsesc, de asemenea, în cuprinsul lucrării.

Despre pedepse şi infracţiuni a apărut întâi anonim în 1764 şi a cunoscut un mare succes. Această situaţie trebuie neîndoielnic legată şi de climatul mental de la mijlocul secolului al XVIII-lea, în plin Iluminism, astfel încât un studiu care milita pentru reformarea justiţiei, abolirea torturii sau aplicarea pedepselor cu consecvenţă avea mari şanse să fie întâmpinat cu simpatie, cel puţin în anumite medii. Criticii vremii[159] au văzut însă în lucrarea lui Beccaria opera unui răzvrătit împotriva Bisericii şi a Suveranului, lucru pe care autorul însuşi a ţinut să-l dezmintă în prefaţa celei de-a treia ediţii. Un rol semnificativ pentru succesul lucrării l-a avut faptul că aceasta a fost tradusă[160] în franceză, în 1766, de abatele Morellet care i-a adus chiar unele modificări. Acest amănunt a contribuit la difuzarea lucrării, ediţia în franceză fiind cea mai răspândită. Succesul lucrării lui Beccaria nu a fost limitat la spaţiul european, fiind foarte populară şi în coloniile americane ale Marii Britanii[161]. Ideile lui Beccaria au pătruns chiar şi în spaţiul românesc la sfârşitul secolului al XVIII-lea, stând la baza unor proiecte reformatoare.

Beccaria abordează chestiunea funcţionării legislaţiei pornind de la concepţia contractualistă a societăţii. Astfel, pedepsele ar fi determinate de necesitatea de a apăra

[156] Michael Weisser, *op. cit.*, p. 133.
[157] *Ibidem,* p. 134. Fiind un membru al aristocraţiei, era la curent cu reformele pe care Imperiul Habsburgic le introducea în nordul Italiei. Beccaria, deşi avea doar 25 de ani când a început să-şi scrie opera, cunoştea bine ideile intelectualilor iluminişti. El făcea parte dintr-un club literar, *L'Academia dei Pugni*, care dezbătea lucrările filozofilor francezi astfel încât era familiarizat cu scrierile lui Montesquieu şi Voltaire.
[158] Cesare Beccaria, *Infracţiuni şi pedepse,* traducere din italiană de Dora Scarlat, ediţie îngrijită şi adnotată de Sergiu Bogdan, Bucureşti, Editura Rosetti, 2001, p. 35.
[159] *Ibidem,* p. 8.
[160] *Ibidem*, p. 10.
[161] Marcello Maestro, *A Pioneer for the Abolition of Capital Punishment: Cesara Beccaria,* în „Journal of the History of Ideas", Vol. 34, No. 3, 1973, pp. 465-468.

societatea de „**uzurpările individuale**”. Scopul pedepsei ar fi acela de a împiedica pe vinovat să aducă noi prejudicii societăţii, descurajând în acelaşi timp pe ceilalţi să comită infracţiuni[162]. Această interpretare corespundea destul de bine cu iniţiativele penale din acea perioadă. Am arătat mai sus modul în care a fost aplicată politica de descurajare a infracţionalităţii în Marea Britanie prin existenţa unor pedepse dure în legislaţia penală.

Conform lui Beccaria, pedepsele pentru infracţiuni ar trebui stabilite doar în funcţie de legi, magistraţii neavând dreptul de a aplica pedepse mai mari decât cele indicate de legislaţie[163]. El continua în aceeaşi direcţie, criticând iniţiativele de interpretare a legilor din partea magistraţilor. La originea acestor critici stătea practica curentă, nu doar pentru acele vremuri, a aplicării neconsecvente a legilor[164], un cetăţean putând fi judecat diferit în funcţie de instanţă.

Ideea proporţionalităţii dintre infracţiuni şi pedepse este enunţată de Beccaria apelând la o comparaţie cu arhitectura şi cu geometria[165], încercând să arate cum legiuitorul ar trebui să ţină seama de toate forţele existente, el pledând pentru o atenuare a pedepselor, întrucât nu ar face decât să încurajeze un climat bazat pe violenţă. Totuşi, în Marea Britanie, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, doar o treime dintre cei condamnaţi la moarte sfârşeau în acest fel[166]. De obicei, pedeapsa capitală era considerată indezirabilă pentru alte infracţiuni decât asasinatul, fiind preferată deportarea în coloniile penale iniţial, apoi, într-o proporţie din ce în ce mai mare, închisoarea[167].

Revenind la Beccaria, acesta critica, într-unul din cele mai celebre capitole ale lucrării, folosirea torturii. El pornea de la o scurtă investigaţie a motivaţiei care stă în spatele torturii şi anume credinţa că, sub influenţa durerii fizice, oamenii sunt mai predispuşi să spună adevărul. De fapt, un individ *„tot aşa de puţin liber era să spună adevărul în chinuri, cât era p-atunci să împiedici fără escrocherie efectele focului sau apei clocotite*”[168]. Beccaria nu era de acord nici cu existenţa unor forţe de poliţie pentru că acestea erau responsabile de tortura aplicată inculpaţilor. Poliţia, credea Beccaria, nu putea fi loială decât Suveranului.

Pedeapsa cu moartea este, de asemenea, criticată. În această privinţă, el se deosebea de Montesquieu care nu luase în discuţie această chestiune. Beccaria argumentează, amintind cumva de Hobbes, că pedeapsa cu moartea nu este un drept, ci un război al Statului împotriva individului deoarece societatea ar considera necesară distrugerea fizică a acelui individ. Legile reprezintă expresia voinţei publice şi dezaprobând omorul, comit ele însele o crimă admiţând pedeapsa cu moartea[169]. Unul dintre principiile pe care Beccaria le considera importante era că un sistem de legi mai blânde ar influenţa comportamentul indivizilor, făcându-i mai blânzi, mai puţin înclinaţi să comită infracţiuni. Astfel,

---

[162] Cesare Beccaria*, op. cit.*, p. 53.
[163] *Ibidem,* p. 39.
[164] El pornea de la ideea responsabilităţii personale a inculpatului. În decursul secolului al XVIII-lea are loc o schimbare în privinţa acordării „iertărilor”. Din Evul Mediu, anumite categorii de indivizi precum membrii clerului sau militarii erau iertaţi de tribunale. În cursul secolului al XVIII-lea această practică a devenit din ce în ce mai rară. Beccaria considera că n-ar trebui luate în considerare de tribunal calităţile sau reputaţia unui individ. Vezi Michael Weisser, *op. cit.*, p. 136.
[165] Cesare Beccaria*, op. cit.*, p. 46.
[166] Leon Radzinowicz, *op. cit.*, vol I, p. 151.
[167] Michael Ignatieff, *op. cit.*, p. 81.
[168] Cesare Beccaria, *op. cit.*, pp. 68-71. În acest paragraf, el încearcă să arate similitudinile dintre tortură şi ordalii, ambele bazându-se pe principiul durerii.
[169] *Ibidem,* p. 98.

abolirea pedepsei capitale ar duce la reducerea criminalităţii. Pedeapsa capitală avea să rămână în codurile penale din majoritatea statelor europene în decursul secolului al XIX-lea[170]. E de remarcat, totuşi, că la câteva decenii după publicarea lucrării lui Beccaria, în 1786, Marele Duce Leopold a abolit pedeapsa cu moartea în Toscana, iar închisoarea pe viaţă era rezervată doar celor care comiseseră crimele cele mai grave[171].

Ideile exprimate de Beccaria au fost preluate de iniţiatorii unor proiecte reformatoare din statele europene. Totuşi, reacţiile favorabile faţă de lucrarea sa au depăşit cu mult opera de implementare a ideilor sale în legislaţia europeană. Într-adevăr, tortura a fost abolită în mai multe state, în Prusia, chiar din 1754, în Saxonia din 1770, în Polonia şi Austria din 1776. În Rusia, Ecaterina cea Mare a introdus în Codul legislativ din 1766 – *Nakaz,* 108 paragrafe din lucrarea lui Beccaria. Ideile lui Beccaria erau radicale pentru Rusia acelei epoci şi foarte puţini doreau abolirea pedepselor corporale şi a celor capitale. Nici mai târziu, în 1855, o lege care să abolească biciuirea femeilor nu a putut fi adoptată în Rusia pentru că ar fi fost radicală[172].

În Franţa, ideile lui Beccaria i-au inspirat pe revoluţionari şi în special pe Le Peletier, marchiz de Saint-Fargeau, care a conceput Codul Penal din 1791. Puterea discreţionară a tribunalelor a fost abolită astfel încât să poată fi aplicat principiul de egalitate în faţa legilor. Conform lui Saint-Fargeau, judecătorul ar trebui să deschidă codul de legi şi să găsească pedeapsa exactă pentru infracţiunea pe care s-a dovedit că o comisese un infractor[173]. O altă inovaţie a acestui cod a fost introducerea instituţiei juriului. Implementarea acesteia nu a fost eficientă, cel puţin la început, când juriul era privit drept „o inovaţie exotică". Ultimul deceniu al secolului a fost o perioadă tulbure, cu o criminalitate alarmantă, mai ales actele de brigandaj fiind dese[174]. Membrii juriului erau influenţaţi, sau, mai curând, ameninţaţi, de inculpaţii pe care-i achitau, în cele din urmă[175].

Codul de Procedură Penală şi Codul Penal promulgate de Napoleon în 1808 şi 1810 aduceau unele schimbări. Infracţiunile erau împărţite în contravenţii, delicte şi crime. Judecătorii erau obligaţi să acorde pedepse care variau în termene fixe, minimale şi maximale. Ei aveau puteri sporite faţă de Codul Penal din 1791. Judecătorul *juge d'instruction*, putea interoga suspectul în secret sau alegea modul în care fapta urma să fie încadrată penal: contravenţie, delict sau crimă. Atribuţiile juriului erau restrânse din moment ce crimele puteau fi judecate la tribunalele corecţionale, *corecţionalizate* şi nu în faţa unui juriu[176]. Dacă judecătorul considera că a fost comisă o crimă, infracţiune pedepsită cu cel puţin cinci ani de închisoare sau chiar cu pedeapsa capitală, el trimitea cazul către *chambre des mises en accusation*, care îl evalua. Un caz criminal grav, o crimă, trecea în

---

170 În Europa secolului al XIX-lea, doar câteva state nu foloseau pedeapsa capitală. În Belgia exista, însă fusese abrogată *de facto* pentru că din 1863 era comutată de fiecare dată. În Danemarca situaţia era similară, din 1892 nu au mai fost execuţii. Olanda a abolit pedeapsa capitală în 1870, Italia în 1889, Norvegia doar din 1905, Portugalia în 1867, România în 1865, iar în Elveţia, din 1874, 15 cantoane au abolit această pedeapsă. Vezi Roy Calvert, *Capital Punishment in the Twentieth Century,* London, G. P. Putnam's Sons, 1928, pp. 51-75.

171 Marcello Maestro, *op. cit.*, p. 465.

172 Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *op. cit.*, p. 42.

173 Leon Radzinowicz, *Ideology and Crime,* p. 24.

174 Harold G. Brown, *From Organic Society to Security State: The War on Brigandage in France, 1797–1802*, în „The Journal of Modern History", Vol. 69, No. 4, 1997, pp. 661-695.

175 James M. Donovan, *Magistrates and Juries in France 1791-1952,* în „French Historical Studies", Vol. 22, No. 3, 1999, p. 381.

176 *Ibidem,* p. 382.

acest mod prin trei niveluri diferite de evaluare, *procureur*, *juge d'instruction* şi *chambre des mises en accusation* înainte ca el să fie judecat în tribunal. Noul cod e considerat, de fapt, un compromis între puterile arbitrare din Vechiul Regim şi rigiditatea revoluţionarilor[177], însă va rezista pe tot parcursul secolului al XIX-lea cu unele modificări. Revoluţia şi războaiele napoleoniene au răspândit principiile din legislaţia franceză în Europa. În 1795, Adunarea Populară creată de francezi a abolit tortura, iar în 1808-1809 juriştii olandezi au conceput şi promulgat un nou cod civil şi unul penal. În statele din peninsula Italiană, au fost adoptate noi coduri legislative după venirea trupelor franceze[178]. Acestea au supravieţuit, de regulă, epocii Restauraţiei. În Belgia, în Polonia, în unele state germane, dar şi în Africa sau în Orientul Apropiat au fost elaborate coduri penale inspirate de cel din 1810[179]. De asemenea, Codul Penal din România, promulgat în 1864, a fost conceput pornind de la cel din Franţa, din 1810.

În decursul secolului al XIX-lea au fost adoptate pe continent coduri penale inspirate de ideile lui Beccaria. Codul Penal din 1852 în Austria, cel din 1866 în Suedia şi Danemarca, cel din 1867 din Belgia, cel din 1851 din Prusia şi, mai târziu, în 1872, în Imperiul German, cel din Olanda din 1881 sau Italia, în 1889, toate au la bază principii formulate de Beccaria în lucrarea sa.

În Marea Britanie, schimbările din domeniul legislaţiei penale n-au fost la fel de spectaculoase ca în cazul celorlalte state din Europa poate şi datorită climatului politic şi social. Existau şi aici iniţiative reformatoare, însă procesul de luare a deciziilor privind implementarea lor era diferit. Una dintre cele mai importante chestiuni la începutul secolului al XIX-lea devenise restrângerea numărului infracţiunilor pentru care se putea acorda pedeapsa capitală. Reformatori precum Samuel Romilly sau James Mackintosh realizau că în multe situaţii pedeapsa capitală nu se aplica, fapt care încuraja anumite infracţiuni pentru că nimeni nu ar fi vrut să condamne pe cineva la moarte pentru un furt neînsemnat[180]. Din anii 1820 a început un lung proces de restrângere a infracţiunilor pedepsite cu moartea. De la 222 de astfel de infracţiuni, cât erau la începutul secolului al XIX-lea, s-a ajuns la doar 4 în 1861[181].

Sistemul juridic britanic era diferit de cele de pe continent şi prin faptul că nu Statul trebuia să aducă un caz în faţa tribunalului, cu câteva excepţii. Responsabil de iniţierea acestui proces era chiar victima. Cum victimele nu păreau mereu dispuse să facă un asemenea demers, au existat în anii 1850-1870 mai multe propuneri de schimbare a sistemului juridic prin implicarea Statului. Aceste propuneri au întâmpinat o opoziţie puternică din mai multe direcţii. Pe de-o parte, avocaţii se temeau că-şi vor pierde din venituri. Pe de-altă parte, unii erau îngrijoraţi de posibilele costuri ale unui sistem public sau de eventualitatea unor limitări ale drepturilor individuale[182]. La jumătatea secolului, după crearea forţelor de poliţie, acestea au preluat rolul de a prezenta în faţa judecătorilor anumite infracţiuni, în special cele legate de ordinea şi siguranţa publică. Din 1839, prin *Metropolitan*

---

177 Leon Radzinowicz, *Ideology and Crime,* p. 24.
178 Bruce Lenman, Geoffrey Parker, *op. cit.*, p. 43.
179 Harry R. Dammer, Jay S. Albanese, *Comparative Criminal Justice Systems,* 4th edition, Belmont, Wadsworth, 2011, p. 43.
180 Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950,* p. 197.
181 John J. Tobias, *Crime and industrial society in the 19th century,* London, B. T. Batsford, 1967, p. 199.
182 Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950,* p. 199.

Police Courts Act, infracţiunile mai puţin grave erau judecate de magistraţii plătiţi în tribunalele numite *police courts*. Cazurile de atac, vagabondaj, comportament suspicios, violenţe comise în stare de beţie încep să fie judecate de aceste tribunale. De obicei, astfel de procese erau scurte. La începutul secolului al XX-lea, un contemporan estima că procesul fiecărui caz ar dura, în medie, trei minute[183]. La mijlocul secolului al XIX-lea numai în Londra, era judecate peste 100.000 de cazuri de acest fel în fiecare an[184].

În decursul secolului al XIX-lea s-a transformat şi modul în care decurgeau procesele. Cele mai multe procese desfăşurate în perioada 1750-1850 se reduceau la o confruntare faţă în faţă între victimă şi acuzat. Avocaţii erau prezenţi rar, iar inculpatul nu-şi putea pregăti apărarea fiind închis înaintea procesului. De la jumătatea secolului al XIX-lea, avocaţii reprezentau, de regulă, cele două părţi implicate[185]. Prin *Prisoner's Counsel Act* din 1836, inculpaţii au primit formal dreptul la un avocat pe durata procesului şi dacă nu-şi permiteau unul, autorităţile trebuiau să le asigure un avocat. Această decizie avea rolul de a echilibra dezbaterile din cursul procesului. Ca urmare, procesele durau mai mult şi era din ce în ce mai greu pentru acuzatori care aveau nevoie de dovezi convingătoare pentru a obţine o condamnare[186]. A existat şi o preocupare pentru legiferarea unor chestiuni legate de activitatea magistraţilor, protejarea lor sau procedurile care trebuiau respectate. Reglementările au fost promulgate în trei acte legislative din 1848 cunoscute sub numele de *Jervis's Acts*[187]. Prin aceste acte a fost extinsă jurisdicţia tribunalelor care judecau rapid, fără juriu, cazurile mărunte, acele *police courts* sau *summary courts*[188]. În a doua jumătate a secolului au fost codificate reglementările privitoare la relaţiile dintre soţi. De fapt, doar în 1853 violenţa împotriva soţiilor a fost considerată de autorităţi ca ilegală. În decursul secolului atitudinea patriarhală care privea violenţa împotriva femeilor drept un comportament acceptabil începea să fie înlocuită cu o nouă perspectivă[189]. Prin *Matrimonial Causes Act* (1878) şi prin *Summary Jurisdiction Act* (1895), femeile puteau să se separe de soţi din propria iniţiativă. Exista şi posibilitatea ca aceştia să fie obligaţi să plătească întreţinerea soţiilor[190]. Totuşi, violenţa împotriva femeilor nu a cunoscut o diminuare decât din primele decenii ale secolului al XX-lea. La mijlocul secolului al XIX-lea a apărut prima lege importantă privitoare la statutul delincventului juvenil*The Juvenile Offenders Act* (1847). Din această perioadă, conceptul „delincvent juvenil” este tot mai des folosit în actele legislative. Această preocupare pentru răufăcătorii minori nu e caracteristică doar Marii Britanii, acte similare fiind promulgate şi în celelalte state din Europa[191].

---

183 *Ibidem,* p. 213.
184 Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 53.
185 Clive Emsley, *Crime and Society in England 1750-1950,* pp. 203-204.
186 *Ibidem,* p. 206.
187 *Ibidem,* p. 215.
188 Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 53.
189 Anna Clark, *Domesticity and the problem of wifebeating in nineteenth-century Britain: working class culture, law and politics,* în Shani D'Cruze, „Everyday Violence in Britain 1850-1950”, Harlow, Pearson Education Limited, 2000, pp. 27-40.
190Barry S. Godfrey, Paul Lawrence, *op. cit.*, p. 63.
191Pentru o perspectivă comparativă a fenomenului, vezi Pamela Cox, Heather Shore, *Becoming Delinquent: British and European Youth 1650-1950*, Aldershot, Ashgate, 2002. Evoluţia conceptului în Marea Britanie a fost analizată în o serie de articole: Heather Shore, *Cross Coves, Buzzers and General Sorts of Prigs. Juvenile Crime and the Criminal Underworld in the Early Nineteenth Century,* în „British Journal of Criminology”, vol. 39, No. 1, 1999, pp. 10-24; John R. Gillis, *The Evolution of Juvenile Delinquency in England 1890-1914*, în „Past & Present”, No. 67,

La începutul secolului al XX-lea sistemul judiciar britanic va păstra o serie dintre caracteristicile sale din secolul al XIX-lea, în primul rând, faptul că nu Statul aducea cazul în faţa justiţiei, ca în Franţa. Se considera că orice individ avea acest drept, dar Poliţia a început să-l exercite, mai ales din a doua jumătate a secolului. Deşi procesul cu juriu era privit drept esenţa constituţionalismului britanic, un număr din ce în ce mai mare de cazuri erau judecate în tribunale fără juriu.

I.3. Teoretizări privind criminalitatea

"I need not pause to explain that crime is not a disease. It is criminology that is a disease."
G. K. Chesterton (1874-1936)

Teoretizări cu privire la criminalitate au existat cu mult înainte de inventarea termenului „criminologie", la sfârşitul secolului al XIX-lea. În general, intelectualii iluminişti ca Jeremy Bentham şi Cesare Beccaria sunt încadraţi şcolii clasice de criminologie[192]. Anumite concepţii despre criminalitate au apărut şi în Evul Mediu sau chiar din Antichitate.

Perioada la care vom face referire, 1750-1914, se caracterizează, în primul rând, printr-o diversitate a interpretărilor date criminalităţii, criminalului sau crimei. Ea a debutat sub auspiciile a ceea ce este numită în cele mai multe lucrări „etapa clasică" sau „şcoala clasică" a criminologiei în secolul al XVIII-lea, marcată de intenţiile de reformare a codurilor penale europene. La începutul secolului al XIX-lea, teoretizările asupra criminalităţii sunt influenţate de pozitivism. Credinţa în posibilitatea cunoaşterii şi a explicării exacte a comportamentului omului a condus la folosirea statisticilor pentru a descrie criminalitatea. Contribuţia ştiinţelor, dar şi a pseudoştiinţelor a devenit tot mai importantă pe parcursul secolului al XIX-lea. Frenologia, psihiatria, fizionomia sau antropologia criminală au avut un cuvânt greu de spus în examinarea cauzelor criminalităţii şi în propunerea unor modele interpretative, unele rezistând chiar şi în secolul al XX-lea. Constancio Bernaldo de Quirós, sociolog şi jurist spaniol, afirma în lucrarea *Modern theories of criminality* (1911) că istoria, ca şi natura, nu avansează în salturi. Epocile sale păstrează urmele fosilizate ale unor specii dispărute din care au evoluat speciile care trăiesc astăzi. Privind istoria criminologiei, aceeaşi comparaţie se poate face între ideile intelectualilor iluminişti, frenologie, fizionomie sau antropologie criminală şi teoretizările contemporane din domeniu.

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, principalele teoretizări din aceste ştiinţe reprezentau adevărate dogme pentru cei care le îmbrăţişau. Pentru contemporani, comportamentul uman era determinat de anumiţi factori măsurabili, iar ştiinţele, cu metodele lor infailibile[193], îl puteau explica cel mai bine. Tot în această epocă au apărut şi primele contestări serioase ale teoretizărilor privind criminalitatea. Teoria „omului criminal" a lui Lombroso a cunoscut gloria şi decăderea la sfârşitul secolului. Contestările cele mai profunde au la bază argumente din sociologie, disciplină care a oferit câteva interpretări

---

1975, pp. 96-126; Peter King, *The Rise of Juvenile Delinquency in England 1780-1840: Changing Patterns of Perception and Prosecution,* în „Past & Present", No. 160, 1998, pp. 116-166.

[192] Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, *op. cit.*, p. 4.

[193] O situaţie care poate să pară anecdotică este legată de Galton, cunoscut pentru cercetările sale privitoare la ereditate care a realizat şi un studiu statistic despre eficienţa rugăciunii, vezi Stephen Jay Gould, *The mismeasure of man,* New York, Norton, 1981, p. 54.

durabile ale fenomenului criminalităţii. În ciuda discreditării teoriei „omului criminal”, ideea unei relaţii clare, măsurabile, între corp şi comportament a dăinuit și în secolul al XX-lea[194].

O definire a conceptului „criminalitate” ar indica mai bine perspectiva la care am aderat în abordarea acestui subiect. Criminalitatea[195] desemnează „ansamblul infracţiunilor care se produc într-o perioadă de timp şi într-un spaţiu bine determinat”, conform unei definiţii generale. Totuşi, criminalitatea poate fi definită în mai multe modalităţi. Lucrările de criminologie insistă pe diferenţele dintre criminalitatea reală, cea legală sau cea aparentă[196]. Diferenţa dintre criminalitatea reală şi cea aparentă sau cea legală, adică acele fapte necunoscute de autorităţi, reprezintă „cifra neagră a criminalităţii”[197]. Ţinând cont de aceste precizări, se poate înţelege că vom face referire la criminalitatea legală sau la cea aparentă, nu la cea reală, aceasta fiind imposibil de cunoscut.

Teoretizările privitoare la criminalitate sunt încadrate criminologiei, ştiinţa care se ocupă cu studiul criminalităţii într-o accepţiune generală. De fapt, criminologia ar putea fi considerată şi „ştiinţa delictului”, dar şi „ştiinţa criminalului”[198], diversitatea definiţiilor sugerând interpretările variate date acestei ştiinţe. Studierea criminalităţii implică oricum şi referiri la anumite crime, infracţiuni sau la răufăcători. Criminologia este o ştiinţă interdisciplinară, aflată cumva la graniţa dintre dreptul penal şi sociologie, motiv pentru care o investigaţie asupra criminologiei secolului al XIX-lea este şi o analiză a diferitelor teoretizări din aceste două discipline[199]. Cuvântul „criminologie” a apărut relativ târziu, către sfârşitul secolului al XIX-lea, fiind utilizat atât de Raffaele Garofalo (1851-1934), cât şi de Paul Topinard (1830-1911)[200]. Conform lui Ellis Havelock, Topinard fusese primul autor la care a apărut termenul „criminologie”, în 1889. Pe de altă parte, Raffaele Garofalo şi-a intitulat lucrarea din 1885 chiar *Criminologia*[201]. Chestiunea este însă controversată, unii autori creditându-l pe Paul Topinard drept „părintele” cuvântului, alţii pe Raffaele Garofalo.

În lucrările care se ocupă de istoria criminologiei, aceste teoretizări sunt grupate şi se acceptă existenţa „şcolii clasice de criminologie”, a „şcolii italiene”, a „şcolii sociologice” sau chiar a „şcolii Lacassagne”. În fond, asemenea clasificări nu au decât un rol didactic, nefiind realiste. Pentru început, chiar într-o „şcoală de criminologie” pot exista diferenţe semnificative între anumite teorii. Nu toţi cei care au fost asociaţi „şcolii italiene” de criminologie au împărtăşit modelul lombrosian al criminalului înnăscut, cel puţin nu în

---

194 Ne referim, în special, la teoriile psihosomatice ale lui Sheldon şi Kretschmer.
195 Tudor Amza, *op. cit.*, p. 32.
196 *Ibidem,* pp. 33-35.
197 *Ibidem,* p. 36.
198 Raymond Gassin, *op. cit.*, p. 8.
199 Nu trebuie să lăsăm la o parte faptul că aceasta este perioada de început în criminologie, cu abordări sporadice, în multe situaţii integrate in activităţi ştiinţifice mai cuprinzătoare. De aceea este considerată perioada delimitării criminologiei de alte discipline ştiinţifice, sunt aduse în discuţie raporturile criminologiei cu alte ştiinţe din aceeaşi arie precum dreptul penal, medicina legală, antropometria. Sunt definite instrumentele de lucru pentru aceste discipline şi fiecare încearcă să-şi definească propriul domeniu de lucru, vezi George Basiliade, *Criminologie comprehensivă,* Bucureşti, Editura Expert, 2006, p. 191.
200 Discipol al lui Paul Broca, cunoscut pentru cercetările sale antropologice ce analizau rasele umane. Vezi Paul Topinard, *L'Anthropologie,* Paris, C Reinwald Librairie Editéur, 1884.
201 David Garland, *British Criminology before 1935,* în „The British Journal of Criminology”, Vol. 28, No. 2, 1988, p. 6.

forma redată de Cesare Lombroso. Mai mult, succesiunea aparent cronologică, a unor „şcoli” criminologice oferă o imagine reducţionistă asupra transformărilor din domeniu. Teoretizări diferite coexistau în aceeaşi perioadă. A accepta că sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea reprezintă epoca „şcolii clasice” a criminologiei nu înseamnă că ar trebui să ignorăm faptul că în aceeaşi epocă existau teoretizări deterministe, precum cele frenologice sau altele care negau rolul liberului arbitru.

Până în secolul al XVIII-lea, concepţia dominantă în privinţa criminalităţii era una demonologică, caracteristică Evului Mediu, dar care exista din Antichitate. Cu certitudine, nu toate infracţiunile din epoca premodernă erau privite dintr-o perspectivă demonologică. Se poate discuta despre o perioadă precreştină şi una de după apariţia creştinismului în privinţa explicaţiilor demonologice[202]. Demonologia păgână, care exista în Europa înainte de secolul al IX-lea şi a fost păstrată în folclor, este diferită de cea creştină, apărută în secolul al XV-lea. Prima ar fi fost o concepţie „demonico-magică” a lumii care nu lega „Răul” de un Diavol cum făcea demonologia creştină[203]. În esenţă, concepţia demonologică creştină a criminalităţii admitea că spiritele malefice îl împingeau pe individ să comită acte detestabile. Pe fondul confruntării între „Bine” şi „Rău”, între Diavol şi Dumnezeu, oamenii erau supuşi influenţelor spiritelor nefaste sau îngerilor. Se credea că demonii erau răspunzători pentru faptele reprobabile. Exista şi o specializare, fiecare conducea la anumite păcate. Asmodeus, unul dintre cei mai activi demoni, lua forma unui bărbat sau a unei femei şi îi determina pe oameni să comită adulter, Belfegor era responsabil pentru destrămarea căsniciilor sau a iubirilor, Belzebub era asociat cu crima, dar nu era singurul, Sammael având şi el atribuţii asemănătoare[204]. Dincolo de tentaţia forţelor supranaturale, crima unui individ era privită drept un păcat, iar Statul, pentru că acţiona în numele divinităţii, avea autoritatea morală de a folosi tortura în cursul cercetărilor judiciare[205]. În mod paradoxal, concepţia demonologică creştină prezintă câteva similitudini cu teoretizări criminologice ulterioare. Ideea de „ispită” a Diavolului şi a voinţei de a rezista acesteia ar aminti de conceptul liberului arbitru din şcoala clasică de criminologie. Pe de altă parte, faptul că un individ ar fi „posedat de un demon” şi relativa incapacitate a oamenilor de a rezista demonilor, cu excepţia unor categorii instruite în acest scop precum preoţii, ar indica un determinism apropiat de cel întâlnit în criminologia secolului al XIX-lea[206].

În **epoca Raţiunii**, intelectualii iluminişti nu acceptau explicaţiile demonologice ale criminalităţii. Cesare Beccaria şi ceilalţi reformatori din secolul al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea preferau o abordare raţională nu doar faţă de pedepse şi legislaţii penale, dar şi în privinţa criminalităţii. Cesare Beccaria şi Jeremy Bentham sunt consideraţi cei mai importanţi gânditori iluminişti prin teoretizările legate de legislaţie penală, criminalitate sau crimă. Lucrările lor trebuie legate de o serie de alte studii care le-au

---

[202] Werner J. Einstadter, Stuart Henry, *Criminological theory: an analysis of its underlying assumptions,* 2nd edition, Lanham, Rowman& Littlefield Publishers, 2006, p. 31.
[203] *Ibidem.*
[204]Pentru mai multe interpretări demonologice, vezi Daniel Moncure Conway, *Demonology and Devil-Lore,* New York, Henry Holt and Company, 1879.
[205] George B. Vold, Thomas J. Bernard, Jeffrey B. Snipes, *Theoretical Criminology*, 5th edition, Oxford, Oxford University Press, 2002, p. 15.
[206] Werner J. Einstadter, Stuart Henry, *op. cit.*, p. 32.

completat în unele privinţe sau chiar le-au inspirat. Charles-Louis de Secondat, baron de Montesquieu, François-Marie Arouet Voltaire, John Howard, Jean-Paul Marat, Immanuel Kant sau Samuel Romilly au publicat în decursul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea studii definitorii pentru „şcoala clasică" a criminologiei[207]. În viziunea intelectualilor iluminişti, conceptul esenţial pentru descrierea comportamentului indivizilor era liberul arbitru, aceştia fiind liberi să facă alegeri, să comită sau nu crime. Este o abordare voluntaristă care punea accentul pe alegerea individuală şi libertatea de a face acea alegere. Potrivit lui Bentham, în virtutea perspectivei sale utilitariste, alegerile erau dictate de intenţia indivizilor de a căuta fericirea şi de a evita durerea. Dacă pedeapsa pentru comiterea unei infracţiuni însemna mai mult decât potenţialele câştiguri, atunci a săvârşi un act criminal era doar o alegere proastă, una iraţională[208]. Rolul sistemului penal era de a face crima indezirabilă pentru individ prin pedepsele pe care acesta le-ar risca, de a-l descuraja.

Beccaria definea legile din perspectiva unui contract social între oameni. Legile trebuiau să reprezinte întreaga societate şi să fie separate de puterea Statului şi de arbitrariul din sistemul penal. Pe de altă parte, Bentham considera că singurul scop al legilor ar fi fericirea comunităţii. Totuşi, prin pedepsele pe care le prevedeau, legile aduceau durere. Potrivit lui, era important ca pedepsele, prin durerea pe care o provocau, să producă şi un surplus de fericire comunităţii[209]. Definirea crimei reprezintă o altă chestiune asupra căreia se pot identifica diferenţele de interpretare. Pentru Beccaria, crima era „**un rău făcut societăţii**", însă se referea la „**rău**" într-o accepţiune economică. Limitarea libertăţii unui individ de a acumula avere era „răul" pentru Beccaria, pentru că încălca acel contract social ce reglementa relaţiile în interiorul societăţii. Bentham privea „răul" drept comportamentele care cauzau durere. Doar după măsurarea durerii pe care o cauza un act sau comportament ar trebui ca acel act sau comportament să devină „**infracţiune**". Un act ar trebui criminalizat doar dacă este dăunător comunităţii sau măcar unui membru al acelei comunităţi[210]. În anumite situaţii, un act nu este în mod clar dăunător societăţii. De pildă, Voltaire nu privea sinuciderea ca pe o crimă. Beccaria nu era la fel de sigur în această privinţă[211].

Teoretizările intelectualilor iluminişti au întâmpinat câteva provocări legate, în primul rând, de punerea lor în practică. Am discutat anterior despre rezistenţa faţă de propunerile de reformare a legislaţiei. Pedeapsa capitală nu a dispărut decât din secolul al XX-lea din codurile penale ale statelor europene. În Rusia, în ciuda admiraţiei pentru ideile lui Beccaria, anumite propuneri n-au putut fi aplicate. Ideea că indivizii sunt raţionali şi egali în faţa legii poate părea deplasată în unele circumstanţe. În tribunal era dificil ca oamenii cu afecţiuni mentale sau copiii să fie consideraţi responsabili pentru acţiunile lor și trataţi ca toţi ceilalţi indivizi. Mai mult, aceste iniţiative reformatoare erau privite cu neîncredere de aristocraţie pentru că erau percepute drept ameninţări la adresa privilegiilor deţinute. De asemenea, în contextul procesului birocratizării Statului şi a instituţiilor acestuia, eficienţa administrativă a devenit un obiectiv important, aflat

[207] *Ibidem,* p. 49.
[208]Rob White, Fiona Haines, *Crime and Criminology,* Oxford, Oxford University Press, 1999, p. 30.
[209]Werner J. Einstadter, Stuart Henry, *op. cit.*, pp. 54-55.
[210] *Ibidem,* p. 56.
[211] *Ibidem.*

uneori în conflict cu ideea de a asigura egalitatea tuturor în faţa legii, aşa cum ceruseră intelectualii iluminişti[212]. Egalitatea în faţa legii nu însemna egalitatea socială a indivizilor. Statisticile criminale de la începutul secolului al XIX-lea aveau să demonstreze că, de regulă, cei din clasele sociale inferioare erau predispuşi la acţiuni criminale. Pentru aceştia, comiterea unor crime devenise alegerea raţională datorită inegalităţilor sociale. Astfel, conceptul raţionalităţii indivizilor primea o lovitură serioasă pentru că a nu comite o infracţiune era o alegere raţională pentru anumite categorii de indivizi şi iraţională pentru altele[213].

Meritul şcolii clasice criminologice constă în faptul că a arătat limitele sistemelor penale care existau în acea epocă în Europa. Ca urmare, au apărut tot mai multe voci care militau pentru reformarea sistemului legislativ considerat barbar[214]. Deşi iniţial şcoala clasică de criminologie a abordat legislaţia penală, infracţiunea fiind în centrul preocupărilor şi nu răufăcătorul, mişcarea de reformare la care a dat naştere a deschis drumul unor dezbateri şi controverse legate de modul în care erau interpretate criminalitatea sau comportamentul criminalilor[215]. Totodată, atenţia lor s-a îndreptat şi asupra penitenciarelor sau asupra societăţii în general.

Ideilor intelectualilor iluminişti au găsit un teren fertil în Franţa unde Revoluţia a dus la conceperea şi promulgarea unui nou cod penal din 1793. La începutul secolului al XIX-lea a apărut posibilitatea măsurării ştiinţifice a criminalităţii prin statisticile criminale. Primele statistici anuale naţionale au fost publicate în 1827*Compte Général de l'Administration de la Justice Criminelle en France*. Statistici criminale fuseseră publicate şi în 1805, în Anglia şi în Ţara Galilor, dar erau limitate, oferind puţine informaţii[216]. Registrele care consemnau decesurile şi naşterile existaseră în Europa din secolul al XVI-lea. Din secolul al XVII-lea, datele din aceste registre au început să fie utilizate pentru cercetări asupra condiţiilor economice şi sociale din statele europene. În 1692-1693, astronomul Edmund Halley, cunoscut prin cometa care-i poartă numele, a publicat primele date care analizau speranţa medie de viaţă. Peste aproape un secol, Adam Smith a apelat la aceleaşi informaţii în opera sa, *Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776)[217]. Prin statisticile criminale, principiile intelectualilor iluminişti privitoare la fenomenul criminalităţii puteau fi testate. Conform statisticilor, se părea că recidivismul devenise o adevărată problemă. Din ce în ce mai mulţi condamnaţi care primiseră pedepsele prevăzute de noua legislaţie penală, comiteau alte infracţiuni. Ideea lui Beccaria, că pedepsele proporţionale cu gravitatea faptelor ar conduce la reducerea criminalităţii, era infirmată[218].

Primele statistici criminale naţionale din Franţa au apărut în aceeaşi perioadă în care pozitivismul arăta că doar metodele ştiinţifice pot duce la o înţelegere a societăţii şi a comportamentului uman. Doar acestea ar asigura imparţialitatea şi obiectivitatea. Statis-

---

212 Rob White, Fiona Haines, *op. cit.*, p. 31.
213 *Ibidem,* p. 34.
214Freda Adler, Gerhard Muller, William Laufer, 2nd edition, *Criminology,* New York, McGraw- Hill, 1995, p.5.
215 Rob White, Fiona Haines, *op. cit.*, p. 32.
216 V. A. C. Gatrell, T. B. Hadden, *Criminal statistics and their interpretation,* în E. A. Wrigley, „Nineteenth-century society. Essays in the use of quantitative methods for the study of social data", Cambridge, C.V. Press, 1972, pp. 336-396.
217 George B. Vold, Thomas J. Bernard, Jeffrey B. Snipes, *op. cit.*, p. 22.
218 *Ibidem,* p. 21.

ticile criminale, cercetări cantitative ale fenomenului criminalităţii, reprezentau surse imparţiale, aproape „ştiinţifice" pentru explicarea acestuia. Adolphe Quetelet (1796-1874), un matematician şi astronom belgian şi André-Michel Guerry (1802-1866), un avocat francez, au fost primii care au folosit, independent unul de celălalt, aceste statistici criminale pentru analizarea criminalităţii. Cei doi sunt consideraţi iniţiatorii interpretării sociologice a criminalităţii prin câteva lucrări apărute în anii 1830. Quetelet a publicat *Recherches sur le penchant au crime aux différents âges* (1831) şi *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou Essai d'une physique sociale différents âges* (1835), iar Guerry, *Statistique comparée de l'état de l'instruction et du nombre des crimes* (1831) şi *Essai sur la statistique morale de la France* (1833).

Atât Quetelet cât şi Guerry aduceau terminologii noi pentru descrierea criminalităţii. Pentru Quételet, cercetarea viza „**fizica socială**", iar pentru Guerry „**statistica morală**". Pornind de la datele statistice pentru toate departamentele Franţei din anii deceniului al treilea şi al patrulea, Guerry a verificat câteva concepţii despre criminalitate, general acceptate de contemporanii săi. Ideea că sărăcia s-ar asocia cu criminalitatea[219] a fost infirmată de datele statistice care demonstrau că departamentele din nord, mai bogate, înregistrau mai multe crime împotriva proprietăţii, dar şi mai puţine crime violente. Guerry a arătat în acest mod că nu sărăcia provoca criminalitatea, ci oportunitatea. Unde exista mai multă bogăţie, se comiteau mai multe furturi[220]. De asemenea, el a corelat gradul de educaţie cu nivelul criminalităţii. Contrar aşteptărilor, zonele unde gradul de alfabetizare era mai ridicat aveau mai multe crime violente decât cele unde majoritatea oamenilor nu ştiau să scrie şi să citească[221]. Lucrarea lui Guerry a fost cu adevărat inovatoare prin conturarea unei „**geografii a criminalităţii**". El nu s-a limitat la o analiză a Franţei, ci a realizat şi o analiză comparativă a criminalităţii din Anglia şi din Franţa, în 1864[222].

Quetelet a aprofundat datele statistice ale criminalităţii din Franţa, începând cu 1828. Matematician şi astronom, el a descoperit în aceste date anumiţi algoritmi, serii care se repetau. Astfel, numărul celor care erau condamnaţi pentru crime împotriva proprietăţii era legat de cel al indivizilor care comiteau crime împotriva persoanelor şi numărul condamnărilor era asociat cu cel al achitărilor. Concluziile sale arătau că unii oameni aveau o predispoziţie pentru comiterea crimelor: bărbaţii tineri, şomeri, needucaţi şi săraci. Totuşi, crimele apăreau în anumite zone. Conform lui Quetelet, criminalitatea era mai ridicată în regiunile mai bogate şi unde nu exista şomaj, dar răufăcătorii erau, cu predilecţie, oamenii săraci şi şomeri din acele regiuni[223]. Ca şi Guerry, el arăta că oportunitatea trebuie legată

---

219 Studii recente au demonstrat totuşi că exista o relaţie strânsă între sărăcie şi criminalitate. În Bavaria, în decursul secolului al XIX-lea, creşterea preţurilor la cereale aducea şi o creştere a numărului crimelor împotriva proprietăţii. Vezi Halvor Mehlum, Edward Miguel, Ragnar Torvik, *Poverty and crime in 19th century Germany,* în „Journal of Urban Economics", Vol. 59, 2006, pp. 370-388.

220 George B. Vold, Thomas J. Bernard, Jeffrey B. Snipes, *op. cit.*, p. 22.

221 *Ibidem,* p. 23. Această chestiune a fost analizată în cercetări recente care par să infirme concluziile lui Guerry. În Franţa, pentru perioada 1850-1913, cei care erau alfabetizaţi comiteau mai puţine crime atât împotriva proprietăţii, cât şi împotriva persoanelor. În aceeaşi perioadă a crescut criminalitatea în rândul celor care nu erau alfabetizaţi, ceea ce a dus indirect la apariţia ideii unei „clase periculoase". Vezi A. R. Gillis, *Institutional Dynamics and Dangerous Classes:Reading, Writing, and Arrest in Nineteenth-Century France,* în „Social Forces", Vol. 82, No. 4, 2004, pp. 1303-1332.

222 Michael Friendly, *A.-M. Guerry's Moral Statistics of France: Challenges for Multivariable Spatial Analysis,* în „Statistical Science", Vol. 22, No. 3, 2007, pp. 368-399.

223 George B. Vold, Thomas J. Bernard, Jeffrey B. Snipes, *op. cit.*, pp. 23-24.

de criminalitatea mai ridicată din zonele mai bogate, în special în oraşe. Oamenii educaţi nu comiteau mai multe crime, însă manifestau o predilecţie pentru crimele violente spre deosebire de cei needucaţi care erau implicaţi mai ales în crime împotriva proprietăţii. Educaţia nu ar conduce, deci, la reducerea criminalităţii[224]. Una dintre afirmaţiile sale controversate în epocă e acea că, societatea, prin organizarea sa, cauza criminalitate, iar criminalii nu erau decât instrumente. Quetelet a fost criticat pentru această idee considerată radicală pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea[225]. Prin modul în care a imaginat o mecanică socială, dar şi prin propensiunea unor indivizi către criminalitate, prin ideea că ar exista o constantă a criminalităţii, ca şi prin opoziţia dintre normalitate şi devianţă, Quetelet este privit drept un precursor al criminologiei pozitiviste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, anticipându-l pe Cesare Lombroso[226].

Cei doi au lansat, prin lucrările lor, ideea unei constante a criminalităţii, a predictibilităţii fenomenului, ceea ce a însemnat implicit o critică a conceptului liberului arbitru. Determinismul social părea a fi înlocuit liberul arbitru[227]. Entuziasmat poate de ideea predictibilităţii criminalităţii, Quetelet afirma, încă din anii 1830, că se va putea estima pentru anii următori câţi oameni vor deveni asasini, câţi vor fi închişi, aproape la fel de uşor cum era estimat numărul naşterilor sau cel al deceselor[228]. Pentru astronomul Quetelet, care determina exact traiectoriile corpurilor cereşti, exista probabil tentaţia descoperirii unor traiectorii similare şi pentru fenomenele sociale.

Statisticile criminale conturau o predispoziţie către criminalitate a anumitor grupuri sociale. Totuşi, ele nu reflectă exact fenomenul criminalităţii din motive care ţin de modul în care sunt preluate datele de funcţionarii Statului, de definirea variabilă a „**infracţiunii**" pe perioade lungi, de tendinţa de a înregistra actele violente – asasinate, de exemplu, în defavoarea furturilor mărunte, de politica autorităţilor privind criminalitatea. Potrivit lui Rob Sindall[229], statisticile pot fi utilizate ca un fenomen în sine de istorici. Indivizii şi instituţiile îşi bazau concepţiile despre criminalitate pe datele statistice. Astfel, ele reprezintă o măsură nu a ceea ce se întâmpla cu adevărat, ci a ceea ce credeau contemporanii că se întâmpla. În Anglia victoriană, primele statistici criminale lăsau să se contureze imaginea unei criminalităţi în continuă creştere[230]. Contemporanii erau îngrijoraţi îndeosebi de numărul mare al tinerilor care comiteau infracţiuni. Aceste temeri au stârnit interesul publicului pentru criminalitate, atât în rândul funcţionarilor şi al intelectualilor, cât şi în cultura populară.

Către mijlocul secolului al XIX-lea exista deja ideea unei „**clase criminale**", formată din oameni barbari, consideraţi o rasă diferită[231]. Autorii încercau să le estimeze numărul sau să prezinte descrieri amănunţite. În Anglia, ziaristul Henry Mayhew, în Franţa,

---

[224] *Ibidem,* p. 24.
[225] *Ibidem,* p. 25.
[226] Piers Beirne, *Adolphe Quetelet and the Origins of Positivist Criminology,* în „The American Journal of Sociology", Vol. 92, No. 5, 1987, pp. 1140-1169.
[227] Leon Radzinowicz, *Ideology and Crime,* p. 36.
[228] *Ibidem,* p. 29.
[229] Rob Sindall, *The criminal statistics of nineteenth-century England cities: a new approach,* în „The Urban History Yearbook", 1986, pp. 28-36.
[230] Martin J. Wiener, *Reconstructing the criminal culture, law and policy in England 1830-1914,* Cambridge, Cambridge University Press, 1990, pp. 14-15.
[231] Leon Radzinowicz, *Ideology and Crime,* p. 38.

Frégier şi Buret sau în Germania, Avé-Lallemont au oferit studii dedicate „claselor criminale” din oraşe. H. A. Fregier a publicat în 1840, *Des classes Dangereuses de la Population dans les Grandes Villes*. El considera că săracii erau o ameninţare la fel de mare ca şi criminalii de care erau greu de deosebit. Fregier estima că în Paris trăiau 30.000 de indivizi din această clasă. Profitând de cunoştinţele sale din cariera de poliţist, autorul realiza o „**topografie morală**”, în care reda atitudinile, modul de viaţă sau obiceiurile lor[232]. Henry Mayhew realiza o descriere similară a săracilor din Londra, în *London Labour and the London Poor* (1861-1862). Ca şi Fregier, el considera că atât săracii, cât şi criminalii refuzau să muncească din cauza unor „**defecte morale înnăscute**”[233]. Alt autor, Buret, în *De la Misère des classes laborieuses en Angleterre et en France* (1842), aprecia că aceste clase inferioare erau într-o stare de sălbăticie, în afara societăţii şi a legii, iar din rândul lor proveneau toţi criminalii[234]. Astfel de idei despre starea de sălbăticie a unei clase criminale care era afectată de defecte morale înnăscute, au fost integrate de Cesare Lombroso în teoria „**omului criminal**”, la câteva decenii distanţă. Tema „**claselor criminale**” din Franţa acelei epoci a fost analizată şi în lucrarea clasică a lui Louis Chevalier *Classes laborieuses et classes dangereuses* (1958), care a fost combătută însă[235].

Revenind la descrierile „claselor criminale” din perspectiva victorienilor, aceştia duceau o viaţă separată de restul societăţii[236]. Ei trăiau de pe urma crimelor de tot felul indiferent că ar fi comis într-adevăr acele fapte reprobabile sau doar ar fi beneficiat de pe urma lor. Ceea ce-i şoca pe victorieni era faptul că mulţi dintre membrii acestei „clase criminale” erau adolescenţi sau tineri astfel că unii discutau chiar de o „**generaţie criminală**”, nu doar de o „clasă criminală”, o fază prin care treceau cei mai mulţi tineri[237]. Fenomenul a fost scos la iveală de statisticile criminale publicate în anii 1840. La sfârşitul secolului, temerile legate de comportamentul deviant al tinerilor va reveni în forţă. În 1898, termenul „**huligan**” a intrat în vocabularul britanic. Huliganul era un tânăr violent și comportamentul său reprezenta o ameninţare pentru întreaga societate. Iniţial, în imaginarul victorian huliganul era considerat un non-britanic, un străin. Totuși, ostilitatea faţă de poliţie şi violenţele făceau parte din viaţa cotidiană a muncitorilor din marile oraşe. De altfel, la sfârşitul secolului, suspiciunea şi ostilitatea faţă de poliţie în cartierele din Londra populate de muncitori se manifestau în mai multe moduri, nu doar prin huliganism. Huliganismul a fost legat de câteva „temeri respectabile”[238] din societatea victoriană, care vizau anumite atitudini sau comportamente precum lipsa de respect faţă de valorile tradiţionale sau violenţele din spaţiul public.

Începutul secolului al XIX-lea stă şi sub semnul progreselor ştiinţifice. Exista credinţa că odată cu toate descoperirile şi inovaţiile, fiecare aspect al vieţii umane va putea fi ex-

---

232 *Ibidem,* p. 39.
233 *Ibidem,* p. 40.
234 *Ibidem,* p. 41.
235 Barrie M. Ratcliffe, *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la premiere moitié du XIXe siècle ?: The Chevalier Thesis Reexamined,* în „French Historical Studies”, Vol. 17, No. 2, 1991, pp. 542-574.
236 J. J. Tobias, *op. cit.,* p. 11.
237 *Ibidem,* p. 60.
238Vezi Geoffrey Pearson, *Hooligan. A history of respectable fears,* Houndmills, Macmillan Education Ltd, 1983. Cultura găştilor din lumea urbană britanică de la sfârşitul secolului al XIX-lea este analizată şi în Andrew Davies, *Youth Gangs, Masculinity and Violence in Late Victorian Manchester and Salford,* în „Journal of Social History”, Vol. 32, No. 2, 1998, pp. 349-369.

plicat, înţeles şi deci, va fi controlabil în ultimă instanţă. Astfel, imperativul de a controla este înscris în tiparele gândirii, în felul în care îşi imaginau oamenii secolului al XIX-lea societatea[239]. Ştiinţele îşi vor aduce contribuţia la definirea criminalului, la explicarea fenomenului sau la propunerea unor soluţii. Statul se va folosi de aceste ştiinţe pentru a-şi perfecţiona modalităţile de exercitare a controlului. Pe lângă noile ştiinţe, existau deja câteva discipline care se ocupau de cunoaşterea comportamentului uman. Fizionomia şi frenologia sunt pseudoştiinţe, numite datorită răspândirii lor, şi ştiinţe populare sau ştiinţe alternative[240]. De-a lungul istoriei, s-a considerat că anumite trăsături fizice ar putea indica trăsăturile morale ale indivizilor. Această convingere e justificată de ideea că la nivel universal ar exista o legătură între toate fiinţele şi lucrurile, iar un dezechilibru ar fi resimţit la toate nivelurile. Pentru oameni, ar fi caracteristică o armonie între corp, trăsăturile fizice şi celelalte trăsături, cele morale. Cu alte cuvinte, trăsăturile fizice ar fi transpunerea fidelă a trăsăturilor morale. În rândul acestor trăsături, cele faciale sunt considerate mai importante. Fizionomia[241], disciplina care se ocupă cu studiul trăsăturilor feţei, se bazează pe această idee, că anumite trăsături faciale ar da indicii cu privire la personalitatea individului. În Antichitate, în Grecia şi Roma, cei care aveau părul roşu[242] erau priviţi cu neîncredere şi actorii care interpretau personaje negative purtau peruci roşii[243]. De asemenea, indivizilor cu defecte fizice precum cocoşaţilor li s-au atribuit intenţii malefice. Aristotel considera că extremităţile pronunţate sunt semnul curajului şi astfel, un om cu picioarele mari trebuia neapărat să fie unul curajos[244]. Ideea identificării trăsăturilor de caracter ale unui om prin analizarea celor fizice este prezentă din plin în literatură, în general[245].

În Evul Mediu, medicul italian Giambattista della Porta (1535-1613) a studiat fizionomia, raportând câteva trăsături faciale la un anumit comportament. De exemplu, un hoţ ar fi avut buzele groase şi o vedere ascuţită[246]. În secolul al XVII-lea, Le Brun şi-a adus contribuţia la dezvoltarea fizionomiei prin atenţia pe care a acordat-o sprâncenelor, considerate de el mai importante decât ochii în descifrarea caracterului indivizilor. Poate cea mai cunoscută lucrare de fizionomie a perioadei este cea publicată de Marin Cureau de la Chambre, medic la curtea lui Ludovic al XIV-lea, în 1667*L'Art de Connaître les Hommes, où sont contenus les Discours Préliminaires qui servent d'introduction à cette*

---

239 Michael Ignatieff, *op. cit.*, p. 218.

240 Lucy Hartley, *A Science for One or a Science for All? Physiognomy, Self-Help, and the Practical Benefits of Science,* în David Clifford, Elisabeth Wadge, Alex Warwick, Martin Willis, „Repositioning Victorian Science. Shifting Centers in Nineteenth-Century Scientific Thinking", London, Anthem Press, 2006, p. 72.

241 Cuvântul are origini grecești, *physis* însemnând natură, iar *gnomon* a judeca, a interpreta. Primele studii sau preocupări legate de fizionomie par a-şi avea originea tot în Grecia antică, Aristotel şi Pitagora fiind consideraţi printre primii care s-au ocupat de această disciplină.

242 Situaţia fiind similară şi în cultura tradiţională românească.

243 Freda Adler, Gerhard Muller, William Laufer, *op. cit.*, p. 60.

244 Umberto Eco, *Istoria urâtului,* traducere din limba italiană de Oana Sălişteanu, Bucureşti, Editura RAO, 2007, p. 257.

245 Barbara M. Benedict, *Reading Faces: Physiognomy and Epistemology in Late Eighteenth-Century Sentimental Novels,* în „Studies in Philology", Vol. 92, No. 3, pp. 311-328. Acesta este doar unul dintre numeroasele studii care se ocupă de prezenţa fizionomiei în literatură.

246 Umberto Eco, *op. cit.*, p. 257. Se pare că nu Aristotel ar fi autorul uneia dintre primele lucrări despre fizionomie – *Physiognomonica*. Vezi Christopher Rivers, *Face Value. Physiognonical Thought and the Legible Body in Marivaux, Lavater, Balzac, Gautier and Zola,* London, University of Wisconsin Press, 1995, p. 19.

science[247]. Fără îndoială, Johann Gaspard Lavater (1741-1801) a fost influenţat de această lucrare când şi-a redactat[248] celebra introducere pentru cercetarea fizionomiei. Lavater s-a ocupat şi de o istorie a modalităţilor în care a fost folosită fizionomia, pledând pentru tratarea ei cu mai multă seriozitate.

O altă disciplină care are la bază ideea că trăsăturile exterioare ar fi un bun indicator al personalităţii individului este **frenologia**. Aceasta a avut un succes mult mai mare decât fizionomia la începutul secolului al XIX-lea pentru că părea mai convingătoare, fiind considerată o adevărată ştiinţă. Fondatorul frenologiei[249], Franz J. Gall (1758-1828) pornea de la teza că trăsăturile de personalitate pot fi determinate în funcţie de forma capului unui om. Gall a făcut mai multe vizite în închisorile austriece, germane şi franceze pentru a măsura craniile condamnaţilor. El considera că proeminenţa oaselor situate deasupra canalului auditiv extern ar indica instinctul feroce al criminalului sau proeminenţa osului frontal ar fi specifică hoţilor[250]. Cei condamnaţi pentru infracţiuni cu caracter sexual erau „recunoscuţi" printr-o dezvoltare excesivă a cerebelului şi printr-un gât puternic.

Frenologia era considerată de reprezentanţii ei, ca şi de cei care o acceptaseră, drept o ştiinţă. Una dintre lucrările care popularizau[251] noua „ştiinţă" încerca să o asocieze şi cu filozofia, denumind-o „***un sistem filozofic al spiritului comun bazat pe fiziologia creierului***"[252]. Autorul, scoţianul George Combe, compara în cuprinsul lucrării sale, folosind frenologia, craniile unor criminali celebri cu craniile unor oameni oneşti pentru a arăta că noua disciplină indica propensiunile indivizilor spre anumite comportamente. Pentru a demonstra cum capacitatea intelectuală poate fi măsurată prin analizarea formei craniului, Combe alătura craniul unuia dintre întemeietorii frenologiei Spurzheim, craniului unui indigen din Polinezia[253]. În mod ironic, un cunoscut frenolog, Johann Spurzheim, devenise chiar el, obiect de studiu al frenologiei. În prima parte a secolului al XIX-lea, frenologia atrăgea tot mai mulţi adepţi în Marea Britanie. Între 1823 şi 1836 au apărut 24 de societăţi de frenologie şi au fost publicate 57 de cărţi şi pamflete despre frenologie. Şi elitele îşi manifestau interesul pentru noua disciplină. Filozoful Herbert Spencer, episcopul anglican din Dublin – Richard Whately sau unul dintre promotorii liberului schimb – Richard Cobden, se numărau printre susţinători. Regina Victoria a apelat la Combe de două ori pentru „**a citi**" capetele copiilor ei[254]. **Frenologia** a fost

---

[247]Christopher Rivers, *op. cit.*, p. 30.

[248] Gaspard Lavater, *L'Art de connaître les homes par la Psysiognomie,* Paris, 1806, p. 26.

[249] Termenul provine din limba greacă, *phren* însemnând minte sau cap, iar *logos* cunoaştere, fiind popularizat de cel mai important colaborator al lui Gall, Johann Spurzheim (1776-1832).

[250] Georges Vigarello, *Istoria violului între secolele XVI-XX,* traducere din franceză de Beatrice Stanciu, Timişoara, Editura Amarcord, 1998, p. 241.

[251] În decursul secolului al XIX-lea au apărut numeroase lucrări de popularizare a frenologiei. Unele dintre acestea încercau să integreze discplina altor teoretizări din epocă, comparând-o cu acestea. Vezi F. Lélut, *Qu'est-ce que la Phrénologie? Ou Essai sûr la signification et la valeur des systemes de psychologie en general, et de celui de Gall en particulier,* Paris, Trinquart, 1836. Autorul francez, prezenta principiile frenologiei, cât şi aplicaţiile acesteia. Erau luate în discuţie şi teoriile unor filozofi anteriori epocii, Francis Hutcheson (1696-146) sau Thomas Reid (1710-1796).

[252] George Combe, *Traité de Phrénologie,* Bruxelles, Societé belge de Librairie, 1840, vol I, p. 1.

[253] *Ibidem,* pp. 56-57.

[254] T. M. Parssinen, *Popular Science and Society: The Phrenology Movement in Early Victorian Britain,* în „Journal of Social History", Vol. 8, No. 1, 1974, pp. 1-20.

foarte populară şi în Franţa[255], însă doar din deceniul al treilea al secolului al XIX-lea. Atât în anii Imperiului, cât și în primii ani ai Restauraţiei, frenologia fusese privită cu suspiciune de autorităţi[256]. În contextul fascinaţiei populare pentru criminali, prezentaţi în literatura epocii de Balzac, Sue sau Hugo, frenologia oferea răspunsuri aparent raţionale legate de comportamentul şi aparenţa fizică a criminalilor[257]. În această privinţă, frenologii erau precursorii studiilor lui Cesare Lombroso care punea în prim-plan tipul criminalului. Frenologia a avut un rol şi în naşterea sociologiei şi a antropologiei nu doar a criminologiei. Totuşi, de la jumătatea secolului, frenologia devenise caducă. Această disciplină este importantă pentru că a jucat un rol de mediere între ştiinţele sociale în perioada de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi prima parte a următorului secol[258].

Treptat, se înmulţesc referirile la criminali, ele fiind prezente atât în presă sau în literatură, cât şi în lucrările cu caracter ştiinţific. Are loc o deplasare a centrului de interes,[259] de la crimă la criminal, la corpul acestuia. Criminalul devine „un tip" în societate, cu mai multe subcategorii, totul culminând cu teoriile lombrosiene. S-a realizat o diferenţiere clară între categorii: cei care fură, cei care violează sau cei care ucid, de exemplu. Totodată, criminalii încep să fie consideraţi nişte sălbatici primitivi, trăsăturile lor fiind, de fapt, anomalii întâlnite doar în epoci anterioare ale umanităţii.

De la începutul secolului al XIX-lea psihiatria a funcţionat în colaborare cu instituţiile Statului. Expertizele medico-legale sunt prevăzute în codurile penale şi rolul acestei ştiinţe a devenit important. În Codul Penal Francez din 1810, se stipula că „nu există crimă sau delict atunci când inculpatul se află în stare de demenţă în timpul acţiunii sau când a fost constrâns de o forţă căreia nu i-a putut rezista"[260]. Foucault analiza procesul naşterii psihiatriei în secolul al XIX-lea pornind de la aceste expertize medico-legale efectuate asupra unor criminali notorii din această perioadă. Astfel, psihiatriei i-ar fi fost încredinţată misiunea de a se ocupa de tot ceea ce iese din sfera dreptului penal şi ajunge gradual să exercite „o putere ilegitimă și abuzivă"[261], contribuind la acţiunea de „normalizare" exercitată de Stat. În această epocă sunt concepute explicaţiile medicale ale criminalităţii. Criminalii ar fi fost atinşi de diverse afecţiuni care le modificau comportamentul. La începutul secolului al XIX-lea, Jean-Etienne Dominique Esquirol (1772-1840), un psihiatru francez, a introdus termenul „monomanie", această boală fiind responsabilă de comiterea unor crime. Obsesia psihiatriei secolului al XIX-lea pentru denumirea comportamentelor deviante este evidentă dacă am enumera câteva dintre afecţiunile diagnosticate: agorafobie, claustrofobie, astrofobie, dipsomanie, abulie, cleptomanie, algofilie, algofobie, satiriazis, nimfomanie, necrofilie, onomatomanie, coprolalie, piromanie, pirofobie, exhibiţionism, sifilofobie, nosofilie, nosofobie, necrofi-

---

[255] Pentru popularizarea fizionomiei şi a frenologiei în Franţa, în prima parte a secolului al XIX-lea, vezi Martin Staum, *Physiognomy and Phrenology at the Paris Athenee,* în „Journal of the History of Ideas", Vol. 56, No. 3, 1995, pp. 442-463.
[256] Angus McLaren, *A Prehistory of Social Sciences: Phrenology in France in the 19th Century,* în „Comparative Studies in Society and History", Vol. 23, No. 1, 1981, pp. 3-22.
[257] *Ibidem,* p. 15.
[258] *Ibidem,* p. 22.
[259]Georges Vigarello, *op. cit.*, p. 243.
[260] Michel Foucault, *Anormalii: cursuri ţinute la College de France 1974-1975*, postfaţa lucrării, p. 374.
[261] *Ibidem,* p. 435.

lie, tanatofobie[262]. S-a ajuns la unele situaţii care pot părea comice la prima vedere. În 1852, în timpul procesului Jobart, avocatul care-l apăra pe un criminal afirma că inculpatul fusese diagnosticat de un psihiatru cu monomanie suicidă homicidică. Potrivit medicului, acuzatul ucisese pentru a fi ghilotinat deoarece nu avea curajul să se sinucidă[263]. În 1857, doctorul Bénédict Morel (1809-1873) a publicat un studiu popular în epocă despre degenerescenţa speciei umane. Atât de mare a fost succesul conceptului încât aproape nicio lucrare din a doua jumătate a secolului, care făcea referire la criminali, nu omitea referirile la degenerescenţă. Spre sfârşitul secolului, Max Nordau[264] va identifica influenţa degenerescenţei şi în literatură. Un alt concept care a marcat cercetările ulterioare asupra criminalilor este cel al „nebuniei morale". Americanul Benjamin Rush (1746-1813), francezul Philippe Pinel (1745-1826) şi englezul James Prichard (1786-1848), au folosit termeni diferiţi în prima parte a secolului pentru a descrie un nou tip de criminal, fără remuşcări, incapabil de a rezista impulsurilor violente şi apropiat moral de un sălbatic[265]. Rush denumea starea respectivă *moral derangement*, Pinel, *manie sans délire*, iar Prichard, *moral insanity*.

Degenerescenţa şi monomania au contribuit la conturarea criminalului drept un nebun în multe studii. Comportamentul criminal ar fi fost declanşat de diferite forme de nebunie[266] sau epilepsie[267]. Desigur, exemplul lucrării lui Henry Maudsley (1835-1918) nu este singular. Scipio Sighele (1868-1913) a căutat cazuri de criminali nebuni în istoria Revoluţiei Franceze[268].

Pe lângă teoretizările din ştiinţe şi pseudoştiinţe, un rol esenţial pentru modul în care a fost explicată criminalitatea, dar şi comportamentul criminalului către sfârşitul secolului al XIX-lea, l-a avut teoria evoluţiei speciilor a lui Charles Darwin. Câteva dintre ideile exprimate în *On the Origin of Species* (1859) au fost rapid preluate în antropologia criminală. În primul rând, prezentarea evoluţiei vieţii implica existenţa unor etape de dezvoltare cronologică[269]. Pentru Cesare Lombroso, „criminalul înnăscut" se afla pe o treaptă evolutivă inferioară în comparaţie cu omul modern, fiind un primitiv sălbatic. Unele trăsături ale criminalilor puteau fi regăsite, potrivit lui Lombroso, la maimuţe[270]. De asemenea, argumentele preluate din biologie sunt dese la autorul italian. El încerca să descopere criminalitatea în lumea plantelor, a animalelor şi chiar a organismelor inferioare.

Am văzut anterior cum se deplasează centrul de interes dinspre crimă către persoana criminalului prin încercarea „ştiinţelor" de a explica anumite comportamente deviante. Deşi existaseră tentative sporadice de explicare a comportamentului criminalului por-

---

[262] Daniel Pick, *Faces of Degeneration,* Cambridge, Cambridge University Press, 1989, pp. 7-8. O excelentă lucrare care analizează rolul psihiatriei în secolul al XIX-lea, dar şi difuziunea acestei ştiinţe în cultura populară.
[263] Florian Galdău, *Statutul juridic al bolnavului psihic în secolul al XIX-lea cu relevarea asupra influenţei și practicii psihiatrico-legale,* Timişoara, Institutul de Medicină, 1982, p. 7.
[264] Max Nordau, *Dégénérescence,* Paris, Félix Alcan, 1894.
[265] Nicole Rafter, *The Criminal Brain. Understanding Biological Theories of Crime,* New York, New York University Press, 2008, pp. 19-29.
[266] Henry Maudsley, *Le crime et la folie,* Paris, Félix Alcan, 1885, pp. 84-114.
[267] *Ibidem,* pp. 215-221.
[268] Scipio Sighele, *La Foulle Criminelle. Essai de psychologie collective,* Paris, Félix Alcan, 1901, p. 92.
[269] Steven Jay Gould, *Ever since Darwin,* New York, W.W. Norton&Company, 1977, p. 56.
[270] *Ibidem*.

nind de la motivaţii variate, până la Lombroso nu se poate vorbi de existenţa unui sistem de gândire[271] centrat pe persoana criminalului.

Şcoala criminologică italiană[272] îl are drept fondator pe medicul legist Cesare Lombroso (1836-1909), care publică o serie de lucrări începând cu *L'Uomo Delinquente*[273], în 1876, carte care schimbă ireversibil criminologia. Până atunci, criminologia clasică fusese preocupată de stabilirea unui raport între crimă și legislaţie, dar prin studiile sale, Lombroso o transformă într-o ştiinţă modernă. În privinţa stabilirii cauzelor criminalităţii, el înlocuieşte conceptul liberului arbitru cu un determinism biologic, încercând să explice comportamentul criminal prin prezenţa unor porniri atavice. Aceste porniri puteau fi recunoscute, potrivit medicului italian, prin identificarea unor trăsături înnăscute. El a analizat trăsăturile criminalilor pornind de la studiile realizate pe 3.839 de condamnaţi din închisorile italiene. Astfel, criminalii aveau mandibula proeminentă, pomeţii ridicaţi, nasul acvilin, buzele cărnoase, braţele lungi, bărbia mare. Ei mai puteau fi caracterizaţi printr-o insensibilitate generală, fiind rezistenţi la durere[274], acuitate vizuală mărită[275], mancinism[276]- utilizarea cu predilecţie a mâinii stângi pentru prehensiune sau absenţa pilozităţii faciale[277]. De asemenea, activităţile criminale specializate erau recunoscute după alte trăsături, asasinii fiind mai înalţi[278] şi mai grei, în timp ce hoţii sau violatorii aveau o talie, respectiv o greutate mai mică[279].

În concluzia lucrării sale, medicul italian estima că toate aceste trăsături puteau fi regăsite la 40% dintre criminali, numiţi „criminali înnăscuţi". Ceilalţi erau fie criminali de ocazie, fie criminali pasionali, comiţând astfel de fapte din cauze precum gelozie, lăcomie sau furie, fie nebuni, fie alcoolici. Trăsăturile amintite mai sus erau considerate nişte stigmate, nişte semne ale înapoierii, Lombroso situându-i pe criminalii înnăscuţi la acelaşi nivel evolutiv cu omul preistoric, cu sălbaticii sau chiar cu maimuţele. Nu doar atât, criminalii puteau fi asociaţi, potrivit lui Lombroso, cu diferite „degenerescenţe", în special, cu epilepsia[280]. Totuşi, nu numai trăsăturile fizice erau un factor care indica un criminal înnăscut, dar şi alte semne exterioare, precum tatuajele[281]. Şi trăsături sociale precum folosirea unui anumit limbaj. Argoul, ar fi un alt indicator sigur pentru identificarea unui criminal înnăscut. Cele mai importante erau trăsăturile fizice. În alte lucrări precum *Le crime politique et les révolutiones par rapport au droit à l'anthropologie crimi-*

---

[271] Pierre Darmon, *Médecins et assassins à la Belle Époque,* Paris, Éditions du Seuil, 1989, p. 38.

[272] Numită astfel pentru că cei mai importanţi discipoli ai săi erau italieni. Alte denumiri folosite pentru a face referire la Cesare Lombroso şi ceilalţi doi crimnologi italieni Raffaele Garofalo şi Enrico Ferri sunt „antropologia criminală" şi „şcoala pozitivistă italiană".

[273] Până la sfârşitul secolului al XIX-lea vor mai fi publicate alte patru ediţii, fiecare aducând idei noi sau completări ale celor exprimate în prima ediţie. Pentru o analiză comparativă a primelor cinci ediţii, vezi Cesare Lombroso, *Criminal Man,* London, Duke University Press, 2006, editată de Mary Gibson şi Nicole Hahn Rafter.

[274] Cesare Lombroso, *L'Homme Criminel, criminal-né, Fou moral-epileptique,* traduit sur la IVe éd. italienne par Régnier et A. Bournet, Paris, Félix Alcan, 1887, p. 290.

[275] *Ibidem,* p. 301.

[276] *Ibidem,* p. 338.

[277] *Ibidem,* p. 668.

[278] *Ibidem,* p. 207.

[279] *Ibidem,* p. 209.

[280] *Ibidem,* pp. 583-640.

[281] Steven Jay Gould, *op. cit.*, p. 133.

nelle et à la science du gouvernement (1892), Lombroso lua în calcul nu doar factorii fizici, ci şi cei sociali, politici sau economici[282].

Lombroso şi-a continuat cercetările publicând şi lucrări despre femeia criminală[283]. El considera prostituata ca fiind femeia criminală prin excelenţă. Conform studiilor sale, prostituatele ar avea picioare prehensile, asemănătoare cu ale primatelor, teză prezentată în 1886 la un congres internaţional de Antropologie Criminală. Şi în cazul femeilor realizează o taxonomie, diferenţiind femeile criminale înnăscute, de regulă, prostituate, de femeile criminale de ocazie sau din pasiune. O anumită secţiune a studiului este dedicată crimei politice şi este analizat craniul lui Charlotte Corday[284].

Criminologul italian a aplicat ideea determinismului biologic şi în studiul dedicat oamenilor de geniu. Astfel, geniile erau afectate de boli diferite, cea mai răspândită fiind o formă de nebunie ereditară. Atunci când analizează un portret al lui Baudelaire,[285] ajunge la concluzia că acesta este chipul unui nebun posedat de mania grandorii.

Este important de subliniat faptul că teoriile legate de omul criminal au la origine numeroase studii din epocă[286] pe care Cesare Lombroso le-a folosit, citându-le în cărţile sale. În lucrarea din 1876, dedicată criminalului înnăscut, el cita studii ale lui Thompson și Wilson din Marea Britanie sau pe cele realizate de Biliakow în Rusia[287]. Şi teoriile din frenologie sau cele din psihiatrie l-au inspirat pe Lombroso. Unele dintre acestea, reunite de Lombroso în lucrările sale, existau din secolul al XVIII-lea precum cea a unghiului facial, lansată de olandezul Petrus Camper (1722-1789). Ideea că prostituţia reprezintă prin excelenţă o manifestare a criminalităţii feminine[288] se regăsea la Corne, în 1868. Sunt citaţi autori care se ocupau de clasificarea criminalilor în funcţie de trăsăturile fizice sau psihice, demersuri încadrate antropologiei criminale[289], încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Ideile lui Cesare Lombroso despre „omul criminal" nu au avut o formă fixă, ele au fost completate de-a lungul anilor pentru a răspunde criticilor sau pentru a-şi extinde cercetările. Primele cinci ediţii ale lucrării sale, *L'Uomo Delinquente*, toate publicate până la sfârşitul secolului, înglobează aceste transformări. Lombroso îşi denumea disciplina „antropologie criminală" şi încă din prima ediţie, cea din 1876, se concentra pe dife-

---

282 Cesare Lombroso, Rudolfo Laschi, *Le crime politique et les révolutiones par rapport au droit à l'anthropologie criminelle et à la science du gouvernement,* traduit par A. Bouchard, Paris, Félix Alcan, 1892, pp. 215-273.

283 Cesare Lombroso, *La femme criminelle et la Prostituée,* traduit de l'italien par Louise Meille, Paris, Félix Alcan, 1896.

284 *Ibidem,* pp. 276-277. Craniul respectiv a fost analizat apoi de contestatarii lui Lombroso care aveau să susţină ca niciuna din trăsăturile respective nu ar putea indica o femeie criminală. În mod ironic, studii ulterioare au arătat că acela nici măcar nu era craniul celei care-l asasinase pe Marat. Povestea craniului lui Charlotter Corday este prezentată detaliat de Leslie Dick, *The Skull of Charlortte Corday,* în Brian Massumi, „The Politics of Everyday Fear", Minneapolis, University of Minnesota Press, 1993, pp. 187-207.

285 Idem*, L'Homme de génie,* traduit sur la VI-e éd. italienne par Fr. Colonna D'Istria, Paris, Félix Alcan, 1889, p. 93.

286 Această poziţie este ilustrată încă din 1937, vezi Alfred Lindesmith, Yale Levin, *The Lombrosian Myth in Criminology,* în „The American Journal Of Sociology", Vol. 42, No. 5, March 1937, pp. 653-671. Autorii contestă atribuirea titlului de „părinte al criminologiei" lui Cesare Lombroso, considerând că multe studii anterioare care analizau ştiinţific criminalitatea au fost ignorate, mai ales cele ale lui Quetelet sau Guerry. Perspectiva aceasta este reluată şi în alte studii precum Fritz Sack, *Society and Crime in Post-Modern societies,* în Georgios Nik. Galanis „Eleftherna", vol III, University of Crete, 2006, pp. 19-34.

287 Cesare Lombroso, *L'Homme Criminel, criminal-né, Fou moral-epileptique*, p. 209.

288 Docteur Wahl, *Le Crime devant la Science,* Paris, V Giard& E. Brière, 1910, p. 62.

289 *Ibidem,* pp. 36-37. Vezi cazul lui Parchappe Ferrus, inspector general şi medic.

renţele fizice şi psihice dintre criminali şi oamenii normali. Tot în această ediţie, el a inclus referiri la tatuaje sau la jargonul deţinuţilor[290]. Din a doua ediţie (1878), Lombroso descria criminalii din pasiune, cei care comit crime din ataşament pentru o cauză sau din mânie. Cea de-a treia ediţie (1884) marca introducerea termenului „criminal înnăscut", sintagma care i-a fost sugerată de Enrico Ferri şi care a cunoscut un succes rapid. Au existat și critici acerbe pentru că Lombroso nu putea identifica o singură trăsătură care să fie comună doar criminalilor înnăscuţi. Tot în această ediţie, el aprecia că 40% din totalul criminalilor ar aparţine tipului criminalului înnăscut. În a cincea ediţie, va recalcula procentajul, avansând o nouă cifră: 35%[291]. A treia ediţie propunea şi o redefinire a relaţiei dintre nebunie şi criminalitate. Conceptul de „nebunie morală" făcea referire la acei indivizi care nu puteau deosebi „Binele" de „Rău". În fine, Lombroso a adoptat şi teoria degenerării în această ediţie. În a patra ediţie (1889) a fost introdusă ideea nebuniei morale şi a atavismului, prezentate drept cauze ale criminalităţii înnăscute. De asemenea, tipul criminalului nebun a fost împărţit la rândul său în câteva subtipuri şi un nou tip de criminal, cel de ocazie, a devenit obiect de studiu pentru medicul italian[292]. În a cincea ediţie (1896-1897), au intrat în atenţie şi factorii sociali ai criminalităţii[293].

Antropologia criminală a lui Lombroso se concentrează pe criminal. Concepţia sa privitoare la pedepse era aceea că ar trebui aplicate în funcţie de criminal, nu de crimă. Punctul său de vedere marca evoluţia de la crimă spre criminal. Cei doi Cesare care au influenţat atât de mult criminologia, respectiv Beccaria şi Lombroso, au ajuns să simbolizeze două concepţii diferite ale cauzalităţii crimei. Pe de-o parte, Beccaria propunea ideea responsabilităţii individuale şi a liberului arbitru, pe de-alta Lombroso era adeptul determinismului biologic.

Teoriile lui Lombroso despre criminali pot fi interpretate la mai multe niveluri. Modul în care el se ocupă de câteva teme mari cum ar fi rasă, sex, vârstă, clasă socială în relaţia lor cu criminalitatea, permite identificarea unor tendinţe contradictorii. El includea în argumentele sale prejudecăţile epocii, dar avea şi puncte de vedere independente în unele chestiuni controversate[294]. Spre deosebire de ceilalţi criminologi, Lombroso s-a arătat de la început interesat de impactul sexului asupra criminalităţii, incluzând, încă din prima ediţie a lucrării despre criminali, o secţiune despre femeia criminală[295]. El considera că femeile comiteau crime mai ales datorită contextului social nefavorabil sau presiunilor la care erau supuse de bărbaţi. Femeile vinovate de infanticid şi de avort ar trebui să primească pedepse uşoare, credea Lombroso, idee care contesta atitudinea oficială a epocii. În privinţa rasei, el accepta, de regulă, prejudecăţile întâlnite la sfârşitul secolului. Ca şi ceilalţi italieni din nord, Lombroso privea cu îngrijorare la criminalitatea ridicată din sudul ţării. Conform uneia dintre explicaţiile oferite, în sud locuiseră şi arabi din nordul Africii, iar italienii din sud manifestau o propensiune către criminalitate datorită influenţelor

---

[290] Cesare Lombroso, *Criminal Man,* p. 9.
[291] *Ibidem,* p. 10.
[292] *Ibidem,* pp. 10-11.
[293] *Ibidem,* p. 12.
[294] *Ibidem,* p. 15.
[295] Nicole Rafter consideră că Lombroso era cu mult înaintea epocii sale prin cercetările asupra femeii criminale. Vezi Nicole Rafter, *The Criminal Brain. Understanding Biological Theories of Crime,* p. 71.

primite de la aceşti strămoşi neeuropeni[296]. De asemenea, ţiganii erau „o rasă criminală”. Pentru Lombroso, toţi copiii manifestau tendinţe criminale, dar pe măsură ce creşteau, cei mai mulţi deveneau oameni normali. Această interpretare pornea de la ideea lui Ernst Haeckel, că viaţa fiecărui individ reprezenta o recapitulare a evoluţiei speciilor. Astfel, embrionul era echivalent stadiului animal de dezvoltare, iar copilul similar omului primitiv[297]. În general, Lombroso arăta simpatie pentru clasele sociale inferioare, săracii şi muncitorii din oraşe. Totuşi, el critica briganzii care ucideau şi jefuiau bogaţii sau funcţionarii Statului. Patriot convins, Lombroso privea acţiunile briganzilor drept contestări ale autorităţii Statului recent unificat şi îi considera trădători. Pentru el, briganzii aveau trăsături tipice sălbaticilor, pornirile lor violente fiind motivate de atavism[298].

Nu toţi criminologii incluşi în şcoala italiană aderau la perspectiva unui determinism biologic. Enrico Ferri (1856-1928) considera că ar exista trei tipuri de cauze ale criminalităţii: antropologice, telurice şi sociale. El şi-a manifestat dezacordul cu ideea că un sigur factor ar conduce la criminalitate, optând pentru o acţiune combinată a celor trei factori[299]. Factorii antropologici se manifestau prin ereditate şi constituţie fizică, cei telurici prin climă şi anotimp, iar cei sociali prin educaţie şi religie. Tipurile criminale identificate de Ferri se apropiau de cele ale lui Cesare Lombroso. Pentru Ferri existau cinci tipuri de criminali: nebunii, cei născuţi incorigibili, cei obișnuiţi, criminalii de ocazie şi, în fine, cei emoţionali[300] .

Rafaelle Garofalo (1852-1934), cel de-al treilea reprezentant important al şcolii criminologice italiene, se axa mai puţin asupra trăsăturilor fizice ale omului criminal. El încearcă să apere teoriile lui Lombroso de critici. Garofalo menţionează o situaţie[301] când a citit câteva relatări despre faptele unor asasini şi apoi a mers într-o închisoare unde i-a putut identifica pe aceştia doar pe baza trăsăturilor fizice. Ca şi Ferri, el abordează şi alţi factori precum influenţa educaţiei, a cauzelor economice şi sociale sau felul în care este conceput sistemul penal în mai multe state. Referitor la criminalitatea feminină[302], el face câteva observaţii asupra cercetărilor lui Lombroso, considerând urâţenia fizică drept trăsătura caracteristică femeilor criminale. Pentru a-şi susţine punctul de vedere citează şi pe Gabriel Tarde, care avea o poziţie similară la acel moment.

Pentru a înţelege succesul lombrosienilor trebuie să avem o privire de ansamblu şi asupra situaţiei sociale de pe continent. Rapida urbanizare corelată cu rate crescânde ale infracţiunilor comise de recidivişti şi penitenciarele supraaglomerate reprezentau o problemă serioasă pentru autorităţi. În această atmosferă de îngrijorare faţă de fenomenul

---

[296] Cesare Lombroso, *Criminal Man,* p. 18.
[297] *Ibidem,* p. 19.
[298] *Ibidem,* p. 20. Teoriile lui Lombroso au fost interpretate şi în contextul unificării Italiei. În anii imediat următori, cetăţenii italieni îşi exprimau adeziunea prin raportatea la regiuni sau la centre locale, nu la noul stat Italian. *Risorgimento* crease Italia, dar nu a creat şi italieni. Nici chiar numele Statului nu era recunoscut de toţi. Unii dintre cei care luptau alături de Garibaldi credeau că *La Talia* ar putea fi numele soţiei unui înalt funcţionar. Prin studiile lui Lombroso criminalitatea începea să fie privită ca un semn al slăbiciunii naţiunii. Definirea criminalilor îi indica pe aceia diferiţi, situaţi în afara societăţii italiene. Vezi Nicole Rafter, *op. cit.*, pp. 85-86.
[299] Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, *op. cit.*, p. 59.
[300] *Ibidem,* p. 60.
[301] Rafaelle Garofalo, *La Criminologie,* ouvrage traduit de l'italien par R. Garofalo, Paris, Félix Alcan, 1888, p. 68.
[302] *Ibidem,* p. 70.

criminalităţii, lombrosienii prezentau avantajul[303] că teoriilor lor aveau o coerenţă „ştiinţifică" şi un program pentru apărarea societăţii împotriva acestui val de criminalitate. Totuşi, atât teoriile lombrosiene, cât şi cele sociologice sau cele psihologice reprezentau un răspuns faţă de o tendinţă anterioară de creştere a criminalităţii. Unele studii[304] evidenţiază faptul că deşi existau dispute vii între aceste teorii privind criminalitatea, un element comun e acela că toate făceau referire la valul criminalităţii, la creşterea alarmantă a fenomenului, însă în state precum Franţa sau Marea Britanie, criminalitatea se afla pe o pantă descendentă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Succesul teoriilor lombrosiene a fost pe cât de mare pe atât de scurt, cel puţin în lumea ştiinţifică[305]. Încă din 1889, de la al doilea congres de antropologie criminală de la Paris, criminologii francezi au respins conceptul de „criminal înnăscut", iar de la al treilea congres, de la Bruxelles, din 1892, teoriile sale au fost supuse unor critici acerbe din mai multe direcţii. Modelul propus de Lombroso nu a fost contestat doar în Franţa. Charles Buckman Goring (1870-1919), medicul unei închisori din Marea Britanie, a identificat o serie de trăsături fizice caracteristice criminalilor în urma cercetărilor sale publicate în *The English Convict* (1913). Acestea nu corespundeau tipului criminalului propus de Lombroso. Potrivit lui Goring[306], criminalul era caracterizat, în primul rând, printr-o inferioritate fizică faţă de omul normal, fiind cu zece centimetri şi cu nouă kilograme, în medie, mai mic decât acesta din urmă[307]. În Marea Britanie teoriile lui Lombroso au ajuns relativ târziu. Ellis Havelock le-a popularizat în *The Criminal* (1890) şi a impulsionat studierea trăsăturilor fizice ale criminalilor.

Puternică, de asemenea, a fost critica sociologică iniţiată de Alexandre Lacassagne (1843-1924). Acesta avea preocupări legate de medicină legală şi fondase revista „Archives d'anthropologie criminelle et de medicine légale". Ideea atavismului, ca o tară împotriva căreia nu există remedii, a fost criticată intens[308] de Lacassagne. Conform lui, mediul social era mult mai important decât anumite predeterminări biologice. Mediul social poate favoriza sau, dimpotrivă, poate împiedica un comportament criminal. Mai mult, fiecare societate are datoria de a se reforma, de a combate mediile vicioase,*„Les societes ont les criminels qu'elles merittent"*[309]. Lacassagne a analizat în studiile sale şi rolul medicului legist în diferite cazuri judiciare, ilustrând mai ales erorile judiciare ale epo-

---

303 Robert A. Nye, *Heredity or Milieu: the Foundations of Modern European Criminology Theory,* în „Isis", Vol. 67, No. 3, 1976, p. 337.
304 Lynn MacDonald, *Theory and evidence of rising crime in the 19th century,* în „The British Journal of Sociology", Vol. 33, No. 2, 1982, pp. 404-417.
305 Totuşi, după moartea lui Cesare Lombroso în 1909, partizanii ideii „criminalului înnăscut" nu au dispărut. În deceniile următoare, în Italia, au apărut a doua şi a treia generaţie de criminologi urmaşi ai lui Lombroso. Ei au publicat în continuare numeroase studii şi au fost acceptaţi în sistemul juridic italian. În România, teoriiile şcolii italiene de criminologie au fost receptate în două faze, prima la sfârşitul secolului al XIX-lea şi a doua după Primul Război Mondial. Aceste două generaţii de criminologi italieni, care i-au urmat lui Lombroso au influenţat decisiv modul în care a fost percepută şcoala italiană de criminologie în România interbelică. Pentru o aprofundare a receptării teoriilor lombrosiene, vezi recenzia lui Robert A. Nye, *Mary Gibson, Born to Crime: Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology,* în „The Journal of Modern History", Vol. 76, No. 2, 2004, pp. 462-464.
306 Freda Adler, Gerhard Mueller, William Lauffer, *op. cit.*, p. 64.
307 Piers Beirne, *Heredity versus environment. A reconsideration of Charles Goring's The English Convict (1913),* în „The British Journal of Criminology", Vol. 28, No. 3, 1988, pp. 315-339.
308 Pierre Darmon, *op. cit.*, pp. 89-91.
309 Robert A. Nye, *op. cit.*, p. 339.

cii[310]. El a fost interesat şi de vieţile criminalilor şi i-a încurajat pe câţiva dintre deţinuţii de la închisoarea Saint-Paul să-şi scrie autobiografiile[311].

Interpretările sociologice mai fuseseră folosite pentru a explica criminalitatea şi în prima jumătate a secolului. Ideea unui determinism social fusese exprimată de Adolphe Quetelet şi André-Michel Guerry. Totuşi, câteva critici serioase care au vizat teoriile lui Lombroso, au venit din partea lui Gabriel Tarde. Iniţial, Tarde susţinuse teoriile Şcolii criminologice italiene, însă sub influenţa lucrărilor medicului Paul Broca şi ale lui Alexandre Lacassagne, a ajuns să-şi schimbe poziţia. În cea mai importantă lucrare[312] a sa aduce argumente pentru o determinare socială a criminalităţii. Astfel, ereditatea, mediul şi educaţia erau factorii dominanţi care influenţau comportamentul individului. El contesta existenţa unor caracteristici anatomice proprii doar criminalilor. De asemenea, Tarde scotea în evidenţă relativitatea[313] conceptului de criminalitate, raportarea la alte epoci arătând că un comportament deviant se definea prin alte atribute. O altă chestiune interesantă în epocă era aşa numita „**geografie a criminalităţii**”, corelarea între zone geografice şi amploarea fenomenului criminalităţii. Exista credinţa că în Nord, datorită climei mai friguroase ar fi mai puţine crime decât în zonele sudice unde este mai cald. Se pornea de la premisa că sub influenţa climei, Nordul ar fi mai civilizat decât Sudul. Tarde contesta[314] determinismul geografic care amintește de Montesquieu, oferind exemple din istoria mai veche sau mai recentă a continentului european.

Acestea sunt doar câteva dintre critici. În ultimul deceniu al secolului, teoriile lombrosiene îşi pierduseră deja din credibilitate, dar tocmai datorită[315] acestor critici ele încă mai erau luate în discuţie. Dincolo de toate criticile aduse, chiar şi cei mai înverşunaţi adversari ai teoriilor sale au recunoscut meritele incontestabile ale lui Cesare Lombroso în criminologie. Prin contribuţiile sale, criminologia a devenit, cu adevărat, o ştiinţă deoarece a dus cercetările privind criminalii la un nou nivel faţă de precursorii săi din frenologie, fizionomie, medicină sau psihiatrie. Folosind terminologia lui Thomas Kuhn, Nicole Rafter consideră că Lombroso a adus „o schimbare de paradigmă”[316].

Reinterpretările recente ale teoriilor lui Cesare Lombroso arată că acestea trebuie înţelese în contextul epocii. Iniţiativele lui de a identifica trăsăturile fizice şi morale ale criminalilor nu reprezentau ceva insolit în a doua jumătate a secolului. Noile instrumente de măsurare disponibile l-au încurajat pe el şi pe ceilalţi criminologi să caute elementele specifice criminalilor[317]. Se pare că Cesare Lombroso şi criticii săi aveau destule elemente în comun. Istoricii Laurent Mucchielli şi Marc Renneville au susţinut că opoziţia criminologilor francezi la adresa lui Lombroso avea la bază, mai curând, motivaţii naţionaliste decât un dezacord privitor la elementele teoretice. În Germania, în

---

310 Alexandre Lacassagne, *Medicii experţi şi erorile judiciare,* traducere din franceză de N. Stoenescu, Bucuresci, Tipografia „Dreptatea”, 1897. Autorul arată cum în unele situaţii, inculpaţii au fost achitaţi pe nedrept, considerându-se că sufereau de anumite afecţiuni, iar în altele, deși acuzaţii chiar erau iresponsabili medical, au fost condamnaţi.

311 Philippe Artières, *Crimes écrits. La collection d'autobiographies de criminels du professeur A. Lacassagne,* în „Genèses”, Vol. 19, 1995, pp. 48-67.

312 Gabriel Tarde, *La criminalité comparée,* Paris, Félix Alcan, 1888.

313 *Ibidem,* pp. 28-30.

314 *Ibidem,* pp. 151-152.

315 Freda Adler, Gerhard Mueller, William Lauffer, *op. cit.*, p. 63.

316 Nicole Rafter, *op. cit.*, p. 86.

317 Cesare Lombroso, *Criminal Man,* p. 5.

ciuda respingerii ideilor lui Lombroso, criminologii acceptau modelul medical de identificare a delincvenţilor[318]. În planul istoriei ştiinţifice, teoriile lui Lombroso au produs controverse, însă prin acestea au impulsionat realizarea unor noi cercetări care au aprofundat rolul factorilor biologici şi sociali în evoluţia criminalităţii. Congresele de antropologie criminală de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea s-au întrunit datorită teoriilor formulate de Lombroso. El a iniţiat seria acestor congrese la Roma, în 1885[319]. Antropologia criminală a căpătat, datorită lui Lombroso, o reputaţie internaţională, s-a extins nu doar la nivelul Europei, ci şi pe alte continente, fiind cunoscută şi în America de Sud sau în Asia[320].

Teoriile Şcolii criminologice italiene au influenţat din plin lumea ştiinţifică a sfârşitului secolului al XIX-lea în ciuda contestărilor tot mai numeroase. În epocă au apărut şi alte explicaţii medicale ale criminalităţii. Unele teorii eugeniste, având ca autori pe doctorii Mazier, Servier sau Viaud-Bruant, luau în calcul castrarea delincvenţilor[321]. Aceştia din urmă au încercat să identifice crima cu o ereditate patologică şi pentru a împiedica perpetuarea ei, cei cu un astfel de comportament deviant trebuiau împiedicaţi să aibă urmaşi. Teoriile eugeniste au avut numeroşi susţinători[322] în epocă, dar nu numai. În secolul următor, Statul nazist avea să pună în practică multe dintre ideile care circulau la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Antropologia criminală a dus şi la naşterea antropometriei[323]. Alphonse Bertillon (1853-1914) a pus la punct, către 1880, ceea ce a fost numit „**sistemul Bertillon**", modalitatea ştiinţifică de depistare a recidiviştilor. După ce fusese abolită procedura însemnării cu fierul încins a recidiviştilor la începutul secolului al XIX-lea[324], era destul de greu pentru autorităţi să identifice pe cei care comiteau infracţiuni în mod repetat. Pornind de la premisa fixităţii scheletului uman de la o anumită vârstă, Bertillon concepe o serie de măsurători riguroase care ar compune fişa scheletică a fiecărui individ. Indivizii erau atent măsuraţi, fiecare putând fi încadrat într-o clasă bine definită[325]. În mod evident, sistemul pus la punct de Bertillon a uşurat mult munca poliţiei în identificarea recidiviştilor, fiind extins rapid. Situaţii jenante pentru poliţie, precum cea cauzată de

---

[318] *Ibidem,* p. 6.

[319] Martine Kaluszynski, *Les Congrès internationaux d'anthropologie criminelle (1885-1914),* în „Cahiers Georges Sorel", No. 7, 1989, pp. 59-70. În perioada 1885-1914 au avut loc opt congrese de antropologie criminală. La primul congres şi-a lansat Alexandre Lacassagne criticile împotriva teoriilor lui Lombroso enunţând celebra remarcă referitoare la importanţa mediului social: „*Le criminel est un microbe qui ne pullule que dans un certain milieu*".

[320] Pentru influenţa în Japonia şi Argentina, vezi Peter Becker, Richard F. Wetzell, *Criminals and their Science. The History of Criminology in International perspective,* New York, Cambridge University Press, 2006, pp. 253-280, pp.281-298. Pătrunderea în Peru este analizată în Carlos Aguirre, *Crime, Race and Morals: The development of Criminology in Peru 1890-1930,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 2, No. 2, 1998, pp. 73-90.

[321] Pierre Darmon, *op. cit.*, pp. 201-202.

[322] Laurent Mucchielli, *Criminologie, hygiènisme, et éugensime en France (1870-1914): débats médicaux sur l'élimination des criminels réputés «incorigibles»*, în „Revue d'histoire des sciences humaines", No. 3, 2000, pp. 57-89.

[323] Pentru relaţia dintre teoriile lui Lombroso şi Alphonse Bertillon, vezi Dominique Guillo, *Bertillon, l'anthropologie criminelle et l'histoire naturelle : des réponses au brouillage des identités,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 12, No. 1, 2008, pp. 97-117.

[324] Pierre Darmon, *op. cit.*, p. 214.

[325] Vezi Alphonse Bertillon, *La Photographie Judiciare avec un apendice pour la classification et l'identification anthropométriques,* Paris, Gauthier-Villars et Fils, 1890.

afacerea Beck[326] din Marea Britanie când nu a fost posibilă identificarea clară a unui recidivist, nu aveau să se mai repete sau, cel puţin, aveau să fie mult mai rare.

Sistemul de identificare propus de Bertillon nu era în totalitate eficient. El a fost completat de folosirea amprentelor pentru identificarea indivizilor. Vărul lui Charles Darwin, Francis Galton (1822-1911), a popularizat această metodă în lucrarea sa, *Finger Prints* (1892). El demonstra că analiza amprentelor ar putea înlătura orice dubii legate de sistemul Bertillon, completându-l[327].

Antropologia criminală se concentra asupra criminalului, acordând mai puţină atenţie criminalităţii. Aceasta era privită, în unele cazuri, drept un fenomen îngrijorător care ameninţa societatea. În Franţa, Paul Aubry atrăgea atenţia asupra „**contagiunii crimei**", considerând criminalitatea o epidemie care se răspândea aparent fără oprire. În lucrarea, *La contagion du meurtre*[328] (1888), el susţinea că presa prezenta crima sau alte acte violente ca evenimente de senzaţie şi prin aceasta contribuia la propagarea violenţei. Mulţi dintre cei care ar fi cumpărat ziare, potrivit autorului francez, o făceau doar ca să citească rubrica de „fapte diverse" din ziare în care erau, de obicei, relatate acte violente[329]. Dovada influenţei nefaste a presei se regăsea chiar în urma interogatoriilor mai mulor răufăcători care povesteau cum s-au gândit să comită crime pornind de la informaţiile din ziarele care prezentau faptele altor criminali.

Pe de altă parte, Émile Durkheim, considera criminalitatea un fenomen normal pentru orice societate. În articolul *Le crime, phénomene normal* (1894), el şi-a definit această poziţie. Criminalitatea ar fi fost fundamental legată de condiţiile vieţii sociale, de evoluţia moralităţii şi a dreptului penal[330]. Pentru Karl Marx, criminalitatea nu era doar un fenomen normal, dar avea şi beneficii pentru societate. Fără criminali şi criminalitate, n-ar exista drept penal, profesori care să se ocupe de acest domeniu, poliţişti, judecători sau detectivi. Mai mult, criminalitatea ar inspira arta şi literatura[331].

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea, în Europa au apărut, s-au răspândit şi au fost înlocuite treptat de altele, o multitudine de teoretizări privind criminalitatea, crima sau criminalul. Aceste teoretizări pot fi caracterizate printr-o dublă diversitatea abordărilor şi una regională. Intelectualii din mai multe discipline – drept penal, sociologie, frenologie, fizionomie, medicină, psihiatrie, filozofie, teologie, jurnalism, etc., au produs discursuri referitoare la criminalitate. Ţinând cont de această diversitate, am preferat să ne referim la „*teoretizările privind criminalitatea*" şi nu la „*teoretizările din criminologie*". Din cauza numărului impresionant de lucrări, studii sau articole publicate în perioada 1750-1914, le-am prezentat doar pe cele mai cunoscute. Doar în spaţiul german, de-a lungul secolului al XIX-lea, au fost identificate în jur de 2.500 de lucrări sau pamflete care discutau despre criminalitate, crimă sau

326 Pierre Darmon, *op. cit.*, pp. 212-214.
327 Francis Galton, *Figer Prints,* London, Macmillan, 1892, p. 167.
328 Paul Aubry, *La contagion du meurtre,* Paris, Félix Alcan, 1888.
329 *Ibidem,* p. 70.
330 Émile Durkheim, *Le crime, phénomene normal,* în Denis Szabo, „Déviance et criminalité", Paris, Armand Colin, 1970, pp. 76-82.
331 Karl Marx, *Bénéfices secondaires du crime,* în Denis Szabo, „Déviance et criminalité", Paris, Armand Colin, 1970, pp. 84-85.

criminal[332]. Este şi o perioadă vastă cu schimbări importante la nivel social, ştiinţific, cultural sau politic care nu aveau cum să nu afecteze percepţia violenţei.

Naşterea criminologiei, prin diferitele teoretizări despre criminalitate, crimă sau criminal, este şi un proces continental. Explicaţii similare privind criminalitatea au apărut, uneori concomitent, în regiuni diferite ale Europei[333]. Interpretări medicale ale fenomenului au existat fie în Austria prin Franz Gall, fie în Franţa prin Etienne-Jean Georget, fie în Anglia prin James Pritchard. Statisticile criminale au fost utilizate de Guerry în Franţa, de Quetelet în Belgia, de Chadwick în Anglia[334]. Alţi autori au realizat „topografii morale" – Mayhew în Anglia, Fregier în Franţa şi Avé-Lallemont în Germania. Criminologia este astfel o ştiinţă care s-a născut în Europa Occidentală, diferite regiuni aducându-şi contribuţia: Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia, Belgia, Austria. Teoretizările legate de criminalitate, crimă sau criminal care au circulat în Europa Occidentală de la sfârşitul secolului al XVIII până la începutul secolului al XX-lea, au fost preluate, uneori critic, de cele mai multe ori fără nicio rezistenţă şi în alte spaţii ale continentului sau chiar pe alte continente.

I. 4 Reprezentarea criminalităţii în presă şi în literatură

În urmă cu patru decenii, Paul Veyne discuta în *Comment on écrit l'histoire* (1971) despre natura lacunară a istoriei, ideea că nu putem cunoaşte trecutul decât într-o formă limitată de informaţiile pe care le deţinem despre un anumit fenomen sau epocă istorică[335]. În multe ocazii, chiar istoricii „contribuie" la această cunoaştere lacunară prin ignorarea sau tratarea superficială a unor surse care ar putea fi valorificate mai bine. Activităţile infracţionale sunt considerate comportamente marginale într-o societate, abateri de la norme. Totuşi, Peter Stallybrass şi Allon White au demonstrat în *The Politics and Poetics of Transgression* (1987) că un comportament deviant poate fi uneori o parte centrală a discursurilor din diferite arii ale cunoaşterii[336].

Aceasta este o perspectivă culturală a istoriei criminalităţii[337], care analizează reprezentarea fenomenului şi la alte niveluri decât în discursul oficial sau în teoretizările intelectualilor. Literatura şi presa sunt două dintre mediile în care criminalitatea a avut o condiţie privilegiată de-a lungul secolului al XIX-lea. Prezentarea detaliată a unor crime asigura, de cele mai multe ori, vânzarea cărţilor şi a ziarelor. Potrivit lui Henry Mayhew, vânzătorii de ziare îi spuneau că: *„Fires are our best friends, next to murders, if they are good fires"*[338]. Alfred Harmsworth, magnatul de presă care va lansa „Daily Mail"

---

[332] Peter Becker, *Criminological Language and Prose from the Late Eighteenth to the Early Twentieth Centuries,* în Amy Gilman Srebnick, René Lévy, „Crime and Culture. An Historical Perspective", Aldershot, Asghate 2005, p. 24.
[333] John Carter Wood, *op. cit.*, p. 40.
[334] Pentru ultimul vezi David Philips, *Three «moral entrepreneurs» and the creation of a «criminal class» in England, c. 1790s-1840s,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History& Societies", Vol. 7, No. 1, 2003, p. 13.
[335] Paul Veyne, *Cum se scrie istoria,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1999, traducere din limba franceză de Maria Carpov, pp. 25-26.
[336] Peter Stallybrass, Allon White, *The Politics and Poetics of Transgression,* London, Methuen, 1986, p. 6.
[337] Volumul coordonat de Amy Gilman Srebnick, René Lévy, *Crime and Culture. An Historical Perspective*, reprezintă o abordare recentă a criminalităţii dintr-o perspectivă culturală. Autorii se ocupă de această chestiune într-o accepţiune „largă", incluzând şi studii despre reprezentarea criminalităţii în însemnările poliţiei sau modurile în care criminalii influenţează teoretizările şi legislaţia penală. Vezi Amy Gilman Srebnick, René Lévy, *op. cit.*, p. xiv.
[338] Martin J. Wiener, *op. cit.*, p. 15.

în 1896 avea drept motto „*Give me a murder a day!*”[339]. Nu doar în Marea Britanie cărţile şi ziarele aveau succes dacă prezentau crime, ci în toată Europa. În Franţa, Paul Aubry discuta despre „contagiunea crimei” din cauza presei şi a literaturii.

În mod tradiţional, studierea criminalităţii porneşte de la surse oficiale: statistici judiciare, coduri penale, teoretizări asupra fenomenului. Criminologia culturală[340] este o abordare metodologică şi teoretică în studierea crimei, a devianţei şi a reprezentărilor acestora care plasează criminalitatea în context cultural. Pe de-o parte, crima este surprinsă ca un act cultural, în care identităţi şi acţiuni etichetate drept criminale sunt integrate unei subculturi, unui grup deviant pornind de la teoretizările „Şcolii de la Chicago”, ale lui Edwin Sutherland, Albert K. Cohen, Richard A. Cloward sau Lloyd Ohlin. Pe de-altă parte, anumite activităţi culturale precum muzica, moda sau arta, în general, sunt criminalizate. Utilizarea acestei direcţii de cercetare într-un studiu istoric al criminalităţii nu este lipsită de riscuri. Chiar dacă am face abstracţie de unele critici[341] împotriva criminologiei culturale, nu putem să ignorăm câteva aspecte. Cel puţin în aparenţă, sunt mult mai uşor de identificat situaţii în care criminalitatea are valenţe culturale decât ipostaze în care activităţile culturale sunt criminalizate într-o prezentare istorică. De asemenea, criminologia culturală s-a născut în urma unor teoretizări care au fost aplicate societăţilor occidentale în a doua jumătate a secolului al XX-lea, iar încercarea de a interpreta criminalitatea din altă epocă după aceleaşi teorii ar duce la anacronisme. În ciuda acestor limitări, pledăm pentru acceptarea ideii că un act criminal poate fi privit şi prin valenţele sale culturale.

Nu vom discuta în ce măsură literatura este o „oglindă a realităţii”, dar un autor nu poate scrie despre criminalitate, crime sau criminali fără a fi influenţat, mai mult sau mai puţin, de percepţiile contemporane cu privire la aceste teme. Un roman criminal publicat în Anglia la sfârşitul secolului al XVIII-lea va conţine probabil descrieri ale sistemului penal al epocii după cum unul apărut un secol mai târziu ar putea include referiri la teorii medicale ale criminalităţii sau la „omul criminal”. În decursul perioadei 1750-1914 au existat schimbări spectaculoase legate de controlul criminalităţii sau teoretizarea acestui fenomen care au „afectat” reprezentările din literatură. Atât literatura populară cât şi cea cultă au surprins aceste transformări.

Încă din prima parte a secolului al XVIII-lea, Daniel Defoe a descris în *The Fortunes and Misfortunes of the Famous Moll Flanders* (1722) câteva dintre caracteristicile sistemului penal din Anglia acelei epoci. Personajul principal feminin, Moll Flanders, se naşte în închisoarea Newgate din Londra unde mama sa era închisă după ce a primit pedeapsa capitală. A fost trimisă în colonia Virginia după naşterea lui Moll. Aceasta din urmă comite mai multe furturi şi este condamnată, la rândul ei, la moarte. Pedeapsa ei este, de asemenea comutată, Moll Flanders fiind deportată în colonii ca şi mama ei. În roman apare practica deportării în colonii a celor condamnaţi la moarte. Personajul central, Moll Flanders, pare

[339] Kevin Williams, *Get me a Murder a Day! A History of Mass Communication in Britain,* London, Arnold, 1998, p. 56.

[340] Vezi Jeff Ferrell, Clinton R. Saunders, *Cultural Criminology,* Dexter, Northestern University Press, 1995, pp. 3-11, disponibil și la http://www.culturalcriminology.org/.

[341] În ciuda, sau poate, tocmai datorită succesului din ultimii ani, criminologia culturală este criticată, printre altele, pentru o definire nesatisfăcătoare a unora din conceptele sale cheie. Vezi Martin O’Brien, *What is Cultural About Cultural Criminology?* în „British Journal of Criminology”, 45(5), 2005, pp. 599-612.

a fi diferit de imaginea stereotipică a femeii criminale[342]. Se credea că femeia criminală acţiona din instinct, fiind influenţată de împrejurări sau de bărbaţi. Moll Flanders este însă o femeie întreprinzătoare, activă. Totuşi, conform unui studiu, în perioada de la sfârştitul secolului al XVII-lea până la începutul secolului al XIX-lea, a existat o scădere semnificativă a numărului femeilor condamnate pentru crime grave în Londra. La începutul secolului al XVIII-lea mai multe femei ar fi fost acuzate de astfel de infracţiuni[343].

Reprezentări ale criminalităţii din Anglia[344] au apărut la mijlocul secolului al XVIII-lea şi la un alt autor, Henry Fielding. Acesta era magistrat şi deci, cunoştea „din interior" sistemul penal britanic. Romanul *The Life and Death of Jonathan Wild, The Great* (1743), este inspirat de viaţa unuia dintre cei mai cunoscuţi criminali ai epocii[345]. În spaţiul german, drama lui Friedrich Schiller[346], *Die Räuber* (1781) prezenta fenomenul banditismului. Unul din personaje, Karl Moor, devine şeful unei bande de tâlhari care lupta împotriva autorităţilor. În secolul al XVIII-lea, considerat o epocă de aur a bandiţilor-eroi de Eric Hobsbawn, dar şi în secolul al XIX-lea, au apărut piese de teatru, pamflete, nuvele sau romane dedicate acestor răufăcători. Rob Roy (1631-1734), Louis-Dominique Cartouche (1693-1721), Dick Turpin[347] (1706-1739), Louis Mandrin (1725-1755), Schinderhannes (1778-1803) sunt bandiţi celebri care au apărut în astfel de producţii literare[348]. În secolul al XIX-lea şi chiar al XX-lea, bandiţii din alte regiuni ale continentului: Italia, Spania sau Balcani, vor fi, de asemenea, descrişi în literatura contemporană[349].

În Anglia primei părţi a secolului al XIX-lea reprezentările literare ale criminalităţii au devenit din ce în ce mai răspândite. Atitudinea publică faţă de criminalitate s-a schimbat, „crima" şi „criminalul" suscitau un interes mare în contextul temerilor faţă de creşterea criminalităţii[350]. Literatura populară şi cultă din anii 1830-1840 reflectau câteva aspecte ale modului în care era percepută criminalitatea. Răufăcătorii descrişi aveau o lume a lor care era, de fapt, o imagine în oglindă, inversată, a societăţii respectabile. Aceste reprezentări literare ilustrau o perspectivă ambivalentă faţă de violenţă, atât fascinaţie, cât şi groază. Majoritatea răufăcătorilor erau tineri. După creşterea demografică de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, vârsta medie a populaţiei a scăzut. În 1821, 50% din populaţia Ma-

---

342 Nicola Lacey, *Women, Crime and Character. From Moll Flanders to Tess of the D'Urbervilles,* Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 3.

343 *Ibidem,* p. 10. Studiul este controversat pentru mai multe motive. În secolul al XVIII-lea, perioadele de război influenţau numărul bărbaţilor condamnaţi. Un alt argument este că datele sunt valabile doar pentru Londra şi celelalte zone urbane.Vezi Nicola Lacey, *op. cit.*, p. 11.

344 Pentru reprezentarea criminalului în literatura britanică a secolului al XVIII-lea vezi teza lui Daniel Gonzalez, *The Culture of Crime. Representations of the Criminal in Eighteenth Century England,* 2002, disponibilă online la http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-0418102-024341/unrestricted/Gonzalez_dis.pdf, accesat la 25.01.2012.

345 Stephanie Barbé Hammer, *The Sublime Crime. Fascination, Failure, and Form in Literature of the Enlightement,* Carbondale, SIU Press, 1994, pp. 55-79.

346 *Ibidem,* pp. 80-113.

347 Cel mai cunoscut roman în care a apărut Dick Turpin este *Rookwood* (1834), scris de William Harrison Ainsworth. Pentru prezentarea lui Dick Turpin în literatură şi în cultura populară în secolele XVIII, XIX şi XX, vezi James Sharpe, *Dick Turpin. The Myth of the English Highwayman,* London, Profile Books, 2005, pp. 148-207.

348 Paul Metzner, *Crescendo of the Virtuoso.Spectacle, Skill, and Self-Promotion in Paris during the Age of Restauration,* Berkeley, University of California Press, 1998, pp. 86-88.

349 Pentru câteva referiri asupra modului în care au fost surprinşi în literatură sau în pictură aceşti bandiţi, vezi Eric J. Hobsbawn, *Bandits,* Harmondsworth, Penguin Books, 1972.

350 Martin J. Wiener, *op. cit.*, p. 14.

rii Britanii avea sub 20 de ani ceea ce însemna, inevitabil, că un procent semnificativ din criminali erau tineri[351].

Atât în teatru, cât şi în celelalte forme, literatura epocii era caracterizată prin trasarea clară a trăsăturilor personajelor. Se ştia de la început care este personajul negativ, spre deosebire de romanele şi nuvelele cu detectivi care aveau să apară la sfârşitul secolului al XIX-lea. În centrul atenţiei stătea descrierea acţiunilor şi a caracterului răufăcătorului[352]. În cultura populară circulau şi balade[353] care prezentau acte criminale sau pedepsirea şi, mai ales executarea, unor criminali celebri. Autorii acestora erau anonimi şi erau distribuite în cantităţi mari, în oraşe.

Probabil genul care ilustra cel mai bine prezenţa temei criminalităţii în literatură este cel numit „*Newgate novels*" – romanele Newgate, publicate în anii 1820-1840. Acestea se inspirau, de obicei, dar nu întotdeauna, din biografiile criminalilor notorii[354] de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea pe care le îmbinau cu elemente ficţionale pentru a da un efect dramatic. Printre primele romane Newgate se regăsesc *Richmond* (1827), al lui Thomas Gaspey, *Paul Clifford* (1830) şi *Eugene Aram* (1832), ale lui Edward Bulwer-Lytton. Şi romanul lui Charles Dickens, *Oliver Twist*, este încadrat acestui gen literar. Cele două romane publicate de Edward Bulwer-Lytton sunt considerate reprezentative. Primul, *Paul Clifford*, critica legislaţia penală dură, acuzată că a creat condiţiile pentru apariţia unor criminali. *Eugene Aram* relata povestea filologului cu acelaşi nume din secolul al XVIII-lea care şi-a ucis un prieten şi a fost executat[355]. Romanele Newgate, dominate de criminalii energici şi pasionali sau inteligenţi ca în cazul lui *Eugene Aram*, au fost acuzate că fac actele criminale să pară acceptabile[356]. În acelaşi timp, ele accentuau temerile victorienilor cu privire la problema criminalităţii ceea ce, probabil, a contribuit la crearea *Metropolitan Police* în 1829.

La nivel tematic ele aveau elemente comune cu literatura cultă. Explicaţiile sociale ale criminalităţii – sărăcie şi ignoranţă – apar atât în romanele lui Edward Bulwer-Lytton, cât şi la Charles Dickens. Acesta din urmă a fost preocupat de toate faţetele violenţei în romanele sale. Pe de-o parte, a creat personale negative reprezentative precum Silas Wegg din *Our Mutual Friend* (1864-1865), pe de-altă a arătat un interes deosebit pentru violenţa legitimă, asistând cu plăcere la execuţiile unor criminali[357]. Dickens a descris şi un fenomen care avea să continue până în anii 1860 şi anume deportările în coloniile penale, în romanul *Great Expectations* (1860-1861)[358]. El cunoştea bine lumea criminală

---

[351] *Ibidem,* p. 17.

[352] *Ibidem,* p. 21.

[353] Ellen L. O'Brien, *The Most Beautiful Murder: The Transgressive Aesthetics of Murder in Victorian Street Ballads,* în „Victorian Literature and Culture", Vol. 28, No. 1, 2000, pp. 15-37.

[354] Charles Rzepka, Lee Horsley, *A Companion to Crime Fiction,* Oxford, Wiley-Blackwell, 2010, p. 13. Numele derivă de la *Newgate Calendar*, un calendar care prezenta execuţiile lunare. Prin extensie, denumirea a fost utilizată pentru a face referire la biografiile criminalilor notorii.

[355] *Ibidem,* p. 19. Pentru impactul cazului în secolul al XVIII-lea, dar şi pentru reflectarea în literatură sau criminologia secolului al XIX-lea, vezi Nancy Jane Tyson, *Eugene Aram. Literary History and Typology of the Scholar-Criminal,* Hamden, Archon Books, 1983.

[356] *Ibidem,* p. 20.

[357] John Carey, *The Violent Effigy. A Study of Dickens' Imagination,* London, Faber and Faber, 1973, pp. 18-20.

[358] Descrise prozaic de Henry Mayhew. Vezi Donald Thomas, *The Victorian Underworld,* London, John Murray, 1998, p. 272.

a timpului său, vizitase închisori şi crease personaje negative precum Fagin şi Billl Sikes pornind de la răufăcători reali[359].

În anii 1860 vor prospera „romanele de senzaţie" – „*sensation novels*". Popularitatea lor îi îngrijora pe contemporani. Unul dintre aceştia mărturisea[360] : „*A book without a murder, a divorce, a seduction or a bigamy, is not apparently considered worth either writing or reading*". Mary E. Braddon, Charles Reade, Wilkie Collins sau Ellen Wood sunt printre cei mai cunoscuţi reprezentanţi ai genului. Ei se inspirau din romanele Newgate, dar prezentau o altă latură a criminalităţii. Dacă în primele, răufăcătorul era un „străin", în romanele de senzaţie acesta este un apropiat al victimei. În cele mai multe cazuri, soţul îşi ucidea soţia, dar şi invers. Femeia era surprinsă şi în altă ipostază decât cea tipică din imaginarul victorian „*the angel in the house*"[361]. Crima se afla în centrul romanului[362]. Un punct de vedere întâlnit în epocă era că toate pasiunile duc la crime[363]. Alături de crime se regăseau frecvent şi relaţiile sexuale ilicite. Se credea că niciun roman nu poate fi complet fără prezenţa celor două elemente[364] : „*No novel in the present day can be reckoned complete without one*". De asemenea, lumea urbană apărea frecvent „contaminată" de diferite tipuri de criminali în literatura epocii[365].

În Franţa, romanul poliţist, care prezenta perspectiva detectivului, a apărut mai devreme decât în Marea Britanie. În 1828, Eugène François Vidocq, un criminal devenit informator, detectiv şi apoi șeful *Sûreté Nationale*, Poliţia naţională Franceză, și-a publicat memoriile – *Mémoires de Vidocq, chef de la police de Sûreté, jusqu'en 1827*[366], care au fost bine primite de public, atât în Franţa, cât şi în Anglia. Vidocq relata nu doar aventurile sale ca poliţist, ci și întâmplări din cariera sa de bandit. Acestea au inspirat personaje din romane ulterioare care erau modelate după Vidocq. Astfel, Honoré de Balzac a creat personajul Vautrin din romanele *Le Père Goriot* (1834), *Illusions perdues* (1843) şi *Splendeurs et misères des courtisanes* (1847)[367]. În romanul lui Victor Hugo *Les Misérables* (1862), inspectorul Javert era urmaşul lui Vidocq. Ceva mai târziu, Émile Gaboriau va publica romane în care eroul-detectiv, *Monsieur Lecoq*, era inspirat, de asemenea, de figura lui Vidocq[368]. Gaboriau a devenit un maestru al acestui gen de literatură, depăşit poate doar de Arthur Conan Doyle în epoca sa.

---

359 Philip Collins, *Dickens and Crime,* London, Macmillan, 1994, p. 262.

360 Winifred Hughes, *The Maniac in the Cellar. Sensation Novels of the 1860's,* Princeton, Princeton University Press, 1980, p. 4.

361 Imaginea femeii violente, ucigaşe, conturată în aceste romane este analizată în Andrew Mangham, *Violent Women and Sensation Fiction. Crime, Medicine and Victorian Popular Culture,* Houndmills, Palgrave Macmillan, 2007.

362 Legat de fascinaţia victorienilor pentru crimă, vezi Richard D. Altick, *Victorian Studies in Scarlet,* London, J. M. Dent& Sons Ltd, 1970, iar mai recent Judith Flanders, *The Invention of Murder. How The Victorians Revelled in Death and Detection and Created Modern Crime,* London, Harper Press, 2011.

363 *Ibidem,* pp. 31-32.

364 *Ibidem,* p. 31.

365 Vezi colecţia de studii editată de Andrew Mauder, Grace Moore, *Victorian Crime, Madness and Sensation,* Aldershot, Ashgate, 2004.

366 Disponibile online la http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k510007/f2.image, accesat la 30.01.2012.

367 Sita A. Schütt, *French Crime Fiction,* în Martin Priestman, „The Cambridge Companion to Crime Fiction", Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 61.

368 Pentru evoluţia imaginii detectivului în romanele franceze din secolul al XIX-lea, vezi Jean-Marc Berlière, *Images de la police : deux siècles de fantasmes ?* în „Criminocorpus", revistă online, accesată la http://criminocorpus.revues.org/206, în data de 02.02.2012.

Prezentarea episodică a întâmplărilor cu criminali exista deja în Franţa sub forma relatărilor de la procese. Câteva romane celebre din epocă au apărut în acest mod, în foileton. Balzac a publicat *Une Ténébreuse Affaire* (în foileton din 1843), Eugène Sue, *Les Mystères de Paris* (1842-1843) şi Alexandre Dumas, *Le Comte de Monte Cristo* (1844)[369].

Chestiunile legate de legislaţia penală au inspirat producţii literare şi în spaţiul francez. Campania împotriva pedepsei cu moartea se va raporta la romanul lui Victor Hugo – *Le Dernier Jour d'un condamné* (1829). El a criticat în dese rânduri spectacolul barbar al decapitărilor şi a militat constant pentru abolirea pedepsei capitale[370]. Romanul *Le Dernier Jour d'un condamné* a fost reeditat în 1832, fiind însoţit de o prefaţă care milita pentru renunţarea la execuţii. Poziţia sa critică împotriva pedepsei cu moartea a fost formulată şi în nuvela *Claude Gueux* (1834).

În partea a doua a secolului al XIX-lea teoriile contemporane despre criminali încep săşi facă loc în literatură. Émile Zola a integrat teoria „omului criminal" în romanul *La Bête humaine*. Georges Vigarello[371] reproduce mai multe pasaje din acesta pentru a releva legăturile dintre teoria lui Lombroso şi prezentarea unor personaje criminale în literatură. Jacques Lantier, personajul din *La Bête humaine* (1890), este prezentat având „maxilarele prea puternice, părul prea stufos, cu indicii de dezordine sub o faţă rotundă şi cu trăsături regulate", străbătut de „instinctul raptului" şi cu „sete ereditară de a ucide". Se pare că Zola ar fi cunoscut şi conceptul de „monomanie homicidă" şi l-a aplicat în *La Bête humaine*[372]. Monomanie este, de asemenea, diagnosticul primit de Raskolnikov de la un doctor în *Crimă și pedeapsă* (1866) al lui Dostoievski[373]. În romanul lui Bram Stoker, *Dracula* (1897), un personaj îl descrie pe conte ca un criminal înnăscut[374] : „*The Count is a criminal and of a criminal type. Nordau and Lombroso would so clasify him, and as a criminal he is of imperfectly formed mind*". La începutul secolului al XX-lea, Joseph Conrad a utilizat teoriile lui Lombroso pentru a creiona personaje din romanele sale. În *The Secret Agent: A Simple Tale* (1907), unul din personaje avea craniul deformat şi lobii urechilor „degeneraţi"[375].

Pe de-altă parte, au existat unele speculaţii[376] că Lombroso ar fi fost inspirat de Dostoievski în felul în care şi-a formulat teoria despre criminalul înnăscut. Lombroso a legat epilepsia de criminalitate,[377] vorbind despre „o epilepsie larvată", ascunsă, prezentă, mai ales la criminali. În mai multe din romanele lui Dostoiesvki epilepsia este întâlnită la

369 Sita A. Schütt, *op. cit.*, p. 62.
370 Pascal Melka, *Victor Hugo, Un combat contre les opprimés, étude de son évolution politique,* Paris, La Compagnie Litteraire, 2008, pp. 81-88.
371Georges Vigarello, *op. cit.*, p. 243.
372 W. L. Duffy, *Monomania and Perpetual Motion: Insanity and Amateur Scientific Enthusiasm in Nineteenth-Century Medical, Scientific and Literary Discourse*, în „French Cultural Studies",Vol. 21, 2010, p. 157.
373 Stephen Kern, *A Cultural History of Causality. Science, Murder Novels and Systems of Thought,* Princeton, Princeton University Press, 2004, p. 249.
374 Steven J. Gould, *The Mismeasure of Man*, p. 123.
375 Stephen Kern, *op. cit.*, p. 234.
376 Idee prezentă la Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept și Procedură Penală,* ediţiunea a doua, revăzut şi completat de Vintilă Dongoroz, Bucureşti, Tipografia „Curierul Judiciar", 1924-1926, pp. 90-91. Lucrarea lui Tanoviceanu este completată de alţi jurişti, dintre care, poate cel mai cunoscut e Vintilă Dongoroz. În cuprinsul acestui tratat se pot identifica contribuţiile lui Tanoviceanu şi ale celorlalţi autori prin indicii folosiţi la numerotarea paragrafelor.
377 Enunţată prima oară în legătură cu procesul soldatului italian Misdea. În 1884, acest soldat din Calabria şi-a ucis 7 dintre camarazii săi şi a rănit alţi 13, iar Lombroso este unul dintre medicii care au depus mărturie încercând să explice comportamentul soldatului. Cu această ocazie, Lombroso a elaborat ipoteza epilepsiei larvate.

criminali, iar cele două fiice ale criminologului italian relatează pe larg despre pasiunea tatălui lor pentru romancierii ruşi, în special pentru Dostoievski.

Ideea că răufăcătorii au afecţiuni care pot fi definite medical explică prezenţa în literatură a unor teorii din psihiatrie. Centrul de interes s-a deplasat de la monomanie spre teoria personalităţilor multiple. Cercetările lui Paul Broca, care au dus la localizarea unor funcţii în anumite părţi ale creierului, au impulsionat studiile din psihiatrie. Credinţa victorienilor că personalităţile multiple sunt duale – „bune" şi „rele" – este întâlnită în *The Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde*, publicată de Robert Louis Stevenson în 1886[378].

Inovaţiile care permiteau identificarea eficientă a criminalilor au intrat, de asemenea, în literatură. Marcel Allain (1885–1969) şi Pierre Souvestre (1874–1914), creatorii personajului Fantômas (ce apare din 1911), au introdus măsurătorile bazate pe sistemul Bertillon[379].

Enrico Ferri, un alt membru important al Şcolii criminologice italiene, a indicat[380] arta sau proverbele drept manifestări ale unui geniu individual sau colectiv, în care apare omul criminal. Ferri cita o serie de autori care se mai ocupaseră de acest subiect. Unul dintre ei, Edouard Lefort, publicase în 1892 un studiu intitulat *Le type criminel d'apres les savants et les artistes*, în care demonstra că în picturile flamande, italiene, spaniole şi franceze poate fi reconstituit un anumit tip uman, urmărindu-se câteva trăsături dominante. De exemplu, în *Masacrul inocenţilor* al lui Giotto este indicat unul din soldaţi care ar avea un craniu îngust şi alte trăsături caracteristice omului criminal. Lefort observase o tendinţă asemănătoare şi în pictura recentă, oferind drept exemple pe Vernet cu *Briganzii*, pe Géricault cu *Tete d'un supplicier* sau pe Ary Scheffer cu *Le baise de Judas*, pentru a găsi tipul criminalului înnăscut. Personajele literare celebre se pliau pe tipologiile criminale de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Macbeth era un criminal înnăscut, Hamlet unul nebun şi Othello reprezenta criminalul din pasiune[381]. Macbeth este chiar diagnosticat cu „***nevroză epileptică şi criminală***".

În Marea Britanie, după anii 1870 s-a schimbat percepţia criminalităţii. Se părea că autorităţile controlau fenomenul. Schimbarea percepţiei a adus şi o transformare a reprezentărilor[382]. În timp ce în prima jumătate a secolului criminalul se afla în prim-plan, spre sfârşitul secolului poliţistul sau detectivul au acaparat atenţia[383]. Nici răufăcătorii nu au rămas aceiași. Imaginea criminalului ca un individ din clasele sociale inferioare a fost treptat înlocuită de aceea a criminalului profesionist. Sub influenţa criminologiei, criminalul nu mai este reprezentat doar ca un individ cu intenţii rele, ci ca produs al eredităţii şi al mediului[384]. El nu mai este caracterizat în termeni care ţin de moralitate, ci de medicină. Această raţionalizare afectează şi detectivul-erou. Tendinţa este evidentă în povestirile şi în romanele cu Sherlock Holmes. Personajul creat de Arthur Conan Doyle şi care apare din

[378] Stephen Kern, *op. cit.*, p. 250.
[379] Nanette Fornabai, *Criminal Factors: Fantômas, Anthropometrics, and the Numerical Fictions of Modern Criminal Identity,* în „Yale French Studies", No. 108, 2005, pp. 60-73.
[380] Enrico Ferri, *Les criminels dans l'Art et la litterature*, Paris, Félix Alcan, 1897, pp. 22-23.
[381] *Ibidem,* p. 33.
[382] Martin J. Wiener, *op. cit*., p. 217.
[383] Au existat autori care au abordat această temă înainte de sfârşitul secolului, Charles Dickens fiind unul dintre aceştia. Vezi Lawrence Frank, *Victorian Detective Fiction and the Nature of Evidence. The Scientific Investigations of Poe, Dickens, and Doyle,* London, Palgrave Macmillan, 2009.
[384] Martin J. Wiener, *op. cit*., p. 226.

1887, pare a fi întruchiparea metodelor logice, ştiinţifice, aplicate în investigarea cazurilor[385]. Conan Doyle îl înarmează pe Holmes cu ultimele descoperiri ştiinţifice ale epocii şi chiar „*inventează*”[386] câteva pentru el.

Reprezentările criminalilor din literatură nu pot fi studiate separat de cele din presă. Nu de puţine ori, autorii romanelor sau nuvelelor îşi găseau inspiraţia în paginile ziarelor care descriau crime înfiorătoare. Unii din aceşti autori erau şi ziarişti de altfel. Modul în care este reprezentată criminalitatea, în orice categorie de surse, este modelat de caracteristicile acelor surse. Unul din aforismele celebre ale secolului trecut, formulat de Marshall McLuhan – „*The medium is the message*”, sintetizează ideea că mediul influenţează mesajul. Înainte de a reda o scurtă prezentare istorică a reflectării criminalităţii în presa din Europa, ar fi necesare câteva precizări preliminare legate de mediul în care apar acele reprezentări şi anume presa.

Lucrarea clasică a lui Stanley Cohen şi Jock Young, *The Manufacture of News. Social Problems, Deviance and the Mass-Media* (1973), pune în lumină un aspect esenţial. Conform autorilor, în lumea contemporană oamenii au acces la informaţii despre comportamente deviante, criminalitate sau probleme sociale, nu printr-o experienţă directă, ci într-o formă mediată, prelucrată de mass-media[387]. Această idee poate fi extinsă şi pentru alte societăţi, din trecut, cu condiţia ca presa să fi avut un impact mai mare decât experienţa directă în conturarea unei imagini asupra criminalităţii. În general, acest moment intervine când presa se răspândeşte pe scară largă la nivelul unei societăţi, când se îmbunătăţesc capacităţile de producţie şi de distribuţie a ziarelor. Gradul de alfabetizare din acea societate poate avea, de asemenea, un rol important, dar nu decisiv pentru că ziarele erau citite cu voce tare, în public. Pentru Anglia, se estimează că ziarele au devenit din secolul al XVIII-lea forma dominantă de producţie culturală tipărită[388]. Din această perioadă publicul lor s-a extins şi au început să apară în tot mai multe regiuni. Putem conchide că pentru Anglia se poate aplica ideea prezentării criminalităţii în forma mediată din secolul al XVIII-lea. Imaginea deformată a realităţii în mass-media nu este întâmplătoare, ci se realizează sistematic, fiind ghidată de anumite interese, de practici, de o ideologie[389].

Nu toate infracţiunile se regăsesc cu aceeaşi frecvenţă în ziare. În general, toate infracţiunile au o probabilitate mare de se regăsi în cuprinsul ziarelor deoarece sunt evenimente insolite, spectaculoase. În terminologia anglo-saxonă, această caracteristică a ştirilor despre infracţiuni este denumită *newsworthiness*, ceea ce sugerează că informaţiile de acest fel sunt „demne” de a fi „ştiri”[390]. Totuşi, există tendinţa ca infracţiunile violente să fie prezentate nu doar mai des, ci şi mai detaliat în ziare decât crimele împotriva proprie-

---

385 Rosemary Jann, *Sherlock Holmes Codes the Social Body,* în „ELH”, Vol. 57, No. 3, 1990, pp. 685-708. Mitul raţionalităţii este construit atent de Conan Doyle. Intriga este concepută astfel încât Holmes fie ghiceşte corect, fie elimină ipotezele alternative, dar se bazează, mai curând, pe simţul comun decât pe metode științifice.

386 Stephen Kern, *op. cit.*, p. 16.

387 Stanley Cohen, Jock Young, *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media,* London, Constable, 1973, p. 340.

388 Elizabeth Foyster, *Introduction: Newspaper reporting of crime and justice*, în „Continuity and Change”, Vol. 22, No. 1, 2007, p. 9.

389 Steve Chibnall, *Law-and-Order News. An analysis of crime reporting in the British Press,* London, Tavistock Publications, 1977, p .207.

390 Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin, Emma Wincup, *Criminology,* Second edition, Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 186-187.

ţii[391]. O crimă cu mai multe victime, de exemplu, va beneficia de mai multă atenţie decât un furt banal. Această tendinţă este oricum un păcat venial al ziarelor pentru că şi la nivelul statisticilor criminale putem identifica această caracteristică[392].

Jurnalismul modern a luat naştere în Marea Britanie în secolul al XVII-lea, în timpul Războiului Civil, dar secolul următor a reprezentat, cu adevărat, o perioadă decisivă. Puţin după 1700, în Londra existau în jur de 20 de ziare. Cele mai multe erau săptămânale, unele apăreau de trei ori pe săptămână, iar altele de două ori. Primul cotidian a fost „The Daily Courant", care a fost publicat din 1702. Acesta avea o singură pagină şi, în timp, va deveni un ziar cu patru pagini. În Londra numărul ziarelor a crescut în decursul secolului şi în 1760 erau 60 numai în oraşul de pe Tamisa. Această dezvoltare a presei n-a ocolit nici celelalte zone. În Anglia, în afara Londrei au apărut între 1714 şi 1725, 22 de ziare şi până în 1782 numărul lor era de 50. În Scoţia existau 9 ziare la sfârşitul secolului[393].

Editorii erau conştienţi de capacitatea ziarelor de a influenţa percepţia anumitor evenimente sau fenomene. În secolul al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, presa din Anglia nu obişnuia să publice informaţii despre revolte deoarece exista temerea că ar stimula alte evenimente similare[394]. În general, istoricii au neglijat sau au tratat superficial acest domeniu – reflectarea criminalităţii în presă. Totuşi, există câteva studii pentru secolul al XVIII-lea care analizează prezentarea crimelor în presa locală. Chiar şi în acea epocă, ziarele aveau capacitatea de a crea panică în rândul cititorilor prin modul în care descriau infracţiunile. Peter King a aplicat conceptul de „panică morală" în studiul său dedicat valului de crime din Colchester din iarna 1765/1766. Două ziare locale se concentrau asupra jafurilor violente comise în împrejurimile oraşului. Imaginea acestor răufăcători era profund diferită de figurile idealizate ale celorlalţi bandiţi din secolul al XVIII-lea[395]. În presa locală, bandiţii din Colchester manifestau o aplecare deosebită către violenţă şi cititorii erau făcuţi să creadă că sunt în pericol de a fi jefuiţi oricând[396]. Esther Snell s-a ocupat de reflectarea criminalităţii în ziarul provincial „The Kentish Post" în perioada 1717-1768[397]. Cercetarea sa cantitativă şi calitativă a scos la iveală faptul că acest ziar se ghida după o strategie editorială atunci când prezenta crime. În primul rând, reflectarea criminalităţii avea un rol important în paginile ziarului. Articolele separate care descriau fie fapte violente, grave, fie infracţiuni uşoare, construiau discursuri despre cauzele şi consecinţele criminalităţii[398]. Predominau crimele violente, dar exista şi o proporţie între tipul infracţiunilor descrise. De asemenea, erau publicate tot mai multe articole despre infracţiuni care nu fuseseră rezolvate de autorităţi[399].

Spre sfârşitul secolului, presa a devenit principala sursă, disponibilă în format tipărit care să ofere informaţii despre criminalitate sau despre modul în care funcţiona justiţia.

---

391 *Ibidem,* p. 186.
392 V. A. C. Gatrell, T. B. Hadden, *Criminal statistics and their interpretation,* p. 351.
393 Kevin Williams, *op. cit.*, p. 22.
394 Peter King, *Newspaper reporting, prosecution practice and perceptions of urban crime: the Colchester crime wave of 1765,* în „Continuity and Change", Vol. 2, No. 3, 1987, p. 424.
395 *Ibidem,* p. 435.
396 *Ibidem.*
397 Esther Snell, *Discourses of criminality in the eighteenth-century press: the presentation of crime in The Kentish Post, 1717–1768,*în „Continuity and Change", Vol. 22, No. 2007, pp. 13-47.
398 *Ibidem,* p. 16.
399 *Ibidem,* p. 37.

Ziarele din Londra de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea publicau ştiri despre criminalitate sau eficienţa autorităţilor[400]. Un element comun era tendinţa ziarelor de a descrie, mai ales, crime sau jafuri violente şi, mai puţin, furturi[401]. În această perioadă se observă totuşi unele schimbări. Deoarece ziarele au la dispoziţie surse mai multe şi mai sigure, a scăzut numărul ştirilor care relatau infracţiuni cu autori necunoscuţi. Predomină la începutul secolului al XIX-lea articole care au ca surse autorităţile – Poliţia şi Tribunalul. Între anii 1780 şi 1820 a scăzut numărul articolelor care descriau crime violente din Londra. O tendinţă complementară cu aceasta a fost creşterea numărului ştirilor despre arestări, acţiuni eficiente ale autorităţilor sau deliberări de la procese[402].

În Franţa se pare că primul ziar săptămânal a fost lansat din 1631, la Paris, de către librarul Louis Vendosme. Publicaţia sa, „Nouvelles ordinaires de divers endroits” a fost integrată în „Gazette”, câteva luni mai târziu[403]. Primul cotidian din Franţa, „Journal de Paris”, a fost lansat în 1777. Înainte de Revoluţie, trei ziare erau dominante : „Gazette”, „Journal de savants” şi „Mercure”. Ziarele din provincie – „Affiches”, erau consacrate mai ales anunţurilor publicitare, dar aveau şi secţiuni de informaţii locale sau literare. În 1788, existau 44 astfel de ziare în provincie[404]. Epoca Revoluţiei a însemnat o adevărată explozie a numărului publicaţiilor, între 1792 şi 1800 au apărut 1.500 de ziare noi. Totuşi, din 1794 şi apoi în timpul Consulatului şi al Imperiului, presa va fi controlată de autorităţi, unele ziare fiind cenzurate.

Probabil în secolul al XVIII-lea presa din Franţa nu putea concura cu cea din Anglia. Relatări legate de criminalitatea din Franţa au fost identificate în cronici contemporane precum „Journal de la Régence” al lui Jean Buvat (1660-1729)[405]. Deşi nu este încadrată strict în genul jurnalistic, această cronică conţine descrieri ale unor fapte criminale similare ştirilor. Potrivit unei analize cantitative, în perioada 1715-1720 s-a înregistrat o creştere a numărului relatărilor despre fapte criminale, în special a celor despre furturi[406] în „Journal de la Régence”. În istoriografia franceză, reprezentarea criminalităţii în presă este, de obicei, încadrată istoriei „faptului divers”. Termenul *fait divers* a fost utilizat prima oară în 1863 în „Le Petit Journal” şi desemna evenimente excepţionale, miracole, monstruozităţi, crime, accidente. Sub nume diferite – *Anecdotes*, *Nouvelles*, *Faits-Paris* sau *Canards*, genul existase de dinainte de 1863[407]. De la începutul secolului al XIX-lea, a luat amploare cronica judiciară. Reprezentativă pentru acest gen este „La Ga-

---

[400] Peter King, *Newspaper reporting and attitudes to crime and justice in late-eighteenth and early-nineteenth-century London,* în „Continuity and Change”, Vol. 22, No. 1, 2007, pp. 73-112.
[401] *Ibidem,* p. 90. În 1790, în cinci ziare londoneze apăreau 100% din procesele legate de omucideri, 53% din cele despre jafuri, dar numai 7% din procesele care judecau furturi.
[402] *Ibidem,* pp. 102-103.
[403] Pierre Albert, *Istoria Presei,* traducere din franceză de Irina Maria Sile, prefaţă de Marian Petcu, Iaşi, Institutul European, 2002, p. 15.
[404] *Ibidem,* p. 27.
[405] Patrice Peveri, *«Cette ville était alors comme un bois... ». Criminalité et opinion publique à Paris dans les années qui précèdent l'affaire Cartouche (1715-1721),* în „Crime, Histoire & Sociétés”/„Crime, History & Societies”, Vol. 1, No. 2, 1997, pp. 51-73.
[406] *Ibidem,* p. 55.
[407] Michèle Perrot, *Fait divers et histoire au XIXe siècle,* în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, Vol. 38, No. 4, 1983, p. 912.

zette des Tribunaux", care apărea din 1776[408] şi prezenta procesele. Deşi „faptul divers" exista în acest ziar judiciar, el purta alte nume, fie mai multe evenimente erau reunite sub forma unei cronici, fie apăreau sub titlul de „afaceri"[409]. Acest ziar specializat a creat o „cultură a crimei", oferind descrieri detaliate ale afacerilor criminale celebre. Violenţele sexuale – violuri, atentate la pudoare, ocupau un loc destul de important în paginile sale, tendinţă care se va accentua. În 1826 sunt citate 38 de cazuri, în 1828, 46, iar în 1846 relatările fac referire la 116 de cazuri de violenţe sexuale[410]. Unele cazuri spectaculoase erau prezentate detaliat pe parcursul mai multor numere. Afacerea Contrefatto – preot italian acuzat că a abuzat un copil de 5 ani, s-a întins pe câteva luni în 1827 şi în 1828. Evoluţia procesului era descrisă în paginile publicaţiei ca un roman în foileton. Unele articole arătau gravitatea cazului, altele se concentrau pe descrierea acuzatului sau pe apărarea sa[411].

În prima parte a secolului, crimele erau prezentate la Paris şi în alt mod, mai greu de recunoscut de cititorii de ziare din secolul al XX-lea. Vânzătorii stradali aveau foi volante care descriau afacerile criminale şi îşi atrăgeau clienţii fredonând cântece legate de crimă, de criminal sau de victimă. Aceste foi numite „canards" reprezentau o îmbinare originală a culturii orale cu cea scrisă. De exemplu, în 1835, se relata în „canards" încercarea de asasinare a regelui Ludovic-Filip, apoi prinderea şi pedepsirea regicidului Fieschi[412]. Acestea au rezistat şi în a doua jumătate a secolului când au fost lansate ziarele cotidiene de mare tiraj, „Le Petit Journal" (1863) şi „Le Petit Parisien" (1877). Ele apelau într-un fel la tradiţia inaugurată de „canards" pentru că îşi bazau succesul pe importanţa acordată rubricii de „fapte diverse"[413]. Un alt element care a asigurat succesul ziarului „Le Petit Journal" a fost publicarea romanelor-foileton. Deşi acestea nu erau o noutate, fiind introduse din prima parte a secolului, „Le Petit Journal" a excelat în publicarea lor. Cele mai populare romane-foileton erau cele care se concentrau pe crime senzaţionale precum *Les Mystères de Paris* al lui Eugène Sue**.** Şi Balzac, Zola sau Flaubert se inspirau din ştirile despre „fapte diverse"[414].

Revenind la „La Gazette des Tribunaux", spre sfârşitul secolului faptelor diverse le era dedicată o proporţie semnificativă din paginile ziarului, în jur de 60% în 1886. La rândul lor, secţiunea „faptelor diverse" îngloba, în cel puţin 75% dintre cazuri, ştiri despre crime sau delicte, iar în 1913/1914 procentul a urcat până la 90%[415]. Ziarul reda în paginile sale şi teorii contemporane despre criminali. Un individ acuzat că a ucis pe ci-

---

408 Anne Durepaire, *Chronique de faits divers et grandes affaires judiciaires : des différents discours sur le désordre des conduites dans La Gazette des Tribunaux à la fin du 19e siècle,* în „Les Cahiers du journalisme", No. 17, 2007, pp. 227.
409 *Ibidem,* p. 227.
410 Georges Vigarello, *op. cit.*, p. 136.
411 *Ibidem,* pp. 136-137.
412 Thomas Cragin, *Murder in Parisian Streets. Manufacturing Crime and Justice in the Popular Press, 1830-1900,* Lewisburg, Bucknell University Press, 2006, p. 23.
413 *Ibidem,* p. 36.
414 *Ibidem,* p. 38.
415 Anne Durepaire, *op. cit.*, pp. 235-236. Pentru acest subiect la sfârşitul secolului al XIX şi începutul secolului al XX-lea, vezi David H. Walker, *Outrage and Insight. Modern French Writers and the 'Fait Divers',* Oxford, Berg Publishers, 1995.

neva într-o încăierare era descris drept „mic şi deformat" şi fruntea îi era tatuată cu inscripţii licenţioase astfel încât părea să aparţină tipului criminal[416].

Marile afaceri criminale se aflau în centrul atenţiei pentru că publicul era avid după noi detalii legate de crime macabre. Una dintre cele mai atroce crime din Franţa secolului al XIX-lea a fost cunoscută drept „afacerea Troppmann"[417]. Un tânăr din Alsacia, Jean-Baptiste Troppmann, a ucis în septembrie 1869 pe doamna Kinck şi pe cei cinci copii ai acesteia şi le-a abandonat cadavrele la marginea Parisului. În lucrarea deja citată, Thomas Cragin arată cât de importante erau asemenea cazuri. Se pare că vânzările ziarului „Le Petit Journal" au crescut cu 50% după descoperirea victimelor lui Troppmann. Cazul a fost urmărit de la început până la sfârşit în paginile ziarului. Presa franceză a fost atât de legată de afacerea Troppman încât existau zvonuri că un reporter de la „Le Petit Journal" ajutase la executarea asasinului[418]. Ziarele reuşeau sau, cel puţin intenţionau, să aducă diferite secţiuni ale publicului la un punct comun. Indiferent de statut social sau funcţie, fiecare era interesat de „afacerea Troppmann". Ziarul „La Cronique Illustrée" exprima această idee într-unul din numerele sale. Se presupunea că Împăratul se informa din oră în oră despre cursul investigaţiilor, ca şi orice muncitor sau burghez[419]. Spre sfârşitul secolului, a captat atenţia „afacerea Vacher". Joseph Vacher, considerat „Jack Spintecătorul" al Franţei, a ucis între 1894 şi 1897 cel puţin 11 oameni, mai ales ciobani tineri, de care a şi abuzat sexual. La proces a încercat să dovedească faptul că suferea de o afecţiune mentală, însă o comisie de doctori condusă de Alexandre Lacassagne l-a considerat sănătos şi a fost în cele din urmă executat[420]. În ziare era preluată controversa legată de presupusa iresponsabilitatea penală a lui Vacher. Asasinul a cerut și primit dreptul de a adresa o scrisoare deschisă francezilor. La 16 octombrie 1897, scrisoare sa a fost publicată în „Le Petit Journal"[421]. Când un tânăr republican a fost torturat şi ars de viu de o mulţime, într-un sat izolat, Hautefaye, în august 1870, ziarele au preluat zvonurile legate de canibalismul asasinilor[422]. Femeile implicate în crime violente, pasionale, suscitau, de asemenea, interesul ziarelor. Marie Sivadon o împuşcase pe amanta soţului ei. Ziaristul de la „Gazette des Tribunaux" anunţa cazul cu un titlu care îndemna la reinterpretarea situaţiei :„O femeie înşelată de soţul ei. Tentativă de crimă"[423]. Otrăvitoarele, *grandes empoisonneuses*, Marie Lafarge, Jeanne Daniloff sau Hélène Jegado, au fost şi ele în centrul atenţiei presei[424].

---

416 Ruth Harris, *Murders and Madness. Medicine, Law, and Society in the Fin de Siecle,* Oxford, Clarendon Press, 1989, p. 132.

417 Crima a inspirat şi romanul lui Pierre Bouchardon, *Troppmann,* Paris, Albin Michel, 1932. Vezi Albert Borowitz, *Blood& Ink. An International Guide to Fact-Based Literature,* Kent, Kent State University Press, 2002, p. 107.

418 Vanessa R. Schwartz, *Spectacular Realities. Early Mass Culture in Fin-de-Siècle Paris,* Berkeley, University of California Press, 1999, p. 39.

419 *Ibidem.*

420 Albert Borowitz, *op. cit.*, p. 108.

421 Philippe Artières, *Le gendarme, le photographe et le grafitti. Retour sur l'affaire Joseph Vacher*, în Jean-Claude Farcy, Dominique Kalifa, Jean-Noêl Luc, „L'enquête judiciaire en Europe au XIXe siècle", Paris, Creaphis, 2007, p. 297.

422 Caz analizat de Alain Corbin, *The Village of Cannibals. Rage and Murder in France, 1870,* translated by Arthur Goldhammer, Cambridge, Polity Press, 1992. Pentru reacţia presei, vezi pp. 101-107.

423Anne-Louise Shapiro, *Breaking The Codes. Female Criminality in Fin-de-Siècle Paris,* Stanford, Stanford University Press, 1996, p. 61.

424 *Ibidem,* p. 73.

Ziariştii care descriau fapte criminale puteau inventa noi înţelesuri pentru termeni deja cunoscuţi. La începutul secolului al XX-lea, în Franţa, cuvântul *apache* – „apaş", nu se referea doar la grupul de populaţie din America de Nord, ci avea o conotaţie sinistră. „Apaşii" erau indivizi violenţi, periculoşi, din suburbiile Parisului. Arthur Dupin, ziarist care scria despre faptele criminale în „Le Petit Journal", a utilizat pentru prima oară termenul în 1902, pentru a prezenta confruntarea dintre două găşti din suburbiile Parisului. Treptat, acesta s-a extins şi pentru alte zone[425].

Modalitatea în care ziarele relatau despre actele criminale era dependentă de o anumită politică editorială sau de o ideologie. La sfârşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, ziarele antisemite din Viena se străduiau să realizeze o legătură între evrei şi criminalitate[426]. Conform acestor publicaţii, evreii erau un pericol şi prin propensiunea lor către fapte criminale. La Viena existau în epocă şi ziare care nu aveau o politică antisemită şi acestea, de regulă, manifestau un interes restrâns pentru religia acuzatului. Atât ziarele antisemite, cât şi acestea din urmă, aveau unele caracteristici comune în prezentarea faptelor criminale. Astfel, criminalii erau consideraţi raţionali şi dornici să inducă în eroare. Exista o preocupare pentru investigaţia jurnalistică, pentru dezbaterile de la proces. Inculpatul nu era, de obicei, încadrat într-o tipologie clară[427].

În lumea victoriană presa reflecta o serie stereotipuri prin modalităţile în care prezenta fenomenul criminalităţii. Conceptul „**respectabilitate**" era de multe ori esenţial. Relatările cazurilor criminale conţineau aluzii la respectabilitatea sau lipsa de respectabilitate a martorilor, a acuzaţilor sau a victimelor. Comportamentul, aparenţa sau reputaţia indivizilor erau atent evaluate[428]. Relaţia dintre presă şi autorităţi era mai complexă decât ar putea să pară la prima vedere. Relatările despre faptele criminale din presă includeau dese referiri la rolul poliţiştilor şi al avocaţilor, aceştia fiind descrişi într-o manieră pozitivă, eroică[429]. Se considera că ziarele aveau rolul de ajuta la identificarea şi la pedepsirea comportamentelor reprobabile. Ziarele victoriene apelau, chiar deschis uneori, la public pentru a oferi informaţii legate de răufăcători, anticipând practici caracteristice, mai curând, secolului al XX-lea.

Dacă la sfârşitul secolului al XVIII-lea ziarul „The Times" fusese fondat (în 1785) cu ajutorul autorităţilor, în prima parte a secolului următor, acesta va ieşi de sub aria de influenţă a acestora. La jumătatea secolului al XIX-lea, poziţia sa de autoritate în presa britanică era evidentă. În 1850, „The Times" vindea de patru ori mai multe numere ca următoarele trei ziare rivale luate împreună[430]. Chiar în epoca sa de început, „The Times" conţinea în fiecare număr relatări de la tribunale sau legate de activitatea poliţiştilor. Un alt ziar contemporan, „Gentleman's Magazine", a publicat informaţii despre 1.172 de omucideri în perioada 1731-1818[431]. Celelalte ziare au început să publice din ce în ce mai multe articole despre ceea ce în Franţa erau numite fapte diverse – crime, violuri, sinuci-

[425] Robert A. Nye, *Crime, Madness& Politics in Modern France,* Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 197.
[426]Daniel M. Vyleta, *Crime, Jews and News. Vienna 1895-1914,* NewYork, Berghahn Books, 2007, pp. 222-223.
[427] *Ibidem,* p. 222.
[428] Judith Rowbotham, Kim Stevenson, *Causing a Sensation: Media and Legal Representations of Bad Behaviour*, în Judith Rowbotham, Kim Stevenson, „Behaving Badly. Social Panic and Moral Outrage-Victorian and Modern Parallels", Aldershot, Ashgate, 2003, pp. 31-46.
[429] *Ibidem,* p. 40.
[430] Kevin Williams, *op. cit.*, p. 33.
[431] Judith Flanders, *op. cit.*, pp. 27-28.

deri, incendii, pentru a-şi creşte vânzările. „Weekly Police Gazette", ziar care includea frecvent crime sau relatări din tribunale, a ajuns la mijlocul deceniului al patrulea să vândă 20.000 exemplare. Existau şi alte tipuri de publicaţii care exploatau potenţialul ştirilor despre acte criminale – almanahuri, foi volante, balade populare. Din tradiţia acestora a apărut şi „presa de duminică", ziare ca „Observer", „Weekly Dispatch", „News of the World", care conţineau relatări despre crime, sport, sinucideri, etc. Acestea erau privite cu dispreţ de lumea respectabilă victoriană tocmai datorită subiectelor abordate[432].

Până la apariţia ziarelor de mare tiraj din a doua parte a secolului, foile volante, *broadsides*, erau printre cele mai populare publicaţii care conţineau relatări despre infracţiuni, execuţii sau deliberări din tribunale[433]. Se poate considera că erau similare acelor *canards* care apăreau în Franţa aproximativ în aceeaşi perioadă. Ele se concentrau pe crimele pasionale. În primii ani ai secolului al XIX-lea, execuţiile se regăseau frecvent printre subiectele abordate. Mai târziu, după scăderea numărului infracţiunilor care se pedepseau cu moartea şi după eliminarea execuţiilor publice, din 1868, foile volante s-au ocupat de omucideri[434]. Cercetările centrate pe aceste foi volante au arătat că în 85% dintre cazuri, erau relatate omucideri. În mod cert, procentul acesta era mult mai mare decât cel înregistrat de statisticile oficiale ceea ce demonstrează „apetitul" extraordinar pentru infracţiuni violente, spectaculoase[435].

Primul ziar cotidian care a privilegiat ştirile despre criminalitate a fost „Daily Telegraph", lansat în 1855. De la început, ştirile sale abordau mai ales subiecte legate de crime şi sex. La scurt timp, au apărut şi ziare rivale, cu o politică editorială similară, „Morning Star", „Daily News" sau „Standard"[436]. La sfârșitul secolului, în 1896, Alfred Harmsworth, care va primi titlul nobiliar de lord Northcliffe, a început să publice „Daily Mail". Succesul imens al ziarului s-a datorat şi atenţiei acordate ştirilor despre crime sau procese celebre. Interviurile criminalilor, dar şi ale poliţiştilor erau redate în paginile ziarului. Totuși, e important de subliniat că „Daily Mail" nu a fost un ziar cu ştiri de senzaţie, nu publica multe articole despre scandaluri sau sex[437].

La mijlocul secolului ziarele aveau deja capacitatea de a influenţa publicul. În presă au fost descrise o serie de atacuri din Londra desfăşurate după un anumit tipar. Victimele erau sugrumate şi jefuite. Termenul folosit de presa victoriană – *garottings*, se inspira din metoda folosită de spanioli pentru execuţii, garota, care se realiza prin sugrumarea treptată a condamnatului[438]. Primul val de atacuri a avut loc în 1856 şi al doilea în 1862[439]. În presă, aceste tâlhării au fost prezentate disproporţionat, atât în privinţa nu-

---

[432] Kevin Williams, *op. cit.*, p. 39.
[433] Philippe Chassaigne*, Popular representations of crime: the crime broadside–a subculture of violence in Victorian Britain ?,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 3, No. 2, 1999, pp. 23-55.
[434] *Ibidem,* p. 26.
[435] *Ibidem,* p. 28.
[436] Kevin Williams, *op. cit.*, p. 33.
[437] *Ibidem,* p.56.
[438] R. Sindall, *The London Garotting Panics of 1856 and 1862*, în „Social History", Vol. 12, No. 3, 1987, pp. 351-359.
[439] A doua serie de atacuri a debutat prin jefuirea, celebră în epocă, a parlamentarului James Pilkington pe 17 iulie 1862. Evenimentul şi reacţia presei sunt descrise în Clive Emsley, *Hard Men.The English and Violence since 1750,* London, Hambledon and London, 2005, pp. 15-18. Atacurile sunt analizate din perspectiva teoriei panicii morale în Jennifer Davis, *The London Garotting Panic of 1862: A Moral Panic and the Creation of a Criminal Class in mid-Victorian England,* în V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman, Geoffrey Parker, „Crime and the Law: the Social History of Crime in Western Europe since 1500", London, Europa Publications Limited, 1980, pp. 190-214.

mărului, cât şi a gravităţii lor. Ziarele au produs ceea care sociologii şi istoricii (de două decenii) numesc o „panică morală”. Compararea statisticilor criminale cu numărul de articole publicate de ziare legate de aceste atacuri a arătat că presa a relatat exagerat despre amploarea atacurilor. Totuşi, ca urmare a articolelor din ziare, autorităţile au adoptat o linie dură împotriva tâlhăriilor săvârşite în acest fel. Au fost date sentinţe cu pedepse mai grele şi chiar au fost introduse noi dispoziţii legislative[440].

Probabil cea mai spectaculoasă, cunoscută şi, în acelaşi timp, macabră serie de atacuri este cea legată de *Jack the Ripper* – Jack Spintecătorul. Presa „a devorat” cele mai mici detalii care apăreau. Ştirile despre crimele din cartierul londonez Whitechapel nu s-au limitat doar la spaţiul britanic, le întâlnim chiar şi în ziarele din România. La mai mult de un secol de la evenimente, numele său este poate la fel de cunoscut[441]. Această notorietate se datorează, în primul rând, presei. Cele cinci crime din 1888 au captat atenţia contemporanilor. W. T. Stead scria în ziarul „Pall Mall Gazette” la 1 octombrie 1888 că există un singur subiect în toată Anglia şi acela este seria de crime a lui Jack Spintecătorul[442]. Detaliile înfiorătoare legate de crime, dar şi operaţiunile poliţiştilor erau prezentate frecvent în ziare. Cu toate acestea, presa nu a exagerat în relatarea lor ca în cazul atacurilor din 1856 şi 1862, pentru că aceste crime reprezentau ceva aproape de neconceput chiar şi pentru un ziarist cu o imaginaţie bogată. În general, presa a folosit seria de crime pentru a face profit, însă a şi scos în evidenţă probleme sociale, prostituţia, sărăcia sau ameninţările – şomajul şi imigraţia externă[443].

Reprezentarea criminalităţii în presa sau în literatura din Europa Occidentală în perioada 1750-1914, nu poate fi înţeleasă pe deplin fără a o raporta la teoriile contemporane legate de fenomenul criminalităţii, la transformările din legislaţia penală sau la dezvoltarea instituţională a statelor. În mod similar, orice analiză a evoluţiei criminalităţii din România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu poate fi completă fără raportarea la contextul european. Atât la nivel instituţional, cât şi din perspectiva legislaţiei, a teoretizărilor sau a reprezentărilor, România a preluat masiv din Europa Occidentală în a doua jumătate a secolului. În majoritatea cazurilor, sursa de inspiraţie a fost modelul francez, nu cel britanic. Totuşi, aceste „împrumuturi” nu fost caracteristice doar României, ci pot fi integate într-un fenomen continental şi chiar global – modernizarea.

[440] *Ibidem*, p. 357.

[441] Este greu de realizat un inventar al cărţilor, filmelor şi chiar jocurilor cu acest subiect. Deşi lista oferită nu este completă, vezi Gary Coville, Patrick Lucanio, *Jack the Ripper*, Jefferson, McFarland, 1999, pp. 161-176.

[442] Judith R. Walkowitz, *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London,* London, Virago Press, 1992, p. 191.

[443] Drew Gray, *London's Shadows. The Dark Side of the Victorian City,* London, Continuum Books, 2010, p. 115.

Capitolul II
Criminalitate şi societate în România
în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

II. 1 O privire generală asupra societăţii româneşti

"Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de l'Orient, où tout est pris à la légère."
Raymond Poincaré (1860-1934)

În societăţile occidentale criminalitatea a fost considerată, mai ales din secolul al XIX-lea, o problemă importantă. Acest statut explică abundenţa teoretizărilor despre criminalitate, reprezentarea frecventă a fenomenului în presă sau în literatură, dar şi resursele semnificative alocate de Stat pentru a-l controla. Revenind la ideea exprimată de Michael Weisser, criminalitatea este strâns legată de societatea în care se manifestă acest fenomen deoarece structura societăţilor moderne este cea care determină condiţiile şi situaţiile în care au loc acte criminale. Scopul acestui capitolul este de a oferi o imagine a evoluţiei, percepţiei şi controlării criminalităţii în România – Vechiul Regat şi Dobrogea din 1878, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Lev Tolstoi afirma că istoricii sunt ca nişte oameni surzi şi răspund la întrebări pe care nimeni nu le-a formulat. Mai curând, istoricii răspund la întrebări pe care ei înşişi sau, foarte rar, alţi istorici le formulează. Acest demers este esenţial pentru orice istoric deoarece exprimarea unei anumite întrebări sugerează un tip de răspuns. Cei mai mulţi istorici nu prezintă întrebările, ci doar răspunsurile, acestea fiind cumva subînţelese. Întrebările importante ale acestui capitol vizează următoarele aspecte: capacitatea Statului de a controla criminalitatea, dezvoltarea instituţiilor necesare pentru exercitarea acestui control, transformările din teoria şi practica penală, formularea unor teorii privind criminalitatea, reprezentarea fenomenului în literatură, cultura populară şi folclor, dar şi evoluţia criminalităţii în această perioadă.

Se impun câteva precizări suplimentare legate de intervalul cronologic ales. A doua jumătate a secolului al XIX-lea ar putea să pară o formulare uşor ambiguă. Atenţia noastră se va concentra asupra intervalului 1865-1900, însă am preferat formula „a doua jumătate a secolului al XIX-lea" deoarece considerăm că nu ar fi oportună studierea fenomenului criminalităţii urmând limite cronologice stricte, exacte. Există o continuitate la nivel de percepţie sau control al criminalităţii, de exemplu, între 1855 şi 1865. De asemenea, după 1900, nu intervin schimbări spectaculoase. Sigur, unele date sunt importante şi ies în evidenţă. Prin Codul Penal şi Codul de Procedură Penală din 1865 s-a realizat unificarea legislativă penală a Moldovei cu Ţara Românească. Numele oficial al noului stat a fost la început Principatul Unit al Moldovei şi Ţării Româneşti ceea ce sugera existenţa a două entităţi statale, chiar dacă fuseseră unite. În mod oficial, Constituţia din 1866 impune pe plan intern numele „România" pentru noul stat. Mai mult, primele statistici judiciare, care măsoară infracţionalitatea la nivelul ţării, au apărut în 1867. As-

tfel, *sensu stricto*, cercetarea criminalității în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea presupune intervalul cronologic 1866-1900. Cealaltă limită temporală – 1900, nu este una absolută. Desigur, vom face referiri legate de evoluția criminalității și pentru perioada 1900-1916. De exemplu, organizarea Poliției din România s-a realizat și prin Legea lui Vasile Lascăr din 1903. După 1900, au existat, de asemenea, cazuri criminale marcante prin impactul asupra legislației penale sau a teoretizărilor despre criminalitate. Concluzionând, formularea „a doua jumătate a secolului al XIX-lea" este una *sensu lato*, într-un sens larg, atenția noastră vizând intervalul 1866-1900, fără a neglija anii anteriori sau posteriori.

Pentru început, ar fi util să schițăm o imagine generală a societății din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. „Societate" este un concept des utilizat, dar rareori definit. În sens larg[1], societatea este o comunitate umană, de obicei cu un teritoriu fix, având o cultură și desfășurând activități comune. Între membrii acestei comunități există o interdependență culturală și instituțională și, într-o măsură mai mică sau mai mare, se diferențiază de membrii altor comunități sau grupuri. De regulă, societățile sunt prezente la nivelul statelor naționale, dar pot exista mai multe comunități culturale și regionale în cadrul unui singur stat[2]. Societatea este un concept, un *tip ideal* în terminologie weberiană. În practică, societățile pot fi variate. Reificarea conceptului „societate" ar putea sugera ideea unei comunități omogene. În general, la nivelul unei societăți pot exista subculturi care nu sunt comunități culturale sau regionale. Subculturile au fost asociate cu studierea delincvenței începând din anii 1950 și se apreciază că sunt guvernate de alte valori decât cele considerate dominante într-o societate[3]. Termenul „societate" ar trebui utilizat fără a neglija faptul că este, în primul rând, un concept, o abstracțiune, iar în practică sunt diferențe semnificative de la caz la caz.

Analizarea structurii sociale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ar putea scoate în evidență câteva dintre trăsăturile definitorii ale societății românești dincolo de conotațiile pur teoretice induse de folosirea conceptului „societate". Datele demografice surprinse de statisticile vremii ne ajută să ne conturăm câteva idei despre membrii acestei societăți. Populația României a crescut în ultimele decenii ale secolului. Se estimează că la 1860 erau 3,9 milioane de locuitori[4], în 1877 s-a ajuns la 4,4 milioane, în 1899 a urcat la 5,9 milioane, pentru ca, în 1912 să fie de 7,1 milioane de locuitori[5]. Creșterea nu a fost constantă, în ultima parte fiind accelerată. De asemenea, au existat diferențe în

---

[1] Conceptul are o multitudine de definiții, am ales însă una generală. Pentru mai multe definiții ale „societății", vezi http://www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/436/defsociety.htm, accesat la 07.02. 2012.

[2] Online Dictionary of Social Sciences, disponibil la http://bitbucket.icaap.org/dict.pl?alpha=S , accesat la 10.02.2012.

[3] Eugene McLaughlin, John Muncie (ed.), *The Sage Dictionary of Criminology*, Second edition, London, Sage, 2008, p. 427.

[4] Cifra invocată frecvent în epocă ar fi fost de 5 milioane de locuitori, cu 22,7% mai mare decât cifra considerată reală – 3,9 milioane. Comparativ cu celelalte state de pe continent, România depășea în populație Suedia, Olanda, Danemarca, Elveția, Norvegia și Grecia. În privința structurii etnice, 94, 2% din locuitori erau români. Vezi Grigore Chiriță, *Populația Principatelor Unite Române în 1859,* în „Revista de Istorie", tom 42, Nr. 1, 1989, pp. 45-57. Faptul că datele statistice privitoare la populație de la mijlocul secolului erau contestabile apare și într-un raport al Directorului Serviciului Statisticii din 1892. Vezi D.A.N.I.C., fond Direcțiunea Generală a Statisticei, dosar 1631/1892, ff. 4-6.

[5] Gheorghe Iacob, *Populația. Transformări sociale,* în Gheorghe Platon (coord.), „Istoria Românilor. De la Independență la Marea Unire (1878-1918)", Vol. VII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 56.

creşterea populaţiei raportată la regiuni. În Moldova, creşterea nu a fost la fel de evidentă ca în Muntenia[6].

Împărţirea populaţiei pe medii – rural/urban, oferă informaţii esenţiale pentru caracterizarea societăţii româneşti. Aceasta era o lume eminamente rurală. În 1859, 17,6% din populaţie trăia în mediu urban şi 82,4% în mediul rural. La sfârşitul secolului, în 1899, proporţia rămânea, în mare parte, aceeaşi pentru că 18,8% din populaţie se găsea în mediul urban şi 81,2% în cel rural[7]. Ar fi exagerat să discutăm despre o urbanizare evidentă în această perioadă. Sigur, crescuse numărul locuitorilor din mediu urban, dar acest lucru se datorase creşterii populaţiei. Procentul celor care trăiau în oraşe a crescut doar de la 17,6% în 1859, la 18,8 %, în 1899. Desigur, există diferenţe regionale şi în această chestiune. În Moldova, populaţia urbană era de 20,2%, un nivel superior mediei naţionale[8]. Mai mult, această creştere, nu tocmai spectaculoasă, se datora, în special, valului de imigranţi străini, în jur de 250.000 şi imigraţiei interne, de la sate la oraşe, în jur de 185.000[9] de indivizi alegând să plece din sate către oraşe. Consecinţele sunt importante pentru analizarea unui fenomen precum criminalitatea. De regulă, unul din factorii asociaţi creşterii criminalităţii în secolul al XIX-lea, şi nu numai, este urbanizarea. Pentru Occident aceasta ar putea fi, într-adevăr, una din cauzele creşterii criminalităţii, însă ar fi riscant să aplicăm o asemenea interpretare situaţiei din România.

Pe lângă distribuţia populaţiei, un alt reper semnificativ pentru caracterizarea unei societăţi ar fi şi gradul de alfabetizare. Potrivit statisticilor, la 1899[10] doar 22% din locuitori erau ştiutori de carte, iar restul de 78% erau analfabeţi. Raportând aceste cifre la distribuţia pe mediu, situaţia devine mai clară, în mediu urban 49, 4% din locuitori erau alfabetizaţi, iar 50, 6% nu ştiau să scrie şi să citească. În mediul rural, doar 15, 2% puteau să scrie şi să citească, majoritatea zdrobitoare de 84,1% fiind analfabeţi[11]. Oricum, deşi cifrele nu oferă o imagine prea bună, situaţia se îmbunătăţise faţă de perioada domniei lui Cuza când numărul analfabeţilor era mai mare. Ţinând cont de aceste date, realizăm că doar o parte din populaţie ar fi avut acces direct la informaţiile din presă. Cu certitudine, acele informaţii erau transmise şi celor care nu puteau să citească prin lectura în spaţiul public sau prin o reproducere ulterioară, însă este imposibil de apreciat câţi din cei analfabeţi ar fi avut acces indirect la informaţii. Percepţia unui fenomen social poate fi analizată în mai multe medii, în presă, în literatură, în lucrări de specialitate, însă este semnificativă şi măsura în care publicul ar fi avut acces la anumite surse de informare. Astfel, percepţia criminalităţii în presă, în literatură sau în studii de specialitate ar fi fost accesibilă, în mod direct, doar pentru jumătate din locuitorii din oraşe şi pentru 15% din locuitorii din mediul rural. La nivel regional, în 1870, doar 15% dintre locuitorii Rusiei erau alfabetizaţi, iar în Turcia cifra era chiar mai mică – 6%. În statele din Europa

---

[6] În perioada 1859-1899, pentru Moldova creşterea demografică a fost de 40%, însă la nivel naţional aceasta a fost de 54%. Sporul mai ridicat în restul ţării faţă de Moldova se datora migraţiei, după Unire, a multor moldoveni în celelalte regiuni, dar şi mortalităţii mai ridicate comparativ cu Muntenia. Vezi Ecaterina Negruţi, *Situaţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea,* în „Revista de Istorie”, tom 34, Nr. 2, 1981, pp. 245.

[7] Gheorghe Iacob, *op. cit.*, p. 57.

[8] Ecaterina Negruţi, *op. cit.*, p. 253.

[9] Gheorghe Iacob, *op. cit.*, p. 57. Există şi alte variante care propun o cifră de 300.000.Vezi Keith Hitchins, *Romania 1866-1947,* traducere din engleză de George G. Potra si Delia Răzdolescu Bucureşti, Humanitas, 1994, p. 164.

[10] *Ibidem,* p. 60.

[11] *Ibidem*.

Centrală şi Occidentală situaţia părea mult mai bună. În acelaşi an, 1870, datele arată că nivelul alfabetizării era de 30% în Spania, 32% în Italia, 69% în Franţa, 76% în Marea Britanie, 80% în Germania şi 81% în Olanda[12].

Cifrele oferite de statistici nu sunt suficiente pentru a oferi o imagine completă a societăţii româneşti. Există numeroase surse contemporane, dar şi lucrări ulterioare care analizează condiţiile de viaţă din România sau organizarea aparatului administrativ, asta pentru a aminti doar două aspecte care merită atenţia noastră. A. D. Xenopol nu avea cuvinte de laudă despre moravurile administrative din timpul lui Alexandru Ioan Cuza. Magistraţii luau mită pe scară largă. O dispoziţie a lui Cuza din decembrie 1859 prevedea ca averile magistraţilor să fie urmărite la momentul intrării în funcţie şi comparate cu modificările ulterioare[13]. Raporturile administraţiei cu populaţia erau influenţate de condiţia socială: „Predomina faţă cu clasa de sus hatârul şi păsuiala, faţă cu cea de jos violenţa şi **fără-de-legea**". Totuşi, din epoca lui Cuza astfel de fenomene încep să fie combătute. Mai târziu, la sfârşitul secolului, societatea românească era încă înapoiată după multe standarde. Ion Bulei, în *Viaţa în vremea lui Carol I*[14], aduce în discuţie contrastul dintre modernizarea societăţii, progresele economice şi „adevărurile peste care nu se putea trece", trăsăturile care puneau în evidenţă înapoierea societăţii în raport cu lumea occidentală. În Bucureşti, sistemul sanitar se afla la începuturi şi boli ca scarlatina, difteria sau tuberculoza făceau ravagii în fiecare an[15]. Unii contemporani, preluând terminologia din Europa Occidentală, considerau că răspândirea rapidă a bolilor şi a alcoolismului sau alimentaţia precară vor conduce la „degenerarea rasei române"[16].

Nu de puţine ori, gradul de înapoiere al unei societăţii se manifestă şi prin credulitatea extremă a indivizilor care o formează. La 5 februarie 1861, un raport al Prefectului Capitalei către Ministrul de Interne arăta că în curtea bisericii Sf. Vineri, într-un puţ, putea fi văzută o lumină. Preoţii au chemat oamenii anunţând „o minune dumnezeiască". De fapt, în apa din acel puţ se reflecta din când în când lumina de la o lumânare care se afla în clopotniţă. Poliţia a îndemnat publicul să se retragă pentru a nu da naştere la incidente[17].

Organizării administrative îi lipsea eficienţa. Serviciul de pompieri nu era pus la punct şi incendiile cauzau distrugeri periodic în Capitală, chiar şi la sfârşitul secolului al XIX-lea. Pentru a continua, se poate aminti numărul mare al locuinţelor insalubre din oraşele României. În Bucureşti, între 1896 şi 1902, numărul caselor construite fără autorizaţie era aproape egal cu cel al caselor care aveau autorizaţie. Reţelele de canalizare fie lipseau, fie erau slab dezvoltate în mediul urban[18]. Una din cauzele acestei stări era lipsa stabilităţii. Când se schimba guvernul, se schimba şi personalul din administraţie. Atât în Bucureşti, cât şi la nivelul ţării, majoritatea funcţionarilor poliţiei erau înlocuiţi cum se

[12] Şevket Pamuk, Jan-Luiten van Zanden, *Standards of Living 1700-1870,* studiu prezentat în cadrul simpozionului „Unifying the European Experience: Historical Lessons of Pan-European Development", London, 26-28 October 2007, p. 13. Studiul este disponibil online la http://www.cepr.org/meets/wkcn/1/1679/papers/Pamuk-van-Zanden-Chapter.pdf.

[13] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. VIII, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol II, Iaşi, Tipografia editoare „Dacia", 1903, p. 157.

[14] Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* Bucureşti, Editura Tritonic, 2005.

[15] *Ibidem,* p. 31.

[16] Constantin Istrati, *O pagină din istoria contimporană a României din punctul de videre medical, economic şi naţional,* Bucureşci, Typografia Alesandru A. Grecescu, 1880, p. 106.

[17] D.A.N.I.C. , Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 108/1861, f. 4.

[18] Ion Bulei, *op. cit.*, pp. 31-32.

schimba guvernul[19]. Poate şi mai grav era faptul că noii funcţionari se arătau preocupaţi mai ales să apere interesele celor care-i propulsaseră în acele funcţii. În lumea rurală, majoritatea covârşitoare a reprezentanţilor Statului erau slab pregătiţi[20], fie că erau primari sau notari, iar multe legi sau ordine nu erau puse în practică. Nu doar atât, dar unii contemporani îi considerau pe mulţi dintre aceştia „oameni compromişi, caractere josnice”[21]. Legea poliţiei rurale care reglementa felul în care trebuia să se facă paza satelor era una din acele legi care existau doar pe hârtie[22]. Ziarele epocii relatează pe larg câteva dintre confruntările acestor reprezentanţi ai autorităţilor cu bandele de tâlhari. În Covurlui, unul din judeţele cu o rată ridicată a criminalităţii, o bandă de tâlhari a atacat comuna Folteşti în iunie 1898. Primarul şi o poteră de 100 de oameni au pornit în urmărirea tâlharilor. Aceştia, în număr de 50-60, înarmaţi cu puşti Peabody, iatagane şi pumnale i-au învins însă pe urmăritori, iar primarul şi restul membrilor poterii au fost bătuţi cu cruzime[23].

Condiţiile de trai din lumea rurală erau cu mult sub cele din oraşe. Sărăcia era larg răspândită, alimentaţia necorespunzătoare, igiena precară, iar asistenţa medicală o raritate. Nivelul de trai al locuitorilor de la sate era unul dintre cele mai scăzute din Europa[24]. Bolile care bântuiau lumea rurală erau: scarlatina, difteria, febra tifoidă, dizenteria, variola, pelagra, paludismul şi tusea convulsivă[25]. Din cauza acestora, dar şi a lipsei unui serviciu sanitar eficient, mortalitatea infantilă era una dintre cele mai ridicate din Europa[26]. Alcoolismul era, de asemenea, una din problemele cu care se confrunta mai ales lumea rurală. Potrivit statisticilor, consumul de alcool pe cap de locuitor, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, nu atingea proporţii îngrijorătoare în raport cu alte state din Europa. Totuși, alcoolismul era mai răspândit în mediile în care sărăcia era accentuată, adică în sate. Proasta calitate a băuturilor distribuite la sate amplificau efectele negative ale alcoolismului[27]. Pe lângă efectele legate de sănătatea individului, consumul de alcool era asociat şi cu o serie de probleme sociale. Campania antialcoolism din România acelor ani arăta cum acest fenomen ducea la înmulţirea crimelor, a furturilor sau a bătăilor. Alcoolismul era asociat şi cu prostituţia sau cu destrămarea familiilor[28]. Lumea satelor, dar şi cea a oraşelor erau afectate de acţiunile cămătarilor. La sate, consecinţele erau dramatice asupra celor care fuseseră nevoiţi să se împrumute de la cămătari, ajungând, în cele din urmă, să-şi piardă şi loturile de pământ pe care le deţineau[29]. De altfel, precaritatea condiţiilor de viaţă din mediul rural explică, în bună parte, revoltele ţărăneşti din epocă care au culminat cu răscoala din 1907. Ca o confirmare a condiţiilor grele de trai, durata medie de viaţă în România era mică în comparaţie cu

---

[19] *Ibidem,* p. 33.
[20] *Ibidem,* p. 40.
[21] Grigore C. Buţureanu, *Cum stăm la sate,* în „Din nevoile poporului român”, Iaşi, Tipografia „Dacia”, 1900, pp. 30-45.
[22] Ion Bulei, *op. cit.*, pp. 40-41.
[23] „Universul”, anul XVI, nr. 151, 13/25 iunie 1898, p. 1.
[24] Gheorghe Iacob, *Implicaţii economice ale modernizării,* în Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 76.
[25] Ion Bulei, *op. cit.*, p. 35
[26] *Ibidem*, p. 38.
[27] *Ibidem,* pp. 37-38.
[28] Aurora-Livia Chiţu, *Fenomenul alcoolismului în România,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze al modernizării în Vechiul Regat”, vol II, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005, pp. 139-159.
[29] Ion Bulei, *op. cit.*, p. 39.

standardele de astăzi. Conform unei aprecieri, în 1859 aceasta era în jur de 35 de ani[30]. La nivel continental, în 1870, durata medie de viaţă era de 41 de ani în Marea Britanie, 42 de ani în Franţa, 36 de ani în Germania, 33 de ani în Italia, 31 de ani în Turcia şi 30 de ani în Rusia. Astfel, la nivelul Europei de Est, durata medie de viaţă din România era mai mare ca cea din două state vecine[31].

Această imagine negativă a societăţii româneşti este întrucâtva nedreaptă în lipsa unor precizări. În a doua jumătate a secolului, România era un stat nou pe harta Europei. Obiectivele politice ale Statului – unificarea administrativă a Principatelor, obţinerea independenţei, încadrarea într-un sistem de alianţe care să asigure securitate externă, erau în prim-plan. Obiectivele sociale – creşterea nivelului de trai, alfabetizarea, îmbunătăţirea sistemului sanitar, ca să nominalizăm doar câteva, nu erau considerate a fi la fel de importante. Cu toate acestea, au fost iniţiate reforme ample în domenii variate, modernizarea afectând societatea la toate nivelurile ei, chiar dacă nu în aceeaşi măsură. Ca un exemplu, nu putem omite reformele lui Spiru Haret care au vizat învăţământul românesc. În plus, dacă raportăm procesul de modernizare din România celui din alte state din regiune, constatăm că în multe domenii România se afla într-o poziţie mai bună[32]. Diferenţele dintre mediul urban şi cel rural se regăseau şi în statele vecine.

Structura socială în jurul anului 1900 era, în mare parte, aceeaşi de la jumătatea secolului al XIX-lea. Marii moşieri, cam 2.000, controlau 38% din întreaga suprafaţă arabilă a ţării[33]. De regulă, ei nu-şi administrau direct moşiile, acestea fiind încredinţate arendaşilor, intermediari între moşieri şi ţărani. În cadrul ţărănimii, grupul social cel mai numeros al ţării, existau mai multe straturi raportate la mărimea lotului de pământ deţinut[34]. În timp ce unii ţărani nici nu aveau pământ, alţii aveau loturi suficient de mari ca să le permită să ducă un trai decent. Lumea urbană era diversificată. Oraşul este asociat burgheziei, dar aici erau prezenţi negustori, industriaşi, funcţionari publici, doctori, avocaţi, profesori. Oraşul este şi o lume dinamică; au existat evoluţii în reprezentarea acestor categorii sociale de-a lungul secolului. În ultimele decenii, datorită expansiunii sistemului administrativ a crescut şi numărul funcţionarilor publici[35]. Marea burghezie[36], formată din familii de bancheri, unii mari proprietari şi industriaşi, s-a afirmat tot în aceste ultime decenii. Muncitorii[37] în schimb, nu au reprezentat un segment social semnificativ al lumii urbane. Doar de la începutul secolului al XX-lea numărul lor a înregistrat o creştere constantă.

Dincolo de „***adevărurile peste care nu se putea trece***”, societatea românească a fost caracterizată printr-o amplă acţiune de modernizare. Aceasta s-a realizat de „**sus**” în „**jos**”, de la nivelul elitelor către întreaga societate. Unii autorii consideră că elita politică a condus procesul de modernizare a României, mai ales după obţinerea independenţei,

---

30 Grigore Chiriţă, *op. cit.*, p. 51. O sursă contemporană estima durata medie de viaţă din România la 35,5 ani. Vezi Constantin Istrati, *op. cit.*, p. 37.
31 Şevket Pamuk, Jan-Luiten van Zanden, *op. cit.*, p. 13.
32 Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* pp. 41-42.
33 Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 165.
34 *Ibidem,* p. 166.
35 *Ibidem,* p. 168.
36 *Ibidem,* p. 168.
37 *Ibidem,* p. 169.

în conformitate cu o anumită strategie[38]. Acţiunea de modernizare nu a fost iniţiată şi implementată doar de elita politică deşi aceasta este privită drept „***motorul modernizării rapide***”[39]. Elita intelectuală a avut un rol esenţial în apariţia unor teoretizări privind criminalitatea, criminalul sau crima care pot fi integrate, de asemenea, modernizării. Sigur, numeroşi intelectuali de marcă făceau parte şi din elita politică, deci, într-o anumită măsură, cele două se suprapuneau.

Întâi de toate, ar fi necesar să definim conceptul „elită”. Vilfredo Pareto (1848-1923) a definit elita în două moduri complementare[40]. Potrivit primului, elita ar fi acea categorie alcătuită din indivizii cu cea mai ridicată cotă de apreciere în ramura lor de activitate, artişti mari, savanţi, oameni de stat, etc., fiind subliniată inegalitatea dintre oameni. El adoptă o a doua accepţiune, potrivit căreia elita ar fi formată din indivizii care exercită funcţii de conducere. Gaetano Mosca (1858-1941) s-a axat pe relaţia elite-mase introducând distincţia guvernanţi-guvernaţi, cei care deţin şi exercită puterea şi cei care formează clasa numeroasă, a celor care nu participă niciodată în mod real la guvernare[41]. În general, elita poate fi grupată în funcţie de un anumit criteriu, astfel încât termenul este folosit la plural – „elite”, economice, politice, artistice, intelectuale.

În România modernă, elita politică, atât cea liberală, cât şi cea conservatoare, erau alcătuite majoritar din indivizi cu studii în drept la Paris. Există şi destule contraexemple : P. S. Aurelian – agronom, Spiru Haret – matematician, dar predomină cei cu studii în drept în Franţa, atât din rândul conservatorilor, cât şi al liberalilor[42]. Între cei care deţineau doctorate în drept i-am putea enumera pe: Vasile Boerescu, Gheorghe Costaforu, Gheorghe Cantili, Ion I. Câmpineanu, A. C. Constantinescu, Nicolae Gane, Vasile Lascăr, Gheorghe Mârzescu, Constantin Nacu, Mihail Pherekyde, Dimitrie P. Vioreanu[43]. Aceştia, fiind membrii elitei politice, au deţinut şi funcţii de conducere şi puteau exercita o anumită influenţă asupra modalităţilor în care au fost concepute sau puse în practică reformele care duceau la modernizarea ţării. Ei nu erau doar membri ai elitei politice, ci ar putea fi încadraţi şi elitei intelectuale. Un procent semnificativ din intelectualii români ai epocii au deţinut şi funcţii în administraţia de stat. Conform studiului Elenei Siupiur[44], din 3.000 de intelectuali români născuţi între 1780 şi 1855, în jur de 30% au deţinut funcţii politice în stat. Astfel, accesul la puterea politică era chiar o caracteristică a intelectualilor români. Toate cele 15 cabinete ale României dintre 1866-1878 erau formate exclusiv din intelectuali[45]. Totuşi, chiar şi acei intelectuali care nu deţineau funcţii în aparatul de stat aveau poziţii influente. Ioan Tanoviceanu, doctor în drept la Paris, a fost mult timp profesor universitar la Iaşi şi apoi la Bucureşti. Dintre cei 3.000 de intelectuali selecţionaţi de Elena Siupiur,

---

[38] Gheorghe Iacob, *Modernizarea României. Rolul elitei politice,* în „Xenopoliana”, an VI, Nr. 1-2, 1998, p. 198.
[39] Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866-1900),* Bucureşti, Editura All, 1998, p. 11.
[40]Raymond Boudon, Philippe Besnard, Mohamed Cherkaoui, Bernard-Pierre Lécuyer, *Dicţionar de Sociologie*, traducere din franceză Mariana Tutuianu, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1997, p. 100.
[41] Mihai Sorin Rădulscu, *op. cit.*, pp. 15-16.
[42] *Ibidem,* p. 113.
[43] *Ibidem*.
[44] Elena Siupiur, *The Training of Intellectuals in South-East Europa during the 19th Century,* „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie A. D. Xenopol”, XXIII, Nr. 2, 1986, pp. 469-490.
[45] *Ibidem,* p. 480.

46,1% au fost profesori, 22,8% avocaţi, 20,1% doctori sau chimişti, 18,9% clerici, 13,1% scriitori. Interesant, cei mai mulţi intelectuali erau implicaţi în două sau trei activităţi[46].

Majoritatea acestor intelectuali aveau diplome universitare. Franţa nu a fost singura destinaţie pentru membrii elitei intelectuale sau politice. O a doua opţiune importantă era Europa Centrală, universităţile din spaţiul german. Titu Maiorescu şi-a făcut studiile universitare la Berlin, dar şi la Paris. Dimitrie Dianni şi Nicolae Gr. Racoviţă au studiat şi ei la Berlin. Dimitrie A. Sturdza a trecut pe la mai multe universităţi din spaţiul german. Într-o perioadă anterioară şi spaţiul italian fusese o destinaţie predilectă pentru tinerii români. Nicolae Fleva a studiat la Neapole dreptul. Andrei Rădulescu[47] menţionează că până spre 1850 mai mulţi tineri au fost trimişi în Italia la studii şi, în activitatea lor ulterioară, aceşti jurişti înclinau să ofere interpretări inspirate din Dreptul Roman. O a doua generaţie, trimisă mai ales în Franţa, se baza pe experienţa Dreptului Francez şi aceasta ar explica graba cu care s-ar fi adoptat legi de inspiraţie franceză în România[48]. Surprinzător poate, doar 23,9% din intelectualii analizaţi în studiul Elenei Siupiur, au studiat în universităţi din Europa de Vest, cu precădere în Franţa şi Belgia. Probabil, dacă studiul ar fi inclus şi pe intelectualii născuţi după 1855, procentul ar fi fost mai mare[49]. În Europa Centrală, îndeosebi în spaţiul german, au studiat 25,7% dintre aceşti intelectuali, iar 36% au preferat universităţile din România[50].

Pe de altă parte, nu toţi membrii elitei politice şi intelectuale trimişi în Franţa au făcut studii de drept. Ion C. Brătianu a studiat la Şcoala Politehnică, la fel ca şi Alexandru G. Golescu. Nicolae Kretzulescu a studiat medicina, iar Anton Berindei şi Nicolae Dabija au făcut studii de ofiţeri superiori la Metz. Mina Minovici, fondatorul medicinii legale în România, a studiat tot la Paris.

Se pare că din punct de vedere cantitativ nu au fost numeroşi intelectualii care au studiat dreptul în Franţa. Din intelectualii născuţi până la 1855, doar 23,9% au optat pentru Europa Occidentală ca destinaţie şi nu toţi au obţinut diplome în drept. Totuşi, unii dintre aceşti intelectuali erau şi printre cei mai influenţi membri ai elitei politice din România. Ei sunt cei care au iniţiat şi implementat reformele din justiţie. O posibilă explicaţie pentru adoptarea modelului francez în legislaţia penală ar putea fi legată şi de studiile universitare pe care aceşti intelectuali-politicieni le-au urmat în Franţa, în domeniul dreptului. Comisia care a elaborat în 1864 Codul Penal şi Codul de Procedură Penală s-a inspirat, ca să folosim o expresie eufemistică,[51] în mare parte, din legislaţia franceză. Acesta nu este singurul domeniu în care societatea românească a adoptat modelul francez – organizarea poliţiei şi a sistemului penal fiind alte două exemple pe care le vom analiza în paginile următoare. Oricum, nu doar cei care studiaseră în Franţa au

---

[46] *Ibidem,* p. 470.

[47] Andrei Rădulescu, *Cercetări asupra învăţământului Dreptului în Ţara Românească până la 1865,* Bucureşti, Institutul de Editură şi Arte Grafice „Flacăra", 1913.

[48] *Ibidem,* p. 64.

[49] Unele opinii susţin că elita politică studiase în proporţie de 75% în Occident. Oricum, acest procentaj se referă la elita politică, nu la cea intelectuală. Vezi Gheorghe Iacob, *Consideraţii generale,* în Gheorghe Platon, *op. cit.*, vol VII, tom II, p. 31.

[50] Elena Siupiur, *op. cit.*, p. 484.

[51] Ioan Tanoviceanu îi considera pe cei care alcătuiau comisia, nici mai mult nici mai puţin, decât „nişte traducători cu oarece cunoştinţe juridice". Vezi Ioan Tanoviceanu, *România sub raport moral,* Bucureşci, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1902, p. 6.

urmat acest model. Prin poziţia pe care o aveau în cadrul societăţii, membrii elitelor i-ar fi putut influenţa şi pe ceilalţi. În destule situaţii, contradicţiile dintre „formele" importate şi „fondul" autohton, inerente unui proces de modernizare, au stârnit reacţii de adversitate în rândul contemporanilor.

Conturarea imaginii societăţii româneşti moderne ar fi incompletă fără a discuta despre grupurile marginale. Conceptul „marginalitate"[52] porneşte de la acceptarea ideii că societatea este un corp coerent şi consistent, iar cei care nu acceptă valorile dominante sau rolurile determinate de statutul lor social ajung să se afle la „marginea" acesteia. Termenul „marginal" a fost utilizat la început de membrii Şcolii sociologice de la Chicago[53] în contextul studiilor despre emigraţie, dezorganizare socială şi delincvenţă. Termenul a fost preluat de sociologul polonez Ştefan Czarnowski care subliniază faptul că marginalitatea trimite la procese care au loc în straturile de joc ale populaţiei şi categoriile cele mai reprezentative de marginali ar fi vagabonzii, cei angajaţi ocazional, criminalii de profesie, cerşetorii sau şomerii[54]. Conceptul a devenit cunoscut de la sfârşitul anilor 1960 când era folosit pentru a pune în evidenţă refuzul de accepta „sistemul". Grupurile de populaţie încadrate categoriei marginalului purtau denumiri diferite în fiecare spaţiu. În Franţa ar fi „*gueux*", în Anglia „*rogue*", în Germania „*abenteurer*" sau în Spania „*picaras*"[55]. Dincolo de aceste specificităţi locale, studiile ulterioare au realizat şi o diferenţiere în privinţa tipului de marginalitate. Pornind de la criterii diferite, Bronislaw Geremek[56] discuta despre marginalitatea economică, cea socială, cea culturală sau cea spaţială.

De regulă, în cadrul conceptului „marginalitate" sunt incluși cei care comit fărădelegi, deci, criminalii ar fi marginali. Inevitabil, acceptarea unui astfel de concept ridică destule semne de întrebare. În cazul celor care se bucură de poziţii sociale înalte, dar săvârşesc anumite delicte – „*white collar crimes*" – „infracţiunile gulerelor albe", cum au fost definite de E. H. Sutherland[57], se poate oare discuta despre transformarea lor în marginali ? Probabil că nu. În cartea sa despre „infracţiunile gulerelor albe" din epoca victoriană, George Robb nu face referire la „marginalitatea" acestor delincvenţi[58]. Se pare că nu toţi infractorii ar putea fi încadraţi categoriei de marginali. Pentru a elimina o parte din echivocuri ne vom concentra asupra asocierii marginalităţii cu criminalitatea în societatea românească modernă. Marginalitatea este definită atât în funcţie de criteriul ales – economic, social, cultural, spaţial, dar şi prin raportarea la o anumită societate.

---

[52] Ligia Livadă-Cadeschi*, De la milă la filantropie. Instituții de asistare a săracilor din Țara Românească și Moldova în secolul al XVIII-lea* Bucureşti, Nemira, 2001, p. 6.
[53] *Ibidem,* pp. 6-7.
[54] *Ibidem,* p. 7.
[55] Adrian Neculau, Gilles Ferreol (coord.), *Minoritari, marginali, excluși,* Iaşi, Polirom, 2003, p. 11.
[56] Ligia Livadă-Cadeschi, *op. cit.*, p. 9.
[57] Conceptul „*white collar crime*" se referă la un grup eterogen de infracţiuni comise de indivizi cu un statut social înalt sau care se bucură de un nivel ridicat de încredere. În categoria acestora intră, de regulă, infracţiunile financiare –fraudă, extorcare de fonduri, evaziune fiscală. Sutherland a introdus acest termen contestând stereotipul că infractorii provin din straturile de jos ale societăţii. Nu toţi sunt însă de acord cu folosirea acest concept, existând numeroase critici. Vezi Eugene McLaughlin, John Muncie, *op. cit.*, pp. 462-464.
[58]George Robb, *White-Collar Crime in Modern England. Financial Fraud and Business Morality 1845-1929,* Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

Fenomene precum cerşetoria, vagabondajul sau prostituţia sunt incluse, de regulă, şi ele conceptului „marginalitate”[59]. Cerşetorii, vagabonzii sau prostituatele erau marginali în societatea românească conform mai multor criterii. Din punct de vedere economic, modul lor de trai, felul în care îşi câştigau existenţa era diferit de cel general acceptat. Habitatul lor era, de asemenea, diferit. Fie erau nomazi, fie trăiau separaţi de comunităţi. Pe de altă parte, este posibil ca vagabondajul, cerşetoria sau prostituţia să fi fost abandonate temporar, fiind întrerupte de o existenţă sedentară. În statisticile epocii, crimele şi delictele sunt repartizate şi în funcţie de profesie. Atât pentru crime, cât în cazul delictelor, este menţionată categoria „fără ocupaţie”, însă, în mod evident, nu putem presupune că toţi erau cerşetori sau vagabonzi. Categoria „prostituată” este prezentă totuşi în aceste statistici.

Putem asocia marginalitatea şi criteriului etnic. La prima vedere, criteriul etnic nu este cea mai bună alegere pentru identificarea marginalilor implicaţi în acte criminale. E aproape superfluu să mai precizăm că nu toţi străinii erau marginali după cum nici toţi marginalii nu erau delincvenţi. Ţiganii şi evreii pot fi legaţi de anumite categorii de marginalitate. Nu de puţine ori, membrii celor două grupuri etnice apăreau în documentele oficiale sau în ziare ca cerşetori, vagabonzi sau infractori. Mai mult, în cazul ţiganilor am putea invoca modul de viaţă nomad, iar în cel al evreilor, confesiunea religioasă diferită şi neacordarea unor drepturi politice. Ei erau vizaţi şi de o campanie antisemită energică. Ar fi necesar să nuanţăm oarecum aceste idei. Nu putem ignora procesul de sedentarizare a ţiganilor din a doua jumătate a secolului, dar nici convertirea evreilor la creştinism sau acordarea cetăţeniei române acestora, în mod individual. De la 1879 până la Primul Război Mondial, în jur de 1.000[60] de evrei au reuşit să obţină cetăţenia.

Din punct de vedere demografic, evreii şi ţiganii erau cele mai importante grupuri etnice pe lângă români. La 1899, 92% dintre locuitori erau români. Totuşi, în Europa, România avea, cu excepţia Elveţiei, cei mai mulţi străini în raport cu populaţia autohtonă. La sfârşitul secolului, evreii reprezentau 4,5% din populaţie. Numărul lor a scăzut treptat[61], între 1899 şi 1914 estimându-se că au emigrat 90.000 de evrei, în jur de o treime din cifra de la 1899. În privinţa ţiganilor, sursele nu sunt atât de sigure. La jumătatea secolului al XIX-lea, se estimează că ţiganii reprezentau cam 7% din populaţie[62]. Alte surse dau cifra de 230.000 la 1876[63], ceea ce însemna 5% din populaţia de la acea dată.

În general, se consideră că ţiganii au ajuns în Principate în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Statutul lor social era inferior, fiind trataţi cu dispreţ. Un călător englez care a trecut prin Principate la începutul secolului al XIX-lea nota: „Cu toate că ţiganii alcătuiesc o parte atât de însemnată a societăţii, ei sunt priviţi cu cel mai mare dispreţ de

[59]Adrian Majuru a inclus fenomene precum cerşetoria, vagabondajul, delincvenţa, prostituţia, alienarea într-o categorie a „subteranului”. Fără doar şi poate, este o categorizare imprecisă, includerea delincvenţei în mod global nefiind probabil cea mai fericită opţiune. Vezi Adrian Majuru (coord.), *Bucureştiul subteran: vagabondaj, cerşetorie, delicvenţă,* Piteşti, Paralela 45, 2006. O clasificare inspirată pare a fi ce a lui Dan Horia Mazilu care include săracii, vagabonzii (în general contestatarii stabilităţii) şi pe cei care aparţin altor confesiuni religioase. Vezi Dan Horia Mazilu, *Lege şi fărădelege în lumea românească veche,* Iaşi, Polirom, 2006, pp. 45-48.

[60] Keith Hithchins, *op. cit.*, p. 172.

[61] Gheorghe Iacob, *Problema evreiască*, în Gheorghe Platon, *op. cit.*, tomul II, p. 73.

[62] Viorel Achim, *Ţiganii în istoria României,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998, p. 9.

[63] Dan Berindei, *Evoluţia societăţii şi a economiei în statele româneşti (1848-1877)*, în Dan Berindei (coord.) „Istoria Românilor. Constituirea României Moderne (1821-1877)”, Vol VII, tomul I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 596.

către ceilalţi locuitori, care într-adevăr se poartă cu ei puţin mai bine decât cu animalele și epitetul insultător de «hoţ», sau oricare altul ar putea fi tolerat mai uşor decât acela de ţigan”[64]. În cultura tradiţională, ţiganii erau situaţi în categoria subumanului. Mai multe proverbe pun la îndoială apartenenţa ţiganului la umanitate : *„Ţiganul numai din depărtare e om*”, *„Doi oameni și un ţigan*”[65]. În surse erau suspectaţi îndeosebi pentru furtişaguri, nomadismul lor fiind legat de această practică. De asemenea, mulţi ţigani ajungeau cerșetori sau vagabonzi[66]. Nici Mihail Kogălniceanu nu a avut cuvinte de laudă despre ţigani. Pe lângă asocierea cu lenevie și furturi, el mai considera că „ţiganii, în genere, sunt laşi şi tâlhari la drumul mare, dar fricoşi”[67].

La începutul secolului, cei mai mulţi erau nomazi, însă apoi se vor sedentariza treptat. Emanciparea lor s-a realizat prin măsurile de dezrobire a acelor ţigani care lucrau pentru Stat în Ţara Românească şi Moldova în 1843, respectiv în 1844. Dezrobirea ţiganilor se pare că a fost, de fapt, un proces[68] care a început după 1821 şi care a însemnat o sedentarizare treptată, dar şi conturarea unui curent aboliţionist.

Existau diferenţieri în cazul ţiganilor, alegându-se, de regulă, criteriul meseriei. Totuşi, se remarcă un grup de ţigani – al „netoţilor”[69], numiţi în acest fel datorită modului lor de viaţă. Se considera că ei trăiau din hoţii şi tâlhării, fiind prezentaţi de contemporani drept sălbatici şi cruzi. În presa vremii, ţiganii erau asociaţi, de cele mai multe ori, furturilor şi tâlhăriilor. Prezumţia de nevinovăţie era inexistentă în astfel de situaţii. Un articol din „Timpul”[70] relata cum cinci ţigani au fost prinşi având mulţi bani asupra lor, unul dintre ei cu o rană care era proaspătă. Concluzia autorului articolului este: „Cu siguranţă au făcut ei vreo călcare pe undeva”. Pe lângă tâlhării şi furturi, ţiganii mai erau prezentaţi ca fiind implicaţi în răpiri.

Imaginea evreului în societatea românească a fost abordată în mai multe studii şi lucrări. Andrei Oişteanu în *Imaginea evreului în cultura română* [71](2004), analizează imaginea evreului din mai multe perspective – portretul fizic, portretul profesional, portretul moral şi intelectual, portretul mitic şi magic sau portretul religios. Dintre aceste diferite ipostaze, portretul profesional, cel moral şi cel intelectual conţin elemente care ne-ar putea dezvălui modurile în care evreii erau asociaţi unui comportament criminal. În general, se considera că evreii erau interesaţi să câştige bani fără muncă şi din această cauză erau implicaţi mai ales în comerţ. Acuzele lui B. P. Haşdeu[72] la adresa evreilor cu privire la otrăvirea rachiului, vânzarea unor mărfuri contrafăcute, camătă sau contrabandă nu erau singulare în epocă. Frecvent, evreul părea predispus la infracţiuni de tip economic. În rândul profesiilor asimilate evreilor, Andrei Oişteanu menţionează şi

---

64 Viorel Achim, *op. cit.*, p. 55.

65 Iuliu A. Zane, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia,* Bucureşci, Editura Librăriei Socecu &Comp, vol. VI, 1902, p. 355.

66 Viorel Achim, *op. cit.*, p. 55.

67 Mihail Kogălniceanu, *Schiţe despre ţigani,* traducere de Gheorghe Ghibănescu, Iaşi, Tipografia „Dacia", 1900, p. 28.

68 Viorel Achim, *op. cit.*, p. 90.

69 *Ibidem,* p. 78.

70 „Timpul", anul XI, nr. 107, 27 martie 1890, p. 2.

71 Andrei Oişteanu, *Imaginea evreului în cultura română,* Ediţia a doua, adăugită, revizuită şi ilustrată, Bucureşti, Humanitas, 2004.

72 Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1996, p. 139.

pe evreul negustor, pe evreul cămătar sau pe evreul cârciumar. În aceste ipostaze evreul îşi folosea inteligenţa pentru a-i înşela pe români. Inteligenţa se transforma în viclenie. Stereotipul evreului care-i înşela pe români era des întâlnit în epocă, perpetuarea sa fiind asigurată şi de atmosfera antisemită. Iată cum era relatată încercarea unui evreu de a înşela pe un român în paginile ziarului „Timpul": *„Prichindelul Avram Herş de naţionalitate israelită şi profesie vânzător de mărunţişuri, văzând că cu cinstea nu merge negoţul şi inspirat de tradiţionalul şi lăudabilul precedent al coreligionarilor săi d'a înşela pe creştini vându lui Ion Petre o pereche de butoni de alamă ca fiind de aur"*[73].

În a doua jumătate a secolului, societatea românească s-a aflat sub semnul modernizării. Acesta este unul dintre fenomenele cu o influenţă pe cât de îndelungată, pe atât de profundă. Majoritatea lucrărilor care abordează chestiuni legate de istoria României în secolul al XIX-lea folosesc termenul „modernizare", pentru a încerca să explice evoluţiile din acea perioadă. Ar util să aruncăm o privire spre diferitele teorii care analizează fenomenul modernizării. Întâi de toate, cuvântul „modernizare" face referire la ceva ce este modern, la modernitate. Modernizarea înseamnă, din această perspectivă, procesul prin care societăţile tradiţionale sau premoderne au fost transformate în societăţi moderne[74]. Anthony Giddens[75] definea modernizarea drept apariţia unor modalităţi de organizare a societăţii în Europa Occidentală începând cu secolul al XVII-lea şi extinderea treptată a acestora şi în alte spaţii. Modernizarea ar însemna implicit şi o occidentalizare, cel puţin în secolul al XIX-lea. Ronald Inglehart arată că modernizarea nu este, de fapt, un fenomen occidental, ci unul global. Asia de Est şi nu Europa ar fi regiunea care impulsionează modernizarea în zilele noastre[76]. Inglehart definea modernizarea, *grosso modo*, drept un proces care duce la creşterea capacităţilor economice şi politice ale unei societăţi prin industrializare şi birocratizare[77]. Un alt aspect ţine de difuzarea inovaţiilor datorită modernizării. Everett Rogers aducea în discuţie procesul de difuzare încă din 1962[78]. Tot în acea perioadă, Daniel Lerner se ocupa de transformările aduse de modernizare în Orientul Apropiat şi Mijlociu[79]. Pentru a sintetiza teoriile care abordează fenomenul modernizării[80], acestea pot fi separate în trei direcţii distincte. Dintre ele, prima este predominantă în studiile de istorie modernă românească.

---

[73] „Timpul", anul XI, nr. 101, 20 martie 1890, p. 2.
[74] Robert Hollinger, *Postmodernism and the Social Sciences. A Thematic Approach,* Thousand Oaks, Sage Publications, 1994, pp. 1-2.
[75] Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity,* Stanford, Stanford University Press, 1990, p. 1.
[76] Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies,* Princeton, Princeton University Press, 1997, p. 11. Tot el propune o versiune revizuită a teoriilor modernizării. Vezi Ronald Inglehart, Christian Welzel, *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence,* Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 15-48.
[77] *Ibidem,* p. 5.
[78] Everett M. Rogers, *Diffusion of Innovations*, Fifth edition, New York, Free Press, 2003, pp. 5-31.
[79] Daniel Lerner, *The Passing of Traditional Society. Modernizing the Middle East,* New York, The Free Press, 1964.
[80] O primă abordare din anii 1950-1960 explica difuzarea modelelor sociale, ştiinţifice şi tehnologice din Europa Occidentală prin superioritatea culturii materiale, seculare şi individualiste a Occidentului. A doua, direcţie, caracteristică anilor 1970-1980, critica influenţa modernizării prin racordarea la modele occidentale. Această influenţă era privită ca o formă de dominare sau chiar imperialism cultural şi economic. Cea de-a treia abordare, apărută după anii 1990, încearcă să elimine conotaţiile peiorative şi pe cele pozitive. Ea explorează contradicţiile fenomenului modernizării şi consecinţele pentru indivizi sau societatea contemporană. Potrivit lui Anthony Giddens, societăţile tradiţionale se bazau pe interacţiunea directă între oameni care trăiau în apropiere, iar cele moderne pe o distanţare spaţială şi temporală.

Am menţionat succint influenţa franceză în dreptul penal sau în organizarea poliţiei. Sigur, influenţa occidentală se manifesta în întreaga societate românească. Primele semne ale ei ar putea fi semnalate din timpul domniilor regulamentare sau chiar din epoca domniilor fanariote. Contactele cu Occidentul au fost indirecte în această primă fază, prin intermediul ofiţerilor ruşi prezenţi în Principate, pentru ca apoi să fie directe. Am putea vorbi de o „aculturaţie”[81] în această situaţie. Remarcăm caracterul eminamente unidirecţional al fenomenului în cazul de faţă. Cu alte cuvinte, transferul cultural se realiza dinspre centru spre spaţiul marginal. Contactele culturale dintre Occident şi spaţiul românesc s-au intensificat în a doua jumătate a secolului şi această situaţie a contribuit la apariţia unor studii de drept penal cu o abordare modernă.

Deseori este utilizat termenul „sincronizare” pentru a se face referire la modernizare. Prin modernizare, societatea românească s-ar fi sincronizat cu Apusul Europei. Termenul nu se poate aplica global. Sincronizarea cu literatura din Occident sau cu sistemul de măsuri şi greutăţi de acolo reprezintă o altă dimensiune faţă de sincronizarea cu anumite instituţii din acel spaţiu. La un nivel restrictiv, ideea sincronizării s-ar putea aplica, însă pentru legi sau instituţii este mai dificil de acceptat. Pentru a surprinde latura aceasta a fenomenului, conservatorii au discutat despre „teoria formelor fără fond”. Nu au fost singurii, socialiştii români[82] au susţinut şi ei această teorie, dar dintr-o altă perspectivă. În esenţa ei, teoria formelor fără fond, susţinea că acel cadru instituţional şi juridic capitalist creat în România nu era adecvat structurii socio-economice a ţării pentru că noile „forme” erau departe de particularităţile româneşti[83], erau „stafii fără trup”. Utilizarea termenului „modernizare” implică, aşadar, ideea unor raporturi între centru şi periferie. Acest transfer de instituţii, forme de organizare de la centru spre periferie, a fost realizat prin aculturaţie. Deseori, pentru societăţile aflate la periferie, anumite etape au fost „arse”, apariţia unor contradicţii între forme şi fondul existent fiind normală în condiţiile în care noile forme s-au format într-un alt spaţiu, în condiţii diferite.

Orice termen am aduce în discuţie – modernizare, aculturaţie, sincronizare, difuzare, nu ar trebui să neglijăm şi rolul „receptorului”. Ar fi o prezentare simplistă dacă am reduce modernizarea doar la adoptarea unor modele occidentale[84]. Caracteristicile

Vezi:http://www.utwente.nl/cw/theorieenoverzicht/Theory%20clusters/Media,%20Culture%20and%20Society/Modernization%20Theory.doc/, accesat la 01.02. 2012.

[81] În 1936 R. Redfield, R. Linton şi M. J. Herskovits defineau aculturaţia drept ansamblul modificărilor intervenite în tiparele culturale originare, când grupuri de indivizi cu culturi diferite intră în contact permanent. Conform autorilor, între două culturi există împrumuturi, schimburi şi reinterpretări, însă nicio cultură nu se impune total celeilalte în ciuda aportului lor inegal. În 1970, R. Bastide diferenţia între aculturaţia materială şi cea formală. Prima apărea cînd populaţiile adoptau modele ale culturii dominante în viaţa publică şi a doua când îşi modificau şi structurile modului de gândire. Vezi Phillipe Besnard, Raymond Boudon, *op. cit.*, pp. 12-13. Pe de altă parte, unele definiţii pun în prim plan gradul de dezvoltare al societăţilor. Vezi Peter B. Norton (ed.), *The New Encyclopaedia Britannica,* vol XVI, 15th edition, Chicago, Encyclopaedia Britannica Inc., 1994, pp. 877-878. Aculturaţia sugerează raporturile dintre sisteme socio-culturale diferite, elementele culturale caracteristice unui sistem aflat pe o treaptă de dezvoltare mai înaltă fiind transferate celor aflate pe o treaptă inferioară. Într-o asemenea relaţie difuzarea apare strâns legată de evoluţie, dar nu este necesar ca toate etapele să fie urmate. Unele triburi africane au trecut, datorită difuziunii, de la Epoca de Piatră la Epoca Fierului fără a mai trece prin Epoca de Bronz

[82] Ion Bulei, *Conservatori şi conservatorism în România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000, p. 551.

[83] *Ibidem,* pp. 553-554.

[84] *Ibidem,* p. 567.

societăţii româneşti au influenţat indiscutabil modul în care au fost preluate acele valori sau instituţii din Europa Occidentală. Chiar în a doua jumătate a secolului se pot distinge mai multe faze. Dacă la mijlocul secolului, ideile occidentale, care au dus la conceperea legislaţiei penale, au fost preluate fără un evident spirit critic, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, tot mai mulţi autori şi-au schimbat atitudinea.

În istoriografia modernizării societăţii româneşti au fost identificate două poziţii mari. Una susţinea că modernizarea nu a fost o construcţie conştientă, cu o viziune articulată, ci, mai curând, o dezvoltare din aproape în aproape în funcţie şi de jocul politic. Un alt punct de vedere[85] optează pentru o a doua interpretare care arată că după Războiul de Independenţă, procesul de modernizare a urmat o anumită strategie. Alţi istorici, precum Lothar Maier, au etapizat modernizarea[86] în funcţie de evenimentele interne şi externe: 1829-1853; 1856-1875; 1878-1907; 1918-1938. Între trăsăturile modernizării societăţii româneşti[87], de un statut aparte au beneficiat în istoriografie, interdependenţa naţional-modernizare, intervenţia Statului, ritmul accelerat, dar şi confruntarea cu presiunile externe. Modernizarea s-a manifestat însă şi în controlul criminalităţii de către Stat prin instituţiile sale.

II.2 Statul şi criminalitatea în România

Paginile anterioare ne-au ajutat să schiţăm o imagine generală asupra societăţii româneşti. Acesta este contextul în care trebuie să plasăm fenomenul criminalităţii. Vom respecta formula de prezentare a criminalităţii pentru care am optat în primul capitol. Astfel, ne propunem, pentru început, să investigăm mecanismele prin care Statul şi-a exercitat controlul asupra criminalităţii în societatea românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. H. G. Wells în *A Modern Utopia*, considera criminalitatea un semn al eşecului Statului : „*Crime and bad lives are the measure of a State's failure, all crime in the end is the crime of the community*". Desigur, absenţa totală a actelor criminale este o utopie, însă eficienţa unui Stat poate fi măsurată şi prin capacitatea acestuia de a controla criminalitatea pe teritoriul său.

Discuţia despre relaţia Stat-criminalitate în Europa Occidentală ne-a permis identificarea unor cauze care ar fi condus la „civilizarea" treptată a societăţilor în perioada 1750-1914. Scăderea standardului de agresivitate acceptată, dezvoltarea instituţiilor Statului, în special Poliţia şi Închisoarea, pierderea semnificaţiei culturale a „onoarei", dar şi apariţia protestantismului şi a culturii individualismului din secolul al XVI-lea, au contribuit, potrivit celor mai mulţi istorici şi sociologi, la procesul general de scădere a criminalităţii în Europa Occidentală. Pentru societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu putem prelua decât o parte din explicaţii. La acestea se adaugă elemente care ţin de condiţiile locale. La prima vedere, se remarcă un decalaj între societăţile occidentale şi cea românească în privinţa controlării criminalităţii. La sfârşitul secolului al XIX-lea, încă mai acţionau bande de tâlhari în oraşe sau, mai ales, în zonele rurale din România, însă în Franţa sau în Anglia, epoca de aur a acestora fusese în secolul al XVIII-lea. Situaţia era ex-

[85] Gheorghe Iacob, *Consideraţii generale,* în Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 32.
[86] *Ibidem,* p. 31.
[87] *Ibidem,* p. 44.

plicabilă şi prin ineficienţa administrativă din România. La 1900, în Bucureşti existau 36 de agenţi de poliţie, Iaşiul avea 4, Ploieşti 8, iar Craiova avea 7. În 32 de oraşe din România acţionau 143 de agenţi[88]. Ca o comparaţie, Locotenentul Parisului avea, la mijlocul secolului al XVIII-lea, 3.000 de oameni în subordinea sa. Totuşi, nu trebuie să ignorăm ritmurile diferite de dezvoltare economică, socială sau instituţională. De asemenea, România era încă un stat nou apărut pe harta Europei. Independenţa fusese recunoscută doar în 1878, iar procesul unificării începuse din 1859. În Europa Occidentală,

Statul s-a orientat spre interior, spre societate, controlând criminalitatea, din epoca monarhiei absolutiste. În România, această mişcare a avut loc mult mai târziu, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales în ultimele două decenii ale secolului. Aşadar, nu este surprinzător să descoperim că autorităţile din România urmăreau bandiţi ca Pantelimon şi în 1911. Poate că ar fi mai inspirată o comparaţie între România şi Italia din această perspectivă. Unificarea statală s-a realizat tot în aceeaşi perioadă, dar potenţialul Italiei era superior celui al României. După unificare şi autorităţile din peninsulă se confruntau cu bandele de tâlhari, îndeosebi în sudul ţării.

Care era standardul de violenţă acceptată în România secolului al XIX-lea ? Se pare că perioada de început a secolului a fost marcată de incertitudini şi de nesiguranţă. Studiul lui Toader Nicoară[89] a evidenţiat multiplele pericole la care au fost expuşi locuitorii din Principate la începutul secolului: calamităţi naturale, fiscalitate excesivă şi invazii străine dese. Autorul menţionează şi fenomenul „diminuării riscului natural"[90]. Începând cu timpurile moderne, calamităţile şi ameninţările au ca sursă predilectă nu natura, ci factorul uman, concretizat prin războaie, conflicte interne, etc. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului al XX-lea, România nu a fost implicată în războaie purtate pe teritoriul său[91] şi nici revoltele ţărăneşti majore nu au fost frecvente. Care era gradul de violenţă din interiorul societăţii? Din perspectiva Statului, fenomenul criminalităţii arată evoluţia violenţei în societate, dar nu toate actele violente erau şi criminale. Aşa cum arată Norbert Elias, standardul de agresivitate dintr-o societate poate cunoaşte variaţii mari în timp, în funcţie de măsura în care acea societate este treptat „civilizată"[92]. Nu putem lăsa la o parte nici construcţia Statului modern şi disponibilitatea acestuia de a „disciplina" orice acte violente care sunt criminalizate. Spre mijlocul secolului, capacitatea Statului de a controla fenomenul nu era tocmai impresionantă. În primii ani ai secolului al XX-lea, prin reformele care au vizat instituţiile Statului, acesta era capabil să ofere o replică mult mai bună criminalităţii. În cronica sa despre Bucureşti[93], Constantin Bacalbaşa scoate în evidenţă situaţia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Lucrarea lui Bacalbaşa a fost publicată în 1927 şi pentru autor sunt evidente diferenţele faţă de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. El re-

---

[88] Ion Bulei, *Lumea românească la 1900*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1984, p. 104. Sigur, aceste cifre par derizorii, însă ele fac referire doar la un tip de poliţie. La acea dată, în Bucureşti existau sergenţi de oraş, jandarmi, poliţie municipală. Doar numărul sergenţilor de oraş din Bucureşti era de 1.200 la 1903.

[89] Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830,* Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.

[90] *Ibidem,* p. 363.

[91] Oraşele de la Dunăre au fost totuşi atacate de turci în timpul Războiului de Independenţă. De asemenea, pe teritoriul României erau staţionate trupe ruseşti şi nu de puţine ori, localnicii au avut de suferit de pe urma acestora.

[92] Norbert Elias, *op. cit.,* vol I, pp. 234-235.

[93] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol I-IV, Bucureşti, Editura ziarului „Universul", 1927.

lata cum Ionel Isvoranu, un fost ofiţer de cavalerie, provoca dese scandaluri şi bătăi cu banda sa: *„faptele lui Isvoranu care astăzi ar ridica presa şi întreaga opinie publică, pe vremea aceea erau privite ca inocente petreceri ale unui cuconaş*”[94]. Tot în aceeaşi perioadă, mai precis pe 2 mai 1871, un grup de conservatori a adresat o petiţie corpurilor legiuitoare. „Petiţia de la Iaşi”, acuza printre altele „lipsa de dreptate” din România. Cu referire la revoluţia de la Ploieşti din 8/20 august 1870 şi la Alexandru Candiano-Popescu, petiţia critica indulgenţa justiţiei: „*Un revoltant încearcă cu arma în mână a face o lovire de stat şi proclamă la noi republica, pe când forma legală a statului nostru este monarhia constituţională. Acel criminal este achitat de juriu şi în urmă, nu numai primit în sînul său de fosta Adunare, dar încă îngăduit de a o reprezenta înaintea domnitorului*”[95]. Eliminarea pedepsei cu moartea din Codul Penal din 1865 şi introducerea juriului erau privite drept cauze ale creşterii criminalităţii: „De când a fost desfiinţată pedeapsa capitală şi s-a introdus juriul, prădăciunile şi omorurile au luat o întindere înspăimântătoare la noi”[96]. La începutul secolului al XIX-lea incidente grave aveau loc chiar şi în tribunale. În 1904, Constantin Mărăcineanu, condamnat la 12 ani de muncă silnică pentru omor, a făcut recurs şi, în sala de judecată, a tras mai multe focuri de revolver către judecători şi procurori, rănindu-l pe Ciru Economu[97].

La începutul secolului al XX-lea, autorităţile încep să se implice în acţiuni care să pregătească integrarea socială a deţinuţilor după eliberare. Astfel, în 1907, în mai multe penitenciare din ţară sunt ţinute conferinţe pentru moralizarea deţinuţilor. Aceste conferinţe, ţinute de avocaţi, preoţi, institutori sau medici, abordau teme precum: „Pocăinţa”, „Libertatea”, „Munca”, „Sufletul”[98]. Iniţiativa nu a avut efectul scontat în toate situaţiile deoarece deţinuţii nu înţelegeau conceptele abstracte despre care vorbeau avocaţii sau preoţii, iar pentru aceia care îşi petrecuseră cea mai mare parte a vieţii în închisori, libertatea nu însemna prea mult[99]. E de remarcat oricum această iniţiativă a autorităţilor care viza diminuarea numărului infractorilor recidivişti.

Capacitatea autorităţilor de a răspunde eficient în unele momente reprezintă doar un aspect al problemei. O prezentare exhaustivă a evoluţiei violenţei în societatea românească ar însemna, de fapt, o investigaţie atentă asupra societăţii româneşti moderne. Sursele care pot oferi indicii limitează posibilitatea de a da un răspuns complet, valabil la toate palierele societăţii. Astfel, gradul de acceptare a violenţei în lumea rurală este mai greu de definit decât cel din lumea oraşelor. Mai mult, unor medii diferite le corespund şi indivizi cu un statul social variat. Dacă în mediul rural, bătăile apar drept cele mai frecvente manifestări ale violenţei, pentru membrii elitei, duelul era cea mai evidentă formă

---

[94] *Ibidem,* vol I, pp. 77-78.
[95] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra desvoltării politice a României sub domnia lui Carol I,* vol I 1866-1876, Bucureşti, Socecu, 1897, p. 59.
[96] *Ibidem.*
[97] Ioan C. Barozzi, *Repertoriul General de Jurisprudenţă Română 1862-1906,* Vol IV, Bucureşti, Editura ziarului „Curierul Judiciar”, 1908, p. 459.
[98] Arhivele Naţionale Istorice Centrale, *Fond Vornicia Temniţelor (Direcţia Penitenciarelor),* Dosar 2/1907, f. 2.
[99] *Ibidem,* Dosar 2/1907.

a acesteia. Studiul[100] lui Andrei Oişteanu despre duelul la români, arată că acestea nu erau, de obicei, înfruntări reale, existând totuşi câteva excepţii.

Funcţiile de prevenire, control sau pedepsire a actelor criminale erau exercitate de Stat îndeosebi prin cele două instituţii, caracteristice epocii moderne: Poliţia şi Închisoarea. Acestea existaseră, în forme diferite, şi înaintea unificării Moldovei cu Muntenia. Perioada care se întinde de la Unire până la Primul Război Mondial a adus transformări fără precedent în istoria celor două instituţii.

În mod frecvent istoricii aduc în discuţie fenomene, evoluţii, concepte sau descriu modul în care funcţionau anumite instituţii. Acestea nu pot surprinde în totalitate diversitatea „concretului", a realităţii aşa cum au perceput-o contemporanii. Faptele, cu interpretările lor variate, oferă destule indicii referitoare la organizarea sau eficienţa Poliţiei, în cazul de faţă. În noaptea de 27/28 ianuarie 1894, Prefectul Poliţiei Capitalei, Mihail Rasty este chemat de la balul la care se afla pentru că poliţiştii se luptau cu o bandă de tâlhari. Rasty, fost combatant în Războiul de Independenţă[101], îi urmărea la un moment dat pe bandiţi cu sabia scoasă, deşi aceştia erau înarmaţi cu arme de foc. Doar un tâlhar a fost prins, însă mai mulţi poliţişti au fost răniţi. În ziare, activitatea Poliţiei a fost aspru criticată: „serviciul de siguranţă e ridicul"[102] (Fig. 1.). Într-adevăr, Poliţia nu era tocmai eficientă, dar au fost făcute progrese certe în comparaţie cu jumătatea secolului al XIX-lea. Fără a fi o direcţie de cercetare privilegiată în istoriografia din România, istoria Poliţiei este totuşi prezentată în două lucrări recente – *Istoria Poliţiei Române de la origini până în 1949* (2000), a lui Lazăr Cârjan şi *Din istoria poliţiei române* (2006), publicată de Florin Şinca.

Au fost identificate o serie de ranguri din Evul Mediu care corespundeau atribuţiilor Ministrului de Interne sau Prefectului Poliţiei din epoca modernă. Marele Vornic avea îndatoriri similare Ministrului de Interne. În subordinea sa se afla şi vătaful de vânători. Acesta era comandantul gărzii personale a domnitorului, dar avea şi alte responsabilităţi: supraveghea vagabonzii şi cerşetorii, reprima pe cei recalcitranţi şi controla călătorii din hanuri şi străinii. El ar putea fi asimilat funcţiei de Prefect al Poliţiei de mai târziu[103]. Din secolul al XVII-lea, denumirea oficială dată şefului Poliţiei devine *agă*, termen turcesc care se referea iniţial la comandantul ienicerilor, dar care era şi şeful Poliţiei din Istanbul[104]. Această funcţie a fost înlocuită cu cea de Şef al Poliţiei pentru Bucureşti în 1848, iar în 1859 titlul corespunzător a devenit Prefectul Poliţiei – inspirat, fără doar şi poate, de modelul francez. Ministerul de Interne şi-a căpătat denumirea modernă din 1861. Până atunci era Ministerul Trebilor din Läuntru[105].

La jumătatea secolului al XIX-lea, Capitala era împărţită în cinci zone sau culori: roşu, galben, negru, albastru şi verde. Câte un comisar răspundea de fiecare culoare. În subor-

---

[100] Andrei Oişteanu, *Duelul la români,* în „România literară", 2005, nr. 21, 22, 37, disponibil la http://www.romlit.ro/duelul_la_romni_de_la_dimitrie_cantemir_la_lucian_blaga?op=aartlist&aid=639&year=2005, accesat la data de 15.02. 2012.

[101] Dimitrie R. Rosetti, *Dicţionarul Contimporanilor,* Bucureşti, Editura Lito-Tipografiei „Populara", 1897, p. 159.

[102] „Adevěrul", anul VII, nr. 1765, 29 ianuarie 1894, pp. 2-3.

[103] Lazăr Cârjan, *Istoria Poliţiei Române de la origini până în 1949,* Bucureşti, Editura Vestala, 2000, pp. 12-13.

[104] *Ibidem*, p. 13.

[105] *Ibidem,* pp. 14-15.

dinea acestuia se aflau subcomisarii care, la rândul lor, erau superiori ierarhic epistaţilor şi vătăşeilor. Paza de noapte a oraşului era asigurată de 40 de dorobanţi călare[106].

[106] *Ibidem,* p. 15. Culoare roşie reprezenta centrul oraşului, iar celelalte, negru, verde, albastru şi galben zonele de margine. Organizarea pe culori se regăsea şi în alte oraşe. De exemplu, în 1890, oraşul Buzău era împărţit în patru culori. Aici existau un poliţai, doi comisari şi 84 de sergenţi de stradă la o populaţie de 23.000 de locuitori. Vezi Constanţa Tănase, *Poliţia Buzoiană în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* în Ion Sultănescu (coord.) „Din cronica poliţiei la curbura Carpaţilor", Buzău, MAD Linotype, 1996, p. 36.

LUNI, 7 FEBRUARIE, 1894 3

DON COLONEL RASTY DUPĂ BANDIŢI

O dată Păcală s'a apucat de și-a [...]ris pe căciulă: «eŭ am omorit nouă suflete cu o mînă».

Pe vremea aceea, voinicia eră so[co]tită lucru mare. De asta, toată lu[mea] fugea de Păcală, căci fie-care-și [zi]cea:

— Al dracului ăsta! E 'n stare să omoare nouă suflete cu o mînă!

Dar un om mai curagios s'a apu[ca]t să 'ntrebe pe meșterul Păcală:

— Cum făcușĭ, nene de-aĭ omorit [no]uă cu o mînă?

— Iaca bine, a răspuns Păcală. Se [ad]unaseră o mulțime de muște la [o o]ale miere. Eŭ de colo, cum le-am [vă]zut, pac cu mîna peste ele, — și am [o]morît nouă! Astea sînt sufletele, că [d]ar și muștele aŭ suflet!

* * *

Păcală eră spiritual, pe semne.

La rîndul luĭ, Don colonel Rasty, — un fel de Păcală cazon, — s'a apucat și el de isprăvĭ.

Ațĭ auzit și Dumneavoastră, că acest don Colonel a fost însărcinat cu prinderea bandiților din Bucureștĭ, și că bieții bandițĭ nu mai știŭ unde să se ascundă de spaima luĭ don Colonel.

Lumea, ca lumea, nu prea crede că don prefect să fie așă de voinicos. Și poate că are dreptate. Barbă are destulă, slavă Domnuluĭ; lung e de ajuns; cățel i-a lăsat Dumnezeŭ. Dar despre partea vitejiei se cam îndoesc mulțĭ.

Lumea e rea, — că de aia-ĭ lume.

Și, pentru ca să vă conving că Don Colonel Rasty e cu adevărat un viteaz mai dibaci de cît Păcală, am să vă povestesc cum ha-ha era să prindă pe Ionescu-Dascălu.

* * *

Don Colonel jucase la palat chindia nemțească. Taman eră leorcăit de apă și de joc, cînd hop! vine vestea că a intrat zavergiul la Grozăvești.

Acu-ĭ acu! Ce te facĭ don Prefect?

Nicĭ una, nicĭ două, ia un reghiment de comisarĭ și de spionĭ și pleacă la bătălie.

Ațĭ fi auzit și dumneavoastră că fie-care făt-frumos avea cîte un cal năzdrăvan. Don Colonel n'are cal, măcar că-ĭ cavalerist, — pe semne că i-s'a pus calu 'n grevă; dar are ceva mai mult, are un cuțu.

Cum ajung la casa unde mergea vorba că s'a ascuns bandițu, don Colonel descalică după cățel și s'așază la pîndă.

O dată numa ce s'auziră niște focurĭ de revolver.... Să te țiĭ, don prefect!

Și, pînă să zică pis, unde mi-țĭ ese bandițu din casă, cu o labă 'n cer și cu una 'n pămînt. Jandarii și spionii o sfecliseră, iar don Colonel o băgă pă mînică.

Așă, dacă l-a văzut bandițu că-s mămăligĭ, nicĭ n'a vrut să 'șĭ pue mintea cu eĭ, și a luat-o razna peste cîmp.

Cînd l'a văzut don Colonel că fuge, a dat ordin la spionĭ și la jandarĭ să se ia după el. Dar jandarii se făcură leacă de pămînt; cît pentru spionĭ, îĭ bătuse Dumnezeŭ pă loc.

— Tiŭ! Mai mare ocara strigă don Colonel. Ne scapă afurisitu din mînă!

Și țiui! începu să dea fuga cu sabia scoasă după tîlhar.

Tîlharu ajunsese departe, ca la trei bătăĭ de pușcă. De abia 'l mai zărea cum făcea nas mare lu don prefect.

Dar nicĭ Rasty nu-ĭ prost. Se făcu că-ĭ călare, și începu să dea fuga [...] gînd: Di mîrțoagă!

Jandarii să desmeticiseră și se [...] văĭleaŭ de rîs. Numa cățelu mai [...] dracului. El, pur'cică nicĭ nu era [...] răsboiŭ, își vedea de treburile [...]

Vorba cîntecului:

Iar cățelul luĭ Rasty,
Cînd banditul se ivi
Și 'ncepu să-ĭ strige: ai,
El făcu pe loc pipi!...

Fig. 1. Ziarul „Adevărul”, anul VII, nr. 1774, 7 februarie 1894, p. 3.

Regulamentul Organic, intrat în vigoare din 1831, în Ţara Românească şi din 1832 în Moldova, a oferit prima organizare majoră a poliţiei în cele două principate, în secolul al XIX-lea. Departamentul Trebilor din Lăuntru avea în subordinea sa trei secţii, dintre care numai prima îngloba responsabilităţi specifice Poliţiei[107]. Tot acest act a stabilit împărţirea Capitalei în cinci „vopseluri” („culori” din 1852) şi a Iaşiului în „cvartaluri”. În Iaşi, la mijlocul secolului se pot identifica două tipuri de poliţie : „obişnuita poliţie” – care se ocupa de ordinea şi siguranţa publică şi „înalta poliţie” – care avea atribuţii legate de siguranţa domnitorului sau a guvernului[108]. Şeful poliţiei, în fiecare din cele două oraşe, era *vel aga*[109]. De la jumătatea secolului, cei care lucrau pentru poliţia Bucureştiului primeau şi un salariu fix lunar. Până atunci, ei erau plătiţi din amenzile încasate. Totodată, a fost introdusă şi uniforma[110].

[107] Lazăr Cârjan*, op. cit.*, p. 99.
[108] Florin Şinca, *Din istoria Poliţiei Române,* vol II, Bucureşti, Tipografia RCR Print, 2007, p. 51.
[109] Lazăr Cârjan, *op. cit.,* p. 101. În Bucureşti a fost adăugată a şasea culoare, alb, în 1901.
[110] *Ibidem,* p. 104.

În fiecare oraş, poliţia era condusă de un *poliţai maistăr*. El avea în subordine doi *ca-sinprestavi*, patru *epistaţi*, cinci *dorobanţi*. Poliţia avea atribuţii extinse: asigurarea liniştii publice, a siguranţei persoanelor şi a bunurilor, a ordinii pe durata zilei şi a nopţii, a curăţeniei publice, supravegherea călătorilor, controlul străinilor, paza instituţiilor publice, stârpirea vagabonzilor, a cerşetorilor şi a hoţilor, prevenirea incendiilor. Regulamentul Organic înfiinţase şi Tribunalele de Poliţie la Bucureşti şi la Iaşi, compuse din câte trei judecători, unde se judecau acte minore – calomnii, certuri, găinării[111].

Această organizare a fost completată în anii următori prin măsurile luate de domnitori precum Mihail Sturdza (1834-1849) şi Grigore Ghica-Vodă (1849-1853; 1854-1856) în Moldova, iar în Muntenia de Gheorghe Bibescu (1843-1848) şi de Barbu Dimitrie Ştirbey (1849-1853; 1854-1856). Astfel, personalul a fost mărit, atribuţiile extinse şi unele dispoziţii iniţiale modernizate[112]. Numărul dorobanţilor folosiţi pentru menţinerea ordinii publice a ajuns la 100. A crescut şi numărul vătăşeilor din mahalalele Bucureştiului, ajungând la 340. În acelaşi timp, pompierii au devenit un corp separat[113]. Din 1856 au fost introduşi guarzii de noapte, care vor deveni sergenţii de oraş, cu un efectiv de 480 de oameni, conduşi de un căpitan[114]. Aceştia nu doar păzeau, ci aveau şi atribuţii de supraveghere a populaţiei. În regulamentul lor din 1862 se preciza că: „sergenţii vor trage cu urechea pe nesimţite la orice vor auzi vorbindu-se despre guvern, miniştri, vreo hoţie, ridicare a poporului, conspiraţie"[115].

Regulamentul Organic conţinea şi prevederi – 12 articole, care făceau referire la organizarea poliţiei în lumea rurală. În sate, ordinea publică era asigurată prin participarea locuitorilor. Sătenii trebuiau să se lupte cu tâlharii şi să-i aresteze. În caz contrar, ei puteau fi sancţionaţi[116], dar se pare că dispoziţiile nu erau puse în practică. Barbu D. Ştirbey a încercat să-i motiveze pe săteni în această privinţă. Din 1851, satele în care aveau loc tâlhării plăteau despăgubirile, iar cârmuitorii lor îşi pierdeau slujba dacă nu luau măsuri pentru prinderea răufăcătorilor[117].

La mijlocul secolului se pare că autorităţile nu controlau eficient criminalitatea din mediul rural. Nicolae Şuţu relata cum satele erau lipsite de supravegherea poliţiei: „Fărădelegile trec cel mai adesea neobservate şi când autoritatea centrală e chemată să constate o crimă sau să ordone urmărirea răufăcătorilor, e aproape totdeauna prea târziu pentru a ajunge la o reprimare eficientă"[118]. Pentru străinii care ajungeau în Principate, criminalitatea părea a fi redusă. La 1854, un anume O'Brien, spunea că „nici chiar ţiganii, care alcătuiesc o parte relativ mare a populaţiei, nu se dedau la furturi"[119]. Mai multe surse menţionează numărul mic de condamnaţi din închisori pentru a demonstra faptul că în Principate criminalitatea era scăzută. Niegebaur, la 1848, afirma: „În

[111] Nicolae Mandrea, *Magistratura în Statul Român,* în „Convorbiri literare", anul XX, Nr. 9, 1 decembrie 1886, p. 723.
[112] Lazăr Cârjan*, op. cit.*, p. 114.
[113] Florin Şinca, *op. cit.*, p. 51.
[114] *Ibidem.*
[115] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, Dosar 445/1862, f. 46.
[116] Lazăr Cârjan*, op. cit.*, p. 118.
[117] *Ibidem,* p. 120.
[118] Nicolae Şuţu, *Memoriile Principelui Nicolae Şuţu,* traducere din limba franceză, introducere, note şi comentarii de Georgeta Penelea Filitti, Bucureşti, Editura Fundaţiei culturale Române, 1997, p. 354.
[119] Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german 1785-1918,* traducere din germană şi introducere de Dumitru Hîncu, Bucureşti, Editura Univers, 1985*,* p. 202.

privinţa numărului de condamnaţi, cel mai bine se prezintă situaţia în Moldova şi Valahia, căci dacă în Europa există în medie un condamnat la 1.000 de oameni, aici bunul simţ al poporului se dezvăluie în cea mai avantajoasă lumină prin cea mai mică cifră de puşcăriaşi”[120]. De asemenea, Rasch, în 1873, precizează că în închisoarea din Bucureşti găsise un număr foarte mic de delincvenţi în comparaţie cu marea populaţie a oraşului. În fond, acesta este un criteriu nu tocmai potrivit în cazul Principatelor, pentru că existau puţine închisori la acea vreme, care nu puteau adăposti un număr prea mare de deţinuţi[121]. În 1863, V. Derblich a remarcat că: „ţăranul e evalvios [...], respectuos faţă de lege şi de cei ce o aduc la îndeplinire”. Şi el a menţionat numărul celor închişi la puşcăria din Bucureşti, dar atenţiona că numărul acestora era în creştere şi una din cauze ar fi, potrivit lui, „prea marea blândeţe a noului cod penal”[122]. Referirea la noul cod penal intrigă, din moment ce Codul Penal a fost schimbat în 1864 şi a intrat în vigoare din 1865. Acesta este probabil codul penal vizat de comentariul călătorului pentru că precedentul, cel din 1852, conţinea încă o serie de prevederi precum pedeapsa cu moartea sau bătaia.

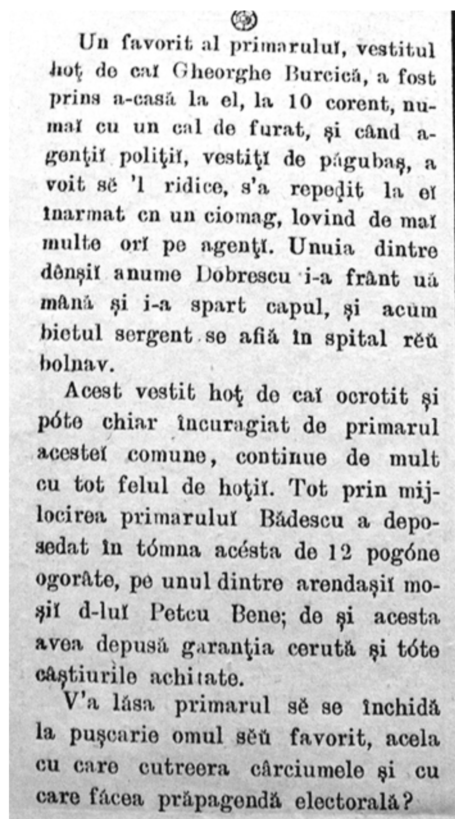
După Unire, în 1865, a fost întocmit un proiect de lege al poliţiei rurale. Acest proiect, structurat pe 7 capitole, includea prevederi extinse care abordau şi chestiuni precum păşunarea vitelor sau stârpirea insectelor, păsărilor şi animalelor dăunătoare. În 1868, a fost votat şi în acelaşi an, pe 25 decembrie, „Monitorul Oficial” publica textul legii poliţiei rurale. Prefecţilor li s-a cerut să facă cunoscute prevederile acestei legi cetăţenilor[123]. Legea poliţiei rurale din 1868 este esenţială pentru înţelegerea modului de organizare a poliţiei în lumea satelor pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. De asemenea, această lege a rămas în vigoare timp de patru decenii. Sistemul său de pază prevăzut la sate va fi preluat şi în legile de organizare a comunelor rurale din 1904 şi 1908. Cumva, legea poliţiei rurale este o continuare a tradiţiei medievale de organizare a satelor, dar şi a dispoziţiilor din deceniile anterioare din Regulamentul Organic şi din 1851[124].

Ne vom concentra asupra capitolului al IV-lea (articolele 60-88) din textul legii[125], cel care făcea referire la „paza contra făcătorilor de rele şi contra dărilor de foc”. Pentru început, paza de zi şi de noapte a fiecărei comune împotriva „făcătorilor de rele” trebuia făcută de locuitorii ei. Toţi locuitorii între 18 şi 60 de ani erau organizaţi în căprării de câte 10 oameni. Conform articolului 68, primarul verifica dacă sătenii erau la posturile lor şi îşi făceau datoria[126]. Ei mai trebuiau să-i prindă pe răufăcători şi să dea alarma. Legea descria şi procedurile în cazul urmăririi tâlharilor, prinderii sau uciderii acestora. Sătenii răniţi sau rudele celor ucişi primeau compensaţii în bani. Pe de altă parte, cei care nu-şi făceau datoria erau amendaţi. Legea prevedea şi obligativitatea de a interveni dacă atacurile răufăcătorilor vizau locuinţe, hanuri şi cârciumi din afara satelor[127].

---

[120] *Ibidem,* p. 205.
[121] *Ibidem.*
[122] Nicolae Iorga, *Istoria Românilor prin călători,* vol IV, Bucureşti, Editura Casei Şcolelor, 1929, p. 52.
[123] Lazăr Cârjan*, op. cit.*, p. 122.
[124] *Ibidem,* p. 123.
[125] Disponibil în mai multe colecţii de legi. Vezi Ioan M. Bujoreanu, *Colecţiune de legiuirile României vechi si noui: legi, procedure, regulamente, decrete, instrucţiuni, formularii, convenţiuni, concesiuni, statute, circulare instructive, tablouri ,* vol I, Bucuresci, Noua Typographie a Laboratoriloru Români, 1873, pp. 914-920 şi Constantin Hamangiu, *Codul General al României. Legi uzuale*, vol II, Bucureşti, Leon Alcalay, 1900, pp.105-112.
[126] Ioan M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 917.
[127] *Ibidem,* p. 918.

Dificultăţile legate de aplicarea acestei legi au dus la o serie de propuneri de modificare în anii următori. Prefectul de Vâlcea raporta la 30 septembrie 1874 că doar jumătate din săteni chiar participă la paza satelor[128]. O propunere cerea amendarea şi destituirea subprefecţilor care nu vizitau cel puţin o dată pe lună toate comunele din circumscripţia lor[129]. În 1876, o altă propunere a fost exprimată: „indivizii fără căpătâiu" să nu fie primiţi în comune rurale. Formularea „indivizii fără căpătâiu" era vagă şi fiecare comună trebuia să evalueze onorabilitatea străinilor înainte de a hotărî dacă să-i primească[130].

Un favorit al primarului, vestitul hoţ de caĭ Gheorghe Burcică, a fost prins a-casă la el, la 10 corent, numaĭ cu un cal de furat, şi când agenţiĭ poliţiĭ, vestiţĭ de păgubaş, a voit sĕ 'l ridice, s'a repeḑit la eĭ înarmat cu un ciomag, lovind de maĭ multe orĭ pe agenţĭ. Unuia dintre dânşiĭ anume Dobrescu i-a frânt uă mână şi i-a spart capul, şi acum bietul sergent se află în spital rĕŭ bolnav.

Acest vestit hoţ de caĭ ocrotit şi póte chiar încuragiat de primarul acesteĭ comune, continue de mult cu tot felul de hoţiĭ. Tot prin mijlocirea primaruluĭ Bădescu a deposedat în tómna acésta de 12 pogóne ogorâte, pe unul dintre arendaşiĭ moşiĭ d-luĭ Petcu Bene; de şi acesta avea depusă garanţia cerută şi tóte căştiurile achitate.

V'a lăsa primarul sĕ se închidă la puşcarie omul sĕŭ favorit, acela cu care cutreera cârciumele şi cu care făcea prăpagendă electorală?

Fig. 2. Ziarul „Steagul Liberal", anul I, nr. 6, 16 noiembrie 1889, p. 4.

Se pare că cele mai grave încălcări ale legii poliţiei rurale interveneau în situaţiile în care nici autorităţile locale, nici sătenii nu încercau să-i urmărească pe răufăcători. În unele cazuri, aceştia chiar erau ajutaţi de localnicii care îi găzduiau (Fig. 2.). De pildă, în 1884, în judeţul Putna a fost dat un avertisment primarului din comuna Sicoreşti pentru că n-a respectat procedura legii poliţiei rurale. După apariţia unei bande de 12 tâlhari pe teritoriul comunei, el nu a pornit urmăririle şi nici n-a anunţat procurorul[131]. La 14 august 1871, la Prefectura judeţului Argeş s-a făcut o denunţare împotriva primarului din Mioveni că l-ar adăposti pe celebrul bandit Ghinea, pe care autorităţile îl urmăreau de ceva vreme[132]. Chiar şi în Capitală, răufăcătorii cunoscuţi erau protejaţi. În 1867, încercarea de capturare a banditului Mihale Bunea a eşuat pentru că gazda acestuia l-a imobilizat pe unul dintre sergenţii care-l urmăreau şi Bunea a avut timp să scape[133]. Banditul Simion Licinski care a acţionat în Dobrogea la sfârşitul secolului era adăpostit de mai mulţi localnici[134]. Astfel de sincope nu reprezentau însă o regulă. În destule situaţii, intervenţia energică a locuitorilor a dus la prinderea sau la descurajarea tâlharilor. În februarie 1869, un anume Barbu Negoiţă din comuna Ionescii, judeţul Gorj a fost atacat de bandiţi. Aceştia nu l-au jefuit pentru că a

128 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, Dosar 171/ 1874, f. 9.
129 *Ibidem,* f. 88.
130 *Ibidem,* f. 89.
131 Idem*,* Fond Ministerul Justiţiei, dosar 11/1884, f. 21.
132 Idem*,* Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 5/1871, f . 103.
133 *Ibidem,* dosar 70/1867, f. 2.
134 Gabriel Constantinescu, *Percepţia criminalităţii în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Imaginea banditului Simion Licinski în cultura populară,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat", vol VI, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, p. 217.

intervenit straja comunală, iar bandiţii au fost prinşi[135]. Şi în oraşe, poliţia îşi arăta eficienţa în unele situaţii. În 1870, procurorul Tribunalului din Brăila îl informa pe Ministrul de Interne că prin energia şi activitatea lui Constantin Bacalbaşa, tatăl cunoscutului ziarist şi scriitor, poliţaiul oraşului Brăila, au fost prinşi tâlharii care-l prădaseră pe un anume Apostolu Petre[136].

Autorităţile au luat măsuri şi pentru supravegherea drumurilor principale. Încă din 1863 au fost construite pichete în care se adăposteau jandarmii care trebuiau să intervină dacă ar fi apărut bande de tâlhari[137]. Reacţiile autorităţilor veneau uneori ca răspunsuri la acţiunile răufăcătorilor. Tâlharii atacau casele cantonierilor de cale ferată, punând circulaţia în pericol. Potrivit legii poliţiei rurale, s-ar fi impus ca primarii şi subprefecţii să-i urmărească pe acei bandiţi, însă acţiunile lor nu se ridicau la nivelul aşteptărilor[138]. În special în Argeş, Brăila şi Covurlui asemenea atacuri aveau loc foarte des. În cantoanele de cale ferată au fost puşi gardieni pentru descurajarea tâlhăriilor[139].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o serie de legi şi dispoziţii şi-au pus amprenta pe organizarea forţelor de poliţie din România. La 4 noiembrie 1860, inspirându-se din experienţa occidentală, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a aprobat Legea organizării Poliţiei. Prin această lege, Poliţia era împărţită în cea judecătorească şi cea administrativă[140]. Prin legea comunală din 1864, a fost introdusă poliţia comunală de pe lângă primării. Şeful acesteia era primarul. În oraşele cu peste 3.000 de locuitori, la conducerea poliţiei comunale se afla un Prefect de Poliţie. Agenţii poliţiei comunale erau plătiţi din bugetul comunei, ei fiind independenţi de poliţia administrativă[141]. La 17 martie 1866 s-a înfiinţat garda orăşenească, care a funcţionat până în 1881. Din această gardă făceau parte toţi locuitorii oraşelor între 20 şi 40 de ani. Ei asigurau liniştea şi ordinea publică[142]. La doi ani de la crearea ei, avea un efectiv de 5.000 de guarzi, la care se adăugau caporalii, sergenţii şi ofiţerii. Prin legea din 12 iunie 1878, agenţii poliţiei comunale căpătau calitatea de ofiţeri ai poliţiei judiciare şi aveau dreptul să constate infracţiunile ca şi agenţii poliţiei administrative[143]. Totuşi, agenţii poliţiei comunale erau subordonaţi primarului care-i putea folosi în perioada alegerilor pentru intimidarea adversarilor politici. Legea din 1887, intrată în vigoare în timpul guvernării lui I. C. Brătianu, ca şi precedenta, aducea o oarecare confuzie. Se preciza că poliţia administrativă îndeplinea şi rolul de poliţie comunală, implementând anumite măsuri la cererea primarului. Totodată, nu se menţiona nimic despre poliţia specială din oraşe sau poliţia comunală[144].

La începutul noului secol, Poliţia a fost reorganizată. Poliţia comunală a dispărut. Prin legea din 19 decembrie 1902, se specifica faptul că doar agenţii poliţiei administrative exercitau atribuţiile poliţiei în comunele urbane. De asemenea, au fost desfiinţate barie-

---

135 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, Dosar 71/1869, f. 25.
136 *Ibidem,* Dosar 20/1870, f. 45.
137 *Ibidem,* Dosar 138/1863, ff. 2-7.
138 *Ibidem,* Dosar 7/1876, f . 22.
139 *Ibidem,* f. 53.
140 Cristina Nica, *Poliţia în anii domniei lui Cuza*, în Cătălina Crăciun, „Repere Cultural-Educative. Poliţia Română", Bucureşti, Editura Ministerului Administraţiei şi Internelor, 2010, p. 78.
141 Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 124.
142 *Ibidem.* Acest corp de poliţie avea o organizare militară, pe companii, batalioane şi legiuni. Totuşi, crimele şi delictele membrilor gărzii erau de competenţa justiţiei civile. Vezi Ioan M. Bujoreanu, *op. cit.*, p. 931.
143 *Ibidem,* p. 125.
144 *Ibidem.*

rele oraşelor. Acestea dispăruseră ca urmare a dispoziţiilor Regulamentului Organic, dar oraşele au optat pentru reînfiinţarea lor cu scopul de a percepe accize la intrarea mărfurilor[145]. Posturile de control se aflau la barierele oraşelor, iar guarzii erau le supravegheau. Ei erau numiţi „spirtari” deoarece grija lor cea mai mare era nu se strecoare prin contrabandă, mai ales băuturile spirtoase, pentru care se plăteau cele mai mari taxe[146]. Cu toate că aveau atribuţii fiscale, aceşti guarzi au reuşit să prindă destui răufăcători periculoşi[147]care încercau să iasă sau să intre în Bucureşti. Constantin Bacalbaşa a oferit descrieri savuroase ale confruntărilor din contrabandişti şi guarzi. Prin bariere treceau convoaie mortuare, dar sicriele erau pline cu băutură, femeile gravide purtau, de fapt, recipiente cu spirt, iar în căruţele cu fân erau butoaie. Alţii scobeau copacii şi introduceau butoaie înăuntru[148].

Controlul de la bariere se dovedea a fi o modalitate eficientă de a reduce criminalitatea din oraşe. În 1871, în Bucureşti furtişagurile se înmulţiseră, iar o bună parte erau comise de locuitorii din alte oraşe sau sate care plecau apoi fără a fi controlaţi. Reprezentanţii autorităţilor au conştientizat nevoia de a controla circulaţia locuitorilor în interiorul ţării. O propunere cerea ca barierele să fie păzite de sergenţii care verificau cine intră sau iese din oraş. Oricine ar fi dorit să călătorească trebuia să primească bilete de legitimaţie de la primăria comunei unde locuia[149].

Legea promulgată la 1 aprilie 1903, Legea pentru organizarea Poliţiei Generale a Statului, este considerată primul act legislativ care a organizat cu adevărat Poliţia. Din acest motiv, promotorul ei, Ministrul de Interne Vasile Lascăr, este privit drept „părintele Poliţiei din România”[150]. Această lege stabilea atribuţiile şi competenţele poliţiei. Poate cel mai important este faptul că reglementa stabilitatea agenţilor de Poliţie, scoţându-i în afara luptelor politice[151]. Vechea diferenţiere dintre poliţia comunală sau municipală şi cea administrativă dispărea, fiind organizată o singură forţă de poliţie – poliţia generală a Statului. Ea se afla sub autoritatea Ministrului de Interne. În Capitală, poliţia era condusă de Prefectul Poliţiei, în celelalte oraşe şi judeţe de prefecţii judeţelor, în plase de subprefecţi, iar în comunele rurale de primari[152]. Tot în 1903 a fost reorganizat serviciul sergenţilor de oraş. Ei îndeplineau serviciul de pază atât ziua cât şi noaptea în oraş şi în 1903 efectivul era de 1.200 de oameni. Organizarea lor era militară, fiind conduşi de un sergent major, un ofiţer sau un comandant[153]. În anul următor, un nou regulament viza poliţia din oraşe. Erau stabilite atribuţiile, se realiza deosebirea dintre ofiţerii de poliţie şi agenţii de poliţie. În subordinea prefecţilor de poliţie şi a directorilor prefecturilor de

---

145 *Ibidem*, p. 127.
146 George Costescu, *Bucureştii Vechiului Regat,* Bucureşti, Editura „Universul”, 1944, p. 212.
147 *Ibidem,* p. 213.
148 Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată: 1871-1884,* vol I, Bucureşti, Editura ziarului „Universul”, 1927, p. 293.
149 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 85/1871, f. 12.
150 Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 16.
151 *Ibidem,* p. 17. Vasile Lascăr ar fi spus cu privire la această chestiune: „Amestecul poliţiei şi administraţiei în politică este o calamitate. Nu se face nici poliţie cumsecade, nici politică bună, strică doar moravurile”. Vezi Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 180.
152 *Ibidem,* p. 178.
153 *Ibidem,* p. 182.

poliţie se aflau: inspectorii, poliţaii, comisarii şi subcomisarii[154]. Sergenţii de oraş, agenţii speciali de siguranţă şi jandarmii erau agenţi de poliţie[155].

Pentru lumea rurală a fost creată, în 1893, jandarmeria rurală. Jandarmi existau însă şi în Bucureşti. În 1894, un divizion de jandarmi călare şi o companie de jandarmi pedeştri asigura ordinea publică în Capitală[156]. Prin atribuţii, dar şi organizare, jandarmeria rurală era asociată cu trei ministere: Ministerul de Interne, Ministerul de Justiţie şi Ministerul de Război. Responsabilităţile jandarmeriei rurale erau extinse, ea acţiona ca o poliţie administrativă, dar şi ca o poliţie judiciară. Tot jandarmeria transfera arestaţii – militari sau civili, îndeplinea funcţia de poliţie militară sau fiscală[157]. Organizarea ei era militară, iar în 1895, efectivul se ridica la 778 de jandarmi, 321 de subofiţeri şi 60 de ofiţeri[158]. În anii următori, numărul lor va creşte constant – 2.700 la 1903 şi 6.130 la 1908, prin legea jandarmeriei rurale din acelaşi an[159].

Tot la sfârşitul secolului a fost creată, prin legea de organizare a Ministerului de Interne din 1892, Poliţia de Siguranţă ca o direcţie din cadrul Ministerului de Interne[160]. Aceasta va fi reorganizată în două secţiuni prin legea din 17 martie 1908[161]. Poliţia de Siguranţă avea organizaţii precursoare. Exista de la mijlocul secolului al XIX-lea ideea de „înaltă poliţie”. Cuza recomanda la 1862[162] Prefectului de Poliţie N. Bibescu să acorde atenţie unui serviciu de informaţiuni. În 1864, în cadrul Ministerului de Interne funcţiona şi un „serviciu secret”. Într-o notă confidenţială pentru Ministrul de Interne, Prefectul de Brăila arăta necesitatea menţinerii poliţiei secrete în Brăila, fiindcă era port important şi veneau mulţi străini care trebuiau supravegheaţi. Totuşi, prefectul se plângea ministrului că nu avea fonduri pentru această poliţie secretă[163]. Responsabilităţile poliţiei secrete, transformată în Poliţia de Siguranţă, vizau supravegherea străinilor şi a persoanelor suspecte care ar fi complotat împotriva Statului, Guvernului sau Domnitorului/Regelui. Activitatea anarhiştilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea a fost intens monitorizată de acest serviciu.

Dincolo de această descriere fastidioasă a organizării şi a legilor care au marcat istoria Poliţiei din România, este important de precizat că oamenii care s-au aflat la conducerea instituţiilor au avut, de asemenea, un impact deloc de neglijat asupra eficienţei diferitelor forţe de poliţie. Oare cum ar fi decurs complotul care a dus la detronarea lui Cuza dacă Prefectul Poliţiei Bucureştiului nu era Alexandru Beldiman, considerat de şeful Misiunii Militare Franceze „o nulitate absolută”[164]? Vom lăsa răspunsul pe seama celor pasionaţi de istorie contrafactuală. Funcţia de şef al poliţiei Capitalei era una esenţială în organizarea Poliţiei. În timpul Revoluţiei din 1848, C. A. Rosetti şi I.

[154] *Ibidem,* p. 183.
[155] *Ibidem.*
[156] Florin Şinca, *op. cit.*, vol II, p. 53.
[157] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 131.
[158] *Ibidem,* p. 132.
[159] *Ibidem,* pp. 187-188.
[160] *Ibidem,* p. 133. Din 1888 au fost puse bazele serviciului de siguranţă de către Constantin Forescu şi Puiu Alexandrescu. Vezi Florin Şinca, *op. cit.*, p. 79.
[161] *Ibiem*, p. 198.
[162] Vasile V. Daşkevici, *Istoricul Poliţiei Capitalei. Fosta Agie,* Bucureşti, Tipografia „Culturală”, 1934, p. 35.
[163] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 69/1864, f. 104.
[164] Florin Şinca, *op. cit.*, vol III, p. 43.

C. Brătianu au condus poliţia Bucureştiului[165]. Pe durata mandatului lui Dimitrie Ştirbey, Prefect între 1848 şi 1856, a fost introdusă garda de noapte a Capitalei, s-a mărit numărul dorobanţilor poliţiei la 100 şi a intrat în vigoare Procedura condicei criminale în „iscodirea crimelor, vinelor şi abaterilor"[166]. Mişu Marghiloman (13 aprilie 1860-9 iulie 1861 şi 12 iunie 1863-23 august 1865) a fost unul dintre cei mai energici prefecţi de sub domnia lui Cuza[167]. Radu Mihai (13 mai 1877-27 martie 1879 şi 19 iulie 1879-19 martie 1885), prefect al judeţului Brăila, a devenit Prefectul Poliţiei Capitalei în timpul Războiului de Independenţă[168] şi a reorganizat poliţia din Bucureşti. Comisarii celor cinci culori au devenit comisari-inspectori, oraşul a fost împărţit în 55 de secţiuni poliţieneşti, fiecare sub conducerea unui comisar[169]. Dimitrie P. Moruzi (20 martie 1885-23 martie 1888, 2 martie 1904-12 martie 1907 şi 20 octombrie 1912-4 ianuarie 1914) a rămas cunoscut în epocă pentru petrecerile pe care le dădea: „Lăsaţi cârciumile deschise, lăutarii să cânte şi lumea să petreacă"[170]. Activitatea poliţiei din timpul mandatului său a fost criticată de Nicolae Fleva, mai ales pentru modul în care avusese loc vestita escrocherie cu „apa de aur" a lui Andronic[171]. Generalul Mihail Rasty s-a aflat la conducerea Poliţiei Capitalei între 2 martie 1891 şi 8 iunie 1894. El luase parte la Al Treilea Război Carlist din Spania (1872-1876) în 1875, apoi la Războiul de Independenţă[172].

Miniştrii de Interne influenţau, prin dispoziţiile sau atitudinea lor, funcţionarea Poliţiei la nivel naţional. Mihail Kogălniceanu a ocupat această funcţie de trei ori (11 octombrie 1863–19 iulie 1864, 19 iulie 1864–26 ianuarie 1865 şi 16 noiembrie 1868–24 ianuarie 1870), perioadă în care au fost adoptate măsuri pentru reorganizarea serviciului de poliţie. El a militat pentru limitarea abuzurilor poliţiei şi pentru respectarea legilor în activitatea lor[173]. La iniţiativa lui au fost desfiinţate biletele de drum care au fost înlocuite cu bilete de identitate, valabile pentru un an şi eliberate pentru orice locuitor[174]. Pe durata mandatului generalului Ioan Emanoil Florescu (14 iunie 1865–30 ianuarie 1866), a fost adoptat „Regulamentul pentru serviciul Jandarmeriei în oraş", potrivit căruia Jandarmeria, care rămânea în subordinea Ministerului de Război, răspundea la solicitările Ministerului de Interne pentru îndeplinirea unor misiuni administrative, de pază şi ordine publică. Jandarmii „executau serviciul la prefectura poliţiei, la teatru, concerte, baluri şi serbări publice, fără a se amesteca cu alte trupe"[175].

Poate cel mai important Ministru de Interne din a doua jumătate a secolului a fost Lascăr Catargiu. El a ocupat această funcţie în cinci mandate : 11 mai-13 iulie 1866, 11 martie 1871-31 martie 1876, 29 martie-3 noiembrie 1889, 21 februarie-25 noiembrie 1891 şi 27 noiembrie 1891-3 octombrie 1895. Catargiu este cel care a împiedicat abdi-

---

[165] *Ibidem,* vol II, p. 51.
[166] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 150.
[167] G. A. Tacid, *Prefecţii Poliţiei Capitalei de la 1859-1905,* Bucureşti, Stabilimentul Grafic Albert Baer, 1905, p. 5.
[168] *Ibidem,* p. 20.
[169] Vasile V. Daşkevici, *op. cit.*, p. 37.
[170] Florin Şinca, *op. cit.*, vol III, pp. 30-32.
[171] Nicolae Fleva, *Misterele Poliţiei Capitalei sub Kneazul Dimitrie Moruzi,* Bucureşti, Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1909.
[172] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 151.
[173] Constantin Gheorghe, Miliana Şerbu, *Miniştrii de interne (1862-2007),* Bucureşti, Editura Ministerului Internelor şi Reformei Administrative, 2007, p. 36.
[174] *Ibidem,* p. 37.
[175] *Ibidem,* p. 44.

carea lui Carol I în 1871 şi a devenit prim-ministru într-un moment dificil pentru România[176]. În timpul mandatelor sale a fost adoptată Legea jandarmeriei rurale (1893) sau Legea pentru reînfiinţarea birourilor de paşapoarte (1867). Liderul conservator a fost preocupat să dea Statului o bună administraţie. Citea rapoartele prefecţilor şi dădea cu regularitate dispoziţii de urmat pentru subalternii săi[177]. Stilul său de conducere era autoritar. În septembrie 1874, 20 de tâlhari au jefuit şi torturat un preot din Prahova. O notă a lui Catargiu ameninţa pe prefecţii de Ilfov şi de Prahova că vor fi destituiţi dacă nu-i vor prinde pe acei tâlhari[178]. Cu trei ani înainte, banda tâlharului Petre Ghinea bântuia în judeţele Muscel şi Argeş. Catargiu cerea permanent funcţionarilor din acele regiuni să ia măsuri mai dure împotriva răufăcătorilor. Subprefecţii erau ameninţaţi cu pierderea funcţiilor, iar jandarmii laşi cu pedepse grele[179].

Ion C. Brătianu a fost de 8 ori Ministru de Interne (1 martie-4 august 1867, 13 noiembrie 1867-29 aprilie 1868, 1 mai-12 august 1868, 27 ianuarie 1877-26 mai 1878, 25 noiembrie 1878-5 iulie 1879, *ad-interim* 17 aprilie-15 iulie 1880, 25 ianuarie-1 august 1882 şi 23 iunie 1884-29 aprilie 1887)[180]. Vasile Lascăr, a avut în cele două mandate (21 noiembrie 1896-31 martie 1897 şi 22 noiembrie 1902-13 decembrie 1904) un impact major asupra poliţiei din România. Legea pentru organizarea poliţiei din 1903 este considerată un moment de reper în istoria Poliţiei Române. În discursul său din Senat, la 25 ianuarie 1903 a făcut o pledoarie pentru importanţa poliţiei în societatea românească: „*Orice alte reforme am face, oricât de bune și de folositoare ar fi ele, ar fi de prisos dacă n-am avea garantată mai întâi ordinea publică și siguranța interioară a statului. Cum voiţi, domniile voastre, să se dezvolte o societate și să se întărească un stat dacă nu este mai întâi garantată ordinea publică și siguranța interioară ?*”[181].

În general, lucrările care se ocupă de istoria poliţiei din România nu adoptă o perspectivă comparativă. Statele au preluat unele de la altele inovaţii privitoare la organizarea forţelor de poliţie. Totuşi, evoluţia poliţiei din România nu este privită în contextul dezvoltării acestei instituţii la nivel continental. Prin modul de organizare sau prin reformele care i-au marcat funcţionarea, poliţia din România a fost influenţată de instituţiile similare din spaţiul Europei Occidentale. Se pare că înalţii funcţionari români căutau inspiraţie pentru reforme în alte state. În ianuarie 1903, Vasile Lascăr l-a însărcinat pe Romulus Voinescu, şeful Departamentului Siguranţei Generale, să studieze organizarea şi modul de funcţionare a serviciilor de poliţie din Franţa, Germania şi Belgia[182]. Aceste influenţe pot fi identificate şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Modelul francez de organizare a poliţiei a inspirat cel mai mult pe funcţionarii români. Ca şi în Franţa, în România exista o poliţie administrativă şi una judiciară. Funcţiile purtau denumiri similare: sergenţi de oraş şi comisari. Prefectul Poliţiei din Paris avea drept corespondent pe Prefectul Poliţiei Capitalei. Instituţia jandarmeriei din România era, de asemenea, inspirată din Hexagon. Dacă

---

[176] Carol I, *Memoriile regelui Carol I al Romaniei, de un martor ocular*, vol II 1869-1875, ed. şi pref. Stelian Neagoe, Bucureşti, Scripta, 1993, pp. 19-20.
[177] Ion Bulei, *Lumea românească la 1900,* p. 74.
[178] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 15/1874, f. 8v.
[179] *Ibidem*, dosar 5/1871, f. 75.
[180] Constantin Gheorghe, Miliana Şerbu, *op. cit.*, p. 59.
[181] *Ibidem,* p. 131.
[182] Constantin Gheorghe, *Ministerul de Interne şi modelul european (argumente istorice),* în Cătălina Crăciun, *op. cit.*, p. 8.

readucem în discuţie tipologia lui Clive Emsley[183], putem identifica şi în România cele trei tipuri de poliţie: cea statală civilă, cea statală militarizată şi poliţia civilă municipală. Astfel, poliţia din Capitală şi cea administrativă de pe teritoriul ţării pot fi încadrate poliţiei statale civile. Poliţia comunală sau municipală, cum mai era numită, era o formă de poliţie civilă municipală. În fine, sergenţii de oraş, jandarmeria, atât cea de la oraşe cât şi cea de la sate, dar şi garda orăşenească erau forţe statale militarizate.

În ce măsură era Statul capabil să controleze criminalitatea pe teritoriul său în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ? În aparenţă, existau instituţii eficiente pentru a exercita această funcţie: poliţia, jandarmeria şi serviciul de siguranţă din ultimii ani ai secolului. Au aduse în discuţie câteva cauze care afectau funcţionarea acestor instituţii. Poliţia municipală din oraşe era folosită de primari ca un instrument electoral. La nivel naţional, forţele de poliţie aveau efective prea mici, iar salarizarea acestora nu era motivantă[184]. În diferite regiuni ale ţării şi în anumite perioade, capacitatea Statului de a controla criminalitatea a fost semnificativ diminuată. Dobrogea[185] sau judeţele din nordul Moldovei erau regiuni unde bandele de tâlhari cauzau mari dificultăţi autorităţilor. De asemenea, pe durata Războiului de Independenţă, staţionarea trupelor ruseşti pe teritoriul României a dus la situaţii în care forţele de poliţie nu puteau asigura ordinea şi liniştea publică.

În 1870, în nordul Moldovei acţionau bande de tâlhari care făceau incursiuni şi pe teritoriul Austro-Ungariei. Consulul Austro-Ungariei a trimis o notă pe 28 august 1870 prin care cerea să fie luate măsuri împotriva unei bande de 50 de indivizi formată pe teritoriul României, în nordul Moldovei. Regiunea de graniţă a Austro-Ungariei cu Moldova era vizată de atacurile acestor tâlhari[186]. La 15 septembrie, prefecţii de Neamţ şi de Suceava indicau că organizaseră poteri pentru prinderea bandiţilor care acţionau în Austro-Ungaria, dar n-au avut succes. Ei cereau concentrarea a 50 de dorobanţi şi a 50 de grăniceri în zonă[187]. Se pare că nici această soluţie nu a dat rezultate. Peste o lună, prefectul de Neamţ dădea un nou raport despre tâlhăriile din judeţ. Bandiţii erau urmăriţi de dorobanţi şi de grăniceri, dar se retrăgeau în munţii, unde era foarte dificilă prinderea lor. Mai mulţi drumeţi fuseseră jefuiţi în acele zone[188]. Această problemă din zona de graniţă a Moldovei fusese semnalată încă din 1862, într-o altă notă diplomatică a consulului austriac[189]. Chiar şi mai târziu, în 1874, autorităţile române se confruntau cu asemenea bande. O nouă notă diplomatică arăta că cei mai mulţi bandiţi treceau graniţa spre Moldova unde nu erau urmăriţi de autorităţile locale deoarece crimele se petreceau pe teritoriu străin. Autorităţile din România erau îndemnate să-i urmărească pe aceştia pentru a se stârpi brigandajul. Ulterior au fost transmise şi alte note cu numele tâlharilor căutaţi[190].

---

[183] Clive Emsley, *A typology of nineteenth-century police,* p. 29.

[184] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 145, p. 187.

[185] Pentru criminalitatea din Constanţa, vezi interesanta prezentare din teza de doctorat a lui Paul Dominte, *Viaţa cotidiană în Constanţa (1878-1918),* Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010, pp. 322-337. El se ocupă mai ales de primii ani ai secolului al XX-lea şi insistă pe reflectarea fenomenului în presă.

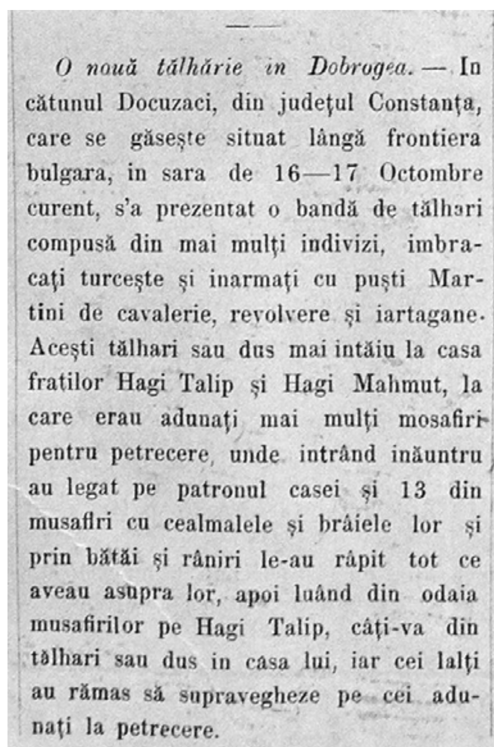
[186] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 20/1870, ff. 315-318.

[187] *Ibidem,* f. 334.

[188] *Ibidem,* f. 385.

[189] *Ibidem,* dosar 449/1862, f. 3, f. 52.

[190] *Ibidem,* dosar 11/1874, f. 1.

O nouă tâlhărie in Dobrogea. — In cătunul Docuzaci, din judeţul Constanţa, care se găseşte situat lângă frontiera bulgara, in sara de 16—17 Octombre curent, s'a prezentat o bandă de tâlhari compusă din mai mulţi indivizi, imbracaţi turceşte şi inarmaţi cu puşti Martini de cavalerie, revolvere şi iartagane. Aceşti tâlhari sau dus mai intâiu la casa fratilor Hagi Talip şi Hagi Mahmut, la care erau adunaţi mai mulţi mosafiri pentru petrecere, unde intrând inăuntru au legat pe patronul casei şi 13 din musafiri cu cealmalele şi brâiele lor şi prin bătăi şi râniri le-au râpit tot ce aveau asupra lor, apoi luând din odaia musafirilor pe Hagi Talip, câţi-va din tâlhari sau dus in casa lui, iar cei lalţi au rămas să supravegheze pe cei adunaţi la petrecere.

Fig. 3. Ziarul „Era Nouă", anul VI, nr. 264, 23 octombrie 1894, p. 3.

Dobrogea era o altă zonă care ridica probleme autorităţilor. Regiunea intrase în componenţa României după Războiul de Independenţă din 1877-1878. Totuşi, în intervalul iunie 1877- iulie 1878, când s-a semnat actul final al Congresului de la Berlin, în Dobrogea se instaurase o administraţie a autorităţilor militare ruse, perioadă considerată una a exceselor, a abuzurilor şi a lipsei de interes faţă de problemele regiunii[191]. Cuvintele primului prefect al judeţului Constanţa, Remus N. Opreanu, la venirea în Dobrogea, în noiembrie 1878, surprind starea generală de nesiguranţă: *„[...] Deabia ne instalaserăm şi cete numeroase de locuitori veneau şi, nu ne cereau, dar ne implorau cu lacrimi în ochi siguranţa vieţii cel puţin. Câte vite mai rămăseseră din resbel, tâlharii se duceau armaţi în bande şi le luau de unde le găseau ca avere proprie a lor. Forţa publică organizată pentru a face să se respecte, conform legii naturale, dacă nu vreunei legi civile, vieaţa şi averea, nu se vedea. Fiecare era lăsat la sate, în voia soartei şi propriilor sale mijloace de apărare"*[192]. În provincie a fost impus un regim excepţional şi siguranţa avea să fie restabilită treptat, pe parcursul următorilor ani[193]. Prin legea din 1880, a fost reglementată organizarea administrativă a Dobrogei. Regiunea era privită în epocă, de unii autori, ca o colonie a României[194], datorită stării de inferioritate economică şi socială a Dobrogei care necesita intervenţia promptă a Statului. Lipsa căilor de comunicaţie, cât şi zonele greu accesibile din cauza reliefului şi a vegetaţiei – dealuri acoperite de păduri şi vii, ar explica parţial, cel puţin, eşecurile repetate ale autorităţilor de a captura bandiţii cunoscuţi din Dobrogea precum Simion Licinski. Ca şi în alte situaţii, autorităţile formau iniţial poteri pentru urmărirea bandelor. De asemenea, forţele poliţiei erau ajutate de soldaţi pentru prinderea tâlharilor. În ultimă instanţă, erau folosiţi poliţişti sau militari deghizaţi. (Fig. 3.)

---

[191] Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei,* Constanţa, Editura Ex Ponto, 1998, p. 345.

[192] Nicolae Negulescu, *Administraţia în Dobrogea veche,* în „Dobrogea 1878-1928. Cincizeci de ani de vieaţă românească", Bucureşti, Cultura Naţională, 1928, pp. 719-734. Tâlharii din regiune constituiau o problemă încă din secolul al XVIII-lea, conform baronului François de Tott *apud* Georges G. Angelesco, *Étude sur la Dobrogea au point de vue de l'organisation des Pouvoirs publics*, Paris, Arthur Rousseau, 1907, p. 82.

[193] Nici chiar la sfârşitul secolului bandele de tâlhari din Dobrogea nu fost eradicate în totalitate. Sate întregi erau atacate de aceste bande. Vezi Căpitanul M. D. Ionescu, *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fisică, politică, economică şi militară,* Bucureşti, I. V. Socecu, 1904, p. 479.

[194] J. Nacian, *La Dobroudja economique et sociale, son passé, son présent et son avenir,* Paris, Librairie Guillaumit et C, 1886, p. 131.

Pe durata Războiului de Independenţă, soldaţii sau civilii ruşi, care se aflau în trecere prin România, au fost implicaţi în numeroase crime, delicte sau contravenţii. De obicei, victimele erau cetăţenii români. Chiar şi funcţionarii Statului au fost atacaţi. Constantin Bacalbaşa a descris succint această stare de spirit. Autorităţile din România nu-i puteau însă judeca pe militarii ruşi care comiteau infracţiuni. Doar tribunalele militare ruseşti aveau acest drept. Mai mult, aceste trupe tranzitau teritoriul ţării şi era dificilă identificarea şi capturarea unor soldaţi care se aflau în marş. Civilii ruşi care ajutau la transportul soldaţilor – parhonţii (pahonţi), cum erau numiţi de contemporani[195], se supuneau legilor României, dar ofiţerii ruşi făceau presiuni pentru eliberarea lor. În aceste condiţii, capacitatea autorităţilor de a controla criminalitatea pe teritoriul ţării era semnificativ redusă. La 5 iulie 1877, un comisar de poliţie din Roman a fost bătut grav de doi soldaţi ruşi[196]. La 26 mai, ajutorul subprefectului de Borcea, Ialomiţa ar fi fost împiedicat să se deplaseze prin judeţ de soldaţii ruşi [197]. Primarul din comuna Oinacul, judeţul Vlaşca a fost bătut tot de ruşi[198]. La Frăţeşti, Ialomiţa, parhonţii ruşi au bătut câţiva oameni, dar subprefecul a intervenit cu călăraşi ca să restabilească ordinea. Totuşi, un ofiţer rus a eliberat pe parhonţi şi i-a arestat pe călăraşi[199]. La 16 iunie 1878, prefectul de Buzău arăta că aveau loc conflicte în timpul nopţii între agenţii poliţiei oraşului şi soldaţii ruşi prin cârciumi[200]. Astfel de cazuri demonstrează că autoritatea funcţionarilor români era subminată. Discuţia poate fi nuanţată. Pentru alţii, autorităţile controlau eficient criminalitatea. În anii Războiului de Independenţă, în Principate au venit mulţi observatori, ziarişti sau militari. Frederic Kohn-Abrest, corespondent al unor ziare franceze şi belgiene admira, printre altele, faptul că bucureştenii nu se fereau de hoţi şi el însuşi în timpul şederii sale n-a fost niciodată victima unui furt[201].

Dacă Poliţia este esenţială pentru prevenirea şi controlarea criminalităţii, Închisoarea este reprezentativă pentru pedepsirea actelor criminale. În a doua parte a secolului al XIX-lea, răufăcătorii condamnaţi pentru delicte şi crime primeau pedepse cu închisoarea. Alte pedepse prezente în legislaţia penală din 1865 erau amenda şi degradarea civică. Pedeapsa capitală fusese abolită prin Codul Penal din 1865, însă chiar şi în deceniile anterioare, nu se aplica decât foarte rar. Termenul „închisoare" este unul general, el poate face referire la o sferă largă de noţiuni: temniţă, puşcărie, arest, ocnă, celulă, carceră, penitenciar[202]. Temniţa grea desemna locul în care îşi ispăşeau pedepsele autorii unor fapte grave. Arestul putea denumi locul unde erau ţinuţi cei bănuiţi că ar fi comis infracţiuni. Ocna era pentru cei condamnaţi la muncă silnică în saline. Penitenciarul a apărut mai târziu, în zona anglo-saxonă şi sugera spaţiul în care îşi executau pedeapsa de privare de libertate, infractorii condamnaţi.

În Evul Mediu, pedeapsa capitală apărea mult mai des decât în prima parte a secolului al XIX-lea. Pedepsele corporale erau frecvente şi variate. Ele însemnau, de regulă,

---

[195] În rapoartele funcţionarilor, ei apăreau sub această denumire. Bacalbaşa îi numea „pahonţi" în volumul I, 1871-1884, al lucrării sale, deja citate, despre Bucureşti.
[196] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 223/1876, f. 18.
[197] *Ibidem,* ff. 27-28.
[198] *Ibidem,* f. 96.
[199] *Ibidem,* f. 83.
[200] *Ibidem,* dosar 41/1878, f. 217.
[201] George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992, p. 243.
[202] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 156.

mutilarea condamnatului. O formă mai uşoară de pedeapsă corporală era bătaia. Folosirea torturii pe scară largă reprezenta un alt element specific. Exista şi posibilitatea închiderii condamnatului în temniţe, ocne sau trimiterii acestuia la mănăstiri. De altfel, majoritatea închisorilor din România din a doua jumătate a secolului al XIX-lea fuseseră iniţial mănăstiri. Grigore Dianu, Inspector General al Închisorilor, în ultimul deceniu al secolului XIX-lea, este autorul unei lucrări care se ocupă de istoria închisorilor din România[203]. El analiza istoria închisorilor începând cu cele din Evul Mediu. În secolul al XVII-lea, în timpul domniilor lui Vasile Lupu (1634-1653) şi Matei Basarab (1632-1654) închisorile erau „nisce adevărate locuri de tortură pentru arestaţi"[204]. Autorul discuta şi despre pedepsele sau despre tratamentul deţinuţilor. În perioada medievală, închisoarea era considerată un loc din care *„cu greu se scăpa cu viaţă"*, principalul scop al acesteia fiind de a conduce la eliminarea fizică a celui condamnat.

În epoca domniilor fanariote au existat planuri de reformare a închisorilor. Constantin Mavrocordat a luat măsuri pentru a se suprima unele abuzuri[205]. La începutul secolului al XIX-lea, Legiuirea lui Caragea (1818) abolea câteva dintre dispoziţiile vechi, menţinând totuşi pedeapsa cu moartea şi tăierea mâinilor[206]. Până la introducerea Regulamentului Organic, starea închisorilor din Moldova şi Muntenia lăsa mult de dorit. În special pentru condamnaţii la ocnă, condiţiile erau foarte dure[207]. Ei trăiau în gropi adânci, lipsiţi de lumină şi de aer. Majoritatea celor condamnaţi să lucreze în minele de sare mureau în primii cinci ani de sentinţă. Ei nu erau lăsaţi să iasă din ocnă decât de două ori pe an[208]. Nici pentru ceilalţi deţinuţi condiţiile nu erau tocmai bune. Vechile închisori, numite *grosuri*, adăposteau în acelaşi spaţiu mic, umed şi întunecos atât pe condamnaţi, cât şi pe cei bănuiţi. Aceştia trăiau din ce primeau de pomană şi nu beneficiau de îngrijiri medicale[209].

În deceniul al treilea al secolului al XIX-lea a apărut o iniţiativă de reformare a închisorilor. Constantin Moroiu, profesor la colegiul Sf. Sava, a redactat *Disertaţia pentru îndreptarea puşcăriei din Bucureşti cu o arătare pe scurt de sistema temniţilor inglizeşti şi cu o instrucţie pentru dipartamentul de criminal* (1827-1829)[210]. Acest studiu prezenta starea închisorii din Bucureşti în prima parte a secolului al XIX-lea, dar cuprindea şi câteva propuneri pentru ameliorarea condiţiilor. Cele mai multe recomandări ale lui C. Moroiu se vor regăsi în *Regulamentul temniţilor* din 1831-1832[211]. El cerea construirea unui nou local pentru deţinuţi, cu baie şi spital, separarea preveniţilor de condamnaţi. Deţinuţilor trebuia să li se asigure o educaţie morală şi religioasă sub îngrijirea unui preot. Paza urma să fie asigurată în permanenţă de soldaţi înarmaţi[212].

---

[203] Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor din România, studiu comparativ de Legi şi Obiceiuri,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F. Göbl Fii, 1900.
[204] *Ibidem*, p. viii.
[205] Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 157.
[206] Grigore I. Dianu, *op. cit.*, p. xii.
[207] Ovid Stănciulescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea,* Cluj, Tipografia Cărţilor Funduare, 1933, p. 16.
[208] *Ibidem,* p. 17.
[209] *Ibidem,* p. 18.
[210] *Ibidem,* p. 24.
[211] *Ibidem,* p. 5.
[212] *Ibidem,* p. 26.

În martie 1831 s-a luat în discuţie alocarea unor sume pentru reparaţia închisorilor[213]. Articolul 297 al Regulamentului Organic prevedea că deţinuţii vor primi haine, mâncare, lemne de foc şi lumânări. De asemenea, era anunţat un regulament al temniţelor. Acesta a fost redactat în 1831-1832, însă alte propuneri din anii următori au vizat modificarea sa[214]. În Moldova, un text similar a fost decretat în octombrie 1833 – *Despre temniţa capitaliei şi groasele ţinutale*[215]. Prin altele, se schimba denumirea celui responsabil cu administrarea temniţelor din Mare Armaş în Vornicul Temniţelor[216] în Ţara Românească. Acesta avea două ajutoare, unul în Bucureşti şi celălalt în Craiova. Paza închisorilor era încredinţată dorobanţilor. În fiecare reşedinţă de judeţ urma să existe câte o închisoare, cu două secţiuni, pentru infracţiunile mai grave şi pentru cele uşoare. Poliţai-maisterii se ocupau de aceste închisori prin intermediul unor îngrijitori. Ocnele erau administrate de câte un inspector[217]. Pentru Bucureşti, s-a hotărât construirea unei închisori a poliţiei, dar şi a unei „*case de poprealǎ*” la judecătoria neguţătorească[218]. Deşi acest regulament prevedea dispoziţii care urmăreau ameliorarea condiţiilor din închisori sau construirea unor noi clădiri, nu se poate încă discuta despre un sistem penitenciar[219]. În plus, închisorile erau doar locuri de represiune[220], funcţia de moralizare a deţinuţilor nu se regăsea printre obiectivele autorităţilor. În ciuda dispoziţiilor reformatoare cuprinse în Regulamentul Organic, situaţia de fapt a ocnelor şi a închisorilor din Principate a rămas aproape la fel până spre mijlocul secolului al XIX-lea[221]. Aresturile poliţieneşti nu făceau o notă discordantă: *„Beciurile şi aresturile poliţieneşti erau ticsite de răi făcători de tot soiul, cari erau lăsaţi să piară de foame şi de frig sau de bătăi [...]”*[222].

Muntenia avea, la momentul adoptării Regulamentului Organic, patru temniţe mari – la Bucureşti, Craiova, Giurgiu şi Brăila, la care se adăugau cele două de pe lângă ocne (Telega şi Ocnele-Mari). De asemenea, mai existau şi închisori judeţene[223]. Temniţele din Telega, Ocnele-Mari, Brăila şi Giurgiu erau destinate celor cu pedepse mai grele, în timp ce temniţele din Bucureşti şi Craiova, precum şi închisorile judeţene, erau rezervate condamnaţilor cu pedepse mai uşoare[224]. La jumătatea secolului al XIX-lea, în Moldova funcţionau 13 grosuri (închisori judeţene), iar la Iaşi se mai găsea, în afară de grosul ţinutal, o temniţă şi un arest la poliţie[225].

În Principate, iniţiativele reformatoare au continuat şi după implementarea Regulamentului Organic. În Ţara Românească, Gheorghe Bibescu (1843-1848) s-a îngrijit de organizarea ocnelor. În 1845, el a numit o comisie pentru alcătuirea unui proiect de or-

---

213 Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 159.
214 Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, pp. 29-30.
215 *Ibidem,* p. 50.
216 Lazăr Cârjan, *op. cit.*, p. 159. În Moldova, chiar după adoptarea Regulamentului Organic, închisorile erau conduse tot de Armaş. Administraţia revenea însă Ministerului de Interne. Vezi Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, p. 19.
217 Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, p. 31.
218 Lazăr Cârjan, *op. cit.,* p. 160.
219 Grigore I. Dianu, *op. cit.,* p. xiii.
220 *Ibidem.*
221 Ovid Stănciulescu, *op . cit.*, p. 18.
222 Rudolf Şuţu, *Iaşii de odinioară,* Iaşi, Tipografia „Lumina Moldovei”, 1923, p. 226.
223 Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, p. 34.
224 *Ibidem,* p. 35.
225 *Ibidem,* p. 53.

ganizare a închisorilor[226]. Condica penală (1850) a lui Barbu Ştirbey (1848-1853, 1854-1856) conţinea, prin prevederile sale, referiri la penitenciarele din Ţara Românească. Condiţiile de viaţă pentru condamnaţii din ocnă erau sensibil îmbunătăţite. De asemenea, femeile osândite la ocnă ajungeau la Slănic, dar şi la schiturile Răteşti sau Ostrov, cu un regim mai lejer[227]. În Moldova, domnia lui Grigore Ghica-Vodă (1849-1856) a adus câteva ameliorări. A fost reparată temniţa de la Iaşi şi vornicul Anastasie Panu a elaborat proiectul temniţei de la Târgu-Ocna, care a fost deschisă în 1856[228]. Regulamentul acesteia prevedea separarea deţinuţilor, munca obligatorie în tăcere, izolarea lor pe durata nopţii. Închisoarea, care era administrată de un inspector, avea şi un preot şi un doctor[229]. Grigore Ghica-Vodă a apelat la expertiza funcţionarului francez Ferdinand Dodun des Perrières care a devenit inspector al închisorilor din Moldova. După 1859, el a deţinut funcţia de inspector general al închisorilor din România (până în 1876) [230].

Ferdinand Dodun des Perrières a conceput primul regulament al închisorilor aplicat în ambele Principate. Prin decretul lui Alexandru Ioan Cuza din 11 august 1862, s-au unificat serviciile închisorilor din Moldova şi Muntenia. Prin acelaşi decret, a fost adoptat *Regulamentul pentru organizarea stabilimentelor penitenciare şi de binefaceri din România*[231]. De fapt, acest regulament este inspirat de cel aplicat în Moldova. De asemenea, regulamentul se ocupa atât de organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare, cât şi de înfiinţarea stabilimentelor de binefacere[232]. Închisorile erau împărţite în funcţie de gravitatea pedepsei. Astfel, existau închisori preventive pentru cei necondamnaţi, corecţionale pentru cei condamnaţi de la 6 zile până la 2 ani, de recluziune pentru munca silnică, corecţionale pentru minori şi de recluziune pentru femei[233]. Stabilimentele de binefacere erau pentru bărbaţii şi femeile care cerşeau, dar şi pentru orfanii minori. Prevederile regulamentului se ocupau şi de hrana sau îmbrăcămintea deţinuţilor. Totuşi, după cum remarca Grigore Dianu, acest act nu prevedea un sistem anume, ci deţinuţii trăiau ziua şi noaptea în comun[234]. Munca în tăcere deplină era privită drept un element esenţial pentru reformarea deţinuţilor. Aceasta asigura şi venituri închisorii. Existau şi preoţi care se ocupau de educaţia morală şi religioasă[235]. Penitenciarele centrale aveau o administraţie proprie, aceasta fiind subordonată Ministerului de Interne. Închisorile ju-

---

[226] *Ibidem,* p. 46.
[227] *Ibidem,* p. 48.
[228] Grigore I. Dianu, *op. cit.*, p. 150.
[229] Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, pp. 54-55.
[230] *Ibidem,* p. 58.
[231] *Ibidem,* p. 64.
[232] Grigore I. Dianu, *op. cit.*, p. 66.
[233] *Ibidem*.
[234] *Ibidem.* În secolul al XIX-lea existau mai multe sisteme de organizare a închisorilor. Traiul în comun al deţinuţilor ziua şi noaptea nu poate fi considerat un sistem. În Statele Unite închisorile fuseseră reorganizate şi sistemele aplicate au fost preluate de statele din Europa. Potrivit sistemului Philadelphia – implementat din 1829, deţinuţii trăiau separat atât în timpul zilei, cât şi al nopţii. În Marea Britanie, închisoarea Pentonville punea în practică această idee. Conform lui Ovid Stănciulescu, în Moldova, la mijlocul secolului, se pare că era preferat sistemul Auburn. Apărut tot în Statele Unite, acesta presupunea munca în comun pe timpul zilei şi izolarea pe durata nopţii. Pe lângă acestea, se mai discuta de sistemul irlandez, care îmbina sistemul Auburn cu cel Philadelphia. În primă fază, deţinutul trăia în izolare, dar apoi îi era permis să lucreze cu ceilalţi pe durata zilei. Unii considerau deportarea în coloniile penitenciare drept un alt sistem. Vezi Ştefan Arsenescu, *Sistemul penitenciar şi studiu asupra închisorilor din România,* Bucureşti, Tipografia „Aurora", 1905, pp. 12-23.
[235] Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, p. 69.

deţene rămâneau sub autoritatea prefectului. Un Inspector general se ocupa de toate închisorile din ţară. El era ajutat de un inspector adjunct şi de doi secretari[236]. Închisorile centrale erau conduse de un director, iar cele judeţene de un îngrijitor. De starea sanitară a închisorii se ocupau medicul oraşului sau cel al judeţului, în funcţie de poziţia stabilimentului – dacă se afla în oraş sau în afara acestuia[237]. La 22 aprilie 1864, a fost adoptat şi un regulament pentru aresturile districtuale din întreaga ţară. Acesta reproduce normele regulamentului din 1862[238].

Cele două regulamente, din 1862 şi din 1864, au adus câteva îmbunătăţiri, în special în privinţa închisorilor centrale. În aresturile judeţene nu s-a făcut niciun progres. Transportul deţinuţilor de la o închisoare la alta se făcea în condiţii care lăsau mult de dorit. Deţinutul avea gâtul prins în lanţuri şi era însoţit de un dorobanţ care mergea călare. Popasurile se făceau prin cârciumi. Trăsurile celulare se foloseau doar pe vreme rea sau pentru deţinuţii periculoşi[239]. Deşi au fost reparate câteva localuri de închisori din vechile mănăstiri, clădiri de închisori care să corespundă acestei funcţii, nu au fost construite[240]. În 1862 existau următoarele închisori: temniţele de la Bucureşti, Giurgiu, Craiova, Ocnele-Mari, Târgu-Ocna, Schitul Ostrov, penitenciarul de la Iaşi, cel din Ismail pentru vagabonzi şi aresturi preventive în fiecare judeţ, în afară de Iaşi şi Bucureşti. Ulterior, au apărut: temniţa de la Mărgineni pentru recluziune, cea de la Bucovăţ pentru corecţie, cea din Florescі pentru vagabonzi, cea din Dobrovăţ pentru corecţie, închisoarea de la Focşani, pe lângă Curtea de Apel. După secularizarea averilor mănăstireşti (1863), mai multe lăcaşe de cult au fost transformate în închisori. În 1872 şi 1873 au fost introduse închisorile din Pângăraţi şi Bisericani. Temniţa Capitalei a fost mutată la Văcăreşti[241]. De altfel şi în Franţa, în primii ani ai secolului al XIX-lea, cele mai multe închisori fuseseră biserici sau mănăstiri înainte de Revoluţia din 1789.

Legea intrată în vigoare pe 26 ianuarie 1874 a oferit o nouă organizare a închisorilor din România. Acestea erau împărţite în închisori de prevenţiune şi de osândă. În funcţie de gravitatea infracţiunilor comise, fiecare dintre cele două tipuri mari de închisori cuprindea mai multe categorii de stabilimente. Închisorile preventive puteau fi pentru crime sau pentru delicte. Cele de osândă includeau închisorile pentru pedepse corecţionale şi poliţieneşti, pentru muncă silnică, pentru recluziune şi pentru detenţie[242]. Prin legea din 1874, închisorile sunt reorganizate pe baza sistemului celular mixt sau Auburn, cum era cunoscut. De asemenea, se împărţeau închisorile în secţiuni pentru bărbaţi, femei şi minori[243]. Se pare că legea nu a fost aplicată în totalitate. Sistemul penitenciar Auburn nu a fost implementat şi deţinuţii trăiau în comun ziua şi noaptea, după cum semnala Grigore Dianu[244]. De administrarea închisorilor se ocupa un director general ajutat de un sub-director şi de alţi funcţionari. Directorul general avea misiunea de a veghea la aplicarea legii. Tot el putea propune modificări ale organizării penitenciarelor

---

236 *Ibidem.*
237 *Ibidem,* p. 70.
238 *Ibidem,* p. 71.
239 *Ibidem,* p. 72.
240 Grigore I. Dianu, *op. cit.*, p. 71.
241 *Ibidem,* p. 74.
242 *Ibidem,* p. 77.
243 *Ibidem.*
244 *Ibidem,* p. 80.

sau alegea personalul închisorilor[245]. La Mislea a fost înfiinţat un penitenciar pentru minori şi au fost alocate închisorilor fonduri pentru asigurarea alimentaţiei şi a asistenţei medicale pentru deţinuţi.

După 1874 au mai fost înfiinţate noi închisori. Totuşi, clădirile nu îndeplineau condiţiile necesare pentru funcţia lor şi regimul penitenciar mixt a rămas neaplicat. Doar spre sfârşitul secolului au fost construite închisori precum cea de la Doftana care asigurau un asemenea regim pentru toţi deţinuţii[246]. În plus, personalul închisorilor nu era bine pregătit şi avea permanent grija de a nu fi înlocuit[247]. În ciuda unor îmbunătăţiri aduse până la sfârşitul secolului, precum înfiinţarea unei secţiuni pentru criminalii alienaţi la Văcăreşti în 1898, societatea era, în general, dezinteresată de soarta închisorilor[248]. Închisoarea era privită doar ca locul în care trebuiau închişi răufăcătorii. Nevoia unor completări la legea din 1874 apărea şi în rapoartele lui Grigore Dianu din 1896 şi 1897 asupra închisorilor[249]. Mai ales în cazul aresturilor preventive exista mereu riscul unor evadări[250]. O soluţie propusă din primii ani ai secolului al XX-lea viza administrarea închisorilor de Ministerul Justiţiei[251].

În 1903, Constantin V. Obedeanu, procuror la Tribunalul din Ilfov examina într-un studiu modul în care reformele din dreptul penal au influenţat starea închisorilor. El sublinia faptul că legile care vizau reformarea sistemului penitenciar nu puteau fi aplicate cu succes. În special, articolul 5 din legea din 1874 care se referea la înfiinţarea unor comisii pentru reformarea morală a condamnaţilor se dovedea a fi departe de realităţile din închisorile româneşti[252]. De asemenea, clădirile închisorilor fuseseră mănăstiri, astfel încât nu erau potrivite implementării unora din măsurile menite a moderniza sistemul penitenciar. Închisorile de la Bisericani, Bucovăţ, Dobrovăţ, Mărgineni, Mislea, Pângăraţi, Plătăreşti şi Văcăreşti[253] au fost iniţial mănăstiri. Numeroşi condamnaţi fie au reuşit să ascundă arme în celule, fie au evadat pentru că acele clădiri nu erau potrivite pentru a funcţiona ca închisori[254]. Reformarea penitenciarelor a câştigat tot mai mulţi adepţi la începutul secolului. Avocatul Eugen Herovanu[255] îşi exprima credinţa în această reformare în raportul său adresat Ministrului Justiţiei cu privire la al VII-lea congres penitenciar din Budapesta (1905).

În 1907-1908 au fost ţinute o serie de conferinţe în închisorile din România pentru moralizarea deţinuţilor. Se considera că preoţii ar putea ajuta la reabilitarea condamnaţilor. Religia, cu învăţăturile ei, ar produce efecte puternice asupra sufletelor deţinuţilor. Mitropolitului Moldovei şi Sucevei îi este adresată o cerere la 5 octombrie

---

245 *Ibidem,* p. 81.
246 *Ibidem,* p. 124.
247 Ovid Stănciulescu, *op. cit.*, p. 87.
248 Grigore Dianu, *op. cit.*, p. 129.
249 *Ibidem,* pp. 131-132.
250 Idem, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive prezentat D-lui Ministru de Interne,* Bucuresci, Tipografia Curţii Regale „F. Göbl Fii", 1903, p. 47.
251 Constantin Rădulescu, *Studiu penal comparat asupra trecerii administrațiunii închisorilor sub dependința Ministerului de Justiție,* București, Tipografia „Curierul Judiciar", 1910, pp. 5-6.
252 Constantin V. Obedeanu, *Considerațiuni asupra evoluțiunei dreptului penal în raport cu regimul nostru penitenciar,* Bucuresci, Tipografia „Clemența", 1903, p. 45.
253 Pentru un istoric al acesteia, vezi Octav Gorescu, *Văcăreştii mânăstire. Văcăreştii penitenciar,* 1930.
254Constantin V. Obedeanu, *op. cit.*, p. 42.
255 Eugen Herovanu, *Lupta contra criminalității,* Iaşi, Tipografia H. Goldner, 1905.

1907 pentru a trimite un preot la închisoarea din Iaşi. Acesta urma să ţină patru predici lunar. Conferinţele educative aveau ca teme iubirea pentru familie, pentru semeni, munca cinstită[256]. Mai mulţi avocaţi au vorbit, de asemenea, deţinuţilor din închisorile Galaţi, Văcăreşti, Doftana, Focşani sau Iaşi. Subiectele abordate erau variate: pocăinţa, libertatea şi foloasele ei, ascultarea şi supunerea la legi, munca, sufletul, providenţa şi rugăciunile, fiinţa omului şi preţul sufletului său, alcoolismul, ura, uciderea, înţelepciunea creştină, mânia[257]. Totuşi, conferinţele educative nu aveau mereu succesul scontat. Directorul închisorii de muncă silnică de la Târgu-Ocna arăta că foarte puţini deţinuţi au înţeles predica preotului Arghir Goagă. Acesta vorbise despre libertate unor indivizi care fuseseră închişi de tineri şi pentru ei conceptul respectiv îşi pierduse din valoare[258]. Preocupări legate de moralizarea deţinuţilor au existat şi în continuare. Ion Constantinescu-Mion considera preotul drept *„cel mai puternic mijloc de îndreptare al sufletelor pierdute în întunerecul neştiinţei şi al răului"*[259]. Cele mai bune mijloace morale erau, potrivit lui, *„educaţiunea şi disciplina"*.

Deficienţele sistemului penitenciar din România, în a doua parte a secolului al XIX-lea, apar în rapoartele funcţionarilor[260]. Una dintre funcţiile esenţiale ale închisorii este de a-i izola pe deţinuţi de restul societăţii. Evadările din epocă au scos la iveală problemele care ţineau de organizarea închisorilor, de lipsa de instruire a personalului sau de clădirile penitenciarelor. În destule situaţii, gardienii îi ajutau intenţionat sau neintenţionat pe deţinuţi. În iunie 1871, un procuror de la Tribunalul Suceava găsise în serviciul arestului local, doi deţinuţi ameţiţi de băuturi alcoolice primite de la dorobanţul care-i păzea[261]. În arestul din judeţul Neamţ, persoanele străine erau lăsate noaptea în închisoare[262]. Un raport al prefectului de Prahova arăta că o spargere din seara de 3/4 aprilie 1871 fusese comisă de doi arestaţi preventiv care au ieşit din temniţă cu permisiunea sergentului de gardă[263].

Chiar şi peste un deceniu, se iveau cazuri similare sau chiar mai grave. La 24 februarie 1882, trei deţinuţi au evadat în timp ce erau transportaţi la penitenciarul din Iaşi. Soldaţii care-i escortau s-au abătut de la drum şi au băut rachiu la crâşmă cu condamnaţii. După ce au băut, deţinuţii au prins curaj şi au evadat[264]. La Tulcea, în mai 1882, un gardian l-a sfătuit pe un deţinut cum să evadeze. Gardianul urma să primească bani de la acel deţinut[265].

Am menţionat anterior faptul că majoritatea clădirilor închisorilor centrale fuseseră mănăstiri şi nu erau potrivite pentru noua funcţie. Se pare că nici celelalte închisori nu

---

[256] D.A.N.I.C., Fond Vornicia Temniţelor, dosar 2/1907, f. 7.
[257] *Ibidem,* f. 55.
[258] *Ibidem,* ff. 81-83.
[259] Ion Constantinescu-Mion, *Moralizarea deţinuţilor şi pregătirea lor pentru o viaţă cinstită,* Bucureşti, Tipografia Rosenthal& Gold, 1911, p. 11.
[260] Acestea confirmă starea deplorabilă a închisorilor la sfârşitul secolului. Alexandru Săvulescu, arhitect şef al Ministerului de Interne, semnala într-un raport din 1895 faptul că închisorile erau adăpostite de clădiri rudimentare, dar nici personalul închisorilor nu se ridica la înălţimea misiunii pe care o avea. Vezi Alexandru Săvulescu, *Raport către Direcţia Închisorilor despre Starea Penitenciarelor din ţară şi mijloacele de îndreptare*, Bucureci, Lazăr Motzătzeanu& Petre Lambru, 1895, p. 4, p. 6.
[261] D.A.N.I.C., Fond Direcţia Penitenciarelor, dosar 2/1871, f. 25.
[262] *Ibidem,* f. 37.
[263] *Ibidem,* ff. 19-20.
[264] *Ibidem,* dosar 1/1882, ff. 36-37.
[265] *Ibidem,* ff. 100-103.

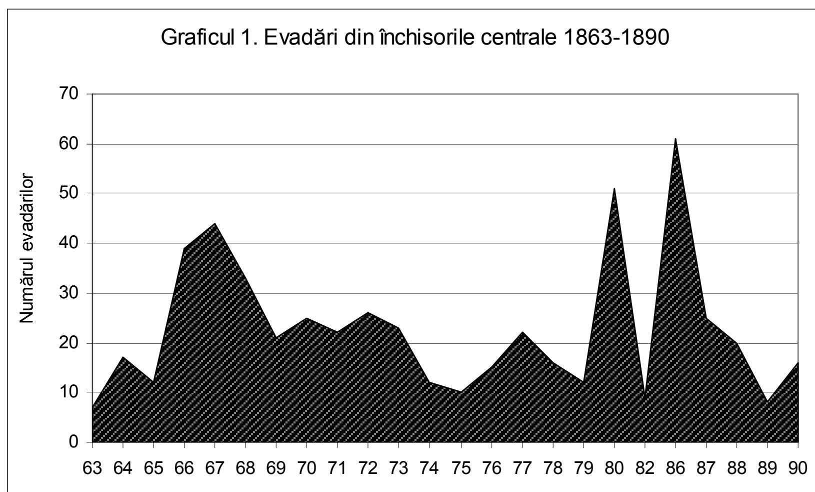
îndeplineau toate condiţiile necesare. O telegramă a prefectului de Ialomiţa arăta că localul arestului din Călăraşi nu era suficient de încăpător[266]. În aprilie 1871, doi indivizi au reușit să evadeze de la Văcăreşti. Ei au intrat în privata închisorii, au scos duşumeaua şi au scăpat prin canalul privatei, profitând că ploua intens şi nu puteau fi auziţi[267]. Tot în aprilie, dar în 1882, trei deţinuţi au evadat din arestul preventiv din Râmnicu-Vâlcea. Cei trei au săpat un tunel pe sub zidul închisorii. Misiunea le-a fost uşurată de faptul că zidul n-avea temelie şi au săpat uşor. Se recomanda construirea unui alt local pentru arestul preventiv[268]. O evadare de-a dreptul spectaculoasă a avut loc la penitenciarul Bisericani din judeţul Neamţu. La 11 iunie 1882, trei deţinuţi au pătruns în clopotniţa din curtea închisorii, au tăiat frânghiile clopotelor şi au sărit peste zid. Doar unul dintre ei a scăpat, ceilalţi fiind găsiţi cu membrele fracturate. Aceasta a fost o evadare excepţională pentru că înălţimea zidului de la fereastra clopotniţei până la malul râpei era de 14 metri. Împreună cu malul râpei rezulta o înălţime totală de 25 de metri[269].

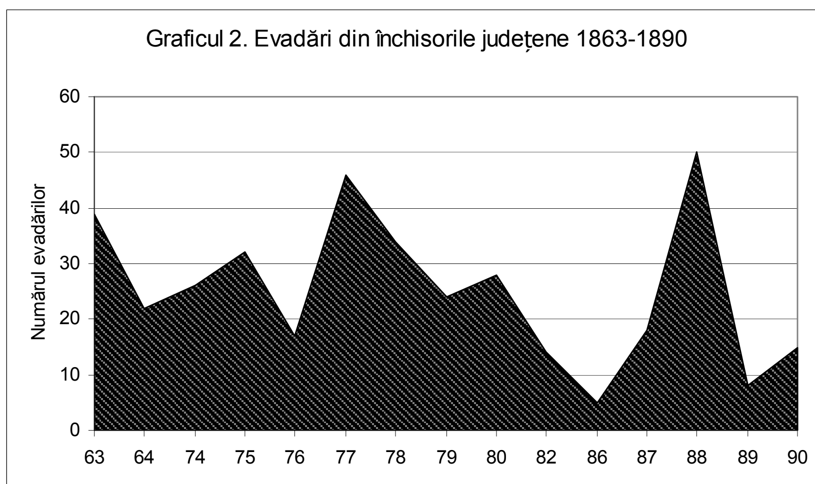
Organizarea defectuoasă a pazei deţinuţilor conducea, de asemenea, la evadări. O informare din 11 iulie 1872 atrăgea atenţia că trăsurile folosite pentru transportarea deţinuţilor erau în ruină şi trebuiau schimbate[270]. La 23 martie 1871 un raport al procurorului tribunalului din Fălciu descria cum prevenitul Vasile Sacara, reţinut pentru furturi de cai şi tâlhărie, a scăpat de sub escortă. Procurorul se plângea că la arestul local erau 40-50 de deţinuţi, însă doar doi dorobanţi asigurau paza[271]. La 30 august, în acelaşi an, prefectul de Roman raporta despre evadarea unui arestat care făcea parte dintr-un convoi de opt deţinuţi escortaţi de doar trei dorobanţi. Lascăr Catargiu a dispus pedepsirea comandantului dorobanţilor pentru că trimisese doar trei dorobanţi pentru acel convoi[272]. Catargiu s-a văzut nevoit să ordone pedepsirea unui alt comandant al dorobanţilor în septembrie. În Târgu Jiu au fost sparte uşile arestului judeţean şi au evadat cinci deţinuţi. Deoarece prea puţini soldaţi păzeau arestul judeţean, Catargiu a luat măsuri pentru pedepsirea comandantului[273]. Din penitenciarul Târgu-Ocna au evadat cinci indivizi în ianuarie 1882. Se pare că evadarea se datora neglijenţei administraţiei penitenciarului pentru că pe o parte a închisorii nu erau santinele[274]. Pe 23 iulie, în acelaşi an, a avut loc o încercare de evadare la închisoarea din Telega. Aceasta a avut un final tragic: cinci deţinuţi au fost ucişi, unul rănit şi un soldat grav rănit. Raportul procurorului general Ciru Economu scotea în evidenţă două cauze care au facilitat încercarea de evadare. Pe de-o parte, deţinuţii se aflau la muncă şi primiseră cuţite, pe de-alta, lanţurile erau prea slabe şi deţinuţii au fugit uşor[275].

Enumerarea unor cazuri de evadări din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ar putea lăsa impresia că acest fenomen luase amploare. Ziarele epocii scriau despre închisori mai ales când deţinuţii evadau sau comiteau vreo crimă. Mulţi dintre răufăcătorii cunos-

[266] *Ibidem,* dosar 2/1871, f. 103.
[267] *Ibidem,* dosar 1/1871, f. 11.
[268] *Ibidem,* dosar 1/1882, ff. 68-70.
[269] *Ibidem*, ff. 125-127.
[270] *Ibidem,* dosar 2/1871, f. 204.
[271] *Ibidem,* dosar 1/1871, f. 1.
[272] *Ibidem,* f. 92.
[273] *Ibidem,* f. 140.
[274] *Ibidem,* dosar 1/1882, f. 13.
[275] *Ibidem,* ff. 170-171.

cuţi ai epocii aveau cel puţin câte o evadare la activ: Stan Golea în 1868, Pantazescu în 1875, Iorgu Serdaru şi Vidra în 1878, Dragoş Costache în 1884, Simion Licinski în 1888, Lascarache în 1900. Erau oare evadările evenimente frecvente în a doua jumătate a secolului ? Se poate observa o scădere a frecvenţei acestora spre sfârşitul secolului când sistemul penitenciar fusese îmbunătăţit ? Cu toate că statistica penitenciară nu oferă neapărat date exacte, această sursă e indicată pentru a răspunde la cele două întrebări. Pornind de la datele din statistica penitenciară am alcătuit două grafice[276], unul pentru evadările din închisorile centrale în perioada 1863-1890 (**Graficul 1**) şi celălalt pentru evadările din închisorile judeţene (**Graficul 2**) pentru acelaşi interval cronologic.

[276] Cele două grafice au fost elaborate folosind „Statistica penitenciarelor”. Pentru închisorile centrale, la Biblioteca Academiei Române se regăsesc numerele referitoare la anii 1863, 1864, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1882, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890. Pentru perioada 1865-1873 datele privind evadările apar în numărul referitor la statistica pe anul 1874. De asemenea, există şi un rezumat al statisticii penitenciare pentru închisorile centrale pentru anii 1866-1905. Acesta nu prezintă evadările în fiecare an, ci doar global. Evadările din închisorile judeţene apar pentru anii 1863, 1864, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1882, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890.

Cele două grafice ne oferă informaţii oarecum similare. Atât în privinţa închisorilor centrale, cât şi a celor judeţene, au existat creşteri în privinţa numărului evadărilor şi în anii finali ai perioadei, nu doar în primii ani. În cazul închisorilor centrale cele mai multe evadări au avut loc în 1866, 1867, 1868, 1880, 1886. Pentru închisorile judeţene, creşterile au intervenit în 1875, 1877 şi 1888. În condiţiile în care numărul anual al celor intraţi în închisorile centrale sau judeţene nu a crescut semnificativ[277] în perioada 1863-1890, se pare că penitenciarele nu au devenit mai sigure cu trecerea anilor. Evadările nu erau numeroase dacă le comparăm cu graţierile sau cu decesele din închisori. Astfel, pentru perioada 1866-1905, în cazul închisorilor centrale au avut loc 251 de evadări, 1.314 graţieri şi 1.452 de decese[278]. Se pare că mai mulţi deţinuţi erau graţiaţi sau decedau în închisori, decât cei care reuşeau să evadeze. În general, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Carol I şi-a exercitat dreptul de a graţia, micşora sau comuta pedepsele în numeroase ocazii[279]. Totuşi, potrivit unui funcţionar din Ministerul de Interne, numărul evadărilor se menţinea la un nivel rezonabil datorită condiţiilor bune din închisori. În ciuda deceselor numeroase, în închisori, deţinuţii aveau parte de îngrijire medicală şi de raţii zilnice. Evadările ar fi fost mai dese dacă deţinuţii nu beneficiau de aceste condiţii[280].

II.3 Legislaţia penală

„Pedepsele însă trebue să fie mai ales în raport cu civilizaţiunea şi moravurile oporului. Nicăeri mai mult decât în România nu s'a ignorat acest adevăr...”
Ioan Tanoviceanu (1858-1917)

Teoretizările legate de criminalitate, criminali sau infracţiuni se regăsesc în mai multe discipline: drept penal, criminologie, medicină legală, psihiatrie sau biologie. Legislaţia penală are un rol esenţial deoarece defineşte infracţiunile şi prevede anumite pedepse pentru acestea. Un act devine o infracţiune pentru că este denumit în acest mod într-un cod penal. Instituţiile prin care Statul controlează şi pedepseşte criminalitatea îşi ghidează activitatea în funcţie de legislaţia penală în vigoare. Relaţia este una de interdependenţă. Modalităţile în care instituţiile – Poliţia, Tribunalele, Închisorile, aplică legile pot duce la modificarea legislaţiei penale.

Legislaţia penală poate fi interpretată, mai curând, ca o ideologie care oferă un „discurs oficial” despre criminalitate. Aplicarea prevederilor codificate în legi este caracterizată printr-un grad mai ridicat sau mai scăzut de flexibilitate. După cum am văzut, în teorie, legislaţia penală din Marea Britanie în secolul al XVIII-lea era considerată dură şi rigidă. Pedeapsa capitală era stabilită pentru peste 200 de infracţiuni. Totuşi, aşa cum o

[277] În 1863 au intrat în închisorile centrale 4.952 de deţinuţi, iar în aresturile judeţene 12.691 de indivizi. Vezi Ferdinand Dodun des Perrières, *Statistica Stabilimenteloru penitenciare*, Bucuresci, Imprimeria Statului, 1866, p. 30, p. 44. În 1886 au intrat în închisorile centrale 5.475 de condamnţi. Vezi „Statistica penitenciară pe anul 1886”, p. 2. Pentru anul 1882, în închisorile centrale au intrat 6.234 de indivizi şi în cele judeţene 10.632. Vezi „Statistica penitenciară pe anul 1882”, p. 4, p. 29.
[278] „Statistica închisorilor centrale pe anii 1866-1905 şi aresturilor preventive pe anii 1881-1905”, p. 2.
[279] George D. Nedelcu, *Dreptul Capului Statului de amnistie şi de a erta sau micşora pedepsele,* Bucureşti, Socec, 1906, pp. 254-261.
[280] Alexandru Săvulescu, *op. cit.*, p. 4.

demonstrează articolul lui Peter King – *Decision-Makers and Decision-Making in the English Criminal Law 1750-1800* (1984)[281], în practică, sistemul era unul flexibil şi selectiv.

Modernizarea societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a afectat din plin şi legislaţia penală. Codul Penal elaborat în 1864 şi adoptat din 1865 a introdus prevederi sau proceduri noi în România. Aceasta este totodată şi prima legislaţie penală a României. Atât în Moldova cât şi în Ţara Românească existau, până la acea dată, două coduri penale diferite. Codul din 1865 a rămas în vigoare pentru mai mult de jumătate de secol, fiind succedat de Codul Penal din 1937. În a doua jumătate a secolului existau numeroase îndoieli cu privire la eficienţa magistraturii din România. Grigore Ioan Lahovary în *Despre îmbunetăţirea dreptăţei la noi* (1885), afirma: „Toate serviciile s-au organisatu în statul Românu numai magistratura a remasu înapoi!"[282]. Atitudinea sa critică viza clemenţa judecătorilor autohtoni. El relata următoarea anecdotă despre magistraţii români: „*Un consul français reprochait à un juge à Bucharest d'avoir acquitté un faux monnayeur. «Que voulez-vous, respondit le juge, cet homme avait une femme et plusieurs enfants à nourrir; n'ayant pas d'argents il en faisait»*"[283]. O astfel de anecdotă reprezenta, probabil, o exagerare, însă pornea de la câteva elemente reale.

Modernizarea legislaţiei penale a dus şi la apariţia unor contradicţii. Deşi noile prevederi erau privite drept elemente de progres faţă de perioada anterioară, adoptarea rapidă a acestora în România a întâmpinat nu puţine critici. Codul Penal din 1865, care reprezenta chintesenţa schimbărilor din legislaţia penală, era considerat de unii jurişti contemporani drept o preluare superficială a legilor din alte state. La sfârşitul secolului, un anume Mihail Sfinţescu, reda un punct de vedere împărtăşit de mulţi: „Legislaţia noastră penală nu este decât o imitaţie aproape identică a celei franceze"[284]. A doua jumătate a secolului al XIX-lea cuprinde multiple transformări în materie de practică şi teorie penală, fapt care impune unele nuanţări. Implementarea mai multor inovaţii nu se putea realiza fără să apară îndoieli legate de eficienţa sistemului legislativ.

O privire asupra istoriei legislaţiei penale din Moldova şi Muntenia ar putea identifica sursa acestor temeri care însoţeau introducerea unor prevederi inovatoare. Petre Ionescu-Muscel[285] este autorul unei lucrări care se ocupă de istoria dreptului penal în România. El considera intervalul 1850-1916 o epocă cu două perioade. În prima etapă, cuprinsă între 1850-1865, erau aplicate în Principate două coduri penale diferite. În Moldova era în vigoare Codul Penal din 1826, iar în Muntenia, Codul Penal Ştirbey din 1852. O a doua etapă ar fi cea cuprinsă între 1865-1916. Începând din 1865 s-a realizat unificarea legislaţiei penale. Intrarea României în război, în 1916, reprezenta, potrivit autorului, sfârşitul acestei etape[286].

În secolul al XVII-lea, în Principate existau două coduri de legi: Pravila lui Vasile Lupu (1646), numită *Cartea Românească de Învăţătură*, iar în Muntenia, Pravila lui Matei Basarab (1652), *Îndreptarea Legii*. Acestea erau inspirate de dreptul bizantin, dar şi de

[281] Peter King, *Decision-Makers and Decision-Making in the English Criminal Law 1750-1800,* p. 25.
[282] Grigore Ioan Lahovary, *Despre îmbunetăţirea dreptăţei la noi,* Bucuresci, F. Göbl Fii, 1885, p. 52.
[283] *Ibidem,* p. 49.
[284] Mihail Sfinţescu, *Juriul în materie criminală,* Bucuresci, Tipografia „Vocea Înveţătorilor", 1899, p. 8.
[285] Petre Ionescu-Muscel, *Istoria Dreptului Penal Român,* Bucureşi, Editura „Revista Positivă Penală şi Penitenciară", 1931.
[286] *Ibidem,* p. 138.

obiceiurile locale[287]. Juristul Ioan Tanoviceanu considera că dispoziţiile penale numeroase demonstrau caracterul primitiv al celor două legislaţii. Cele două nici n-ar fi fost aplicate mult timp. De la sfârşitul secolului al XVIII-lea, judecătorii foloseau Promptuariul lui Armenopol[288]. Grigore Dianu insista asupra durităţii pedepselor din secolul al XVII-lea[289]. Potrivit lui, cine fura pentru a treia oară păsări domestice era condamnat la moarte. Pe durata domniei lui Vasile Lupu ar fi fost executaţi 40.000 de condamnaţi. Cifra este o exagerare, fiind avansată iniţial de arhidiaconul Paul de Alep, călător prin Moldova lui Vasile Lupu[290]. Într-adevăr, pedepsele erau dure. Un număr mare de infracţiuni puteau atrage pedeapsa capitală. Printre mijloacele punitive prevăzute de lege se regăseau, bătaia, schilodirea sau expunerea umilitoare[291]. Influenţa ideilor lui Cesare Beccaria s-a făcut simţită şi în Ţara Românească, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Îndulcirea pedepselor din Moldova şi Muntenia sub domnitorii fanarioţi este privită cu dezaprobare de Tanoviceanu. Acesta nu era de acord, în general, cu ceea ce el numea „aberaţiile beccarianismului"[292]. Totuşi, până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, cunoaşterea directă a ideilor lui Beccaria a fost redusă în Moldova şi în Muntenia. Administraţia militară rusească din 1768-1774 şi 1806-1812, dar şi traducerea în greacă a operei lui Beccaria de către A. Coraïs (1802) au jucat un rol semnificativ în răspândirea acestor idei[293]. În deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, ideile lui Beccaria apăreau la Constantin Moroiu. De asemenea, au existat traduceri ale lucrării lui Beccaria după versiunea în neogreacă[294].

Regulamentele Organice ilustrau, printr-o serie de prevederi, influenţa ideilor beccariene. Se consacra separarea puterii judecătorești de cea executivă, apărea principiul dezbaterilor publice și cel al egalităţii în faţa judecăţii[295]. Secţiunea „Pentru divanurile judecătorești" (pentru Muntenia) conţinea o serie de dispoziţii referitoare la procedura de judecată. Aceasta trebuia să înceapă la 24 de ore de la sosirea pârâtului, acordându-i-se un apărător din oficiu, dacă era nevoie. Se reglementa şi ascultarea martorilor[296].

Până la 1865, în Ţara Românească şi în Moldova se aplicau cele două coduri penale menţionate deja: Codul Penal Ştirbey, din 1852 şi Codul Penal din 1820-1826. Cele două coduri aveau numeroase similitudini între ele printre care şi faptul că erau încă menţionate pedeapsa cu moartea şi bătaia[297]. Codul Penal din Moldova, *Condica criminalicească*, a fost redactat între anii 1820-1826 şi a fost inspirat de mai multe surse. Codul penal austriac (1802), Codul Caragea (1818), Bazilicalele şi obiceiurile autohtone s-au numărat printre

---

[287] Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol I, p. 213.
[288] *Ibidem*, p. 214. Tanoviceanu nu putea preciza exact când n-au mai fost aplicate codurile lui Vasile Lupu şi Matei Basarab şi a fost introdus Promptuariul lui Armenopol.
[289] Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor din România, studiu comparativ de Legi si Obiceiuri,* p. viii.
[290] Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 121.
[291] *Ibidem,* p. 513.
[292] Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept si Procedură Penală,* vol III, pp. 78-79.
[293] Valentin Al. Georgescu, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal până la mişcarea revoluţionară a lui Tudor Vladimirescu,* în „Studii. Revista de Istorie", Nr. 5, tomul 20, 1967, p. 968.
[294] Idem, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864,* în „Studii. Revista de Istorie", Nr. 4, tomul 21, 1968, p. 685.
[295] *Ibidem,* p. 693.
[296] *Ibidem.*
[297] Aplicată rar deşi existau destule senţinţe care prevedeau pedeapsa capitală pentru cei găsiţi vinovaţi. Aceste două coduri sunt discutate în detaliu şi de Ioan C. Filitti, *Vechiul drept penal român: întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească,* Bucureşti, Tipografia Văcăreşti, 1934, pp. 50-58, 59-63.

surse. Prin acesta, au fost reglementate pedepsele mai blânde pentru infracţiunile cu privire la religie[298]. Codul Penal Ştirbey a fost trimis spre tipărire în 1850, dar în 1852 a intrat în vigoare[299]. Actul legislativ avea ca modele Codul Caragea (1818) şi Codul Napoleon (1810). Deşi pedeapsa capitală era menţinută, numai condamnările la moarte cu unanimitate puteau fi confirmate de domnitor. Opinia separată a unui singur judecător bloca aplicarea acestei pedepse[300]. De fapt, nu a fost executat niciun condamnat. Bătaia era menţinută ca pedeapsă criminală (50-150 de nuiele) şi corecţională (25 de nuiele)[301]. Pentru infracţiunile grave – crime, se aplicau următoarele pedepse: muncă silnică la ocnă pe viaţă sau pe un interval cuprins între 5 şi 15 ani, închisoare cu muncă între 1 an şi jumătate şi 5 ani, degradarea cetăţenească şi închisoarea fără muncă între 1 an şi jumătate şi 10 ani[302]. Pentru cazurile mai puţin grave – corecţionale, pedepsele, pe lângă bătaie, erau: închisoare între 6 zile şi 2 ani, interzicerea unor drepturi cetăţeneşti, *globirea* – punerea sub supravegherea poliţiei[303].

O altă pedeapsă aplicată era închiderea într-o mănăstire. În 1854, Ion fiul Theodorei, de 14 ani a fost trimis la mănăstire pe o perioadă de 3 luni pentru fapta de bestialitate comisă cu o oaie[304]. Acelaşi caz ne demonstrează şi existenţa unui regim special pentru minori. Ion fusese acuzat şi de uciderea copilului Enache în 1850. Culpabilitatea sa n-a putut fi dovedită. Magistratul care raporta cazul comenta că oricum el n-ar fi primit decât o corecţie corporală deoarece era minor[305]. Admiterea unor circumstanţe atenuante în timpul proceselor reprezenta un element comun. În martie 1864, Barbu Ţiclete din Craiova a fost condamnat la 2 ani de închisoare pentru uciderea soţiei sale, Stanca. El a bătut-o pe Stanca după ce a prins-o „preacurvind cu Ioan Florea". În urma rănilor, soţia lui a decedat. Barbu şi-a mărturisit fapta şi i-a convins pe magistraţi că nu intenţionase s-o ucidă[306]. În cadrul justiţiei militare existau pedepse mai grele. La 25 iunie 1864, Răducanu Lazăr, soldat din regimentul de lăncieri a fost condamnat la 3 ani de închisoare şi 200 de lovituri de nuiele deoarece dezertase a treia oară. Ulterior, numărul loviturilor a fost redus la 50[307]. Femeile vinovate de infanticid puteau primi pedepse relativ uşoare. La 15 aprilie 1860, Înalta Curte din Bucureşti o condamna pe Ioana, soţia lui Constantin Burtuşe, la închisoare pe 2 luni şi la globire pentru că omorâse o copilă nou-născută[308].

Pedeapsa cu moartea exista în codurile penale ale celor două Principate, dar era pusă în aplicare foarte rar. Atât de rar încât atunci când Gheorghe Bibescu confirmase iniţial condamnarea la moarte a lui Constantin sin State, în 1844, soarta acestui asasin era motiv de îngrijorare pentru mulţi. Cezar Bolliac îi dedicase chiar o poezie asasinului, devenit un

---

[298] Tudor Voinea, *Le grand code pénal roumain de 1865*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit", an X, 1985, p. 107.
[299] Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, p. 147.
[300] Valentin Al. Georgescu, *op cit.*, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864,* p. 703.
[301] *Ibidem.*
[302] Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, pp. 143-144.
[303] *Ibidem,* pp. 145-146.
[304] D.A.N.I.C., Fond Ministerul Justiţiei. Penale, dosar 88/1854, f. 14.
[305] *Ibidem.*
[306] Idem, Fond Ministerul Justiţiei, dosar 210/1864, ff. 1-4.
[307] *Ibidem,* dosar 14/1864, f. 1.
[308] Idem, Fond Înalta Curte. Secţia Criminală, dosar 21/1860, f. 1.

martir al societăţii[309]. În Moldova, deşi domnitorul Sturdza nu manifesta aceeaşi indulgenţă pentru criminali, execuţiile nu erau frecvente. Conform lui Constantin C. Angelescu ultimele execuţii din epocă ar fi avut loc în 1826, în Muntenia şi în 1847, în Moldova[310].

Până în a doua jumătate a secolului, n-au existat studii profunde şi originale de drept penal în Ţările Române. Aşa cum arăta Petre Ionescu-Muscel, încă din secolul al XVII-lea[311] se pot identifica influenţele unor lucrări de drept penal din Occident asupra autorilor din spaţiul românesc. Un rol deosebit în evoluţia criminologiei româneşti şi a celorlalte discipline cu o sfera apropiată, medicina legală, psihiatria sau dreptul penal îl are raportul cu cercetările din Occident. În mod evident, juriştii sau ceilalţi cercetători erau influenţaţi de acestea. Pe de o parte, au existat studii originale în care autorii încercau să verifice validitatea diferitelor teorii din această arie a cunoaşterii ştiinţifice sau, cel puţin, să le raporteze la România secolului al XIX-lea, dar pe de altă parte şi lucrări de popularizare care doar preluau discuţiile din Occident fără a încerca să aducă elemente inovatoare. Horia Roman Patapievici a încercat să explice modernizarea ştiinţifică din estul Europei în secolele XVIII-XIX, apelând la o metaforă – „aruncarea la coş"[312]. Dacă în Occident modernizarea ştiinţifică se baza pe contestarea tradiţiei ştiinţifice, pe discutarea noilor teorii şi, în final, pe preluarea şi integrarea lor în tradiţia ştiinţifică, în est se adopta o teorie din raţiuni sociologice sau politice[313], fără discuţii critice, vechile teorii fiind abandonate, „aruncate la coş". Astfel, potrivit lui Patapievici, modernizarea ştiinţifică în Occident s-a realizat prin „altoire", iar în est prin „aruncare la coş".

Sigur, acest model interpretativ trebuie nuanţat. Patapievici îl aplică pentru ştiinţele naturii şi surprinde fenomenul până în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în studiile de criminologie sau de drept penal, au existat destule evoluţii care să justifice o nuanţare a teoriei lui Patapievici. Dacă în primele decenii, majoritatea autorilor obişnuiau să preia teoriile din Occident fără a avea o abordare critică, spre sfârşitul secolului din ce în ce mai mulţi autori încearcă măcar să adapteze acele teorii condiţiilor din România. Cu alte cuvinte modernizarea ar putea fi percepută mai întâi ca o „aruncare la coş", iar apoi ca o „altoire". Nu era o „altoire" completă după cum nu putem afirma nici că modernizarea din primele decenii ale perioadei se realiza doar prin „aruncarea la coş". Mai curând, am putea discuta de o tendinţă accentuată către o modernizare „prin altoire" la sfârşitul secolului.

Totuşi, înainte de a analiza studiile de drept penal din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ar fi indicat să examinăm Codul Penal şi Codul de Procedură Penală, intrate în vigoare din 1865. Deşi nu existau mari diferenţe între legislaţiile penale care se aplicau până la acea dată în Moldova şi Ţara Românească, prin Codul Penal din 1865 se realiza o unificare legislativă. Cele două coduri, penal şi de procedură penală au fost elaborate în 1864 de o comisie compusă din șapte membri: G. Costa-Foru, B. Boerescu, C. Brăiloiu, A.

---

[309] Constantin C. Angelescu, *Pedeapsa cu moartea la Români în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, Tipografia Închisorii Centrale Văcăreşti, 1927, p. 29. Indulgenţa domnitorului în astfel de împrejurări nu este întâmplătoare. Tot în 1844 are loc o răscoală la ocna Telega şi Divanul Criminalicesc condamnă la moarte pe capii răscoalei. Domnitorul schimbă pedeapsa capitală în muncă la ocnă.
[310] *Ibidem,* p. 16, p. 39.
[311] Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, p. 154.
[312] Horia Roman Patapievici, *Discernământul modernizării. 7 conferinţe despre situaţia de fapt,* Bucureşti, Humanitas, 2004, p. 89.
[313] *Ibidem,* p. 92.

Panu, I. Cantacuzino, A. Arion şi D. Corne[314]. Unul din membrii comisiei, Boerescu, recunoştea că pentru elaborarea riguroasă a unui cod penal, erau necesari ani şi nu doar două-trei luni cât a avut la dispoziţie această comisie[315]. Codurile penale[316] din care s-au inspirat au fost cel francez, belgian şi austriac, dar şi codurile penale ce se aplicaseră până la acea dată în Ţara Românească şi Moldova. Proiectul a fost votat în grabă, fără a fi dezbătut de Adunarea legiuitoare, la 11 martie 1864[317]. Cuza nu l-a acceptat şi l-a trimis Consiliului de Stat pentru a fi modificat, în sensul unei armonizări cu „gradul de civilizaţiune în care se află ţara". Domnitorul considera că pedepsele erau prea aspre[318]. În general, revizuirile aduse au avut în vedere uşurarea pedepselor. Codul Penal a intrat în vigoare la 22 aprilie 1865, el având 400 de articole. Revizuirile din timpul lui Cuza nu au fost singurele. În următorii ani, el a făcut obiectul mai multor modificări în 1874, 1882, 1893, 1894, 1895, 1900, 1910, 1912[319]. Codul de Procedură Penală a intrat în vigoare tot în 1865, fiind modificat[320] în mai multe rânduri: 1867, 1868, 1875, 1877, 1886, 1900, 1902, 1907, 1909, 1913, 1919. Acest act juridic este inspirat, în special, de Codul de Procedură Penală Francez din 1808.

Codului Penal din 1865 grupa faptele criminale în funcţie de gravitatea lor în crime, delicte şi contravenţii. Pedepsele erau la rândul lor adaptate acestei împărţiri[321]. Pedepsele pentru crime, stipulate în articolul 7 al Codul Penal puteau fi: munca silnică pe viaţă, munca silnică pe o perioadă cuprinsă între 5 şi 20 de ani, recluziunea într-o casă de muncă de la 5 la 10 ani, detenţia pe o perioadă de la 3 la 10 ani, degradarea civică de la 3 la 10 ani. De asemenea, pedepsele pentru delicte, prevăzute în articolul 8, erau: închisoarea de la 15 zile la 2 ani, interzicerea unor drepturi civile, politice sau de familie de la 6 luni la 6 ani sau amenda pentru sume de cel puţin 26 de lei[322]. Conform articolului 9, contravenţiile se pedepseau cu închisoarea între 1 şi 15 zile sau amenda pentru sume între 4 şi 25 de lei[323]. În mod cert, introducerea unor pedepse precum degradarea civică[324] sau plata unor amenzi erau un indicator al progresului faţă de perioada anterioară când se folosea bătaia în mod curent, aceasta fiind reglementată legislativ. Rămâne problema adaptării acestor măsuri societăţii româneşti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Oare câţi din cetăţenii români erau conştienţi de drepturile lor civile sau politice astfel încât să înţeleagă ce ar însemna o măsură precum degradarea civică ? Probabil nu foarte mulţi[325].

---

314 Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol I, p. 216.
315 *Ibidem,* p. 217.
316 Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, p. 148.
317 Tanoviceanu relatează cu sarcasm situaţia. I. Ghica şi G. Vernescu ar fi cerut ca proiectul să fie votat în bloc pentru că membrii comisiei „au toată stima şi încrederea Adunării". Unul din onorabilii membri ai comisiei, A. Arion, şi-a sfârşit cariera politică în închisoare după ce fusese Ministru de Justiţie de două ori. Vezi Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol I, p. 216.
318 *Ibidem*, p. 219.
319 Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, p.148
320 *Ibidem,* p. 152.
321 *Ibidem,* p. 151.
322 *Ibidem*.
323 *Ibidem*.
324 În esenţă, restrângerea drepturilor politice ale indivdului. Degraderea civică însemna interzicerea deţinerii unor funcţii publice, suspendarea dreptului de vot, imposibilitatea de a fi jurat sau martor, dar şi suspendarea dreptului de a purta armă sau de a servi în armată.
325 De obicei, degradarea civică era aplicată alături de alte pedepse precum închisoarea corecţională tocmai pentru că aplicată singură nu avea un impact deosebit pentru cei mai mulţi indivizi.

Codul Penal era împărţit pe „cărţi”. Dintre acestea, cartea a II-a discuta despre crime, delicte şi pedepsele lor. Crimele de înaltă trădare sau atentat împotriva Domnului şi a familiei acestuia se pedepseau cu munca silnică pe viaţă[326]. Conform articolului 232, omorul, pruncuciderea, asasinatul, părintuciderea, otrăvirea erau pedepsite tot cu munca silnică pe viaţă[327]. Potrivit articolului 230 din Codul Penal „pruncuciderea se numesce omorul copilului său născut de curând”[328]. Sintagma „născut de curând”[329] nu era definită în cadrul acestui articol, însă în practică era acceptat faptul că un copil născut de curând era cel care avea nu mai mult de trei zile (trei zile era termenul de declarare a unui copil la starea civilă după ce fusese născut). Totuşi, legea menţiona o excepţie notabilă, „pruncuciderea, când se va săverşi asupra unui copil nelegitim de către muma sa, se va pedepsi cu reclusiunea”[330]. Pedeapsa mai mică recunoştea indirect circumstanţele atenuante care o determinaseră pe nefericita mamă să-şi ucidă copilul. Aceste cazuri de infanticid, în care copilul era nelegitim, nu erau excepţii, ci erau frecvente. Ţinând cont de această situaţie, Codul Penal recunoştea indirect statutul dublu al femeilor de agresoare, pentru că îşi uciseseră copiii, dar şi de victime ale seducţiei masculine[331]. În discursul de apărare al Cristinei Surugiu, care îşi ucisese copilul, avocatul Lascăr Costin arăta că, de fapt, ea era victima şi nu criminala[332]. Clienta sa, o fată de la ţară, credulă, fusese sedusă de un boier şi gândindu-se la ruşinea pe care trebuia să o înfrunte şi-a ucis copilul[333]. În cele din urmă, Cristina Surugiu a fost achitată. Cazuri ca acesta sunt citate de mai mulţi autori. Uneori, chiar procurorii se pronunţau pentru achitarea femeilor ce comiseseră infanticid[334]. În Codul Penal Francez, care servise drept sursă de inspiraţie pentru cel din România, infanticidul era însă pedepsit cu moartea[335] .

Unul din aspectele care iese în evidenţă în legătură cu aplicarea Codului Penal şi a Codului de Procedură Penală este acela că au suferit modificări repetate la un interval relativ scurt de timp. O cauză ar fi aceea că din moment ce erau inspirate din coduri penale din spaţiul Europei Occidentale aveau prevederi care nu se potriveau cu trăsăturile sistemului legislativ autohton. Modificările nu au fost impuse doar de o neadecvare a prevederilor condiţiilor existente în România, ci şi ca urmare a unor evoluţii locale. De exemplu, reforma Codului Penal din 1874 a avut ca motivaţie înmulţirea cazurilor în care inculpaţii erau achitaţi de curţile cu juraţi[336]. Ca urmare, s-a realizat corecţionalizarea unor infracţiuni, în

---

[326] Ion I. Condeescu, *Codice Penal Român-adnotat și explicat,* Bucuresti, Tipografia Ştefan Mihăilescu, 1883, p. 140.

[327] *Ibidem,* p. 141.

[328]Constantin Hamangiu, *Codul Penal,* Bucuresci, Editura Leon Alcalay, 1903, p. 190.

[329] Theodor St. Anastasiu, *Despre pruncucidere din punct de vedere juridic și medico-legal,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale F. Göbl. Fii, 1905, p. 17.

[330] *Ibidem.*

[331] Seducţia nu era incriminată în Codul Penal din 1865, dar au existat propuneri de schimbare a acestui statut, vezi Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public și privat,* București, Editura Meridiane, 2003, pp. 28-29.

[332] Lascăr Costin, *Apărarea Cristinei Surugiu înaintea Curţei cu Juraţi din Tecuciu,* Focşani, Tipografia H. Goldner, 1868, p. 4.

[333] *Ibidem,* pp. 6-7.

[334] P. Popescu-Muscel, *Momente din Palatul Justiției,* Bucureşti, Tipografia „Cooperativa”, 1914, pp. 1-8.

[335] Charles Casati, *Code Pénal,commenté par la jurisprudence la plus Récente,* Paris, Marchal et Billiard, 1890-1891, p. 126.

[336] Situaţia era prezentă şi în alte state europene. În cazul sistemului penal francez, una din sursele pentru Codul Penal românesc, existau cazuri numeroase de achitări ale unor inculpaţi în faţa curţilor cu juraţi, situaţie anali-

sensul că 18 crime au fost transformate în delicte, iar pedeapsa maximă pentru închisoarea corecţională a fost înăsprită[337]. Printre crimele transformate în delicte se regăseau: falsificarea timbrelor poştale, delapidarea de fonduri, atentatul la pudoare, bigamia, mărturia mincinoasă în cazurile penale, distrugerea registrelor sau a documentelor oficiale, distrugerea sau sustragerea dovezilor care puteau fi folosite pentru punerea sub acuzare pentru crime[338]. Deşi autorii acelor crime corecţionalizate riscau pedepse mai mici, se viza un procentaj mai mic al achitărilor. Această reformă, inspirată de achitările numeroase, nu de dorinţa de a micşora pedepsele, a fost criticată[339] repetat, mai ales de Ioan Tanoviceanu. Prezenţa multor modificări ale acestor acte normative indică, într-adevăr, dacă nu o neconcordanţă între teoria penală şi felul cum erau puse în practică aceste dispozitii, cel puţin o nevoie de schimbare, de adaptare. Codul Penal din 1865 prevedea totuşi un număr mare de infracţiuni calificate drept „crime" ceea ce cauza unele dificultăţi juraţilor. Aceştia preferau să achite inculpaţii. De asemenea, pedepsele pentru delicte erau prea mici şi modificarea din 1874 a vizat ridicarea pedepsei maxime pentru delicte, de la 2 ani la 4 ani de închisoare[340].

Activitatea curţilor cu juraţi a fost criticată în mai multe rânduri[341]. Această instititutie era considerată o „imitaţie" inspirată de legislaţia din statele Europei Occidentale. În mare măsură, chiar era o imitaţie. La scurt timp după intrarea în aplicare a Codului Penal din 1865, apărea în România un manual al juraţilor care prezenta aspectele majore ale activităţii acestei instituţii. Sfaturile pentru viitorii juraţi nu lipseau. Se ofereau indicii în privinţa reacţiilor acuzaţilor sau ale martorilor pentru ca juraţii să nu fie uşor de impresionat[342]. Se pare că astfel de sfaturi detaliate nu şi-au atins scopul. La aproape 30 de ani după apariţia *Manualului juraţiloru* (1867), studiul procurorului Mihail Şuţu, *Câteva cuvinte asupra instituţiei juriului* (1895), cerea suprimarea acestei instituţii, cel puţin în privinţa dreptului penal pentru că reprezenta „un pericol social"[343]. Statisticile penale analizate de el arătau că în Iaşi, pentru perioada 1880-1893, fuseseră 1.170 de achitări şi 1436 de condamnări, fie corecţionale, fie criminale[344]. Cauza acestei situaţii ar fi fost, potrivit lui, proasta organizare a juriului în România, lipsa de experienţă a juraţilor, cât şi modificările legislative. Tot spre sfârşitul secolului, Mihail Sfinţescu, în teza sa de licenţă intitulată *Juriul în materie criminală* (1899), aducea alte argumente împotriva instituţiei juriului. Publicul care asista la procese era impresionabil, îşi manifesta simpatia sau antipatia pentru acuzaţi, iar juraţii

---

zată şi de Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses,* Paris, Librairie Generale Francaise, 1978. În perioada 1826-1831, în Franţa în jur de 40% din cei acuzaţi de infracţiuni grave judecate de curţile cu juraţi, au fost achitaţi. Vezi James M. Donovan, *op. cit.*, p. 170.

[337] Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol I, p. 222.

[338] Tudor Voinea, *Les modifications apportées au Code pénal roumaine de 1864 jusqu'á la fin fin du XIX-e siècle,* în „Recherches sur l'histoire de institutions et du droit", XI-XII, 1986-1987, pp. 79-80.

[339] Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol I, p. 223.

[340] Tudor Voinea, *Le grand code pénal roumain de 1865,* p. 118.

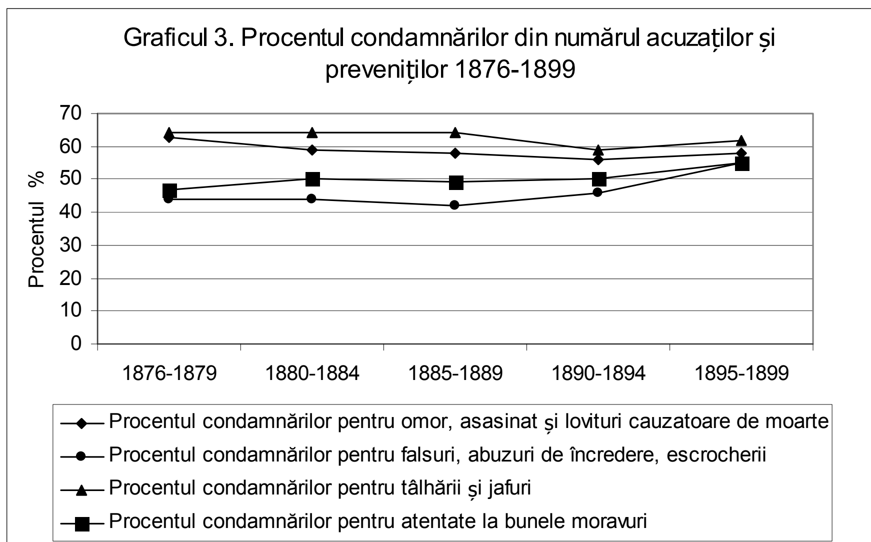
[341] Din nou, Tanoviceanu discuta ironic despre introducerea juriului în România : „Mimetic ca orice popor cu puţină cultură, însă cu multă dorinţă de progres şi de lustru exterior, era natural ca poporul nostru să fie atras de această instituţiune cu mare renume în întreaga Europă". Vezi Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol V, p. 215.

[342] G. S. Petrini, *Manualul Juraţiloru*, Imprimeria Buciumului Românu, 1867, pp. 172-177. Lucrarea este o preluare după studiile unor jurişti francezi precum Faustin-Hélie, Dubochet sau Guichard.

[343] Mihail Şuţu, *Câteva cuvinte asupra instituţiei juriului,* Iaşi, Tipo-Litografia H. Goldner, 1895, p. 29.

[344] *Ibidem,* pp. 3-4.

ţineau mereu cont de aceste manifestări[345]. Statisticile judiciare din secolul al XIX-lea ne pot ajuta să analizăm modul în care a evoluat rata condamnărilor acuzaţilor care erau judecaţi atât de curţile cu juraţi, cât şi de tribunale. Graficul 3[346] ne indică această evoluţie pentru o serie de crime şi delicte în intervalul 1876-1899.

Graficul 3 surprinde câteva aspecte interesante. Pentru infracţiunile mai puţin grave precum atentatele la bunele moravuri sau falsurile, abuzurile de încredere şi escrocheriile, doar între 40% şi 50% dintre cei acuzaţi şi reţinuţi chiar erau condamnaţi. Procentul a crescut uşor în ultimul deceniu al secolului, fără a fi mai mare de 60%. Infracţiunile grave ca asasinatele, omorurile, tâlhăriile şi jafurile erau corelate cu condamnări mai dese. În jur de 60% dintre cei acuzaţi şi reţinuţi pentru asemenea infracţiuni erau condamnaţi. Se pare că nu doar curţile cu juraţi, dar şi tribunalele achitau numeroşi acuzaţi în ultimul sfert al secolului al XIX-lea[347]. Nu ar fi corect să considerăm că doar juraţii uşor de impresionat ar fi condus la rata ridicată a achitărilor. Alte explicaţii posibile ar lua în discuţie eficienţa Poliţiei şi a procurorilor în a strânge dovezi care să dovedească vinovăţia celor acuzaţi şi reţinuţi.

Nu doar achitările numeroase constituiau un semnal de alarmă pentru contemporani, ci şi pedepsele uşoare aplicate. Să începem de la un singur caz. Conform Codului Penal, tentativa se pedepsea cu o treaptă mai jos decât ar fi fost pedepsită respectiva infracţiune[348]. Astfel, tentativa de omucidere ar fi trebuit pedepsită cu muncă silnică pe o perioadă limitată. La 28 iunie 1869, în Bucureşti, Stan Stoica a fost condamnat la 10 zile de închisoare şi la plata a 10 lei pentru că a atentat cu puşca la viaţa lui Ion Dobre cioba-

---

345 Mihail Sfinţescu, *op. cit.*, p. 36.

346 Datele au fost extrase din raportul prezentat Ministrului de Justiţie asupra statisticii judiciare pe 1899. În introducerea acestui raport apare un rezumat al datelor din deceniile anterioare. Vezi „Statistica judiciară din România pe anul 1899", pp. 8-10.

347 Rata ridicată a achitărilor se regăsea şi în cazul altor infracţiuni grave. În primul deceniu al secolului al XX-lea, curţile cu juraţi achitau pe majoritatea celor acuzaţi de incendieri. Vezi Constantin Hamangiu, *Rechizitorii,* Craiova, Institutul de Editură „Samitca", 1908, pp. 12-13.

348 Alecsandru Ioan I, *Codice Penale şi de Procedură Criminale,* Bucuresci, Imprimeria Statului, 1865, p. 12.

nul[349]. Fapta a fost încadrată rănirilor şi nu a fost pedepsită ca o tentativă de omucidere. Pe o durată lungă, se manifestă aceeaşi tendinţă de a acorda pedepse mici. În intervalul 1876-1899, în medie, 60% din cei condamnaţi pentru omor, asasinat şi răniri cauzatoare de moarte, au primit pedeapsa minină cu închisoarea, între 3 şi 10 ani[350]. Pentru tâlhării şi jafuri, procentul era sensibil mai mic, 50% în medie[351].

Curţile cu juraţi judecau doar anumite tipuri de infracţiuni: crimele[352], delictele politice şi cele de presă. Juraţii erau în număr de 12, aleşi dintr-o listă de 36. Aceste instanţe de judecată se reuneau de patru ori pe an, la începutul fiecărui trimestru. Tribunalele corecţionale se ocupau de fapte clasificate drept „delicte"[353], dar şi de crimele comise de minori (majoratul penal intervenea la 20 de ani), când aceştia nu au avut complici majori. Un preşedinte şi doi judecători compuneau acest tribunal. În toată ţara existau 32 de tribunale corecţionale. Pentru fiecare tribunal corecţional, un judecător de instrucţie se ocupa de instrucţia preliminară a crimelor şi a delictelor[354]. El hotăra trimiterea cazului la curtea cu juraţi, la tribunalul corecţional sau abandonarea cercetărilor penale. Sunt evidente, în această privinţă, similitudinile cu sistemul penal din Franţa unde judecătorul de instrucţie decidea, de asemenea, asupra modului în care era prezentat cazul[355]. Curţile de apel erau în număr de patru şi anume cea din Bucureşti, cea din Craiova, cea din Iaşi şi cea din Galaţi. Pe lângă fiecare funcţiona un Parchet compus dintr-un procuror-general şi doi sau trei procurori. Curtea de apel avea şi o cameră de punere sub acuzare, similară cu *chambre des mises en accusation* din Franţa. În fine, Judecătoriile de pace puteau fi de ocoale şi comunale şi se ocupau de contravenţii şi de furturi simple[356].

În ciuda deficienţelor celor două coduri, au existat prevederi care însemnau un evident progres faţă de perioada anterioară. Sigur, se poate imputa că tocmai absenţa unor prevederi liberale din legislaţiile anterioare arăta că noile măsuri erau nişte „forme fără fond", neadecvate situaţiei din România. Totuşi, prevederi precum abolirea pedepsei capitale[357] sau a bătăii sunt în afara unor asemenea discuţii, cel puţin în aparenţă. Înainte de 1864 existaseră iniţiative pentru abolirea acestora, iar pedeaspsa cu moartea era pusă rar în aplicare. Probabil, chiar faptul că era aplicată rar ar fi o explicaţie pentru eliminarea ei din Codul Penal pentru că această operaţie nu făcea decât să confirme starea *de facto*. De altfel, în timpul ocupaţiei ruseşti de la începutul secolului, Kiseleff ar fi dorit scoaterea pedepsei capitale din Regulamentul Organic, însă, aşa cum relatează consulul Prusiei la Bucuresti, guvernatorul rus a renunţat „din pricina stării coborâte de cultură în care se afla poporul de aici"[358].

---

349 D.A.N.I.C., Fond Ministerul Justiţiei. Serviciul Penale, dosar 8/1869, f. 2.
350 „Statistica judiciară din România pe anul 1899", p. 8.
351 *Ibidem,* p. 10.
352 Ion I. Condeescu, *op. cit.*, p. 10.
353 *Ibidem.*
354 „Statistica judiciară din România pe anii 1896, 1897, 1898", p. 11.
355 Vezi discuţia despre sistemul penal francez în primul capitol.
356 „Statistica judiciară din România pe anii 1896, 1897, 1898", pp. 111-112. Organizarea era în vigoare la 1902. La 1865, acestea era numite tribunale poliţieneşti. Vezi Alecsandru Ioan I, *op. cit.*, p. 127.
357 Pedeapsa capitală mai putea fi aplicată doar în caz de război, situaţie descrisă de articolul 18 al Constituţiei din 1866. Vezi Constantin Angelescu, *op. cit.*, p. 49.
358 Constantin C. Angelescu, *op. cit.*, p. 21.

Nu doar Kiseleff a fost împotriva abolirii pedepsei capitale în Principate. În Moldova, în iulie 1829[359], s-a cerut Divanului desfiinţarea pedepsei cu moartea şi a „pedepselor mutilante", dar Divanul s-a opus, pedepsele mutilante „nefiind mai dure decât în alte părţi", iar abolirea pedepsei cu moartea era imposibilă „din lipsă de închisori sigure şi încăpătoare". Pe de-altă parte, nu trebuie să lăsăm la o parte faptul că la 1865, momentul în care a fost abolită pedeapsa cu moartea în România, în cele mai multe state din Europa, ea încă era în vigoare. În Italia pedeapsa cu moartea a fost abrogată în 1890, în Olanda în 1881, în Belgia era încă prezentă, însă din 1863 era comutată mereu, în Portugalia fusese desfiiţată şi, în cele din urmă, unele din cantoanele elveţiene o aboliseră. În restul statelor, pedeapsa capitală exista şi avea să fie scoasă din legislaţiile penale în secolul al XX-lea. Ideea diminuării pedepselor şi a corelării acestora cu gravitatea faptelor apăruse încă de la Beccaria în secolul al XVIII-lea, el fiind printre primii care au propus abolirea pedepsei capitale. Totuşi, puţine au fost statele europene care au renunţat, întradevăr, la această măsură în secolul al XIX-lea.

Au existat câteva propuneri în România pentru reintroducerea pedepsei cu moartea. Cea mai energică iniţiativă a fost a lui Ioan Tanoviceanu. Pe aceasta o vom trata mai amănunţit în paginile următoare. Pe lângă Tanoviceanu au fost şi alte voci care au cerut reintroducerea pedepsei capitale. În memoriile sale[360], principele Nicolae Şuţu (1798-1871) a prezentat critic introducerea instituţiilor moderne de guvernare în Principate, în special pentru că lipseau oamenii capabili să le conducă. Aceeaşi atitudine critică o arăta şi faţă de suprimarea pedepsei cu moartea[361] „fără fază tranzitorie, fără discuţii prealabile". Este o atitudine conservatoare care scoate în evidenţă graba cu care a fost adoptat noul cod penal.

Vasile Conta (1845-1882) avea o poziţie oarecum diferită în această chestiune. El considera că pedeapsa cu moartea nu trebuia desfiinţată într-o ţară decât dacă se dovedea că frica unei pedepse mai mici era de ajuns pentru a-i opri pe oamenii cei mai puţin culţi să săvârşească cele mai îngrozitoare crime[362]. Apare evidentă corelarea între nivelul de cultură al unui individ şi predispoziţia către acte criminale. Pentru Conta, chiar şi torturile ar fi necesare când pedeapsa cu moartea s-ar dovedi insuficientă[363]. El argumenta că pedeapsa cu moartea a fost desfiinţată unde existau crime mai puţine pentru că moravurile se îmblânziseră. În final, pleda pentru aplicarea pedepsei cu moartea în România doar în anumite situaţii, adică pentru străinii care ar fi comis crime îngrozitoare: „considerând apoi blândeţea moravurilor Românilor în comparaţiune cu a streinilor, mai că ar fi drept ca pentru aceştia din urmă să se prevadă în legile noastre pedepse mai aspre, chiar pedeapsa cu moartea"[364]. Dincolo de conotaţiile xenofobe, ideea blândeţii

---

[359] Valentin Al. Georgescu, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică și în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864,* p. 692.
[360] Nicolae Şuţu, *Memoriile Principelui Nicolae Şuţu*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.
[361] Şuţu îl citează pe scriitorul francez Adolphe Karr la un moment dat: „Pedeapsa cu moartea să fie abolită, o doresc din toată inima, dar să înceapă domnii asasini", *ibidem,* p. 361.
[362] Vasile Conta, *Teoria fatalismului,* în „Opere complete, filozoful Conta", coordonată de Octav Minar, editura C. Sfetea, Bucureşti, 1914.
[363] *Ibidem,* p. 191.
[364] *Ibidem,* p. 191. Această poziţie xenofobă avea să fie criticată de Tanoviceanu în al său *Tratat de Drept și Procedură Penală.* „De asemenea ni se pare că e a trece limitele patriotismului şi a cădeà în şovinism, susţinând că moravurile Românilor sunt mai dulci decât ale celorlalte naţiuni; ne avem şi noi ocnaşii noştri care rivalizează cu

moravurilor românilor pare suficientă pentru a contracara aplicarea pedepsei capitale în cazul românilor. Blândeţea moravurilor românilor este de altfel o temă recurentă la mulţi autori din România secolului al XIX-lea şi nu numai[365].

Am discutat despre dreptul penal din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, însă ca să putem înţelege sistemul penal ar trebui să prezentăm şi pe unii dintre cei mai influenţi reprezentanţi ai acestuia. Modul în care funcţiona sau în care a fost conceput acest sistem, cu toate actele sale normative, este şi rezultatul acţiunii celor mai importanţi jurişti români din această perioadă.

Juriştii de la mijlocul secolului al XIX-lea sunt cei care au pus bazele dreptului penal modern în România[366]. Unul dintre primii penalişti români în această perioadă a fost Vasilake Petroni. El a rămas cunoscut prin lucrarea *Comentariile dreptului penal* (1857). În studiul său, Vasilake Petroni a fost puternic influenţat de cultura greacă şi de cea franceză, lucru normal dacă ne gândim la contextul cultural al epocii. Lucrarea juristului român a fost împărţită în două secţiuni[367], una în care încearca să ia în discuţie principiile din dreptul penal, oferind exemple mai ales din istoria dreptului penal francez şi una în care comenta Codul Penal Ştirbey, aflat în vigoare la 1857.

În acelaşi an a apărut la Paris opera lui Basilie (Vasile) Boerescu, *Traitè comparatif des dèlits et des péines*. Aceasta este teza lui de doctorat, susţinută la Paris[368]. Asemănarea cu titlul lucrării lui Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene* (1764), este evidentă şi nu întâmplătoare. Boerescu este considerat de Petre Ionescu-Muscel, în lucrarea citată, cel mai important jurist român de la jumătatea secolului secolului al XIX-lea, ţinând cont şi de activiatea sa în plan legislativ şi de ideile enunţate în studii precum cel evocat mai sus[369]. Opera sa principală, *Traitè comparatif des dèlits et des péines* este unul dintre puţinele studii din această perioadă cu un grad însemnat de originalitate. Boerescu analiza în prima secţiune a acesteia principiile generale ale dreptului penal, în a doua, care este şi cea mai importantă, se ocupa de delicte, iar în ultima studia pedepsele. Boerescu discuta şi despre duel în lucrarea sa[370], chestiune care va reveni în atenţia juriştilor români spre sfârsitul secolului[371]. El începea prin a arăta cum era privit duelul din perspectiva celor două părti, respectiv a celui insultat şi provoacă şi a celui provocat. În paginile următoare identifica originile duelului la popoarele nordice şi urmărea istoria lui în Europa medievală. Boerescu îl plasa corect în cadrul codul judiciar la longobarzi,

---

cei mai mari scelerați din străinătate". El prezenta cazurilor unor astfel de ocnaşi celebri în epoca precum Ion Pipa sau G. Lascarache (condamnat în 1900 pentru 40 de asasinate şi peste 86 de tâlhării săvârşite cu banda sa). Vezi Ioan Tanoviceanu, *Tratat de Drept şi Procedură Penală*, vol III, p. 315.

365 Pentru o tratare detaliată a chestiunii, vezi Gabriel Constantinescu, *Stereotipul blândeţii moravurilor poporului român de la jumătatea secolului al XIX-lea până la Primul Război Mondial,* în „Orizont XXI", an VI, Nr. 1 (21), 2011, pp. 10-17.

366 Petre Ionescu-Muscel insista asupra acestui rol iniţiator, încercând să-i apere de criticile vehemente care i-au vizat în ultimele decenii ale secolului.

367 Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, pp. 157-159.

368 Iniţial, el fusese picat la al doilea examen de doctorat, însă a reuşit să-l treacă o lună mai târziu, în mai 1857. Vezi Contantin C Angelescu, *Cei dintâi doctori în drept dela Paris,* Bucureşti, Fundaţia Culturală Regele Mihai I, 1928, p. 19.

369 Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, pp. 159-160.

370 Basile Boeresco, *Traitè comparative des dèlits et des péines,* Paris, A. Durand, 1857, pp. 278-314.

371 Este vorba de duelul din noiembrie 1897 dintre Gheorghe Em. Lahovari şi mai cunoscutul Nicolae Filipescu, încheiat cu moartea primului. Acest eveniment a stârnit multe discuţii cu privire la condiţiile de desfăşurare a duelurilor, existând câteva lucrări în epocă care au analizat chestiunea.

franci, bavarezi, în special la popoarele germanice[372]. Autorul explica apoi de ce duelul era considerat delict în majoritatea codurilor penale de la acea vreme, exprimându-şi dezaprobarea personală faţă de această practică. O poziţie similară faţă de duel o are şi Ioan Tanoviceanu[373].

În legatură cu poziţia sa faţă de pedeapsa capitală trebuie să precizăm că nu a acceptat prezenţa ei în Codul Penal când a făcut parte din comisia care a elaborat proiectul pentru actul legislativ amintit. În *Traitè comparatif des dèlits et des péines* aborda şi problema pedepsei capitale, insistând mai cu seamă asupra nelegitimităţii ei[374]. O altă lucrare semnificativă a sa este *Codicele Romîne sau colecţiune de toate legile României* (1873), în care explica provenienţa unor articole din Codul Penal precum şi unele dintre greşelile ivite la redactarea acestuia.

Probabil, mai importantă a fost activitatea sa legislativă. Vasile Boerescu a deţinut funcţii oficiale înalte. În 1860[375], când era Ministru de Justiţie a publicat, în franceză, un proiect de cod penal, iar în 1864, el a făcut parte din comisia care a elaborat Codul Penal. De altfel, cei mai mulţi dintre juriştii din această perioadă au deţinut funcţii oficiale înalte în Stat. Era oricum nevoie de oameni pregătiţi pentru elaborarea unor acte legislative care să reglementeze funcţionarea eficientă a aparatului administrativ. Ca şi în alte domenii, rolul acestei elite a fost esenţial.

Dintre juriştii marcanţi ai epocii îl putem menţiona şi pe Constantin Eraclide (1819-1873), preşedinte al Curţii de Justiţie şi Casaţie de la Focşani[376]. Cea mai importantă lucrarea a sa, *Studii practice asupra dreptului criminal* (1865) , insista asupra relaţiei dintre legi şi obiceiuri sau moravuri. Autorul încerca să demonstreze că legile nu au nicio valoare, sunt literă moartă, moravurile sau „obiceiurile popoarelor” fiind acelea care pun legile în mişcare[377]. El oferea o analiză cronologică a modului în care erau aplicate legile din Antichitate până în perioada modernă. Autorul utiliza respectiva analiză pentru a argumenta ideea necesităţii corespondenţei dintre legi şi moravuri. De asemenea, se declara un admirator al lui Beccaria pentru felul în care acesta influenţase istoria dreptului penal. În scurta sa analiză a codurilor penale din diferite state de-a lungul istoriei, Eraclide îşi exprima dezaprobarea faţă de pedeapsa capitală: „a ucide pe acelu ce a ucisu este a imita cu linişcea raţiunei pe a asasinulu în deliriu”[378]. În continuare, el preciza că şi în cele mai avansate state, precum Marea Britanie, existau unele erori în legislaţia penală, făcând referire directă la existenţa pedepsei cu moartea.

Ion I. Condeescu, un alt jurist cunoscut din a doua jumătate a secolului, se remarcă, în primul rând, prin lucrarea *Codice Penal Român-adnotat şi explicat* (1883). Condeescu analiza Codul Penal adoptat în 1865, oferind comentarii cu referire la cele 400 de articole ale actului legislativ. În secţiunea referitoare la pedepsele prevăzute de Codul Penal el

---

372 Basile Boresco, *op. cit.*, p. 286.

373 Ioan Tanoviceanu, *Duelul,* Bucureşti, Tipografia ziarului „Curierul Judiciar”, 1915, pp. 3-4.

374 Basile Boresco, *op. cit.*, pp. 350-353. Chestiunea pedepsei capitale la Vasile Boerescu apare şi în o teză de doctorat recentă, Mirela Simona Florea, *Activitatea politică şi culturală a lui Vasile Boerescu (1830-1883),* Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2009, p. 91. Din păcate, este o tratare oarecum superficială a subiectului.

375 Petre Ionescu-Muscel, *op. cit.*, p. 162.

376 *Ibidem*, p. 163-164.

377Constantin Eraclide, *Studii practice asupra dreptului criminal*, Bucuresci, Tipografia Stephan Rassidescu, 1865, p. 20.

378 *Ibidem,* p. 21.

încerca să justifice prezenţa anumitor sancţiuni aprobând, de pildă, înlocuirea pedepsei capitale cu munca silnică pe viaţă. De asemenea, el susţinea dreptul societăţii de a pedepsi prin „misiunea de a menţine legea conservaţiunei sociale". Astfel, pedepsele ar fi împotriva indivizilor care se ating de ordinea socială[379]. Prin această modalitate de a argumenta legitimitatea pedepselor el adopta teoria juristului francez Faustin Helie, pe care îl şi menţiona în câteva rânduri. Condeescu oferea comentarii extinse şi atunci când discuta problema circumstanţelor atenuante. Articolul 57 din Codul Penal enunţa această chestiune: „Nu se socoteşte nici delict nici crimă faptul săvârsit în stare de smintire sau pierderea raţiunii independent de vointa sa"[380]. Pe lângă nebuni, care nu puteau fi traşi la răspundere, numiţi în Codul Penal „smintiţi", Condeescu lua în discuţie şi cazurile de idioţenie sau monomanie, propunând ca şi pentru acestea să se aplice respectivul articol. El mai făcea deosebirea dintre beţia involuntară şi totală, pe de-o parte, şi cea voluntară şi parţială, pe-de altă parte. Chestiunea lipsei de răspundere va mai reveni în atenţia juriştilor români cu prilejul cazului Ispăşoiu din 1903, când soldatul care purta acest nume predestinat şi-a ucis doi camarazi la o unitate militară din Craiova, însă judecătorii n-au admis o expertiză medico-legală pentru a se determina dacă făptaşul ar fi avut circumstanţe atenuante.

Articolul 57 din Codul Penal Român din 1865 era inspirat de articolul 64 din Codul penal al lui Napoleon din 1810, dar ideea nepedepsirii bolnavului psihic se regăsea şi în *Îndreptarea Legii* a lui Matei Basarab din 1652, compusă de Daniil Panonianul, având ca surse de inspiraţie pe Farinaccius şi câteva scrieri bizantine. La glava 359 e prezent zaconul: „nebunul de ar ucide şi pre tată-său tot nu se va certa nicecum", afară de ceea ce face „la vremea care este înţelept"[381]. Nebunul este comparat cu surdul sau cu mutul şi, spre deosebire de Europa Occidentală, nepedepsirea lui nu este condiţionată de gradul de gravitate al faptei[382]. Încă din Antichitate principala motivaţie a nepedepsirii bolnavului psihic fusese evitarea „concurenţei" cu pedeapsa divină. Din secolul al XIX-lea, statutul juridic al bolnavului psihic a intrat în atenţia mai multor autori. Sunt „descoperite" şi definite tot mai multe afecţiuni, monomanii, degenerescenţe în cazurile juridice din România secolului al XIX-lea. Codul penal al lui Ştirbey Vodă se referea la cazurile de demenţă, în articolul 52 folosind expresia „smintire a minţii", preluată apoi de articolul 57, din Codul Penal din 1865[383]. O serie de autori români scriu despre problema răspunderii în faţa legii. Au existat destule procese în care a fost invocat articolul 57 din Codul Penal şi era nevoie ca toate nuanţele să fie clarificate. De asemenea, multe lucrări[384] încearcă doar să popularizeze eventualele teorii referitoare la manii, monomanii, degenerescenţe etc., juraţii nefiind bine instruiţi.

De la sfârşitul secolului al XIX-lea, studiile mai multor jurişti români abordează chestiuni care pot fi integrate criminologiei. Vespasian Erbiceanu, Iulian Teodorescu sau mai

---

[379] Ion I. Condeescu, *op. cit.*, p. 10.
[380] *Ibidem,* pp. 42-43.
[381] Florian Galdău, *op. cit.*, p. 4.
[382]*Ibidem.*
[383] *Ibidem,* p. 18.
[384]Câteva dintre cele mai importante studii din epocă care se ocupă de această chestiune au fost reunite în două lucrări recente ale lui Octavian Buda, *Criminalitatea: o istorie medico-legală românească,* Piteşti, Paralela 45, 2007, citată mai sus şi *O antropologie a marginalului,* Bucureşti, Caligraf, 2008.

ales Ioan Tanoviceanu sunt câţiva dintre aceşti jurişti, poate cei mai cunoscuţi. Studiile lor au adus o contribuţie valoroasă la naşterea criminologiei în România.

II.4 Criminologie şi modernizare

„[...] Şi ca o fiară nu miroase decât sânge şi nu vede înainte lui decât crime.
E tipul criminalului ereditar, născut pentru puşcărie...”
I. Constantinescu-Mion

Teoretizările despre criminalitate, infracţiuni şi răufăcători sunt integrate, de regulă, criminologiei. Astfel de teoretizări existau cu mult înaintea apariţiei cuvântului „criminologie”, la sfârşitul secolului al XIX-lea. Criminologia este o ştiinţă interdisciplinară, aflată cumva la întâlnirea dintre dreptul penal, sociologie şi medicina legală. O investigaţie care vizează naşterea criminologiei în România va lua în discuţie cercetări din mai multe domenii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi primii ani ai secolului al XX-lea, discursurile despre criminalitate, infracţiuni sau răufăcători au apărut în cărţi, studii sau articole ştiinţifice, dar şi de popularizare. Autorii acestora aparţin unor categorii profesionale variate: jurişti, medici, preoţi, înalţi funcţionari ai Statului, poliţişti, ziarişti sau filologi. Vom utiliza, aşadar, termenul „criminologie” într-o accepţiune „deschisă”[385] pentru a face referire la toate aceste teoretizări cu un caracter eterogen.

Naşterea criminologiei în România poate fi asociată cu modernizarea. Conform definiţiei lui Anthony Giddens[386], modernizarea reprezintă apariţia unor modalităţi de organizare a societăţii în Europa Occidentală începând cu secolul al XVII-lea şi extinderea treptată a acestora în alte spaţii. Modernizarea ar însemna, implicit, şi o occidentalizare[387], cel puţin în secolul al XIX-lea. Am menţionat anterior faptul că în secolul al XIX-lea, criminalitatea, dar mai ales infractorul au devenit chestiuni din ce în ce mai importante în Europa Occidentală. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, discuţiile despre criminalitate suscită un interes din ce în ce mai mare şi în România. Din această perspectivă, putem lua în considerare o „sincronizare” cu spaţiul Europei Occidentale. Folosim termenul cu un sens restrictiv pentru a ne referi doar la un interes crescut pentru aceste discipline, nu neapărat la cercetări sistematice şi inovatoare. Acestea din urmă sunt, mai curând, excepţii. De fapt, multe erau lucrări care popularizau teoriile din Occident. Fenomenul popularizării diferitelor teorii este caracteristic şi spaţiului occidental. Epoca de glorie a acestui fenomen a fost plasată în perioada 1865-1890. În mod evident, simultaneitatea temporală nu implică şi condiţii similare[388]. Diferenţele dintre spaţiul occidental şi România erau semnificative. După cum am menţionat

---

[385] O astfel de abordare generală a teoriilor din criminologie apare la Peter Becker, *Criminological Language and prose from the Late Eighteenth to the Early Twentieth Centuries,* p. 24.

[386] Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity,* p. 1.

[387]Corelarea modernizării cu occidentalizarea apare şi la Cătălin Turliuc, *Modernization and/or Westernization in Romania during the Late 19th Century and the Early 20th Century,* în „Transylvanian Review”, Nr. 1, 2008, pp. 3-11. Autorul propunea utilizarea termenului „occidentalizare” pentru perioada de la mijlocul secolului al XIX-lea şi „modernizare” doar de la sfârşitul secolului. Acceptăm această soluţie, cu amendamentul că modernizarea nu înseamnă întotdeuna şi o occidentalizare, ci este mai curând un proces global. Vezi discuţia despre teoriile legate de modernizare de la începutul acestui capitol.

[388] Simona Antonescu, *Literatura de popularizare a ştiinţei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX în România,* Bucureşti, Ars Docendi, 2007, p. 16.

şi în cazul legislaţiei penale, influenţa teoriilor din Occident reprezintă unul dintre aspectele cheie pentru relevarea condiţiilor care au marcat evoluţia criminologiei în România acelei epoci.

Cele mai multe teoretizări despre criminalitate sau infractori în România, în a doua jumătate a secolului, provin din domenii ca dreptul penal şi medicina legală. De asemenea, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, au apărut abordări sociologice ale criminalităţii. Studiile care porneau de la elemente din legislaţia penală aduceau în discuţie şi teorii din alte domenii. Problema iresponsabilităţii penale, definită de articolul 57 din Codul Penal din 1865, a fost examinată nu doar dintr-o perspectivă legislativă, ci şi prin raportarea la implicaţiile sale medicale. Erau aduse în discuţie şi cazuri celebre din societatea românească. Chiar dacă autorii îşi justificau afirmaţiile apelând la teoretizări din Occident, ei le raportau la realităţi locale, căutând să valideze sau să discrediteze o anumită teorie prin aplicarea la condiţiile din România.

Unul din primele studii[389] care abordează această chestiune, fiind totodată şi unul dintre cele mai valoroase, este cel al doctorului Alexandru Şuţu (1837-1919), profesor de psihiatrie. Autorul trata pe larg iresponsabilitatea alienaţilor, definind diferitele forme intermediare. El sesiza şi dificultăţile inerente care apăreau când un medic trebuia să delibereze asupra iresponsabilităţii pentru că, de cele mai multe ori, acesta era chemat doar la procese şi era chestionat dacă la momentul săvârşirii faptei, individul se afla în stare de alienare[390]. În unele situaţii, starea de nebunie se atenuase de la momentul săvârşirii faptei până la momentul în care medicul ar fi putut investiga starea individului. Nu în cele din urmă, el descria şi cazurile în care nebunia era simulată[391], prezentând câteva indicii care-i puteau deosebi pe alienaţi de cei care se prefăceau pentru a fi declaraţi iresponsabili.

Un alt autor, Aurel Iorgulescu[392] menţiona diferitele stări de alienare cunoscute la acea dată: demenţa, nebunia ereditară, mania, monomania, nebunia toxică (alcoolismul) sau nebunia cauzată de afecţiuni ale centrilor nervoşi. El făcea referire la un caz celebru din epocă – asasinarea Iuliei Iarcu. În februarie 1901, Alexandru Candiano-Popescu, fiul generalului aghiotant al lui Carol I, ajutat de un prieten, a ucis-o pe Iulia Iarcu. Candiano, elev de liceu, a mărturisit crima cu sadism. Constantin Bacalbaşa îl considera „un degenerat neresponsabil”[393], ceea ce nu a fost departe de verdictul comisiei medicale. Unii din membrii comisiei au conchis că tânărul Candiano-Popescu era atins de o manie morală şi nu putea fi responsabil în faţa legilor pentru fapta sa. În cele din urmă, verdictul comisiei medicale descria starea lui Candiano-Popescu în felul următor: „dispariţia a ori-ce simţ etic, social, şi familial, cunoscinţă incompletă şi crepusculară asupra tot ce este bun, atât moral cât şi le-

---

[389] Alexandru Şuţu, *Alienatulu în faca societăţii şi a şciinţei,* Bucureşci, Noua typographie a laboratorilor români, 1877. În România, se pare că psihiatria se afla în sincronizare aproape perfectă cu cercetările din Occident, existând o întârziere de doar trei decenii. Vezi Lidia Trăuşan-Matu, *Teorii şi practici medicale în societatea românească a veacului al XIX-lea (1831-1869). O analiză a medicalizării populaţiei din Ţările Române,* teză de doctorat, Universitatea din Bucureşti, 2010, p. 181.
[390] Alexandru Şuţu, *Alienatulu în faca societăţii şi a şciinţei,* pp. 14-15.
[391] *Ibidem,* pp. 242-246.
[392] Aurel Iorgulescu, *Responsabilitatea penală în materie de crimă,* Bucureşci, Tipografia şi Legătoria de cărţi Thoma Basilescu, 1903, p. 10.
[393] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol III, p. 6.

gal. Sclav al instinctelor sale pervertite, el se supune lor fără a fi împiedicat de nimic”[394]. În cele din urmă, juraţii l-au considerat pe tânărul Candiano-Popescu „un nebun periculos” şi acesta a primit o pedeapsă de 10 ani de recluziune. După cum remarcau mai mulţi contemporani, acest verdict nu respecta articolul 57 din Codul Penal. Dacă era, într-adevăr, „un nebun”, el trebuia internat într-un spital de psihiatrie[395]. (Fig. 4.)

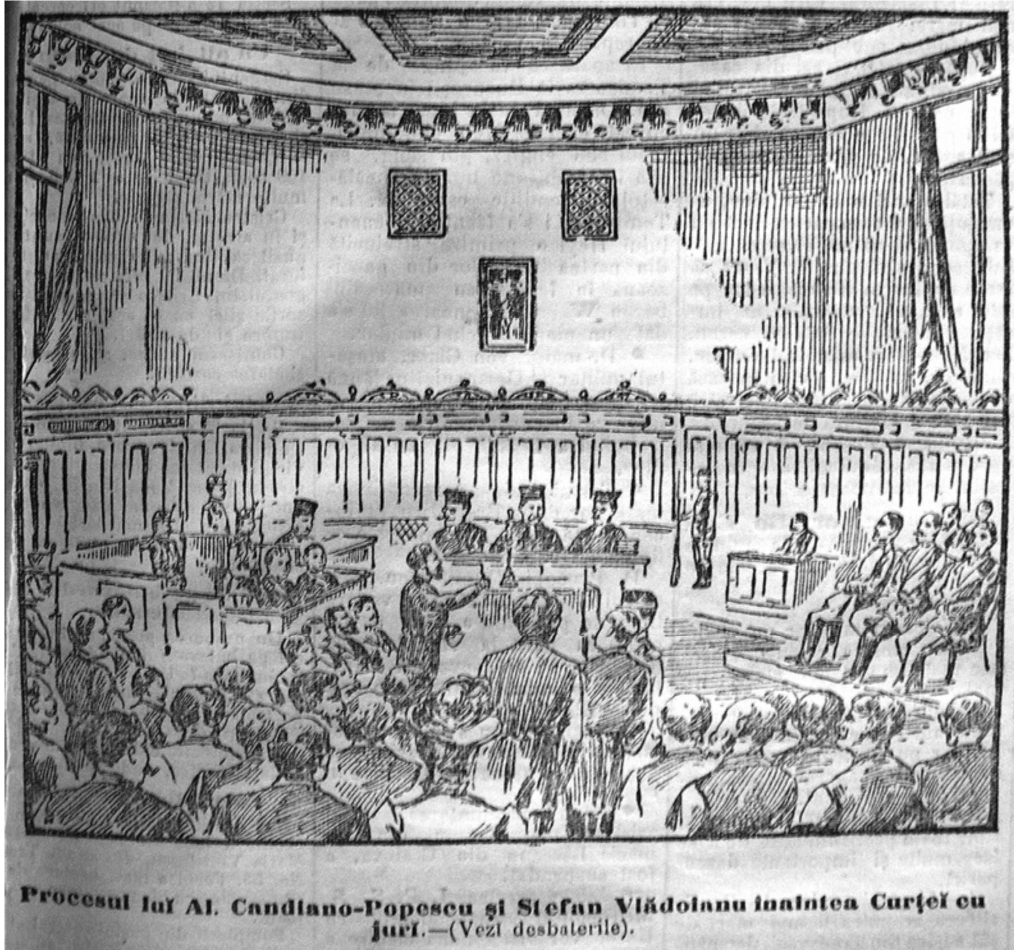

Fig. 4. Ziarul „Universul”, anul XIX, nr. 278, 12 octombrie 1901, p. 1.

Studiile de popularizare a psihiatriei nu erau destinate oricui[396]. Simona Antonescu le consideră un hublou prin care se arunca o privire către lumea din adâncuri, a altora, a celor „nebuni”. În literatura de popularizare a psihiatriei persistau însă teorii pseudoştiinţifice din fizionomie sau frenologie. Era importantă legătura dintre interior şi exterior. Criminalul era criminal pentru că arăta ca un criminal, trăsăturile fizice sugerând infracţiunea[397]. În presa epocii, această legătură dintre înfăţişare şi caracterul individului

394 Aurel Iorgulescu, *op. cit.*, p. 14.
395 „Adevĕrul”, an XIV, nr. 4388, 15 octombrie 1901, p. 3.
396 Simona Antonescu, *op. cit.*, p. 75.
397 *Ibidem.*

apărea des. „Înfiorătoarea crimă din strada Clemenţei”[398] era însoţită de o ilustraţie care-l întruchipa pe sergentul Florea Ionescu, cel care o ucisese din gelozie pe Evghenia Ionescu. Portretului sergentului îi era alăturată explicaţia care demonstra cititorului cum în figura lui se citea predispoziţia pentru anumite fapte. „Figura sa are o expresiune blândă, cu trăsăturile obrazului mai mult nobile. Poartă numai mustăţi, are ochii şi părul negru închis cari îţi dovedesc un caracter *gelos*”. Studii de popularizare a fizionomiei şi frenologiei existau încă de la jumătatea secolului. T. Eustaţiu-Ciocanelli în *Estractu de Fisiognomie* (1855), arăta cititorilor cum putea fi desluşit caracterul unui individ în funcţie de forma obrazului[399]. Nici Bogdan Petriceicu-Haşdeu nu era străin de aceste discipline. El analiza chipul lui Vlad Ţepeş utilizând elemente din fizionomie, dar şi frenologie. Aplecarea spre cruzime a lui Ţepeş era evidentă pentru un fin cunoscător al frenologiei şi fizionomie – adâncimea liniei curbe de la mijlocul gurii indica această tendinţă [400].

Către începutul secolului al XX-lea se remarcă un discurs mai complex, dar şi evaluarea modalităţilor de aplicare a inovaţiilor în practica penală din România. Vespasian Erbiceanu (1863-1943), judecător de instrucţie la Iaşi, este autorul unei lucrări[401] despre noile tendinţe din drept. El prezenta detaliat „Şcoala positivisto-antropologică penală” şi „Şcoala sociologică penală”. Erbiceanu discuta sumar şi despre receptarea Şcolii italiene de criminologie în România. Potrivit lui, Ioan Tanoviceanu era un susţinător ale teoriilor acesteia, iar Mina Minovici un critic fervent[402]. Atitudinile rasiste stăteau în multe cazuri, în spatele unor teorii din criminologie. Erbiceanu îl cita[403] pe Owen Pike care susţinea că infractorii din Europa au avut nenorocul să trăiască într-o asemenea societate. Dacă s-ar fi născut în Tahiti, ei ar fi fost în fruntea conaţionalilor. Tarde era citat pentru a se face referire la această chestiune: „cel puţin unii dintre criminalii noştri ar alcătui podoaba şi aristocraţia morală a rasei roşii”[404].

Vespasian Erbiceanu aborda şi chestiunea rolului medicinei legale în criminologie, trecând în revistă cele mai importante teorii care priveau lipsa responsabilităţii în faţa justiţiei. El discuta pe larg despre două cazuri din justiţia românească: cazul Alexandru Candiano Popescu şi cel al sodatului Ispăşoiu. În privinţa cazului Işpăşoiu, Erbiceanu încearca să aplice teoria „epilepsiei larvate”[405], enunţată de Lombroso în 1884. Analiza sa extinsă[406] a cazului soldatului român aducea în discuţie adaptări ale teoriei lombrosiene pe care alţi jurişti le considerau eronate. Iulian Teodorescu (1872-1935) a criticat apli-

---

[398]„Universul”, anul XVI, nr. 176, 8/20 iulie 1898, pp. 1-2.

[399]T. Eustaţiu-Ciocanelli, *Estractu de Fisiognomie,* Bucureşti, Tipografia bisericească din Sfânta Mitropolie, 1855, p. 65.

[400] Bogdan Petriceicu-Haşdeu, *Portretul lui Vlad Ţepeş-Vlad Vodă, Dracul* în „Din Moldova”, tom III, 1863, pp. 62-64, 75-79, 95-96.

[401] Vespasian Erbiceanu, *Tendinţe noi în Drept. Studii de Drept Civil şi Penal,* Iaşi, Tipografia Dacia, 1906.

[402] *Ibidem,* p. 240. Ceea ce nu înseamnă că Tanoviceanu accepta fără critici teoria „omului criminal”. În fond, studiile sale despre evoluţia criminalităţii din România sugerau o perspectivă socială a cauzelor criminalităţii. Pe de altă parte, nici şcoala italiană de criminologie nu poate fi redusă la teoria „omului criminal”. Enrico Ferri, de pildă, accepta o cauzalitate complexă a criminalităţii, aducând în discuţie factori antropologici, telurici şi sociali nu doar pe cei biologici. Vezi discuţia din capitolul I despre Enrico Ferri.

[403] *Ibidem,* p. 311.

[404] *Ibidem.*

[405] Enunţată în legătură cu procesul soldatului italian Misdea. În 1884, acest soldat din Calabria şi-a ucis 7 camarazi şi a rănit alţi 13, iar Lombroso este unul din medicii care au depus mărturie, încercând să explice comportamentul soldatului. Cu această ocazie, Lombroso a elaborat ipoteza epilepsiei larvate.

[406] Vespasian Erbiceanu, *op. cit.*, pp. 392-434.

carea teoriei „epilepsiei larvate” în cazul soldatului Ispăşoiu. Potrivit lui Teodorescu, soldatul Ispăşoiu premeditase acţiunea sa şi nu trebuia considerat iresponsabil din punct de vedere penal[407]. Juristul român critica şi posibilitatea de aplicare a teoriilor lombrosiene în general. Legătura dintre epilepsia larvată şi criminalitate nu era recunoscută decât de Lombroso şi de adepţii săi şi ar fi fost dificilă examinarea medicală a inculpatului.

Tema delincvenţei juvenile a apărut, de asemenea, în studiile autorilor români din acea perioadă. Secolul al XIX-lea a adus un interes crescut pentru fenomenul delincvenţei juvenile. Aceasta a fost perioada în care Statul a emis legi care vizau infractorii minori în multe ţări europene. Faptul că tinerii deveneau din ce în ce mai atraşi de activităţi criminale era un pericol nu numai pentru *status quo*, ci şi pentru viitorul Naţiunii. Acelaşi Iulian Teodorescu analiza delincvenţa juvenilă din perspectiva dreptului penal, dar nu neglija nici presupusele cauze ale fenomenului. El realiza şi o scurtă istorie a delincvenţei juvenile din România, menţionând cazurile cele mai cunoscute: Pipa, Iorganda, Marinescu[408]. Infractorii minori erau mai periculoşi, potrivit lui Teodorescu, deoarece aveau o perioadă mai lungă la dispoziţie pentru a comite fapte criminale[409]. Datele statistice din România arătau că 7% din totalul condamnaţilor în 1903 erau copii. Totuși, existau semne că delincvenţa juvenilă crescuse cu 60% faţă de anii precedenţi. În privinţa cauzelor criminalităţii, el îşi exprima dezacordul cu teoriile care puneau în prim-plan ereditatea sau cauzele biologice. Juristul român considera cauzele sociale – mediul şi educaţia, decisive pentru evoluţia criminalităţii[410].

Delincvenţa juvenilă este un subiect abordat şi de alţi autori. I. Constantinescu-Mion a examinat pe cei 165 de condamnaţi care se găseau în Casa de corecţie de la Mislea, în 1914. El punea accentul pe cauzele sociale ale delincvenţei juvenile. În urma cercetărilor sale, a ajuns la concluzia că jumătate dintre cei 165 de condamnaţi nu avuseseră familii „care să le dea o îndrumare în viaţă şi să-i ferească de contactul viţios al societăţii”[411]. Autorul atrăgea atenţia asupra faptului că la Mislea erau închişi împreună minori de diferite vârste care comiseseră fapte grave precum crime şi tâlhări ceea ce transforma instituţia într-o „pepinieră de corupţie”[412]. Grigore Dianu considera delincvenţa juvenilă un real pericol pentru societatea românească. Ca şi Constantinescu-Mion, el îşi baza afirmaţiile pe datele referitoare la minorii închişi la Mislea. Dianu a urmărit evoluţia condamnaţilor de la Mislea pe perioada 1893-1902 şi cifrele îi sugerau o creştere îngrijorătoare a delincvenţei juvenile[413]. Totuşi, din primul deceniu al secolului al XX-lea, existau organizaţii, ca Societatea de Patronaj, care se ocupau de copiii abandonaţi moral[414]. (Fig. 5.)

---

[407] Iulian Teodorescu, *Chestiuni de Drept penal și știință penitenciară*, Bucureşti, Tipografia „Gutenberg”, 1904, p. 79.
[408] Idem, *Minoritatea în faţa legii penale. Studiu statistic și de legislaţie comparată,* Bucureşti, Joseph Göbl, 1904, pp. 10-11.
[409] *Ibidem.*
[410] *Ibidem,* pp. 118-119.
[411] I. Constantinescu-Mion, *Condamnaţii noștri minori. Deţinerea și viitorul lor,* Bucureşti, Tipografia Văcăreşti, 1914, p. 38.
[412] *Ibidem,* p. 36.
[413] Grigore I. Dianu, *Criminalitatea și cauzele ei în România,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale F. Göbl Fii, 1907, pp. 31-31.
[414] Aurora-Livia Chiţu, *Criminalitatea infantilă în România Vechiului Regat,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat”, vol V, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, pp. 141-142.

Fig. 5. Ziarul „Veselia”, anul XV, nr. 26, 30 iunie 1909, p. 1.

Grigore Ioan Lahovari (1835-1905) explica într-un studiu comportamentul criminalilor, enumerând câteva dintre motivaţiile actelor criminale. Lucrarea sa[415] prezenta criminalii grupaţi în funcţie de faptele lor în: incendiatori, autorii de crime politice şi otrăvitoare. Cazurile relatate de autor drept exemple pentru a-şi susţine afirmaţiile erau preluate din literatura de specialitate din Franţa, Germania sau Austro-Ungaria. Fără îndo-

[415] Grigore Ioan Lahovari, *Despre Psyhologia criminală,* Bucuresci, I. G. Haimann, 1888.

ială, şi teoriile pe baza cărora explica comportamentul criminalilor erau preluate tot din Europa Occidentală. Faptul că autorul îşi intitula unul dintre capitole „Otrăvitoarele", nu este deloc întâmplător. În secolul al XIX-lea, otrăvirea era considerată infracţiunea predilectă a femeilor, iar statisticile judiciare confirmau oarecum această situaţie. În Franţa, în perioada[416] 1825-1885, pentru cele 2.169 de cazuri de otrăvire, au fost 1.969 de acuzaţi dintre care 916 bărbaţi şi 1.053 femei, ceea ce reprezenta mai mult decât procentul mediu al femeilor care comiteau diferite infracţiuni şi anume 20%. Lahovari explica riguros această preferinţă: „femeia are mai puţin curagiu, mai puţină bărbăţie [*sic*], mai puţină putere, de aceia femeia comite, mai cu facilitate şi mai des această crimă"[417]. Mai mult, el analiza comportamentul „otrăvitoarelor", realizând un portret moral. „Otrăvitoarea" este „incapabilă de a concepe şi de a simţi acele sentimente morale care se chiamă sentimentul datoriei, sentimentul dreptului, pocăinţa, pudoarea, ruşinea, frica de a fi descoperită şi de a fi pedepsită"[418]. Potrivit aşteptărilor societăţii, în România şi, în general, în Europa secolului al XIX-lea, femeia trebuia să arate obedienţă, pudoare, inocenţă, milă, asta ca să enumerăm doar câteva calităţi. Ca urmare, pentru contemporanii lui Grigore Ioan Lahovari, o femeie ucigaşă era mai periculoasă decât un criminal.

Ioan Tanoviceanu (1858-1917), profesor de Drept şi Procedură Penală la Iaşi, apoi la Bucureşti, s-a ocupat de o chestiune cu implicaţii complexe şi anume evoluţia criminalităţii în România. Pe baza datelor statistice disponibile în epocă el remarca fenomenul „înspăimântător" al creşterii criminalităţii. Tanoviceanu, considerat „părintele" criminologiei româneşti, a rămas cunoscut şi ca un militant pentru reintroducerea pedepsei cu moartea în România. El propunea această măsură ca o soluţie pentru stoparea creşterii criminalităţii. Evoluţia criminalităţii din România apare în trei lucrări ale lui Tanoviceanu: *Creşterea criminalităţii în România. Causele și mijloacele de îndreptare* (1896), *România sub raport moral* (1902) şi *Criminalitatea în România după ultimile publicaţiuni statistice* (1909).

În 1867 apăruseră primele statistici judiciare din România care ofereau informaţii despre numărul celor arestaţi preventiv sau al celor condamnaţi, cât şi despre religia condamnaţilor, ocupaţia, starea civilă, vârsta sau distribuţia lor pe judeţe[419]. După cum şi Tanoviceanu recunoştea, aceste prime statistici erau imperfecte din motive care ţineau, în special, de felul în care au fost centralizate rezultatele[420]. El a comparat aceste rezultate cu cele ale statisticilor din 1886 şi a arătat cum „creşterea criminalităţii la noi în ţară este dar înspăimântătoare"[421]. Potrivit lui, în decurs de 19 ani, procentul celor arestaţi preventiv a crescut de la 4,26‰ la 25,16‰, iar cel al condamnaţilor de la 2,96‰, la 13,21‰[422]. Fără doar şi poate, cifrele arată o creştere îngrijorătoare a crimi-

[416] Philippe Ariès, Georges Duby, *Istoria vieţii private,* vol VII, traducere din franceză de Ion Herdan, Bucureşti, Meridiane, 1997, pp. 248-249.
[417] Grigore Ioan Lahovari, *Despre Psyhologia criminală,* p. 39.
[418] *Ibidem,* p. 68.
[419] D.A.N.I.C. , Fond Direcţiunea Generală a Statisticei, dosar 1031/1867.
[420] Ioan Tanoviceanu, *Creşterea criminalităţii în România. Causele și mijloacele de îndreptare,* Iaşi, Tipografia Naţională Strada Alexandri, 1896, pp. 6-7.
[421] *Ibidem,* p. 9.
[422] *Ibidem.* Chiar şi Carol I citise un rezumat al cercetărilor lui Tanoviceanu . El s-a arătat uimit şi nu credea că avusese loc o creştere a criminalităţii în România. Vezi Stelian Popescu, *Amintiri,* ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Ioan Opriş, Bucureşti, Editura Albatros, 2000, p. 111.

nalitătii, însă nu ne putem baza în totalitate pe aceste date. Tanoviceanu modificase datele iniţiale, luând în calcul şi creşterea populaţiei din România sau imperfecţiunile primelor statistici din 1867. Dacă ţinem cont de acest fapt, lucrarea lui Tanoviceanu este mai importantă pentru identificarea cauzelor criminalităţii în România sau pentru soluţiile propuse, decât pentru a contura o traiectorie precisă a criminalităţii în România modernă. În această chestiune împărtăşim punctul de vedere al lui Rob Sindall[423], potrivit căruia statisticile pot fi utilizate şi ca un fenomen în sine de către istorici. Indivizii sau instituţiile îşi bazau concepţiile despre criminalitate pe datele statistice. Ele reprezintă o măsură, nu a ceea ce se întâmpla cu adevărat, ci a ceea ce credeau contemporanii că se întâmpla.

Tanoviceanu compara datele statistice din România cu cele ale altor state din Europa şi constata cum creşterea criminalităţii autohtone o depăşea cu mult pe aceea din oricare stat din Europa Occidentală. În Franţa, criminalitatea ar fi crescut într-un interval apropiat doar de două ori, în Italia cu 25%, în Belgia tot de două ori, iar în Anglia sau în Germania cu 50%. El comenta critic lucrările unor autori din Europa Occidentală care încercau să demonstreze că, de fapt, criminalitatea era în scădere[424].

Probabil, mai interesante sunt pasajele în care arăta cum creşterea criminalităţii a afectat în special populaţia rurală. În 1867, 62% dintre cei aflaţi în penitenciare proveneau din mediul rural, iar în 1886 procentul a urcat la 77%, potrivit lui Tanoviceanu. În mod cert, trebuie să ţinem cont de faptul că majoritatea populaţiei României locuia în mediul rural, astfel încât o prezenţă mai mare a acestei grupe de populaţie în închisori respecta distribuţia populaţiei ţării. Tanoviceanu îşi îndreapta atenţia către mediul rural[425] şi nominaliza certurile pentru pământ sau alcoolismul drept cauzele majore ale criminalităţii. Alţi autori priveau pe locuitorii din mediul rural ca pe nişte indivizi inferiori. Dem. I. Dobrescu, (1869-1948) avocat şi viitor primar al Capitalei, îl cita pe Lombroso pentru a sugera că ţăranii români se aseamănă, prin lipsa de sensibilitate, cu sălbaticii. Astfel, pentru ei, bătaia era ceva obişnuit[426]. Potrivit lui Dobrescu, pentru ţărani atacurile împotriva proprietăţii erau mult mai grave decât cele împotriva persoanei. Furtul de cai reprezenta o infracţiune gravă şi pedeapsa trebuia să fie pe măsură. Expresia „bătut ca pe hoţii de cai” ar sugera această situaţie[427]. Natura primitivă a ţăranilor se putea deduce dintr-o serie de caracteristici ale acestora. Ei arătau admiraţie pentru răufăcătorii cunoscuţi ca Ion Pipa, Zdrelea sau Mărunţelu[428]. De asemenea, ţăranii exagerau faptele, fiind impresionabili şi sensibili la „sugestiunea colectivă” pentru că preluau uşor ideile acceptate de comunitate. Superstiţiile lor legate de criminali constituiau un alt argument care pleda pentru inferioritatea ţăranilor, în viziunea lui Dobrescu[429].

---

[423] Rob Sindall, *The criminal statistics of nineteenth-century England cities: a new approach,* pp. 28-36.
[424] Ioan Tanoviceanu, *Creşterea criminalităţii în România. Causele şi mijloacele de îndreptare,* p. 13. Autorul criticat era Poletti. Nu doar Tanoviceanu dezaproba această poziţie a lui Poletti, ci şi Enrico Ferri. De fapt, criminalitatea chiar se afla pe o pantă descendentă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Europa. Vezi Lynn MacDonald, *op. cit.*, p. 414.
[425] *Ibidem,* pp. 30-31.
[426] Dem. I. Dobrescu, *Psihologia penală a românului,* în „Revista de drept şi sociologie”, anul II, nr. 1, 15 octombrie 1899, p. 22.
[427] *Ibidem,* p. 23.
[428] *Ibidem,* pp. 26-27.
[429] *Ibidem,* pp. 39-42.

Examinarea cauzelor generale ale creşterii criminalităţii în România ocupă cea mai mare parte a lucrării lui Ioan Tanoviceanu. Una din explicaţiile oferite este aceea a creşterii populaţiei la oraşe, a concentrării în anumite zone şi deci, a creşterii criminalităţii. Argumentul demografic era folosit de cei mai mulţi criminologi din Europa Occidentală. Pentru România ar fi riscant să considerăm că urbanizarea a condus direct la creşterea criminalităţii[430]. Tanoviceanu aducea explicaţii variate. Progresele Poliţiei şi ale sistemului judiciar conduceau la descoperirea mai multor criminali şi la creşterea criminalităţii.

Conform lui Tanoviceanu, una dintre cele mai importante cauze era cea socială, starea de mizerie în care trăiau mulţi dintre contemporanii săi. El atrăgea atenţia că alte două cauze amplificau, de fapt, efectele stării materiale precare şi anume „slăbirea sentimentului religios" şi lipsa educaţiei[431]. Pentru a demonstra fenomenul slăbirii sentimentului religios, el apela la aceleaşi statistici criminale conform cărora dacă în 1869 erau de 17,5 ori mai mulţi deţinuţi ortodocşi în închisori în raport cu cei israeliţi, în 1879 acest raport a ajuns la 30/1, iar în 1886 la 33/1. Sigur, argumentul statistic al lui Tanoviceanu poate să pară puţin deplasat mai ales că se referă la un fenomen precum slăbirea sentimentului religios, dificil de cuantificat.

Legislaţia în sine era privită drept o altă cauză a creşterii criminalităţii pentru că „nu protejează pe cei slabi, iar cei puternici pot scăpa de pedepse". El critica pe autorii Codului Penal din 1865, reproşându-le că acesta nu fusese decât o traducere a unor acte legislative din Europa Occidentală, lucru doar parţial adevărat, pentru că acea comisie se inspirase şi din codurile penale care functionau deja la acea dată în Muntenia şi Moldova. În special indulgenţa justiţiei, manifestată prin rata mare a achitărilor şi prin pedepsele uşoare, era blamată de juristul român[432]: „Hoţii, tâlharii şi ucigaşii de oameni scapă adeseori nepedepsiţi şi mai totdeauna cu o pedeapsă foarte mică"[433]. El oferea drept soluţie pentru combaterea criminalităţii reintroducerea temporară a pedepsei cu moartea, doar pentru crimele cele mai grave, precum asasinatele[434]. Propunerea sa a stârnit discuţii aprinse în societatea românească, fiind privită cu neîncredere. Aceasta era doar una dintre soluţiile propuse de Tanoviceanu, pe lângă reformarea justiţiei sau introducerea unor măsuri de protecţie socială.

Cele două studii ulterioare – *România sub raport moral* (1902) şi *Criminalitatea în România după ultimile publicaţiuni statistice* (1909), reflectă aceeaşi îngrijorare legată de creşterea criminalităţii. Tanoviceanu a combătut şi ideea că moravurile românilor erau mai blânde decât ale celorlalţi[435]. De asemenea, el a luat în discuţie şi ultimele date statistice, publicate după 1900 care arătau o continuă creştere a criminalităţii[436]. Tanoviceanu nu a fost singurul autor care utiliza statisticile criminale pentru a evidenţia creşterea criminalităţii din România. Juristul şi ziaristul Stelian Popescu (1875-1953)

---

[430] Creşterea populaţiei de la oraşe nu a fost spectaculoasă în a doua jumătate a secolului, de la 17,6% din totalul locuitorilor ţării, în 1859, la 18, 8 % în 1899.
[431] Ioan Tanoviceanu, *Creşterea criminalităţii în România. Causele şi mijloacele de îndreptare,* p. 24.
[432] *Ibidem,* pp. 52-55.
[433] *Ibidem,* p. 42.
[434] *Ibidem,* p. 94.
[435] Idem, *Criminalitatea în România după ultimile publicaţiuni statistice,* Bucureşti, Tipografia Arte Grafice, 1909, p. 6 şi *România sub raport moral,* Bucureşti, Tipografia Arte Grafice, 1902, pp. 5-7.
[436] Idem, *Criminalitatea în România după ultimile publicaţiuni statistice,* pp. 4-5.

compara statisticile din anii 1870-1874 cu cele din 1890-1894 şi arăta că delictele de presă se înmulţiseră de patru ori, cazurile de infanticid de trei ori, iar loviturile cauzatoare de moarte de şase ori[437]. Ca şi Tanoviceanu, el vedea în indulgenţa juraţilor o cauză a creşterii criminalităţii. Numeroasele pruncucideri ar avea drept cauză faptul că femeile şi-au uitat „adevăratul lor rol în societate"[438].

Poate cel mai fervent critic al propunerii de reintroducere a pedepsei cu moartea a fost Grigore I. Dianu. Ca un răspuns la studiile lui Tanoviceanu, el examina criminalitatea din România, utilizând, de asemenea, statisticile judiciare[439]. Pentru început, el considera exagerate aprecierile lui Tanoviceanu legate de creşterea criminalităţii şi necesitatea reitroducerii pedepsei cu moartea. Procedând la o examinare selectivă a statisticilor criminale, Dianu evidenţia faptul că în perioada 1869-1902 a scăzut numărul condamnărilor pentru crimele cele mai grave, precum tâlhării sau asasinate, iar oscilaţiile din această perioadă demonstrau tocmai caracterul accidental al creşterii criminalităţii[440]. Dianu se concentra pe intervalul 1893-1902 pentru a sugera că, de fapt, criminalitatea scăzuse, nu crescuse în România[441]. El explica fenomenul criminalităţii prin „dezordinea în viaţa caznică, datorită, în primul rând, dezordinei morale"[442]. În continuarea replicii date lui Tanoviceanu, Dianu considera că nu juraţii erau vinovaţi, ci mai curând procurorii şi judecătorii de instrucţie care instrumentalizau cazurile şi nu prezentau dovezi convingătoare pentru condamnarea indivizilor acuzaţi[443]. Totuşi, în privinţa cauzelor criminalităţii, argumentaţia lui avea puncte comune cu cea a lui Tanoviceanu. Lipsa de educaţie, mizeria, alcoolismul, conduceau la criminalitate[444]. Ca un bun român, Dianu mai adăuga şi influenţa nefastă a străinilor, mai ales a fanarioţilor, care ar fi influenţat creşterea criminalităţii[445].

Polemica lui Dianu cu Tanoviceanu pornea de la chestiunea evoluţiei criminalităţii şi gravita în jurul acesteia. Discursul lui Dianu nu era la fel de complex ca cel al lui Tanoviceanu, însă ambii autori au examinat selectiv statisticile criminale pentru a sprijini cu date o anumită poziţie. Statisticile criminale în sine erau „mute", dar ele spuneau lucruri diferite pentru cei doi autori. Oricum, pentru Dianu, fost director general al Închisorilor, susţinerea ideii că fenomenul criminalităţii nu era un motiv de îngrijorare, ar putea reprezenta o poziţie *pro domo*. Intervalele cronologice luate în discuţie nu erau identice, Tanoviceanu analizase perioada 1867-1886, iar Dianu anii 1869-1902 şi 1893-1902. În fine, e greu de crezut că acele statisticile criminale ofereau date exacte care să reflecte cât mai aproape de realitate fenomenul.

În urma analizei răufăcătorilor din închisori, Dianu a prezentat 17 tipuri de criminali[446]. El explica faptele lor prin evidenţierea unor trăsături fizice sau psihice care i-ar

---

437 Stelian Popescu, *Statistica criminalităţei în România,* în „Revista de drept şi sociologie", anul II, nr. 4, 15 ianuarie 1900, p. 424.
438 *Ibidem,* p. 425.
439Grigore I. Dianu, *Criminalitatea şi cauzele ei în România*, p. 19.
440 *Ibidem,* pp. 19-20.
441 *Ibidem,* p. 20.
442 *Ibidem,* p. 24.
443 *Ibidem,* p. 35.
444 *Ibidem,* pp. 41-56.
445 *Ibidem,* pp. 57-60.
446 Idem, *Istoria închisorilor din România, studiu comparativ de Legi şi Obiceiuri,* pp. 154-170.

situa aproape de modelele de criminali descrise de Lombroso. Se insista şi asupra copilăriei sau educaţiei fiecăruia. Dianu sugera că societatea avusese un rol important în conturarea destinului fiecăruia dintre acei condamnaţi. Descrierile deţinuţilor erau însoţite de câte o fotografie pentru a da viaţă portretului fizic şi moral realizat de autor. Totuşi, folosirea unor repere fizice pentru identificarea criminalilor n-ar fi suficientă ca să-l considerăm pe Grigore Dianu un susţinător al teoriilor lombrosiene. Mai curând, apelarea la unele dintre metodele popularizate de Cesare Lombroso pentru identificarea criminalilor ar avea rolul de a da credibilitate argumentării lui Grigore Dianu. Referirile la somităţi din cultura şi ştiinţa spaţiului Europei occidentale prin citarea lor, menţionarea metodelor sau a biografiei acestora, confereau credibilitate prin apelul la un reper cunoscut. Fenomenul este frecvent în multe dintre studiile autorilor români din secolul al XIX-lea[447].

INTÊMPLĂRI

Prinderea unu' bandit

Vestitul bandit Nae Vărzaru din comuna Pribegiu, judeţul Ialomiţa a fost prins Miercurĭ 13 curent, de către primarul comuneĭ Plăgineştĭ, judeţul R.-Sărat, pe când venea de la gara Gugeştĭ la Cucu. — Pe drum primarul, după circulările ce se dăduse în tótă ţara, a recunoscut pe Vărzaru după semnalmintele ce i se dăduse.

A căutat pentru un moment să nege că el ar fi Vărzaru, maĭ în urmă însă a mărturisit totul primaruluĭ.

Acest bandit a fost terórea judeţelor Ialomiţa, Ilfov şi Vlaşca.

O bandă de ţiganĭ

Nişte ţiganĭ ce 'şĭ aŭ corturile în jurul Brăileĭ, aŭ atacat în nóptea de 14 spre 15 August, maĭ mulţĭ ţĕranĭ potgorenĭ carĭ vînduseră fructe în oraş şi se ınapoiaŭ la căminele lor, pe drumul Cazasul (şoséua Brăila-R.-Săra‹).

Maĭ mulţĭ dintre ţĕranĭ sunt rĕŭ bătuţĭ avênd capetele sparte, etc.

Ţiganiĭ s'aŭ prins şi astăzĭ 16 August sunt înaintaţĭ parchetuluĭ, zice „V. Brăileĭ."

Faptul acesta ca şi altele de asemen·a natură, s'aŭ întêmplat în coprinsul comuneĭ Islazu, ceea-ce dovedeşte că primarul aceleĭ comune este cam incapabil saŭ are rea voinţă în !ndeplinirea datorieĭ sale pentru exterminarea unor asemenea vag·bonzĭ, adaugă acelaşĭ ziar.

Fig. 6. Ziarul „Crainicul", nr. 3, 19 august 1886, p. 2.

Preocupările legate de identificarea unor „tipuri criminale" au apărut şi la alţi autori din epocă. Într-un studiu despre deţinuţi, I. Constantinescu-Mion realiza o clasificare a criminalilor: delincvenţi ereditari, accidentali și predispuși[448]. El pleda pentru separarea lor în închisori în funcţie de aceste tipuri distincte. În privinţa cauzelor criminalităţii, Constantinescu-Mion adera la ideea blândeţii firii românilor: „Nu voi vorbi de cauzele criminalităţei la noi, căci ştiut este că nu firea românului e vinovată când comite vreun delict oarecare, ci că-l comite ori din ignoranţă ori din dezordine familiară"[449]. Puiu Alexandrescu, fost şef al Siguranţei Generale[450], îmbina tipurile de infractori cu profilul etnic. Grecii, lacomi a se îmbogăţi repede, deveneau spărgători de case de bani, potrivit lui Alexandrescu[451]. Evreii excelau în pungăşii şi escrocherii, „acolo unde se cere multă agerime şi puţin curagiu"[452]. Ungurii, bulgarii, sârbii, polonezii erau criminali calculaţi[453]. Autorul n-avea cuvinte prea bune nici despre ţigani:

[447] Simona Antonescu, *op. cit.*, p. 411.
[448] Ion Constantinescu-Mion, *Moralizarea deţinuţilor şi pregătirea lor pentru o viaţă cinstită,* p. 5.
[449] *Ibidem.*
[450] Florin Şinca, *op. cit.*, vol II, p. 80.
[451] Puiu Alexandrescu, *În lumea celor răi,* Vol I, Bucureşti, Tipografia „Gutenberg", 1911, p. 5.
[452] *Ibidem.*
[453] *Ibidem.*

„Ţiganul e mărginit şi crud, născut pentru crime. Când se trezeşte într'însul pornirea sălbatică de fiară, el este criminalul cel mai îngrozitor”[454]. (Fig. 6.)

După cum am văzut, stereotipul blândeţii moravurilor românilor apare la mai mulţi autori din epocă, nu doar români, ci şi străini[455], care au scris despre criminalitate, criminali sau drept penal. De fapt, acesta este unul din elementele folosite pentru construirea identităţii naţionale a românilor în secolul al XIX-lea. Membrii elitelor intelectuale din Ţara Românească şi Moldova, iar apoi din România, au promovat acest stereotip pentru a demonstra superioritatea morală a românilor în faţa altor popoare din Europa. Această superioritate se concentrează asupra unor aspecte privind criminalitatea şi doctrina penală – în special rata scăzută a infracţiunilor comise de români, dar şi rarele condamnări la moarte sau absenţa lor după 1865. Stereotipul abordat marca şi specificitatea românilor în raport cu celelalte naţiuni/popoare europene, contribuind, prin conturarea diferenţelor, la construirea identităţii naţionale.

Unul dintre promotorii tezei blândeţii românului a fost Ion Heliade Rădulescu. În 1839, în *Colecţia de autori clasici*, a apărut traducerea după romanul lui Victor Hugo, *Le Dernier Jour d'un condamné* (1829)[456]. Traducătorul acestui text, căpitanul Ştefan Stoica, i-a scris lui Ion Heliade Rădulescu şi i-a sugerat că un răspuns potrivit la denigrările unor autori străini la adresa românilor ar fi numărul scăzut de crime ca şi blândeţea pedepselor. În răspunsul către traducător, Rădulescu adera total la ideea blândeţii moravurilor românilor. Prin altele, el arăta că postul de călău, retribuit cu 500 de lei, fusese înfiinţat de Regulamentul Organic. Mai mult, îşi exprima satisfacţia în legătură cu faptul că după o vacanţă de 3 ani nu s-a găsit decât un străin doritor să ocupe postul de călău în Muntenia[457]. Ion Heliade Rădulescu vedea într-o asemenea situaţie o dovadă a superiorităţii morale a românilor. Celebrul autor, a mers chiar mai departe cu prezentarea idealizantă a moravurilor românilor, afirmând că scopul urmărit de Victor Hugo a fost „de a aduce Europa în starea românilor”[458].

Alţi autori precum Alecu Russo insistau asupra ideii că românii evitau meseria dezonorantă de călău. El relata o anecdotă despre o bandă de hoţi care fusese capturată de autorităţi. Dintre toţi membrii bandei, doar cel care era ţigan a acceptat să devină călău pentru a scăpa de pedeapsa cu moartea: „Românul se face hoţ, se face ispravnic, se face judecător, orice dar călău nici o dată”[459]. În aceeaşi perioadă, Nicolae Şuţu făcea referiri şi el la blândeţea moravurilor românilor. Pornind de la aparenta scădere a criminalităţii

---

[454] *Ibidem.*

[455] Jules Michelet, *Legends democratiques du Nord,* Paris, Garnier Frères, Libraires Editeurs, 1854, pp. 287-288. *„Il n'y a pas de meilleur people, à cela prés, ni plus aimable, ne se plaignant jamais, remerciant toujours, quoi qu'on fasse pour eux. La douceur, la tendresse du coeur valaque, se révélent en leur langue, pleine de diminutives gracieux, caressants. Elles sont plus sensibles encore dans leurs actes et leurs vies habituelle. Il se commet infinitivement peu de crimes en Roumanie, et la peine de mort a pu y être abolie depuis longtemps. Jamais, tant qu'elle fut appliquée, on ne pouvait trouver de bourreau dans le peuple: on appelait des étrangers”.*

[456] „Zioa dupe urmă a unui condamnat” este titlul sub care a fost tradus.

[457] Valentin Al. Georgescu, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică şi în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864*, p. 697.

[458] *Ibidem.*

[459] Alecu Russo, *Scrieri,* Bucureşti, Minerva, 1910, p. 50. Cel mai probabil, anecdota făcea referire la execuţia din 1839 a unuia dintre cei mai celebri tâlhari din Moldova secolului al XIX-lea, Ioan Chetrariul. Negăsindu-se un călău, această funcţie a fost preluată de un ţigan din banda lui Chetrariul, Gavril Buzatu.

în Moldova[460], el a luat în calcul posibilele cauze care au dus la acea evoluţie. Pe lângă jandarmii care contribuiseră la stârpirea tâlhăriilor, el a prezentat şi blândeţea moravurilor populaţiei drept una dintre cauze. Mai mult, potrivit lui Şuţu, crimele sancţionate cu pedeapsa capitală au fost opera străinilor, nu a locuitorilor autohtoni[461]. Furturile erau, în mare parte, datorate ţiganilor şi evreilor, iar acele infracţiuni săvârşite de români au fost cauzate de împrejurări speciale, existând circumstanţe atenuante – beţia, mai ales[462]. Pentru a aduce un argument în plus, Şuţu apela la statistică pentru a compara criminalitatea din Franţa, cu cea din Moldova[463]. Comparaţia, flatantă pentru Moldova, arăta cum la 1840 în Franţa era, în medie, un acuzat la 348 de locuitori, în timp ce în mult mai paşnica Moldovă, exista un acuzat la 7.612 de locuitori.

Revenind la Grigore Dianu, acesta aducea argumente variate pentru a demonstra că nu se poate lua în discuţie o creştere alarmantă a criminalităţii aşa cum o descrisese Tanoviceanu. Astfel, crima nu ar fi „în firea poporului român"[464], responsabili pentru crimele atroce fiind străinii. Potrivit lui Dianu, ţiganii nomazi erau vinovaţi pentru tâlhării[465]. Continuând într-o manieră nu tocmai politic corectă pentru un cititor din secolul XXI, el arăta cum influenţa nefastă a străinilor a contribuit la slăbirea moralităţii românilor, iar fanarioţii apăreau drept principalii vinovaţi.

În mai multe manuale de citire şi de geografie[466] revenea acest stereotip: „românii sunt miloşi şi foarte primitori". Unul din autorii acestor manuale, N. Istrati[467], insista asupra blândeţii românilor: „[…]Atât de mult bunii şi paşnicii noştrii locuitori de ţară, de tote condiţiile, iubesc rânduiala şi îndeplinesc datoriile lor, de nici chiar cazuri de execuţie nu se prilejuiesc care să ceară undeva intervenţia puterii înarmate […]". Textul lui N. Istrati face parte din *Amicul copiilor* şi a apărut în 1860. Remarcăm, printre altele, aluzia la lipsa cazurilor care să necesite pedeapsa capitală, acesta fiind un bun argument pentru a justifica blândeţea moravurilor românilor. Este însă un stereotip binecunoscut, întâlnit la mai mulţi autori români sau în relatările unor călători străini.

Receptarea teoriilor din Europa Occidentală în spaţiul românesc poate fi descifrată şi apelând la enciclopedii sau dicţionare, acestea prezentând o perspectivă oficială. În enciclopedia editată de Corneliu Diaconovich (1859-1923), termenul „criminalitate'' are o explicaţie detaliată care se referă şi la Cesare Lombroso: „[...] Astădi unele scoale de criminalişti caută a arăta criminalitatea ca un fenomen patologic, care nu se întâlneşce decât la nisce fiinţe degenerate, reu constituite. Şcoala lui Lombroso, care susţine aceste teorii a creat o nouă sciinţă sub numele de anthropologie criminală pentru a studia fenomenul de criminalitate; această sciinţă este foarte atacată şi foarte primejdioasă. Căci ea înfăţişează

[460] Nicolas Soutzo, *Notions statistiques sur la Moldavie,* Jassy, 1849, p. 73.
[461] *Ibidem,* p. 74.
[462] *Ibidem.*
[463] În primele patru decenii ale secolului, criminalitatea era ridicată în Principate, tâlhăriile, mai ales, fiind numeroase. Abia de la sfârşitul deceniului patru al secolului, criminalitatea începuse să scadă în Moldova, în special datorită măsurilor energice luate de Mihail Sturdza (1834-1849). În Muntenia, criminalitatea scăzuse din primii ani ai Regulamentului Organic. Vezi Constantin Angelescu, *Pedeapsa cu moartea la români în secolul al XIX-lea,* pp. 25-26, 34-36.
[464] Grigore Dianu*, Criminalitatea şi cauzele ei în România: studiu social şi de moravuri,* p. 7.
[465] *Ibidem,* p. 23.
[466] Mirela-Luminiţa Murgescu, *Între „bunul creştin" şi bravul roman". Rolul şcolii primare în construirea identităţii naţionale româneşti (1831-1878),* Iaşi, Editura A' 92 , 1999, p. 172.
[467] *Ibidem*.

criminalitatea ca o fatalitate" [468]. Aceeaşi poziţie critică sau, cel puţin prudentă, faţă de determinismul teoriilor lombrosiene se remarcă şi în tomul al III-lea al lucrării. Dacă numele lui Lacassagne sau cel al lui Tarde, doi critici ai lui Cesare Lombroso, lipsesc din enciclopedie, „părintele" antropologiei criminale se regăseşte şi aici. Explicaţia oferită de autor este: „Lombroso va lăsa un loc în sciinţa noastră cu toată superficialitatea multora din scrierile lui...Ceea ce lipseşte lui Lombroso este de multe ori absenţa acestui spirit sciinţific pe care adeseori îl neglijează pentru a cade la nivelul unui gazetar ordinar...Lucrările lui sunt traduse în toate limbile şi numele lui e cunoscut poate prea mult şi mai ales prin lucrările lui secundare şi după citaţii de a treia sau a patra mână"[469]. În enciclopedia lui Diaconovich, Lombroso şi teoriile sale erau prezentate critic, dar în dicţionare precum cel al lui Lazăr Şăineanu[470] (1859-1934), *Dicţionar universal al Limbei Române* (1896), termenii „antropologie criminală" sau „criminologie" nici măcar nu apăreau.

Pe de altă parte, este necesar să examinăm şi gradul în care autorii români cunoşteau studiile acelor autori din spaţiul Europei occidentale. Chestiunea este esenţială pentru evaluarea acestei influenţe asupra autorilor români. Ca să oferim un răspuns complet ar fi ideal să analizăm cât mai multe cazuri înainte de a formula câteva concluzii, însă vom face referire doar la câteva situaţii. Receptarea teoriilor Şcolii criminologice italiene în România oferă câteva indicii importante. Acestea au fost receptate indirect[471], pe filieră franceză şi, implicit, înţelegerea lor era alterată de interpretările anterioare. Mai mult, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, teoriile lombrosiene erau deja criticate intens. Oricum, acestea apăreau frecvent citate în studiile autorilor români şi, deci, ar putea fi utilizate drept etalon pentru compararea mai multor lucrări şi articole care abordau teme precum criminalitatea, dreptul penal sau medicina legală.

Întâlnim numeroase situaţii care dovedesc o înţelegere superficială a acestor teorii. Ioan Tanoviceanu a prezentat, pe câteva pagini[472], polemica dintre juristul Constantin Dissescu şi inspectorul şcolar Ştefan Mihăilescu din cadrul unei conferinţe de la Atheneu, în 1892 . Dissescu susţinea că educaţia nu poate influenţa criminalitatea şi că progresele învăţământului nu pot diminua fenomenul creşterii criminalităţii, în timp ce oponentul său afirma că instrucţiunea ar fi prin ea însăşi moralizatoare şi, implicit, ar putea stopa creşterea criminalităţii. Ştefan Mihăilescu „vrând să-şi dea aer de antropologist în dezbatere a adus la conferinţă 2 cranii, unul al lui Licinschi[473] şi unul al unui căruţaş care fusese toată viaţa om cinstit şi a pretins că publicul oricât de slabe cunoştinţe ar avea de cranii şi-ar da seama imediat care e craniul banditului notoriu"[474]. Tanoviceanu îl considera pe Mihăilescu un „lombrosist improvizat" pentru că aducerea în discuţie a tipului

---

[468] Corneliu Diaconovich, *op. cit.*, Tom II, p. 46.
[469] *Ibidem,* tom III, 1904, p. 122.
[470] Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al Limbei Române,* Craiova, Editura Ralian şi Ignat Samitica, 1896.
[471] Considerăm că se poate discuta despre o receptare în două faze a teoriilor Şcolii italiene de criminologie în România. În prima fază, aceste teorii au ajuns în România, într-o manieră indirectă, prin intermediul autorilor francezi. Totuşi, în perioada interbelică, mai mulţi autori români scriu cu admiraţie despre şcoala italiană de criminologie. Vezi Petre Ionescu-Muscel, *Cesare Lombroso şi opera sa: L'Uomo Delinquente,* (1929) redat în Octavian Buda, *Criminalitatea: o istorie medico-legală românească,* pp. 282-299 şi Jean Rădulescu, *Influenţa pozitivismului italian asupra codificării penale actuale,* în „Revista de Drept Penal şi Ştiinţă Penitenciară", an IV, nr. 4-6, 1935, pp. 121-139.
[472] Ioan Tanoviceanu, *Creşterea criminalităţii în România. Causele şi mijloacele de îndreptare,* p. 26, pp. 32-33.
[473] Un celebru bandit din epocă.
[474] Ioan Tanoviceanu, *Creşterea criminalităţii în România. Causele şi mijloacele de îndreptare,* p. 32.

lombrosian al criminalului înnăscut contrazicea poziţia susţinută de inspectorul şcolar că instrucţiunea ar putea avea un efect moralizator.

Confuziile legate de teoriile şcolii italiene se regăseau şi în învăţământul universitar. Multe dintre lucrările de licenţă ale absolvenţilor Facultăţii de Drept au fost publicate şi reprezintă surse valoroase pentru investigarea modului în care erau receptate în mediul universitar teoriile din dreptul penal sau din criminologie. Una dintre aceste confuzii este o eroare de cronologie. Câteva teze de licenţă[475] indicau drept anul apariţiei lucrării lui Cesare Lombroso, *L'uomo delinquente*, 1871 şi nu 1876, anul corect. În multe situaţii, aceste teze de licenţă nu erau decât nişte preluări ale unor teorii din Europa Occidentală. În 1895 era publicată teza unui anume Gheorghe S. Alexandrescu – *Causele crimelor şi delictelor. Critica mijloacelor de represiune* (1895). Deşi prezenta multe dintre teoriile şcolii italiene de criminologie, autorul nu menţiona nimic despre critica acestor teorii. Determinismul biologic era completat de un determinism geografic care-i permitea autorului să discute despre „naţiuni leneşe"[476]. În privinţa activităţii curţilor de juraţi, Alexandrescu încerca să prezinte situaţia din Marea Britanie, însă dovedea o evidentă superficialitate lingvistică[477]: „Juriul englez nu trebuie să se pronunţe de cât asupra culpabilităţii în general prin simplele vorbe «*guilly or not guilly*»[*sic*]".

Explicaţiile care puneau accentul pe factorii sociali ai criminalităţii erau predominante. Anastase Ştefănescu-Galaţi, în *Mediul social şi criminalitatea în România* (1904)[478], pleda pentru importanţa mediului în determinarea unui comportament criminal. Pe lângă mediul social, analizat în diferite ipostaze – familia, presa, penitenciarele, el menţiona şi influenţa „mediului cozmic" – aerul, temperatura, solul, fiind inspirat, fără îndoială, de studii similare din Occident. Ereditatea putea, de asemenea, să determine un comportament criminal: „Fiul unui hoţ sau asasin, va avea mai mare posibilitate de a fi însuşi el, cândva un hoţ sau un asasin, decât fiul născut din nişte părinţi la cari furtul şi crima erau necunoscute"[479]. Mai mult, chiar şi trăsăturile morale ar fi fost moştenite: „Beţia, pasiune jocului de cărţi, minciuna, adulterul se transmit"[480].

Teoretizările care reliefau cauzele sociale ale criminalităţii nominalizau printre factorii nocivi şi alcoolismul. Campania împotriva alcoolismului din România sublinia legătura dintre criminalitate şi alcoolism. Studiile autorilor români demonstrau că între 10% şi 20% dintre răufăcători fie erau alcoolici, fie se aflau sub influenţa băuturilor alcoolice la momentul săvârşirii infracţiunilor[481]. Ion T. Bastache[482], un procuror din

---

[475] Vezi Virgiliu M Sălcianu, *Şcola Penală Positivistă,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1904, p. 16 sau Maria Conescu, *Cele Doue Şcoli: clasică şi positivistă penală,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1904, p. 33. Nu lipsit de ironie este faptul că în ambele cazuri preşedintele comisiilor care examinaseră aceste teze de licenţă a fost Ioan Tanoviceanu.

[476] Gheorghe S. Alexandrescu, *Causele crimelor şi delictelor. Critica mijloacelor de represiune,* Focşani, Tipografia Alessandru Codreanu, 1895, p. 39.

[477] *Ibidem,* p. 74.

[478] Anastase Ştefănescu-Galaţi, *Mediul social şi criminalitatea în România,* Bucureşti, Tipografia ziarului „Curierul Judiciar", 1904.

[479] *Ibidem,* p. 13.

[480] *Ibidem,* p. 14.

[481]Gabriel Constantinescu, *Alcohol and Crime in Romania during the Second Half of the Nineteenth Century*, prelegere susţinută în cadrul conferinţei „Alcoholism: Social and Historical Issues", Alba-Iulia, 13-16 octombrie 2011, p. 16.

[482] Ion T. Bastache, *Alcoolism şi criminalitate,* Bucuresci, Imprimeria Statului, 1894, pp. 9-11.

Galaţi, argumenta pe baza datelor statistice că în funcţie de consumul de alcool dintr-un stat, criminalitatea poate scădea sau creşte. Primul autor care a utilizat date statistice referitoare la legătura dintre alcoolism şi delincvenţii români a fost George Mileticiu. El a examinat deţinuţii din închisorile situate în judeţul Dolj şi a ajuns la concluzia că aproape 20% din ei erau alcoolici[483]. Preotul Thoma Ştefănescu prezenta alcoolismul drept o boală care se transmitea ereditar[484]. El nu ignora nici alte cauze sociale ale criminalităţii. Divorţul sau relaţiile proaste dintre părinţi ar fi o premisă pentru criminalitatea copiilor. Potrivit autorului, numeroase crime şi delicte s-ar datora „sărbătorilor populare" şi altor „ocasiuni de risipă". Preotul Ştefănescu arăta că pentru a lua parte la aceste banchete, dansuri şi baluri, mulţi oameni au furat[485]. Un alt studiu care analiza impactul alcoolului asupra criminalităţii îi aparţine lui C. S. Ballan. Acesta prelua datele statistice cu privire la criminalitatea din Europa sau Statele Unite şi scotea în evidenţă faptul că un procent semnificativ din criminali erau, de asemenea, alcoolici[486]. În privinţa criminalităţii din România, el estima că 2/5 din totalul crimelor s-ar fi săvârşit sub influenţa alcoolului[487]. Autorul îl cita pe Lombroso în nenumărate rânduri. Atitudinea faţă de teoriile lui Lombroso era lipsită de orice critică. El prelua şi ideea criminalului drept om sălbatic[488].

O altă idee prezentă la autorii români din epocă este cea a legăturii dintre criza morală şi criminalitate. Cesare Lombroso scrisese despre moralitatea infractorilor în ediţia din 1878[489] şi cea din 1884 a lucrării lui – *L'Uomo Delinquente* (1876). Louis Proal discuta în debutul cărţii sale, *Le Crime et la Peine* (1892), despre o epocă a crizelor – religioasă, penală, morală şi socială[490]. Ioan Dinescu Barzan în *Influenţa crizei morale asupra criminalităţei* (1895), adopta poziţia lui Proal: „Noi suntem în epocă de descompunere intelectuală şi morală, dreptul penal şi morala sunt în criză"[491]. El aducea în prim-plan procesul civilizării care avusese un impact şi asupra naturii crimelor. Barzan menţiona pe „barbarii civilizaţi" care nu mai comiteau crime sângeroase ca în trecut, ci furau la jocul de cărţi[492]. Autorul considera un pericol evident rolul tot mai important pe care îl avea ştiinţa în societate pentru că ar fi înlocuit religia, dar spre deosebire de aceasta nu avea niciun efect moralizator[493]. În finalul lucrării sale, îl cita pe Taine: „poporul redevine încetul cu încetul

---

483 George Mileticiu, *Studii Psihiatrice,* Craiova, Tipo-Litografia Naţională Rallian şi Ignat Samitca, 1895, p. 40.

484 Thoma Ştefănescu, *Societatea, Familia şi Criminalitatea,* Bucureşti, Tipografia modernă „Gr. Luis", 1904, p. 7.

485 *Ibidem,* pp. 19-20. Unul din argumentele sale seamănă izbitor cu teoria *labeling*-ului, elaborată în anii 1950. Conform preotului, dacă o tânără servitoare este la închisoare pentru bănuiala de a fi furat, ea va fi arătată cu degetul şi chiar va deveni o hoaţă. Acest exemplu aminteşte de teoria devianţei primare şi a celei secundare. Devianţa nu este un concept static, devianţa primară se poate transforma în devianţă secundară când individul care este etichetat drept deviant îşi acceptă rolul şi chiar devine un deviant. Pentru diferenţele dintre devianţa primară şi cea secundară vezi Eileen B. Leonard, *Women, Crime and Society. A Critique of Theoretical Criminology,* New York and London, Longman, 1982, p. 68.

486 C. S. Ballan, *Sufletul criminalului,* Focşani, Tipografia Gh. Diaconescu, 1911, p. 30.

487 *Ibidem.*

488 *Ibidem,* p. 19.

489 Cesare Lombroso, *Criminal Man*, p. 108 pentru ediţia a doua, din 1878, respectiv p. 188 şi p. 212 pentru ediţia a treia, cea din 1884. Această reeditare a lucrării lui Lombroso, sub coordonarea lui Mary Gibson şi Nicole Rafter prezintă comparativ cele cinci ediţii publicate până la sfârşitul secolului al XIX-lea.

490 Louis Proal, *Le Crime et la Peine,* Paris, Félix Alcan, 1892, p. 3.

491 Ioan Dinescu Barzan, *Influenţa crizei morale asupra criminalităţei,* Bucuresci, Lito-Tipografia „Populară", 1895, p. 33.

492 *Ibidem,* p. 35.

493 *Ibidem,* p. 17.

păgân”[494]. Acelaşi citat era folosit în finalul studiului său, cu titlu aproape identic[495] şi de Alexandru Degeanu. Ideea conflictului dintre ştiinţă şi religie apărea şi la Degeanu. El cita mai mulţi autori, atât români cât şi străini: Tanoviceanu, Dianu, Quetelet sau Romagnoni. Vasile Chiru aborda chestiunea crizei morale dintr-o perspectivă diferită. În *Criminalii morali* (1907), el definea criminalitatea morală[496] drept „abaterea sufletească de la moralitatea dominantă într-un stat”. Crimele morale erau, potrivit lui Chiru, acele acte sancţionate doar de conştiinţa individuală, de bunul simţ, nu şi de legile unui stat. Ideea criminalităţii înnăscute nu e ignorată de autor. Deşi menţiona criticile aduse teoriilor lui Lombroso în studiul său, el preciza că: „Tot omul este mai mult, sau mai puţin criminal din naştere şi aceasta fără nici o excepţiune. Fiecare individ poartă în sine un germene al criminalităţii fizice sau morale mai mult sau mai puţin dezvoltat”[497].

În presa vremii faptele criminale erau prezente nu doar frecvent, ci şi detaliat. Unii autori au văzut în acest fenomen un pericol social pentru că cititorii ziarelor s-ar inspira din relatările crimelor. Aurel Alexandrescu-Dorna, în articolul *Presa și propagarea crimei* (1899), se arăta revoltat de faptul că şi în presa românească „se scrie foarte mult despre bătăi, asasinate, fapte criminale, descrieri înspăimântător de amănunţite”. Citând mai multe lucrări[498], el argumenta că prezentarea actelor de violenţă poate provoca o emoţie cititorului care ajunge să comită el însuși astfel de acte. De reţinut este și remarca sa că „publicul avid de emoţiuni, asta a dat naștere la un pericol social”[499]. Presa nu ar face decât să răspundă unei „nevoi” a publicului de a citi despre întâmplări neobişnuite. Presa avea o influenţă directă în propagarea crimei, Alexandrescu-Dorna vorbind şi el de „o epidemie a crimei”. În sprijinul acestei teorii, el relata cum între 1 aprilie şi 1 august 1898, în Bucureşti s-a succedat un număr mare de crime şi sinucideri. Presa prezenta de fiecare dată crima cu multe detalii, interesul publicului fiind stimulat. Crimele şi sinuciderile se asemănau foarte mult între ele, atât în privinţa motivaţiilor, cât şi a armelor folosite[500]. Soluţia ar fi fost, potrivit lui Alexandrescu-Dorna, descrierea actelor violente cât mai concis în ziare pentru că astfel, criminalii ordinari n-ar mai fi fost transformaţi în personaje interesante pentru public.

Studiile din medicina legală de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea au abordat în dese rânduri subiecte legate de criminalitate. În a doua jumătate a secolului au fost identificate cauzele biologice ale criminalităţii, iar medicina legală a avut un rol esenţial în conturarea diferitelor teorii despre criminali. Cesare Lombroso şi Alexandre Lacassage au fost profesori de medicină legală. Mutarea centrului de greutate al cercetărilor de la infracţiune spre criminal în decursul secolului al XIX-lea a însemnat necesitatea inventarierii trăsăturilor acestuia, dar şi căutarea unor explicaţii psihologice sau medicale ale comportamentului său. Totodată, în secolul al XIX-lea, medicina legală a devenit din ce în ce mai importantă pentru activitatea juriştilor. În România promovarea

---

[494] *Ibidem,* p. 66.
[495] Alexandru Degeanu, *Influenţa crisei morale asupra criminalităţei,* Bucuresci, Tipografia „Adeverul”, 1903, p. 56.
[496] Vasile Chiru, *Criminalii morali,* Bucureşti, Tipografia „Victoria”, 1907, p. 50.
[497] *Ibidem,* p. 33.
[498] Mai ales pe Paul Aubry, *La contagion du meurtre,* Paris, Félix Alcan, 1888. Se pare că aceasta l-a influenţat cel mai mult.
[499] Aurel Alexandrescu-Dorna, *Presa și propagarea crimei,* Bucureşti, Gutenberg, 1899, p. 8.
[500] *Ibidem,* pp. 18-23.

acestei discipline este legată îndeosebi de Mina Minovici şi de fratele său, Nicolae. Medicina legală era disciplină universitară din 1856 prin înfiinţarea Şcolii de Chirurgie de către Carol Davila, devenită ulterior Şcoala Naţională de Medicină şi Farmacie[501]. În 1861, Gheorghe Atanasovici a fost primul profesor de medicină legală pentru ca, mai târziu, tot el să fie medicul legist al Capitalei[502].

Cel mai mare dintre fraţii Minovici, Mina, avea să-şi dedice cea mai mare parte a vieţii, medicinei legale, fiind recunoscut drept „părintele" acestei discipline în România[503]. Mina Minovici, îşi obţinuse doctoratul în Franţa, în 1888, iar la întoarcerea în ţară, în 1892 a înfiinţat morga din Bucureşti, iniţiativă importantă pentru istoria medicinei legale din România. El a condus această instituţie până în 1932. Tot el a condus şi reorganizat sistemul de antropometrie de pe lângă prefectura Capitalei după sistemul Bertillon[504]. Fratele său, Nicolae, a publicat chiar un curs pentru agenţii de poliţie, bazat pe metoda Bertillon. Acesta[505] era un ghid pentru identificarea unei persoane după trăsăturile fizice, cuprinzând clasificări numeroase ale indivizilor în funcţie de aceste trăsături. Sistemul de identificare bazat pe metoda lui Alphonse Bertillon fusese folosit în România încă din 1892. Grigore Olănescu descria în *Mémoire sur le progrès de la statistique en Roumanie et sur la création du service d'anthropométrie* (1895) cum între 1892 şi 1895 au fost măsuraţi 5.397 de indivizi, mai ales din Bucureşti. Aceştia erau clasificaţi în funcţie de vârstă, etnie sau mediul în care trăiau[506]. Se pare că Olănescu privea cu admiraţie lumea rurală în care erau mai puţine infracţiuni datorită „sentimentului religios mai puternic"[507].

Pe lângă rolul său pentru dezvoltarea medicinei legale în România, Mina Minovici avea şi o reputaţie internaţională, îl cunoştea personal pe Lombroso, lucrase la laboratorul lui Pasteur şi îl avusese profesor pe Paul Brouardel[508]. El a reprezentat România la mai multe congrese de antropologie criminală. Unul dintre studiile sale[509], *Remarques statistiques relatives à l'anthropologie du criminel*, a fost prezentat la Congresul de Antropologie Criminală de la Geneva (1896). Măsurătorile antropometrice facute pe 7.217 criminali din închisorile din ţară au sugerat, conform lui Mina Minovici, o mare varietate a trăsăturilor fizice[510], fapt care ar infirma, printre altele, existenţa unui tip de „om criminal". Minovici insista asupra cauzelor sociale ale criminalităţii, indicând alcoolul drept motiv pentru degenerarea morală a criminalilor studiaţi de el. Promiscuitatea sau condiţiile de viaţă precare erau cauze ale transformării unui om normal în criminal[511]. La fel ca şi Ioan Tanoviceanu, el indica slăbirea sentimentului religios drept o altă cauză a cri-

---

[501] Vladimir Beliş, *Tratat de Medicină Legală,* Bucureşti, Editura Medicală, 1995, p. 22.
[502] Octavian Buda, *Criminalitatea: oistorie medico-legală românească,* p. 17.
[503] Există două biografii ale acestuia, Nicolae Ioanid, *Fraţii Minovici,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975 şi Adrian Majuru, *Familia Minovici,* Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2005.
[504] Nicolae Ioanid, *op. cit.*, p. 56.
505Nicolae Minovici, *Şcola Anthropologică Bertillon pentru Agenţii de Poliţie,* Bucureşti, Imprimeria Statului, 1900.
[506] Grigore Olănesco, *Mémoire sur le progrès de la statistique en Roumanie et sur la création du service d'anthropométrie,* Berne, 1895, pp. 13-15.
[507] *Ibidem,* p. 19.
[508] Octavian Buda, *Criminalitatea: oistorie medico-legală românească,* p. 20.
509Mina Minovici, *Remarques statistiques relatives a l'anthropologie du criminel*, în „Archives des Sciences", No. 6, Nov 1896, pp. 536-542.
[510] *Ibidem,* p. 537.
[511] *Ibidem,* p. 541.

minalităţii. Minovici amintea aceste cauze pentru a întări rezultatul cercetărilor sale statistice şi anume că oamenii nu se năşteau, ci deveneau criminali[512]. El avea câteva referiri privitoare la femeile criminale, considerând că acestea erau mai puţin expuse la criminalitate pentru că beau mai puţin, iar crimele lor erau, de cele mai multe ori, răzbunări datorate brutalităţii soţilor. Minovici va extinde aceste scurte explicaţii şi va publica un articol centrat pe femeia criminală din România.

Articolul[513] *Remarques sur la criminalité feminine en Roumanie* (1907) se baza pe date antropometrice şi antropologice referitoare la 150 de prostituate, 50 de criminale şi 50 de femei normale, toate cu vârsta între 24 şi 25 de ani, dar şi pe statistici criminale. El demonstra că existau foarte puţine variaţii în privinţa trăsăturilor fizice, comparând femeile criminale şi „femeile normale", deci modelul lombrosian al femeii criminale putea fi respins. Mina Minovici îşi exprima opinia că atât prostituţia, cât şi criminalitatea feminină ar avea, în primul rând, cauze sociale. Una dintre crimele frecvente la femeile din România era mariticidul sau uciderea soţilor, aceasta fiind cauzată în cele mai multe situaţii, de abuzurile soţilor brutali şi alcoolici asupra femeilor[514].

Criminalitatea feminină a fost analizată în mai multe studii din epocă. Între acestea, *Biologia şi femeia criminală* (1907)[515], având ca autoare pe Maria Cicherschi, este unul dintre cele mai bine documentate. În buna tradiţie a contemporanilor ei, Maria Cicherschi îl cita frecvent pe Cesare Lombroso, de exemplu, când afirma că „bărbatul posedă o inteligenţă nativă superioară graţie participaţiunei sale inferioare în reproducţiunea şi conservarea speciei"[516]. Ea făcea apoi o comparaţie între criminalitatea la femeia sălbatică şi la cea civilizată. Dacă pentru femeia sălbatică erau frecvente pruncuciderile şi avortul[517], pentru cea civilizată otrava şi focul ar fi fost armele preferate[518]. Între factorii care influenţau criminalitatea feminină, autoarea enumera clima, ereditatea, dar mai ales mediul social. Aderarea la această modalitate de explicare a criminalităţii indică o îndepărtare de modelul lombrosian, care punea accentul pe determinismul biologic. Totuşi, din lucrarea ei nu puteau să nu lipsească referirile la tipul femeii criminal, caracteristic antropologiei criminale şi la descrierea trăsăturilor fizice ale acesteia[519]: capacitatea craniană, unghiul facial, înălţimea feţei, talia, greutatea, lungimea mâinilor. Pe lângă documentarea bogată a lucrării, Maria Cicherschi, analiza în ultimele pagini câteva cazuri de femei criminale, asociindu-le mai multor tipuri. Otrăvirea şi vitriolajul ar fi fost caracteristice femeilor criminale.

Ideea unor cauze biologice ale criminalităţii poate fi identificată şi în alte lucrări. Doctorul Dimitrie Ionescu critica perspectiva lui Max Nordau care considera criminalii nişte

---

512 *Ibidem*

513 Idem, *Remarques sur la criminalité feminine en Roumanie,* în „Archives d'Anthropologie Criminelle de Médicine légale de Psychologie Normale et Pathologique", Lyon-Paris, Tome XXII, No. 164-165, 1907, pp. 565-579. Articolul lui Minovici era identic cu pasaje din teza de doctorat a unuia din studenţii săi, E. Movilian, publicată în 1904. Vezi E. Movilian, *Contribuţie la studiul antropologiei criminale. Criminalitatea la femei,* Bucuresci, Stabiliment Grafic Ţăranu & Co, 1904, pp. 31-34, 64-76, 83-92.

514 Mina Minovici, *Remarques sur la criminalité feminine en Roumanie*, p. 574.

515 Maria Cicherschi, *Biologia şi femeia criminală,* Iaşi, Tipografia H. Goldner, 1907.

516 *Ibidem,* p. 25.

517 *Ibidem.*

518 *Ibidem,* p. 34.

519 *Ibidem,* pp. 38-49.

paraziţi ai societăţii. Ionescu arăta că această teorie era simplistă deoarece criminalitatea nu este doar un fenomen biologic, ci are mai mulţi factori[520].

Revenind la Mina Minovici, poziţia sa critică faţă de teoria „omului criminal" şi a determinismului biologic, în general, reiese limpede dintr-un studiu din 1893, *Antropologia criminală şi responsabilitatea*[521]. Mina Minovici recunoştea meritele lui Lombroso aduse criminologiei. El se concentra apoi pe examinarea principalelor repere ale teoriei „omului criminal" şi amintea argumente numeroase pentru respingerea bazelor intelectuale pe care fusese construit determinismul biologic.

Nicolae Minovici şi-a obţinut titlul de doctor în 1898 cu o lucrare interesantă despre tatuajele din România. Lombroso şi nu numai, precizase că tatuajele reprezentau un semn clar al degenerării morale, prezent la criminali. El privea tatuajul drept un stigmat social care, alături de trăsături fizice caracteristice, indica un „criminal înnăscut". Nicolae Minovici studiază tatuajele din România, iar una dintre secţiunile studiului se referă chiar la tatuajele criminalilor. El arăta că şi în România, tatuajul era prezent, mai ales, la clasele inferioare. Totuşi, în contrast cu situaţia din alte state europene în care fusese studiat fenomenul, numărul delincvenţilor autohtoni tatuaţi era destul de mic. De asemenea, el arată că tatuajele sunt prezente în majoritatea cazurilor la delincvenţii maturi, nu la cei minori, așa cum afirmase Lombroso în mai multe rânduri[522]. În concluziile studiului, el preciza caracterul relativ al tatuajului. Prezenţa acestuia nu indica propensiunile criminale după cum absenţa tatuajului nu excludea un comportament criminal[523]. Mai mult, frecvenţa tatuajului la deţinuţi ar fi determinată de cauze exterioare. Mediul era mai important, nu cauzele interioare, biologice.

Atât Nicolae, cât şi Mina Minovici şi-au manifestat reticenţa faţă de teoria „omului criminal" şi faţă de determinismul biologic. Din perspectiva lor, cauzele sociale conduceau la activităţi criminale. O poziţie similară au adoptat cei mai mulţi jurişti români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Totuși, au existat încercări de preluare a unor elemente caracteristice antropologiei criminale la autori precum Grigore Dianu sau Vespasian Erbiceanu. Ei n-ar putea fi consideraţi „lombrosieni" însă. Insuccesul teoriilor lombrosiene în România ar trebui asociat cu receptarea indirectă şi oarecum târzie, într-o perioadă în care contestările erau din ce în ce mai numeroase. Deloc surprinzător, majoritatea celor care au abordat chestiunea criminalităţii în România s-au raportat în special la cauze sociale. Pentru cei mai influenţi autori români ai epocii, cauzele cele mai importante ale criminalităţii erau: starea economică, mediul social, alcoolismul sau lipsa educaţiei. Reprezentanţii şcolii italiene erau citaţi cu frecvenţă în lucrările apărute în acea perioadă, dar acest fapt nu însemna că autorii erau de acord cu teoriile respective. Cel mult, acceptau influenţa factorilor biologici completaţi de cei sociali sau chiar cei geografici.

În special din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, fenomenul criminalităţii a fost explicat şi din perspectiva medicinei legale, a biologiei sau a psihiatriei. Fără doar şi poa-

520 Dimitrie Ionescu, *Parazitismul ca teorie biologică a crimei,* Bucureşti, Joseph Göbl, 1903, pp. 7-10.
521 Octavian Buda, *Criminalitatea: oistorie medico-legală românească,* pp. 48-70.
522 Nicolae Minovici, *Tatuajurile în România,* Bucureşti, Socecu, 1898, pp. 105-112.
523 *Ibidem,* p. 114.

te, influenţa teoriilor din Europa Occidentală era evidentă, însă acestea erau adaptate sau, cel puţin, se încerca adaptarea lor societăţii româneşti.

O bună parte a studiilor şi lucrărilor autorilor din această perioadă nu aduceau elemente de originalitate, ci erau doar compilaţii care reuneau teorii ştiinţifice şi pseudoştiinţifice din spaţiul Europei Occidentale. Ca să o cităm pe Simona Antonescu, graniţa dintre lucrările de popularizare şi cele ştiinţifice din România epocii nu este, de multe ori, evidentă. Mai curând, cele două genuri se intersectau. Înţelegerea acestor teorii era una superficială. Pe lângă erorile evidente de cronologie din tezele de licenţă ale vremii, putem regăsi aceeaşi atitudine şi în dezbaterile ştiinţifice. Polemica dintre juristul Constantin Dissescu şi inspectorul şcolar Ştefan Mihăilescu din cadrul unei conferinţe de la Atheneu din 1892 este un astfel de exemplu. Tema criminalităţii se îmbina, în unele situaţii, cu discursuri xenofobe sau cu perpetuarea unor stereotipuri ca acela legat de blândeţea moravurilor poporului român. Indirect, preocupările asociate cu studierea criminalităţii sau a infractorului contribuiau la construirea identităţii naţionale a românilor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Aria de cercetare a criminalităţii nu era populată doar de abordări superficiale. Unii autori au adus contribuţii originale, preluând critic şi aplicând teoriile ştiinţifice ale epocii problemelor societăţii româneşti. Fraţii Mina şi Nicolae Minovici, Ioan Tanoviceanu, Alexandru Şuţu sau Iulian Teodorescu sunt câţiva dintre aceşti autori. Ţinând cont de caracterul eterogen al studiilor autorilor români din epocă putem discuta, mai curând, de o modernizare ştiinţifică incompletă. Ca să readucem în discuţie modelul propus de Patapievici, nu este decât parţial o modernizare prin „aruncarea la coş”, dar, în mod evident, nici una „prin altoire”. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea se manifesta o tendinţă accentuată către o modernizare „prin altoire”.

II. 5 Evoluţia criminalităţii în România

„[...] *creşterea criminalităţii la noi în ţară este dar înspăimântătoare*.”
Ioan Tanoviceanu, (1858-1917)

La sfârşitul secolului al XIX-lea tot mai multe studii din România abordau chestiunea evoluţiei criminalităţii. În general, metodele statistice erau folosite tot mai des în România, în diferite domenii poate şi pentru că dădeau impresia de obiectivitate, de precizie matematică[524]. Statisticile criminale ofereau răspunsuri la diferite întrebări. A crescut criminalitatea în România ? Ce crime erau mai dese ? În ce judeţe existau mai multe tâlhării ? Ce profesii aveau răufăcătorii ? Autorii care au folosit statisticile pentru a răspunde la aceste întrebări modificau datele sau le preluau selectiv pentru a da o anumită imagine a criminalităţii. Celebrul aforism popularizat de Mark Twain – „*There are lies, damned lies, and statistics*”, nu este neapărat o exagerare, cum poate să pară în aparenţă.

Dincolo de deformările intenţionate, statisticile criminale sunt privite cu scepticism din mai multe motive. Ele fac referire la infracţiunile cunoscute de autorităţi, nu la cele

[524] „Boala statisticii” este descrisă de Max Rosetti: „Cititorule, să te ferească Dumnezeu de boala statisticei, această îngrozitoare epidemie care a necesitat înfiinţarea unor servicii speciale pe lângă diferite ministere, cu însărcinare de a studia diversele ei fenomene şi faze”. Max Rosetti, *Între Capşa şi Palat. Impresiile unui trecător,* Bucureşti, „Minerva”, 1904, p. 2.

care au avut loc. Noţiunea „cifra neagră a criminalităţii” denumeşte actele criminale care nu sunt cunoscute de autorităţi. Este dificil de estimat exact care ar fi criminalitatea reală[525]. Infracţiunile violente precum omuciderile sunt „privilegiate” de statistici în comparaţie cu furturile minore[526]. În cazul statisticilor criminale, datele din perioade mai apropiate de contemporaneitate reflectă, într-o mai mare măsură, realitatea[527]. Cu alte cuvinte, un istoric care se ocupă de criminalitate în a doua jumătate a secolului al XX-lea poate avea mai multă încredere în statistici decât unul care studiază criminalitatea din secolul al XVIII-lea. Un alt aspect esenţial este acela al influenţei schimbărilor din legislaţia penală şi a forţelor de poliţie asupra statisticilor. De multe ori, legile severe şi poliţia eficientă pot cauza, în mod ironic, o creştere a criminalităţii conform datelor statistice deoarece mai multe infracţiuni sunt descoperite şi pedepsite. Atitudinea faţă de criminalitate sau faţă de unele tipuri de infracţiuni pot deforma, de asemenea, datele din statisticile criminale[528]. Pe lângă aceste deficienţe ale statisticilor se mai pot agăuga şi altele. O infracţiune poate fi definită în moduri diferite, pe perioade de timp mai lungi şi chiar la acelaşi moment, dar în alte regiuni ale unui stat. Ţinând cont de toate aceste imperfecţiuni, istoricii au adoptat poziţii concurenţiale în privinţa utilizării statisticilor criminale. Pentru John J. Tobias, aceste surse nu au nicio valoare. Cu toate că Howard Zehr şi V. A. C. Gatrell admit că statisticile nu ne pot arăta exact „realitatea”, ei au analizat criminalitatea apelând, mai ales, la datele statistice[529]. O perspectivă interesantă, pe care am mai citat-o, este aceea a lui Rob Sindall care sugera că ar trebui să privim statisticile nu ca pe o reflecţie a unui fenomen, ci ca un fenomen în sine. Astfel, aceste date ne arată ceea ce se credea în epocă despre criminalitate, nu care era dimensiunea reală a fenomenului[530].

Autorii români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi prima parte a secolului al XX-lea cunoşteau, poate chiar mai bine decât unii istorici de astăzi, limitele statisticilor criminale. Tanoviceanu considera că datele publicate de Ministerul Justiţiei erau inexacte deoarece unii condamnaţii apăreau de două ori dacă făceau apel la deciziile iniţiale. Mai mult, el lua în discuţie necesitatea corelării statisticilor criminale cu creşterea populaţiei[531]. Anastase Ştefănescu-Galaţi era conştient că „numărul crimelor este cu mult mai mare, de cât acelea a căror autori au fost descoperiţi, dovediţi şi condamnaţi”[532]. El arăta că mai eficiente se dovedeau statisticile criminale care prezentau infracţiunile comise şi nu deţinuţii din închisori. O bună parte dintre cei acuzaţi nici nu ajungeau în închisoare datorită achitărilor numeroase[533]. Mai mult, unele infracţiuni fie erau greu de descoperit, fie victimele nu le raportau autorităţilor. Ştefănescu-Galaţi menţiona furturile servitori-

---

[525] Conform unei aprecieri, „cifra neagră” a criminalității ar fi de patru ori mai mare decât numărul infracțiunilor cunoscute de autorităţi. Vezi Rob Sindall, *The criminal statistics of nineteenth-century England cities : a new approach,* p. 32.

[526] V. A. C. Gatrell, T. B. Hadden, *Criminal statistics and their interpretation,* pp. 350-351.

[527] *Ibidem,* p. 362.

[528] *Ibidem,* p. 351.

[529] Rob Sindall, *The criminal statistics of nineteenth-century England cities: a new approach,* p. 33.

[530] *Ibidem,* p. 35.

[531] Ioan Tanoviceanu, *Creșterea criminalității în România. Causele ei și mijloacele de îndreptare,* pp. 6-7.

[532] Anastase Ștefănescu-Galați, *Asupra statisticei criminale, încercare de sociologie criminală,* București, Tipografia ziarului „Curierul Judiciar”, 1907, p. 10.

[533] *Ibidem,* p. 11.

lor, avorturile sau bancrutele[534]. Pot fi adăugate şi alte argumente la acestea. Corecţionalizarea mai multor crime din 1874 a avut ca efect modificarea pe termen lung a evoluţiei crimelor în raport cu delictele. Înainte de 1874, anumite infracţiuni erau incluse în rândul crimelor, dar după această dată figurau ca delicte. Pentru infracţiuni ca tâlhăriile, doar din 1874 au apărut date exacte în statistici. Până la acea dată, tâlhăriile erau grupate cu distrugerile de proprietăţi şi violările de domiciliu.

În general, autorii români utilizau două tipuri de statistici: cele judiciare şi cele penitenciare. Statisticile judiciare, publicate anual de Ministerul de Interne din 1869, includeau date despre acuzaţii şi condamnaţii pentru crime, delicte şi contravenţii. Aceste date erau grupate în funcţie de instanţa de judecată – curţile cu juraţi, tribunalele corecţionale, curţile de apel sau judecătoriile de pace. Informaţiile făceau referire la sexul, vârsta, naţionalitatea, profesia, confesiunea, starea civilă, condiţia socială şi gradul de cultură al acuzaţilor. De asemenea, apăreau date despre judeţul în care se petrecuse infracţiunea sau pedeapsa primită de condamnaţi. Se remarcă şi o evoluţie a modului de înregistrare a datelor. De exemplu, din 1878 existau şi informaţii despre numărul „acusaţiunilor", nu doar despre numărul celor acuzaţi ca în anii precedenţi. Statisticile penitenciare, publicate anual tot de Ministerul de Interne, dar din 1866[535], conţineau date despre închisorile centrale şi aresturile judeţene. Aceste date făceau referire la pedepsele condamnaţilor, profesiile lor, natura infracţiunilor, raportul dintre acuzaţi şi condamnaţi. Nu lipseau informaţiile despre sexul, gradul de instrucţiune sau vârsta deţinuţilor. În 1906 a fost publicată „Statistica închisorilor centrale pe anii 1866-1905 şi aresturilor preventive pe anii 1881-1905", care prezenta o sinteză a datelor din statisticile penitenciare anterioare.

Autori ca N. A. Alesandrini, Ioan Tanoviceanu, Grigore I. Dianu sau Anastase Ştefănescu-Galaţi utilizau aceste categorii de statistici pentru a analiza fenomenul criminalităţii. Este important de menţionat că ei preluau selectiv sau chiar modificau datele din statistici pentru a oferi o anumită imagine a fenomenului. Dacă luăm în considerare numărul impresionant de informaţii din aceste statistici putem înţelege că o analiză exhaustivă ar necesita eforturi sisifice. În paginile următoare vom reda doar câteva din aceste date statistice. Ne vom concentra pe anumite aspecte: sexul, etnia, vârsta sau mediul din care proveneau condamnaţii sau acuzaţii. Am luat în discuţie şi evoluţia anumitor crime şi delicte, precum şi raportul dintre acestea şi contravenţii. Pentru început, vom reda datele care prezentau raportul dintre sex şi infracţiuni în **Graficul 4** şi **Graficul 5**[536].

Cele două grafice prezintă evoluţia numărului acuzaţilor în funcţie de tipul infracţiunii – crimă sau delict, dar și de sexul acestor acuzaţi. Curţile cu juraţi se ocupau, în general, de infracţiuni mai grave, adică de crime, iar tribunalele corecţionale de fapte mai puţin grave, cum ar fi delictele. Pentru început trebuie să precizăm că aceste date statistice se refereau la acuzaţi, nu la condamnaţi, astfel încât cifrele sunt mai mici pen-

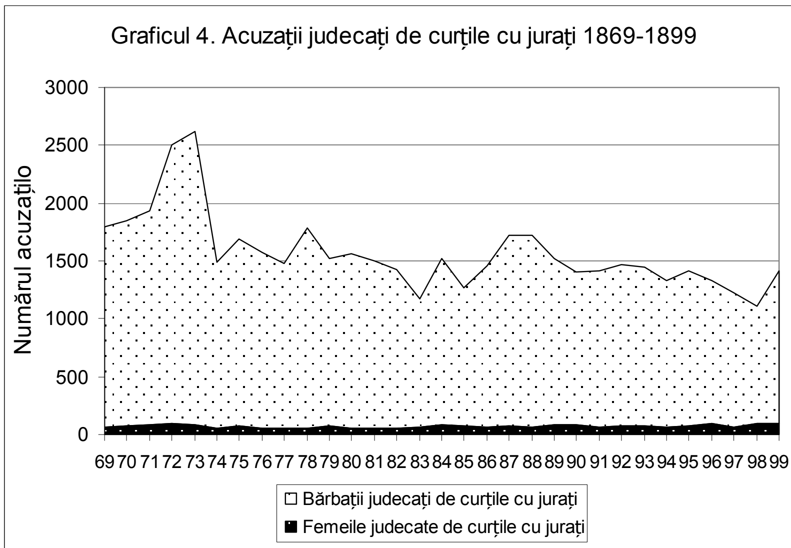
[534] *Ibidem*, pp. 18-20.
[535] Există şi statistici penitenciare pe anii 1863 şi 1864 care cuprindeau rapoartele lui Ferdinand Dodun des Perrières, Inspector general al Închisorilor.
[536] Datele pentru cele două grafice au fost preluate din Nicolae A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 328, p. 337 şi din „Statistica judiciară a României" pentru anii 1887-1899.

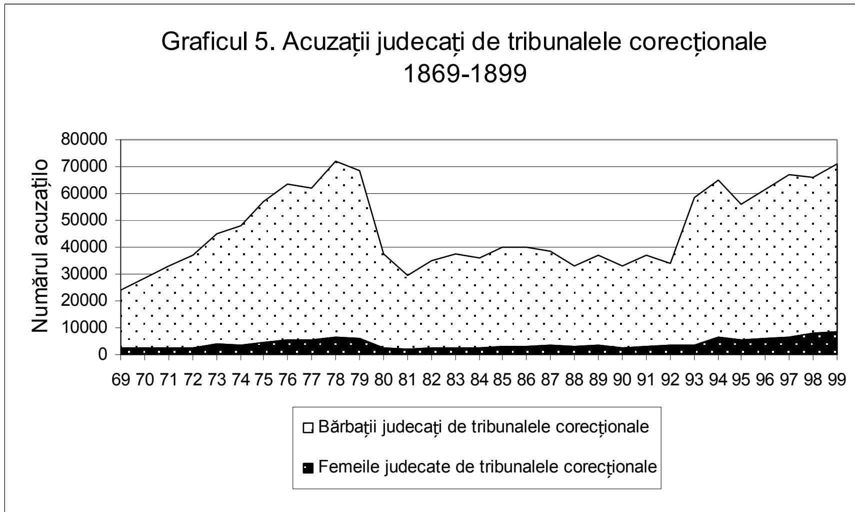
tru cei condamnaţi[537]. Informaţia evidentă, conform acestor statistici, e aceea că femeile erau implicate mult mai rar în activităţi infracţionale. În privinţa faptelor mai grave, proporţia femei/bărbaţi era de 1/24, iar pentru cele mai puţin grave de 1/11. Corelând statisticile criminale cu datele demografice din acea perioadă, rezultă că femeile, deși reprezentau în jur de jumătate din populaţie[538], nu erau acuzate la fel de des ca bărbaţii. În special, ele apăreau mai rar în faţa curţilor cu juraţi. Conform Graficului 4, numărul femeilor acuzate de crime s-a menţinut relativ constant pe perioada 1869-1899. Numărul bărbaţilor inculpaţi a cunoscut o tendință de scădere în acest interval cronologic, cu o creștere în anii 1870-1873. Graficul 5 indică evoluţii similare atât în cazul numărului bărbaţilor, cât și al femeilor acuzate în perioada 1869-1899; creșterea constantă până în 1878 a fost urmată de o scădere pronunțată și o altă creștere la sfârșitul secolului, din 1886.

Pe de altă parte, se insista şi asupra diferenţelor dintre mediul urban şi cel rural. Ioan Tanoviceanu analiza statisticile din intervalul cronologic 1867-1887 şi afirma că „femeia de la ţară e de 4 ori mai puţin criminală ca cea de la oraş". Femeia de ţară „cea mai ignorantă" era şi „cea mai morală"[539]. Această afirmaţie se baza pe date statistice potrivit cărora în 1867[540] erau 84 de „femei criminale" în mediul urban şi 53 în cel rural. În 1887, numărul femeilor din oraşe implicate în activităţi infracţionale scăzuse la 63, iar cel al femeilor din mediul rural se menţinea constant la 54[541]. Ţinând cont şi de datele demografice[542] care aratău că în 1859 doar 17,6% din populaţie locuia în oraşe, iar în 1899, procentul urcase doar la 18,8% , putem înţelege de ce autorul considera că femeia de la ţară era „mai morală" decât cea din mediul urban. Datele statistice, deși imprecise, întăreau ideea că femeia de la ţară era mai ales o victimă şi nu o agresoare. Cu toate că nu se referea la criminalitate, ci la răspândirea sifilisului, un alt pericol social, Ion Butărescu, în lucrarea deja citată[543], se declara indignat de „clasa funcţionarilor rurali cari fără nici o milă transmit sifilisul femeilor şi fetelor de prin sate, contractat de ei de la prostituatele din oraşe".

---

537 Conform statisticilor publicate în lucrarea lui Alesandrini, atât pentru acuzaţii care au fost judecaţi de curţile cu juraţi, cât și pentru cei care au apărut în faţa tribunalelor corecţionale, în jur de jumătate au fost achitaţi, vezi Nicolae A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 334 şi p. 348.
538 Gheorghe Iacob, *Populaţia. Transformări sociale,* în Gheorghe Platon, *op. cit.*, vol VII, tom II, p. 59.
539 Ioan Tanoviceanu, *Creșterea criminalității în România. Causele ei și mijloacele de îndreptare*, p. 30.
540 *Ibidem*, p. 29.
541 *Ibidem,* p. 30.
542 Gheorghe Iacob, *Populația. Transformări sociale*, în Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 57.
543 Ion Butărescu, *op. cit.*, p. 25.

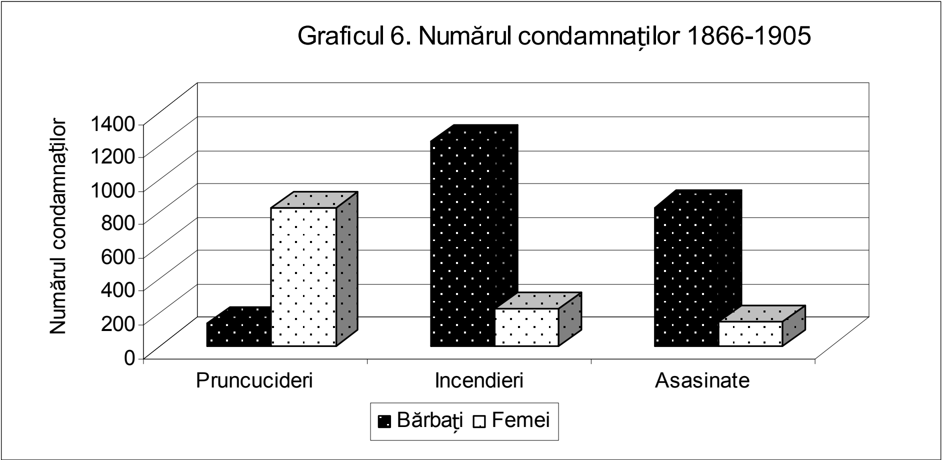

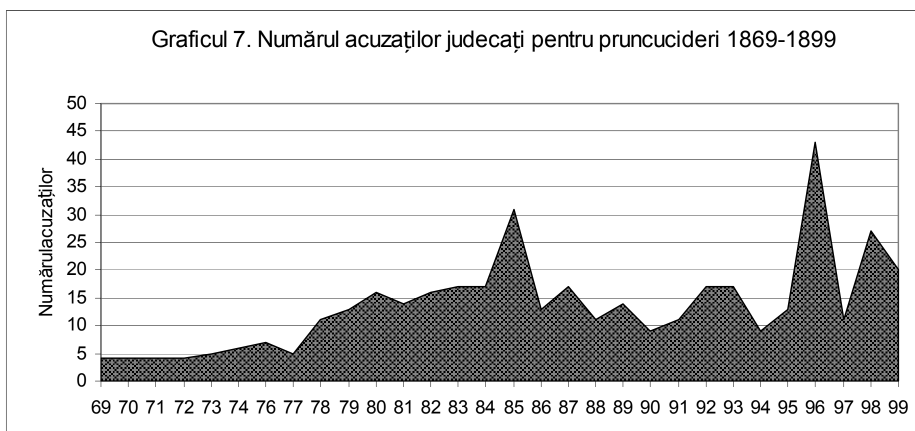

Potrivit unor autori din epocă, femeile manifestau o propensiune către anumite categorii de infracţiuni: otrăvirile şi pruncuciderile. Se pare că statisticile confirmau că femeile erau condamnate mai des pentru unele infracţiuni. **Graficul 6**[544] redă raportul condamnărilor dintre bărbaţi şi femei pentru câteva infracţiuni. **Graficul 7**[545] prezintă evoluţia numărului celor acuzaţi de pruncucideri.

544 Datele au fost preluate din „Statistica închisorilor centrale pe anii 1866-1905 şi aresturilor preventive pe anii 1881-1905”, pp. 16-17.

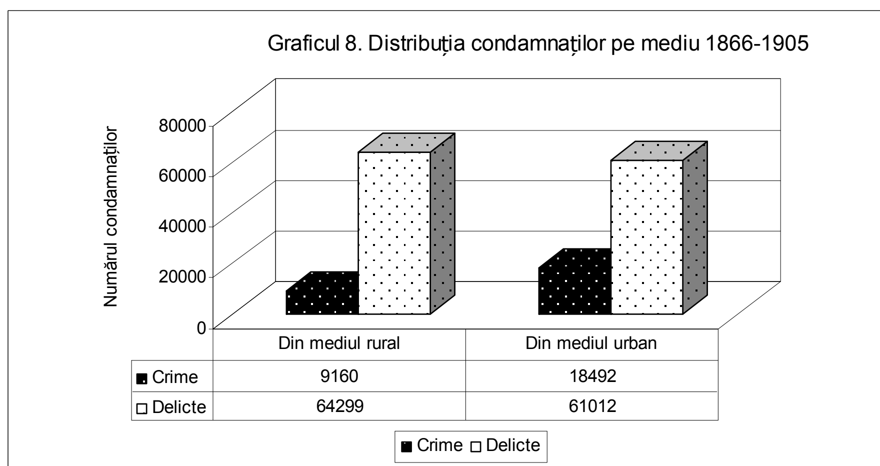
545 Datele provin din N. A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 332 şi „Statistica judiciară a României” 1887-1899. Pentru 1875 nu se oferă o cifră.Comparând Graficul 6 cu Graficul 7 se observă o neconcordanţă privind datele statistice. Dacă în intervalul 1866-1905 au fost 961 condamnări pentru pruncucideri, ne-am aştepta ca numărul acuzaţilor în intervalul 1869-1899 să fie mai mare şi nu doar 406 cât indică sursele consultate.

Graficul 6. Numărul condamnaților 1866-1905
Numărul condamnaților
1400
1200
1000
800
600
400
200
0
Pruncucideri
Incendieri
Asasinate
Bărbați
Femei

Conform datelor din Graficul 6, femeile erau, într-adevăr, condamnate mult mai des ca bărbaţii pentru pruncucideri. Aceasta pare să fi fost, nu doar potrivit statisticilor, ci şi altor surse din epocă, una din infracţiunile specifice femeilor. Pe lângă pruncucideri, femeile mai erau condamnate şi pentru alte crime, cum ar fi asasinatele şi incendierile, dar nu depăşeau niciodată numărul bărbaţilor condamnaţi pentru aceleaşi crime. Din cele 163 de condamnări pentru otrăviri în perioada 1866-1905, regăsim o singură femeie, ceea ce infirmă un stereotip răspândit în secolul al XIX-lea[546]. În privinţa numărului acuzaţilor pentru pruncucideri, putem observa o evoluţie sinuoasă. Creşterea care a culminat în 1885 este urmată de o scădere, apoi de o altă creştere în 1898 şi o nouă scădere în 1899.

Care era raportul condamnaţilor pe criterii de vârstă sau de mediu ? Oare locuitorii din mediul rural erau pedepsiţi mai des decât cei din oraşe ? Datele statisticilor ofereau răspunsuri şi la aceste întrebări (vezi **Graficul 8**[547] şi **Graficul 9**[548]).

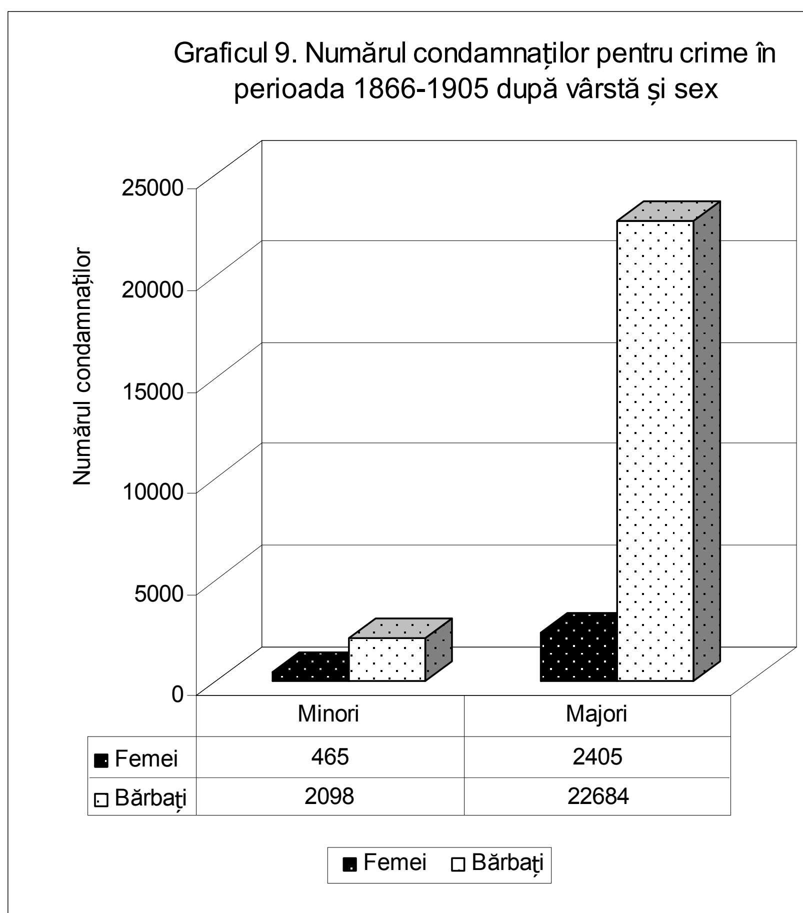

---

[546] „Statistica închisorilor centrale pe anii 1866-1905 şi aresturilor preventive pe anii 1881-1905", p. 16.

[547] Datele au fost preluate din Anastase Ştefănescu-Galaţi, *Asupra statisticei criminale, încercare de sociologie criminală,* p. 16.

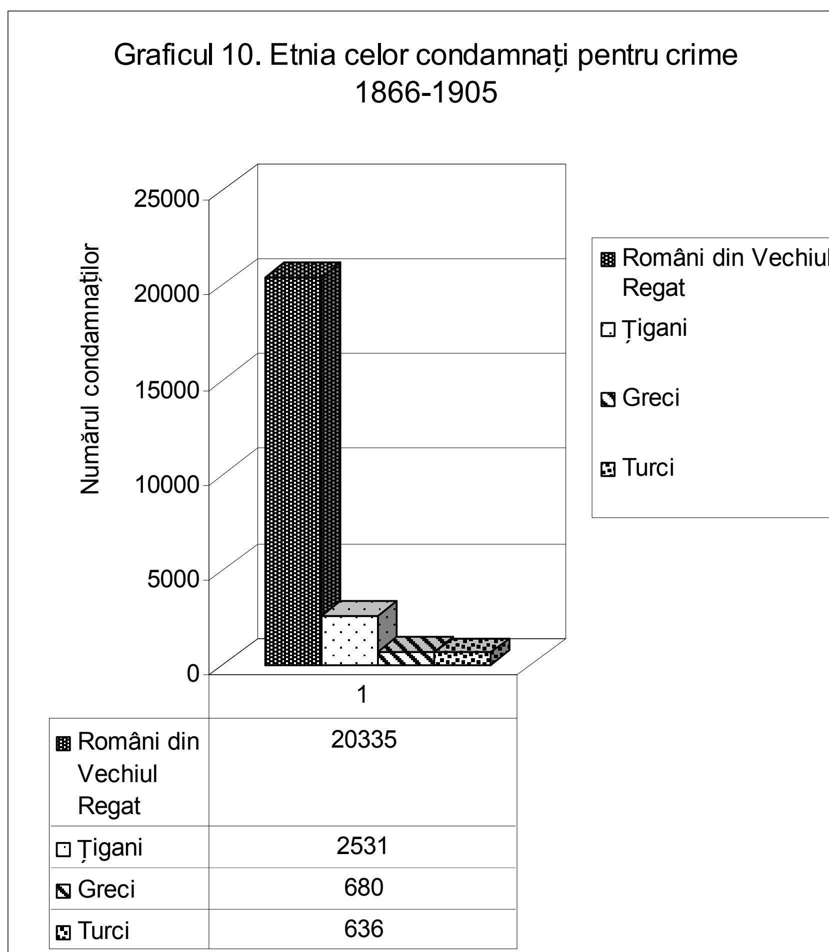
[548] *Ibidem,* pp. 16-17.

Datele din Graficul 8 ne arată o distribuţie sensibil egală între condamnaţii pentru delicte din mediul urban şi cei din mediul rural în intervalul 1866-1905. Condamnaţii pentru crime din mediul urban sunt mai numeroşi decât cei din sate. Aceste date nu înseamnă prea mult dacă nu le corelăm cu distribuţia populaţiei României pe medii. Se pare că, deşi locuitorii din oraşe erau de patru ori mai puţini decât cei din sate, erau condamnaţi la fel de des pentru delicte, dar mai des pentru crime decât cei din mediul rural. Dacă ne raportăm la vârsta celor condamnaţi pentru crime, reiese clar că minorii (indivizii sub 20 de ani) erau de zece ori mai puţini în comparaţie cu deţinuţii majori. O situaţie interesantă este că din numărul total al condamnaţilor minori, femeile sunt 25%. Pentru condamnaţii majori, femeile reprezintă doar 10% din numărul total.

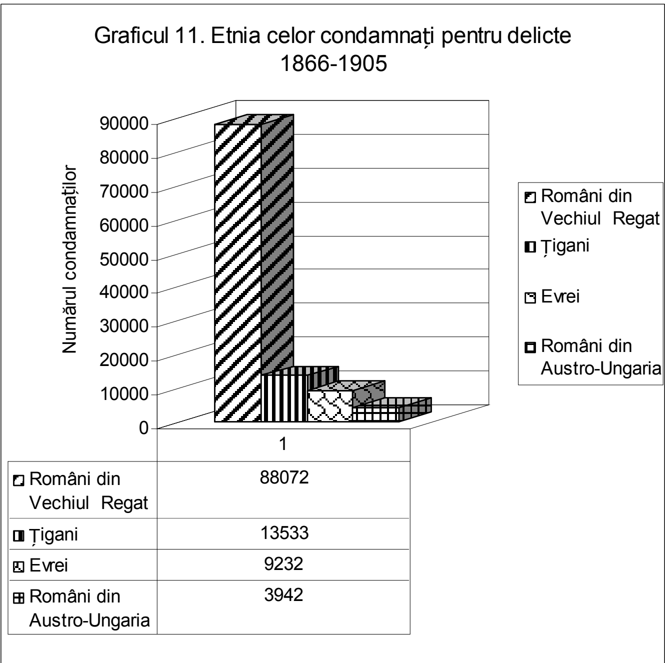
Stereotipul blândeţii moravurilor românilor se baza pe ideea că aceştia comiteau mult mai puţine infracţiuni decât reprezentanţii altor etnii. Statisticile ar putea oferi câteva indicii şi în această privinţă. **Graficele**[549] **10** şi **11** ilustrează chestiunea distribuţiei etnice a condamnaţilor.

[549] *Ibidem*, pp. 16-17.

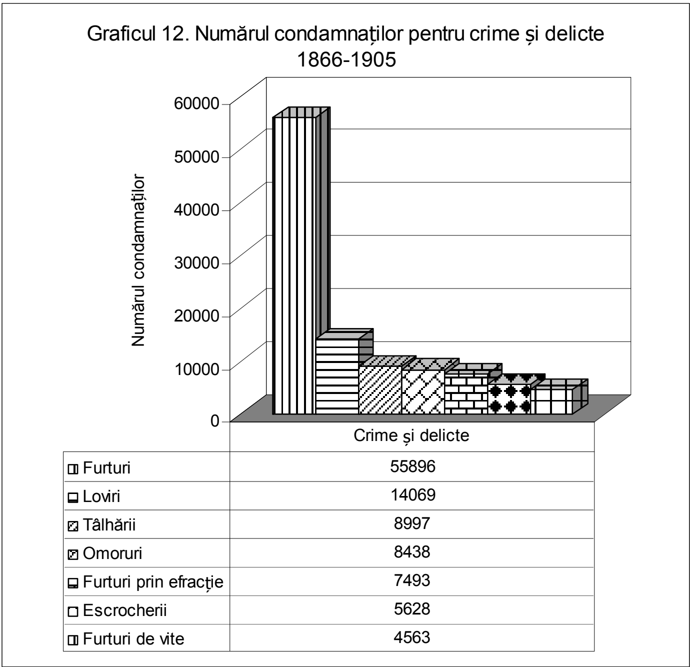
Români din Vechiul Regat	20335
Ţigani	2531
Greci	680
Turci	636

Atât Graficul 10 cât şi Graficul 11 ne arată că majoritatea zdrobitoare a celor condamnaţi pentru crime şi delicte erau români. O asemenea proporţie e cumva normală pentru că ei reprezentau 92% din populaţia ţării la 1899. De asemenea, numărul ţiganilor condamnaţi era semnificativ, mai ales pentru delicte. Procentul ţiganilor din totalul indivizilor condamnaţi, atât pentru delicte, cât şi pentru crime, îl depăşea sensibil pe cel al ţiganilor din întreaga populaţie a României. Ar fi totuşi riscant să presupunem că ţiganii comiteau mai multe infracţiuni doar pe baza condamnărilor. E foarte posibil ca aceştia să fi fost discriminaţi şi condamnaţi mult mai uşor decât alte grupuri etnice. Se pare că evreii erau condamnaţi îndeosebi pentru infracţiuni mai puţin grave. Românii din Austro-Ungaria „reuşeau" să obţină condamnări tot pentru delicte.

Români din Vechiul Regat	88072
Ţigani	13533
Evrei	9232
Români din Austro-Ungaria	3942

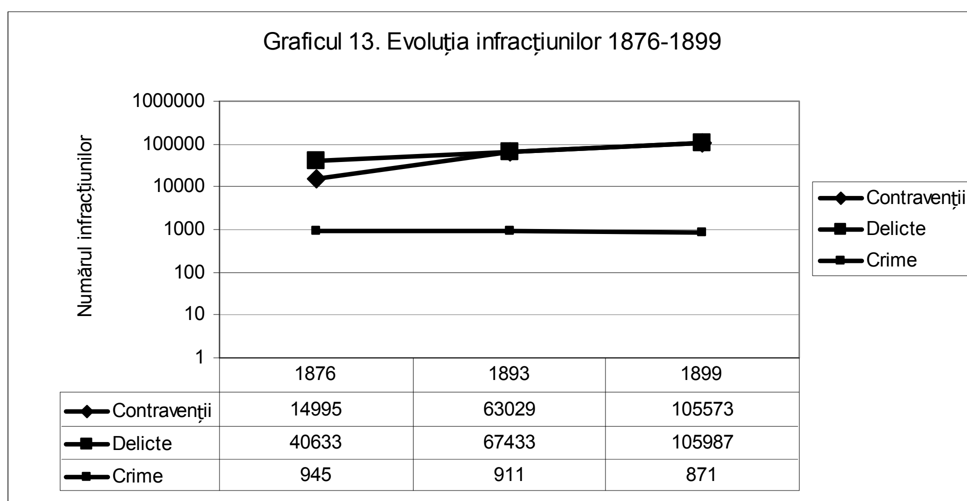
Pentru ce crime sau delicte existau cele mai multe condamnări ? În general, statisticile criminale „privilegiază” infracţiunile grave cum ar fi tâlhăriile şi omuciderile. În ciuda acestui aspect, infracţiunile minore apar frecvent în statisticile criminale. Graficul 12[550] confirmă această ipoteză.

Furturi	55896
Loviri	14069
Tâlhării	8997
Omoruri	8438
Furturi prin efracţie	7493
Escrocherii	5628
Furturi de vite	4563

[550] *Ibidem*, pp. 16-18.

Dintre toate crimele şi delictele, cei mai mulţi indivizi erau condamnaţi pentru comiterea unor furturi simple în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Un număr mare de condamnaţi fuseseră implicaţi în alte două tipuri de furturi – cel prin efracţie şi furtul de vite. Se pare că tâlhăria era crima cea mai întâlnită. În statisticile criminale, numărul condamnaţilor pentru omoruri era totuşi apropiat. Sigur, în presă tâlhăriile şi omuciderile apăreau frecvent datorită caracterului lor excepţional în comparaţie cu furturile, dar ele chiar erau numeroase dacă facem referire la statisticile criminale. Datele pe care le-am folosit aduc în discuţie fie numărul condamnaţilor, fie pe acela al acuzaţilor. Ar fi utilă o prezentare a evoluţiei infracţiunilor, grupate pe cele trei categorii definite de Codul Penal din 1865 : crime, delicte şi contravenţii (vezi **Graficul 13**[551]).

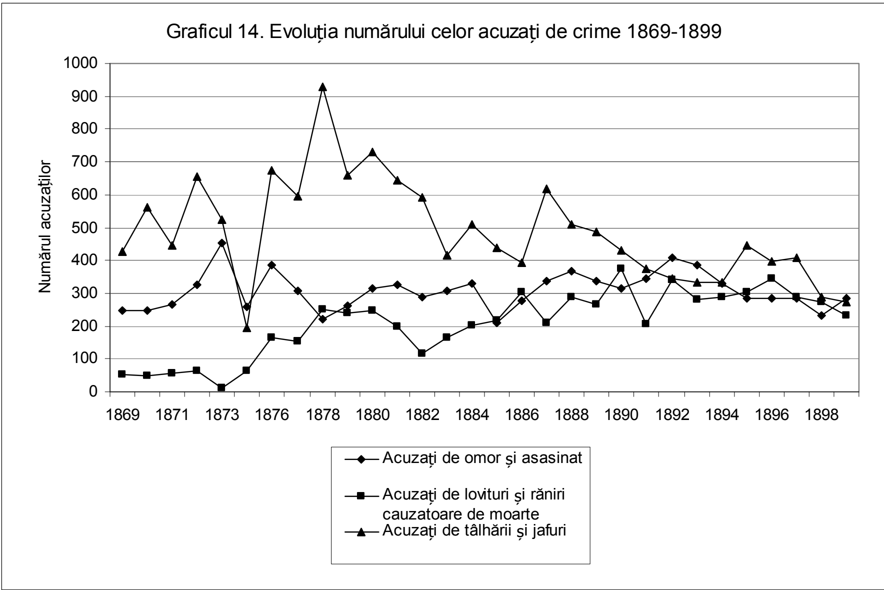

	1876	1893	1899
Contravenții	14995	63029	105573
Delicte	40633	67433	105987
Crime	945	911	871

Conform datelor statistice, la sfârşitul secolului al XIX-lea, numărul crimelor înregistra o scădere sensibilă. Totuşi, numărul delictelor şi al contravenţiilor era într-o creştere evidentă. Consecinţele acestei evoluţii s-ar fi putut manifesta în mai multe moduri. E posibil ca instanţele unde se judecau crimele să-şi fi pierdut din importanţă în raport cu tribunalele corecţionale. Oare printre consecinţe am putea identifica şi o modificare la nivel de percepţie a crimelor, mai ales a celor violente ? Ca o reacţie la creşterea numărului delictelor şi contravenţiilor, crimele ar fi putut „beneficia" de mai multă atenţie în societatea românească. Acestea sunt doar supoziţii care trebuie verificate. Dacă ne bazăm pe aceste date, creşterea criminalităţii pare să fi fost „înspăimântătoare", ca să-l citām pe Tanoviceanu. Creşterea nu ar fi fost susţinută de crime, ci de contravenţii şi delicte. Deseori, istoricii care se ocupă de criminalitate analizează evoluţia crimelor. Datele din statisticile criminale ne ajută să prezentăm o perspectivă comparativă a câtorva crime (vezi **Graficul 14**[552]).

551 Graficul a fost preluat din „Statistica judiciară a României pe anul 1899", p. 10.

552 Datele au fost extrase din N. A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 332 şi „Statistica judiciară a României" 1887-1899. Pentru perioada anterioară anului 1874, tâhăriile şi jafurile sunt grupate alături de distrugeri de proprietăţi şi violare de domiciliu. De asemenea, pentru 1875 nu se oferea cifra.

Sub 1, 5 | Între 2,5 și 3 | Între 2 și 2,5 | Între 1,5 și 2 | Peste 3

Harta 2. Numărul celor acuzați de crime la 10.000 de locuitori în 1899

Datele statistice ilustrate în **Graficul 14** indică o evidentă scădere a numărului celor acuzaţi de tâlhării şi jafuri. Una dintre cauze ar putea fi eficienţa crescută a Poliţiei spre sfârşitul secolului, cel puţin în combaterea acestei crime, faţă de deceniile anterioare. Zone precum Dobrogea au fost treptat „pacificate” şi e posibil ca prezenţa jandarmilor şi a poliţiştilor să fi descurajat mai mult ca în trecut săvârşirea unor tâlhării. Numărul celor acuzaţi de omor şi asasinat e oscilant pentru întreaga perioadă. O uşoară creştere apare totuşi în privinţa numărului inculpaţilor care ar fi comis răniri sau lovituri cauzatoare de moarte. Pe lângă evoluţia în timp a diferitelor crime, statisticile criminale includ şi referiri la judeţe. Astfel, putem creiona o *„geografie a criminalităţii”* (vezi **Harta 2**[553]).

Această hartă a criminalităţii ia în calcul doar numărul celor acuzaţi de infracţiuni grave – crime, în raport cu populaţia, în 1899. În acest an, cei mai mulţi acuzaţi de crime la 10.000 de locuitori existau în trei judeţe din Moldova: Tecuciu, Tutova şi Fălciu. Cifre ridicate se înregistrau şi în cazul judeţelor Teleorman, Constanţa, Brăila, Bacău şi Vaslui. O clasificare pe regiuni ar plasa Moldova şi Dobrogea pe primul loc, ambele cu o medie de 2,2 acuzaţi de crime la 10.000 de locuitori. Oltenia, cu 1,8 acuzaţi, ar ocupa locul al doilea, iar Muntenia ar avea doar 1,6 acuzaţi la 10.000 de locuitori. Sigur, o analiză a distribuţiei criminalităţii pe judeţe ar putea urmări şi evoluţia pe mai mulţi ani a numărului acuzaţilor de crime sau delicte.

Dintr-o perspectivă comparativă, criminalitatea din România nu era la fel de ridicată ca în alte state europene. Jean-Claude Chesnais oferă câteva date statistice referitoare la numărul de condamnaţi pentru omucideri la 100.000 de locuitori în 1880. România avea 5,3 condamnaţi pentru omucideri la 100.000, mai puţin decât Spania cu 5,5 sau Serbia cu 10,5[554]. În Occident, cifrele erau considerabil mai mici: 0,6 pentru Anglia, 1,49 pentru Franţa, 0,96 pentru Germania[555]. Considerăm că datele prezentate de Chesnais induc o imagine greşită. Ţinând cont de achitările numeroase, o statistică care s-ar baza pe numărul infracţiunilor ar fi mai potrivită. În acest caz, intevine o problemă de definire. În multe state, rata omuciderilor la 100.000 de locuitori include nu doar omuciderile şi asasinatele, ci şi pruncuciderile sau loviturile cauzatoare de moarte. Uneori, chiar şi decesele survenite în urma execuţiilor apar în aceste statistici. Pentru a determina rata omuciderilor la 100.000 de locuitori în România, vom lua în calcul acuzaţiile de omoruri şi asasinate, pruncucideri, lovituri cauzatoare de moarte, dar şi acuzaţiile de omoruri judecate de tribunalele corecţionale[556]. Astfel, la 1898, în România avem în jur de 8,5 omucideri la 100.000 de locuitori, la 1890, 11,1 omucideri, la 1880, 12,5 omucideri, iar în 1874 cifra e de 9,4 omucideri la 100.000 de locuitori[557]. În intervalul 1875-1899, în Europa Occidentală rata omuciderilor era considerabil mai mică: 1,3 la 100.000 de locuitori în Anglia, 1,5 în

---

553 Datele provin din „Statistica judiciară a României pe anul 1899”, p. 16.
554 Jean-Claude Chesnais, *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours,* Editions Robert Lafont, Paris, 1981, pp. 85-86.
555 *Ibidem.*
556 Crimele săvârşite de indivizi sub 20 de ani erau judecate de tribunalele corecţionale dacă aceștia nu avuseseră complici majori.
557 Ca o comparaţie cu situaţia de astăzi, în 2008, rata omuciderilor la 100.000 de locuitori din România a fost de 2,47, mai mică decât în alte state europene precum Rusia cu 14,18, Lituania cu 8,61, Serbia cu 3,42 sau Letonia cu 4,38. De asemenea, în Scandinavia, Europa Centrală şi Occidentală, cifrele sunt considerabil mai mici: 0,64 în Norvegia, 0,72 în Elveţia, 0,8 în Germania, 0,91 în Spania, 1,16 în Italia, 1,35 în Franţa şi 1,57 în Marea Britanie. Vezi www.chartsbin.com/view/1454, accesat la 14.08.2012.

Belgia şi Olanda, 2,2 în Germania şi Elveţia şi 5,5 în Italia[558]. Totuşi, în cazul Italiei, se înregistra o scădere bruscă a ratei omuciderilor. În perioada 1850-1874, aceasta era de 12 la 100.000 de locuitori, pentru 1825-1849 datele arată 15 omucideri, iar pentru primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 18 omucideri la 100. 000 de locuitori[559]. Tabelul[560] de mai jos ilustrează media ratei omuciderilor la 100.000 de locuitori în intervalul 1875-1899, în mai multe regiuni al Europei.

Tabelul 1. Rata omuciderilor la 100.000 de locuitori între 1875 şi 1899

Regiunea/Statul	Rata omuciderilor la 100.000 de locuitori
Anglia	1,3
Olanda şi Belgia	1,5
Scandinavia	0,9
Germania şi Elveţia	2,2
Italia	5,5
România (Vechiul Regat)	9,6

Statisticile criminale nu prezintă „realitatea”, ele oferă, mai curând, indicii cu privire la anumite evoluţii. E foarte tentant să ne bazăm pe statistici pentru a analiza criminalitatea din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Totuşi, dincolo de interpretările variate, statisticile în sine deformează „realitatea”, fiind constructe sociale. Ca să-l invocăm pe Ranke, e imposibil să cunoaştem criminalitatea „aşa cum a fost” în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Statisticile criminale reprezintă doar una dintre sursele care pot fi utilizate pentru a prezenta fenomenul criminalităţii alături de mărturiile contemporanilor, presă sau literatură.

Statisticile în sine sunt „mute”, doar cei care le interpretează le fac să „vorbească” dintr-o anumită perspectivă despre fenomene sociale diferite. Luate separat, datele statistice din lucrările citate par a oferi, dacă nu răspunsuri, atunci câteva indicii în legătură cu chestiunea criminalităţii. Datele statistice erau argumente solide în controverse, iar cei care le analizau scoateau în evidenţă doar acele informaţii care i-ar fi ajutat să-şi susţină mai convingător poziţia. Polemica lui Ioan Tanoviceanu cu Grigore Dianu este grăitoare pentru modul în care puteau fi utilizate statisticile criminale.

II.6 Reprezentarea criminalităţii în literatură

Reprezentarea criminalităţii în literatura unei epoci surprinde doar anumite percepţii ale fenomenului din acea societate. Dacă acceptăm ideea că literatura este o oglindă a societăţii, atunci ar trebui să nu ignorăm faptul că reflexia din oglindă deformează, mai mult sau mai puţin, obiectul. Reprezentarea criminalităţii în literatură porneşte de la elemente reale, dar modalităţile în care autorul prezintă evenimente sau procese sunt interpretabile[561].

---

[558] Manuel Eisner, *op. cit.*, p. 99.

[559] *Ibidem.*

[560] Datele din acest tabel reprezintă medii anuale pentru perioada 1875-1899 şi au fost preluate din articolul, deja citat, al lui Manuel Eisner, *Long-Term Historical Trends in Violent Crime*, p. 99 şi din „Statistica judiciară a României” pentru intervalul 1875-1899.

[561] Despre interpretarea modului în care apare criminalitatea în literatură, vezi Vincenzo Ruggiero, *Crime in Literature. Sociology of Deviance and Fiction*, London, Verso, 2003, p. 5.

Criminalitatea apare şi în literatura română din această perioadă. În general, câţiva autori s-au ocupat cu predilecţie de violenţa din societatea românească, însă aceştia au publicat îndeosebi după 1918. Mihail Sadoveanu fusese jurat în tinereţe şi în scrierile lui întâlnim destule relatări ale unor fapte criminale. Câteva dintre povestirile din *Hanul Ancuţei* (1928), dar mai ales romanul *Baltagul* (1930), sunt exemple cunoscute în acest sens. Nu l-am putea omite nici pe Liviu Rebreanu care a descris violenţa din lumea rurală în romane precum *Ion* (1920) sau *Răscoala* (1932). El a publicat şi un roman poliţist, *Amândoi* (1940).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, merită menţionat Ioan Slavici care în *Moara cu noroc* (1881) scotea în evidenţă criminalitatea din lumea rurală a Transilvaniei. Lică Sămădăul este, fără doar şi poate, una dintre cele mai reuşite reprezentări ale răufăcătorului din literatura română. Ne vom orienta atenţia către acei autori care au prezentat fapte criminale din Vechiul Regat. Este de remarcat faptul că problema criminalităţii, nu se bucură de un interes deosebit în literatura cultă. Ioan Luca Caragiale, este recunoscut pentru comediile sale în care ironiza anumite aspecte ale societăţii româneşti. Nuvelele sale psihologice precum *În vreme de război* (1898) sau *O făclie de Paşte* (1889) se bucură de o egală apreciere.

Caragiale a aderat la principiile naturalismului şi utiliza descrierile detaliate care puneau în prim-plan stările sufleteşti ale personajelor. Scriitorii naturalişti manifestau o propensiune pentru studierea indivizilor decăzuţi, alcoolici, criminali sau nebuni. Cauzele decăderii în aceste stări puteau fi atât ereditare, cât şi sociale. Jacques Lantier, personajul din *La Bête humaine* (1890) a lui Émile Zola părea a fi o confirmare a „criminalului înnăscut” descris de Cesare Lombroso. Pe de altă parte, scriitorii care prezentau cauzele sociale ale criminalităţii aduceau în discuţie, indirect, poziţia lui Alexandre Lacassagne care considera mediul social mai important pentru determinarea unui comportament criminal.

Drama în două acte *Năpasta* (1890), publicată în „Convorbiri literare” aborda problema nevinovatului închis pe nedrept. Acţiunea se petrece în lumea rurală. Trei dintre personaje, Gheorghe – învăţătorul satului, Dragomir şi soţia acestuia, Ana, află din ziar de dispariţia unui ocnaş nebun, Ion. Crima pentru care a fost condamnat Ion avusese loc cu opt ani înainte. Atunci, primul soţ al Anei, Dumitru fusese găsit mort în pădure şi pădurarul Ion a fost condamnat. Totodată, el înnebunise datorită bătăilor primite în urma refuzului de a-şi recunoaşte vina[562]. Ana îl bănuia însă pe Dragomir că îl ucisese pe Dumitru şi încerca să-l facă să-şi recunoască vina. Dragomir e chinuit de mustrări, are coşmaruri și tresare de fiecare dată când cineva îi aduce aminte de Dumitru. Între timp, Ion se întâlneşte cu Ana, căreia îi mărturiseşte că nu el îl ucisese pe Dumitru. Ion se sinucide, iar Ana îl acuză direct pe Dragomir că îi ucisese primul soţ[563]. Cedând presiunii psihice, el îşi recunoaşte vina şi vrea să fugă, dar Ana îl acuză că-l ucisese şi pe Ion și-l denunţă autorităţilor, răzbunându-şi astfel primul soţ[564]. La lansare, piesa nu s-a bucurat de multe critici favorabile. Au existat şi voci care au apreciat-o. Sofia Nădejde a scos în evidenţă conotaţiile sociale ale dramei[565]. Ea critica bătaia şi schingiuirea folosite ca mijloc de instrucţiune ju-

[562] Ion Luca Caragiale, *Teatru,* vol II, Bucureşti, Editura Eminescu, 1922, p. 25.
[563] *Ibidem,* p. 50.
[564] *Ibidem,* pp. 72-73.
[565] Sofiea Nădejde, *Năpastea,* în „Contemporanul”, (1) 1890, pp. 441-450.

diciară. Autoarea continua, remarcând şi prezenţa nebunului Ion la ocnă. Ion înnebunise în urma bătăilor primite, el nefiind nebun la momentul în care se presupunea că săvârşise fapta[566]. Cu toate acestea, el nu mai trebuia să fie închis la ocnă, datorită stării sale psihice. Criminalul Dragomir era asociat cu mai multe semne de „decadenţă morală", fiind cuprins de patima beţiei și de cea a jocului de cărţi[567]. Crima în sine – omuciderea, era explicată de Sofia Nădejde drept o pornire de moment: „Dragomir e tipul de criminal ce ucide într-un moment de pornire sălbatică"[568].

În *Năpasta*, criminalul pare a avea un comportament deviant condiţionat social. El îl ucisese pe Dumitru pentru a se căsători cu Ana, era alcoolic şi căzuse în patima jocului de cărţi. Caragiale nu făcea referiri la ereditatea sa sau la condiţionări biologice care i-ar fi determinat acţiunile. Celebrul autor era familiarizat cu teoria lombrosiană a „criminalului înnăscut". Nuvela *O făclie de Paşte* (1889) conţine câteva pasaje în care teoria lui Lombroso pare să-l fi inspirat pe Caragiale. Nuvela surprinde evoluţia fricii personajului principal, evreul Leiba Zibal. Acesta îl izgonise pe Gheorghe, care lucra în slujba sa, însă Gheorghe l-a ameninţat că se va întoarce în noaptea de Paşte[569]. O serie de evenimente l-au făcut pe Leiba Zibal să se gândească tot mai des la posibila răzbunare a lui Gheorghe. La hanul său, sosesc doi călători care discutau despre o tâlhărie soldată cu un omor la hanul altui evreu[570]. El asistă şi la o dezbatere a doi studenţi despre crimă şi cauzele ei. Studentul la medicină descrie tipul lombrosian al „criminalului înnăscut": „braţele peste măsură lungi şi picioarele scurte, fruntea îngustă şi turtită, occiputul tare dezvoltat; chipul lui e de o caracteristică asprime şi brutalitate, bătătoare la ochii deprinşi, e un rudiment de om, e cum am zice, fiară, care de-abia de curând a reuşit să stea numai pe labele dinapoi şi să-şi ridice capul spre cer, către lumină"[571]. Zibal recunoaşte imediat în această descriere portretul lui Gheorghe. Când în final, Gheorghe vine săşi pună în aplicare răzbunarea, Leiba Zibal îi prinde mâna şi i-o arde cu o lumânare. Leiba Zibal este stăpânit de o frică transformată în demenţă.

Se regăsesc în *O făclie de Paşti* două modele interpretative ale comportamentelor deviante. Pe de o parte, Gheorghe, apare în ochii lui Leiba Zibal drept tipul „criminalului înnăscut" de care trebuie să se teamă. Pe de altă parte, transformarea lui Zibal este condiţionată social. În copilărie, el avusese un şoc psihic datorită unui atac la care asistase[572]. De asemenea, fusese ameninţat în numeroase rânduri de sătenii din Podeni, iar subprefectul îl batjocorea pentru că era „jidan fricos".

Se poate afirma că nebunia a fost una din temele predilecte ale lui Caragiale dacă ne referim la creaţiile sale influenţate de naturalism. Nuvela *În vreme de război*[573] (1898), prezintă evoluţia unei obsesii către nebunie. Preotul Iancu din Podeni este capul unei bande de tâlhari care tocmai fusese prinsă de autorităţi, iar el era singurul care reuşise să scape. Temându-se să nu fie denunţat, apelează la ajutorul fratelui său, hangiul Stavrache. Acesta îşi ajută fratele să plece alături de o trupă de voluntari la război, pentru a scăpa de autorităţile ce l-ar fi cău-

---

566 *Ibidem,* p. 442.
567 *Ibidem,* p. 456.
568 *Ibidem.*
569 Ion Luca Caragiale, *O făclie de Paşte,* în Ion Luca Caragiale „Kir Ianulea, nuvele şi povestiri", Bucureşti, Editura Albatros, 1979, p. 4.
570 *Ibidem,* pp. 8-9.
571 *Ibidem,* p. 9.
572 *Ibidem,* p.3.
573 Idem, *În vreme de război,* în Ion Luca Caragiale, „Kir Ianulea, nuvele şi povestiri", pp . 95-113.

tat[574]. După mai mult timp, Stavrache primeşte o scrisoare care-l informa că fratele său murise. Stavrache începe să fie stăpânit de obsesia reîntoarcerii fratelui pentru a-şi revendica averea. Fratele său se întoarce, iar Stavrache nu vrea să accepte gândul că va trebui să renunţe la avere, îl atacă pe acesta, încercând să-l ucidă, dar înnebuneşte în cele din urmă[575]. *În vreme de război* aduce la lumină şi o interpretare a devianţei din perspectiva eredităţii. Unul din cei doi fraţi conducea o bandă de tâlhari şi delapidase o sumă importantă de bani, iar celălalt înnebunise. Remarcăm astfel la Caragiale, trei modalităţi de a explica fenomenul criminalităţii, prin influenţa factorilor ereditari, biologici şi sociali.

La începutul secolului al XX-lea, criminalitatea apare şi la alţi autori din literatura cultă. Nuvela *Păcat boieresc* a lui Mihail Sadoveanu precum şi volumele *Pe drumul Bărăganului* şi *Ape mari* publicate de Constantin Sandu-Aldea sau volumul lui N. N. Beldiceanu, *Chipuri dela mahala*, surprind anumite aspecte ale fenomenului. În nuvela *Spaima*, inclusă în ultimul volum, Lache Dobrescu, şef de birou la Prefectură, povestea cum a mers cu Ionescu şi cu Eufrosina la mănăstirea Paserea, în apropiere de Bucureşti. Pe drumul de întoarcere, într-o pădure, le-ar fi ieşit în cale[576] trei tâlhari cu bâte, însă Lache Dobrescu i-a ameninţat cu un revolver. Povestea era fictivă, dar în noaptea respectivă, Dobrescu şi consoarta sa Eufrosina s-au speriat crezând că tâlharii încercau să intre în casa lui[577]. Funcţionarul de la Prefectură se aștepta la „o izbitură de topor sau de cuţit, aşa cum cetise de-atâtea ori prin gazetele pline de crime grozave”[578].

Nuvela lui Sadoveanu *Păcat boieresc* (1906) aborda succint chestiuni legate de violenţa din mediul rural. Niculiţă, fiul unui boier trăia o poveste de dragoste cu Chiva, fiica lui Marin. Ea însăşi fusese rezultatul unei relaţii extraconjugale dintre un boier şi soţia lui Marin[579]. Acesta l-a atacat pe Niculiţă încercând să-l omoare. Niculiţă s-a apărat împuşcându-l mortal pe tatăl fetei[580].

În nuvela *Sima Baltag* din volumul *Pe urmele plugului* (1905), publicat de Constantin Sandu-Aldea, personajul principal, Sima Baltag, l-a împuşcat pe Costea Martac pentru că acesta i-ar fi otrăvit calul[581]. În nuvela *Fără noroc*, Căpitanul săvârşeşte o crimă după care se spânzură deoarece avea mustrări de conştiinţă[582]. Altă nuvelă, *Murgu*, descria luptele cu hoţii de cai. Niţă Mândrea, personajul din nuvela eponimă, fiul unui boier, e înjunghiat mortal[583] de Doca, bătăuşul satului. Povestirea *Pe drumul Bărăganului* (1908) surprindea şi reacţiile autorităţilor. Jandarmii încercau să prindă hoţii de cai şi tâlharii care jefuiau hanurile. Unul dintre personaje, Stoian era bănuit că jefuise un han şi ucisese pe hangiul Cristi Mocanu[584]. Juraţii l-au găsit vinovat şi a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru omor cu premeditare[585]. Autorii crimei erau soţia hangiului şi amantul ei Mitrea

---

[574] *Ibidem,* pp. 97-99.
[575] *Ibidem,* p. 113.
[576] N. N. Beldiceanu, *Chipuri de la mahala,* Bucureşti, „Minerva”, 1905, pp. 185-186.
[577] *Ibidem,* pp. 190-191.
[578] *Ibidem,* p. 189.
[579] Mihail Sadoveanu, *Păcat boieresc,* în „Cântecul Amintirii”, Bucureşti, Editura Minerva, 1909, p. 36.
[580] *Ibidem,* pp. 44-45.
[581] Constantin Sandu-Aldea, *În urma plugului. Nuvele și schiţe*, Bucureşti, Editura „Cartea Românească”, 1926, p. 21.
[582] *Ibidem,* p. 209.
[583] *Ibidem,* p. 115.
[584] Idem*, Pe drumul Bărăganului*, în „Pe drumul Bărăganului”, Bucureşti, Minerva, Institut de Arte Grafice şi Editură, 1908, p. 60.
[585] *Ibidem,* p. 69.

Cazacu. Hangiţa avea remuşcări şi a mărturisit că îşi ucisese soţul împreună cu Mitrea Cazacu[586].

La nivelul literaturii populare, de consum, teme precum violenţa şi/sau criminalitatea se regăsesc mult mai des. În sintagma „literatura populară", termenul „popular" ar putea avea mai multe sensuri. În cazul de faţă, termenul semnifică răspândirea şi nu ideea de folclor[587]. De fapt, literatura populară aparţine culturii populare şi prin aceasta vizează mai ales lumea urbană, nu pe cea rurală[588]. Ioana Drăgan a analizat într-o lucrare interesantă romanul popular românesc din această perioadă, plasându-l la graniţa dintre literar şi paraliterar. Ea a realizat o tipologie a romanului popular astfel încât ar exista un gen al romanului „haiducului", „al criminalului", dar şi „al misterului", printre altele. Aceste romane populare nu erau literatură propriu-zisă, pentru că „plagiau realitatea", se inspirau, de cele mai multe ori, din procesele celebre sau din relatările din presă ale diferitelor crime[589], negându-şi în acest fel condiţia de ficţiune. Chiar şi autorii lor erau ziarişti, precum Panait Macri sau Ilie Ighel-Deleanu, care scriseseră în ziare despre crimele notorii din acea perioadă. Alţii, ca N. D. Popescu sau Constantin Prutianu erau funcţionari ai Statului şi aveau acces la informaţii legate de răufăcătorii din epocă.

Nicolae D. Popescu (1842?-1921)[590]a produs o întreagă literatură de popularizare în jurul figurii haiducului. El avea acces la arhive, fapt care explică abundenţa informaţiilor detaliate legate de haiduci. În secolul al XIX-lea şi nu numai, haiducii se bucurau de admiraţia oamenilor din popor, existau tradiţii şi legende despre faptele acestora. Multe toponime aminteau de haiduci[591], iar unele chiar păstrau numele haiducului care trăise în locul respectiv. De asemenea, în creaţia folclorică românească, figura haiducului ocupă un loc important. Şi datorită acestui statut al figurii haiducului, nuvelele lui N. D. Popescu au fost foarte apreciate în epocă. Mihail Sadoveanu chiar povestea cum în anii copilăriei fusese fascinat de nuvelele cu haiduci ale lui N. D. Popescu şi împreună cu alţi copii încerca să-i imite pe Iancu Jianu sau pe Ion Tunsu, doi dintre cei mai cunoscuţi haiduci[592].

Un alt element care ar putea explica succesul nuvelelor cu haiduci, ar fi stilul simplu, narativ, dinamic, care atrăgea prin fapte senzaţionale. Aceste nuvele abundau în scene de violenţă, crime, tâlhării, evadări spectaculoase, jafuri, lupte dintre potere şi haiduci. Romanul popular se apropia prin această trăsătură de modul în care era prezentată criminalitatea în presă. În lucrarea deja citată, Ioana Drăgan arată cum, în multe situaţii, unele pasaje din aceste romane erau preluate direct din presa vremii[593]. Pentru a reveni la N. D. Popescu, unele din nuvelele sale au un puternic spirit naţionalist. În nuvelele *Boierii haiduci* (1892) şi *Războiul dintre ruşi şi haiduci* (1892), haiducii erau înfăţişaţi drept nişte eroi naţionali care se luptau cu ruşii. Victimele predilecte ale haiducilor erau aredaşii greci sau evrei care abuzau de ţăranii români. Stereotipurile sunt clare, personajele sunt fie re-

---

586 *Ibidem,* p. 80.
587 Ioana Drăgan, *Romanul popular în România-literar şi paraliterar,* Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2001, p. 46.
588 *Ibidem.*
589 *Ibidem,* p. 31.
590 Gabriel Ştrempel (coord.), *Bibliografia românească modernă 1831-1918,* vol III, L-Q, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, p. 971.
591 Sava I. Gârleanu, *Haiducie şi haiduci,* Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1969, p. 8.
592 *Ibidem,* p. 12.
593 Ioana Drăgan, *op. cit.*, pp. 191-192. Ea scoate în evidenţă asemănările dintre romanul lui Ilie Ighel, *Moartea Banditului Simion Licinsky* (1891) şi relatările din presă ale morţii banditului Licinski din 1891.

prezentanţi ai „Binelui”, fie ai „Răului”, fiind uşor de recunoscut, ca în basme. Latura naţionalistă se îmbina cu cea socială, haiducii jefuind mai ales pe străini, pe arendaşii bogaţi sau pe funcţionarii Statului, nu pe cei neajutoraţi precum ţăranii. Această dimensiune socială, prezentarea haiducilor ca „apărători ai celor oropsiţi, exploataţi şi nedreptăţiţi”[594], avea să fie valorificată de literatura comunistă.

Unele nuvele scot la iveală nuanţe care se îndepărtează de figura tradiţională a haiducului. N. D. Popescu subscrie prezentarea haiducilor unei viziuni patriotice asupra istoriei. El se raporta la momentul 1821 şi făcea următoarea precizare într-una din nuvelele sale: „Odată cu domniile pământene, haiducia devine hoţie, tâlhărie pe care orice bun patriot trebuie s-o combată”[595]. Discursul nu se limita la atitudinea autorului, ci încearca să surprindă şi imaginea de sine a haiducului/tâlharului: „ei nu se percep a fi tâlhari, contestă folosirea acestui termen […], se consideră haiduci, ocrotesc pe cei asupriţi împotriva asupritorilor”[596]. Aceasta era şi viziunea autorităţilor, N. D. Popescu fiind un reprezentant al Statului în calitatea sa de funcţionar. Astfel, Statul, care are monopolul exercitării violenţei legitime, deţine şi monopolul puterii de a nominaliza[597], de a denumi oficial, de a oferi clasificările corecte care trebuie acceptate. Violenţele haiducilor erau valorizate înainte de 1821, când domnii nu erau pământeni, dar după 1821 această violenţă este criminalizată fiindcă submina autoritatea unui stat naţional. Drept urmare, haiducii devin tâlhari la N. D. Popescu, noul termen având o conotaţie peiorativă.

Chestiunea identificării haiducilor cu tâlharii se regăsea şi la un alt autor din epocă. Aurel Alexandrescu-Dorna a scris un articol în care şi-a manifestat îngrijorarea în legătură cu propagarea crimelor datorită influenţei presei în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. În acest articol, Alexandrescu-Dorna relata, printre altele, despre „figurile criminalilor cunoscuţi în popor sub denumirea legendară de «haiduci»”[598]. El arăta cum criminali celebri precum Licinski sau Florea erau asociaţi în popor cu haiducii din trecut[599]. Ca şi N. D. Popescu, el preciza că haiducii Tunsu’ sau Drăgușin nu fuseseră haiduci decât pentru oamenii din popor, dar pentru justiţie şi autorităţi ei fuseseră criminali. Mai mult decât atât, aceşti haiduci/criminali, se bucurau de respect în memoria colectivă. Motivul pentru care criminalii de la sfârşitul secolului al XIX-lea ar fi fost asociaţi haiducilor din trecut l-ar reprezenta, potrivit lui Alexandrescu-Dorna, răspândirea în rândul „populaţiunii de jos a oraşelor şi în poporul de la ţară a povestirilor criminalilor din trecut fie sub forma «istoriilor adevărate», fie sub forma «romanului popular» sau sub forma «marilor romane senzaţionale»”[600]. Autorul se arăta profund îngrijorat de răspândirea acestor povestiri deoarece „poporul de jos al oraşelor şi populaţiunea de la sate, doar asta citea”. Aceste povestiri cu criminali nu erau altceva decât nuvelele cu haiduci ale lui N. D. Popescu, „romanele criminale” ale lui Ilie Ighel Deleanu sau Panait Macri la care s-ar mai putea adăuga, printre altele

594Sava I. Gârleanu, *Haiducul Nicolae Grozea,* Bucureşti, Editura Militară, 1968, p. 8.
595 Nicolae D. Popescu, *Isprăvile tâlhăreşti ale lui Nicolae Grozea, Dumitru Lungu şi Ioniţă Tunsul,* Bucureşti, Tipografia Concurenţa, 1909, p. 5.
596 *Ibidem.*
597 Pierre Bourdieu, *The Social Space and the Genesis of Groups,* în “Theory and Society”, (14), 1985, p. 12.
598 Aurel Alexandrescu-Dorna*, op. cit.*, p. 16.
599 *Ibidem*.
600*Ibidem,* p. 17.

„romanul criminal" al lui Constantin Prutianu (Fig. 7.)[601]. De fapt, încă din 1885, A. D. Xenopol constata că nuvelele cu haiduci erau „foarte gustate de o clasă numeroasă a poporului, dar necunoscute de aşa numita societate cultă"[602]. El arăta că stilul acestora lăsa mult de dorit, fiind „mai jos de mediocre"[603].

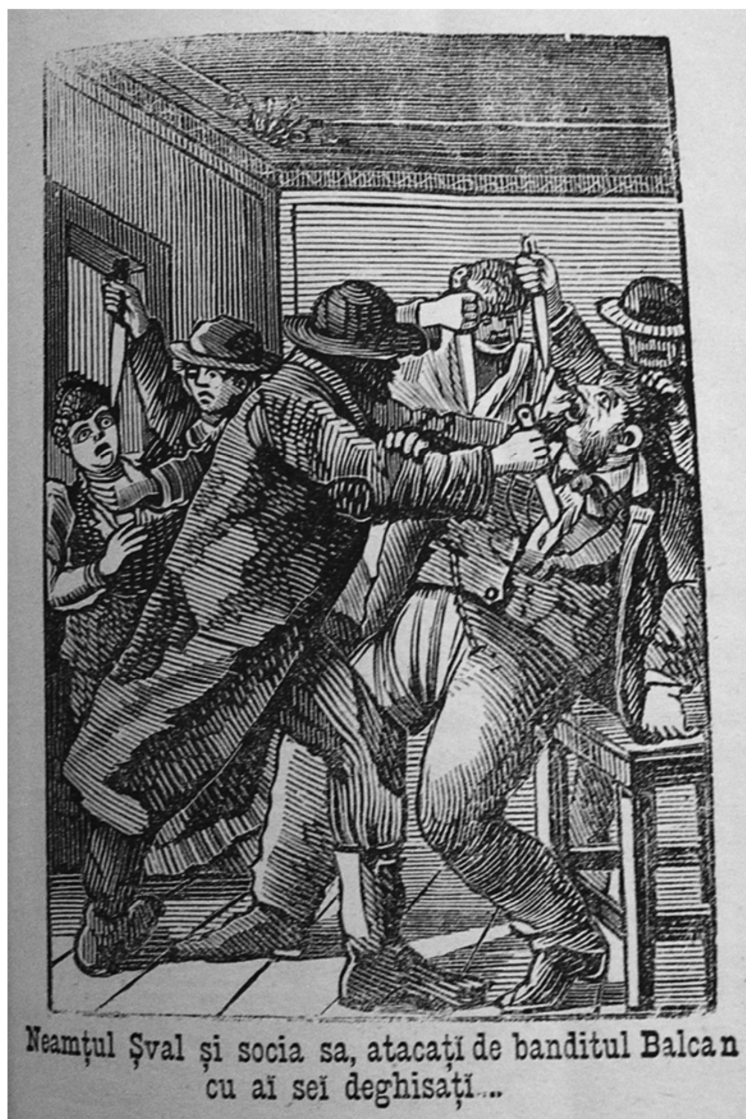

Fig. 7. Romanul lui Constantin Prutianu, Tâlharii Tecuciului, Tutovei, Putnei, Bacăului şi al Covurluiului, (1895)

[601] Constantin Prutianu, *Tâlharii Tecuciului, Tutovei, Putnei, Bacăului şi al Covurluiului*, Bucuresci, Tipografia Isac Binder, 1895. Constantin Prutianu era şi el un reprezentant al autorităţilor, unul care se ocupase cu urmărirea şi prinderea bandelor de tâlhari în anii 1880-1890. Este oarecum ironic dacă ne gândim că romanul lui Prutianu a contribuit la asocierea criminalilor şi tâlharilor cu haiducii. Despre rolul lui Prutianu în urmărirea banditului Dragoş Costache în 1884 vezi D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Justiţie, dosar 11/1884, ff. 106, 142-144.

[602] A. D. Xenopol, *Noutăţi literare,* în „Voinţa Naţională", anul II, nr. 350, 1 octombrie 1885, p. 2.

[603] *Ibidem.*

Revenind la N. D. Popescu, haiducii descrişi de el puteau fi şi personaje negative. În această situaţie se află eroul nuvelei *Tâlhăriile lui Mihale Bunea* (1894). În prolog se preciza că personajele sunt reale, autorul indicând piatra funerară a lui Mihale Bunea drept o dovada privind istoricitatea evenimentelor care aveau să fie narate. Această preocupare a lui N. D. Popescu de a demonstra că faptele relatate erau reale apărea şi în cazul celorlalte nuvele. Autorul apela, în dese rânduri, la reproducerea unor acte din arhive[604]. Mihale Bunea a fost, într-adevăr, un tâlhar cunoscut de la jumătatea secolului al XIX-lea. În octombrie 1863, el jefuise o diligenţă şi Alexandru Ioan Cuza a primit o plângere de la unul din pasageri[605]. În mai 1865, doi ofiţeri şi un sergent l-au capturat într-o pădure din Argeş[606]. Totuşi, în 1867, el se afla din nou în libertate. Au fost luate măsuri pentru prinderea lui, însă Bunea reuşise să scape[607].

Viaţa plină de nelegiuiri a lui Mihale Bunea se prefigura parcă din copilărie, acesta fiind copilul din flori al unui fiu de ciocoi. De mic, el dăduse dovadă de răutate şi „simţi dezvoltându-se încetul cu încetul instinctul revoltei, al răzbunării, al ferocităţii”[608]. Ereditatea tarată era una din principalele cauze ale comportamentului criminal. Faptele sale sunt pline de cruzime. În debutul nuvelei, răpeşte o familie, ucide un copil sub privirile părinţilor săi după care îl ucide şi pe tatăl copilului. Împreună cu amanta sa, Teresa, o prostituată unguroaică, jefuieşte un preot. Autorul are grijă să fixeze evenimente cronologic, amintind că faptele descrise au loc în anii 1860. Banda lui Bunea, jefuieşte apoi pe mai mulţi oameni, care sunt arşi de vii[609]. Este scos în evidenţă caracterul lui sadic în mai multe situaţii. La un moment dat, Bunea, îşi foloseşte cuţitul murdar de sângele victimelor pentru a tăia friptura spunând: „Cu atât va fi mai gustoasă friptura”. Între victimele sale regăsim: ţărani, preoţi, copii sau femei. Astfel, Bunea este haiducul antierou prin excelenţă, fiind în contradicţie cu imaginea tradiţională a haiducului care îi jefuia doar pe cei bogaţi şi pe străini. Străinii au devenit acum complicii săi, pe lângă Teresa, prostituata unguroaică, el mai este ajutat şi de Franţ, un dezertor austriac. Sfârşitul nuvelei e unul moralizator, Bunea moare împuşcat într-o luptă cu jandarmii, iar foştii săi complici suferă, de asemenea, pentru faptele lor.

La fel ca toate nuvelele lui N. D. Popescu şi aceasta era ilustrată. Principalele momente dramatice ale acţiunii apar în aceste ilustraţii. Cititorul devenea privitor şi avea şansa de a vizualiza acele întâmplări. Ilustraţiile ar fi putut însemna chiar mai mult decât simple elemente ajutătoare pentru înţelegerea sau fixarea textului. Chiar şi cei care nu ştiau să citească ar fi avut acces la întâmplările narate de N. D. Popescu, nu doar pentru că nuvelele ar fi fost citite în public, ci şi prin aceste ilustraţii. Pentru un public analfabet, imaginile nu erau doar elemente ajutătoare pentru înţelegerea textului, ci textul lecturat în public ar fi fost o legendă care explica imaginile. Mai mult, în mentalul colectiv, imaginea persistă mai mult timp decât textul[610]. Relaţia dintre imagine şi text ar trebui

[604] N. D. Popescu, *op. cit.*, p. 4. În prologul acestei nuvele el se adresa cititorilor: „ce veţi citi nu e reproducerea unor legende purtate din tată în fiu ci curatul adevăr”.
[605] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 144/1863, ff. 408-409.
[606] *Ibidem,* dosar 238/1865, f. 29.
[607] *Ibidem,* dosar 70/1867, f. 2.
[608] N. D. Popescu, *Tâlhăriile lui Mihale Bunea,* Bucureşci, Editura Librăriei H. Steinberg, 1894, p. 7.
[609] *Ibidem,* p. 62.
[610] Ioana Drăgan, *op. cit.,* p. 113

analizată în funcţie de public. Dacă pentru un public analfabet imaginile ar fi putut însemna mai mult decât textul, pentru cei care ştiau să citească, funcţia ar fi putut fi diferită. Ioana Drăgan îl citează pe Roland Barthes, în privinţa relaţiei text-imagine în „romanele populare". Autoarea consideră că în cazul acestor romane, imaginea are o funcţie redundantă, de dublare a textului, scopul fiind acela de fixa textul prin prezentarea imaginilor[611]. Ilustraţiile prezintă câteva momente cheie ale nuvelei. Prima îl înfăţişa pe Bunea aruncând în flăcări un copil în timp ce mama îl implora să nu-l ucidă[612]. O alta ni-l arată pe acelaşi Bunea poruncind complicilor săi ca cei jefuiţi să fie arşi de vii[613]. În fine, ultima scena ilustrată este lupta cu dorobanţii în care fusese ucis tâlharul. Toate acestea sunt momente dramatice ale acţiunii, iar reprezentarea lor grafică nu face decât să crească impactul asupra cititorului/privitorului.

Succesul romanelor populare care cultivau senzaţionalul poate fi asociat şi cu transformările sociale din secolul al XIX-lea. După 1830 ar fi avut loc un proces de democratizare a publicului, în sensul reducerii numărului marilor boieri şi al creşterii numărului negustorilor, meşteşugarilor, funcţionarilor[614]. Gustul pentru aventură, pentru melodramă, pentru pasiunile violente şi momentele limită care caracterizează acest public a influenţat literatura din a doua jumătate a secolului[615].

Nuvelele lui N. D. Popescu se află sub semnul senzaţionalului. Fapte narate sunt extraordinare. Am văzut cum Mihale Bunea era întruchiparea „Răului", iar acţiunile sale demonstrau multă cruzime. De fapt, autorul profită şi de statutul haiducului în cultura populară. Acestuia îi erau atribuite câteva însuşiri supranaturale[616]. Haiducul nu putea fi ucis de gloanţe obişnuite, ar fi fost necesare gloanţe de argint sau de aur. Uneori, ei puteau prinde gloanţele în palmă[617]. De asemenea, un copil botezat de haiduc ar fi fost viguros. Unul din haiducii descrişi de N. D. Popescu, Ioniţă Tunsul, ar fi avut capacitatea de a fi prezent în mai multe locuri în acelaşi timp derutând autorităţile. Potrivit lui N. D. Popescu, el realiza acest lucru punându-şi tovarăşii să se îmbrace ca el şi să jefuiască în numele său[618]. Figura lui Ioniţă, care acţionase în Oltenia în special în anii 1822-1832, impresionase puternic pe contemporani. Numele său se regăsea în mai multe legende. Se spunea chiar că el ar fi fost Napoleon însuşi scăpat din Sfânta Elena[619]. Un alt haiduc cunoscut este Nicolae Grozea. De numele acestuia se leagă spectaculoasa evadare din ocna Telega în 1834. De fapt, aproape toţi haiducii prezentaţi reuşesc evadări aparent miraculoase care pun autorităţile în situaţii jenante. Iancu Jianu sau Ioniţă Tunsul au evadat şi ei în mai multe rânduri.

[611] *Ibidem*.
[612] N. D. Popescu, *Tâlhăriile lui Mihale Bunea,* p. 1.
[613] *Ibidem,* p. 64.
[614] Dorina Grăsoiu, *O cercetare sociologică asupra stratificării publicului românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Revista de istorie si teorie literară", tom 23, No. 2, 1974, p. 227.
[615] *Ibidem,* p. 238.
[616] Sava I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci,* p. 15.
[617] Dumitru Caracostea, Ovidiu Bârlea, *Problemele tipologiei folclorice,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 282.
[618] N. D. Popescu, *Tunsu căpitan de haiduci,* Bucureşti, Tipografia Concurenţa, 1909, p. 4.
[619] Sava I.Gârleanu, *Haiducie și haiduci,* p. 78.

Fig. 8. Romanul lui Ilie Ighel, Tâlharul Fulger (1892)

N. D. Popescu şi-a publicat romanul despre banditul Mihale Bunea la trei decenii după desfăşurarea faptelor relatate. Romanul *Moartea banditului Simion Licinsky* (1891), a apărut la doar câteva luni după moartea personajului principal. Autorul acestui roman, Ilie Ighel Deleanu (1870-1938), era avocat, scriitor şi ziarist[620]. El a debutat în 1888 la revista „Farul tinerimei" şi a publicat şi în alte reviste şi ziare: „Fântâna Blanduziei", „Buciumul", „Românul", „Naţiunea", „Lumina", „Familia", „Naţionalul", „Adevărul"[621]. Ilie Ighel a scris şi despre alţi bandiţi, nu doar despre Licinski : *Dragoş, Hoţul Tecucilor* (1892), *Tâlharul Fulger* (1892)[622] (Fig. 8.). Ca şi alţi ziarişti, Ilie Deleanu a publicat câteva romane inspirate de ştirile senzaţionale din presă care tratau cazuri derulate pe mai multe zile, luni sau, în cazul lui Licinski, chiar ani. Aşa cum demonstra Ioana Drăgan în lucrarea citată, aceşti autori, nu doar că preluau articolele din presă, redându-le romanţat, în unele situaţii chiar le transcriau[623], fără a aduce nicio modificare. Succesul romanelor care-l aveau drept erou pe Simion Licinski, ca de altfel şi al romanelor cu haiduci ale lui N. D. Popescu, ar avea legătură cu nostalgia pentru faptele de eroism ale haiducilor[624].Am menţionat deja studiul lui Aurel Alexandrescu-Dorna în care se relata despre identificarea criminalilor cu haiducii din trecut. Termenul „haiduc" apărea în unele dicţionare ale vremii şi drept posibil sinonim al cuvântului „bandit". Dicţionarul lui Lazăr Şăineanu din 1896 oferă următoarea explicaţie pentru termenul „bandit" : „1. făce-

[620] Ioana Drăgan, *op. cit.*, p. 227.
[621] *Ibidem.*
[622] Gabriel Ştrempel, *op. cit.*, Vol II, D-K, p. 669.
[623] Ioana Drăgan, *op. cit.*, p. 228.
[624] *Ibidem,* p. 236.

tor de rele primejdios 2. fig. om fără căpětâiu. sin. tâlhar, haiduc"[625]. Pentru termenul „haiducie", în acelaşi dicţionar[626] se preciza ca sinonim cu sens figurat cuvântul „banditism". Utilizarea termenului „haiduc" pentru a se face referire la unii din bandiţi nu mai apare întâmplătoare. Oricum, nu toţi bandiţii puteau fi denumiţi „haiduci", doar cei care aveau un anumit statut fiind onoraţi cu un acest apelativ.

Romanul *Moartea banditului Simion Licinsky* relatează nu doar prinderea şi moartea lui Licinski, dar şi câteva momente din viaţa acestuia. Autorul îşi admira eroul şi îl înfăţişa în ipostaze diferite : patriot, îndrăgostit sau intelectual. Întocmai precum haiducii de odinioară, Smion Licinski din romanul lui Ighel jefuia pe negustorii străini. După ce tocmai jefuise un negustor grec, banditul face dovada patriotismului său spunându-i acestuia: „*Faceţi parale în Ţara Românească şi în loc să le cheltuiţi tot aicea ca să nu se piarză nimic din avutul ţării le trimiteţi în patrie ca să vă îmbogăţiţi neamurile*"[627]. Involuntar sau nu, autorul creează o situaţie ironică. Simion Licinski, un polonez venit din Rusia, se dovedeşte a fi un bun patriot. Ironic este şi pasajul în care tâlharul Licinski, devenit *alter-ego* al autorului, povestea despre cruzimea celorlalţi tâlhari din Dobrogea – Sterea sau Delli-Ali. Cu această ocazie, Licinski lansa câteva consideraţii fizionomice apropiate de teoria „*criminalului înnăscut*". Astfel, banditul Sterea avea *„ochii mici și duși în fundu capului, pometele eșite ca la maimuțe, nasu lung și botos, gura rînjită și cu dinții eșiți într'afară, așa că, dacă îl vedeai ți se părea că zărești o maimuță îmbrăcată în haine omenești"[628]. Licinski nu era doar banditul cu preocupări criminologice, ci și un îndrăgostit pasional. După ce răpise pe o anume Anca, i-a declarat acesteia: „Sunt Simion Licinski, tâlharul îngrozitor…iar pentru tine sunt omul cel mai supus, blajin și care te iubește Anco..."*[629].

Deloc surprinzător, capturarea lui Licinski era explicată prin trădarea eroului, întocmai ca în cazul haiducilor. Titlul capitolului[630] din roman care descria detaliat felul în care fusese trădat, cu evidente conotaţii biblice, era denumit „Vinderea lui Licinski". Pe lângă descrierea luptei care dusese la prinderea şi rănirea, care se va dovedi fatală, a banditului, Ilie Ighel împărtăşea cititorilor săi şi rezultatele autopsiei cadavrului. Inteligenţa lui Liciski era determinată ştiinţific: „*creerul banditului a cântărit 1.500 gr. Circumvoluţiunile erau desvoltate în mod escepţional. Se ştie că cu cât are cineva creerul mai mare şi mai întortocheat e mai deştept*"[631]. Explicaţia autorului era susţinută de argumente împrumutate din craniometrie. Ilie Ighel oferea datele ştiinţifice – greutatea creierului şi descrierea circumvoluţiunilor, dar alăturarea explicaţiei, în fapt o traducere în limbajul comun, reprezintă un indiciu pentru a deduce nivelul intelectual al publicului amator de astfel de romane.

Romanul care surprindea prinderea şi moartea lui Simion Licinski era o continuare a primului roman al lui Ighel despre banditul dobrogean – *Banditul Simion Licinski* (1890). Acesta fusese construit pe baza relatărilor din presă, fapt care i-ar putea explica succesul

---

[625] Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al Limbei Române,* Craiova, Institutul de Editură Ralian şi Ignat Samitica, 1896, p. 77.
[626] *Ibidem,* p. 371.
[627] Ilie Ighel Deleanu, *Moartea banditului Simion Licinsky, roman criminal,* Bucuresci, Editura Librariei H. Steinberg, 1891, pp. 17-18.
[628] *Ibidem,* p. 53.
[629] *Ibidem,* p. 74.
[630] *Ibidem,* p. 76
[631] *Ibidem,* p. 123.

la publicul care urmărise şi fusese captivat de povestea lui Licinski din ziarele vremii. Ighel reda biografia lui Licinski combinând articolele din presă cu motive populare. Simion Licinski, potrivit romanului lui Ighel, era orfan, ca orice erou popular şi lucra la cârciuma lui Isac, un evreu exploatator[632]. Cauza transformării sale în tâlhar fusese, în primul rând, nedreptatea socială, element care prezintă într-o manieră mai uşor de acceptat de către cititori, cariera criminală a lui Licinski. Potrivit Ioanei Drăgan, prin sublinierea calităţilor tâlharului Licinski şi a forţei de care dăduse dovadă în diferite împrejurări, acest roman contribuise la „procesul de mitizare" al lui Simion Licinski. Autorul şi prin intermediul său, publicul, priveau cu simpatie pe cel care în mod normal ar fi fost obiectul aversiunii generale – un tâlhar periculos.

Încă din prefaţa romanului, Ilie Ighel îşi declara făţiş admiraţia faţă de Licinski: *„Simion Licinski este dotat de la natură cu voinţă, inteligenţă, curagiu deosebit, a evitat versarea sângelui. Dacă curagiul şi voinţa lui Simion Licinski ar fi apucat pe o cale bună, sănătoasă cine ştie dacă n'ar fi devenit şi el o capacitate nemărginită, un om de geniu folositor omenirei ?".* Pasajul este remarcabil dacă ţinem cont că apăruse în 1890 când Licinski se afla încă în libertate şi îşi exercita profesia cu mult zel şi succes în Dobrogea. Deşi Ilie Ighel insista pe determinarea socială a comportamentului criminal, el aducea şi argumente ereditare pentru a explica actele criminale. Simion era bătut frecvent de tatăl său, Ivan, un beţiv ce-şi ucisese soţia. Descrierea fizică a lui Ivan[633]: „ochii îi eşiră grozav din orbite, gura îi era deschisă şi cu expresia unei fiare întărîtate", era aplicată şi viitorului tâlhar: *„Simion, reflecţia în miniatură a tatălui său"[634].* Ideea eredităţii tarate şi a alcoolismului transmis pe cale ereditară era des întâlnită la diferiţi autori din epocă. Există şi o scurtă referire la predispoziţia micului Simion pentru fapte criminale. Copilul Simion *„îţi făcea la întâia vedere impresia unui tâlhar mic, în care răul se frământă, se svîrcoleşte, căutând, întocmai ca lava vulcanului să iasă în afară"*[635]. Confirmarea acestui verdict apare în momentul în care micul Simion îşi ucide tatăl bătăuş. Paricidul, una dintre crimele cele mai grave pe care le putea comite un individ, a pecetuit destinul lui Simion Licinski. Semnul fizic care marca nemernicia lui Simion era o tăietură pe buză, urmă a bătăilor primite de la tatăl său. Un astfel de om trebuia să fie clar identificat fizic, să poarte un stigmat. Tăietura pe buză *„i-a rămas ca un semn vecinic, care să-l demaşte mai bine omenirei"*[636]. În toate descrierile lui Simion Licinski, în presă şi în documente oficiale, acest semn distinctiv apare frecvent, iar Ilie Ighel apelează la elemente de folclor; ideea omului rău însemnat pe vecie, printr-un semn fizic, pentru a explica publicului existenţa sa. Autorul revenea la justificarea iniţială a destinului lui Licinski – nedreptăţile sociale, prin reliefarea unor întâmplări ulterioare din viaţa eroului. Acesta fugise cu Sara, fata adoptivă a evreului Isac, pe care Licinski îl ucisese. Sara a murit în timp ce încerca să aducă pe lume copilul lui Simion. Copilul a murit şi el, iar Licinski s-a călugărit.

Partea a doua a romanului intitulată „Licinski Tâlharul", este mult mai bine ancorată în planul realului, fiind utilizate articole din presă care descriau tâlhăriile eroului. O chestiune importantă este aceea a raporturilor lui Licinski cu populaţia Dobrogei. Din

---

[632] Ioana Drăgan, *op. cit.*, p. 237.
[633] Ilie Ighel Deleanu, *Banditul Simion Licinski,* Bucuresci, Editura Librăriei H Steinberg, 1890, p. 13.
[634] *Ibidem,* p. 13.
[635] *Ibidem,* p. 10.
[636] *Ibidem,* p. 16.

nou, Licinski apare drept un haiduc modern, el bucurându-se de simpatia locuitorilor regiunii, care nu-l trădau autorităţilor, ci îi ofereau adăpost. Ilie Ighel explica fenomenul astfel: *„ţăranii nu-l urăsc, îl privesc ca pe un om îngrozitor, dar nu periculos. Niciodată n-a jefuit pe ţăranul sărac, fără milă. A luat de la cel ce a avut şi de acolo cu mare cumpătare, cu voie bună. De moarte s-a ferit cât a putut. A omorât doar pentru a nu fi el cel ucis sau prins*”[637].

O asemenea caracterizare îl apropie cumva pe Licinski de „banditul social” al lui Hobsbawn prin raporturile cu populaţia rurală. Totuşi, modelul banditului social propus de Hobsbawn este doar o teoretizare a fenomenului şi încă una contestată în ultimele decenii, varietăţile regionale fiind în multe situaţii uşor de sesizat. Faptul că Simion Licinski avea grijă să recompenseze cu generozitate pe cei care-l adăposteau şi să nu jefuiască pe cei săraci nu sunt doar atitudini atribuite de Ilie Ighel tâlharului dobrogean. Mărturiile celor care-l găzduiseră şi ale celor jefuiţi confirmă acest comportament uman al lui Licinski. El jefuia pe locuitorii din zona rurală a Dobrogei dovedind totuşi moderaţie, desele relatări susţin că tâlharul, când jefuia pe cineva, mai lăsa acestuia ceva bani. Banditul social al lui Hobsbawn pe de altă parte, nu îşi alegea victimele din rândul localnicilor din zona predilectă de acţiune, preferând să jefuiască nobilii sau comercianţii. Simion Licinski pare a fi mai aproape de banditul-haiduc, un haiduc lipsit de dimensiunea politică/naţională. Tocmai pentru a compensa această situaţie, Ilie Ighel îi atribuise lui Licinski, în unele momente, comportamente considerate naţionaliste, precum jefuirea negustorilor greci sau evrei.

Ştirile din presă erau o sursă valoroasă pentru literatura populară. Panait Macri (1863-1932)[638], scrisese la diferite ziare sub pseudonimul „Omega” şi a publicat câteva romane populare care aveau în centru figurile unor femei criminale. Cele mai cunoscute romane ale sale sunt: *Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătărești*) (1904), *Femeea perdută* (1896), *Femeile depravate* (1908), *Femeia trădătoare* (1888), *Otrăvitoarea din Giurgiu* (1884), *Crima misterioasă din Calea Mogoșoaiei* (1893), *Ghiţă Cătănuţă, căpitan de haiduci* (1883).

Din seria acestor romane, cel mai bine conturat este probabil *Din fundul ocnelor (închisoarea de femei de la Plătăreşti).* Prima parte a romanului nara un şir de fapte din viaţa unui personaj masculin – Octavian, însă partea a doua reprezenta o colecţie de destine, autorul prezentând crimele femeilor din închisoarea de femei de la Plătăreşti. Panait Macri a discutat cu o parte dintre deţinutele de la Plătăreşti folosind şi articolele din presă care relatau despre crimele femeilor pentru a scrie acest „roman original”. Original nu putea fi decât parţial pentru că Macri a avut drept surse ştirile din presa epocii pe care le-a transpus în paginile romanului, plagiind[639] respectivele articole.

Dintre toate femeile descrise de Macri, Alexandrina Dumitrescu ieșea în evidență, ea fiind prezentă, aproape ca un laitmotiv, pe tot parcursul romanului. În unele situaţii, ea devenea *alter-ego*-ul autorului şi enunţa judecăţi de valoare cu privire la unele deţinute închise alături de ea. Stilul este simplu, narativ, pasajele descriptive fiind scurte, dar şocante

---

[637] *Ibidem,* p. 140.

[638] Gabriel Ştrempel, *op. cit.*, vol II, L-Q, pp. 151-152.

[639] Plagierea articolelor din presă în romanele populare era un fapt obişnuit, practicat frecvent, vezi Ioana Drăgan, *op. cit.*, p. 240. Ea descrie mai multe cazuri de plagiat întâlnite în cuprinsul romanelor populare.

mai ales când erau amintite omuciderile. Efectul dramatic era garantat, cititorii fiind impresionaţi de relatarea faptelor criminale. Acest aspect este unul important. Publicul romanelor lui Panait Macri era format, în mare măsură, din aceeaşi oameni care citeau despre diferitele crime reunite sub secţiunea „faptelor diverse" a ziarelor. Stilul romanelor sale se asemăna cu cel al articolelor care descriau crime. Acest fapt nu e o surpriză deoarece Panait Macri era ziarist. John Carey, în *Reportage, Literature and Willed Credulity*[640] (2003), identifica o dorinţă a oamenilor de a crede în reportaje, o „credulitate voită" care era un factor important pentru receptarea acestora. Emoţia cauzată publicului ar valida sau ar întări credinţa în autenticitatea reportajelor, însă emoţia fusese cauzată la rândul ei de acceptarea acestei autenticităţi, relaţia fiind una circulară. În cazul faptelor narate în roman, ele fuseseră deja prezentate drept ştiri în presă şi autenticitatea lor nu făcea decât să crească efectul emoţional asupra publicului.

Explicaţiile autorului în privinţa criminalităţii feminine sunt simple. El accepta ideea că femeia este mai miloasă decât bărbatul şi, în mod normal, nu comite crime. Iată ce considera autorul[641] despre factorii care determină criminalitatea feminină: „foarte rar, s'a văzut o femee care, din propria ei impulsiune, să săvârşească un omor pentru faptul de a fura. Resbunarea însă, gelozia, patimele de tot felul, sunt acelea cari împing pe femei la crimă". În cuprinsul romanului, Macri încearcă să demonstreze, într-adevăr, că acestea sunt motivele care le fac pe femei să ucidă. Unul dintre cazurile relatate este cel al „ucigaşei din Huşi", din 1893. Ea îşi înşela bărbatul şi hotărâse să-l ucidă pentru a trăi cu amantul. În cele din urmă a reuşit să-l convingă pe amant să-l împuşte pe soţul ei. Panait Macri prezenta în modul următor cazul[642]: „în oraşe ca şi la sate, la doamnele din societatea civilizată ca şi la ţărăncile din fundul bordeelor, găsim aceleaşi porniri, aceleaşi sbuciumări, aceleaşi plăsmuiri şi fapte isvorâte din dragoste". Indiferent de mediul în care trăiesc, femeile ar fi împinse către crimă de aceleaşi cauze. În privinţa explicării criminalităţii, autorul îmbina într-un mod simplist determinismul biologic cu cel social. El considera că oamenii se nasc criminali, dar mediul influenţează, de asemenea, într-o mare măsură destinul individului[643] (Fig. 9.).

Totuşi, Panait Macri realiza o diferenţiere între femeile din straturile de jos ale societăţii şi cele „din clasele cele mai culte". El arăta[644] că „gelozia cu adevărat sălbatecă" se întâlnea, mai ales, în „straturile inculte ale societăţii". Pentru a-şi justifica ideea, el descria crimele Anicăi Orghidan. Soţia unui cârciumar, ea îşi înşela bărbatul, dar era şi geloasă şi a înecat-o pe fata despre care credea că era amanta soţului. La un an după această crimă, în 1897, ea a mai omorât pe o fată din acelaşi motiv, lovind-o cu toporul. Iată verdictul autorului[645] cu privire la Anica: „Anica [...] ca mai toate femeile care-şi trădează bărbaţii sunt, în acelaşi timp geloase pe ei. E vanitatea, amorul propriu le dictează aceasta".

---

640 John Carey, *Reportage, Literature and Willed Credulity,* în „New Media Language", ed. Jean Aichison , Diana M. Lewis, New York, Routledge, 2003, pp. 57-64.
641 Panait Macri, *Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătăreşti). Roman original*, partea a doua, Bucuresci, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, 1904, p. 6.
642 *Ibidem,* p. 36.
643 *Ibidem,* p. 150.
644 *Ibidem,* p. 60.
645 *Ibidem,* p. 58.

Fig. 9. Romanul lui Panait Macri, Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătărești). Roman original, partea a doua, (1904)

Nu toate femeile de la Plătăreşti erau prezentate într-un mod peiorativ. Autorul are o atitudine plină de compasiune faţă de Salomia Neamţu, închisă pentru că şi-a ucis soţul gelos şi beţiv care o bătea[646]. Pe de altă parte, o femeie care şi-a convins amantul să-i omoare soţul pentru că o bătea, era judecată cu asprime. Autorul descria[647] cum femeia asista bucuroasă la scena uciderii soţului de către amantul şi vărul ei. Cadavrul soţului a fost descoperit deoarece câinele acestuia lătra în continuu. Aici poate fi identificată superstiţia populară că latratul unui câine ar vesti o nenorocire. În romanul lui Macri își fac loc şi alte superstiţii populare. Un „om roşu" cu „un beteşug la mâna dreaptă" plănuia s-o răpească pe Alexandrina Dumitrescu din închisoare. Acesta era „înzestrat" cu trăsăturile omului rău din basme pentru a confirma semnele fizice, fiind lacom, leneş şi rău[648].

---

646 *Ibidem,* p. 88.
647 *Ibidem,* p. 136.
648 *Ibidem,* pp. 176-177.

Fig. 10. Romanul lui Panait Macri, Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătărești). Roman original, partea a doua, (1904)

Romanul lui Panait Macri este construit pornind de la stereotipurile epocii legate de femeia criminală. Aceasta era răzbunătoare, geloasă, nu se putea controla. Când dorea să ucidă, de regulă, profita de neatenţia victimei sau convingea pe alţii să ucidă. Ambivalenţa agresoare/victimă nu apare decât în câteva situaţii precum cea a crimei săvârşite de Salomia Neamţu. Panait Macri scoate în evidenţă femeia agresoare, nu pe cea victimă poate şi pentru că aceasta este imaginea mai spectaculoasă. Stereotipurile de gen se îmbinau şi cu cele etnice[649]. Autorul descria şi crima Casandrei Lazăr, ţigănca care ucisese un preot în 1894: „Ţiganii sunt cruzi şi a comite crime e ceva natural la ei". Constantin Prutianu privea cu oarece neîncredere femeia: „nu este crimă unde să nu fie amestecată femeia"[650]. Bazându-se pe vasta sa experienţă de funcţionar administrativ, Prutianu realiza şi o tipologie fizică a femeilor implicate în acte criminale. El considera că nu femeile robuste, corpolente comiteau crime, ci mai ales femeile uscăţive[651]. (Fig. 10.)

[649] *Ibidem,* p. 143.
[650] Constantin Prutianu, *op. cit.*, p. 47.
[651] *Ibidem,* p. 51.

Diferite ipostaze ale criminalităţii feminine pot fi identificate şi în literatura cultă, nu doar în cea populară. Într-una din piesele lui I. L. Caragiale, *D'ale carnavalului*, regăsim un stereotip al epocii: femeia otrăvitoare şi răzbunătoare. Miţa Baston, geloasă că amantul Nae Girimea o înşela cu Didina Mazu, apelează la „vitrionul englezesc" pentru a se răzbuna[652]. Ea intenţiona să arunce cu vitriol spre amantul său, dar greşeşte ţinta, un alt personaj, Catindatul, fiind victima Miţei[653]. O altă figură feminină care se apropie de stereotipul femeii răzbunătoare este Ana din drama *Năpasta*. Ana nu ucide şi nici măcar nu foloseşte vitriol, ci îl determină pe Dragomir să recunoască faptul că-i ucisese primul soţ, pe Dumitru. Ana este totuşi departe de femeile din romanul lui Macri care se răzbunau din gelozie şi nu-şi puteau stăpâni pornirile, ea fiind calculată şi răzbunându-se în limitele legalităţii.

Modalităţile de prezentare ale criminalităţii la aceşti autori sunt diferite. Nuvelele lui Caragiale sunt mai complexe decât acelea ale lui N. D. Popescu. Pe de altă parte, nuvelele ultimului, erau uşor de citit, pentru aceia care ştiau să citească, evident. Probabil că la nivelul unui public semialfabetizat, nuvelele lui Caragiale, cu acele pasaje de analiză psihologică care surprindeau trăirile sufleteşti ale personajelor, erau mai greu de citit sau înţeles decât nuvelele lui N. D. Popescu, care excelau prin fluiditatea acţiunii, prin prezentarea unor fapte spectaculoase sau prin folosirea unor stereotipuri recunoscute de cei mai mulţi. Romanele lui Ilie Ighel Deleanu sau Panait Macri aveau, de asemenea, un stil simplu, narativ în care se îmbinau ştirile din categoria „faptelor diverse" cu elemente din folclor şi din teoretizările contemporane despre criminalitate. La sfârşitul secolului al XIX-lea, cei trei autori, N. D. Popescu, Panait Macri şi Ilie Ighel erau consideraţi maeştrii romanelor şi nuvelelor cu haiduci. Conform unei clasificări, N. D. Popescu era superior celorlalţi doi[654].

Tema criminalităţii apare la mai mulţi autori din această perioadă. Mai ales în literatura populară, întâlnim numeroase nuvele, povestiri sau romane care descriau cazuri spectaculoase, preluate, de obicei, din presa vremii. Tocmai datorită vastităţii subiectului am selectat doar câţiva autori. De pildă, banditul Simion Licinski este personajul principal şi în romanul *Simion Licinsky, Banditul din Dobrogea* (1889)[655], scris de Zamfir Filotti[656] (1863-1937), în povestirea *Grozavul Bandit Licinski* (1890)[657] sau în două piese de teatru, comedia *Simeon Licinski*, care s-a jucat la Galaţi în 1890[658] şi drama *Prinderea şi Mórtea lui Licinski* (1891)[659]. Şi alţi răufăcători de la sfârşitul secolului, ca Ion Pipa sau bandiţii Zdrelea şi Mărunţelu, au inspirat romane criminale. De asemenea, crimele celebre ale vremii au dat naştere la producţii literare : *Crima din strada Soarelui* (1889) de Constantin Costa-Foru (1856-1935)[660], *Crima de la Şosea* (1886) sau *Crima din Calea Moşilor* (1887), ambele scrise de Al. Crihan (1865- ?)[661].

---

652 Ion Luca Caragiale, *D'ale carnvalului,* în „Teatru", vol I, Iaşi, Editura librăriei Fraţii Saraga, 1984, p. 107.
653 *Ibidem,* p. 145.
654 Sofronie Ivanovici, *Ilie Ighel, N. D. Popescu, Panait Macri. Studiu critic,* Bucuresci, Lito-Tipografia M. Tickes, 1898, p. 10.
655 Zamfir Filotti, *Simion Licinsky, Banditul din Dobrogea*, Bucuresci, Tipografia „Românulu", 1889.
656 Gabriel Ştrempel, *op. cit.*, vol II D-K, pp. 312-313.
657 *Grozavul Bandit Licinski,* Bucuresci, Tipografia I. Binder, 1890.
658 „Galaţii", anul VIII, nr. 2295, 28 septembrie 1890, p. 2.
659 *Ibidem,* anul IX, nr. 181, 22 august 1891, p. 1.
660 Gabriel Ştrempel, *op. cit.*, vol I A-C, p. 836.
661 *Ibidem,* p. 873.

Din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, relaţia literaturii populare cu presa a devenit din ce în ce mai importantă. N. D. Popescu scria despre tâlharii din prima parte a secolului folosind materiale din arhive, dar Ighel Deleanu sau Panait Macri apelau la articolele din presă pentru a scrie despre banditii din a doua parte a secolului. Această relaţie a contribuit la succesul „romanelor criminale" pentru că relatau fapte cunoscute celor care citeau ziarele vremii.

În literatura cultă, criminalitatea n-a suscitat un interes major în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ion Luca Caragiale s-a ocupat sporadic de acest subiect. Totuşi, la începutul secolului al XX-lea, câţiva autori ca Mihail Sadoveanu, Constantin Sandu-Aldea şi N. N. Beldiceanu abordau chestiuni legate de fenomenul criminalităţii.

II. 7 Criminalitatea în cultura tradiţională

Presa şi romanele populare sunt asociate culturii populare. Conceptul de „cultură populară" poate sugera mai multe perspective. Conform lui Peter Burke[662], ideea de „cultură populară" ar putea fi identificată de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, fiind definită în raport cu opusul ei, „cultura înaltă". Prezenţa acestui concept e legată de revolta împotriva clasicismului şi prezenta într-o notă pozitivă folclorul, virtuţile oamenilor de rând. La mijlocul secolului al XIX-lea, Matthew Arnold se referea şi el, indirect, la „cultura populară" tot prin raportarea la opusul ei. Pentru Arnold, „cultura populară" – cultura „claselor de jos", era sinonimă anarhiei[663]. Această „cultură populară" a fost denumită în secolul al XX-lea şi „cultură de masă". Persistă definirea prin raportarea la opusul ei. „Cultura populară" a fost şi încă mai este interpretată într-un mod care pune în evidenţă dihotomiile: cultură de elită/cultură populară, cultură înaltă/cultură „de jos", cultura conducătorilor/cultura celor conduşi etc. Aceste dihotomii sunt constructe intelectuale, elemente teoretice care nu sunt confirmate întotdeauna de condiţiile sociale din diferite epoci[664]. „Şcoala de la Frankfurt" privea cultura ca pe un produs, un bun de consum diseminat prin mass-media maselor. „Cultura populară" se opunea unei „culturi înalte", însă era înfăţişată într-o notă peiorativă[665], nu ca la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Viziunea postmodernistă asupra conceptului lasă la o parte opoziţia cu o „cultură înaltă", insistând asupra modalităţilor prin care „cultura populară" îi reprezintă pe cei mulţi[666]. Termenul, aşa cum a fost el folosit începând cu secolul al XX-lea, vizează, în special, lumea urbană de care este legat atât prin modalităţile de diseminare, precum presa sau romanele populare, cât şi prin alte evoluţii generale, cum ar fi urbanizarea, industrializarea, accesul la mai multe informaţii sau generalizarea şi diversificarea presei[667]. „Cultura populară" este în această situaţie folosită ca echivalent al „culturii de masă", identificabilă din secolul al XIX-lea datorită mijloacelor moderne de reproducere şi de diseminare a

---

662 Susan Easton, Alun Hawkins, Stuart Laing, *Disorder and discipline, popular culture from 1550 to the Present,* Aldershot, Temple Smith, 1988, p. 1.
663 John Storey, *Cultural Theory and Popular Culture. A Reader,* Second Edition, London, Prentice Hall, 1998, p. 3.
664 Tim Harris, *Problematising popular culture,* în Tim Harris, „Popular Culture in England 1500-1850", London, Macmillan, 1995, p. 14.
665 Online Dictionary of Social Sciences, http://bitbucket.icaap.org/dict.pl?alpha=P, accesat la 20.2.2012.
666 *Ibidem.*
667 Ioana Drăgan, *op. cit.*, p . 47.

informaţiei. Pe de altă parte, într-o accepţiune diferită, expresia „cultură populară" a fost utilizată şi de istorici precum Carlo Ginzburg pentru a face referire la cultura celor mulţi din lumea rurală a secolului al XVI-lea. Tocmai datorită acestor accepţiuni diferite, Georges Duby propunea înlocuirea sa cu expresia „formaţie culturală"[668].

În expresia „cultură populară", termenul „popular" ar putea reflecta şi ideea de „tradiţional", făcând referire la folclor. Expresia „cultura tradiţională" ar defini o lume rurală, cu o cultură preponderent orală, nu scrisă. Fără doar şi poate, delimitarea unei graniţe stricte urban/rural bazată pe opoziţia scris/oral nu este decât o încercare de teoretizare, un model interpretativ. Nu putem trasa o astfel de graniţă între cultura populară, a lumii urbane şi cultura tradiţională a lumii rurale, existând influenţe reciproce şi arii în care cele două se intersectează. În lumea rurală românească din secolul al XIX-lea, dominantă era cultura orală, doar 15% din populaţia din acest mediu fiind alfabetizată la 1900. Mai mult, societatea românească era în acea epocă predominant rurală, 80% din populaţie trăind în mediul rural şi cultura celor mulţi în România secolului al XIX-lea se confunda cu această cultură tradiţională.

Analizarea modalităţilor în care criminalitatea era percepută în cultura tradiţională ne pune în faţa unor dificultăţi evidente, dar nu insurmontabile. Peter Burke[669], reamintind expresia lui Marshall McLuhan – „mediul este mesajul", insistă asupra faptului că mediul oral, scris sau vizual reprezintă o parte a mesajului, transmiţând acestuia anumite particularităţi. În situaţia de faţă, caracterul eminamente oral al culturii tradiţionale face ca unele dintre informaţiile legate de reprezentarea criminalităţii să se fi pierdut. Acesta nu e singurul obstacol care ne-ar sta în cale. Nu de puţine ori, fixarea în scris a unor percepţii care circulau într-o formă orală putea altera înţelesul acestora.

Între sursele pe care le vom utiliza pentru a desluşi diferitele percepţii ale criminalităţii, un rol esenţial îl au proverbele adunate în acea perioadă. Proverbele reprezintă o sursă inedită pentru istorici, însă au existat studii care explorează şi acest tărâm, precum *Elements of national history reflected in Romanian proverbs* (1991), publicat de Alexandru Stănciulescu-Bârda[670]. El menţionează funcţia proverbelor de exprimare a anumitor convingeri sau sentimente general acceptate. Autorul anonim realizează o deplasare de la un nivel analitic la unul sintetic prin proverbe. Validitatea acestora este verificată pe o anumită durată şi într-un spaţiu, fiind preluate de cei mai mulţi oameni[671]. Ele pot fi folosite ca „documente etno-istorice" pentru a se putea descifra aspecte social-politice caracteristice unui spaţiu şi unei perioade. Impresionanta lucrare a lui Iuliu A. Zanne[672] (1855-1924), *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia,* este o sursă valoroasă care permite identificarea modalităţilor în care erau percepute fapte din sfera criminalităţii, precum furturi, crime, jafuri, dar şi răufăcători: hoţi, criminali, tâlhari. Acestă sursă oferă indicii importante şi în legătură cu pedepsirea răufăcătorilor sau stereotipurile etnice asociate criminalităţii.

---

[668] Alexandru Duţu, *Dimensiunea umană a istoriei,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1986, p. 15.
[669] Peter Burke, *Istorie şi Teorie socială,* traducere din engleză de Cosana Nicolae, Bucureşti, Humanitas, 1999, p. 119.
[670] Alexandru Stănciulescu-Bârda, *Elements of national history reflected in Romanian proverbs* în „East European Quarterly", XXIV, No. 4, january 1991, pp. 513-528.
[671] *Ibidem,* p. 513.
[672] Iuliu A. Zanne, *op. cit.*

Criminalitatea defineşte anumite fapte din perspectiva Statului, astfel încât în lipsa autorităţii ar fi nepotrivită folosirea unui asemenea termen. Sunt puţine acele cazuri când proverbele fac trimitere clară la autorităţi şi vom prefera conceptul de „devianţă”, acesta sugerând o transgresiune a normelor în vigoare într-un sistem social dat[673]. Noţiunea de „devianţă” grupează şi alte comportamente care nu ar intra în sfera actelor considerate a fi criminale.

În rândul actelor deviante poate fi încadrată şi bătaia. Proverbele leagă bătaia de ceartă ca o consecinţă aproape firească a acesteia. Ideea că o ceartă este, de regulă, urmată şi de bătaie, pare să fi fost general acceptată în lumea rurală. Iuliu Zanne aduce în atenţie o serie de proverbe care prezintă această relaţie între ceartă şi bătaie: „Cearta fără păruială n’are haz”, „Cearta fără bătaie n’are lipiciu”, „Cearta fără bătae (bătălie) ca nunta fără nuntaşi”, „Cine caută ceartă găseşte bătaie”[674]. Faptul că o ceartă ar conduce inevitabil la bătaie, aduce în discuţie şi gradul de acceptare a violenţei fizice în lumea rurală pentru folosi formula lui Norbert Elias. Prezenţa unor astfel de proverbe pledează pentru un grad ridicat al acceptării violenţei. În sprijinul acestei interpretări pot fi menţionate şi relatărilor mai multor autori, ca Grigore I. Dianu, de exemplu, în legătură cu frecvenţa bătăilor din mediul rural. Pentru a putea discuta despre o lume rurală violentă, esenţială ar fi definirea etalonului cu care comparăm situaţia din mediul rural. În cazul de faţă, este indicat să comparăm mediul rural cu cel urban. Nici mediul urban nu era tocmai lipsit de violenţe. Statisticile criminale scot la iveală faptul că în perioada 1866-1905, 2/3 din totalul condamnaţilor pentru crime proveneau din mediul urban, iar în privinţa delictelor cifra era sensibil egală pentru oraşe şi sate, cu menţiunea notabilă că 80% din populaţie trăia în mediul rural[675].

Dintre actele deviante la care se referă proverbele adunate de Iuliu Zanne, probabil cea mai mare frecvenţă o au furturile. Implicit, există şi numeroase proverbe care se referă la hoţi. Acest lucru este oarecum explicabil prin faptul că furturile erau infracţiunile[676] cele mai dese în România acelei perioade. Câteva dintre aceste proverbe se concentrează asupra comportamentului deviant arătând cum predilecţia pentru infracţiuni se manifestă la un individ toată viaţa sa: „Cine fură odată, fură tot-de-una”[677], „Hoţul jură şi iar fură”[678], „Cine fură adi un ou/Mâne fură un bou”, „Năravul din fire, n’are lecuire”[679], „Năravurile din fire ca negreaţa la corb”[680]. Totuşi, hoţii nu se năşteau cu o asemenea tară, ci deveneau hoţi, cauzalitatea fiind, de regulă, una socială: „Hoţul de la hoţ învaţă”[681], „Împrejurarea face pe hoţ”[682].

673Raymond Boudon, Philippe Besnard, Mohamed Cherkaoui, Bernard-Pierre Lécuyer, *op. cit.*, p. 82.
674 Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 608.
675 Anastasie Ştefănescu-Galaţi, *op. cit.*, pp. 16-17.
676*Ibidem,* p. 17.
677Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 620.
678 *Ibidem,* p. 632.
679 *Ibidem,* p. 681.
680 *Ibidem,* p. 683.
681*Ibidem,* p. 631.
682 *Ibidem,*p. 630.

Conform unei credinţe populare, hoţii ar apela uneori la ritualuri magice. Hoţii ar înconjura casa pe care doreau s-o jefuiască de trei ori cu mâna unui mort[683]. Alţii puneau mâna de mort la căpătâiul victimei care avea să doarmă până la plecarea hoţului[684]. Potrivit unei credinţe similare, tâlharii mergeau la jefuit cu degetul mic al unui mort[685].

Alte proverbe sugerează posibilitatea de a-l recunoaşte pe hoţ după înfăţişare: „Hoţul se cunoasce după ochi"[686]. Dacă un hoţ nu-şi poate schimba comportamentul toată viaţa ar putea exista şi o modalitate de a-l recunoaşte pe acesta pentru ca ceilalţi să fie avertizaţi. O credinţă populară arăta că „omul cu gropiţe în obraz are obiceiul luatului"[687]. În fizionomia populară, un loc aparte îl ocupă „omul roşu", dar şi spânul, existând numeroase credinţe legate de caracterul malefic al acestora. Aceşti oameni erau numiţi „sângeroşi"[688], se considera că dintre însuşirile lor negative cea mai frecventă ar fi răutatea. Diavolii se transformau în „oameni roşii". Alte însuşiri caracteristice puteau fi invidia sau şiretenia. Aceste semne exterioare îi ajutau pe oameni să-i recunoască pentru a se feri de ei: „Pe omul reu îl însemnează Dumnezeu"[689]. Lazăr Şăineanu a analizat anumite aspecte legate de fizionomie în folclor. El arăta că nasul avea un rol esenţial pentru că ar sugera caracterul unui individ. Un nas intact era unul dintre criteriile aplicate în Evul Mediu pentru a accede la funcţia de domnitor[690].

Proverbele realizează şi o gradare a actelor deviante. Uciderea unui om e considerată cea mai gravă faptă. Chiar şi uciderea unui infractor devenea un act infamant care aducea o pedeapsă: „Când prinzi hoţul în curte să nu-l împuşti că îi iei păcatele"[691]. Raportarea la acest act este religioasă insistându-se pe ideea păcatului. Iuliu Zanne reproduce câteva „povăţuiri" despre acest subiect: „Pe ucigaş ne-pedepsit Domnul în veci nu-l lasă. Feresce-te d'a Domnului pedeapsă", „De omor să te feresci ca de cel mai mare păcat, că vieţa omului, cel mai scump lucru'n lume şi tu vieţă nu poţi da"[692]. În ambele povăţuiri remarcăm evidenta conotaţie religioasă, fapta fiind considerată, în primul rând, „un păcat", nu o infracţiune. În prima ipostază există o subtilă referire la Stat, menţionându-se cazul „ucigaşului ne-pedepsit". În această situaţie Statul este incapabil să pedepsească un comportament deviant, astfel că divinitatea îl va pedepsi. Statul este absent, dar Dumnezeu îi va pedepsi pe cei vinovaţi.

Ideea de pedeapsă se bucură de o atenţie specială în cultura tradiţională. Ea este intim legată de iertare. Pedeapsa trebuie să fie cumpătată şi cel ce judecă trebuie să arate milă. Din nou, este evidentă componenta religioasă prin trimiterile la milă, la iertare. Pe de altă parte, felul în care este privită iertarea în cultura tradiţională ar putea fi conse-

---

683 Gheorghe Ciauşanu, *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă,* Bucureşti, Socec, 1914, p. 153.
684 *Ibidem.*
685 *Ibidem,* p. 154.
686 Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 635.
687 Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciauşanu, *Credinţe şi superstiţii româneşti,* ed. de Irina Nicolau şi Carmen Huluţă, Bucureşti, Humanitas, 2000, p. 116.
688 Ion Muşlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Haşdeu,* Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 501.
689 Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 700.
690 Lazăr Şăineanu, *Studii folklorice, cercetări în domeniul literaturii populare,* Editura Librăriei Socecu& Comp, Bucuresci, 1896, p. 240.
691 Artur Gorovei, Gheorghe F. Ciauşanu, *op. cit.*, p. 128.
692 Iuliu Zanne, *op. cit.*, vol VIII, p. 74.

cinţa unei stări anterioare, dar care se menţinuse la nivelul mentalului colectiv. Studiul lui Daniel Barbu[693] despre politica iertării în societatea românească medievală, aduce în prim-plan funcţia iertării în relaţiile dintre Domn şi supuşii săi. E posibil ca şi conştientizarea acestei funcţii să fi determinat statutul pe care-l ocupa iertarea în cultura populară. Reproducem câteva dintre maximele populare care iau în discuţie ideea de pedeapsă: „Cu haine de îndurare să te îmbraci, când vei pe ore-cine să osîndesci.", „Când vrei să osîndesci, cu mulţi să te sfătuiesci, iar când vrei să ierţi sau să miluesci, de sfat să te ferescі."[694], „După lege să osîndesci dar după fire să-ţi fie milă de cel ce-l osîndesci."[695], „Vinovat de morte dar vrednic de milă"[696]. Tocmai pentru că pedeapsa în sine trebuie să fie cumpătată, chiar pentru un vinovat, a pedepsi pe un nevinovat devine un lucru grav. Era preferabilă perspectiva de a suferi o nedreptate decât a face una: „E mai bine a suferi ne-dreptate ca a face strâmbătate"[697]. Această maximă este însoţită şi de o explicaţie – „Mai bine jertfă decât călău". Am putea lega explicaţia maximei de situaţia din Muntenia de la începutul secolului al XIX-lea când nu se găseau doritori să ocupe postul de călău, potrivit lui Ion Heliade Rădulescu. Mihail Kogălniceanu îşi exprimase chiar satisfacţia faţă de situaţia existentă, el considerând că aceasta este dovada superiorităţii morale a românilor. Ideea că e mai bine să suferi din cauza unei nedreptăţi decât să provoci una, ar putea indica şi o gradare a pedepselor. „Nedreptatea" ar putea sugera pedeapsa aplicată în mod greşit de cineva cu o anumită autoritate, însă chiar şi acela care comite nedreptatea va fi pedepsit de divinitate şi este preferabil să suferi din cauza pedepsei lumeşti, deşi nu e corectă, decât să fii pedepsit de divinitate. Justiţia divină oferă o compensare pentru orice greşeli făcute în numele justiţiei terestre.

Chestiunea „dreptăţii" este abordată şi de Alexandru Stănciulescu-Bârda în studiul amintit. Autorul încearcă să surprindă o evoluţie în privinţa reprezentării justiţiei în proverbe. Într-o primă fază[698], Puterea sau cei care o deţineau şi o exercitau erau strâns legaţi de justiţie, de dreptate, fiind identificate proverbe precum: „Unde e puterea acolo e şi dreptatea". Treptat, în proverbe îşi face loc ideea corupţiei reprezentanţilor autorităţii. Justiţia devenea un labirint legislativ care nu putea fi pătruns de oamenii obişnuiţi, chiar dacă aveau dreptatea de partea lor[699]. Proverbele care ar exprima această viziune sunt: „Dreptatea e cum o fac domnii", „Dreptatea umblă cu capul spart", „Nevoia schimbă legea", „Cine se judecă, adesea pierde un bou şi câştigă o pisică".[700] O astfel de interpretare e riscantă întrucât, în multe situaţii, e greu de determinat momentul exact al intrării în circulaţie a unui proverb şi ideea unei evoluţii a reprezentării ideii de „dreptate" se sprijină pe identificarea clară a momentului cronologic când apare fiecare proverb din cele menţionate de autor în studiul său.

În percepţia criminalităţii prin proverbe se poate identifica şi o imagine de sine a lumii tradiţionale, rurale, în opoziţie cu lumea urbană. Este pusă în evidenţă nesiguranţa,

---

[693] Daniel Barbu, *Etica ortodoxă și „spiritul" românesc,* în Daniel Barbu (coord.), „Firea românilor", Ediţia a II-a, Bucureşti, Nemira, 2004, pp. 39-130.
[694] Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 76.
[695] *Ibidem,* p. 77.
[696] *Ibidem,* vol VII, p. 729.
[697] *Ibidem,* vol V, p. 440.
[698] Alexandru Stănciulescu-Bârda, *op. cit.*, p. 523.
[699] *Ibidem,* p. 523.
[700] *Ibidem,* p. 523.

criminalitatea crescută din lumea oraşelor: „Acum tâlharii nu mai sunt la pădure, ci prin oraşe”[701], „În oraşele cele mai mari, mai mari blestemăţii găseşci, iar pe la sate mai găseşci remăşiţuri de înfrânări, d’aceea mai bine p’în sate decât p’în oraşe”[702].

În cultura tradiţională, „Celălalt”, „străinul” din interior, are anumite atribute care-i determină predispoziţia spre unele comportamente deviante. „Celălalt”, aflându-se în proximitate, s-ar încadra în alteritatea ordinară, ca să folosim clasificarea lui Lucian Boia din *Entre l’ange et la bête* (1995)[703]. În cazul de faţă, „Celălalt” fiind deja diferit, aderarea la anumite comportamente deviante ar fi o urmare, o confirmare a alterităţii sale. Comportamentele deviante la care vom face referire sunt cele care s-ar încadra în sfera criminalităţii. Este necesară această delimitare pentru că un comportament deviant în raport cu norma ar însemna şi aderarea la o altă credinţă religioasă, cum ar fi în cazul evreilor. „Celălalt” este şi un marginal în cultura tradiţională românească, termenul acesta fiind mai potrivit pentru felul în care precizează statutul. Evreii sau ţiganii sunt asociaţi cu anumite infracţiuni pentru că acele infracţiuni surprind trăsături atribuite lor, în cultura tradiţională românească. Este o confirmare a alterităţii prin întărirea stereotipului. Cele mai întâlnite stereotipuri în proverbe sunt acelea ale ţiganului necinstit şi ale evreului care înşeală. În privinţa primului, există o serie de proverbe care susţin ideea că ţiganul este implicat în activităţi dubioase: „Grec galantom, ovreiu prost şi ţigan cinstit nu se poate”[704], „Ţiganul până nu fură, nu se ţine om”[705], „Apa trage la matcă şi ţiganul la ţepă”[706], „Cinste ţigănească”[707]. Figura evreului se bucură de o atenţie mai mare în cultura românească, dar şi în lumea tradiţională. Reprezentarea evreului este rodul mai multor imagini. Între acestea poate fi identificată şi cea a evreului care-i înşeală pe ţăranii români. Înşelăciunea apare intim legată de fiinţa evreului, fiind o necesitate în viaţa de zi cu zi a acestuia: „Jidanul până n’o înşela într-o zi nu se ţine om”[708], „Ovreiul, până nu înşeală, nu mănâncă”[709] .

Pe lângă proverbe şi zicale, o altă sursă pentru descifrarea percepţiei criminalităţii în cultura tradiţională o reprezintă cântecele bătrâneşti dedicate haiducilor, dar şi „hoţomanilor”. Grigore Tocilescu şi Christea N. Ţapu[710] au adunat o serie de balade populare, dintre care un ciclu este dedicat haiducilor[711], iar un altul „hoţomanilor”[712]. Ultimii erau asemănători haiducilor, dar îşi desfăşurau activitatea în secolul al XIX-lea. Cântecele bătrâneşti au constituit şi principala sursă de inspiraţie a lui N. D. Popescu pentru celebrele sale nuvele cu haiduci. Dintre haiduci şi hoţomani ies în evidenţă câteva figuri precum cea a lui Toma Alimoş, căruia îi erau dedicate trei balade populare, Corbea haiducul avea cinci balade, Miu haiducul trei, Iancu Jianu cinci, Ion Tunsu’ trei, Ioniţă haiducul două, iar dintre hoţomani, Codreanu se regăsea în trei balade. Aceste balade populare reprezintă

[701] Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VII, p. 723.
[702] *Ibidem,* vol VIII, p. 75.
[703] Lucian Boia, *Entre l’ange et la bête. Le myth de l’homme different de l’Antiquité a nos jours,* Paris, Plon, 1995.
[704] Iuliu A. Zanne, *op. cit.*, vol VI, p. 133.
[705] *Ibidem,* p. 372.
[706] *Ibidem,* p. 380.
[707] *Ibidem,* p. 397.
[708] *Ibidem,* p. 176.
[709] *Ibidem,* p. 248.
[710] Grigore Tocilescu, Christea N. Ţapu, *Materialuri folcloristice,* Bucureşti, Minerva, 1980.
[711] *Ibidem,* pp. 176-260.
[712] *Ibidem,* pp. 260-273.

un indiciu al admiraţiei şi al notorietăţii de care se bucurau haiducii şi hoţomanii. În memoria colectivă, ei erau eroii care-i jefuiau pe bogaţi şi împărţeau prada cu săracii. Totodată, în contextul sentimentului de neîncredere faţă de autorităţi, haiducii şi baladele cu haiduci aveau o funcţie compensatorie. Haiducii nu puteau fi prinşi de autorităţi, dar dacă erau prinşi evadau. De obicei, ei jefuiau pe cei care strângeau taxele. În această privinţă este nepotrivită utilizarea termenului „criminalitate” pentru a face referire la faptele haiducilor din punctul de vedere al lumii tradiţionale deoarece termenul este legat de perspectiva Statului. Prin haiduci se realiza şi o reevaluare a comportamentelor. Îndemânarea de a fura era privită admirativ, fiind considerată un talent[713].

Am prezentat în paginile anterioare câteva perspective asupra problemei criminalităţii în societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Abordarea noastră a urmărit atât schimbările de percepţie care au intervenit pe durata unei jumătaţi de secol și diferitele interpretări existente la mai multe niveluri. Ca şi cum am privi feţele unui cub, fenomenul criminalităţii a fost surprins din perspectiva Statului şi a intituţiilor sale, a legislaţiei penale, a teoretizărilor din discipline variate, a statisticilor criminale, a literaturii culte şi populare, dar şi a culturii tradiţionale. Ţînând cont de vastitatea tematicii şi a abordărilor sporadice, în cel mai bun caz, din istoriografia din România, cercetarea noastră nu poate fi una exhaustivă. De fapt, nu acesta a fost scopul nostru, ci o prezentare generală a modalităţilor în care societatea românească modernă se raporta la problema criminalităţii.

[713] Dumitru Caracostea, Ovidiu Bârlea, *op. cit.*, p. 270.

Capitolul III
Presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

III.1 Începuturile presei

„The printing press is either the greatest blessing or the greatest curse of modern times, one sometimes forgets which”
J. M. Barrie (1860-1937)

Originea sintagmei „presa este a patra putere în Stat” nu este clară. Unii consideră că istoricul Macaulay ar fi lansat-o, deşi el se referea, mai curând, la galeria ocupată de presă în Parlament, decât la presă, în general[1]. Thomas Carlyle în *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History* (1841), în eseul despre erou ca om de litere, îi atribuia lui Edmund Burke prima utilizare a sintagmei „*Fourth Estate*”, la sfârşitul secolului al XVIII-lea[2]. Ideea că presa ar fi a patra putere a fost preluată apoi de ziaristul F. Knight Hunt în 1850, într-o carte despre presă şi s-a extins şi în alte state europene şi chiar în Statele Unite[3]. Această expresie are o doză de relativitate. Presa nu s-a aflat întotdeauna şi nu în orice societate la acest statut. Rolul presei sau, în sens larg, al mass-media, a devenit din ce în ce mai important în societate în secolele XIX-XX. Această evoluţie s-ar putea aplica şi presei din România. Deşi un argument numeric nu este întotdeauna convingător, merită totuşi să fie luat în seamă. Dacă în anii 1856-1864, în Bucureşti au apărut 82 de publicaţii[4] – ziare şi reviste, în 1908 numărul acestora avea să fie de 250[5]. Istoria presei autohtone înainte de cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea este mai puţin cunoscută.

Încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea a existat în Principate un interes pentru publicaţiile străine – volume care reuneau ştiri din diferite domenii numite *avvisi*, mai ales în rândul boierilor[6]. Cronicari precum Radu Popescu sau Ioan Neculce aveau acces la aceste publicaţii şi puteau face referire şi la evenimentele de peste hotare. Domnitorii erau, de asemenea, interesaţi de ştirile din Europa. Lui Constantin Brâncoveanu i se prezentau informaţii despre Europa Occidentală preluate din calendarele de

---

[1] Asa Briggs, Peter Burke, *Mass-Media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet,* traducere din engleză de Constantin Lucian şi Ioana Luca, Iaşi, Polirom, 2005, p. 176.
[2] Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History,* New York, John Wiley, 1851, p. 147.
[3] Asa Briggs, Peter Burke, *op. cit.*, p. 177.
[4] Vasile Păsăilă, *Presa în istoria modernă a românilor,* Bucureşti, Editura Fundaţiei PRO, 2004, p. 78.
[5] Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democraţia la români 1866-1938*, Bucureşti, Humanitas, 1990, p. 190.

[6] Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916,* Atelierele Societăţii Anonime „Adevărul”, Bucureşti, 1922, p. 7. Termenul „ziar” se inspiră din lucrarea *I Diarii* a istoricului veneţian Marino Sanudo cel tânăr, care se ocupă de perioada 1496-1533. „Gazeta” este un cuvânt popularizat după apariţia ziarului francez *La Gazette,* în 1631. El a fost preluat din Veneţia în secolul al XVI-lea. Vezi Constantin Antip, *Contribuţii la istoria presei române,* Bucureşti, Uniunea Ziariştilor din Republica Populară Română, 1964, p. 7 şi Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916,* p. 9.

ştiri[7]. Domnii fanarioţi menţionau, în rapoartele lor către Constantinolopol, ştirile importante legate de evenimentele din Europa[8]. Ei trimiteau curieri în statele învecinate pentru a le transmite ştiri şi a le expedia gazete străine[9]. Între cheltuielile lui Grigore-Vodă Callimachi din 1763-1764 se regăsesc însemnări privitoare la aceşti curieri sau la „gazeturi”. În anul 1777, Serdarul Saul era însărcinat cu procurarea acestor ziare. „Gazeta de Altona”, „Gazeta de Colonia”, „Gazeta de Londra”, „Gazette d'Utrecht”, „Gazette des Deux-ponts”, „Wiener Zeitung”, „Gazeta de Aachen” se numărau printre publicaţiile aduse de Serdarul Saul[10].

Se pare că prima gazetă locală ar fi apărut la Iaşi, pe 18 februarie 1790 – „Courier de Moldavie”. Această foaie săptămânală a fost iniţiată de Potemkin, în timpul ocupaţiei ruseşti şi urma să ofere informaţii în franceză şi în română[11]. Existenţa sa a fost efemeră pentru că a dispărut după retragerea trupelor ruseşti. Ultimul număr cunoscut al publicaţiei este cel din 1 aprilie 1790[12]. Conform lui Nicolae Iorga, varianta în română a gazetei se datora lui Scarlat Sturdza, ginerele lui Constantin-Vodă Moruzi[13]. Totuşi, „Courier de Moldavie” nu ar fi fost doar un buletin al armatei ruse după cum îl considera Nicolae Iorga pentru că ziarul conţinea şi numeroase informaţii despre Revoluţia Franceză, nu doar despre Potemkin şi armata rusă[14]. Publicaţia nu cuprindea articole cu caracter polemic şi probabil redacţia acestuia, formată din militari ruşi, doar traducea ştirile din rusă în franceză[15].

La începutul secolului al XIX-lea membrii elitelor din Muntenia şi Moldova erau abonaţi la gazete din Europa Centrală şi de Vest. În Principate ajungeau ziare germane, franceze, greceşti şi italiene[16]. În Transilvania existau proiecte de editare a unor ziare româneşti, încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Ioan Piuariu-Molnar se aflase la originea mai multor iniţiative din 1789, 1793 şi 1794 care nu s-au concretizat[17]. Iniţiativa din 1789 primise acceptul autorităţilor, dar taxele erau prea mari şi proiectul pentru acest prim ziar românesc a fost temporar abandonat[18]. Totuşi, conform lui Iorga, la Viena, Paul Iorgovici tipărise un ziar românesc, trimiţând exemplare şi în Transilvania[19]. Foaia lui n-a rezistat mult din pricina cenzurii. Aceste iniţiative ale intelectualilor români au dus la publicarea de către Zaharia Carcalechi, în ianuarie 1821, a gazetei „Biblioteca românească”, cu profil de almanah-magazin[20]. Programul acestei gazete prevedea, prin-

---

7 *Ibidem,* p. 9.
8 *Ibidem,* pp. 10-11.
9 *Ibidem,* p. 12.
10 *Ibidem,* p. 13.
11 Victor Vişinescu, *O istorie a presei româneşti,* Bucureşti, Editura Victor, 2000, p. 32.
12C. Ciuchindel, *Despre începuturile presei româneşti - „Courier de Moldavie”*, în Corneliu Leu, „Începuturile presei în limba română”, Bucureşti, Realitatea, 2004, p. 39.
13 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916,* p. 16.
14 C. Ciuchindel, *Despre începuturile presei româneşti - „Courier de Moldavie”*, p. 39.
15 *Ibidem,* p. 41. Acelaşi autor considera că deoarece redacţia era formată exclusiv din militari ruşi ziarul nu a apărut şi în limba română cum se intenţionase iniţial şi, de asemenea, titlul conţinea o greşeală de ortografie „Courier” în loc de „Courrier”. Iorga reda titlul în forma „Courrier de Moldavie” pentru că nu văzuse niciunul din numerele publicaţiei.
16 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916,* p. 21.
17 Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 30.
18 Ilarie Chendi, *Începuturile ziaristicei noastre (1789-1795),* Orăştie, Institutul Tipografic „Minerva”, 1900, p. 9.
19 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 30.
20 Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 30.

tre altele, prezentarea trecutului istoric. Unii autori consideră că prin această publicaţie s-a făcut un pas către trezirea conştiinţei naţionale[21]. „Biblioteca românească" a apărut până în 1834, cu întreruperi în 1821, 1829-1830 şi 1834[22]. Aprecierile lui Iorga în privinţa acestei gazete scot în evidenţă limitele ei pentru că „era supt nevoile intelectuale şi politice al timpului". Un alt ziar românesc numit „Fama Lipscăi" ar fi apărut în 1828, la Leipzig, redactor fiind I. M. C. Rosetti[23].

Între primele publicaţii sunt incluse nu doar ziarele, ci şi calendarele. Unul dintre primele calendare consemnate este cel din 1731, elaborat de dascălul Petcu Şoanul, în tipografia proprie din Scheii Braşovului[24]. Acesta avea caractere chirilice, dar ar fi circulat şi în variante manuscrise româneşti şi greceşti. Calendarul conţinea informaţii astrologice, cronologice şi îndrumări practice[25]. Unii autori nu sunt de acord cu această datare. Conform lui Ion Iliescu, am putea include în rândul primelor publicaţii şi calendarele şi revistele apărute în alte limbi decât româna. El plasează începuturile presei româneşti în 1575, prin calendarul imprimat în limba latină la Sibiu, de Martin Heusler[26]. Asemenea calendare erau publicate la începutul secolului al XIX-lea şi în alte oraşe. Ele relatau evenimentele de pe parcursul anului respectiv. Cu timpul, aceste calendare se vor specializa către anumite zone ale publicului. Titlurile lor semnalau aria de interes: „Calendarul astronomicesc", „Calendarul antic", „Calendarul armatei", „Calendarul basmelor", „Calendarul comercial", „Calendarul copiiilor", „Calendarul femeii", „Calendarul istoric", „Calendarul pedagogic", „Calendarul plugarului", etc.[27]. Tot în secolul al XVIII-lea au circulat şi foile volante în spaţiul românesc. Acestea aveau rolul de a informa publicul, de a face cunoscute ştirile, hotărârile, indicaţiile, interdicţiile, circularele, etc.[28]. Datorită funcţiei de a informa, ele au fost privite drept precursoare ale ziarelor. Pentru a face o comparaţie între calendare şi foile volante, merită a fi evocată poziţia lui Ion Iliescu – filologul, care considera că dacă foile volante ar anticipa ziarele, atunci calendarele precedau revistele[29].

Începuturile presei din Principate sunt legate de Gheorghe Asachi şi Ion Heliade Rădulescu. În 1829, ultimul a obţinut autorizaţia de a publica un ziar. Primul număr din „Curierul românesc" a apărut pe 8 aprilie 1829. Aceasta se dorea a fi o gazetă administrativă, comercială şi politică[30]. Prospectul care preceda ziarul anunţa conţinutul acestuia. Cititorii puteau afla cele mai interesante ştiri din gazetele Europei, dar şi informaţii interne, era încurajată dezvoltarea literaturii româneşti, apăreau şi sfaturile sau hotărârile autorităţilor[31]. Totuşi, în condiţiile ocupaţiei ruseşti, ziarul nu publica decât informaţii administrative şi puţine informaţii comerciale, iar cele politice lipseau[32]. În

21 *Ibidem,* p. 31.
22 *Ibidem.*
23 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti,* tom I, Bucureşti, Librăriile Socec& Comp., 1915, p. 248.
24 Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 25.
25 *Ibidem,* p. 26.
26 Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 47.
27 Victor Vişinescu, *op. cit.*, pp. 26-27.
28 Ion Iliescu, *O istorie deschisă a presei române: 1575-1925,* Timişoara, Mirton, 1999, p. 25.
29 *Ibidem,* pp. 26-27.
30 Pamfil Şeicaru, *Istoria Presei,* Piteşti, Paralela 45, 2007, p. 189.
31 *Ibidem*, p. 190.
32 *Ibidem.*

1831 o parte din conţinut se publica în franceză pentru a fi accesibil şi ofiţerilor ruşi[33]. Alături de Ion Heliade Rădulescu, celălalt editor al ziarului a fost juristul Constantin Moroiu. „Curierul românesc", al cărui titlu iniţial trebuia să fie „Curierul Bucureştilor", schimbat însă[34], a fost publicat în perioada 8 aprilie 1829-19 aprilie 1848 şi 29 noiembrie-13 decembrie 1859[35]. Acest ziar a avut mai multe suplimente precum: „Adaos literar" (1830-1831), „Gazeta Teatrului Naţional" (1835-1836), „Muzeul Naţional" (1836-1837), „Curierul de ambe sexe" (1837-1864). Toate suplimentele, specializate pe câte un domeniu, au publicat şi literatură[36].

Un program similar cu cel al ziarului lui I. H. Rădulescu avea şi „Gazeta românească de Eşi" a lui Gheorghe Asachi. Aceasta se dorea a fi o publicaţie politico-literară, bihebdomadară[37]. În cele din urmă, a apărut la Iaşi sub numele „Albina românească", pe 1 iunie 1829 şi a dăinuit până pe 24 noiembrie 1858[38]. Schimbarea titlului ar fi fost făcută pentru a atrage simpatia ruşilor deoarece traducea titlul unuia dintre ziarele din Petersburg[39]. Titlul se va modifica şi în 1850, transformându-se în „Gazeta de Moldavia". Ca şi publicaţia lui I. H. Rădulescu, a avut, din 1831, unele articole în română şi în franceză[40]. Spre deosebire de aceasta însă, a apărut, de la început, în condiţii tehnice superioare, cu o hârtie şi un tipar de calitate[41]. „Albina românească" a avut şi un supliment literar – „Alăuta românească" (1836-1837)[42]. Pe lângă cele două ziare, în Principate au apărut şi publicaţii cu caracter exclusiv administrativ: „Gazeta administrativă", în 1832, la Bucureşti şi „Foaia oficială", la Iaşi[43].

În Transilvania a continuat tradiţia iniţiată la sfârşitul secolului al XVIII-lea prin apariţia ziarului „Gazeta de Transilvania", în 1838. Acest ziar era ghidat de ideologia iluministă, iar programul viza popularizarea ştiinţelor, informarea curentă a cititorilor, dar şi „renaşterea unei naţii pe o cale mai uşoară şi mai scurtă"[44]. Ca şi ziarele din Principate, „Gazeta de Transilvania" a avut, de asemenea, suplimente: „Foaie literară" (1838), „Foişoare pentru răspândirea cunoştinţelor folositoare şi a iubirii de carte" (1838) şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" (1838)[45].

Un moment care merită consemnat este legat de apariţia primului cotidian românesc – „România" în 1838[46], la Bucureşti. Sub îndrumarea editorilor F. Aron şi G. Hill, acesta a fost o publicaţie efemeră (1 ianuarie-31 decembrie 1838)[47]. Înştiinţarea care anunţa ziarul „România" făcea referire şi la programul său. Cotidianul urma să includă ştiri politice locale şi internaţionale, informaţii din comerţ, varietăţi, dar şi o cronică literară[48]. Iată

---

[33] *Ibidem,* p. 191.
[34] Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 41.
[35] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 174.
[36] Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 50.
[37] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 191.
[38] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 18.
[39] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 192.
[40] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 18.
[41] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 192.
[42]Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 50.
[43] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 192.
[44]Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 51.
[45] *Ibidem.*
[46] Constantin Antip, *op. cit.*, p. 16.
[47] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 604.
[48] *Ibidem,* pp. 605-606.

cum se justifica necesitatea unui ziar cotidian: „Numai o gazetă cuotidiană, care să ese în toate zilele, poate să mulţumească curiositatea şi nerăbdarea tuturor acelora care doresc a cunoaşte îngrabă şi neprecurmat cursul lumii, duhul vremii, şi întâmplările dela care atârnă fericirea sau nenorocirea omenirii”[49].

În prima parte a secolului, Ion Heliade Rădulescu avea un rival în poetul Cezar Bolliac[50]. El a publicat mai multe ziare. În 1836, a apărut „Curiosul”, o gazetă de literatură, agricultură, industrie şi noutăţi, având doar trei numere[51]. În 1839, Bolliac s-a ocupat de publicarea ziarului „Pământeanul”. Nici acesta nu a avut o existenţă îndelungată, sucombând din lipsă de abonaţi la câteva luni de la lansare[52]. Până în 1840 au mai fost publicate alte câteva ziare, precum: „Foae sătească a Principatului Moldovei”, la Iaşi (1839), „Vestitorul bisericesc” (1839), prima gazetă cu acest profil, la Buzău, „Pământul” (1839), la Bucureşti sau, în acelaşi an, „Foaia comercială”[53]. În aceste decenii, de la începutul secolului al XIX-lea, au intrat în circulaţie şi almanahurile. 1835 este anul de naştere al „Almanac de Iassy”. În următorii cinci ani i-au urmat „Almanahul Curţii şi al Statului şi a Principatului Valahii pe anul 1836”, „Almanahul literar” (1839) sau „Almanahul Curţii” (1840)[54].

Deceniul 1840 - 1850 a reprezentat un punct de cotitură în privinţa rolului presei. Presa se implica în critica societăţii şi era un catalizator al vieţii politice şi culturale. Ziarele au avut un rol important atât în anii de dinaintea Revoluţiei de la 1848, cât şi pe durata acesteia. Noua generaţie de intelectuali aducea ideea naţională în presa din Principate. Titlul uneia dintre publicaţiile importante ale epocii – „Dacia literară” (1840), simboliza tocmai ideea de unitate naţională[55]. Mihail Kogălniceanu enunţa în articolul-program misiunea „Daciei literare”: „Aşadar foia noastră va fi un repertoriu general a litteraturei româneşti, în carele ca într’o oglindă se vor vedea scriitori Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Bănăţeni, Bucovineni, fieşte carele cu ideile sale, cu limba sa, cu timpul seu”[56]. Deşi revista nu avea un caracter politic, producţiile literare publicate în paginile ei criticau abuzurile regimului ceea ce a dus la suprimarea ei după ce apăruseră doar trei numere: martie, aprilie şi mai 1840[57]. Tot în 1840, Kogălniceanu a lansat „Arhiva românească”, tipărită în doar 100 de exemplare, în care era pusă în valoare istoria naţională[58]. Activitatea sa în presă continua prin publicarea la Iaşi a „Propăşirii” (1844), unde avea printre colaboratori pe Ion Ghica, Vasile Alecsandri, Constantin Negruzzi, Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu. Aceasta a fost suprimată de cenzură în octombrie 1844[59]. Publicaţia lui Petrache Poenaru, „Învăţătorul satului” (1843) avea rolul „de a da ţăranului ştiinţă despre orice ar putea să-i îmbunătăţească starea”[60]. Nu doar „Arhiva românească” a lui

[49] *Ibidem,* p. 605.
[50] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 193.
[51] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu*, op. cit.*, p. 180.
[52] *Ibidem,* p. 481.
[53] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 52.
[54] *Ibidem,* p. 57.
[55] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 197.
[56] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu*, op. cit.*, p. 182.
[57] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 197.
[58] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 60.
[59] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 198.
[60] *Ibidem.*

Kogălniceanu prezenta istoria naţională, ci şi publicaţia lui August Treboniu Laurian, „Magazin istoric pentru Dacia" (1845).

În 1848 publicaţiile au căpătat un pronunţat caracter politic. Organul de presă al Revoluţiei a fost „Poporul suveran"[61], fondat de Dimitrie Bolintineanu. Acesta a apărut în perioada 19 iunie-11 septembrie 1848, iar moto-ul său nu lăsa dubii cu privire la programul revoluţionar – „libertate, egalitate, fraternitate". Programul ziarului arăta intenţia de „a ridica glasul împotriva tiranilor". În paginile sale au apărut principiile „Proclamaţiei de la Islaz", dar se scria şi despre Unirea Moldovei cu Ţara Românească şi Transilvania[62]. „Pruncul român" (12 iunie–11 septembrie 1848) al lui C. A. Rosetti, apărea de trei ori pe săptămână şi avea un limbaj mai violent decât „Poporul român"[63]. Deoarece fusese decretată libertatea presei, au fost lansate şi alte ziare. La Craiova a fost publicat „Naţionalul", la Blaj „Învăţătorul poporului", la Bucureşti „Reforma"[64]. După reprimarea Revoluţiei, au fost suprimate ziarele publicate în acea perioadă. Totuşi, revoluţionarii din exil au lansat noi ziare. La Braşov, Cezar Bolliac a făcut să apară „Expatriatul", iar la Paris, C. A. Rosetti a scos „Republica română"(1851)[65]. Ultimul periodic a fost mutat apoi la Bruxelles (1853)[66].

Thomas Jefferson sublinia legătura dintre libertatea presei şi drepturile cetăţeneşti: „*Our liberty depends on the freedom of the press*". Lui nu-i scăpa nici capacitatea ziarelor de a deforma realitatea: „*Nothing can now be believed which is seen in a newspaper. Truth itself becomes suspicious by being put into that polluted vehicle*"[67]. În prima parte a secolului al XIX-lea şi nu numai, cenzura a jucat un rol important în evoluţia presei. În Transilvania, dar şi în Țara Românească şi în Moldova, o serie de ziare şi reviste au fost suprimate de autorităţi. Chiar şi receptorii știrilor aveau de suferit. În secolul al XVIII-lea boierii care primeau informaţii din străinătate puteau trezi bănuielile domnitorilor[68]. În spaţiul european cenzura a fost creată de Biserică. Conform lui Marian Petcu, în codurile din secolul al XVII-lea din Moldova şi Muntenia pot fi identificate dispoziţii care pedepsesc publicarea informaţiilor acuzatoare sau jignitoare[69]. În teritoriile româneşti, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, circulaţia gazetelor străine era întreruptă din cauza cenzurii. La începutul secolului următor, în Bucureşti funcţiona o singură tipografie la Mitropolie, instalată cu aprobarea domnitorului Mihai Racoviţă[70]. Gazetele apăreau numai cu aprobarea autorităţilor. „Curierul românesc" şi „Albina românească" aveau acordul autorităţilor autohtone şi al celor militare ruseşti[71]. În timpul ocupaţiei ruseşti, Kiseleff a solicitat supravegherea atentă a ziarelor şi a cărţilor.

În deceniul 1840-1850, în condiţiile intensificării orientării presei spre critica societăţii, tot mai multe gazete şi reviste au fost suprimate de cenzură. Publicaţia „Propăşirea" e un

---

61 Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 62.
62 *Ibidem.*
63 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 199.
64 *Ibidem,* p. 200.
65 *Ibidem.*
66 Vezi Dan Simionescu, *Din istoria presei româneşti : Republica Română Paris, 1851-Bruxelles, 1853,* Bucureşti, „Cartea Românească, 1931.
67 http://memory.loc.gov/ammem/collections/jefferson_papers/mtjquote.html, accesat la 27.02.2012.
68 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 10.
69 Marian Petcu, *Puterea şi Cultura. O istorie a cenzurii,* Iaşi, Polirom, 1999, p. 81.
70 *Ibidem,* p. 86.
71 *Ibidem,* p. 87.

caz studiat detaliat de Marian Petcu în lucrarea citată. Pasaje din articole au fost cenzurate, iar titlul, considerat revoluţionar, a devenit „Foaie ştiinţifică şi literară”[72]. Articolul „Unirea vămilor dintre Moldova şi Valahia” din această publicaţie a fost eliminat integral[73]. Kogălniceanu a fost arestat şi dus la mănăstirea Râşca. Deloc suprinzător, proclamaţiile din timpul Revoluţiei de la 1848 cereau suprimarea cenzurii[74].

În această perioadă era folosită scrierea chirilică în presă. Alfabetul slavon avea să fie înlocuit cu cel latin sub domnia lui Cuza, la iniţiativa lui Ion Ghica[75]. Au existat şi în prima parte a secolului încercări de simplificare a scrierii cu caractere chirilice. În *Gramatica românească* (1828), Ion Heliade Rădulescu reducea numărul de caractere de la 44 la 28. Din 1840, Rădulescu milita pentru italienizarea limbii române pornind de la premisa înrudirii celor două limbi romanice[76]. Multe dintre publicaţiile periodice din Principate apăreau în alte limbi decât româna. În jurul anului 1854, în Moldova circulau 15 în limba franceză, 15 în germană, 6 în greacă şi doar 2 în română[77]. În aceste condiţii, câteva articole, precum cel intitulat „Jurnalismul în România”, publicat în „Albina românească”, arătau necesitatea de a scrie în limba română[78].

III. 2 Presa în perioada 1850-1916

Perioada care se întinde de la Revoluţia de la 1848 până la intrarea în Primul Război Mondial a adus transformări esenţiale în presa din România. Ţinând cont de momentele importante am putea realiza o împărţire cronologică[79]. Astfel, o primă perioadă are ca limite Revoluţia de la 1848 şi Unirea Moldovei cu Valahia, urmată de o alta care se termină cu Războiul de Independenţă şi, în fine, de la 1878 până la 1916, o ultimă etapă. Ca şi în primele pagini ale acestui capitol vom oferi, în primul rând, o prezentare cronologică a evoluţiei presei. Pentru a surprinde percepţia criminalităţii sau a oricărui alt fenomen social într-un mediu, este necesară înţelegerea acelui mediu. Nu ne vom limita la o expunere a evoluţiei cronologice a presei din România. Implementarea progreselor tehnologice, legislaţia presei, formarea unui public, diversificarea publicaţiilor sau relaţia dintre autorităţi şi presă sunt doar câteva dintre aspectele pe care ne propunem să le discutăm tocmai pentru că au influenţat, unele în mod subtil, altele evident, reflectarea criminalităţii în ziarele din România.

Un ziar cotidian ca „Universul”, care la sfârşitul secolului avea un tiraj de 80.000 de exemplare părea, poate, ceva extraordinar pentru oamenii de presă din Principate la 1850. În anii care au urmat revoluţiei, numărul publicaţiilor a scăzut, iar restricţiile autorităţilor au devenit mai apăsătoare[80]. În ciuda acestui context, au apărut noi gazete. „Zimbrul” a fost lansat în 1850 şi a circulat până în 1852. A mai fost publicat în 1855-1856, 1858,

[72] *Ibidem,* pp. 97-99.
[73] *Ibidem,* p. 99.
[74] *Ibidem,* pp. 104-105.
[75] Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 45.
[76] *Ibidem,* p. 46.
[77] *Ibidem,* p. 47.
[78] *Ibidem,* p. 50.
[79] Această împărţire cronologică apare în lucrarea deja citată a lui Ion Iliescu despre istoria presei. Autorul face referire la intervalul 1878-1900, excluzând primii ani ai secolului al XX-lea.
[80] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 63.

1878-1879 şi 1883-1884[81]. În 1858 şi-a schimbat titlul în „Zimbrul şi Vulturul" pentru a face referire la Moldova şi Muntenia. Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi sau Dimitrie Bolintineanu au semnat articole în „Zimbrul"[82]. Alături de acesta mai putem enumera periodice precum: „Timpul" (1856-1857), „Concordia" (1857) sau „Album literariu" (1856-1857)[83]. Ideea unirii Principatelor a reapărut în periodicele din deceniul care a urmat revoluţiei din 1848. „Steaua Dunării" (1855-1856 şi 1858-1860), publicată de Mihail Kogălniceanu la Iaşi, este ziarul care va milita pentru realizarea acestui ideal politic. În programul enunţat din primul număr, Kogălniceanu arăta că cele două obiective majore erau autonomia Principatelor şi unirea lor[84]. Iniţial, chiar titlul publicaţiei trebuia să fie „Unirea"[85]. Un episod interesant are loc cu ocazia suspendării ziarului din 17 ianuarie 1856. Cenzorul îşi dăduse acordul pentru publicarea numărului 6 din „Steaua Dunării", dar redactorul a primit o notificare privind suprimarea ziarului. Kogălniceanu a protestat şi, în mod curios, cenzorul s-a solidarizat cu el şi a cerut domnitorului să revină asupra măsurii. Grigore Ghica a acceptat protestele şi a fost ridicată sancţiunea[86]. După o suprimare ulterioară din acelaşi an, „Steaua Dunării" îşi va continua activitatea prin varianta ei în limba franceză – „L'Etoile du Danube", tipărită la Bruxelles.

Promovarea unirii se realiza în Ţara Românească prin ziare precum: „Concordia" (apărut în 1857), „Dâmboviţa" (apărut în 1858) sau „Românul" (din 1857) al lui C. A. Rosetti. Ziarul lui Rosetti este unul din periodicele marcante din a doua jumătate a secolului. Acesta a apărut în 1857-1864, martie-aprilie 1865 şi 1866-1905, fiind unul dintre cele mai longevive periodice din istoria presei româneşti. Programul său susţinea principiul progresului, apăra libertatea individuală şi constituţională şi se pronunţa împotriva abuzurilor[87]. Politica sa, ostilă lui Cuza, a dus la suprimarea publicaţiei în septembrie 1859, însă domnitorul nu a menţinut această sancţiune. „Românul" a apărut până la 1864 când a fost suprimat din nou, pentru violenţa articolelor sale[88]. C. A. Rosetti a lansat alte periodice: „Libertatea" şi „Conştiinţa naţională". „Românul" a avut şi suplimente: „Românul de duminecă" şi „Românul literar"[89]. Presa din Principate, în perioada 1856-1864, era concentrată în cele două oraşe importante: Bucureşti şi Iaşi. Mai ales în Bucureşti au apărut în aceşti ani 82 de periodice. Conform studiului lui Dan Berindei, în Bucureşti se publicau 75% dintre periodicele româneşti ale vremii[90].

Presa perioadei cuprinse între Unire şi Războiul de Independenţă a fost politică şi literară. Majoritatea ziarelor includeau termenii „politic" şi „literar" în subtitlu. Intelectualii marcanţi ai epocii făceau parte din redacţiile ziarelor şi revistelor[91]. De fapt,

---

81 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu*, op. cit.*, p. 807.
82 Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 63.
83Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 63.
84 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu*, op. cit.*, p. 696.
85 Paul Cornea, *Oamenii începutului de drum. Studii și cercetări asupra epocii paşoptiste,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1974, p. 73.
86 *Ibidem,* pp. 75-76.
87 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 118.
88 *Ibidem.*
89 Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 65.
90 Dan Berindei, *Dezvoltarea presei bucureştene în perioada formării și organizării Statului naţional Român,* în „Studii. Revistă de Istorie", XV, no. 3, 1962, p. 683.
91 Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 68.

nu doar ziarele şi revistele alcătuiau presa românească, ci şi gazetele, almanahurile şi calendarele[92]. Toate acestea au contribuit la diversificarea direcţiilor din presă.

În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza (1859-1866) are loc un dublu proces de dezvoltare şi diversificare a presei. Totodată sunt implementate tehnologii moderne: tipografii au beneficiat de maşini perfecţionate şi telegraful a început să fie folosit. De asemenea, unele ziare trimiteau corespondenţi speciali[93]. Diversificarea presei s-a manifestat prin apariţia unor periodice care se ocupau de domenii variate. Agricultura şi comerţul se regăseau printre acestea. D. P. Marţian s-a ocupat de publicarea „Annalelor economice" (1860-1864) şi a „Annalelor statistice" (1860-1869). Încă din 1859 apăruse „Agronomia", ziar de agricultură şi economie rurală, condus de A. P. Aurelian. În 1860 a fost lansat „Proprietarul român", în 1861 „Ţăranul român", iar în 1872 „Arhiva rurală"[94]. Şi publicaţiile cultural-literare se regăsesc între cele apărute după 1859. B. P. Haşdeu conduce „Foiţa de istorie şi literatură" (din 1860) şi „Archiva istorică a României" (din 1864); V. Alexandrescu-Urechilă se ocupă de „Ateneul român" (din 1860); George Sion de „Revista Carpaţilor", tot din 1860, iar Al. Zane de „Ilustraţiunea" (1860)[95]. Altele ca „Isis sau natura" (din 1856), jurnal pentru răspândirea ştiinţelor naturale şi exacte, publicat de Iuliu Barasch sau „Amicul sciinţei" (din 1864) al lui Emanoil Michăescu şi Ştefan Murărescu reprezentau ştiinţele. Publicaţii specializate pe domenii erau şi „Dreptul" (din 1862), „Medicul român" (din 1859), „România militară" (din 1864)[96]. Anul 1863 marca o noutate şi anume, primul ziar condus de o femeie „Amicul familiei", de Constanţa Dunca[97]. Alături de acestea apar şi publicaţiile oficiale. În Ţara Românească, până la 1859 publicaţia oficială era „Buletin, gazetă administrativă". Periodicul şi-a schimbat titlul pentru a reflecta schimbarea politică. Din februarie 1863, titlul a devenit „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Române"[98]. N. Kretzulescu, ministrul lui Cuza, a scos un ziar oficial, „Curierul Principatelor Unite". Acesta nu era răspândit[99]. Diversificarea presei din aceşti ani se manifestă şi prin apariţia unor periodice în alte limbi decât româna. Doar în Bucureşti, în intervalul 1856-1864, au intrat în circulaţie 14 periodice în limbi străine[100].

După lovitura de stat din 2 mai 1864 domnia lui Cuza devenise autoritară, iar această stare politică va avea un efect ambivalent asupra presei. S-au înmulţit ziarele care atacau regimul lui Cuza. În 1865 a apărut „Opinia naţională", condus de N. T. Orăşanu. Ziarul a fost suprimat după numai patru luni şi înlocuit cu „Epoca". Acesta din urmă a avut aceeaşi soartă, fiind urmat de „Actualitatea"[101]. Orăşanu, un critic fervent al regimului lui Cuza a lansat şi publicaţia umoristică „Cicala", în 1865. Nu era primul periodic de acest gen. La 23 iulie 1859, acelaşi Orăşanu iniţiase „Nichipercea. Cu Înalta Voie". Până la sfârşitul anului, a fost suprimat de două ori. La începutul lui 1860, a apărut sub formă de

[92] *Ibidem.*
[93] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 78.
[94] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 69.
[95] Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 70.
[96] *Ibidem,* p. 71.
[97] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 82.
[98] Dan Berindei, *op. cit.*, p. 677.
[99] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 205.
[100] Dan Berindei, *op. cit.*, pp. 676-677.
[101] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 205.

broşuri – „Coarnele lui Nichipercea” şi „Coada lui Nichipercea”. În noiembrie 1860 a intervenit a treia suprimare, urmată de alte broşuri[102]. Se pare că prima publicaţie umoristică apărută în Principate a fost „Ţânţarul”, la 28 februarie 1859. Redactori erau Orăşanu şi C. A. Rosetti. Ei semnau totuşi cu pseudonime: C. Trandafirescu şi T. Cetăţenescu[103]. În acest gen de publicaţii trebuie inclus şi „Aghiuţă” (din 1863) al lui B. P. Haşdeu.

Regimul autoritar din 1864 a adus o înăsprire a măsurilor luate împotriva presei. Legea presei din aprilie 1862 reglementa activitatea ziarelor. Aceasta era, de fapt, vechea lege a lui Grigore Al. Ghica căreia i-au fost aduse unele modificări restrictive[104]. Textul legii făcea referire şi la cenzură. Conform articolului 26, cenzura urma să fie desfiinţată pentru totdeauna[105]. Următorul articol garanta libertatea presei şi oricine era liber să-şi exprime ideile în presă[106]. Articolul care desfiinţa cenzura n-a fost aplicat pe durata domniei lui Cuza. Articolele 45 - 47 detaliau pedepsele cuvenite pentru cei care atacau pe domnitor, corpurile legiuitoare, religiile sau pe membrii clerului. Maximul pedepsei era de doi ani de închisoare alături de o amendă care varia în funcţie de gravitatea faptei[107]. Cuza arăta clemenţă, de obicei. Iorga menţiona cazul publicaţiei „Aripile furtunoase” (1860) care a fost suprimată, iar redactorul responsabil, Constantin G. Florescu, a fost condamnat la o lună de închisoare. Domnitorul l-a graţiat în cele din urmă[108].

Autorităţile controlau îndeaproape presa. Oricine dorea să publice un ziar trebuia să facă o cerere adresată Ministrului de Interne în care era specificat garantul responsabil, titlul sau tematica publicaţiei. Aceasta putea fi aprobată sau refuzată. După îndepărtarea lui Cuza din 11 februarie 1866, C. A. Rosetti, a făcut o cerere pentru reapariţia ziarului „Românul”, suprimat în 1864. Aceasta era datată 12 februarie 1866, chiar a doua zi după abdicarea lui Cuza[109]. La 20 noiembrie 1865, Cezar Bolliac anunţa în cererea sa un ziar politic şi literar – „Trâmbiţa Carpatilor” şi urma să apară de trei ori pe săptămână, având-ul ca „girante responsabil” pe Gheorghe Constantinescu[110]. Ulterior, titlul i-a fost schimbat. O nouă notificare a lui Bolliac arăta că „pentru o scriere mai corectă a cuvântului „Trâmbiţa”, care are o terminaţiune slavonă”, ziarul pentru care a obţinut autorizaţia se va numi „Trompetta Carpaţilorŭ”[111]. Noul ziar a atras atenţia autorităţilor destul de repede. La 5 ianuarie 1866, Gheorghe Constantinescu, garantul responsabil a primit un avertisment pentru că „Trompetta Carpaţilorŭ” ar fi publicat injurii la adresa guvernului şi naţiunii elene[112].

C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu s-au lovit de refuzul autorităţilor când au dorit să publice ziare în 1865. La 13 februarie 1865, Rosetti a trimis o cerere Ministrului de Interne pen-

---

102 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 449.
103 Constanţa Trifu, *Presa umoristică de altădată,* Bucureşti, Editura Minerva, 1974, p. 17.
104 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 79.
105 Constantin Hamangiu, *Codul General al României. Legi uzuale*, vol II, p. 1355.
106 *Ibidem.*
107 *Ibidem,* p. 1357.
108 Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 120.
109 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 103/1866, f. 1.
110 *Ibidem,* dosar 109/1865, f. 1.
111 *Ibidem,* f. 4.
112 *Ibidem,* f. 10.

tru a obţine dreptul de a publica o foaie politică, comercială şi literară intitulată „Românulu din 1865"[113]. Lui nu i s-a acordat permisiunea pentru că titlul era aproape identic cu cel al ziarului „Românul", suprimat cu un an înainte[114]. I. C. Brătianu îşi exprima dorinţa de publica un ziar cotidian politic, literar şi economic numit „Solidaritatea". Iniţiativa lui a fost, de asemenea, oprită de autorităţi[115]. Rosetti era, fără doar şi poate, în atenţia autorităţilor. Ziarul „Conştiinţa naţională" a fost suprimat prin decretul lui Cuza din 24 aprilie 1865. Raportul Ministrului de Interne, Constantin Bosianu către Cuza arăta că în numărul din 23 aprilie al ziarului apăruse un articol intitulat „Sistema şi omenii" care cuprindea „principii resturnătore ordinii publice" şi se recomanda suprimarea sa[116]. De fapt, nici după înlăturarea lui Cuza, Rosetti şi publicaţiile sale, în special „Românul", nu au renunţat la atitudinea de frondă[117].

După 1866 au avut loc o serie de transformări care au dus la creşterea importanţei presei. Apariţia celor două grupări politice dominante: conservatorii şi liberalii, introducerea ortografiei cu caractere latine, dezvoltarea învăţământului şi a literaturii, dar şi răspândirea tehnologiilor moderne au influenţat evoluţia presei[118]. Ca urmare, în perioada 1866-1877, numărul periodicelor a crescut, 250 de titluri de noi periodice adăugându-se celor care apăruseră până atunci[119]. Constituţia din 1866 garanta libertatea presei prin articolul 5, iar articolul 84 menţiona libertatea fiecăruia de a-şi exprima ideile în presă. Abuzul acestei libertăţi urma să fie pedepsit însă. În ciuda garantării libertăţii presei şi după 1866, autorităţile exercitau presiuni asupra ziarelor să nu publice anumite informaţii sensibile. De regulă, erau intentate procese ziarelor. Uneori, acestea ripostau. Articolul „Libertatea Pressei", din „Trompetta Carpatilor", 10/22 septembrie 1867, este un exemplu în acest sens. Ziarul scrisese despre malversaţiunile unor funcţionari şi i-a fost intentat un proces de către autorităţi. Autorul articolului arăta că misiunea presei era tocmai de a reclama abuzurile pentru ca ele să fie cercetate. Dacă ziarele ar fi fost împiedicate să-şi îndeplinească această misiune, atunci nu mai exista libertatea presei. „Este oare libertate de cugetare când se fac procese ziarelor dacă ele denunţă guvernului şoaptele ce circulă în privinţa unor funcţionari? A lovi în aceste jurnale, este a lovi în libertatea presei, a le sili să nu mai denunţe abuzurile. Libertatea presei a fost cerută de toţi ca un mijloc de a opri abuzurile pentru că ar putea fi denunţate în ziare"[120]. Conform Codului Penal intrat în vigoare în 1865, delictele de presă erau judecate de curţile cu juraţi. Se pare totuşi că în 1872, Costaforu, pe când era Ministru al Justiţiei, încercase să aducă o modificare potrivit căreia delictele de presă trebuiau judecate de tribunalele corecţionale, însă intenţia sa n-a fost pusă în practică[121]. Principalele delicte care priveau activitatea presei erau ultrajul adus funcţionarilor, divulgarea documentelor diplomatice, ofensele aduse Suveranului, calomniile, provocarea la crimă,

---

[113] *Ibidem,* dosar 59/1865, f. 14.
[114] *Ibidem,* f. 15.
[115] *Ibidem,* f. 38
[116] *Ibidem,* dosar 115/1865, f. 7.
[117] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 208.
[118] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 83.
[119] *Ibidem,* p. 84.
[120] „Trompetta Carpaţilorŭ", an V, nr. 550, 10/22 septembrie 1867, pp 2-3. Pseudonimul „Cosmat", pe care îl folosise autorul articolul demonstra că el nu era altul decât poetul Dimitrie Bolintineanu.
[121] *Ibidem,* p. 36.

publicarea unor articole imorale. De asemenea, conform legii presei din 1862, publicarea, cu rea-credinţă, a unei ştiri false constituia un delict[122]. Pedepsele aplicate în cazul delictelor de presă erau închisoarea, amenda şi despăgubirile civile. Modificarea Constituţiei, din 1883, specifica eradicarea măsurilor care se luau împotriva presei înainte de 1866, respectiv cenzura, plata unei cauţiuni, suspendarea şi suprimarea[123].

Competiţia dintre grupările politice a dus la dezvoltarea presei de informaţie cu caracter politic. Ziarele: „Perseverenţa" (1867-1869), „Democraţia" (1869-1871), „Reforma" (1859-1870, 1872-1879, 1880-1881 şi 1882-1889) erau apropiate liberalilor, iar „Pressa" (1869-1881) şi „Terra" (1867-1870), conservatorilor[124]. Cea mai cunoscută publicaţie a conservatorilor a fost cotidianul „Timpul" (1876-1884 şi 1889-1900) la care au lucrat I. Slavici, I. L. Caragiale şi, nu în ultimul rând, Mihai Eminescu. Conservatorii mai aveau şi alte periodice. La Iaşi apăreau „Constituţia" (1866), „Curierul de Iaşi" (1868-1884) şi „Convieţuirea"[125]. Au existat, încă din această perioadă, şi publicaţii ale muncitorilor: „Lucrătorul" (1872-1873), „Socialistul" (1877)[126].

A apărut şi ziarul „Adevărul", în prima serie, la Iaşi, în 1871, sub conducerea lui Alexandru Beldiman. Atitudinea sa antimonarhică i-a adus un proces. Juraţii, între care se regăsea şi Vasile Alecsandri, l-au achitat[127]. Nu era nici singurul, nici primul gazetar care îşi manifesta neîncrederea în Carol I. În „Traian" (1869-1870), B. P. Haşdeu îl compara, într-o manieră peiorativă, pe Carol cu domnitorii străini din trecut veniţi în Principate[128]. El s-a ocupat apoi de „Columna lui Traian" (1870-1875, 1876-1877 şi 1882-1883). Printre colaboratorii săi marcanţi de aici se numără Alexandru Odobescu, Dimitrie Sturdza, Grigore Tocilescu, Petre Ispirescu sau A. D. Xenopol[129]. Linia antidinastică era împărtăşită şi de revista de satiră „Ghimpele" (1866-1879) a lui D. Theodorescu. Pamfil Şeicaru descria detaliat unul din atacurile îndreptate împotriva lui Carol în paginile acestei reviste în 1872. Atacul direct, chiar vulgar, era o dovadă a libertăţii presei din acea epocă[130]. Arestarea girantului revistei nu i-a intimidat pe adversarii monarhiei[131].

În presa umoristică şi-au făcut loc noi periodice. „Satyrul" (1866) şi „Asmodeu" (1871-1874) se alăturau celorlalte publicaţii. De asemenea, noi publicaţii cultural-ştiinţifice s-au afirmat în această perioadă. „Revista sciinţifică" (1870-1882) a lui P. S. Aurelian şi Gr. Ştefănescu sau „Transacţiunile literare şi sciinţifice" (1872-1873) condusă de D. A. Laurian şi Ştefan C. Mihăilescu sunt doar două exemple. Nu putem omite „Convorbiri literare", apărută la Iaşi, în 1867 sub conducerea lui Iacob Negruzzi[132].

---

122 Alexandru Castriş, *Libertatea Presei,* Bucuresci, Tipografia Gutenberg, 1902, pp. 18-19. Mult mai cunoscut pentru începutul secolului al XX-lea este studiul lui Dimitrie Gusti despre dreptul de presă în Europa Occidentală. Acesta este, de fapt, o expunere ţinută la 5 august 1905 în Germania. Vezi Dimitrie Gusti, *Ideile fundamentale ale dreptului de presă. Studiu introductiv în problemele dreptului de presă,* în Dimitrie Gusti, „Opere", Vol II, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, pp. 125-207.

123 Alexandru Castriş, *op. cit.*, pp. 24-25.

124 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, pp. 84-85.

125 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 210.

126 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 85.

127 Ion Munteanu, *„Adevărul" la Iași,* în „Cronica", IX, Nr. 1, 1974, p. 14.

128 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 210.

129 Nicolae Iorga, *Istoria presei românești,* p. 135.

130 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, pp. 212-213.

131 *Ibidem,* p. 214.

132 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 149.

Această publicaţie marca începutul unui proces de specializare a presei pe problemele fundamentale ale culturii române[133].

Un aspect interesant legat de titlurile periodicelor este scos în evidenţă de lucrarea lui Ion Iliescu despre istoria presei. Se pare că înaintea Războiului de Independenţă existau în România mai multe ziare care evocau prin titlurile lor ideea de independenţă: „Independenţa" (1860), „Independenţa română" (1862-1863), „Independenţa română" (1870-1875-1886), tipărită la Buzău, „Independentul" (1870), la Botoşani sau „Independenţa română" (1874-1883), la Iaşi sunt ziare care circulau înainte de 1877[134].

În ciuda numărului mare de periodice care apăreau, presa din România de până la 1877 este descrisă critic de Constantin Bacalbaşa. Acesta considera că la acea dată serviciul informaţiilor din ţară era slab dezvoltat, interviul politic nu era cunoscut, iar ziarele publicau, mai ales, reportaje parlamentare şi articole politice. Pe lângă acestea mai existau articole şi telegrame traduse din ziarele europene. Chiar şi rubricile de ştiri diverse sau cronicile teatrale, ar fi fost, potrivit lui Bacalbaşa, traduceri din ziare străine[135]. Indirect, Iorga descria superficialitatea de care dădeau dovadă mulţi dintre ziariştii acelei epoci. El arăta cum Eminescu îşi lua în serios rolul de redactor la ziarul „Timpul", spre deosebire de colegii săi[136]. Opinia lui Pamfil Şeicaru în această chestiune nu lasă loc de interpretări: „Nivelul intelectual al presei era la nivelul mahalalelor care formau masa electorală"[137]. Nici tirajele ziarelor nu erau prea mari. Potrivit lui Iorga, un tiraj de 2.000 de numere însemna un succes însemnat în anii 1866-1877[138].

Războiul de Independenţă a impulsionat dezvoltarea presei din România. Pe de o parte, atât presa din România, cât şi cea din Transilvania au dezbătut pe larg despre război sau obţinerea independenţei. Pe de altă parte, au apărut tot mai multe periodice în anii 1877-1878. Publicaţii ca „România liberă", „Steaua României", „Resboiul", „Dorobanţul" sau „L'Indépendance Roumaine" au intrat în circulaţie în 1877[139]. Ultimul ziar a introdus rubrica informaţiilor şi serviciul reportajului, semnat de Mihail Văcărescu sub pseudonimul Claymoor[140]. „L'Indépendance Roumaine" continua ziarul „L'Orient", fondat de francezul Emile Galli la 2 iunie 1877[141]. „România liberă", apărut la 15 mai 1877, a atras colaboratori precum B. Delavrancea, A. Vlahuţă, Duiliu Zamfirescu, D. Racoviţă. „Resboiul", al cărui redactor-şef era Grigore Haralamb Grandea, a fost primul cotidian care avea o ilustraţie zilnică pe prima pagină[142]. Pe durata războiului, în România au venit corespondenţi străini. Unii dintre aceştia vor rămâne în ţară, contribuind la dezvoltarea presei locale. Luigi Cazzavillan, fondatorul „Universului" în 1884 este probabil cel mai cunoscut exemplu.

---

[133] Victor Vişinescu, *op . cit.*, p. 75.
[134] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 73.
[135] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* Bucureşti, Atelierele societăţii „Adevărul", 1922, p. 173.
[136] Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 136.
[137] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 208.
[138] Nicolae Iorga, *Istoria presei româneşti,* p. 135.
[139] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 90.
[140] *Ibidem,* p. 93. El publicat şi un volum despre viaţa mondenă din Bucureşti din această perioadă: Claymoor, *La Vie à Bucharest 1882-1883,* Bucarest, Imprimeurs-Editeurs, Thiel &Weiss, 1883.
[141] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 173.
[142] *Ibidem,* p. 174.

De la 1878 ritmul dezvoltării presei din România a devenit unul accelerat. Modernizarea tipografiilor şi perfecţionarea sistemelor de comunicaţii au condus atât la creşterea numărului de publicaţii, cât şi al tirajelor[143]. Un proces caracteristic acestei perioade, scos în evidenţă de mai mulţi autori, este deplasarea centrului de greutate, din perspectiva impactului asupra publicului şi implicit a importanţei, dinspre ziarele grupărilor politice la marile ziare independente. Bacalbaşa explica această transformare: „Cât timp presa avea o mică răspândire ziarele nu se puteau susţine decât prin subvenţiile partizanilor şi ale partidelor politice. Ziarele partidelor erau cu puţine excepţiuni, cele care puteau trăi şi aveau cea mai mare înrâurire asupra publicului restrâns care citea. [...] Presa comercializându-se, prin marile tirajuri, influenţa asupra maselor a trecut la ziarele independente de partidele politice"[144].

Creşterea numărului ziarelor este un indicator al dezvoltării presei din România. În 1877 apăreau 50 de periodice, dintre care 10 cotidiene. De la 1900 până la Primul Război Mondial, numărul periodicelor a depăşit cifra de 2.000[145]. Doar în 1908 au circulat 589 de ziare şi reviste la care se adăugau alte 69 ale românilor din afara graniţelor României. Cele mai numeroase erau cele social-politice, 219, urmau cele economice – 91, enciclopedice – 37, medicale – 26, umoristice – 20, sportive – 15, militare – 11, pedagogice – 10. Majoritatea apăreau în Bucureşti – 250 de publicaţii, dintre care 17 erau ziare cotidiene. La Iaşi circulau 31 de ziare, la Craiova 30, iar la Galaţi tot 30[146].

Totuşi, aceste cifre ascund o realitate mai puţin plăcută. Multe publicaţii erau efemere, cu precădere cele social-politice. Partidele politice guvernamentale creau în oraşe două, trei ziare pentru apărarea intereselor, dar acestea erau ocazionale, de cele mai multe ori. Sistemul de abonamente funcţiona cu dificultate[147]. Ziarele erau trimise la adrese anume alese sau la întâmplare. Puţini dintre cei care primeau ziarul sau revista trimiteau banii la redacţie. Lipsa de solicitudine a cititorilor bogaţi şi sistemul defectuos de organizare al abonamentelor conduceau la efemeritatea multor publicaţii[148]. Aceeaşi autori iau în considerare un alt factor şi anume slaba consistenţă a ceea ce se poate numi opinie publică, a acelei pături intelectuale care făcea cultură la începutul secolului[149]. Cititorii erau puţini, îndeosebi în lumea oraşelor se citea. În sate doar învăţătorii, preoţii satelor sau funcţionarii Statului aveau asemenea preocupări[150]. Nu putem omite faptul că la 1899, cam 80% din populaţie era analfabetă. În timp ce în oraşe „doar" 50% erau analfabeţi, în mediul rural procentul urca până la 84%.

Relaţia presei cu publicul este abordată de mai mulţi autori de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Aurel Alexandrescu-Dorna, în studiul deja citat – *Presa şi propagarea crimei* (1899), se arăta revoltat că şi în presa românească „se scrie foarte mult despre bătăi, asasinate, fapte criminale, descrieri înspăimântător de amănunţite"[151]. El argumenta că prezentarea actelor de violenţă provoca o emoţie cititorului

---

[143] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 98.
[144] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 192.
[145] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 99.
[146] Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democraţia la români 1866-1938*, p. 190.
[147] *Ibidem,* p. 191.
[148] *Ibidem.*
[149] *Ibidem,* p. 192.
[150] *Ibidem.*
[151] Aurel Alexandrescu-Dorna, *op. cit.*, p. 8.

care ajunge să comită el însuşi astfel de acte. Presa ar avea o influenţă directă în propagarea crimei, Alexandrescu-Dorna vorbind de „o epidemie a crimei". Relaţia presei cu publicul este subiectul lucrării lui Tiberiu Constant, *Publicul și Pressa* (1913). Şi el scria despre „criminalitatea presei", despre infracţiunile descrise detaliat de ziare. Prin această propensiune pentru faptele criminale, presa declanşa, potrivit autorului, „curente de idei şi sentimente"[152]. Totuşi, se pare că publicul nu era atras doar de prezentarea detaliată a violenţei în ziare sau de stilul violent al articolelor. Conform lui Constantin Graur, „Adevărul" atrăgea cititorii nu prin stilul violent, ci prin chestiunile abordate în paginile ziarului[153].

La sfârşitul secolului existau şi ziare care reuşeau să se impună. Ziarele de mare tiraj, cotidienele de informaţie, aveau un preţ redus – 5 bani numărul. Acestea îşi formau un public, cititori fideli care cumpărau ziarul frecvent[154]. Impactul ziarelor devenise important la sfârşitul secolului, mai ales în oraşe. „Universul" lui Luigi Cazzavillan reuşea în decursul anului 1899 să crească tirajul ziarului până la 97.000 de exemplare ceea ce însemna un ziar la trei locuitori din Bucureşti[155].

În ciuda succesului marilor ziare de informaţie de la sfârşitul secolului, publicaţiile grupărilor politice reprezentau în continuare o parte semnificativă a presei din România. Pe lângă „Timpul", conservatorii mai aveau şi cotidianul „Epoca" din 1885. Directorul acestuia era Grigore Peucescu, iar redactor Barbu Ştefănescu Delavrancea[156]. Alexandru Vlahuţă a scris pentru acest ziar între anii 1885-1886, după care a trecut la „Lupta", făcând parte din redacţie în perioada 1886-1887[157]. Iniţiatorii ziarului „Epoca" au fost tinerii conservatori veniţi de la Paris şi care doreau o schimbare în presa din România. Obiectivul major al „Epocii" era atacarea guvernării liberale[158]. În 1889 ziarul a fuzionat cu „România liberă" şi a apărut „Constituţionalul". La rândul său, acesta s-a unit cu „Timpul" pentru a forma „Conservatorul" (1900-1914), unde a lucrat ca redactor-şef în 1912-1914, C. C. Bacalbaşa[159]. Alte ziare conservatoare apărute în această perioadă sunt: „La Roumanie" (1898), „Acţiunea conservatoare" (1906) sau „Ordinea" (1907)[160]. „Românul" a reprezentat după 1884 aripa radicală a Partidului Liberal sub conducerea lui Vintilă, fiul lui C. A. Rosetti. Alte ziare liberale erau „Voinţa naţională" (1884), „Democraţia" (1888), „Mişcarea" (1900)[161]. Facţiunea liberalilor adunaţi în jurul lui Dimitrie Brătianu au publicat în anii 1882-1891 ziarul „Naţiunea"[162]. Gheorghe Panu, a lansat, la Iaşi, în 1884, ziarul „liberal-opoziţionist", „Lupta". El a fost un jurnalist de excepţie al epocii sale. S-a aflat la conducerea „Luptei" până în 1892, după care a devenit

---

[152] Tiberiu Constant, *Publicul și Pressa,* Bucureşti, Tipografia „Progresul", 1913, p. 36.

[153] Constantin Graur, *Ceva despre „Adeverul" și „Dimineața"*, Bucureşti, Editura Adeverul, p. 10.

[154] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 100.

[155] Ioana Pârvulescu, *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale,* Bucureşti, Humanitas, 2011, p. 28.

[156] Barbu Ştefănescu Delavrancea a făcut parte doar pentru o scurtă perioadă din redacţia ziarului „Epoca", noiembrie 1885-ianuarie 1886. Tematica articolelor publicate, dar şi numărul lor redus par a indica faptul că Delavrancea nu era de acord cu linia ideologică a ziarului. Vezi Emilia St. Milicescu, studiu introductiv în Barbu Delavrancea, „Opere", vol I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, p. xxxix.

[157] Valeriu Râpeanu, *Alexandru Vlahuță și „Epoca" sa,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1966, p. 84.

[158] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 178.

[159]Vasile Păsăilă, *op. cit.*, pp. 103-104.

[160] *Ibidem,* p. 102.

[161] *Ibidem.*

[162] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 226.

directorul gazetei „Ziua" în 1896, publicând şi în „Liberalul", „Epoca", „Fântâna Blanduziei", „Epoca literară" sau în „L'Independence Roumaine"[163]. Panu a introdus articolul zilnic semnat în presa din România[164]. Atacurile sale violente împotriva lui Carol I l-au adus pe Panu în tribunal pentru a răspunde acuzaţiei de lezmajestate. El a fost condamnat la doi ani de închisoare, însă a fost graţiat de acelaşi Carol I. Totuşi, atât „Lupta", cât și „Epoca" n-au mai avut succes după căderea liberalilor din 1888. Bacalbaşa constata că deoarece le-a scăzut virulenţa atacurilor, succesul lor s-a diminuat[165].

În ultima parte a secolului au apărut şi publicaţii socialiste. La Iaşi, din 1881, sub îndrumarea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea a apărut „Contemporanul". Tot la Iaşi, din 1884, a intrat în circulaţie „Revista socială". „Drepturile Omului" (1885) a avut o existenţă efemeră. Din redacţia ziarului făceau parte Constantin C. Bacalbaşa, Constantin Mille sau Ion Nădejde. Chiar Bacalbaşa considera că „acest ziar care se zicea socialist, nu era de cât un ziar democrat fără doctrină"[166]. Acestora li se vor adăuga „Munca" (1890), „Lumea nouă" (1894), „România muncitoare" (1902), „Viitorul social" (1907)[167].

În 1888, la Bucureşti, Alexandru Beldiman a lansat a doua serie a ziarului „Adevărul". Acesta a avut o existenţă îndelungată, fiind publicat până în 1951. „Adevărul" atrăgea atenţia asupra problemelor societăţii româneşti, criticând abuzurile şi brutalităţile autorităţilor, precum și corupţia. De asemenea, milita pentru sufragiul universal și drepturile femeilor[168]. Această politică îl apropia de programul ziarelor socialiste. Chiar şi redactorii săi colaboraseră cu publicaţiile socialiste. Constantin Millea a devenit proprietarul ziarului din 1895, iar C. Bacalbaşa prim-redactor[169]. Alexandru Beldiman, fost Prefect al Poliţiei în timpul lui Cuza, a imprimat „Adevărului" o politică antidinastică. Deviza ziarului era: „Fereşte-te române de cui străin în casă"[170]. Prin atacurile sale violente, „Adevărul" a urmat linia inţiată de „Lupta" şi „Epoca"[171]. „Adevărul" a adus în prim-plan ancheta de presă prin care făcea publice cazurile de abuzuri sau corupţie. Totodată, ca celelalte ziare importante ale epocii a avut şi suplimente: „Adevărul literar" (1894-1895), „Adevărul ilustrat" (1895-1897), „Adevărul de Joi" (1898-1899), „Belgia Orientului" (1903-1907), „Pentru copii" (1903-1904)[172]. Pentru a face concurenţă ziarului rival „Universul", în 1904, „Adevărul" a lansat un supliment ce apărea de dimineaţă – „Adevărul de Dimineaţa", care va deveni până la sfârşitul anului „Dimineaţa"[173].

„Universul", fondat în 1884 de Luigi Cazzavillan, corespondent de război venit în România în 1877, a ajuns cel mai bogat şi mai răspândit ziar din România[174]. „Universul" a fost de la început un ziar de informaţii interne şi externe, fapte diverse, publicitate şi nu de politică. Această opţiune se datora fondatorului său care nu dorea „să iasă din cercul

---

163 Carmen Jumară, Dan Jumară, *Precuvântare,* în G. Panu, „Portrete şi tipuri parlamentare", Iaşi, Editura Alfa, 2001, p. 7.
164 Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 179.
165 *Ibidem.*
166 *Ibidem,* p. 176.
167 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 102.
168 *Ibidem,* p. 120.
169 *Ibidem.*
170 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 228.
171 Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 178.
172 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 121.
173 *Ibidem.*
174 Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 176.

restrâns al gazetei de informaţii”[175]. Lipsa de implicare politică a ziarului l-a făcut pe Take Ionescu să afirme că „Universul era organul laşităţii de cugetare”[176]. Lui Cazzavillan i se datora scăderea preţului ziarelor de la 10 bani la 5 bani, fapt care a contribuit la răspândirea ziarelor. Într-o perioadă în care ziarele aveau, de regulă, un tiraj de 5.000 de exemplare, „Universul” lui Cazzavillan a ajuns la 80.000[177]. Această publicaţie apărea de dimineaţă ceea ce îi conferea un alt avantaj faţă de celelalte care erau puse în vânzare după-amiaza. În primul său deceniu, ziarul s-a transformat într-un mare cotidian de informaţii şi opinie care aborda o tematică variată[178]. „Universul” a avut şi suplimente: „Ilustraţiunea română”, „Universul copiiilor”, „Universul literar”, „Universul ilustrat”, dar şi „Veselia” din 1891, cu ilustraţiile sale color[179].

Alături de ziarele de informaţii au apărut la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, periodice specializate pe anumite domenii sau categorii de public. Chestiunile economice apăreau, cu predilecţie, în „Economia naţională” (1885), „Agrarul” (1901), „Bursa” (1905)[180] sau în „Curierul Financiar” (1876) al lui Mina Minovici, multă vreme singurul ziar financiar[181]. Alte periodice aveau un caracter cultural precum: „Revista pentru istorie, arheologie şi filologie” (1882-1922) a lui Grigore Tocilescu, „Literatorul” (1880-1919), condusă de Alexandru Macedonski, „Viaţa” (1893-1896) lui Al. Vlahuţă, „Vatra” (1894-1896), la care au colaborat Slavici, Caragiale şi Coşbuc, „Viaţa românească” (1906-1946) sau „Semănătorul” (1901-1910)[182]. Publicaţii ca „Revista generală a învăţământului” (1905) sau „Revista armatei” (1883) au apărut, de asemenea, în această perioadă. Presa umoristică s-a bucurat şi la sfârşitul secolului de un succes notabil. Presa umoristică din România era, prin tradiţie, o presă politică[183]. Ziarele sau revistele ironizau politicienii, cu predilecţie. Pe lângă „Veselia”, deja menţionată, în rândul periodicelor umoristice mai pot fi amintite: „Bobârnacul” (1878), „Scaiul” (1882), „Ciulinul” (1883)[184], „Moftul Român” (1893), „Moş Teacă” (1895), „Calicul” (1881)[185], „Furnica” (1904). Aceasta din urmă s-a distins prin faptul că a renunţat să prezinte teme exclusiv politice într-o gazetă umoristică[186].

Majoritatea periodicele enumerate până acum erau publicate la Bucureşti. Numeroase ziare şi reviste apăreau şi la Iaşi. Presa din provincie era, în general, de importanţă redusă[187]. Dintr-o perspectivă cantitativă, la 1908, în Capitală apărea aproape jumătate din numărul total de periodice la nivel naţional. Următorul oraş ca număr de publicaţii era vechea capitală a Moldovei – Iaşiul, cu doar 31 de periodice. Totuşi, cu 50 de ani îna-

[175] *Ibidem,* p. 177.
[176] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 241.
[177] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 177.
[178] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 117.
[179] *Ibidem,* p. 118.
[180] *Ibidem,* p. 103.
[181] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 182.
[182] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 103.
[183] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 183.
[184] *Ibidem,* p. 184.
[185] Acestea trei – „Moftul Român”, „Moş Teacă” şi „Calicul”, sunt analizate în lucrarea lui Ion Gr. Cherciu, *Genuri şi specii publicistice în presa umoristică românească de la sfârşitul secolului al XIX-lea,* Focşani, Ramilcez Prod Com, 2000.
[186] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 185.
[187] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 269.

inte, în 1858, exista un echilibru între cele două capitale. La Bucureşti apăreau 13 ziare şi reviste, iar la Iaşi 12. În 1887 decalajul era deja evident. Dintre cele 188 de periodice naţionale, în Capitală circulau 84, iar la Iaşi 17[188]. Bacalbaşa menţiona câteva ziare din Iaşi pe lângă cele cunoscute: „Curierul" (1873) sau „Evenimentul" (1893) erau ziare ieşene[189]. La acestea s-ar mai putea adăuga „Opinia" (1897), care-l avea ca redactor-şef pe Ştefan Rodion sau ziarul liberal „Mişcarea". În 1910, A. C. Cuza a lansat gazeta săptămânală „Unirea"[190]. În Iaşi au apărut: ziarul umoristic „Perdaful" (1873) sau calendarul satiric „Calendarul lui Scaraoschi"[191]. „Liberalul" şi „Drapelul" ar putea fi adăugate ziarelor liberale ieşene[192]. Conservatorii nu aveau în oraş decât ziare efemere pe care le publicau în preajma alegerilor[193]. Tirajul era redus, incomparabil cu cel al marilor ziare din Capitală. Cotidianul „Jurnalul" (1894) avea un tiraj de 800 de exemplare în care erau incluşi abonaţii[194].

La Galaţi, apăreau, de asemenea, câteva periodice: „Vocea Covurluiului" (1873), „Galaţii noi"[195], dar şi „Sentinela Dunării" (1892)[196]. În apropiere, la Brăila, circula „Curierul Brăilei" (1899). Începuturile presei brăilene au fost identificate în 1839, anul în care a apărut „Mercur", jurnalul comercial al portului Brăilei. Următoarele ziare „Tromba mercantile" (1861) şi „Anunţătorul comerciale" (1865) aveau tot profil economic[197]. În Constanţa, „Steaua Dobrogei" (1879), „Gazeta Constanţei" (1882), „Farul Constanţei" (1890) şi „Dobrogea Jună" (1900) nu pot fi omise[198]. „Semănătorul" (1870), „Paloda" (1881), „Legalitatea" (1882), „Tutova" (1883) sunt printre primele ziare din Bârlad[199]. La Buzău apăruse încă din 1839 prima gazetă religioasă din ţară – „Vestitorul bisericesc". În 1865 a intrat în circulaţie „diaru politicu" – „Clopotulu", urmat de „Independenţa română" (1870). Spre sfârşitul secolului, la Buzău a fost lansată „Gazeta Buzăului" (1884)[200]. În Focşani, primele publicaţii au fost Gazeta de Focşani (1865), „Imparţialul" (1867), „Satyrul" (1867), „Dreptatea" (1871)[201]. În Râmnicu-Vâlcea existau, de asemenea, periodice din a doua jumătate a secolului: „Adevărul Vâlcei" (1887), ziar naţional-liberal, „Buciumul Vâlcei" (1885) sau „Gazeta Vâlcei" (1882)[202]. În Craiova, primul periodic, publicat în 1838, a fost revista săptămânală „Mozaicul"[203]. În timpul Re-

---

188 Pimen Constantinescu, *Istoricul presei focşănene,* Focşani, Tipografia Gh. D. Mircea, 1931, p. 3.
189 Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 187.
190 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 269.
191 Ion Dafin, *Iaşul cultural şi social,* Vol I, Iaşi, Viaţa Românească, 1928, p. 59.
192 *Ibidem,* p. 60.
193 *Ibidem,* p. 72.
194 Rudolf Şuţu, *op. cit.*, p. 129.
195 Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 269.
196 Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 85.
197 S. Semilian, *Istoricul presei brăilene dela 1839 până la 1926,* Brăila, Editura Tipografiei, „Moderna", 1927, pp. 12-13.
198 Dumitru Constantin Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa Dobrogeană 1879-1980,* Constanţa, Biblioteca judeţeană Constanţa, 1985, p. 376.
199 Ion N. Oprea, *Mari personalităţi ale culturii române într-o istorie a presei bârlădene 1870-2003,* Iaşi, Tipografia Moldova, 2004, p. 299.
200 Viorel Frîncu, *Istoria presei buzoiene şi râmnicene în date (1839-2008),* Buzău, Editgraph, 2009, pp. 13-14.
201 Pimen Constantinescu, *Istoricul presei focşănene,* p. 6.
202 Petre Petria, *Pagini din istoria presei scrise vâlcene,* Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2001, pp. 10, 23, 86.
203 Gheorghe Părnuţă, Nicolae Andrei, *Istoria cărţii, presei şi tiparului din Oltenia,* Craiova, Scrisul Românesc, 1994, p. 207.

voluţiei de la 1848 a circulat „Naţionalul" (1848)[204]. În deceniul următor au apărut „Jurnalul Craiovei" (1854) şi „Vocea Oltului" (1857)[205]. În a doua jumătate a secolului numărul periodicelor publicate în judeţul Dolj a crescut. În perioada 1860-1870 au apărut 24 de periodice, în intervalul 1870-1880, 51, iar între 1880 şi 1890, 113[206]. La Târgovişte circulau „Armonia" (1881) şi „Viitorul" (1888)[207]. În Ploieşti exista „Curierul de Ploieşti" (1881), dar şi „Ploieştii" (1905)[208].

Pe lângă aceste periodice, în România au circulat şi publicaţii în alte limbi decât româna. Minorităţile de pe teritoriul României şi-au publicat ziare şi/sau reviste şi în limba română. Bacalbaşa menţiona câteva ziare în limba franceză. În 1870 şi 1877, profesorul Ulysse de Marsillac a fost proprietarul ziarului „Le Journal de Bucarest". Acesta ar fi iniţiat rubrica cronicilor mondene, tradiţie preluată de un alt ziar în limba franceză „L'Indépendance Roumaine" (1877)[209]. Un alt francez, Emile Galli, a fondat, în 1877, ziarul „L'Orient"[210]. Sigur, putem lua în calcul şi ziarul lansat de Potemkin la Iaşi în 1790, publicat tot în franceză. Comunitatea grecilor din România a făcut să apară, de asemenea, câteva periodice. Primul ziar grecesc, editat la Bucureşti, ar fi fost „Zefirul Istrului" (1841), ziar politico-comercial-literar[211]. Tot la Bucureşti, în 1848, a circulat „Vestitorul Valahiei"[212]. Alte periodice în limba greacă au fost: „Monitorul grec al Valahiei" (1849), „Spectatorul" (1860), „Iris" (1865), „Confuzia" (1874), „Almanahul Eladei" (1885), „Almanahul grecilor" (1887), „Istros" (1887), „Patria" (1890), „Elinul" (1888)[213]. Pe parcursul secolului al XIX-lea, în România au apărut 31 de periodice în limba greacă, multe în Bucureşti, dar şi în alte oraşe locuite de greci, precum Brăila[214]. Evreii de pe teritoriul României au lansat şi ei o serie de periodice, „Israelitul Român" (1857) a fost probabil primul[215]. I-au urmat „Timpul" (1859), „Gazeta Română Evreiască" (1859), „Timpul" (1872)[216]. Pe lângă aceste periodice bilingve, tipărite în română şi în ebraică, comunitatea evreilor din România a mai publicat şi ziare în română şi în franceză. „Vocea Apărătorului" (1872), „Presentul" (1876), „Fraternitatea" (1879), „Egalitatea" (1890) erau ziare evreieşti care apăreau însă în limba română[217]. De altfel, „Egalitatea" a fost principalul ziar evreiesc în următoarele cinci decenii, fiind suprimat în 1940[218]. Turcii din Dobrogea au publicat „Gazeta Dobrogei" (1888)[219]. Ziare precum „Vocea Naţiunii" (1898) sau „Dobrogea" (1901) au fost suprimate de guvernul român la solicitarea autorităţilor din Imperiul Otoman[220].

---

[204] *Ibidem,* p. 215.
[205] *Ibidem,* p. 220.
[206] *Ibidem,* p. 237.
[207] Ion Iliescu, *op. cit.*, p. 85.
[208] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, pp. 169, 497.
[209] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 174.
[210] *Ibidem,* p. 173.
[211] Olga Cicanci, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, Editura Omonia, 1995, p. 14.
[212] *Ibidem,* p. 15.
[213] *Ibidem,* p. 157.
[214] *Ibidem,* p. 19.
[215] S. Podoleanu, *Istoria presei evreieşti din România,* Vol I, Bucureşti, Editura „Bibliografia", 1938, p. 13.
[216] *Ibidem,* pp. 31-57.
[217] *Ibidem,* pp. 63-69.
[218] Hary Kuller, *Presa evreiască bucureşteană 1857-1994*, Bucureşti, Editura Hasefer, 1996, pp. 52-53.
[219] Victor Vişinescu, *op. cit.*, p. 108.
[220] *Ibidem,* p. 109.

Scrierea în limba română se transformase de-a lungul secolului. În primele decenii se foloseau caractere chirilice, apoi semi-chirilice sau mixte, pentru ca din anii 1860 să fie adoptată scrierea cu caractere latine. Mai ales până spre 1880, în limba din periodicele româneşti, se observă atât unele fonetisme regionale – munteneşti şi moldoveneşti, cât şi tendinţe de reformare a acesteia[221]. În primele două decenii după 1860, se manifesta influenţa italiană asupra unor ziare ca „Românul” lui C. A. Rosetti, care se considera moştenitorul tradiţiilor de la 1848[222]. În paginile „Românului” puteau fi întâlnite cuvinte în forma: „anesare”, estreme”, „complesse”, „esterioare”, „esperienţă”. În alte situaţii, în acelaşi ziar apar efectele purismului latinist: „iustiţia”, „cronica iudiciară”, „maioritatea”[223]. Eminescu, în special, a criticat astfel de tendinţe existente în presa epocii. Persistau în limba presei unele arhaisme morfologice precum utilizarea singularului în locul pluralului pentru numele de popoare, poziţionarea articolelor în spatele numelor proprii – „Kreţulescu-lui”, apariţia formei articulate „carele” – „în carele ei ţineau cu sfinţenie”[224]. Adaptarea neologismelor se făcea, în cazul unor cuvinte, prin adăugarea unui „e” final, ca în italiană: „autore”, „directore”, „profesore”, „centrale”, naşionale”, „naturale”[225]. Frecvente erau şi cuvintele care preluau sufixele „iune” sau „mente”[226]. Cu excepţia câtorva ziare precum „Timpul”, periodicele epocii conţineau greşeli sau elemente bizare de ortografie. În „Românul”, de exemplu, „o” era scris „uo”[227]. Junimiştii selectau chiar mostre de greşeli din presa autohtonă pe care le prezentau la şedinţele lor[228]. Fără a ne fi propus să tratăm detaliat această chestiune, am expus doar câteva consideraţii de ordin lingvistic privitoare la presa vremii. Într-o anumită măsură tendinţele reformatoare reflectă dinamismul acestui domeniu.

Sfârşitul secolului al XIX-lea a adus supremaţia marilor cotidiene. Subtilităţile lingvistice erau puţin importante dacă ziarul avea profit. La 1914, „Adevărul” şi „Dimineaţa” au încasat din vânzările zilnice în jur de 1.500.000 de lei[229]. Acest fapt nu se datora creşterii abonamentelor. De fapt, proporţia venitului din abonamente, raportat la câştigul total, a scăzut de la 22,8% în 1904, la 5,8% în 1914[230]. Cauzele care au dus la profituri ca cele înregistrate de „Adevărul” sau „Universul” sunt multiple. Introducerea noilor tehnologii, ieftinirea preţului hârtiei au permis creşterea tirajului, existenţa agenţiilor de presă, dar şi a corespondenţilor au facilitat accesul la informaţii. Publicitatea aducea, de asemenea, venituri consistente ziarelor. Aceste venituri au permis ziarelor mai importante să se mute în sedii noi numite „uneori pe drept, alteori exagerând, palate” de către cititorii lor[231].

Nevoia ziarelor de informaţii a dus la angajarea a tot mai mulţi corespondenţi. Ziarele „Adevărul” şi „Dimineaţa” aveau la 1907, în ţară şi în străinătate 47 de corespondenţi[232]. Cazzavillan dăduse o „lovitură de maestru”, ca să-l cităm pe Bacalbaşa, când îşi asigurase

---

221 Alexandru Andriescu, *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea,* Iaşi, Editura Junimea, 1979, p. 133.
222 *Ibidem,* pp. 141-142.
223 *Ibidem,* pp. 142-143.
224 *Ibidem,* p. 145.
225 *Ibidem,* p. 147.
226 *Ibidem,* p. 148.
227 Ioana Pârvulescu, *op. cit.*, p. 46.
228 *Ibidem,* p. 47.
229 Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 125.
230 Ioan Scurtu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 192.
231 Marian Petcu, *Palatele Presei Române,* în „Revista Română de Istoria Presei”, An I, Nr. I, 2007, p. 23.
232 Ioan Scurtu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 193.

serviciile unui corespondent de la Paris, care să transmită detaliile procesului Dreyfus[233]. Ziarele apelau şi la serviciile unor agenţii de presă pentru a avea acces la informaţii. Primele linii telegrafice au fost construite pe teritoriul României în 1854, în timpul Războiului din Crimeea pentru a uşura circulaţia rapidă a informaţiilor între aliaţi[234]. Sistemul de linii de telegraf a fost pus sub autoritatea responsabililor români. În 1877 a fost creată la Bucureşti o filială a agenţiei franceze Havas, sub numele Agenţia Havas a României. Aceasta era plătită pentru a oferi informaţii autorităţilor[235]. Statul şi-a creat apoi o agenţie proprie în 1889, Agenţia telegrafică română, în colaborare cu cea austriacă. Existau nemulţumiri legate de această colaborare pentru că ştirile soseau cu întârziere sau erau inutile[236]. De fapt, se pare că pentru presa din România şi colaborarea cu agenţia Havas lăsa de dorit, în unele situaţii. Pe durata Războiului de Independenţă, ziarul „Românul" arăta că agenţia Havas prezenta părtinitor confruntările[237].

Capacitatea de a publica informaţiile obţinute de la corespondenţi sau de la agenţiile de presă în cât mai multe numere ilustrate cu imagini de calitate reprezenta un avantaj cert pentru orice ziar. În anii de dinaintea Războiului de Independenţă, în Bucureşti existau 14 tipografii, dar numărul acestora a ajuns la 54 în 1909[238]. La aceeaşi dată, în Iaşi funcţionau 10, la Buzău 5, la Craiova 8, la Brăila 9, la Galaţi 10, la Ploieşti 7 şi la Bacău 5[239]. La mijlocul secolului al XIX-lea, în tehnica imprimării se utilizau prese metalice acţionate manual. În 1864, imprimeriile Statului au fost dotate cu maşini de imprimat şi turnat litere acţionate de motoare, iar în 1877, tipografia Socec a realizat primele clişee zincografice alb-negru, înlocuind procedeul xilografic folosit până atunci[240]. „Universul" a fost unul dintre ziarele care au implementat rapid inovaţiile tehnice. În 1890 a fost adusă o rotativă cu o capacitate de 15.000 de exemplare pe oră. Maşinile plane de tipărit ca acelea pe care ziarul le folosea în 1884, aveau o capacitate de doar 600 de exemplare pe oră[241]. În 1903, „Universul", difuza în numărul său din 20 martie, prin gravare, fotografia care înfăţişa hora aromânilor din Avdella, iar pe 2 februarie 1909 publica prima fotografie reprodusă zincografic[242]. Ziarele au preluat şi o invenţie recentă – telefonul. De asemenea, sistemul de distribuire a presei folosea serviciul de poştă şi calea ferată. „Adevărul" avea 500 de vânzători în Capitală şi 1.000 în ţară care puneau la dispoziţia publicului acest cotidian[243].

Pe lângă progresele tehnice şi accesul la informaţii, succesul marilor ziare de la sfârşitul secolului s-a datorat şi modalităţilor variate de prezentare a ştirilor. Am menţionat deja ziarul „L'Indépendance Roumaine" care a introdus rubrica reportajului din lumea mondenă publicat de Mişu Văcărescu sub pseudonimul Claymoor. Ziarele de

---

[233] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 177.
[234] Carmen Ionescu, *Agenţiile de presă din România 1889-1989,* Bucureşti, Editura Tritonic, 2001, p. 28.
[235] *Ibidem,* p. 30.
[236] *Ibidem,* pp. 32-33.
[237] Florica Vrânceanu, *Un secol de agenţii de presă româneşti (1889-1898),* Piteşti, Paralela 45, 2000, p. 20.
[238] Dimitrie C. Ionescu, *Un mic istoric asupra tipografiilor din România,* Bucureşti, Editura „Sindicatul Patronilor din Artele Grafice", 1943, p. 76.
[239] *Ibidem,* pp. 77-81.
[240] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 130.
[241] *Ibidem,* p. 131.
[242] Constantin Săvulescu, E. Fiap, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România în perioada 1834-1916*, Biblioteca asociaţiei artiştilor fotografi, Bucureşti, 1985, p. 50.
[243] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 132.

informaţii ca „Adevărul” sau „Universul” au introdus rubricile permanente care se ocupau de chestiunile de mare interes[244]. Vasile Păsăilă cita exemplul rubricii „politica externă” care a apărut în „Universul” din 1899. Deseori, autorii rubricilor atrăgeau cititorii prin stilul lor de a reda evenimentele. În paginile „Adevărului”, Emil D. Fagure se ocupa de cronica dramatică, B. Brănişteanu de cronica artistică, Iosif Nădejde de cronica literară, Albert Honigman de reportajul politic, iar Jiquidi și Iser asigurau caricatura[245].

Pe lângă redactori, colaboratori şi corespondenţi, ziarele aveau şi reporteri. La începutul secolului XX, reporterii formau, de regulă, jumătate din personalul ziarelor[246]. Aceştia îşi luau informaţiile de la diferite ministere, din tribunale sau de la Poliţie, în funcţie de profilul fiecăruia[247]. N. Baboeanu, de exemplu, se specializase pe cronicile anchetelor sanitare din Capitală. El descria mizeria din Bucureşti în articolele sale[248]. În cazul unei întâmplări spectaculoase care se petrecea în provincie, ziarele mari trimiteau corespondenţi speciali[249]. În ciuda sau poate tocmai datorită surselor de informaţii variate ale ziarelor, nu de puţine ori, ştirile erau doar zvonuri dezminţite în zilele sau săptămânile următoare. Oricum, impresia lăsată cititorilor rămânea, chiar dacă ştirea era infirmată[250]. „Universul” publicase în luna iunie 1890, sub titlul „O crimă îngrozitoare”, informaţii legate de o crimă de la Galaţi, preluate de la un ziar local. Se scria cum un bărbat îşi ucisese soţia cu un cuţit şi o decapitase. Ştirea se dovedise falsă, trimișii „Universului” arătând ulterior că soţul îşi dusese soţia la spital, aceasta fiind uşor rănită la gât şi având probleme psihice – „suferea puţin de nebunie”[251]. Nicolae Iorga relata despre superficialitatea din presa românească la sfârşitul secolului al XIX-lea. El menţiona, pe lângă alte practici dezonorante şi pe aceea a falşilor corespondenţi care scriau din Petersburg, Viena sau Atena lucruri care semănau cu relatările din ziarele din Europa Occidentală sau Centrală[252].

Secţiunea „faptelor diverse”, care descria fapte imprevizibile şi neobişnuite capta de multe ori atenţia cititorilor. Marian Petcu a identificat această rubrică şi la primele periodice româneşti „Curierul românesc” şi „Albina românească”[253]. „Universul” este ziarul care a contribuit decisiv la afirmarea „faptelor diverse” în presa din România[254]. Autorii acestor rubrici nu-şi dezvăluiau identitatea, ci foloseau pseudonime sau nu-şi semnau articolele. În „Universul” unii din autori apelau la formule neutre de genul „reporter” sau „corespondent”, dar şi la pseudonime precum „Brutus”. În multe situaţii[255], autorii nu foloseau nicio formulă. Alţii semnau cu pseudonime menite a sugera o anumită atitudine

---

[244] *Ibidem,* p. 127.
[245] *Ibidem.*
[246] Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* p. 128.
[247] *Ibidem.*
[248] Acestea au fost adunate în volumul N. Baboeanu, *Dedesubturi...Cronici de literatură socială și de politică comunală,* Bucureşti, Tipografia cooperativă „Poporul”, 1910.
[249] *Ibidem.*
[250] Ioana Pârvulescu, *op. cit.*, p. 38.
[251] „Universul”, anul XVI, nr. 169, 1/12 iulie 1898, p. 2.
[252] Nicolae Iorga, *Opinii sincere şi pernicioase ale unui rău patriot,* traducere, introducere şi note Andrei Pippidi, Bucureşti, Humanitas, 2008, pp. 149-150.
[253] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului și a publicității în România,* Iaşi, Polirom, 2007, p. 48-49.
[254] *Ibidem,* p. 54.
[255] În cele mai multe numere din ziarul „Românul” în anii 1880, autorii articolelor de „fapte diverse” nu folosesc nicio formulă pentru a se semna.

sau abilităţi speciale, precum „Nea Vede" sau „Aflătot" din „Timpul" la începutul ultimului deceniului din secolul al XIX-lea. În alte situaţii, autorii utilizau nume relevante pentru întâmplarea descrisă. În „Adevărul"[256], autorul unui articol care descria ancheta unei crime semna „Jus", dorind să amintească de justiţie.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea ziariştii au devenit o categorie profesională distinctă. În perioada de începuturi, cei care publicau în ziare erau jurnalişti amatori. Aceştia au fost treptat înlocuiţi în a doua parte de secolului de ziarişii profesionişti[257]. Au fost create şi asociaţii ale ziariştilor. În noiembrie 1871 s-a desfăşurat primul congres al presei din România la care au participat 13 ziarişti. Printre participanţi se regăseau: Cezar Bolliac („Trompetta Carpaţilorŭ"), Emil Costinescu („Românul") , N. T. Orăşanu („Daracul") , G. Dem. Teodorescu („Ghimpele"), Al. D. Holban („Uniunea Liberală" – Iaşi)[258]. La acel moment ziarele nu deveniseră afaceri prospere, iar ziariştii profesionişti erau puţini. Ziarele reprezentau, de obicei, grupările politice. În 1883 a fost înfiinţată şi o asociaţie a ziariştilor – „Societatea Ziariştilor". Constantin Bacalbaşa a descris dezbaterile legate de alegerea preşedintelui acestei asociaţii. Participanţii s-au grupate în două tabere care-i susţineau pe C. A. Rosetti sau pe B. P. Haşdeu. Ultimul a fost ales, dar şi-a dat demisia şi Rosetti a devenit preşedinte, deţinând funcţia până la moartea sa, în 1885[259]. Ceva mai târziu, în 1888, a fost înfiinţată, la iniţiativa lui Dumitru Laurian, „Societatea Presei". La sfârşitul secolului, în 1897, Laurian a fost reales preşedinte, iar C. Bacalbaşa vicepreşedinte al „Societăţii Presei"[260]. În 1900 a fost organizat „Sindicatul Ziariştilor din Bucureşti". Printre proiectele acestuia se preconiza şi crearea unei Case de ajutor şi pensii pentru membrii sindicatului[261], idee pentru care militase şi Mina Minovici cu două decenii înainte.

Nu de puţine ori, jurnaliştii sau reprezentanţii ziarelor au fost implicaţi, ca victime sau ca răufăcători, în cazuri de violenţe care au dus chiar la decese, escrocherii sau şantaje. Marian Petcu se ocupă de acest aspect al relaţiei dintre presă şi criminalitate în *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România* (2007). Pornind de la conflicte ideologice sau confruntări verbale, jurnaliştii ajungeau uneori să se dueleze cu spada sau cu pistolul[262]. Grigore Ventura de la „L'Indépendance Roumaine" şi ziaristul Popescu de la „Telegraful" s-au luptat cu săbiile la 22 august 1884. Constantin Bacalbaşa menţiona duelul cu spada dintre Barbu Delavrancea de la „Epoca" şi Alexandru Djuvara de la „L'Étoile Roumaine"[263]. În 1887, Nicolae Xenopol, directorul oficiosului liberal „Voinţa naţională" a fost atacat de Alexandru Balş şi Nicolae Filipescu, ambii de la „Epoca". Xenopol s-a apărat cu revolverul, însă gloanţele s-ar fi oprit în haina lui Balş[264]. În acelaşi an, Nicolae Xenopol s-a duelat cu Constantin Bacalbaşa, de la „Lupta". Duelul a încetat când directorul „Voinţei naţionale" a fost rănit la un deget[265].

---

[256] „Adevĕrul", anul III, nr . 606, 2 septembrie 1890, p. 1.
[257] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 133.
[258] *Ibidem,* p. 134.
[259] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* pp. 178-179.
[260] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 135.
[261] *Ibidem.*
[262] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România,* p. 13.
[263] *Ibidem.*
[264] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* vol II, p. 41.
[265] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România,* p. 14.

Uneori se ajungea la incidente grave. În articolul „Deux politique", publicat în numărul din 27 noiembrie 1897 al ziarului „L'Indépendance Roumaine", George Emanoil Lahovari, proprietar şi director al publicaţiei amintite, îl ataca dur pe Nicolae Filipescu. Ultimul l-a provocat la duel pe Lahovari, rănindu-l mortal pe acesta la 29 noiembrie. Nicolae Filipescu a fost condamnat la şase luni de închisoare corecţională[266]. Nu era ultimul duel cu consecinţe grave. În 1904, în urma unei confruntări cu pistolul, Spiru Prasin, prim-redactor al ziarului ieşean „Evenimentul" a fost ucis de ziaristul V. Finkelstein-Scânteie[267].

Articolele publicate în paginile ziarelor puteau să aducă neplăceri jurnaliştilor. Duelul reprezintă o formă extremă de violenţă. Ziariştii erau şi victime ale bătăilor şi/sau ameninţărilor. În 1893, după ce Beldiman publicase un articol în care îl acuza pe prinţul Ferdinand că ar fi lovit un soldat, un grup de ofiţeri a devastat redacţia „Adevărului", aplicând şi o corecţie fizică proprietarului ziarului[268]. La începutul secolului, în 1902, prim-redactorul ziarului „Galaţii" ar fi fost atacat de un individ mascat. Periodicul scosese la iveală abuzurile poliţiei locale şi se credea că poliţiştii nu erau străini de acest atac[269]. Folosirea violenţei fizice împotriva jurnaliştilor nu era un fenomen întâlnit doar la sfârşitul secolului. Ziarul „Moldova" al lui T. Boldur-Lăţescu lansase un ziar antidinastic şi separatist la Iaşi, în 1866. Ca urmare a atacurilor sale la adresa lui Carol I, mai mulţi ofiţeri l-au bătut pe Boldur-Lăţescu în iarna 1867/1868[270]. În 1886, bătăuși politici au devastat redacţia ziarului „Epoca"[271].

Marian Petcu consideră că evoluţia presei româneşti a fost marcată de atâtea cazuri de şantaj sau escrocare, încât s-ar putea crede că „şantajul ar fi constitutiv profesiei de jurnalist"[272]. În mai multe rânduri, anumiţi indivizi îşi arogau calitatea de reprezentanţi ai ziarelor şi încasau de la cititori banii pentru abonamente. Ziarele „Lupta" şi „România liberă" îşi avertizau cititorii în 1887, respectiv în 1888, să nu cadă victime acestor escrocherii[273]. Abonaţii din provincie ai „Adevărului" au fost înşelaţi în acest mod în 1905[274]. Deseori, falşii ziarişti încercau să-i şantajeze. La Focşani, în 1894, curtea cu juraţi l-a condamnat pe un anume Dănălache care înfiinţase revista „Luceafărul" pentru a şantaja[275]. În 1910 a fost condamnat pentru şantaj Alexandru Klein care pretindea că este ziarist şi urma să publice informaţii compromiţătoare[276].

---

[266] Afacerea este prezentată detaliat în Doru Dumitrescu, *Nicolae Filipescu: un destin, o epocă,* teză de doctorat, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2009, pp. 50-52.
[267] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului și a publicității în România,* p. 15.
[268] *Ibidem,* p. 17.
[269] *Ibidem.*
[270] Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe,* Bucureşti, Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol", 1927, p. 30.
[271] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice,* Vol II (1881-1886), introducere şi note I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec& Co., 1937, p. 356.
[272] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului și a publicității în România,* p. 23.
[273] *Ibidem,* p. 24.
[274] *Ibidem,* p. 25.
[275] *Ibidem,* p. 24.
[276] *Ibidem.*

III. 3 Ziare şi ziarişti

Paginile anterioare au oferit o imagine de ansamblu a presei din România în perioada 1850-1916. Pe lângă numeroasele publicaţii efemere şi lipsite de valoare au existat şi ziare care au circulat câteva decenii şi au avut capacitatea de a-şi forma şi influenţa cititorii. În spatele unor publicaţii ca „Românul", „Timpul", „Universul" sau „Adevărul" au stat oameni extraordinari – redactori, directori sau fondatori de ziare, care au ştiut, într-adevăr, să facă din presă o a patra putere. De fapt, în România, cu excepţia periodicelor partidelor politice, directorii erau şi proprietarii ziarelor[277].

Un astfel de director-proprietar a fost C. A. Rosetti (1816-1885), fondatorul „Românului". El şi-a început activitatea publicistică încă de la jumătatea secolului al XIX-lea. La 12 iunie 1848 a întemeiat, împreună cu Winterhalder, efemera publicaţie „Pruncul român"[278]. După reprimarea revoluţiei, s-a refugiat la Paris şi apoi la Bruxelles, unde, împreună cu I. C. Brătianu şi Cezar Bolliac, a scos ziarul „Republica Română"[279]. Reîntors în ţară, el a lansat „Românul" la 9/21 august 1857. Ziarul a circulat între anii 1857-1864, martie-aprilie 1865 şi 1866-1905. Se poate spune că Rosetti a fost un individ precoce. El avea încă din 1845 o tipografie împreună cu Winterhalder, iar din 1839 deţinea şi o librărie[280]. Pe durata revoluţiei el fusese Prefectul Capitalei. De altfel, pe parcursul vieţii a mai deţinut câteva funcţii: director al Teatrului Naţional din 1859, Ministru al Instrucţiunii Publice şi Cultelor în 1860 şi 1866, Preşedinte al Adunării Deputaţilor din 1876, peste doi ani Ministru de Interne şi din 1881, tot Ministru de Interne. Din tipografia lui Rosetti au ieşit şi alte periodice precum „Traian" (1859), „Ţânţarul" (1859), „Românul de Duminecă" (ce înlocuia „Românul" suspendat la 26 iulie 1864), „Reforma" (1864), „Constituţiunea" (1864), „Mama şi Copilul" (1865) – ziarul soţiei sale, Maria[281], „Revista Dunării" (1865), „Asmodeu" (1869)[282]. Rosetti a susţinut alegerea lui Cuza, însă nu va ezita să-l critice în ziarele sale. Aceste atacuri au condus la suprimări succesive ale publicaţiilor lui Rosetti. El a dezaprobat, printre altele, alegerea lui Cuza de a încredinţa primul guvern unificat, în 1862, conservatorilor. În „Românul" a fost publicată fabula *Satul fără câini* care critica poziţia domnitorului[283] în această chestiune. Faţă de Carol I, Rosetti, un republican convins, avea o atitudine rezervată. De asemenea, el nu a ezitat să-şi afirme regretul că Al. I. Cuza a fost înlocuit de un rege străin[284]. În viziunea lui Rosetti, presa era a patra putere a unui stat pentru că susţinea două concepte – Naţionalitatea şi Libertatea. Această concepţie apare în discursurile din 1881 care sărbătoreau lansarea ziarului „Românul". „Presa trebuie să fie a patra putere a unui

---

[277] Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* p. 127.
[278] Radu Pantazi, *C. A. Rosetti. Gînditorul. Omul,* Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 15.
[279] G. Caliga, *Almanahul Dicţionar al presei din România şi a celei româneşti de pretutindeni,* Bucureşti, Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol", 1926, p. 103.
[280] Petre P. Paulini, *C. A. Rosetti ca tipograf: omagiu din partea institutului de arte grafice „Carol Göbl" cu ocasiune desvelirii monumentului seu,* Bucuresci, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1903, p. 9.
[281] Maria Rosetti (1819-1893) poate fi considerată prima ziaristă din România. Din 1857 ea a colaborat, ca redactor, la diferite ziare şi almanahuri, în special la „Românul". Vezi Marian Petcu, *Jurnaliste şi publiciste uitate,* în „Jurnalism şi comunicare", anul I, Nr. 2-3, 2006, p. 128.
[282] Petre P. Paulini, *C. A. Rosetti ca tipograf: omagiu din partea institutului de arte grafice „Carol Göbl" cu ocasiune desvelirii monumentului seu,* p. 38.
[283] Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 33.
[284] *Ibidem,* p. 43.

Stat civilisat şi liber. Presa însă pentru ca să fie a patra putere a unui Stat liber, trebuie ca redactorii iei, când iau condeiul să fie sacerdoţi, mă serv cu acest cuvânt căci este cel mai propriu; diariştii sunt preoţii cari servesc la altarul acelei deităţi ce se numesce Naţionalitate şi Libertate, d'aceia presa este a patra putere a unui Stat"[285]. „Libertatea" şi „Patria" erau concepte esenţiale pentru Rosetti şi când a lansat „Românul". Articolul-program din primul număr al ziarului discuta pe larg despre cele două noţiuni[286]. Libertatea presei este una dintre ideile pentru care Rosetti milita de la începuturile activităţii sale publicistice. În 1859, în „Românul", articolul intitulat „Libertatea Tiparului" revendica libertatea absolută a tiparului[287].

Unul din colaboratorii săi la „Românul" a fost C. D. Aricescu (1823-1886). Acesta scrisese şi pentru alte ziare din epocă: „Reforma", „Dâmboviţa", „Naţionalul"[288]. În 1860, el l-a înlocuit ca redactor al „Românului" pe C. A. Rosetti, devenit ministru. Văzând „nesinceritatea falşilor liberali", s-a retras de la „Românul" şi a colaborat în 1863 la „Buciumul" lui Cezar Bolliac. Colaborarea cu Bolliac a continuat până în 1872, la noul ziar al acestuia, „Trompeta Carpaţilor". Între 1870 şi 1876, Aricescu a fost colaborator al ziarului „Pressa"[289].

Din aceeaşi generaţie cu C. A. Rosetti şi C. D. Aricescu făcea parte şi Cezar Bolliac (1813-1880). La doar 23 de ani, în 1836, el a lansat ziarul „Curiosul", suprimat de la al treilea număr[290]. În exil, în 1849, la Braşov el a publicat „Expatriatul Român", iar în 1857, la Paris, ziarul „Buciumul", în care milita pentru unificarea Moldovei cu Ţara Românească şi aducerea unui domnitor străin[291]. Acest program era uşor de identificat în subtitlul periodicului – „Autonomia, unirea şi principe străin"[292]. În articolul „Actualitatea" din acest ziar, Bolliac aborda problema principelui străin şi arăta cum această opţiune ar fi fost susţinută de Marile Puteri pentru păstrarea echilibrului european[293]. Reîntors în ţară, el a scris pentru ziarele „Naţionalul" şi „Dâmboviţa".

În 1862 şi-a cumpărat o tipografie şi a scos a doua serie a ziarului „Buciumul" (1862-1864) – „diaru politicu, litterariu şi commercialu". Bolliac a ajuns la tribunal, sub acuzaţia că primul număr al ziarului n-ar fi avut acceptul autorităţilor. El a fost condamnat la opt luni de închisoare şi 1.500 de lei amendă. Totuşi, pentru că procurorul Blaremberg și fratele său se năpustiseră asupra lui Bolliac și îl loviseră în tribunal, ziaristul i-a provocat la duel. Bolliac şi fratele său vitreg, Alex. Peretz, i-au rănit în duel pe fraţii Blaremberg[294]. „Buciumul" a fost suprimat la 5 decembrie 1864, fiind înlocuit de „Trompetta Carpaţilorŭ" (1865 - 1877). După detronarea lui Cuza, atitudinea critică a lui Bolliac în privinţa lui Carol I este uşor de reperat în paginile ziarului. De altfel, Bolliac s-a

---

[285] *Banchetul oferit lui C.A.Rosetti cu ocasiunea aniversării a XXV-a a fondării „Românului" la 27 septembrie 1881,* Bucuresci, Tipografia „Românul", 1881, p. 102.
[286] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, pp. 626-629.
[287] Radu Pantazi, *op. cit.*, p. 278.
[288] C. D. Aricescu, *Scrieri alese,* ediţie îngrijită de Dan Simionescu şi Petre Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1982, p. 306.
[289] *Ibidem,* p. 308.
[290] G. Caliga, *op. cit.*, p. 69.
[291] *Ibidem.*
[292] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 77.
[293] Tudor Şoimaru, *Cezar Bolliac,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1962, p. 311.
[294] *Ibidem,* pp. 328-329.

aflat printre manifestanţii care au atacat sala Slătineanu în 1871, când germanii din Bucureşti sărbătoreau ziua împăratului Wilhelm I[295].

În paginile ziarului „Trompetta Carpaţilorŭ", Bolliac va lua poziţie împotriva abuzurilor autorităţilor. Această atitudine apare şi într-un moment controversat. În noiembrie 1872, Ionel Isvoranu, împreună cu câţiva amici, a întrerupt, în repetate rânduri, un spectacol la Teatrul Naţional. Poliţia a intervenit şi i-a reţinut pe aceştia. În articolul „Terrorismul în Theatru"[296], Bolliac a luat apărarea tinerilor care ar fi fost bătuţi, arestaţi şi torturaţi de poliţişti. Ionel Isvoranu avea însă un temperament violent care l-a condus la conflicte numeroase. Constantin Bacalbașa relata cum Ionel Isvoranu, un fost ofiţer de cavalerie, provoca dese scandaluri şi bătăi cu banda sa[297]. Un amănunt, nu lipsit de importanţă în această chestiune, este că Isvoranu era cumnatul lui Bolliac.

Grigore H. Grandea (1843-1897) este unul dintre redactorii care colaboraseră cu Bolliac la „Buciumul". El a fost redactor şi la „Albina Pindului" în 1868, dar şi la „Dâmboviţa"[298]. Grandea avea aceeași funcţie, de redactor şi la ziarul umoristic „Strechea" (1867-1868). În articolele sale confrunta politica liberalilor şi a conservatorilor, împreună cu realităţile din ţară, cu idealurile promovate la Revoluţia din 1848[299]. De asemenea, el inventa porecle pentru politicienii epocii. Ironiile din „Strechea" nu l-au ocolit nici pe Carol I. Fondatorul ziarului a fost dat în judecată pentru lezmajestate. Juraţii l-au achitat la procesul care a urmat[300]. Din 1874, Grandea a publicat o serie de articole pentru ziarul „Pressa" (1868-1876 şi 1877-1881)[301]. În 1875-1876, G. H. Grandea s-a ocupat de editarea „Curierului Bucureştilor", ziar apropiat de conservatorii care se aflau la putere în acea perioadă. Totuși, atitudinea lui faţă de conservatori și junimiști era contradictorie. Pe de-o parte, Grandea îi simpatiza pe paşoptiştii colaboratori ai lui Cuza şi susţinea politica conservatorilor. Pe de-altă parte, în paginile ziarului „Albina Pindului", polemiza cu junimiştii[302]. Din 1876, el s-a alăturat ziarului „Timpul", ocupând funcţia de redactor. Din această postură a combătut acuzaţiile venite la adresa conservatorilor după instaurarea liberalilor la putere, în 1876. Anul următor, Grandea s-a retras de la „Timpul" pentru a deveni redactor responsabil la „Resboiul"[303] (1877-1880). Această plecare nu a însemnat şi o ruptură întrucât redacţiile celor două ziare au colaborat în aceşti ani, mai ales în atacurile împotriva liberalilor[304]. În urma unui conflict cu proprietarii ziarului, Ion Weiss şi Thiel, el a plecat de la redacţia „Resboiului" şi a fondat la 1880 varianta sa a ziarului. La sfârşitul anului a schimbat titlul ziarului său în „Resboiul român"[305].

Pe lângă G. H. Grandea, la redacţia ziarului „Timpul" s-au aflat nume sonore din literatura română: I. Slavici, M. Eminescu şi I. L. Caragiale. Mihai Eminescu (1850-1889)

---

[295] *Ibidem,* p. 345.
[296] „Trompetta Carpaţilorŭ", an X, nr. 1027, 16/28 noiembrie 1872, pp. 1-2.
[297] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* vol I, pp. 77-78.
[298] G. Caliga, *op. cit.*, p. 86.
[299] Pavel Țugui, *Grigore H. Grandea. Omul și opera,* Craiova, Scrisul Românesc, 1977, p. 82.
[300] *Ibidem,* p. 85.
[301] *Ibidem,* p. 106.
[302] *Ibidem,* pp. 107-108.
[303] *Ibidem,* p. 113.
[304] *Ibidem,* p. 114.
[305] *Ibidem,* p. 118.

colaborase, încă din 1870, la publicaţia „Federaţiunea" a lui Alexandru Roman[306]. Junimiştii i-au găsit apoi un post de redactor-administrator la „Curierul de Iaşi", ziarul oficial al oraşului[307]. Eminescu a reuşit să schimbe înfăţişarea acestei gazete incluzând ştiri diverse, informaţii şi chiar cronici teatrale[308]. Din 1877 până la primele semne ale bolii sale în 1883, Eminescu a fost redactor la oficiosul conservatorilor, „Timpul". După cum relata Bacalbaşa, Eminescu şi-a luat rolul de redactor în serios, spre desosebire de colegii săi. Ioan Slavici a fost secretar de redacţie la „Timpul" şi a descris atmosfera de la acest ziar. Pamfil Şeicaru reda afirmaţiile lui Slavici în legătură cu activitatea lui Mihai Eminescu. Articolele acestuia erau corectate de Caragiale care, nu de puţine ori, aducea critici[309]. În munca sa de redactor, Eminescu dădea dovadă de aceeaşi conştiinciozitate, indiferent de gradul de dificultate al chestiunilor abordate[310]. Faptul că „Timpul" era superior celorlalte ziare se datora, fără îndoială, şi seriozităţii care îl caracteriza pe Eminescu.

Activitatea publicistică a lui Eminescu este impresionantă, iar problemele abordate în articolele sale sunt variate. Autorii care au analizat articolele sale au putut identifica câteva idei predilecte. Eminescu critica violent influenţa nefastă a străinilor asupra societăţii româneşti. Nu doar grecii, ca urmaşi ai fanarioţilor sau evreii erau desconsideraţi. Influenţa franceză era, de asemenea, nefastă conform lui Eminescu. El scria că Franţa e ţara căreia i se datorau „nu doar cultura, dar şi ideile noastre nesănătoase"[311]. Pătura dominantă a societăţii era formată dintr-o „spumă cosmopolită"[312]. Eminescu folosea aceeaşi idee şi în atacurile sale asupra liberalilor pe care îi considera un pericol pentru naţiune[313]. Ar fi totuşi o judecată reducţionistă să caracterizăm atitudinea lui drept xenofobă sau antisemită fără a lua în calcul contextul perioadei. Eminescu nu a fost nici primul, nici ultimul intelectual român din secolul al XIX-lea care discuta despre influenţa nefastă a străinilor. Într-o formă sau alta, astfel de idei apăruseră la Simion Bărnuţiu, Ion Heliade Rădulescu sau Bogdan Petriceicu Haşdeu[314].

În ciuda atitudinii critice cu privire la liberali, Eminescu putea fi capabil şi să aprecieze, în paginile ziarului, meritele acestora. El a republicat în „Timpul" articolele pe care le aprecia din ziarele cu care polemiza. În 1879, când trebuiau să aibă loc alegeri el pleda pentru promovarea oamenilor de valoare fie conservatori, fie liberali. Eminescu lua în considerare posibilitatea colaborării cu „liberalii din pură convingere", cei care nu vedeau în politică doar o cale de a obţine câştiguri[315]. Deşi scria în oficiosul conservatorilor, Eminescu nu ezita să critice şi pe membrii acestui partid. Asemenea acte de indisciplină au avut urmări, în 1882, în locul lui Eminescu a fost numit un nou redactor-şef, în persoana lui Grigore Peucescu[316].

[306] Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 136.
[307] Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu şi contemporanii lui,* Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943, p. 185.
[308] G. Caliga, *op. cit.*, p. 82.
[309] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 208.
[310] *Ibidem,* p. 209.
[311] Dumitru Murăraşu, *Naţionalismul lui Eminescu,* Bucureşti, Editura"Bucovina" I. E. Torouţiu, 1932, p. 158.
[312] *Ibidem,* p. 92.
[313] *Ibidem,* p. 103.
[314] *Ibidem,* pp. 102-103.
[315] Al. Oprea, *În căutarea lui Eminescu gazetarul,* Bucureşti, Editura Minera, 1983, p. 119.
[316] *Ibidem,* p. 117.

I. L. Caragiale (1852-1912) a început să scrie de la 22 de ani pentru „Ghimpele” lui N. T. Orăşanu. Cronicile publicate în acest ziar în perioada 1874-1876 erau semnate prescurtat „Car” sau cu pseudonimul „Palicar”[317]. Caragiale s-a asociat apoi cu ziarul bisăptămânal „Alegătorul liber”, fiind girant responsabil (26 ianuarie 1875-12 ianuarie 1876). În fond, Caragiale n-a contribuit decât foarte puţin la această publicaţie. El era plătit lunar doar pentru a figura ca girant responsabil[318]. La sfârşitul lui 1876, Caragiale era corector la ziarul liberal, „Unirea democratică”. Anul următor, el redacta, în întregime săptămânalul umoristic, „Claponul”. La declanşarea Războiului de Independenţă, Caragiale a scris pentru ziarul efemer „Naţiunea Română” (26 august-? septembrie 1877), fondat de Frédéric Damé. Acest cotidian transmitea mai ales ştiri de război. Existenţa efemeră a publicaţiei este legată de o întâmplare comică. În Turnu-Măgurele fusese angajat un corespondent al ziarului care urma să transmită cifrat, prin telegraf, ştiri despre operaţiunile militare. Ziarul a publicat informaţia că Plevna a fost cucerită, ceea ce a cauzat manifestări de bucurie în Capitală. Ştirea a fost însă dezminţită. S-a sugerat că acel corespondent din Turnu-Măgurele se îmbătase şi încurcase cifrul. Autorităţile au considerat că ziarul dorise doar să-şi facă publicitate publicând această ştire falsă şi au suprimat periodicul lui Frédéric Damé[319]. În perioada decembrie 1877-ianuarie 1878, scriitorul a semnat cronici dramatice în „România liberă”[320]. Următorii trei ani, până în 1881, Caragiale a fost redactor la „Timpul”. El a scris în aceşti ani ştiri externe, reportaje parlamentare, editoriale, traduceri literare şi cronici teatrale[321]. Plecat de la „Timpul” în împrejurări neclare, el a colaborat apoi la oficiosul liberalilor „Voinţa naţională”, dar şi la „Constituţionalul”. În 1893, Caragiale a întemeiat ziarul umoristic „Moftul Român”. În 1895, el scria pentru „Gazeta poporului”, apoi pentru „Ziua”, „Epoca” şi pentru „Universul”, din 1899[322].

Ioan Slavici (1848-1925) a colaborat încă din anii studenţiei la revista „Convorbiri literare”. La sfârşitul lunii ianuarie 1877, Slavici s-a alăturat redacţiei ziarului „Timpul”, condus la acea vreme de Titu Maiorescu[323]. El publicase articole în paginile oficiosului conservatorilor încă din 1876. Slavici se ocupa de redactarea rubricii de politică externă şi acorda atenţie în special informaţiilor despre românii din provinciile austro-ungare[324]. Rolul său în redacţia „Timpului” a devenit din ce în ce mai important. După plecarea lui G. H. Grandea la „Resboiul” în iulie 1877, doar Slavici împreună cu Pompilian, profesor la Şcoala normală, s-au ocupat de redactarea ziarului[325]. Eminescu s-a alăturat redacţiei la sfârşitul acelui an. Colaborarea celor doi redactori la „Timpul” ar fi durat până în 1880, când Slavici a reintrat în învăţământ, motivat poate şi de situaţia financiară precară de la oficiosul conservator[326]. După plecarea de la „Timpul”, Slavici a publicat în ziarul transil-

---

[317] Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I.L.Caragiale,* Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol”, 1940, pp. 83-84.
[318] *Ibidem,* p. 85.
[319] *Ibidem,* p. 91.
[320] *Ibidem,* p. 93.
[321] *Ibidem,* p. 96.
[322] *Ibidem,* p. 110.
[323] D. Vatamaniuc, *Ion Slavici şi lumea prin care a trecut,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 210.
[324] *Ibidem,* p. 212.
[325] *Ibidem,* p. 213.
[326] *Ibidem,* p. 229.

vănean „Telegraful român”, iar din 1884 a devenit directorul ziarului cotidian „Tribuna”, din Sibiu[327]. În noiembrie 1884, Slavici a publicat în paginile cotidianului un articol critic cu privire la modul în care se desfăşurase un proces penal. El şi redactorul responsabil al „Tribunei” au fost daţi în judecată de autorităţile austro-ungare pentru „crima de agitaţie împotriva statului”[328]. Ei au fost însă achitaţi de juraţi. Celor doi le sunt intentate procese de presă, din nou, în 1886. Redactorul Cornel Pop Păcurar a fost condamnat la un an de închisoare, iar Slavici trebuia să plătească o amendă[329]. Într-un nou proces de presă, din acelaşi an, Ioan Slavici a fost şi el condamnat la trei zile de închisoare. În 1888, la căpătul unui alt proces, scriitorul a fost condamnat pentru „delictul de agitaţie” la un an de închisoare[330]. N-a fost ultima ocazie când Slavici a făcut închisoare ca urmare a activităţii sale publicistice. În timpul ocupaţiei germane din Primul Război Mondial, el a scris pentru „Gazeta Bucureştilor”. În 1919, alături de T. Arghezi, el a fost condamnat la cinci ani de închisoare[331], dar a fost eliberat la sfârşitul anului. Între cele două condamnări, Slavici a ocupat şi funcţia de redactor-şef la cotidianul „Minerva”, în 1894[332].

Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, la 20 august 1884, italianul Luigi Cazzavillan (1846-1902) a înfiinţat „Universul”, unul din cele mai importante ziare din această perioadă şi din istoria presei româneşti. Cine era acest Luigi Cazzavillan ? În general, viaţa sa, după venirea în România, în timpul Războiului de Independenţă este mai cunoscută decât perioada anterioară. La 18 ani, el s-a înrolat în trupele lui Garibaldi. În 1876 a ajuns în Serbia, unde a luptat împotriva Turciei, fiind chiar decorat. În 1877, Cazzavillan a intrat în România, se pare, cu intenţia de a lupta din nou împotriva Turciei. Autorităţilor române nu permiteau însă înrolarea străinilor. El nu se putea întoarce în Italia pentru că era pasibil de o pedeapsă pentru dezertare. Guvernul italian nu recunoscuse trupele lui Garibaldi, iar când tânărul Cazzavillan avea vârsta pentru recrutare, el nu s-a putut prezenta[333].

Primul ziar fondat de el în România a fost săptămânalul „Fraternitatea italo-română” (1881-1885), publicat în română şi în italiană[334]. C. Bacalbaşa lua în calcul şi o altă iniţiativă, anterioară anului 1881. În 1878, Cazzavilan ar fi scos pe piaţă o foaie de format mic, cu două pagini care nu făcea politică şi publica fapte diverse din străinătate şi prezenta reclamele unui farmacist din Italia[335]. El a lansat după „Fraternitatea italo-română” ziarul „Trebuinciosul” căruia i-a schimbat titlul în „Necesarul” (1884-1885). Această publicaţie a avut un succes rapid, tirajul ajungând la 5.000 de exemplare, cifră remarcabilă pentru acei ani[336]. Încurajat de succesul ziarului, Cazzavillan a înfiinţat şi o tipografie proprie – Tipografia româno-italiană. Pe lângă aceste publicaţii, el mai scos şi „Ziarul ilustrat al călătoriilor şi al întâmplărilor pe uscat şi pe mare”, după modelul revistei pariziene „Journal des Voyages”[337].

---

327 *Ibidem,* p. 277.
328 *Ibidem,* p. 312.
329 *Ibidem,* p. 317.
330 *Ibidem,* p. 323.
331 *Ibidem,* p. 477.
332 G. Caliga, *op. cit.*, p. 105.
333 „Universul”, an L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 8.
334 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 272.
335 Constantin Bacalbaşa, *Ziaristica română din zilele noastre,* p. 176.
336„Universul”, an L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 5.
337 *Ibidem.*

Multe dintre ziarele care apăreau în 1884 aveau un caracter politic, fie de opoziţie, fie guvernamental. Cazzavillan a dorit de la început un ziar de informaţii independent de interesele partidelor, care să fie şi naţional. Titlul noii publicaţii „Universul" (1884-1953), arăta intenţia fondatorului de a scoate un ziar infomativ şi care să cuprindă ştiri din toată lumea[338]. Acesta nu cuprindea doar ştiri din toată lumea, dar era şi destinat oricui, era o „gazetă pentru toţi". Ziarul conţinea ştiri diverse din ţară şi din străinătate, cronici, istorioare interesante, de asemenea, şi preţul redus a atras cititorii. De la început, preţul unui exemplar era de 5 bani în Capitală şi de 10 bani în provincie[339]. În numărul 13 al „Universului", în articolul „Împotriva precugetării" a apărut una dintre ideile lui Cazzavillan despre rolul presei. Datoria presei şi a partidelor politice era de a arăta greşelile guvernelor şi ale conducătorilor, de a le preveni şi de a împiedica îndeplinirea lor. Ziarul „Universul" avea totuşi o doctrină politică şi anume liberalismul, în sensul larg al termenului[340]. Deviza „Universului" era „Dreptate pentru toţi/Toţi pentru dreptate" şi pe prima pagină apăreau figurile lui Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare.

„Universul" a trecut prin câteva transformări decisive de-a lungul timpului. Cazzavillan a înţeles necesitatea de a implementa noile tehnologii şi a cumpărat în 1890 şi în 1894 maşini rotative care au permis o creştere a tirajului. În anul de debut, acesta a fost de 5.000 de exemplare, în 1892 de 20.000 de exemplare, în 1900, a crescut de la 40.000 la aproape 80.000, în 1909 a ajuns la 100.000. Restrângerea severă a tirajului din 1915 – doar 40.000 de exemplare, a fost urmată de o creştere spectaculoasă în 1916, ajungând la 170.000[341]. Ca o comparaţie, „Dimineaţa" avea în 1914 un tiraj de 100.000 de exemplare, iar „Viitorul", oficiosul liberalilor, doar 27.000[342]. La nivel european, ziarele importante aveau tiraje care păreau de neatins pentru periodicele din România. În 1870, „Le Petit Journal" avea un tiraj de 300.000 de exemplare[343]. „The Times", avea, după războiul Crimeii, în jur de 60.000[344] şi „Daily Telegraph" 140.000[345]. „Daily Mail" a ajuns însă la 1901 la un tiraj de 1.000.000 de exemplare, iar „Le Petit Parisien" la 1.500.000, în 1914[346]. În Statele Unite, ziarele aveau, de asemenea, tiraje mari. „World", ziar condus de Joseph Pulitzer, atingea la 1887, un tiraj de 250.000 de exemplare.[347]

„Universul" a fost şi primul ziar din România care apărea dimineaţa. Mai multe motive au stat în spatele acestei alegeri. Fiindcă toate celelalte ziare se vindeau după-amiaza, nu avea concurenţă dimineaţa. Mai mult, toate informaţiile din timpul zilei sau chiar din timpul nopţii puteau fi incluse în noul număr care intra în circulaţie dimineaţa[348].

În 1899, „Universul" a fost reorganizat şi formatul ziarului a fost mărit. Cotidianul cuprindea articole despre chestiunile politice, economice, sociale, militare sau culturale, cronici externe, dar şi din domenii variate. „Universul" avea şi corespondenţi în afara ţă-

---

338 *Ibidem.*
339 *Ibidem.*
340 *Ibidem.*
341 *Ibidem,* p. 101.
342 Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* p. 131.
343 Pierre Albert, *op. cit.*, p. 53.
344 *Ibidem,* p. 55.
345 *Ibidem,* p. 56.
346 *Ibidem,* p. 74.
347 Tudor Nedelcea, *Civilizaţia cărţii. Incursiune în lumea cărţii, presei şi a tiparului,* Craiova, Scrisul Românesc, 1996, p. 140.
348 „Universul", an L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 8.

rii, la Paris şi la Roma, care trimiteau telegrafic ştirile importante[349]. În special după 1900, din redacţia „Universului" făceau parte ziarişti reputaţi precum Alexandrescu Dorna, V. Mestugean, Emil Nicolau, I. Popescu, Panait Macri. Chiar şi I. L. Caragiale a colaborat cu ziarul lui Cazzavillan[350]. După moartea lui, ziarul a fost condus pe rând de Nicolae Procopiu, N. Dumitrescu-Câmpina, Gr. Crăiniceanu[351].

Succesul ziarului nu i-a lăsat indiferenţi pe contemporani. De la început, s-a considerat că „Universul" era „gazeta mahalalei" datorită nivelului intelectual nu tocmai ridicat. În fond, Cazzavillan chiar dorise să publice un ziar accesibil tuturor, care să fie popular. Alte voci suspectau preluarea ştirilor din alte ziare de către redacţia „Universului". Se spunea că „Universul" n-avea decât un singur redactor – foarfeca[352]. De altfel, Cazzaviillan se plângea spre sfârşitul vieţii de atacurile continue ale celor de la „Adevărul" şi „Dimineaţa", rivalii „Universului"[353].

„Faptele diverse" jucau un rol important în politica editorială a „Universului". Dramele, crimele şi brutalităţile au atras întotdeauna publicul. Reporterii ziarului se deplasau la locul unde se întâmplase crima sau accidentul pentru a investiga. Uneori, ei chiar luau interviuri bandiţilor cunoscuţi ceea ce presupunea numeroase riscuri, mai ales dacă răufăcătorii erau încă în libertate[354]. Totuşi, în primii ani de la apariţie, „Universul" nu avea o rubrică specializată pentru faptele diverse, acestea fiind întâlnite în secţiuni precum „Întâmplări din Judeţe", „Din Capitală" sau „Buletin judiciar"[355]. De asemenea, nu au existat schimbări esenţiale în privinţa redactării acestei categorii de ştiri în perioada 1884-1932, conform lui Marian Petcu. De regulă, formularea era simplă, cu propoziţii scurte, uşor de înţeles[356].

„Adevărul" şi „Dimineaţa" au reprezentat cea mai serioasă concurenţă a ziarului „Universului" în ultimii ani ai secolului al XIX-lea şi prima parte a secolului următor. Un ziar cu titlul „Adevărul" fusese înfiinţat la Iaşi, dar a circulat pentru o perioadă scurtă, 1871-1872. Fondatorul său, Alexandru Beldiman (1832-1899) a lansat seria a II-a a ziarului la Bucureşti, pe 15 august 1888, ajutat de fiul lui Cuza, Alexandru[357]. Beldiman provenea dintr-o familie de boieri din Moldova şi a fost un apropiat al lui Cuza. El era Prefectul Poliţiei la momentul complotului din 11 februarie 1866 care a dus la abdicarea lui Cuza. Poziţia sa împotriva dinastiei străine este evidentă în conţinutul ziarului „Adevărul". Deviza ziarului era: „Fereşte-te române de cui străin în casă"[358]. În fiecare an, pe 10 mai, pe prima pagină a ziarului apăreau cuvintele: „10 mai, zi de doliu"[359]. Până la 1895, când proprietarul ziarului a devenit Constantin Mille, din redacţia „Adevărului"

---

[349] *Ibidem,* p. 7.
[350] Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 242.
[351] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 118.
[352]„Universul", an L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 8.
[353] Stelian Popescu, *op. cit.*, p. 121.
[354] Valeriu Mardare, *Din trecutul „faptelor diverse"*, în „Universul", an L, nr. 150, 5 iunie 1933, p. 59.
[355] Marian Petcu, *Istoria Jurnalismului și a Publicității în România,* p. 59.
[356] *Ibidem,* p. 60.
[357] *„Adeverul", 25 de ani de acțiune 1888-1913,* Bucureşti, Atelierele Societăţii Anonime pe acţiuni „Adeverul", 1913, p. 8.
[358] Pamfil Șeicaru, *op. cit.*, p. 228.
[359] Tiberiu Avramescu, *„Adevărul", mișcarea democratică și socialistă (1895-1920),* Bucureşti, Editura Politică, 1982, p. 26. După 1900, sub conducerea lui Mille, se va renunţa atât la veche deviză, cât şi la apariţia primei pagini în doliu de 10 mai, iar criticile la adresa monarhiei erau făcute pe un ton moderat.

făceau parte Gr. Ventura, fiul acestuia, Constantin, I. Hussar, I. N. Roman, Eug. Vaian, Al. Ionescu, Ion Teodorescu, C. D. Anghel. Anton Bacalbaşa, Traian Demetrescu. Printre colaboratori erau și C. Stere sau G. Ibrăileanu[360].

Programul ziarului în primii ani prevedea înlăturarea dinastiei străine şi înlocuirea ei cu una autohtonă. S-a sugerat că Alexandru Beldiman a sprijinit venirea la tron a fiului lui Cuza, Alexandru, dar după moartea prematură a acestuia în 1890, ar fi adoptat o poziţie republicană[361]. Totuşi, în lucrarea care sărbătorea 25 de ani de la apariţia „Adevărului" se preciza că Beldiman abandonase ideea monarhiei autohtone în favoarea republicii din 1889, când fiul lui Cuza încă trăia[362]. Alte idei esenţiale din programul „Adevărului" erau: proclamarea votului universal, înlocuirea sistemului bicameral cu o singură adunare, împroprietărirea ţăranilor, legi pentru îmbunătăţirea soartei femeilor, rezolvarea problemei evreieşti prin naturalizarea tinerilor şi a muncitorilor, sprijinirea prin orice mijloace a românilor din provinciile aflate sub dominaţie străină[363].

„Adevărul" s-a remarcat şi prin campania sa împotriva abuzurilor autorităţilor, în special ale poliţiştilor. Mai mulţi ţigani au fost bănuiţi de o tâlhărie şi poliţiştii i-au maltratat. „Adevărul" a denunţat comportamentul reprezentanţilor autorităţilor şi a cerut o anchetă. În cele din urmă, autorii abuzurilor au fost pedepsiţi[364]. În 1892, trei săteni din Dorohoi, bănuiţi că ar fi contrabandiști au fost reţinuţi de autorităţi şi au murit în condiţii suspecte. „Adevărul" a declanşat o campanie pentru a demonstra că cei trei fuseseră jefuiţi şi asasinaţi de un sergent şi un locotenent, cu aprobarea tacită a autorităţilor civile. Ziarul lui Beldiman a mobilizat opinia publică şi a dus la alte proteste şi în alte ziare sau chiar la întruniri publice[365]. „Adevărul" s-a implicat şi în chestiunea tratamentului la care erau supuşi soldaţii. Mai multe cazuri de violenţă din armată au apărut în paginile ziarului: afacerea Cojocaru, în 1891, afacerea Căliman, în 1893[366] sau afacerea Ispăşoiu, în 1903. Ziarul a combătut în mai multe rânduri şi înşelarea sau maltratarea ţăranilor de către funcţionari, dar şi reprimarea violentă a răscoalelor.

Programul „Adevărului" era în multe privinţe similar cu cel al socialiştilor. Ziarul a militat pentru drepturile muncitorilor, a protestat împotriva intenţiei de a se invalida alegerea unor socialişti ca reprezentanţi în Parlament ai judeţelor Iaşi şi Roman[367]. Nu doar atât, socialişti cunoscuţi făceau parte din redacţia ziarului. Constantin Mille și Constantin Bacalbaşa care se vor alătura „Adevărului" în 1895, s-au ocupat şi de redactarea ziarului socialist „Drepturile Omului". Mille avea să devină proprietarul ziarului în 1895, situaţie privită cu neîncredere totuşi de unii socialişti. Unii dintre colaboratorii ziarului – C. D. Anghel, Anton Bacalbaşa şi I. Teodorescu, membrii ai Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România, fondat în 1893, s-au retras de la redacţia „Adevărului"[368].

Datorită campaniilor pe care le-a dus împotriva autorităţilor, „Adevărul" şi-a creat destui duşmani. În februarie 1889, ca urmare a unui articol critic al lui Beldiman, vânză-

[360] *Ibidem,* p. 25.
[361] *Ibidem,* p. 24.
[362] *„Adeverul", 25 de ani de acţiune 1888-1913,* p. 24.
[363] *Ibidem,* pp. 14-15.
[364] *Ibidem,* p. 28.
[365] *Ibidem,* pp. 30-31.
[366] *Ibidem,* pp. 36-38.
[367] *Ibidem,* p. 57.
[368] Tiberiu Avramescu, *op. cit.*, p. 29.

torii ziarului au fost arestaţi sub pretextul că ar fi furat. Când li s-a dovedit nevinovăţia era prea târziu pentru ca ei să mai vândă ziarul[369]. Mai grav, în mai 1894 a fost devastată redacţia ziarului de o mulţime din care se crede că făceau parte agenţi de poliţie sau bătăuşi ai partidelor[370]. Acţiunile de intimidare ale „Adevărului" au continuat şi în anii următori. În 1899, „Epoca" a declanşat o campanie împotriva ziarului şi numerele acestuia au fost confiscate. În aceste condiţii, redactorii și personalul „Adevărului" au fost siliţi să asigure chiar ei vânzarea publicaţiei[371].

După 1895, sub conducerea lui Constantin Mille are loc reorganizarea ziarului. Spre deosebire de Cazzavillan, care a dorit de la început ca ziarul său să fie accesibil oricui, Mille considera că nu nivelul gazetei trebuia coborât până la puterea de înţelegere a cititorului simplu, ci publicul trebuia format, educat[372]. La iniţiativa lui Constantin Mille, au fost aduşi la „Adevărul" B. Brănişteanu, Emil D. Fagure, Iosif Nădejde, Constantin Bacalbaşa. Caragiale a colaborat, de asemenea, în 1896, pentru scurt timp cu ziarul condus de Mille[373]. Un alt ziarist, care a contribuit prin reportajele lui la succesul „Adevărului", a fost Vespasian Pella[374]. Conştient fiind că ziarul avea nevoie de o tipografie proprie pentru a se dezvolta, în 1895 Mille a cumpărat tipografia lui Ioan Weiss. Acesta, împreună cu alt tipograf, Thiel, sunt cei care lansaseră în 1877 ziarul „Resboiul"[375]. Totodată, Mille a achiziţionat o maşină rotativă modernă „Marinoni", „Adevărul" fiind al doilea ziar din ţară după „Universul" care o deţinea.

Chiar dacă în primii ani ai existenţei sale, nu avea tirajele „Universului", ziarul condus de Beldiman şi apoi de Mille era unul dintre cele mai răspândite periodice ale epocii. În 1892 tirajul ar fi fost de 5.000 de numere zilnic, în 1894 în jur de 11.000, în 1897 de 20.000, în 1907 de 30.000[376]. Spre deosebire de ziarul lui Cazavillan care se vindea cu 5 bani exemplarul, preţul „Adevărului" a fost de 10 bani până în 1904 când a fost adus la acelaşi nivel cu celelalte ziare, şi anume, la 5 bani. Tot în 1904 a fost creat „Adevărul de dimineaţă", menit a face concurenţă „Universului". La scurt timp, titlul i-a fost schimbat în „Dimineaţa". Chiar din primul an al existenţei sale, acest ziar a ajuns la un tiraj de 15.000 de exemplare[377]. În 1912, tirajul celor două ziare, „Dimineaţa" şi „Adevărul", a depăşit 100.000 de numere zilnic[378]. Aceste tiraje au adus şi venituri importante celor două publicaţii. Bugetul anual a crescut substanţial în această perioadă. În 1895 era de 180.000 de lei, în 1897 ajungea la 339.000 de lei, în 1908 bugetul ambelor ziare era de 820.000, iar în 1912 de 1.580.000[379].

O bună parte din succesul celor două publicaţii se datora lui Constantin Mille (1861-1927). La momentul când a preluat ziarul, el era cunoscut atât pentru activitatea sa în presă, dar şi pentru ideile sale socialiste. El a fost membru în conducerea P.S.D.M.R. încă

---

369 *„Adeverul", 25 de ani de acţiune 1888-1913,* p. 64.
370 *Ibidem,* p. 67.
371 Tiberiu Avramescu, *op. cit.*, p. 47
372 *Ibidem,* p. 29.
373 *Ibidem,* p. 30.
374 *Ibidem,* p. 34.
375 *Ibidem,* p. 32.
376 *„Adeverul", 25 de ani de acţiune 1888-1913,* pp. 302-304.
377 *Ibidem,* p. 303.
378 *Ibidem,* p. 305.
379 *Ibidem.*

de la înfiinţarea partidului[380]. Mille publicase în mai multe periodice: „Dacia viitoare", „Românul", „Lupta", „Drepturile omului", „Munca", „Lumea nouă". El a continuat să publice şi după ce a devenit director al „Adevărului". Se pare că el scria două-trei articole zilnic şi a continuat în acest ritm timp de trei decenii[381]. În anii care au precedat venirea la conducerea „Adevărul", activitatea sa publicistică era dominată de ideea rolului intelectualului în mişcarea socialistă[382]. Această alegere tematică ar fi fost dictată şi de condiţia lui Mille. El a dus o „viaţă dublă". Pe de-o parte, era avocat, administrator al averilor din România ale prinţului sârb Alexis Karagheorghevici, avea legături cu cercurile elitei politice şi urma să fie deputat, pe de-altă parte era militant socialist[383]. În orice caz, lui Mille legătura cu socialiştii i-a fost benefică. În mai 1894, când o mulţime a atacat redacţia „Adevărului", simpatizanţii socialişti au asigurat paza clădirii în care îşi avea sediul ziarul. Aceiaşi simpatizanţi au asigurat paza vânzătorilor care au pus ziarul în circulaţie[384]. În această împrejurare Mille a fost arestat pentru că ameninţase cu revolverul pe poliţiştii care încercau să-i reţină pe simpatizaţii socialişti[385].

Atitudinea sa antimonarhică nu este surprinzătoare dacă ţinem cont de opţiunile sale politice. Cu ocazia vizitei împăratului Franz Joseph în România, Mille lansa o critică dură la adresa monarhiei şi a militarismului în articolul „Monarhie şi Republică"[386]. El considera că pentru „milioanele de români asupriţi şi lăsaţi pradă foamei şi ignoranţei", sărbătoarea monarhică nu poate fi un motiv de bucurie[387].

Sub conducerea lui Mille, „Adevărul" a fost reorganizat şi a devenit unul dintre cele mai răspândite ziare din ţară. Mille înţelegea că un ziar trebuia să ofere infomaţii repede şi corect. Ca urmare, el era exigent cu redactorii ziarului pe care îi sancţiona dacă „Adevărul" nu publica înaintea celorlalte ziare, mai ales a „Universului", ştiri externe sau interne de mare importanţă[388]. Mille nu se ocupa în aceeaşi măsură de ambele ziare, „Adevărul" şi „Dimineaţa". Ultimul fusese lăsat în grija unor ziarişti mai tineri. Mille îşi publica articolele în „Adevărul", până la Primul Război Mondial, el nu scrise mai mult de zece articole pentru „Dimineaţa"[389].

Între redactorii cu care a colaborat Mille la „Adevărul", dar nu doar la acest ziar, se regăsesc şi cei doi fraţi Bacalbaşa – Anton (1865-1899) şi Constantin (1856-1935). Ultimul a fost adus ca redactor-şef de Mille în 1895, după ce ocupase această funcţie la „Lupta" lui George Panu[390]. Bunul simţ şi calmul de care dădea dovadă l-au ferit pe Constantin de conflictele pe care le-a avut fratele său, Anton, în mult mai scurta sa carieră de ziarist[391]. Constantin Bacalbaşa s-a alăturat conservatorilor şi chiar a devenit deputat[392].

---

[380] Tiberiu Avramescu, *op. cit.,* p. 37.
[381] *Ibidem,* p. 38.
[382] Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille: tinereţea unui socialist,* Bucureşti, Editura Politică, 1973, p. 349.
[383] *Ibidem.*
[384] *Ibidem,* pp. 355-356.
[385] *Ibidem,* p. 356.
[386] Constantin Mille, *Scrieri alese,* ediţie îngrijită de Virgiliu Ene, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961, pp. 499-500.
[387] *Ibidem,* p. 500.
[388] Tiberiu Avramescu, *„Adevărul", mişcarea democratică şi socialistă (1895-1920),* p. 54.
[389] *Ibidem,* p. 55.
[390] B. Brănişteanu, *Constantin C. Bacalbaşa,* în «„Adeverul", 25 de ani de acţiune 1888-1913», p. 149.
[391] *Ibidem.*
[392] *Ibidem,* p. 151.

Anton Bacalbaşa, cunoscut, printre altele, drept autorul studiului *Bătaia în armată* (1894) sau creatorul personajului literar Moş Teacă, prin care critica violenţele din armată, avea un stil incisiv, sarcastic şi usturător[393]. El era şi un maliţios distribuitor de porecle: pe Lascăr Catargiu îl denumea „tărtăcuţă răscoaptă", pe deputatul Rusu Cornaci „mezelic de cuget", iar România era „ţară de spanac şi de reptile"[394]. El a debutat în 1882 în revista Literatorul cu schiţa *Justiţie*, o satiră la adresa tribunalelor vremii[395] şi a mai colaborat la „Socialistul", „Dacia viitoare", „Emanciparea", „Drepturile omului", „Revista socială". În 1892, a devenit redactor la ziarul lui A. G. Radovici, „Democraţia socială"[396], după care a intrat în redacţia „Adevărului". Anton Bacalbaşa, ziarist socialist, nu ezita să atace monarhia. Pamfletul *Marele căpitan*, publicat în „Adevărul" la 29 septembrie 1893 era un atac direct la adresa lui Carol I: „Fost locotenent în armata prusacă. Venit în România, a îmbrăţişat cariera de domn ca voluntar. Nu cunoaşte teoria, nici practica. În loc de mânuirea armelor ştie mânuirea sforilor. Când merge călare parcă-i Moş Teacă în Dobrogea [...]"[397]. După plecarea de la „Adevărul", Anton Bacalbaşa a fost redactor la „Dreptatea" lui Nicolae Fleva[398].

Ziare ca „Adevărul" sau „Universul" arătau, într-adevăr, de ce presa putea fi considerată a patra putere în stat şi în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Presa din ţară trecuse printr-o serie de transformări în perioada care se scursese de la mijlocul secolului. Apariţia mai multor ziare, dar mai ales a marilor cotidiene care nu erau finanţate de grupările politice şi aveau tiraje şi profituri mari, este doar una din aceste transformări. În cazul ziarelor de informaţie, anumite tipuri de ştiri apăreau cu regularitate. Deloc surprinzător, întâmplările extraordinare – crime, accidente, sinucideri, etc., erau prezentate frecvent în „Universul" pentru că acestea atrăgeau publicul şi, implicit, profiturile. Evenimentele politice continuau să fie subiecte importante în ziare, însă anchetele sociale sau abuzurilor autorităţilor apăreau mai des la sfârşitul secolului decât cu câteva decenii înainte. Această deplasare a centrului de interes a fost posibilă şi pentru că relaţia dintre presă şi autorităţi se schimbase în deceniile anterioare. Înainte de 1866, practica suprimării unor ziare care publicau articole critice făcea parte din arsenalul autorităţilor. Sigur, evoluţiile interne din presa românească permiteau, de asemenea, concentrarea pe aceste noi teme: creşterea numărului de pagini ale ziarelor, înmulţirea cotidienelor şi a reporterilor sau implementarea noilor tehnologii care facilitau accesul la informaţii, dar şi distribuirea acestora. Aceşti factori au influenţat şi reflectarea criminalităţii în ziarele din România în a doua parte a secolului al XIX-lea.

393 G. Caliga, *op. cit.*, p. 64.
394 Barbu Lăzăreanu, *Anton Bacalbaşa,* Bucureşti, Cartea Românească,1948, pp. 1-4.
395 Virgiliu Ene, *Anton Bacalbaşa,* Bucureşti, Editura Politică, 1975, p. 13.
396 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 188.
397 Virgiliu Ene, *op. cit.*, p. 25.
398 G. Caliga, *op. cit.*, p. 64.

Capitolul IV
Reflectarea criminalității în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

IV.1 Presa și criminalitatea

Studierea fenomenului criminalității din perspectiva presei este o direcție de cercetare nouă în istoriografia românească. De fapt, nici în istoriografia occidentală nu există o tradiție îndelungată a unor studii despre percepția criminalității în ziare. În ultimele trei decenii au apărut câteva abordări sistematice ale acestei chestiuni la istoricii din Marea Britanie. În România, cercetările care investighează istoria presei, a literaturii, a poliției sau a închisorilor menționează doar „accidental" aspecte legate de reflectarea criminalității în presă.

Orice chestiune poate fi abordată folosind mai multe categorii de surse. Am discutat deja în al doilea capitol despre criminalitatea din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prezentând rapoarte ale reprezentanților autorităților, teoretizări din dreptul penal, din criminologie sau din medicina legală, statistici criminale, literatură populară și cultă și chiar proverbe sau zicători.

Nu sunt singurele surse care pot fi luate în calcul pentru acest subiect. Dintre sursele pe care un istoric le alege pentru a analiza un subiect, el își concentrează atenția asupra unora, favorizându-le în raport cu altele. Într-una din nuvelele lui Jorge Luis Borges, *El Jardín de senderos que se bifurcan* (1941), un personaj, Ts'ui Pên încearcă să scrie o carte care este un labirint literar. În mod normal, într-o narațiune, personajul are la dispoziție un număr limitat de opțiuni și în momentul în care a ales una dintre ele, celelalte sunt excluse, el fiind pus ulterior în fața altor opțiuni care decurg din alegerea inițială. În labirintul literar al lui Ts'ui Pên, personajul alege simultan să urmeze toate cărările narative, astfel încât rezultatele alegerilor sale sunt mereu diferite. În mod ideal, istoricul ar trebui să fie capabil, asemeni personajului din labirintul lui Ts'ui Pên, să urmeze până la capăt fiecare dintre sursele disponibile fără a lăsa vreuna deoparte. Sigur, acest lucru este imposibil de realizat într-o lucrare istorică, nu doar pentru că ar fi și pentru cititori un labirint, ci și datorită complexității alegerilor pe care un istoric trebuie să și le asume. În paginile următoare vom urmări o singură „cărare", cea care ne arată modalitățile în care a fost prezentată criminalitatea în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Analiza modalităților în care este reflectată criminalitatea în presă reprezintă o arie de cercetare cu o multitudine de teorii și concepte care provin din discipline diferite. Criminologia, mai ales criminologia culturală, sociologia, studiile de comunicare sau de jurnalism oferă interpretări variate. Totuși, nu toate aceste interpretări ar putea fi utilizate într-o cercetare istorică. În cazul de față, nu putem apela decât la cele care fac referire la presă, arie restrânsă în comparație cu cea definită de termenul mass-media. Orice construcție a trecutului începe din prezent, istoricii nu se pot desprinde decât parțial și uneori nici mă-

car atât, de societatea sau societăţile în care trăiesc. Tendinţa de a prezenta trecutul folosind teoriile contemporane duce inevitabil la anacronisme. De aceea, ar trebui cel puţin controlată. Pe de-altă parte, folosirea critică a unora dintre aceste teorii ar îmbogăţi cu siguranţă perspectiva asupra trecutului. Problema nu este doar una a adaptării unui concept la o societate, ci şi reliefarea unor noi limite pentru aceste teorii.

Care sunt teoriile şi conceptele care ar putea fi aplicate pentru a analiza prezentarea criminalităţii în presa din România în secolul al XIX-lea? În general, există trei mari direcţii de cercetare care se ocupă de prezentarea criminalităţii în presă. Ele vizează conţinutul ştirilor, producerea lor şi influenţa asupra publicului[1]. Fiecărei direcţii îi sunt caracteristice anumite teorii, dar şi metode de cercetare.

Mass-media sau presa, dacă ne referim la România secolului al XIX-lea, reconstituie realitatea şi astfel transmite o viziune a acesteia. Am menţionat deja lucrarea lui Stanley Cohen şi Jock Young, *The Manufacture of News. Social Problems, Deviance and the Mass-Media* (1973), care arată că în lumea contemporană, oamenii au acces la informaţiile despre comportamente deviante, criminalitate sau probleme sociale nu prin experienţă directă, ci într-o formă mediată, prelucrată de mass-media[2]. Această idee poate fi extinsă și pentru alte societăţi cu condiţia ca presa să fi avut, într-adevăr, un impact mai mare decât experienţa directă în conturarea unei imagini asupra criminalităţii. O asemenea capacitate de a influenţa publicul apare când presa se răspândește pe scară largă la nivelul unei societăţi, când se îmbunătăţesc posibilităţile de producţie şi distribuire a ziarelor. Gradul de alfabetizare poate avea un rol important, dar nu decisiv, pentru că ziarele erau citite cu voce tare, în public. În România, la sfârşitul secolului al XIX-lea, presa ar fi ajuns la acel statut. La începutul sau în primele decenii ale secolului este însă puţin probabil ca ziarele să fi exercitat o influenţă similară.

Deseori, în studiile istorice, presa este folosită ca sursă pentru că ar fi o „oglindă" a societăţii şi ar reflecta „realitatea". Aceasta este o interpretare simplistă pentru că mass-media sau presa oferă doar o „imagine" a unui eveniment sau fenomen, una deformată. După cum nici statisticile criminale nu prezintă criminalitatea „aşa cum este" sau cum a fost, nici presa nu arată dimensiunea reală a fenomenului. Ar fi potrivit să considerăm presa nu ca pe o oglindă, ci ca pe o prismă care reflectă lumina într-un mod distorsionat[3].

Majoritatea lucrărilor au evidenţiat faptul că presa prezintă într-un mod exagerat, atât nivelul violenţei interpersonale, cât şi riscul ca orice individ să fie victima unui act criminal. Această reprezentare a criminalităţii apare în ziare, la televizor, la radio şi în romanele poliţiste[4]. Totodată, evenimentele, infracţiunile sunt mai importante în această prezentare a criminalităţii decât dezbaterile despre cauzele şi prevenirea lor. Infracţiunile violente sunt, de obicei, în centrul atenţiei[5].

Ştirile despre criminalitate, în forma lor finală, sunt rezultatul mai multor procese de selecţie, ierarhizare şi a interacţiunilor dintre jurnalişti, redactorii ziarelor şi sursele ca-

---

[1] Chris Greer, *Crime and media: understanding the connections,* în Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin, Emma Wincup, *op. cit.*, p. 178.
[2] Stanley Cohen, Jock Young, *op. cit.*, p. 340.
[3] Yvonne Jewkes, *Media& Crime,* London, Sage Publications, 2011, p. 41.
[4] Chris Greer, *op. cit.*, p. 180.
[5] *Ibidem.*

re au oferit informaţiile[6]. Instituţiile Statului ca Poliţia sau Tribunalul, reprezintă sursele predilecte pentru ştirile despre criminalitate[7]. Din această cauză, autorităţile beneficiază de ceea ce este numit „un acces privilegiat" în presă, în sensul că versiunea lor asupra unui act criminal este prezentată, dacă nu întotdeauna, atunci frecvent în ştiri[8]. Această poziţie este consolidată şi de statutul de experţi al poliţiştilor sau magistraţilor care oferă informaţii despre o infracţiune[9]. Relaţia dintre presă şi autorităţi, ca surse predilecte ale informaţiilor despre criminalitate, are consecinţe care nu pot fi neglijate. În România, la sfârşitul secolului al XIX-lea, reporterii ziarelor importante obţineau informaţiile de la diferite ministere, din tribunale sau de la Poliţie, în funcţie de profilul fiecăruia[10]. Această relaţie dintre presă şi autorităţi exista, chiar dacă nu în aceeaşi formă, şi în România. Sigur, nu toate informaţiile erau preluate în acest mod, uneori ziarele trimiteau corespondenţi la locul crimelor, desfăşurau anchete proprii sau apelau la informaţiile din alte ziare. În alte cazuri, cititorii ofereau acele informaţii.

Ştirile despre infracţiuni sunt „produse" în funcţie de aşteptările jurnaliştilor în ceea ce priveşte preferinţa publicului pentru anumite tipuri de informaţii. Unele întâmplări sunt selectate în defavoarea altora, iar prezentarea lor transmite atitudinea ziaristului. Nu de puţine ori, unele grupuri de indivizi sunt asociate comportamentelor indezirabile. În final, ceea ce oferă o ştire este, într-un mod subtil sau direct, „o viziune asupra lumii"[11]. Termenul anglo-saxon *„frame"*, („cadru", „structură"), sugerează modul în care este descrisă o întâmplare în ştiri. Teoria *frame*-urilor este un demers din sociologie, economie, psihologie, lingvistică şi comunicare. De fapt, acesta este un ansamblu de teorii[12] aplicate mai multor tipuri de *frame*-uri. În psihologie[13], primele studii care se ocupă de *frame*-uri aparţin lui Daniel Kahneman şi Amos Tversky. Probabil, mai cunoscute sunt originile sociologice al teorii *frame*-urilor, acestea fiind identificate la autori precum Erwin Goffman[14] care susţinea că indivizii încearcă în mod constant să dea un sens, o interpretare, experienţelor de viaţă şi lumii din jurul lor. Pentru a interpreta şi clasifica informaţiile în mod eficient, ei aplică scheme interpretative sau *frame*-uri, diferitelor situaţii.

Nu orice infracţiune poate fi o ştire. Există anumite criterii care clasifică un eveniment şi arată dacă are, într-adevăr, potenţialul de a fi o ştire. Aceste criterii corespund cu ceea ce se crede, în general, despre interesul publicului. Au fost identificate o serie de caracteristici considerate esenţiale pentru ca o întâmplare să devină ştire. Steve Chibnall le considera în

---

[6] *Ibidem,* p. 182.
[7] *Ibidem,* p. 183.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] Ion Bulei, *Viaţa în vremea lui Carol I,* p. 128.
[11] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, 41.
[12] Una din clasificările *frame*-urilor face diferenţa între cele situate la un nivel global – cele din media şi cele individuale – structuri interne ale individului care-i permit să interpreteze situaţii variate. O altă clasificare a *frame*-urilor le împarte în acelea dependente de variabile şi *frame*-urile independente de variabile. Teoriile care se ocupă de *frame*-urile independente de variabile au în vedere efectele *frame*-urilor asupra publicului, la nivel global sau asupra unui individ. Pe de altă parte, acele teorii care au în centrul preocupărilor *frame*-uri dependente de variabile dau o importanţă mai mare modului în care este creat şi modificat un *frame*. Pentru mai multe clasificări ale *frame*-urilor vezi Dietram A. Scheufele, *Framing as a Theory of Media Effects,* în „ Journal of Communication", No. 49, 1999, pp. 103-122.
[13] Dietram A. Scheufele, David Tewsbury*, Framing, Agenda Setting, and Printing: The Evolution of Three Media Effects Models,* în „Journal of Communication", No. 57, 2009, p. 9.
[14] *Ibidem,* p.10.

lucrarea sa, *Law-and-Order News. An analysis of crime reporting in the British Press* (1977), „imperative profesionale ale jurnalismului”[15]. Din nou, vom apela la un termen anglo-saxon – „*newsworthiness*”, care defineşte potenţialul unui eveniment de a fi transformat în ştire. Aceste criterii au fost definite de mai mulţi autori. Printre teoretizările mai importante sunt cele elaborate de Galtung şi Ruge (1965), Steve Chibnall (1977) şi Yvonne Jewkes (2004). Ei nu enumeră aceleaşi criterii, existând diferenţe între cele trei modele propuse[16].

Anul XIII. — No. 556. EDIŢIA III. – 10 Bani Exemplarul — 10. Luni 21 Iulie 1903.

DIRECTOR POLITIC
CONST. N. IOVIPALE.

ABONAMENTE

Scrisori nefrancate se refuză.

REDACŢIA şi ADMINISTRAŢIA
Strada JUSTIŢIEI No. 28.

Curierul Olteniei

ZIAR INDEPENDENT

FONDAT LA 1890.

ANUNCIURI

Articolele nepublicate se ard.

REDACŢIA şi ADMINISTRAŢIA
Strada JUSTIŢIEI No. 28.

Infiorătoarea Drama de la Cazarma OOTA.

Fuga unuĭ Ginere sau nunta din Comuna Pârăenĭ, Vîlcea.

Consecinţele Ordinuluĭ Regal

O dublă crimă de asasinat s'a făptuit în ziua de 17 cor. de către soldatul Ispăşoiu din batalionul I de vinători. Victimele acesteĭ crime, care a produs o emoţie profundă în întreg oraşul şi maĭ cu seamă printre militari, sunt sergentul aghiotant Ţeculescu şi căpitanul adjutant Sava Georgescu. Nu vom arăta aicĭ amănuntele acestuĭ groaznic asasinat, ele fiind descrise în corpul ziaruluĭ, dar vom analiza causele carĭ au dat naştere acestuĭ dublu asasinat.

Se ştie de toţĭ ordinul de zi dat de M. S. Regele, prin care interzice cu desăvîrşire bătaia din armată. Acest ordin de zi a produs la timp o vie discuţie pentru faptul că nu ar fi fost respectat de către cel în drept. Noĭ ne am spus de asemenea părerea noastră în această privinţă şi arătam, că nu s'a procedat de loc prudent de a se da o întindere atît de largă prin publicitate ordinuluĭ regal. Arătam că era ... ajuns, dacă numaĭ gradele cuviinţă, poate nesocoti pe superiorii seĭ. Ne putînd fi convins că este greşit în aprecierile sale, care a fost consecinţa, că doĭ nevinovaţĭ au plătit cu viaţa. Faptul, dupe cum ni s'a relatat s'a întîmplat ast-fel:

Soldatul ar fi cerut un concediu, însă din causa purtăriĭ sale nedemne nu-l s'a acordat, cea ce l'a făcut să-şĭ resbune atît de crud. Care este decĭ partea practică a ordinuluĭ regal? Este că soldaţiĭ au început să fie insubordonaţĭ faţă de superiorii lor, căcĭ eĭ găsindu-se la adăpostul aceluĭ ordin, superiorii nu le pot face nimic şi dacă ar îndrăsni să facă ceva, ne am isbi de casul luĭ Ispăşoiu. Iată decĭ resultatul imprudenţelor. Intr'adevăr suntem contra bătăiĭ în urmată cînd se bat ceĭ nevinovaţĭ, dar cînd aĭ de a face cu nişte oamenĭ cu care nu te poţĭ înţelege, vrînd nevrînd trebue să usitezĭ de bătaia, căcĭ n'aĭ să staĭ într'una şi să-l condamnĭ la închisoare. N'am ajuns încă în acel stadiu de civilisaţie, cînd toate disposiţiunile şi ordinile trebuesc înţelese de cum a fost intenţiu-

Afară de aceasta nicĭ nu este logic a se proceda ast-fel, căcĭ poate sunt uniĭ părinţĭ carĭ ar dori ca dupe absolvirea cursuluĭ primar din institut, fetele lor să poate apoĭ urma alte cursurĭ superiore. Pe lîngă aceasta încă nu găsim aceasta ca logic pentru motivul că absolvind patru clase primare fetele sunt nişte copile, care nicĭ idee n'au de ce va să zică menaj şi vîrsta lor nicĭ poată să conceapă această idee. Inţelegem ca o asemenea măsură să se ia pentru fete care au absolvit două clase secundare cel puţin, în starea actuală nu se poate admite măsura d-luĭ Romanescu. Dar nicĭ nu ne vine a crede ca părinţiĭ să accepteze asemenea angajamente, ele ar trebui făcute numaĭ cu aceĭ părinţĭ care de azĭ înainte vor înscrie copilele în institut şi nicĭ de cum cu aceia ale căror fete deja sunt în scoală.

De alt-fel sperăm că d. Romanescu îşĭ va da seama despre aceasta şi va căuta să evite nemulţumirĭ.

Iovis.

Din culisele politice

Acum că ne aflăm în plină vacanţă, adică sezonul morţ, nicĭ o mişcare nu se semnalează pe orĭ ce tărâm. Cu toate astea o mică mişcare se accentuează în cercurile politice: aceasta însă în cea ce

pentru a putea continua opera începută de asanare şi înaintoşirea oraşuluĭ nostru.

Wido.

NOTA HAZLIE

Ordinul regal şi soldaţiĭ.

Hop.

Pentru d. BOBOC
Prefectul Poliţiei.

D-nu Boboc, prefectul de poliţie a oraşuluĭ nostru, a luat disposiţiunea ca pe viitor chitanţele de salariu să nu maĭ fie vizate de către directorul prefecturei.

Ilustraţiĭ Săptămînale

STEFAN FILIPESCU

Dar asupra politiceĭ la Vîlcea, vom maĭ reveni.

I. Popov.

Infiorătoarea Dramă Militară de la Cazarma Oota.

Primul zvon

Joĭ pe la orele 10 dimineata tot ... cuvinte avea aerul să-l comunic eu cele petrecute în cazarmă.

Fig. 11. Ziarul Curierul Olteniei, anul XIII, nr. 556, 21 iulie 1903, p 1.

Yvonne Jewkes prezintă detaliat 12 criterii. Pentru început, un act criminal ar trebui să atingă un anumit prag de importanţă sau dramatism pentru a fi o ştire[17]. Acel prag depinde şi de publicul căruia îi este destinată ştirea. Un furt mărunt ar putea să apară într-un ziar local, dar sunt necesare infracţiuni importante pentru a ajunge în paginile unui ziar naţional[18]. Acest criteriu poate fi aplicat şi pentru presa din România în secolul al XIX-lea. La 20 iulie 1893, în ziarul craiovean „Curierul Olteniei” era descris succint jaful căruia i-a căzut victimă un anume Enache Niculescu. Nimeni nu fusese rănit, suma furată nu era foarte mare şi nici modul de operare al răufăcătorilor n-a ieşit în evidenţă[19]. Din acelaşi ziar, în iulie 1903, cititorii puteau afla despre soldatul Ispăşoiu care îşi împuşcase mortal doi camarazi[20]. Ştirea descria un eveniment extraordinar care a fost tratat detaliat şi de ziare naţionale precum „Adevărul”. (Fig. 11.)

[15] Steve Chibnall, *op. cit.*, p. 13.
[16] Chris Greer, *op. cit.*, p. 187.
[17] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 45.
[18] *Ibidem.*
[19] „Curierul Olteniei”, anul II, nr. 57, 20 iulie 1893, p. 3.
[20] *Ibidem,* anul XIII, nr. 556, 21 iulie 1903, pp. 1-2.

Predictibilitatea ar fi un alt criteriu invocat. Pe de-o parte, dacă o infracţiune este rară, neaşteptată, sunt şanse mai mari ca ziarele să o amintească[21]. Totuşi, o întâmplare cu o evoluţie predictibilă este preferată, de asemenea, pentru că ziarele îşi pot astfel planifica modul în care vor reda acea întâmplare. Procesele cazurilor reprezintă un bun exemplu în această privinţă[22]. Reporterii cunosc datele audierilor, procedura care va fi urmată, etc. Procesul crimei din strada Icoanei din 1901, în care erau implicaţi doi tineri – Alexandru Candiano Popescu şi Ştefan Vlădoianu, a fost descris pe larg în ziarele epocii. Simplificarea este un alt element caracteristic. Infracţiunile complexe sunt greu de prezentat în presă sau în mass-media. Cele simple, uşor de înţeles, sunt preferate pentru că nu captează atenţia publicului pentru mult timp[23]. Ele au un mesaj clar care nu necesită interpretări. Strâns legată de acest ultim aspect este tendinţa de a oferi ştiri care pun în valoare opoziţii binare: „Rău" şi „Bine", „normal" şi „anormal", „vinovat" şi „nevinovat"[24]. Pentru a ne raporta din nou la crima din strada Icoanei din 1901, tânărul Candiano Popescu era înfăţişat în presă ca fiind un individ crud, dezaxat sau „bolnav sufleteşte"[25].

Individualizarea defineşte procesul prin care presa personalizează evenimentele pentru a le simplifica. Cazurile complexe sunt prezentate doar ca reacţii ale unor indivizi[26]. Yvonne Jewkes exemplifică această caracteristică prin cazuri de fraude financiare care au fost descrise publicului doar ca acţiuni ale unor indivizi[27]. Ştirile referitoare la criminalitatea violentă arată că orice individ poate fi victima unui atac. De regulă, victimele infracţiunilor violente sunt apropiaţi ai răufăcătorilor şi doar în anumite regiuni geografice numărul lor este mai mare[28]. Totuşi, presa sugerează în expunerea acestor întâmplări că atacurile pot viza pe oricine. Astfel, o altă trăsătură a ştirilor ar fi ideea că există un risc major ca oricine să cadă victimă unui act criminal[29].

Un eveniment are potenţialul de a deveni o ştire şi dacă oferă două elemente esenţiale – sex şi violenţă. Atacurile cu o motivaţie sexuală – violurile, sunt prezentate mult mai des în presă decât alte tipuri de infracţiuni[30]. În 1880, ziarele din România au relatat detaliat, pe mai multe luni, ancheta Poliţiei şi procesul cazului Scarvulis. Anastase Scarvulis, un grec din Brăila, a fost condamnat pentru că o abuzase sexual pe fiica lui de 14 ani[31]. Ştirile cu conţinut sexual sunt strâns legate de violenţă, o altă trăsătură esenţială. Prin apariţia zilnică în presă, violenţa devine o rutină[32]. Celebritatea atacatorului sau a victimei este un alt criteriu invocat. Celebritatea influenţează şi pragul de importanţă pe care ar trebui să-l atingă un eveniment pentru a fi ştire[33]. Un furt banal se poate transforma într-o ştire dacă victima sau făptaşul ar fi o celebritate. Duelurile în care erau implicate celebrităţi – politicieni sau ziarişti cunoscuţi, apar frecvent în presa de la

[21] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 46.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem,* p. 47.
[24] *Ibidem,* p. 49.
[25] Vezi „Adevĕrul", anul XIV, nr. 4163, 4164 şi 4165, 1901, pp. 1-3.
[26] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 49.
[27] *Ibidem,* p. 50.
[28] *Ibidem,* p. 51.
[29] *Ibidem.*
[30] *Ibidem,* p. 52.
[31] „Resboiul", an IV, nr. 1015, 9 mai 1880, p. 2.
[32] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 58.
[33] *Ibidem,* p. 53.

sfârşitul secolului al XIX-lea din România. De asemenea, faptele unor infractori cunoscuţi ajungeau în paginile ziarelor. Nu doar celebritatea, dar şi vârsta victimei sau a atacatorului constituie un criteriu care favorizează transformarea unui act criminal într-o ştire[34]. La 22 iunie 1899, „Universul" prezenta sub titlul „Înjunghierea din str. Gabroveni", bătaia în care fuseseră implicaţi doi copii, de 13 şi de 16 ani. Unul din aceştia l-a înjunghiat cu un briceag pe celălalt[35].

Proximitatea întâmplărilor reprezintă un alt criteriu şi are o dublă semnificaţie. Pe de-o parte, proximitatea geografică a unui eveniment îi conferă importanţă[36]. Cele mai multe ziarele locale din România prezentau infracţiuni din judeţul respectiv. Pe de-altă parte, proximitatea ar avea şi o conotaţie culturală. Dacă un subiect este relevant pentru public, atunci se va regăsi probabil în presă[37]. Contextul socio-economic poate da importanţă unui anumit tip de ştiri.

Presa „privilegiază" acele ştiri care pot fi redate grafic într-o manieră care să impresioneze uşor publicul[38]. Înregistrările video ale unor crime sau atacuri fac ca acestea să intre în atenţia televiziunilor. Ca urmare, acele întâmplări care au loc în sfera privată: violenţa domestică, abuzurile asupra copiilor, infracţiuni financiare, sunt cumva marginalizate[39]. Criminologia culturală s-a ocupat recent de analizarea reprezentărilor grafice ale criminalităţii în mass-media[40]. În presa din România, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, au apărut, de asemenea, reprezentări grafice ale unor infracţiuni. Ele înfăţişau pe răufăcător, pe victimele acestuia sau chiar săvârşirea infracţiunii. Pe prima pagină din „Adevărul", numărul din 11 octombrie 1901, cititorii puteau găsi o ilustraţie cu titlul „Procesul crimei din strada Icoanei". În centrul ilustraţiei apărea tânărul Alexandru Candiano Popescu cu un cuţit în mână, pregătindu-se s-o înjunghie pe Iulia Iarcu[41]. Revista umoristică „Veselia" avea ilustraţii color. Cea din numărul din 6 iunie 1899, prezenta confruntarea dintre tâlharul cunoscut drept „ucigaşul cârciumarilor" şi poliţişti[42].

Un ultim criteriu adus în discuţie de Yvonne Jewkes se referă la selectarea unor ştiri care pot fi folosite ideologic de presă. Autoarea încearcă să demonstreze că presa din Marea Britanie manifestă, în virtutea unei poziţii conservatoare, intoleranţă faţă de anumite comportamente sau grupuri de indivizi care sunt considerate potenţiale ameninţări la adresa societăţii[43]. Folosirea recreaţională a drogurilor, protestele împotriva autorităţilor, infracţiunile imigranţilor ar fi prezentate într-o manieră exagerată în presă[44]. În ziarele cu o poziţie antisemită din România, infracţiunile evreilor apăreau frecvent, fiind privite drept confirmări ale unor stereotipuri existente în societate.

Multe din aceste criterii pot fi aplicate şi presei din România, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, într-o manieră care să nu ignore elementele specifice presei din epo-

[34] *Ibidem,* p. 61.
[35] „Universul", an XVII, nr. 168, 22 iunie 1899, p. 2.
[36] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 54.
[37] *Ibidem.*
[38] *Ibidem,* p. 59.
[39] *Ibidem.*
[40] Vezi Keith J. Hayward, Mike Presdee, *Framing Crime. Cultural Criminology and the image,* Abingdon, Routledge, 2010.
[41] „Adevĕrul", an XIV, nr. 1881, 11 octombrie 1901, p. 1.
[42] „Veselia", anul VIII, nr . 23, 6 iunie 1899, pp. 1-2.
[43] Yvonne Jewkes, *op. cit.*, p. 63.
[44] *Ibidem.*

că sau societăţii româneşti moderne. Ştirile care fac referire la criminalitate înglobează, de obicei, nu doar unul, ci mai multe criterii din cele enumerate. Am menţionat deja crima din strada Icoanei. Aceasta aducea elemente de predictibilitate, putea fi reprezentată grafic, ucigaşul era fiul unei celebrităţi – generalul Alexandru Candiano-Popescu (1841-1901), complicele său, Ştefan Văitoianu, era minor şi nu în ultimul rând, infracţiunea sa fusese violentă.

Aceste criterii explică procesul „producerii” ştirilor. Există două grupuri de teorii care abordează acelaşi proces dintr-o perspectivă globală, care ia în calcul şi relaţiile mass-media cu autorităţile sau cu societatea[45]. Pe de-o parte, teoriile radicale, influenţate de Karl Marx şi Antonio Gramsci, au la bază ideea că mass-media ar controla indivizii. Pe de-altă parte, teoriile liberale susţin că mass-media apără interesele indivizilor[46]. În cadrul fiecărei grupări de teorii pot fi identificate poziţii variate cu privire la producerea ştirilor. Conform „modelului propagandei”, conceput de Noam Chomsky şi Ed Herman, mass-media nu ar fi decât o extensie a Statului, având rolul de a controla ideologic societatea[47]. Tot în rândul teoriilor radicale, „modelul hegemonic” prezintă mass-media ca pe un mijloc prin care sunt răspândite ideile elitelor dintr-o societate. Ca o consecinţă, criminalitatea apare în mass-media ca o problemă asociată minorităţilor etnice, tinerilor sau celor din straturile inferioare ale societăţii[48]. Teoriile liberale susţin că deşi instituţiile Statului au „un acces privilegiat” în ştiri pentru că sunt des sursele principale de informaţii, mass-media scoate la iveală nedreptăţile şi trage la răspundere pe cei vinovaţi, contestând în acest fel *status-quo*-ul[49]. Mass-media, în general, reprezintă deci „a patra putere în stat”[50].

Prezentarea celor 12 criterii necesare ca un eveniment să devină ştire, conform modelului propus de Yvonne Jewkes, aduce în discuţie şi observaţii legate de conţinutul ştirilor. Analizarea conţinutului ştirilor, fie că sunt doar cele de presă, fie că aparţin televiziunii sau radioului, se poate face din două perpective: cea cantitativă şi cea calitativă[51]. Analiza de conţinut nu înseamnă pentru toţi autorii aplicarea celor două perspective, cantitativă şi calitativă[52], ci sunt, de fapt, metode care investighează aspectele diferite ale ştirilor.

Metodele cantitative caută un model, repetarea anumitor structuri în felul în care sunt prezentate evenimente, iar cele calitative pun accentul pe fluiditatea textului şi pe interpretările sale[53]. Metoda cantitativă porneşte de la indici care pot fi clasificaţi şi apoi număraţi. Există câteva lacune care pot influenţa rezultatele finale ale cercetării. Din mo-

---

45 Chris Greer, *op. cit.*, p. 183.
46 *Ibidem.*
47 *Ibidem.*
48 *Ibidem,* p. 184.
49 *Ibidem.*
50 *Ibidem.*
51 *Ibidem,* p. 178.
52 Richard V. Ericson, Patricia M. Baranek, Janet B. L. Chan, *op. cit.*, p. 50. Aceasta este doar una dintre clasificări. Pentru John Fiske analiza conţinutului reprezintă, de fapt, metoda cantitativă, fără a mai menţiona o metodă calitativă, vezi John Fiske, *Introduction to Communication Studies,* 2nd edition, London, Routledge, 1990, p. 136. O poziţie identică are Victor Jupp pentru care analiza de conţinut înseamnă o abordare „obiectivă, sistematică şi cantitativă”, vezi Victor Jupp, *Content Analysis,* în Eugene McLaughlin, John Muncie, „The Sage Dictionary of Criminology”, London, Sage, 2008, p. 70.
53 Richard V. Ericson, Patricia M. Baranek, Janet B. L. Chan, *op. cit.*, p. 50.

ment ce metoda de analiză cantitativă se ocupă de ceea ce este prezentat prea des, prea rar, nu este prezentat sau apare într-o formă părtinitoare în ziare, ar fi util să se cunoască norma cu care sunt comparate aceste date. Întrebarea esenţială care s-ar naşte dintr-o asemenea comparaţie este dacă ştirile reflectă realist evenimentele[54]. Pe lângă acest aspect, metoda cantitativă se limitează la ceea ce poate fi cuantificat, la categoriile care sunt standardizate, ignorând alte fenomene. Concentrarea doar pe anumite categorii duce la rezultate simplificate care nu surprind interpretările diferite pe care le are o ştire[55].

Metoda calitativă presupune existenţa mai multor simboluri în textul ştirii. Într-o primă fază, „realitatea”, aşa cum apare în mass-media, este analizată, fiind identificate structurile esenţiale, apoi e interpretată şi reconstruită[56]. De exemplu, o știre care prezintă o tâlhărie poate fi analizată la mai multe niveluri. Relaţia acelei ştiri cu alte texte similare din cuprinsul ziarului, folosirea unor surse cu predilecţie sau sensurile pe care le capătă un termen, sunt doar câteva dintre elementele urmărite. Analiza calitativă a unui text are un caracter speculativ, care o situează pe tărâmul criticii literare[57]. Prin urmare, metoda calitativă nu oferă întotdeauna argumente solide pentru a susţine o anumită interpretare. Nici metodele cantitative, nici cele calitative, nu se ocupă doar de conţinutul ştirilor, ele pot lua în calcul şi efectele ştirilor asupra publicului[58].

Ambele metode au limitări evidente şi de aceea unii autori le folosesc împreună. Esther Snell, în teza sa de doctorat, *Perceptions of Violent Crime in Eighteenth-Century England: A Study of Discourse of Homicide, Aggravated Larceny and Sexual Assault in the Eighteenth-Century Newspaper* (2004), o analiză a percepţiei criminalităţii în ziarul „The Kentish Post” pe o perioadă de 38 de ani (1717-1738), îmbină metodele cantitative cu cele calitative. Citând câteva studii, ea arată că folosirea metodelor cantitative pentru analiza unor surse istorice nu este lipsită de riscuri şi aplică ambele tipuri de metode în teza sa[59].

Probabil cea mai cunoscută direcţie de cercetare legată de prezentarea criminalităţii în mass-media, este cea care se concentrează pe studierea efectelor asupra publicului. Efectele negative ale prezentării criminalităţii în presă sau în literatură au fost evocate de autori încă din secolul al XIX-lea. În Franţa, Paul Aubry atrăgea atenţia în *La contagion du meurtre* (1888) că presa descria crima sau alte acte violente ca evenimente de senzaţie şi, prin aceasta, contribuia la propagarea violenţei. Chiar şi în România, ziaristul Aurel Alexandrescu-Dorna în *Presa şi propagarea crimei* (1899), se arăta revoltat de faptul că şi în presa românească „se scrie foarte mult despre bătăi, asasinate, fapte criminale, descrieri înspăimântător de amănunţite”. Se pare că în Anglia, încă din secolul al XVI-lea, anumite cântece populare erau considerate periculoase pentru că înfăţişau infractorii ca eroi[60]. În 1928, ziaristul şi diplomatul Eugen Filotti atrăgea atenţia asupra capacităţii presei de a influenţa publicul: „Presa e cel mai puternic mijloc de difuziune şi

---

[54] *Ibidem,* p. 51.
[55] *Ibidem,* p. 52.
[56] *Ibidem,* p. 55.
[57] *Ibidem,* p. 58.
[58] Chris Greer, *op. cit.*, p. 179.
[59] Esther Snell, *Perceptions of Violent Crime in Eighteenth-Century England: A Study of Discourse of Homicide, Aggravated Larceny and Sexual Assault in the Eighteenth-Century Newspaper,* Canterbury, Christ Church University, 2004, p. 65.
[60] Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, *op. cit.*, p. 406.

infiltraţie a ideilor, a opiniilor, a curentelor de gândire. Nici unul nu e atât de direct, de insistent, de continuu, de insinuant. Nici unul nu poate fi atât de util, dar şi atât de primejdios. Suntem toţi, în mod inconştient, tributarii presei, sclavii ziarului nostru. Mulţi nu gândesc decât prin el, nu receptează, şi redau, vrăjiţi de mirajul literelor tipărite, decât opiniile gata elaborate, luate din paginile lui”[61].

În secolul al XX-lea, teoriile legate de cultura de masă şi behaviorismul psihologic au dus la conturarea ideii că mass-media este responsabilă pentru răspândirea comportamentelor criminale în societate[62]. Teoria potrivit căreia mass-media inoculează idei, valori şi informaţii unui public pasiv care este influenţat negativ de acestea e denumită, tocmai datorită mecanismului simplist de explicare a influenţei, modelul seringii hipodermice[63]. În ciuda faptului că această explicaţie simplistă nu mai este acceptată, persistă totuşi, în numeroase studii, ideea că mass-media are o influenţă negativă asupra publicului. Chiar şi aceste studii recente sunt criticate pentru modul în care prezintă legătura dintre mass-media şi criminalitate[64]. În acelaşi timp, este acceptată ideea că mass-media ar avea efecte asupra comportamentului indivizilor, însă nu este clar că ar conduce direct la acte criminale[65].

O altă chestiune este aceea a receptării ştirilor despre criminalitate. Unii cititori pot fi pasivi, dar alţii pot interpreta critic aceste informaţii. Un text poate avea mai multe înţelesuri şi e puţin probabil ca un articol care prezintă o crimă să aibă acelaşi efect asupra tuturor cititorilor. După cum arăta şi Esther Snell în lucrarea citată, este imposibil de evaluat exact modul în care un cititor interpretează informaţiile dintr-un ziar[66]. Sigur, pentru cititorii contemporani, o investigaţie sociologică ar scoate la iveală interpretările diferite ale ştirilor din ziare, dar într-o cercetare istorică care se ocupă de secolul al XIX-lea, reacţiile publicului la articolele din presă fac, mai curând, obiectul unor speculaţii, neputându-se discuta despre ipoteze verificabile într-o manieră „ştiinţifică”.

Una dintre cele mai răspândite teorii care arată cum mass-media influenţează publicul şi autorităţile este „panica morală”. Aceasta explică mecanismele prin care mass-media prezintă comportamente criminale sau deviante prin reacţii ostile şi disproporţionate. De cele mai multe ori, panica morală are drept ţintă un individ, un grup sau un fenomen percepute ca o ameninţare la adresa valorilor societăţii. Tocmai presupusa ameninţare la adresa valorilor dominante face ca panica să fie una „morală”, sau moralizatoare. Reprezentarea acestor ameninţări în mass-media determină reacţiile exagerate ale autorităţilor care intervin pentru a le înlătura[67]. Termenul a apărut în lucrarea clasică a lui Stanley Cohen[68], *Folk Devils and Moral Panics: the creation of the Mods and Rockers* (1972) pentru a descrie modul în care presa din Marea Britanie a relatat despre ciocnirile dintre două grupări rivale, „*The Mods*” şi „*The Rockers*”, în anii 1960. Cohen a analizat construirea ştirilor, punând în lumină prezentarea distorsionată a violenţelor

[61] Emil Samoilă, *Ziaristica. Noţiuni elementare de gazetărie,* Bucureşti, Adevărul, 1932, pp. 31-32.
[62] Yvonne Jewkes, *op.cit.*, pp. 10-12.
[63] *Ibidem,* p. 13.
[64] Chris Greer, *op. cit.*, p. 190.
[65] Eamonn Carrabine, Pam Cox, Maggy Lee, Ken Plummer, Nigel South, *op. cit.*, p. 408.
[66] Esther Snell, *op. cit.*, p. 40.
[67]Karim Murji, *Moral Panic,* în Eugene McLaughlin, John Muncie, *op. cit.*, p. 251.
[68]Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: the creation of the Mods and Rockers,* London, MacGibbon and Kee, 1972.

sau utilizarea unor stereotipuri pentru referirea la cele două grupuri. Într-o primă fază, media exagera amploarea violenţelor, apoi făcea predicţii, anticipând o escaladare a conflictului şi, în cele din urmă, cele două grupuri căpătau o încărcătură simbolică, fiind asociate cu comportamentele deviante. Modelul panicii morale a fost ulterior aplicat pentru examinarea reacţiei mass-media faţă de tâlhăriile din Marea Britanie din anii 1970[69].

Istoricii care au analizat percepţia criminalităţii în presă au preluat concepul şi l-au integrat în studiile lor. Articolul lui Jennifer Davis[70] – *The London Garotting Panic of 1862: A Moral Panic and the Creation of a Criminal Class in mid-Victorian England* (1980), s-a ocupat de panica morală asociată cu tâlhăriile săvârşite prin sugrumarea victimelor din Londra, în 1862. Peter King[71] a interpretat valul de tâlhării din oraşul Colchester, în estul Angliei, din 1765 folosind aceeaşi teorie, a panicii morale. Tot în 1987, un alt autor, Rob Sindall[72] a adus din nou în discuţie tâlhăriile din Londra, în 1862, comparându-le cu cele din 1856 în studiul său, *The London Garotting Panics of 1856 and 1862* (1987).

Conceptul nu a fost lipsit de critici[73]. Pe de-o parte, unii au considerat că panica produsă de criminalitate nu e doar o consecinţă a prezentării exagerate a evenimentelor de către mass-media. Pe de-alta, în condiţiile în care criminalitatea chiar creşte, atunci ar fi de aşteptat ca şi reacţiile presei să fie mai intense. Ca urmare, ar fi necesară o definire a reacţiilor „normale”[74]. De asemenea, noţiunea de „panică morală” a fost utilizată de istorici, sociologi şi criminologi pentru a explica o mare varietate de situaţii, ceea ce a dus la o îndepărtare de sensul iniţial. Peter King consideră că folosirea uneori abuzivă a conceptului a condus la subminarea sa[75]. El creionează şi un model de evoluţie a unei panici morale clasice[76]. Potrivit lui, un act sau mai multe acte de violenţă publică ar intra în atenţia mass-media care oferă apoi o prezentare exagerată a evenimentelor. De exemplu, ziarele pot relata despre mai multe tâlhării când, de fapt, doar una avusese loc. Ca urmare a reacţiilor din mass-media, autorităţile iau măsuri dure împotriva acelui tip de infracţiune, poliţia poate căpăta puteri sporite, cei condamnaţi primesc pedepse mai mari şi chiar noi legi sunt adoptate. După câteva luni, panica începe să dispară, iar mass-media şi publicul își pierd interesul pentru acele relatări. Aceste critici scot la iveală una dintre dificultăţile evidente legate de aplicarea conceptului în studiile istorice. Pentru a discuta despre o panică morală, despre reacţiile exagerate ale presei, sunt vitale datele privind „realitatea”. Statisticile criminale sunt, de multe ori, incomplete şi inexacte, iar autorii contemporani sunt părtinitori sau omit unele aspecte. În plus, panica morală este

[69] Vezi Stuart Hall, Chas Critcher, Tony Jefferson, John Clarke, Brian Roberts, *Policing the Crisis. Mugging, The State and Law and Order,* London, Macmillan, 1978.
[70] Jennifer Davis, *The London Garotting Panic of 1862: A Moral Panic and the Creation of a Criminal Class in mid-Victorian England,* în V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman, Geoffrey Parker, „Crime and the Law: the social history of crime in Western Europe since 1500”, London, Europa Publications Limited, 1980, pp. 190-214.
[71] Peter King, *Newspaper reporting, prosecution practice and perceptions of urban crime: the Colchester crime wave of 1765*, pp. 423-455.
[72] Rob Sindall, *The London Garotting Panics of 1856 and 1862,* în „Social History”, Vol. 12, No. 3, Oct 1987, pp. 351-359.
[73] Chas Critcher, *Moral Panics and the Media,* Buckingham, Open University Press, 2003, pp. 143-154.
[74] Eugene McLaughlin, John Muncie, *op. cit.*, pp. 252-253.
[75] Peter King, *Moral panics and violent street crime 1750-2000, a comparative perspective,* în Barry S. Godfrey, Clive Emsley, Graeme Dunstall, „Comparative Histories of Crime”, Portland, Willan Publishing, 2003, pp. 53-71.
[76] *Ibidem,* p. 55.

un concept tipic istoriografiei anglo-saxone, pus în practică, mai ales, pentru analizarea criminalităţii din Marea Britanie.

IV.2 Evoluţii în prezentarea criminalităţii

Transformările prin care a trecut presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au marcat şi modul în care a fost redat în paginile ziarelor fenomenul criminalităţii. Acestora li se adaugă evoluţiile interne din societatea românească, în special cele legate de capacitatea Statului de a controla criminalitatea, schimbările din legislaţia şi practica penală, formularea şi diseminarea unor noi teoretizări cu privire la cauzalitatea şi prevenirea infracţionalităţii, dar şi percepţia acestui fenomen în cultura populară.

Investigaţia noastră va oferi răspunsuri la câteva întrebări esenţiale legate de reflectarea criminalităţii în presa din România. Ce fel de infracţiuni apăreau mai des în ziare ? Existau mai multe ştiri despre infracţiuni grave spre jumătatea secolului sau la sfârşitul acestuia ? Proporţia şi frecvenţa ştirilor despre anumite infracţiuni corespund datelor din statisticile criminale ? Formularea acestor întrebări sugerează utilizarea metodei cantitative pentru analizarea conţinutului ştirilor. Vom apela şi la o analiză calitativă pentru a reliefa modalităţile în care erau prezentate ştirile despre actele criminale. Acestea erau încadrate, de regulă, secţiunii „faptelor diverse". Marian Petcu a surprins evoluţia faptului divers în presa din România[77]. Pornind de la această evoluţie, ne vom concentra pe rolul ştirilor despre actele criminale în secţiunea „faptelor diverse". Totuşi, ştirile despre infracţiuni nu apăreau doar în secţiunea „faptelor diverse". Dacă subiectul era important, ziarele puteau dedica anchete sau reportaje ample unor infracţiuni. Din ce în ce mai des, spre sfârşitul secolului, prezentarea crimelor se făcea şi prin ilustraţii, uneori simple, alteori complexe.

După cum am precizat, metoda cantitativă presupune câteva riscuri. Selectarea unor categorii de informaţii care se repetă înseamnă limitarea cercetării la acele categorii. Orice alte informaţii devin redundante. Dacă decidem să evaluăm câte ştiri despre tâlhării au fost publicate în anul 1890, atunci vom ignora ştirile legate de orice alte tipuri de infracţiuni. Această selecţie este precedată de alte două, cel puţin la fel de importante şi anume, alegerea intervalului cronologic şi a ziarului în care vom urmări frecvenţa apariţiei acelor categorii de informaţii.

Numărul periodicelor apărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea este impresionant. Primul tom din *Publicaţiile periodice româneşti 1820-1906*, conţine referiri la 3.290 de titluri descrise după colecţii şi alte 580 de titluri descrise după izvoare bibliografice[78]. Sigur, lucrarea lui Nerva Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu include şi periodicele care au circulat şi în alte regiuni decât România. Totuşi, chiar excluzându-le pe acestea şi pe cele apărute înainte de 1850, numărul periodicelor este încă foarte mare. În intervalul 1856-1864, au apărut doar în Bucureşti 82 de periodice[79]. Multe dintre periodicele lan-

---

[77] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România*, pp. 47-61.

[78] George Băiculescu, *op. cit.*, în George Băiculescu, Georgeta Răduică, Neonilă Onofrei, „Publicaţiile periodice româneşti", Tom II, Catalog alfabetic: 1907-1918, Supliment: 1790-1906, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, p. xix.

[79] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 78.

sate în a doua jumătate a secolului au fost efemere. Astfel, un prim criteriu folosit pentru alegerea ziarelor care vor fi analizate este circulaţia pe o perioadă mai lungă de un deceniu. De asemenea, profilul periodicelor respective nu ar trebui să fie limitat la un anumit domeniu, ci să conţină informaţii generale, politice, economice, sociale, etc. O revistă specializată pe chestiuni economice sau medicale, de exemplu, va menţiona foarte rar sau deloc cazuri despre crime sau tâlhării. Vom prefera ziarele cotidiene sau cele care apar de trei ori pe săptămână celor hebdomadare. Un ziar săptămânal nu poate publica la fel de multe ştiri privitoare la infracţiuni ca unul cotidian care îşi ţine la curent cititorii cu ultimele informaţii. Cu excepţia ziarului „Românul", care a circulat între anii 1857-1864, şi 1866-1905[80], nu au existat periodice care să acopere aproape întreaga perioadă 1850-1900. Pentru a urmări o evoluţie a prezentării criminalităţii pe o durată lungă, e necesar ca selecţia noastră să includă atât ziarele care au circulat la sfârşitul secolului al XIX-lea, cât şi ziare care au fost lansate în preajma unificării Moldovei cu Ţara Românească. Nu în ultimul rând, trebuie precizat faptul că gradul de deteriorare avansată sau absenţa unui număr semnificativ de exemplare ale unor ziare importante ne-a influenţat selecţia. Aplicând aceste criterii, ne vom restrânge analiza la patru ziare: „Trompetta Carpaţilorŭ" (1865-1877), „Pressa" (1868-1876 şi 1877-1881), „Telegraphul" (1871-1888) şi „Resboiul" (1877-1902).

Se poate obiecta, desigur, că limitarea analizei la doar patru ziare ar împiedica o generalizare a concluziilor la nivelul întregii prese româneşti. Aceasta este însă prima cercetare cantitativă asupra reflectării criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce înseamnă că rezultatele acesteia pot reprezenta un punct de pornire pentru alte studii. Prin selectarea mai multor ziare vom putea examina dintr-o perspectivă comparativă evoluţia ştirilor despre infracţinuni. În studiul *Newspaper reporting and attitudes to crime and justice in late-eighteenth and early-nineteenth-century London* (2007), Peter King opta, de asemenea, pentru o perspectivă comparativă. Alte studii, precum *Discourses of criminality in the eighteenth-century press: the presentation of crime in The Kentish Post, 1717–1768* (2007), publicat de Esther Snell, examinează chestiunea percepţiei criminalităţii într-un ziar local. Această abordare este eficientă în condiţiile în care există cercetări preliminare legate de evoluţia criminalităţii în aria geografică în care a circulat acel ziar.

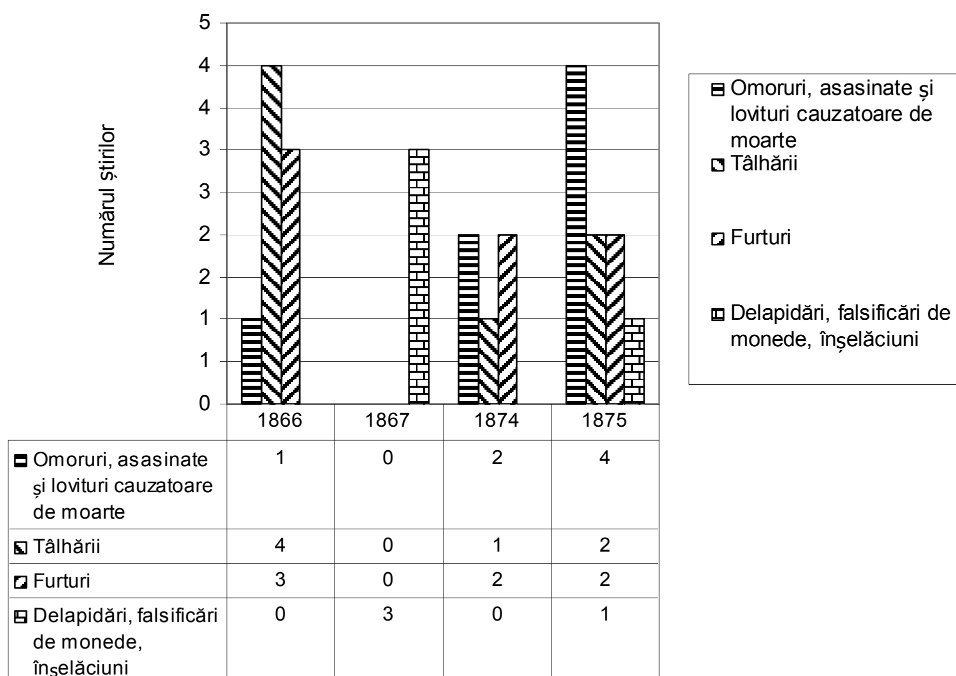
Pentru fiecare ziar am ales ca eşantioane de cercetare, câte doi ani consecutivi în fiecare deceniu al secolului. Excepţie face ziarul „Resboiul", deoarece colecţiile pe anul 1878 sunt incomplete, acoperind doar intevalul 1 ianuarie-31 martie. De asemenea, în cazul ziarelor „Pressa" şi „Telegraphul" am inclus trei ani consecutivi din al optulea deceniu[81]. Prin urmare, pentru „Resboiul" am cercetat toate numerele din următorii ani: 1879, 1888, 1889, 1898 şi 1899. În cazul celorlate ziare, ne-am ocupat de anii: 1877, 1878, 1879, 1888 şi 1889 pentru ziarul „Telegraphul"; 1868, 1869, 1877, 1878, 1879 pentru „Pressa" şi 1866, 1867, 1874, 1875 pentru „Trompetta Carpaţilorŭ".

[80] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 624.

[81] Am inclus în cercetarea noastră trei ani consecutivi – 1877, 1878, 1879, deoarece vom analiza şi percepţia criminalităţii în presă pe durata Războiului de Independenţă şi în primul an după încheierea acestuia. Ne vom ocupa de aprofundarea datelor culese cu privire la această chestiune într-un subcapitol separat.

Infracţiunile asupra cărora ne-am concentrat sunt crime şi delicte conform Codului Penal intrat în vigoare din 1865. Am grupat într-o singură categorie omorurile, asasinatele şi loviturile cauzatoare de moarte. Pruncuciderile şi otrăvirile nu au fost incluse. O altă categorie se referă la tâlhării sau jafuri, cum mai sunt denumite în statistici, cele mai răspândite crime ale epocii conform statisticilor penitenciare. Nu am omis nici furturile care reprezintă o a treia categorie. Vom face referire la toate tipurile de furturi definite de Codul Penal. În fine, în ultima categorie vom grupa infracţiunile cu caracter economic: delapidare, înşelăciune, falsificare de monedă. Contrabanda nu va face parte din această categorie.

În paginile ziarelor, infracţiunile spectaculoase erau relatate în mai multe articole. O tâlhărie însoţită de un asasinat putea fi descrisă în două, trei articole, dar un furt simplu era prezentat, de regulă, într-un singur articol. Cercetarea noastră măsoară, nu frecvenţa anumitor infracţiuni, ci frecvenţa ştirilor publicate în ziare despre acele infracţiuni. Ce înseamnă totuşi o ştire despre o infracţiune ? Pledăm pentru o abordare extinsă potrivit căreia o ştire despre un asasinat, de exemplu, include nu doar descrierea faptei, ci şi cercetările poliţiei, anunţurile cu privire la eventuali suspecţi, prezentarea victimelor, procesul inculpatului sau inculpaţilor. Uneori, o ştire făcea referire la două categorii de infracţiuni. Am oferit drept exemplu tâlhăria însoţită de asasinat. În această situaţie vom considera că există, de fapt, două ştiri, una despre o tâlhărie şi cealaltă despre un asasinat. Pornind de la aceste criterii, vom ilustra datele culese din paginile ziarelor în graficele de mai jos.

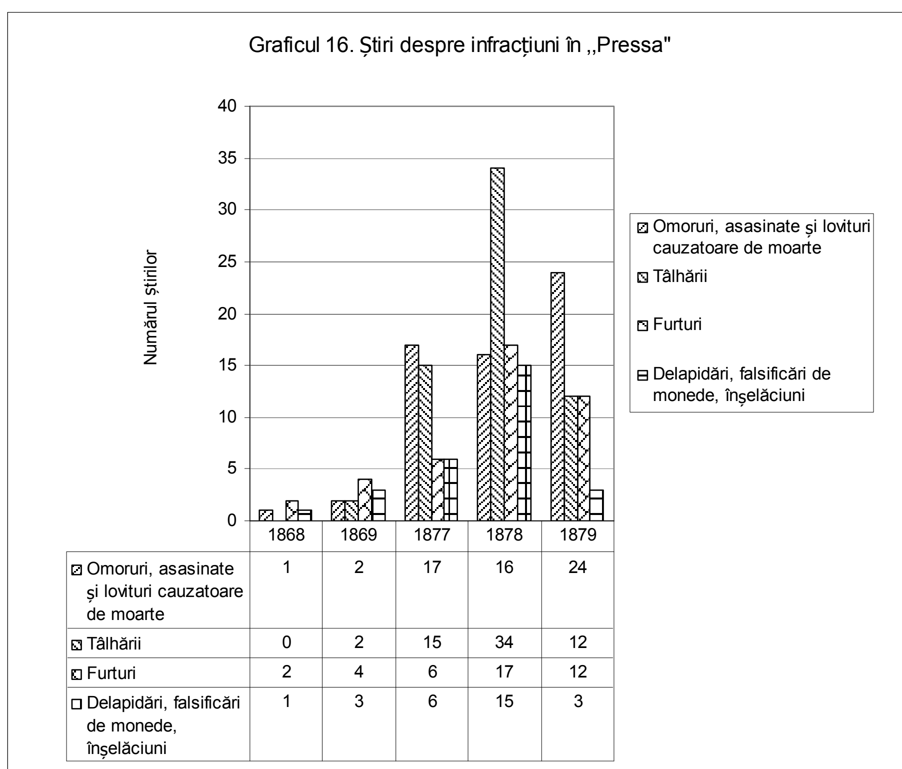

	1866	1867	1874	1875
Omoruri, asasinate și lovituri cauzatoare de moarte	1	0	2	4
Tâlhării	4	0	1	2
Furturi	3	0	2	2
Delapidări, falsificări de monede, înșelăciuni	0	3	0	1

Datele din **Graficul 15** ne indică evoluţia ştirilor despre cele patru categorii de infracţiuni din ziarul „Trompetta Carpaţilorŭ". Pentru omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte, numărul ştirilor din anii 1874-1875 este, în mod evident, mai mare decât cel din anii 1866-1867. Pentru celelalte trei categorii de infracţiuni nu se remarcă această tendinţă. Dimpotrivă, au fost publicate mai multe ştiri despre tâlhării sau delapidări, falsificări de monede și înşelăciuni în 1866-1867, decât în cei doi ani din deceniul următor. În cazul ştirilor despre furturi, în 1866 au apărut cele mai multe dintre toţi cei patru ani. Prin urmare, nu se poate considera că în anii 1874-1875 erau publicate mai multe ştiri despre aceste infracţiuni decât în 1866-1867. Un aspect interesant şi previzibil este cel legat de apetenţa ziarului pentru ştirile despre acte criminale, violente, grave, precum tâlhării şi omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte. Cu excepţia anului 1867, în toţi ceilalţi ani, numărul ştirilor care relatau despre cele două categorii de infracţiuni violente a fost mai mare decât al celorlalte două categorii de acte criminale. Pe de-altă parte, conform statisticilor judiciare şi penitenciare, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, existau considerabil mai multe cazuri de furturi decât omoruri, asasinate, lovituri cauzatoare de moarte şi tâlhării. Acestea din urmă erau cazuri spectaculoase, care întruneau mai uşor condiţiile necesare ca să devină ştiri, decât majoritatea furturilor.

Interpretarea datelor culese din „Trompetta Carpaţilorŭ" trebuie corelată cu evoluţia ziarului. Periodicul condus de Cezar Bolliac apărea, la început, de trei ori pe săptămână. Această frecvenţă nu s-a menţinut întotdeauna. De la 1 septembrie 1867 apărea de două ori pe săptămână, de la 24 octombrie 1867, din nou de trei ori, de la 1 ianuarie 1872 de două ori și de la 9 iulie 1872 doar o dată pe săptămână și foarte rar de două ori[82]. Ca urmare a deselor schimbări, numărul exemplarelor publicate în fiecare an, nu era egal. Astfel, pentru 1866 şi 1867 am examinat câte 100 de numere, pentru 1874, în jur de 70, iar pentru 1875, doar 60. Formatul ziarul a trecut, de asemenea, prin câteva schimbări. La început, în 1865, formatul era de 55×40 de centimetri. La 1 ianuarie 1869 s-a trecut la formatul 65×48 de centimetri[83]. E posibil ca numărul relativ egal de ştiri despre furturi, tâlhării, delapidări, înşelăciuni şi falsificări de monede din anii 1866-1867, respectiv 1874-1875, să fie explicat prin scăderea numărului exemplarelor publicate anual. Tendinţa de creştere a formatului atenua sensibil această evoluţie. Deşi a fost crescut formatul ziarului şi ar fi existat spaţiu pentru mai multe ştiri, această schimbare nu putea avea un impact mai mare decât restrângerea semnificativă a numărului exemplarelor publicate anual. În aceste condiţii, creşterea numărului ştirilor despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte pare a fi, într-adevăr, excepţională. Se poate specula că aceasta ar fi o strategie editorială pentru a atrage cititorii. Preţul unui exemplar crescuse de la 45 de bani, în 1866-1867, la 1 leu, în 1874-1875 și este posibil ca mărirea formatului şi includerea unor ştiri spectaculoase să fi fost modalităţi de a recâştiga publicul.

[82] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 748.
[83] *Ibidem*, p. 749.

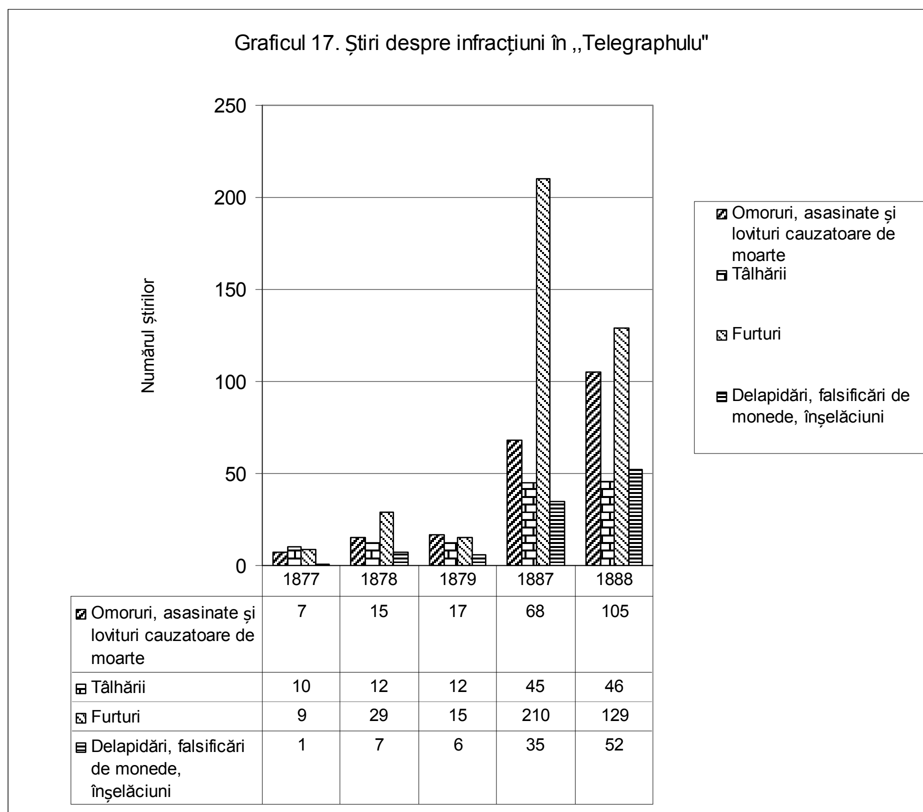
	1868	1869	1877	1878	1879
Omoruri, asasinate și lovituri cauzatoare de moarte	1	2	17	16	24
Tâlhării	0	2	15	34	12
Furturi	2	4	6	17	12
Delapidări, falsificări de monede, înșelăciuni	1	3	6	15	3

Graficul 16 ilustrează evoluţia numărului ştirilor în ziarul „Pressa”. Este evidentă tendinţa de creştere a numărului ştirilor legate de cele patru categorii de infracţiuni în anii 1877, 1878, 1879, faţă de anii 1868-1869. Apetenţa acestui ziar pentru prezentarea unor ştiri despre infracţiuni violente, spectaculoase, se remarcă, mai ales, în ultimii trei ani investigaţi. Pentru perioada 1877-1879, numărul ştirilor despre tâlhării, omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte este semnificativ mai mare decât cel al ştirilor care descriu celelalte două categorii de infracţiuni. Această tendinţă pare a reflecta datele din statisticile criminale (vezi Graficul 14) conform cărora în anii 1877, 1878 şi 1879 a existat o creştere importantă a numărului acuzaţilor de tâlhării şi lovituri cauzatoare de moarte comparativ cu 1869. Pe de-altă parte, s-ar putea invoca şi profilul politic al ziarului „Pressa”. Acest periodic reprezenta interesele conservatorilor şi, într-o perioadă în care liberalii se aflau la guvernare, redactorii ziarului ar fi dorit, poate, să arate că se înmulţiseră infracţiunile. Interesant este şi faptul că în anii 1868-1869, „Pressa” publica mai multe ştiri despre furturi sau infracţiuni cu caracter economic, decât despre infracţiuni violente, contrastând cumva cu tendinţa generală a ziarelor de a prezenta mai multe ştiri despre omoruri sau tâlhării.

Când a fost lansat, la 18 februarie 1868, „Pressa” apărea de trei ori pe săptămână, de la 7 septembrie 1869, de patru ori, iar din 16 februarie 1869 era publicat zilnic[84]. Pentru anul 1868, am examinat, deci, mai puţine numere, doar 132, pentru că ziarul fusese lansat la 18 februarie. Pentru 1869 am putut identifica 257 de numere ale ziarului, iar

[84] *Ibidem,* p. 513.

pentru ceilalţi ani apar mai multe numere, ziarul fiind cotidian. Formatul a fost mărit de la 50×36 de centimetri, la 56×39, pe 1 februarie 1877[85]. Aceste două modificări explică parţial numărul mult mai mare de ştiri legate de oricare dintre cele patru categorii de infracţiuni în perioada 1877-1879.

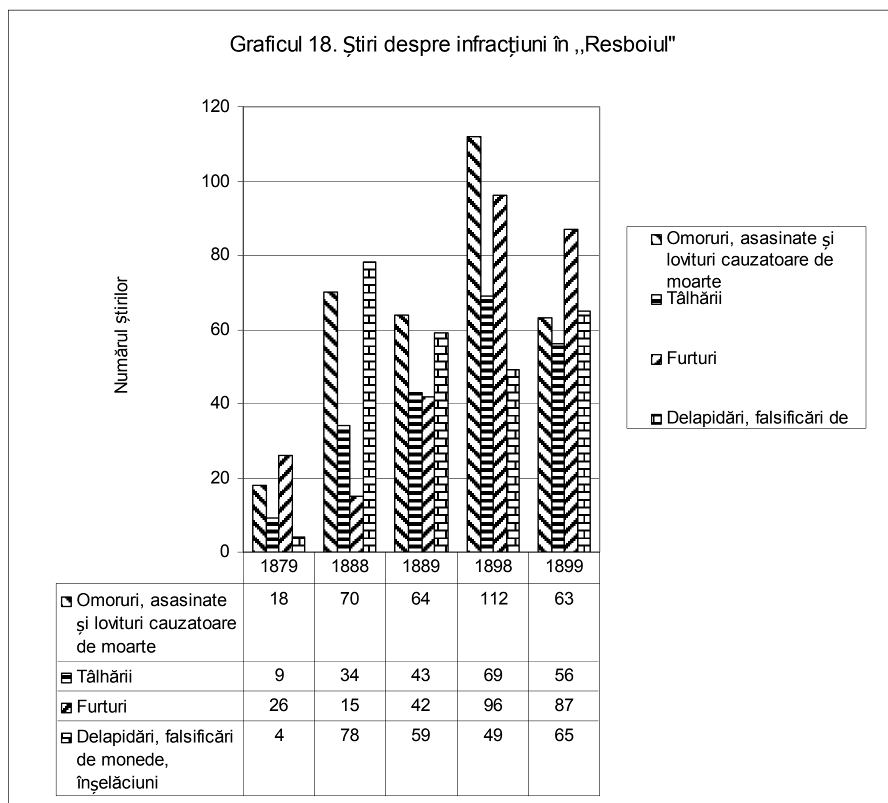

	1877	1878	1879	1887	1888
Omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte	7	15	17	68	105
Tâlhării	10	12	12	45	46
Furturi	9	29	15	210	129
Delapidări, falsificări de monede, înşelăciuni	1	7	6	35	52

Graficul 17 surprinde evoluţia ştirilor din „Telegraphul". În privinţa tuturor celor patru categorii de infracţiuni este evidentă tendinţa de înmulţire a numărului ştirilor în anii 1887 şi 1888 comparativ cu un deceniu înainte, în anii 1877-1879. În paginile acestui ziar apăreau frecvent ştiri despre furturi, atât în perioada Războiului de Independenţă, cât şi peste un deceniu. Dacă însumăm numărul ştirilor pentru cei cinci ani examinaţi, relatările despre furturi sunt cele mai numeroase dintre toate categoriile de infracţiuni. Conform statisticilor criminale, numărul delictelor a crescut considerabil în perioada 1876-1899, pe când numărul crimelor s-a menţinut constant (vezi Graficul 13). Furturile, clasificate drept delicte (cu excepţia celor săvârşite prin efracţie sau escaladare), s-au înmulţit vizibil în perioada 1876-1889. În intervalul 1876-1879 au fost 9.835 de cazuri de furturi consemnate în statistici, iar în 1885-1889 s-au înregistrat 14.928 de cazuri[86]. Se pare că înmulţirea ştirilor despre furturi din ziar chiar reflecta o tendinţă ilustrată şi de statistici. Această evoluţie este redată într-un mod exagerat în ziarul „Telegraphul", comparativ cu statisticile criminale. Dacă în ultimele creşterea este

[85] *Ibidem.*
[86] „Statistica judiciară a României pe anul 1899", p. 9.

doar evidentă, de la 9.835 la 14.927 de cazuri, în paginile ziarului este spectaculoasă, de la 53 de ştiri în intervalul 1877-1879, la 339 în doar doi ani, 1887 şi 1888. Ziarul a apărut zilnic în toţi anii examinaţi, deci acest aspect n-a influenţat numărul ştirilor publicate. Formatul a fost mărit sensibil de la 50×35 de centimetri, cât era de la 9 iunie 1872, la 58×40 de centimetri, începând cu 15 octombrie 1882[87].

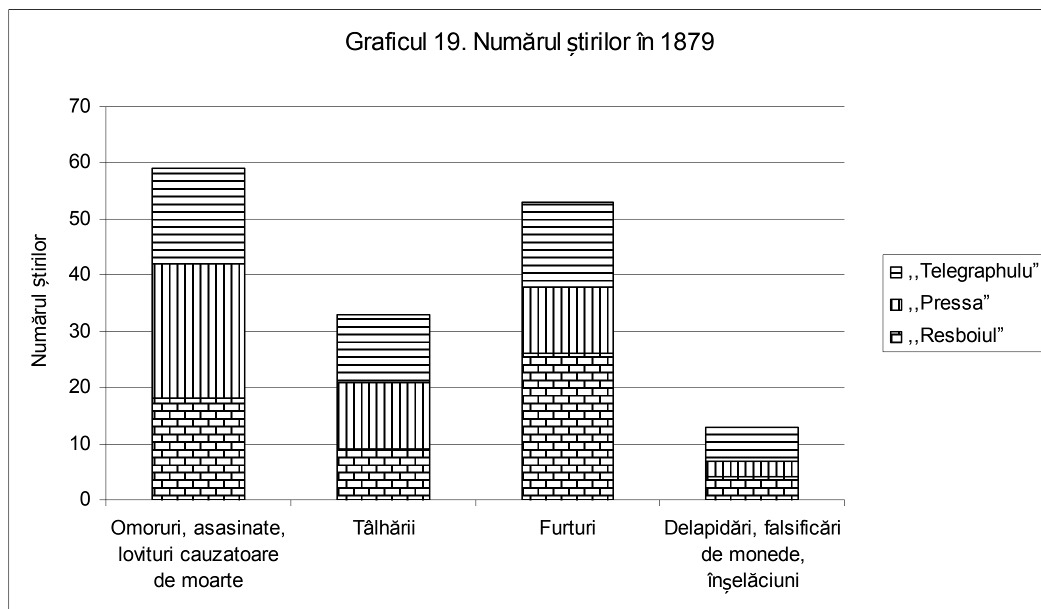
	1879	1888	1889	1898	1899
Omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte	18	70	64	112	63
Tâlhării	9	34	43	69	56
Furturi	26	15	42	96	87
Delapidări, falsificări de monede, înşelăciuni	4	78	59	49	65

În fine, **Graficul 18** prezintă evoluţia numărului ştirilor din „Resboiul". Ca şi în cazul ziarului „Telegraphul" este evidentă tendinţa creşterii numărului de ştiri despre infracţiuni, în general, între 1879 şi anii 1888 şi 1889. Trendul ascendent se manifestă pentru tot intervalul examinat în cazul primelor trei categorii de infracţiuni. Excepţia o constituie numărul ştirilor despre infracţiunile cu caracter economic care ating un vârf în anii 1888 şi 1889 pentru a înregistra o uşoară scădere în anii 1898 şi 1899. Ştirile despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte reprezintă o parte semnificativă dintre toate categoriile de infracţiuni luate în considerare. Totuşi, acestea sunt depăşite de ştirile despre furturi în 1879 şi 1899 sau de cele despre infracţiuni cu caracter economic, în 1888. Comparativ cu celelalte trei ziare analizate, surprinde numărul mare de ştiri despre ultima categorie de infracţiuni – cele economice, din „Resboiul". Această evoluţie pare să confirme datele din statistici. Numărul celor acuzaţi de falsuri, abuzuri de încredere, escrocherii şi bancrute a crescut de la 1.706 în intervalul 1876-

[87] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 716.

1879, la 1.792 în perioada 1885-1889, ca să ajungă la 5.581, în intervalul 1895-1899[88]. Trebuie oricum să remarcăm că aceste infracţiuni nu corespund exact cu cele selectate în cercetarea noastră şi că după 1889 nu există o tendinţă de scădere, ci una de creştere evidentă. Numărul ştirilor despre infracţiunile violente din primele două categorii, se menţine la un nivel relativ egal sau mai mare decât al celor despre celelalte două categorii de acte criminale. Anul 1899 face notă discordantă cu această distribuţie deoarece au apărut, în mod clar, mai multe ştiri despre furturi şi infracţiuni cu caracter economic. În toţi aceşti ani, ziarul a fost cotidian. Formatul a crescut constant, de la 35×25 de centimetri în 1877, la 48×32 de centimetri, de la 1 ianuarie 1884[89]. Această modificare ar putea explica parţial creşterea numărului ştirilor despre infracţiuni deoarece în paginile ziarului era mai mult spaţiu la dispoziţie.

Cele patru ziare acoperă perioade diferite. Toate oferă, ca punct comun, date privitoare la numărul de ştiri publicate în deceniul al optulea din secolul al XIX-lea. Anul 1879 se regăseşte în datele referioare la trei dintre ziare: „Resboiul", „Telegraphul" şi „Pressa". Conform datelor ilustrate în Graficul 19, aceste trei ziare publicau, în primul rând, ştiri despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte, dar şi despre furturi. „Resboiul", în special, publica cele mai multe ştiri despre furturi. Dacă luăm în calcul şi ştirile din „Trompetta Carpaţilorŭ", în 1875, este clar că acest ziar publica puţine ştiri despre cele patru categorii de infracţiuni comparativ cu „Resboiul", „Telegraphul" şi „Pressa". Faptul că ziarul apărea doar o dată pe săptămână din 1872, ar explica această situaţie. Oricum, chiar când apărea mai des nu existau decât puţine ştiri despre infracţiuni. Ţinând cont atât de datele din „Trompetta Carpaţilorŭ", cât şi de cele din „Pressa", pentru anii 1868 şi 1869, se pare că se publicau puţine ştiri despre infracţiuni, cel puţin în comparaţie cu deceniile ulterioare.

[88] „Statistica judiciară a României pe anul 1899", p. 9.
[89] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 552.

Pentru cele trei ziare – „Resboiul", „Telegraphul" şi „Pressa", iese în evidenţă tendinţa creşterii numărului ştirilor despre infracţiuni. Cazul ziarului „Pressa" ilustrează această evoluţie de la 1868 şi 1869, la 1877, 1878 şi 1879, „Telegraphul" de la 1877, 1878, 1879, la 1887 şi 1888, iar „Resboiul" de la 1879, la 1888 şi 1889 sau 1898 şi 1899. Ultimul ziar examinat scoate la iveală şi o anumită stabilizare a numărului ştirilor în anii 1888, 1889, 1898 şi 1899. Toate cele patru ziare analizate publicau, mai ales, relatări despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte. Cum „Resboiul" era cotidian, în 1898, cititorii regăseau, în medie, o ştire despre o crimă, un asasinat sau aplicarea unor lovituri cauzatoare de moarte o dată la trei zile, o ştire despre un furt o dată la patru zile şi despre o tâlhărie o dată la cinci zile. Apăreau, de asemenea, numeroase ştiri despre furturi. Totuşi, raportul dintre ştirile despre aceste două categorii de infracţiuni nu corespundea cu informaţiile din statisticile judiciare şi penitenciare conform cărora furturile erau mult mai numeroase. Astfel, putem confirma ipoteza de la care am pornit şi anume că ziarele prezentau îndeosebi infracţiuni violente, spectaculoase care să atragă cititorii. Dincolo de această tendinţă generală, fiecare ziar avea o formulă diferită de prezentare a infracţiunilor. În „Resboiul" existau numeroase relatări despre infracţiunile cu caracter economic, în „Telegraphul" ştirile despre furturi apăreau des, iar în „Pressa" şi în „Trompetta Carpaţilorŭ", tâlhăriile beneficiau de atenţia redactorilor.

Acestea sunt rezultatele unei cercetări cantitative bazate pe patru ziare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ţinând cont de numărul mare de ziare care au circulat în epocă, este riscant să generalizăm concluziile cercetării la întreaga presă din România. Pe de-altă parte, majoritatea ziarelor apărute erau publicaţii efemere şi cum cele patru au circulat cel puţin câte un deceniu fiecare, ele pot fi utilizate pentru a reda anumite tendinţe care s-au manifestat pe o durată mai lungă. Se pare că ziarele acordau atenţie ştirilor despre infracţiuni violente, în special omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte. Moto-ul magnatului de presă, Alfred Harmsworth, fondatorul „Daily Mail" în 1896, „*Give me a murder a day!*"[90], pare să fi fost aplicat şi în presa din România, chiar dacă nu în forma sa originară. Un alt fenomen demn de remarcat este înmulţirea numărului ştirilor despre infracţiuni începând cu sfârşitul deceniului al optulea al secolului.

Cercetarea noastră nu este exhaustivă, ci oferă câteva ipoteze pentru investigaţiile ulterioare care se pot concentra pe alte periodice, pe intervale cronologice diferite sau pe alte tipuri de infracţiuni. În cazul de faţă, o analiză calitativă a ştirilor din ziarele epocii ar completa concluziile cercetării cantitative. Aceasta din urmă a oferit răspunsuri la întrebarea „Câte ştiri despre infracţiuni erau publicate în ziare ?". Este necesar să examinăm şi cum erau prezentate acele ştiri.

[90] Kevin Williams, *op. cit.*, p. 56.

IV. 3 Modalităţi de redare a criminalităţii

„În presa din România se scrie foarte mult, despre bătăi, asasinate, fapte criminale descrieri înspăimântător de amănunţite.”
Aurel Alexandrescu-Dorna (1870-1910)

În general, relatările despre infracţiuni apăreau în presa din România în cadrul secţiunii rezervate faptelor diverse. Termenul „*fait divers*” a apărut în 1863, în paginile ziarului „Le Petit Journal”, unde desemna evenimente excepţionale: miracole, monstruozităţi, crime, accidente. Sub denumiri diferite – „*Anecdotes*”, „*Nouvelles*”, „*Faits-Paris*” sau „*Canards*”, genul existase şi înainte de 1863[91] şi a contribuit la alfabetizarea populaţiei. Secolul al XIX-lea a fost considerat „epoca de aur a faptului divers”[92]. „Faptul divers” a fost analizat şi în lucrări cu caracter istoric. Xavier Rousseaux menţiona cartea lui Dominique Kalifa, *L'encre et le sang. Récits de crime et société à la Belle Époque* (1995)[93]. Aceasta a fost urmată de altele precum cea scrisă de Anne-Claude Ambroise-Rendu, *Les faits divers dans la presse française de la fin du XIXe siècle. Étude de la mise en récits d'une réalité quotidienne (1870-1910)* (1997) sau lucrarea lui Marine M'Sili, *Le fait divers en République. Histoire sociale de 1870 à nos jours* (2000)[94].

Roland Barthes a analizat acest gen de relatări din ziare în *Structure du fait divers* (1964). El definea faptul divers prin opoziţie cu ceea ce nu poate fi inclus în această categorie. Un asasinat politic nu reprezintă un fapt divers deoarece e doar un eveniment dintr-o serie întreagă. Pentru a înţelege acel asasinat politic sunt necesare cunoştinţe anterioare, el fiind doar o informaţie parţială. În schimb, un asasinat obişnuit oferă o informaţie totală, care nu necesită cunoştinţe anterioare. Astfel, imanenţa este o caracteristică a faptului divers[95]. Barthes considera că gesturile „vedetelor”, ale personalităţilor nu pot fi fapte diverse întrucât sunt doar ca nişte episoade din romane. Pe de altă parte, acele fapte diverse care sunt prezentate pe durata a mai multe zile implică totuşi o memorie scurtă şi nu sunt comparabile cu gesturile „vedetelor”[96]. În analiza sa, Barthes discută despre două tipuri de relaţii în ştirile incluse în faptele diverse – cauzalitate şi coincidenţă. Frecvent, relaţia de cauzalitate e influenţată de stereotipuri puternice, de exemplu, ideea unor crime pasionale sau pentru bani[97]. Vom aplica aceste elemente din articolul lui Barthes în analiza modalităţilor în care erau descrise actele criminale în presa din România. Pe lângă referirile la public sau la politica editorială a fiecărui ziar, abordarea pe care o propunem se va concentra asupra a două aspecte – forma şi conţinutul ştirilor, elemente pe care şi Roland Barthes le-a menţionat în articolul citat.

---

[91] Michèle Perrot, *op. cit.*, p.912.
[92] *Ibidem*, p. 911.
[93] Xavier Rousseau, *Historiographie du crime et du la justice criminelle dans l'espace français (1990-2005). Part II : de la Révolution au XXIe siècle*, p. 7.
[94] Dominique Kalifa, *Marine M'SILI, Le fait divers en République. Histoire sociale de 1870 à nos jours*, în „*Crime, Histoire & Sociétés*”/ „*Crime, History & Societies*”, Vol. 6, No 1 , 2002, pp. 138-139.
[95] Roland Barthes, *Oeuvres complètes,* Tome II, 1962-1967, nouvelle édition, Paris, Éditions du Seuil, 2002, p. 443.
[96] *Ibidem.*
[97] *Ibidem,* p. 444.

Titlurile ştirilor, dimensiunea lor, adjectivele, verbele şi substantivele folosite, dar şi temele ilustrate în cuprinsul lor sunt detalii asupra cărora vom insista.

Marian Petcu a identificat în „Curierul românesc" şi „Albina românească", texte scurte, fără titlu sau semnătură, despre evenimente interne sau externe[98]. Între acestea, se regăseau şi faptele criminale. În „Curierul românesc" din 19 octombrie 1836, cititorii aflau despre încercarea de evadare a unor deţinuţi[99]. În „Trompetta Carpaţilorŭ" din 1866 a apărut rubrica permanentă intitulată „Varietăţi", iar în 1870 a fost introdusă şi rubrica „Fapte diverse". Până în 1875, alături de aceasta existau şi secţiunile „Nuvele", „Ştiri diverse", „Ştiri din urmă" sau „Evenimentul zilei". În cadrul rubricii „Varietăţi", evenimentele descrise, de obicei, erau furturile, crimele şi accidentele[100]. Conform lui Marian Petcu, faptele diverse externe erau prezentate alături de cele interne, fără a se realiza o diferenţiere. De asemenea, numărul lor era variabil, uneori ocupau aproape o pagină din ziar, alteori lipseau[101]. Dacă evenimentul conţinea acte de cruzime, ziarul oferea descrieri detaliate. Un asasinat prezentat la 29 aprilie 1871 de „Trompetta Carpaţilorŭ" ocupa un spaţiu extins în paginile ziarului[102].

Titlul reprezintă o regiune-cheie a ziarului, fiind considerat „o inscripţie", nu doar un simplu enunţ[103]. Raportul dintre titlu şi articolul pe care îl anunţă poate cunoaşte câteva variaţii. Titlul de referinţă se raportează la tonalitatea articolului, în timp ce titlul informaţional îşi are originea într-unul din elementele sale[104]. Prin urmare, titlul de referinţă este mai larg decât articolul, iar titlul informaţional este mai redus. Pornind de la un singur titlu referenţial ar putea rezulta mai multe articole, după cum unui singur articol îi corespund mai multe titluri informaţionale[105]. Un titlu ca „Tâlhăriile din Dobrogea" este referenţial, se pot scrie articole diferite pe baza sa. Pe de altă parte, un titlu ca „Tâlhăriile de ieri din Constanţa", este informaţional.

Secţiunea „faptelor diverse" avea titluri diferite. În paginile ziarului „Universul", întâmplările neobişnuite erau grupate în rubrici precum „Întâmplări din Capitală", „Din ţară" sau se făcea referire la localizarea întâmplării: „Din Iaşi", „Din Galaţi", etc. În „Românul", secţiunea corespondentă era „Întemplările dilei", dar şi „Ultime informaţiuni", în timp ce în „Timpul", erau grupate la secţiuni precum „Diverse", „Întâmplări din Capitală", „Întâmplări din judeţe" sau „Ştirile dilei". „Adevărul" dedica rubricile „Ultime informaţiuni", „Diferite ştiri din Capitală", prezentării unor astfel de ştiri. În „Epoca", exista secţiunea „Întâmplările zilei", iar în „Lupta", cea intitulată „Ultime informaţiuni". De regulă, acestea se găseau la pagina a doua sau a treia a ziarelor, prima pagină fiind rezervată chestiunilor politice interne şi externe sau celor economice şi sociale[106].

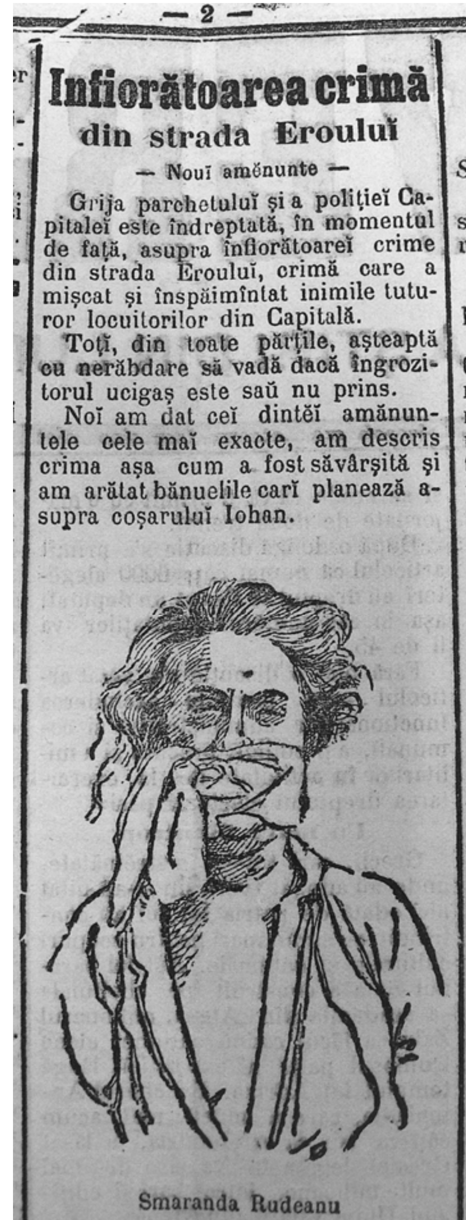
---

[98] Marian Petcu, *Istoria jurnalismului și a publicității în România,* p. 48.
[99] *Ibidem.*
[100] *Ibidem,* p. 51.
[101] *Ibidem,* p. 52.
[102] *Ibidem,* p. 54-55.
[103] Maurice Mouillard, Jean-François Tétu, *Presa cotidiană,* traducere din franceză de Valentina Pricopie, București, Tritonic, 2003, p. 123.
[104] *Ibidem,* p. 130.
[105] *Ibidem.*
[106] Gabriel Constantinescu, *Percepția criminalității în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Orizont XXI", An IV, Nr. 2, 2009, p. 12.

Secţiunea „faptelor diverse” se adresa unui public puţin cultivat. În consecinţă, vocabularul utilizat nu este unul complex şi nici articolele nu ocupă mai mult de două, trei paragrafe. Titlul fiecărui articol surprindea esenţialul şi era uşor de reţinut prin trimiteri la fapte spectaculoase. De cele mai multe ori, acţiunea era localizată prin menţionarea oraşului, judeţului, străzii sau ţării dacă întâmplările nu se petrecuseră în România.

În structura titlului un element apare cu regularitate, substantivul care denumeşte fie fapta – crimă, tâlhărie, jaf, furt, asasinat, fie autorul şi/sau victima – tâlhar, asasin, hoţ, copil, mamă, sătean, locuitor. Erau preferate structurile care surprindeau o contradicţie, o situaţie insolită. Formula „un călugăr falsificator de monede” din ziarul „Oltulu”[107] denotă împrejurarea extraordinară. Un membru al unui ordin monahal, asociat cu ocupaţii paşnice devenise falsificator. În cazul în care fapta fusese săvârşită de o femeie, titlul se referea şi la acest aspect prin folosirea substantivului la genul feminin. O femeie care să comită o crimă desemna o situaţie extraordinară şi trebuia semnalată excepţia. În cazurile de pruncucideri erau preferate sintagmele „o mamă criminală” sau „o mamă denaturată”.

Adjectivele serveau la sugerarea unei gradaţii a violenţei faptei. Lipsa adjectivului din titlu arăta că fapta nu era neapărat extraordinară, prezenţa, în schimb, semnalând şi gravitatea faptelor şi emoţia pe care ar fi trebuit s-o provoace cititorului. Deloc surprinzător, acele fapte care erau asociate mai uşor cu adjective, sunt crimele. O crimă putea fi „înfiorătoare”, „îngrozitoare”, „oribilă” sau, mai rar, „speimântătoare” şi „revoltătoare”, acestea fiind adjectivele ataşate acelor crime care trebuiau să stârnească emoţii puternice cititorului (Fig. 12.). Uneori, apăreau alte adjective. În ziarul „Oltulu” din 24 februarie 1873, era publicat articolul „Uă crimă cumplită”. O femeie şi soţul ei fuseseră ucişi de un cârciumar. Fetiţa celor doi a scăpat şi s-a refugiat chiar la hanul ucigaşului. Acesta intenţiona să o omoare

— 2 —

Infiorătoarea crimă

din strada Erouluĭ

— Nouĭ amĕnunte —

Grija parchetuluĭ şi a poliţieĭ Capitaleĭ este îndreptată, în momentul de faţă, asupra înfiorătoareĭ crime din strada Erouluĭ, crimă care a mişcat şi înspăimîntat inimile tuturor locuitorilor din Capitală.

Toţi, din toate părţile, aşteaptă cu nerăbdare să vadă dacă îngrozitorul ucigaş este saŭ nu prins.

Noĭ am dat ceĭ dintĕĭ amănuntele cele maĭ exacte, am descris crima aşa cum a fost săvârşită şi am arătat bănuelile carĭ planează asupra coşaruluĭ Iohan.

Smaranda Rudeanu

Fig. 12. Ziarul „Universul”, anul XVII, nr. 237, 30 august 1899, p. 2.

[107] „Oltulu”, anul III, nr. 24, 24 martie 1874, p. 4.

şi a intrat în camera unde dormea, a luat-o din greşeală, însă pe fata sa şi a aruncat-o în cuptorul încins. Finalul ştirii era terifiant: „Cadavrul încă mişca în cuptor când au venit autorităţile”[108]. Spre sfârşitul secolului întâlnim şi adjectivul „senzaţional”. În ziarul „Steagul”, apărea titlul „o crimă senzaţională”. O femeie care suferea din cauza bătăilor pe care le primea de la soţ, şi-a rugat rudele să-l omoare, ceea ce s-a şi întâmplat[109].

O tâlhărie sau un furt erau asociate cu adjectivul „îndrăzneţ” care arată caracterul neobişnuit al acelei fapte. Pe de-altă parte, am putea argumenta că prin raportarea la faptele care ţin de domeniul „obişnuitului”, o crimă este, prin ea însăşi, ceva „înfiorător”, „îngrozitor” sau „oribil”, tot la fel precum o tâlhărie necesită îndrăzneală, deci sintagmele utilizate ar fi pleonasme.

Totuşi, faptele din planul „obişnuitului” erau din altă categorie decât cele din secţiunea „faptelor diverse” şi crimele sau tâlhăriile erau comparate cu întâmplări similare. Textul care relatează fapta este unul scurt, în jur de două, trei paragrafe, drept pentru care informaţia este concentrată, caracterul este narativ, descrierile fiind succinte şi menite a impresiona puternic prin folosirea câtorva adjective care să corespundă celor din titlu în cazul în care titlul conţinea şi un adjectiv[110].

De asemenea, se apela la stereotipuri care explicau faptele. Ţinând cont şi de publicul acestor articole, apelul la stereotipuri uşor de recunoscut de cei mai mulţi, le asigura succesul. În alte situaţii, autorilor actelor de violenţă le era atribuită intenţionalitatea de a acţiona într-un anumit mod. Intenţia era sugerată de consecinţele acţiunilor. Dacă un om ucidea, el era numit „criminal” chiar dacă era neclară intenţia sa. În alte situaţii, cuvintele folosite dau sens faptelor, nu faptele determină alegerea unui anumit termen. Cuvântul „asasin” desemnează o persoană care ucide premeditat pe cineva. În presă, termenul era utilizat şi în cazul unor atacuri survenite în urma certurilor. Cuvântul „asasin” era folosit în aceste cazuri, chiar dacă victima fusese doar rănită [111].

Spaţiul acordat relatărilor infracţiunilor depindea de mai mulţi factori. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, ziarele acordau mai mult spaţiu ştirilor despre infracţiuni. În „Universul” cel puţin una, două coloane erau dedicate zilnic faptelor diverse şi din această secţiune nu lipseau infracţiunile. În numărul din 28 mai 1898, „Universul” publica ştirea despre „Crima din Piaţa Mare”. Doi hoţi se certaseră pe pradă şi unul l-a ucis pe celălalt. Ziarul descria detaliat, pe o coloană, întâmplarea[112]. În numărul următor, pe prima pagină, apărea o ilustraţie care înfăţişa crima descrisă în ziua precedentă. Ghiţă Jianu, ucigaşul, îi zdrobea capul victimei cu o piatră[113]. Pe a doua pagină erau prezentate alte crime cu titluri sugestive: „Crima din Craiova”, „Descoperirea unei îngrozitoare crime în Ploieşti” şi „Crima unui pungaş”[114]. Pe 30 mai, pe prima pagină era descrisă „Îngrozitoarea crimă din comuna Damianu, Dolj”. Un copil fusese ucis în bătaie de cel care bănuia că îi furase nişte păsări. Lângă această ştire se regăsea o alta similară. Sub titlul „Omorâtă în bătaie”, cititorii aflau

[108] *Ibidem*, anul II, nr. 16, 24 februarie 1873, p. 3.
[109] „Steagul”, anul I, nr. 8, 19 martie 1897, p. 2.
[110] Gabriel Constantinescu, *Percepţia criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* p. 13.
[111] *Ibidem.*
[112] „Universul”, anul XVI, nr. 135, 28 mai/9 iunie 1898, p. 1.
[113] *Ibidem,* nr. 136, 29 mai/ 10 iunie 1898, p. 1.
[114] *Ibidem,* p. 2.

cum o femeie din satul Adunaţi, judeţul Dolj fusese ucisă de amantul gelos[115]. Pe a doua pagină era prezentată evoluţia anchetei privitoare la „Crima din Ialomiţa", din martie 1897[116]. În trei zile consecutive au apărut ştiri detaliate despre infracţiuni violente – crime şi lovituri cauzatoare de moarte, una dintre ele fiind ilustrată grafic pe prima pagină. Violenţa devenise un spectacol cotidian în paginile ziarului.

Importanţa acordată faptelor criminale în paginile „Universului" a făcut şi ca titlurile unor ştiri despre crime, tâlhării, furturi care ieşeau în evidenţă, să apară pe prima pagină a ziarului. Unul dintre titlurile zilei de 17 septembrie 1898 a fost: „Furtul de 500 de mii de lei din Constanţa"[117]. Pe 14 octombrie, un titlu al zilei era „Tâlhăria din Tulcea"[118]. Pe 19 octombrie, „Vacher condamnat la moarte", apărea printre titluri[119]. Execuţia criminalului francez avea să fie relatată detaliat în numărul din 24 decembrie.

Nici „Universul", nici celelalte ziare importante din România, nu neglijau faptele criminale senzaţionale petrecute în străinătate. Acestea erau incluse, de regulă, în secţiunea rezervată faptelor diverse. Pe lângă faptele diverse din străinătate, ziarele publicau în foileton şi romane sau nuvele care aveau ca subiect afacerile criminale sau biografiile unor infractori. „Universul" îşi anunţa cititorii în numărul din 7 ianuarie 1898, că urma să publice „memoriile lui Vacher, omorâtorul ciobanilor, cea mai senzaţională scriere apărută până acum"[120]. Uneori, relatările despre faptele criminale din străinătate ocupau spaţii ample. În secţiunea „Din Franţa", apărea un articol de două coloane, însoţit de o ilustraţie, care prezenta poliţistul-asasin, viaţa acestuia, crimele sale şi procesul[121]. În „Timpul" existau, de asemenea, numeroase ştiri despre infracţiunile din străinătate. La 7 aprilie 1890 se publica în cadrul secţiunii „Faptele Dilei", știrea despre „Crima din Copenhaga"[122]. Pe 12 aprilie, era descris un asasinat din Paris[123]. Jack Spintecătorul a apărut şi el în ziarele din România, de la sfârşitul secolului[124]. Chiar şi ziarele locale, precum „Gazeta Ialomiţei" preluau informaţii despre criminalii cunoscuţi ca H. H. Holmes, din Statele Unite[125]. Nu vom insista asupra faptelor criminale din străinătate întrucât cercetarea noastră se limitează la criminalitatea din România.

Celelalte ziare prezentau numeroase ştiri despre infracţiuni, chiar dacă nu la fel de multe ca „Universul". „Adevărul" relata, în numărul din 14 octombrie 1897, în cadrul secţiunii „Reportagiu din Capitală", despre trei furturi şi găsirea unui cadavru[126]. Pe 16 octombrie, în ziar se scria despre „Crima din Ştefăneşti" şi despre o „Bătae ţigănească", pe o jumătate de coloană[127]. Peste două zile era publicată o ştire referitoare la bandiţii din Dobrogea. O altă ştire, intitulată „O bandă de hoţi", se referea la acelaşi subiect. O bandă de 60 de bandiţi turci trecea Dunărea şi săvârşea tâlhării în judeţele Constanţa şi

115 *Ibidem,* nr. 137, 30 mai/11 iunie 1898, p. 1.
116 *Ibidem,* p. 2.
117 *Ibidem,* nr. 246, 17/26 septembrie 1898, p. 1.
118 *Ibidem,* nr. 273, 14/ 26 octombrie 1898, p. 1.
119 *Ibidem,* nr. 278, 19/31 octombrie 1898, p.1.
120 *Ibidem,* nr. 5, 7/19 ianuarie 1898, p. 3.
121 *Ibidem,* nr. 18, 23 ianuarie/4 februarie 1898, p. 2.
122 „Timpul", anul XI, nr. 115, 7 aprilie 1890, p. 3.
123 *Ibidem,* nr. 119, 12 aprilie 1890, p. 2.
124 „Telegraful Român", anul I, 21-23 noiembrie 1888, p. 3.
125 „Gazeta Ialomiţei", anul II, nr. 39, 5 mai 1896, p. 2.
126 „Adevĕrul", anul X, nr. 2971, 14 octombrie 1897, p. 3.
127 *Ibidem,* nr. 2973, 16 octombrie 1897, p. 2.

Ialomiţa[128]. Prezenţa unui număr mare de ştiri despre infracţiuni în paginile ziarului a dus şi la introducerea secţiunii „Crime, delicte şi accidente” în „Adevărul”.

Nu doar ziarele mari ca „Universul” şi „Adevărul” prezentau frecvent infracţiuni. Ziarul „Presa” din Bucureşti a circulat doar între 16 septembrie 1896 şi 16 martie 1897[129]. Ştirile despre infracţiuni erau publicate constant în paginile ziarului. La 27 februarie 1897, în cadrul secţiunii „Ultime informaţiuni”, apăreau o tâlhărie şi o crimă, ambele din judeţul Ilfov[130]. În numărul următor, cititorii aflau despre o crimă din judeţul Argeş şi alte două din Brăila[131]. La 1 martie, în ziar se regăseau informaţii despre un caz de contrabandă, o tentativă de furt şi loviturile mortale pe care le primise o femeie din Turnu-Severin de la soţul ei[132].

În ziarele locale se rezerva un spaţiu mai mic, de obicei, infracţiunilor poate şi pentru că multe din aceste periodice apăreau mai rar decât cele din Bucureşti. Ele prezentau, cu precădere, ştiri depre infracţiunile din judeţul respectiv. Informaţiile despre actele criminale din alte regiuni ale ţării erau preluate din ziarele mari. „Opiniunea publică”, ziar care apărea la Roşiori-de-Vede, de două ori pe săptămână, relata, în special, evenimente locale. În numărul din 7 august 1894, în cadrul secţiunii „Informaţiuni” se descriau abuzurile poliţiştilor din localitate[133]. Lectura mai multor numere din acest periodic scoate la iveală un fenomen caracteristic unor ziare locale. Prezentarea criminalităţii se transforma într-o armă politică. Ştirile despre infracţiunile în care erau implicaţi reprezentanţii autorităţilor sau ilustrarea ineficienţei Poliţiei sunt formele sub care unele ziare locale descriau fenomenul criminalităţii. În numărul din 24 septembrie 1895, în „Opiniunea publică”, în secţiunea „Siguranţa publică”, erau descrise două furturi comise de „agenţii stăpânirii”[134]. Desigur, alături de acestea, existau şi ştiri care nu aveau implicaţii politice. „Un grecoteiu” a aruncat cu o bilă de biliard, încercând să rănească pe cineva[135]. Infracţiunile locale beneficiau de întreaga atenţie a redactorilor, chiar dacă nu erau neapărat violente. În „Vocea Botoşanilor”, numărul din 8 martie 1894 prezenta pe o coloană, sub titlul „Un excroc”, o infracţiune comisă în Botoşani[136]. Procesul crimei din comuna Tudora, din acel judeţ, era relatat pe o coloană[137]. „Gazeta Nouă” din Craiova dedica spaţii largi infracţiunilor din Oltenia, din judeţ sau din localitate. În numărul din 26 iunie 1900, infracţiunile erau încadrate următoarelor secţiuni: „Din Oltenia”, „Din Dol-Jiu”, „Din localitate”. Regăsim în cuprinsul lor ştiri despre: monede false, o tentativă de omor, o omucidere, un furt, două bătăi şi prinderea unui ucigaş[138]. Deşi apărea doar o dată pe săptămână, ziarul „Gazeta Nouă” dedica spaţii largi ştirilor despre fapte criminale, chiar dacă acestea nu avuseseră

---

[128] *Ibidem,* nr. 2975, 18 octombrie 1897, p. 2.
[129] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 509.
[130] „Presa”, anul I, nr. 127, 27 februarie 1897, p. 3.
[131] *Ibidem,* nr. 128, 28 februarie 1897, pp. 2-3.
[132] *Ibidem,* nr. 129, 1 martie 1897, pp. 2-3.
[133] „Opiniunea Publică”, anul I, nr. 3, 7 august 1894, p. 4.
[134] *Ibidem,* anul I, nr. 56, 24 septembrie 1895, p. 2.
[135] *Ibidem,* anul , nr. 70, 23 noiembrie 1895, p. 3.
[136] „Voacea Botoşanilor”, anul XV, nr. 7, 8 martie 1894, p. 3.
[137] *Ibidem,* nr. 8, 22 martie 1894, p. 2.
[138] „Gazeta Nouă”, anul I, nr. 2, 26 iunie 1900, p. 3.

loc în Oltenia sau în judeţul Doj. Crima în care a fost implicat Alexandru Candiano-Popescu în 1901, era prezentată pe o coloană[139].

Ziarele locale cotidiene de la începutul secolului al XX-lea descriau infracţiunile aproape în maniera „Universului", de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Acestea erau grupate în secţiuni precum: „Ultima oră", „Informaţiuni", „Diverse", nelipsind din niciun număr. Ştirilor despre infracţiuni mai importante le erau dedicate spaţii ample, de câteva coloane şi apăreau şi pe prima pagină. Ziarul cotidian „Opinia" din Iași, a circulat în intervalul 1897-1900, fiind republicat din 1906. În 1911, în paginile ziarului erau relatări frecvente despre banditul Pantelimon care acţiona în nordul Moldovei. Într-un număr din 4 august 1911, articolul de o coloană „Isprăvile lui Pantelimon" descria infracţiunile comise de acesta, urmărirea sa de către autorităţi sau întâlnirile cu localnicii[140]. Subtitlul articolului era, de fapt, un rezumat care anticipa „aventurile" banditului: „Pantelimon la Mânăstiri.-Deghizamentul banditului. O scenă interesantă.-Pantelimon în restaurantul gărei Păşcani.-Urmărirea"[141]. Banditul părea a fi un personaj dintr-un roman picaresc. De fapt, „Opinia" prelua acest mod de redare a acţiunilor banditilor cunoscuţi de la marile ziare din Bucureşti. „Universul" prezenta infracţiunile sunt forma unor naraţiuni, scrise la persoana a III-a, în care se inserau şi dialoguri imaginare între agresori și victime sau agresor şi complicii săi. Această modalitate de relatare este utilizată şi în „Opinia", în articolul despre banditul Pantelimon.

Cu câteva decenii înainte de 1900, ziarele prezentau într-o manieră diferită infracţiunile. Ştirile despre acestea erau, nu doar mai rare, dar ocupau şi spaţii restrânse în paginile ziarelor. Titlurile scrise cu litere îngroșate de la sfârșitul secolului nu apăreau decât rar. În „Trompetta Carpaţilor", din 11 iulie 1868, în cadrul secţiunii „Fapte Diverse", apăreau sub acelaţi titlu – „Furtŭ", două relatări foarte scurte despre două cazuri de furturi. Pe lângă cele două ştiri mai existau alte patru relatări în acea secţiune, toate pe un spaţiu mai mare decât cele două infracţiuni[142]. La 25 iulie 1868 se descria o tâlhărie din comuna Cârnicenii, fără a se preciza exact în ce regiune a ţării avusese loc incidentul. Un localnic a fost ucis, iar soţia şi servitoarea sa rănite. Titlul de referinţă era unul vag, general – „Omoru Furtu", iar relatarea scurtă[143]. Uneori, titlul era inclus în text, nefiind delimitat de acesta. În numărul din 7 august al ziarului, pe o jumătate de coloană era expusă ştirea privitoare la încercarea unei evreice de a vinde turcilor două fete românce[144]. Relatarea fusese preluată din ziarul „Anunciatorul de Galaţi" şi începea cu titlul scris cu caractere italice, dar neseparat de text – „Erăşi uă speculaţiune cu fete". De asemenea, adjectivele apar mai rar decât în ziarele de la sfârşitul secolului. Acestea aveau rolul de a impresiona publicul, de a cauza emoţie. Ca urmare, stilul este similar cu cel utilizat în periodicele administrative asupra cărora vom insista. La 23 decembrie 1868, ziarul relata desfăşurarea procesului banditului Stan Albulescu care avea la activ numeroase tâlhării şi evadări. Cu toate acestea, nu i se atribuiau apelative precum „fiorosul", „periculosul" etc., folosite, de obicei, în ziarele de la sfârşitul secolului. Referi-

---

139 *Ibidem,* anul II, nr. 33, 5 martie 1901, p. 2.
140 „Opinia", anul VIII, nr. 1367, 4 august 1911, p. 3.
141 *Ibidem.*
142 „Trompetta Carpaţiloru", anul VI, nr. 647, 11/23 iulie 1868, p. 3.
143 *Ibidem*, nr. 651, 25 iulie/7 august 1868, p. 3.
144 *Ibidem,* nr. 658, 7/12 august 1869, p. 3.

rea la înfăţişarea sa nu părea a impresiona: „Banditulŭ Albulescu avea unŭ aerŭ obicinuitŭ, cu sânge rece, veselŭ mai multŭ”[145].

Totuşi, chiar şi ziarele din acei ani descriau detaliat anumite infracţiuni care ieşeau în evidenţă. În numărul din 21 noiembrie 1875 al ziarului „Pressa”, în secţiunea „Fapte Diverse” erau relatate două „furturi îndrăsneţe”[146]. Jumătatea de coloană care prezenta acele furturi nu avea un titlu de referinţă sau informaţional. Prima faptă consta în jefuirea bisericii mănăstirii Pasărea de 20 de tâlhari care au fost urmăriţi şi prinşi de autorităţi. A doua se referea la furtul tezaurului de la Pietroasa de la Muzeul Naţional în noaptea de 19/20 noiembrie. Infracţiunea era extraordinară nu doar prin prada vizată, ci şi prin modul de operare. Conform ştirii, mai mulţi hoţi ar fi spart tavanul şi au coborât pe funii în sala unde se afla tezaurul[147]. Peste doar două zile, tezaurul a fost găsit şi s-a constatat că un singur individ plănuise şi executase furtul – Pantazescu[148]. De data aceasta apărea şi un titlu – „Tesaurul de la Petroasa s-a găsit”. Articol avea aproape o coloană şi dădea detalii despre comiterea furtului, despre hoţul Pantazescu sau despre indignarea locuitorilor oraşului faţă de dispariţia tezaurului[149].

Actele criminale nu se regăseau doar în secţiunea „faptelor diverse” din paginile ziarelor. Ele puteau figura şi în cronici lunare ale evenimentelor. În periodicul „Revista Carpaţilor”, care a circulat între 1 ianuarie 1860 şi 15 decembrie 1861[150], exista o secţiune intitulată „chronica lunaria”. În numărul din 1 octombrie 1861, se reda detaliat, pe două pagini, „o dramă sângeroasă” care avusese loc la Iaşi cu două săptămâni înainte[151]. Un fost preot grec, Constantinu, a avut un conflict cu Ministrul de Justiţie. Autorul cronicii arată că s-a ordonat în mod abuziv arestarea lui Constantinu. Acesta, având o vastă experienţă militară, s-a baricadat într-o cameră de hotel şi s-a confruntat cu soldaţii care veniseră să-l aresteze. Patru dintre soldaţi au fost ucişi, iar Constantinu rănit[152]. Dincolo de faptul că relatarea nu avea un titlu care să o deosebească de celelalte evenimente descrise în cadrul cronicii, autorul manifesta o atitudine critică faţă de nerespectarea legilor.

Modalitatea de prezentare a criminalităţii, atât forma şi conţinutul ştirilor, cât şi atitudinea faţă de evenimentele relatate depindeau şi de profilul ziarului sau revistei care publica acel articol. Am discutat deja despre diferenţele dintre ziarele naţionale şi cele locale. Pe lângă ziarele de informaţii, relatări despre infracţiuni apăreau în multe alte categorii de periodice: administrative, judiciare, literare, enciclopedice, medicale şi chiar umoristice. Desigur, e posibil să invocăm şi un alt criteriu pentru a clasifica periodicele – cel politic. Atât la nivel naţional, cât şi pe plan local existau publicaţii asociate conservatorilor sau liberalilor. Nu putem omite nici publicaţiile socialiste. Alte ziare, ca „Universul”, nu sprijineau vreo grupare politică. Periodicele care reprezentau interesele evreilor sau cele antisemite abordau problema criminalităţii în moduri specifice dacă erau relatate infracţiunile considerate tipice evreilor.

---

[145] *Ibidem,* nr. 692, 23 decembrie 1868/4 ianuarie 1869, p. 3.
[146] „Pressa”, anul VIII, nr. 259, 21 noiembrie 1875, pp. 2-3.
[147] *Ibidem,* p. 3.
[148] *Ibidem,* nr. 260, 23 noiembrie, 1875, p. 2.
[149] *Ibidem.*
[150] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 562.
[151] „Revista Carpaţilorŭ”, anul II, 1 octombrie 1861, pp. 27-28.
[152] *Ibidem,* p. 28.

Periodicele administrative erau publicaţiile oficiale ale autorităţilor în care apăreau anunţuri, circulare sau scurte descrieri ale unor evenimente. El puteau fi locale, dar şi naţionale. Cele mai multe aveau în titlu termenii „monitor" sau „buletin". Încă din primele periodice existau referiri la criminalitate. Aceste ziare oficiale conţineau anunţuri cu privire la sentinţe, comutări de sentinţe, evadări, săvârşirea unor infracţiuni. Erau publicate şi descrieri ale unor suspecţi în cazuri importante sau chiar relatate pe larg unele acte criminale. Unul din primele periodice administrative a fost „Monitorul Ţării Româneşti", înfiinţat în 1859. La început apărea de două ori pe săptămână, iar din 2 ianuarie 1860 a devenit un periodic cotidian[153]. În paginile sale existau mai multe secţiuni „Ministeriulu din Întru", „Ministeriulu Justiţiei", „Prefectura Poliţiei Capitalei". Acestea puteau fi împărţite, la rândul lor, în alte subsecţiuni. Astfel, secţiunea „Sentinţe" era inclusă în rubrica „Ministeriulu Justiţiei". Stilul relatărilor era simplu, narativ şi, de regulă, aceste articole aveau unul, două paragrafe. În numărul din 10 ianuarie 1861, pe prima pagină, se anunţa prinderea unui deţinut evadat: *„Printr'acesta se face cunoscutŭ tutulorŭ de obşte că arestantulŭ Costandin Dumitru bărbierulŭ publicatulu în Monitorulu cu No. 2 că a dosit din temniţa Znagovu, s'a prinsŭ"*[154]. (Fig. 13.)

PRINCIPATELE-UNITE.

Abonamentulŭ se face: In Capitalĭ la Ministerulŭ trebilorŭ Străine, Redacţiunea Monitorului. Prin judeţe la Autorităţile locale.

MONITORULŬ

Va eşi în toate ḑilele afară de Duminici. Preţ. abonamentului: Pe un anŭ . . 28 sf. pe şase lunĭ . 15 — pe treĭ lunĭ . . 8 — Inserţ. unui rândŭ 1 leŭ

ḐIARŬ OFICIALE AL ŢEREĬ ROMÂNESCĬ.

№ 6. Marţĭ 10 Ianuariŭ, 1861. P. 171. 669 № 6.

PARTEA OFICIALE.

Bucuresci 10 Ianuariŭ.

Publicaţiunĭ Ministerialĭ.

MINISTERIULŬ DIN ÎNTRU.

Printr'acésta se face cunoscutŭ tutulorŭ de obşte că arestantulŭ Costandin Dumitru bărbierulŭ publicatŭ în Monitorulŭ cu No. 2 că a dosit din temniţa Znagovŭ, s'a prinsŭ.
1861 Ianuarie 7, No. 157.

Prin raportulŭ D-luĭ Prefectŭ alŭ judeţului Argeşŭ No. 51, se arată că în lista alegĕtorilorŭ direcţĭ cu venitŭ de una mie galbenĭ No. 1000, din eróre aŭ remasŭ ne trecuţĭ DD. Dimitrie Budişténu şi Dimitrie Tărtăşescu.
No. 168, anulŭ 1861, Ianuarie 9.

de la cea din urmă, d'impreună cu a lorŭ dobîndă cuvenită.
P. Ministru **Băţcoveanu**,
No. 13.400, anulŭ 1860, 31 Decembre.

Ridicărĭ de Secuestre.

Secuestrulŭ înfiinţatŭ în anulŭ espiratŭ de D-luĭ D. Solomon de Majo, şi Isaac Farhi, pe 2 butóe pêrŭ de porcŭ, avere a D-luĭ A. E. Gaster, s'a desfiinţatŭ dupe adresa D-luĭ Pres. Tribunaluluĭ Comerciale alŭ Ilfovuluĭ No. 15,009.
P. ministru **Băţcoveanu**.
1860, 31 Decemvrie, No. 13,393.

Secuestrulŭ înfiinţatŭ în anulŭ corentŭ de D. Lambru Carapeţ pe 2 chile porumbŭ în Stuleşĭ a galb. 5 chila, o şiră de pae, unŭ carŭ de duoĭ boĭ şi unŭ boŭ, avere a luĭ Grigorie Pungă, s'a desfiinţatŭ dupe adresa D-luĭ Pres. alŭ Trib. Comerciale din Craiova No. 5862

ţărénu, epitropulŭ averiĭ numiţilorŭ reposaţi, încuviinţată de tribunalŭ, pentru plata zestriĭ făgăduită fiiceĭ susŭ pomeniţilorŭ reposaţĭ anume Paraschiva ce a trecutŭ în căsătorie cu D. Solomonŭ Alecsiŭ.
Pentru Ministru **Băţcovénu**.
No: 13,410, anulŭ 1861, 31 Octomvrie.

La tribunalulŭ comerciale din Craiova, dupe adresa cu No. 6871. s'a pusŭ în vênḑare cu licitaţiune casele cu loculŭ lorŭ nesupusŭ la vre o dare din acelŭ oraşŭ mahalaoa S-lorŭ Voevoḑĭ, avere a D-luĭ Ión C. Ghimpa, pentru despăgubirea D-luĭ Florea Frăsinénu, dupe definitivă sentinţă judecătorescă.
La orĭ-cine se vorŭ fi aflândŭ documentele acelorŭ case să se arate cu dênsele la tribunalŭ în termenulŭ licitaţiuneĭ.
Pentru Ministru **Băţcovénu**.
No. 13,407, anulŭ 1860, 31 Octomvrie.

La tribunalulŭ Rimnicu-Săratŭ, dupe adresa cu No. 8922, s'a pusŭ în vênḑare cu licitaţiu-

Fig. 13. Ziarul „Monitorulu", nr. 6, 10 ianurie 1861, p. 1.

Un individ căutat pentru că ar fi furat mai obiecte din satul Podurile, Dâmboviţa era descris: *„La statŭ măruntŭ, ca de ani 28, la façă bucălatŭ, nasu, gura potrivite, pĕrulŭ, sprîncenile, mustăţile şi barba castanii, ochii căprui şi îmbrăcatŭ ţĕrănesce"*[155]. Aceste anunţuri includeau atât numele şi funcţia persoanei sau uneori instituţia care publica

[153] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 434.
[154] „Monitorulu", nr. 6, 10 ianurie 1861, p. 1.
[155] *Ibidem*, nr. 8, 12 ianuarie 1861, p. 1.

informaţia, cât şi instituţia sau persoana căreia îi erau destinate. De exemplu, numeroase relatări erau trimise de prefecţii judeţelor către Ministrul de Interne. Pe prima pagină apăreau anunţurile lui Alexandru Ioan Cuza care confirma sau reducea sentinţele. Condamnările la moarte erau întotdeauna comutate de Cuza şi anunţurile privitoare la aceste modificări puteau fi găsite tot pe prima pagină.

Această modalitate de prezentare a criminalităţii în periodicele administrative n-a suferit schimbări importante de-a lungul următoarelor decenii. Apăreau în continuare, anunţuri privitoare la evadări, suspecţi sau sentinţe. Ocazional, unele tâlhării sau crime erau descrise detaliat. Iată cum era descris în „Monitorul Judeţului Argeş" din 1887, un individ căutat pentru furt: *„[...] în etate de 19-20 ani, faţa bălană, părul galben creţ, statura de mijloc, sprâncenile castanii, nasul cam lung subţire puţinŭ slăbănog, ochii căprui [...]"*[156]. Se remarcă totuşi câteva diferenţe lingvistice faţă de perioada anterioară, grafia arhaică tinzând să dispară. La începutul secolului XX, descrierile conţin din ce în ce mai multe elemente. De asemenea, cei care publică anunţurile par a fi preocupaţi să ofere date exacte. Formularea „statura de mijloc" tinde să fie înlocuită cu date antropometrice exacte. Desigur, autorităţile au beneficiat de implementarea inovaţiilor tehnice, ceea ce le-a permis să ofere descrieri exacte ale răufăcătorilor. În „Monitorul Judeţului Vaslui" din 1910, semnalmentele unui individ căutat pentru incendiere şi furt de vite erau prezentate în modul următor: *„[...] etatea 32 ani, talia 1.72 m, faţa smadă, ochii verzi, nasul mare ascuţit, părul spîncenele castanii, semne particulare, urechea dreaptă găurită şi aluniţe în obrazul drept şi în barbă[...]"*[157].

În 1892 a fost lansat ziarul săptămânal „Curierul judiciar". În paginile acestui periodic se regăseau, în primul rând, articole referitoare la interpretarea unor prevederi legislative civile, comerciale sau penale. Exista şi secţiunea „Informaţiuni" în care erau publicate ştiri legate de desfăşurarea unor cazuri, infracţiuni sau promovarea unor magistraţi. Datorită profilului publicaţiei, informaţiile privitoare la infracţiuni erau descrise din perspectiva implicaţiilor legislative. În numărul din 8 ianuarie 1895 apărea un articol care analiza un caz de înlesnire a evadării arestaţilor[158]. Un bandit sârb se refugiase în România şi, în virtutea convenţiei de extrădare încheiate cu Serbia, acesta a fost arestat de autorităţile române. Banditul le-a promis gardienilor bani şi a fost ajutat să evadeze. Unul dintre gardienii incriminaţi a făcut recurs pentru că articolul 194 din Codul Penal, care stipula pedepsirea celor care înlesnesc evadarea arestaţilor, s-ar aplica doar pentru indivizii condamnaţi de tribunalele din România pentru infracţiuni săvârşite pe teritoriul ţării[159]. Autorul aducea în discuţie noţiuni de legislaţie şi procedură penală. Secţiunea „Informaţiuni" prezenta într-o manieră succintă infracţiunile, fără a insista asupra chestiunilor de natură penală. Dacă ignorăm faptul că lipsea titlul ştirii, aceste relatări sunt cumva similare faptelor diverse din ziarele contemporane. În numărul din 22 ianuarie 1895 se descria cum zidarul Marin Tudor l-a lovit cu un topor în cap pe Marin Vasile. Agresorul şi-a înjunghiat apoi victima cu un cuţit între coaste[160]. Astfel de relatări succinte, de un paragraf, nu erau probabil importante pentru redactorii ziaru-

---

[156] „Monitorul Judeţului Argeşu", anul II, nr. 126, 18 iulie 1887, p. 3.
[157] „Monitorul Judeţului Vaslui", anul XV, nr. 850, 11 martie 1910, p. 4.
[158] „Curierul judiciar", anul IV, nr. 2, 8 ianuarie 1895, pp. 9-11.
[159] *Ibidem,* p. 9.
[160] *Ibidem,* nr. 4, 22 ianuarie 1895, p. 32.

lui. Ca urmare a acestui statut, locul rezervat lor era pe ultimele pagini din „Curierul judiciar”.

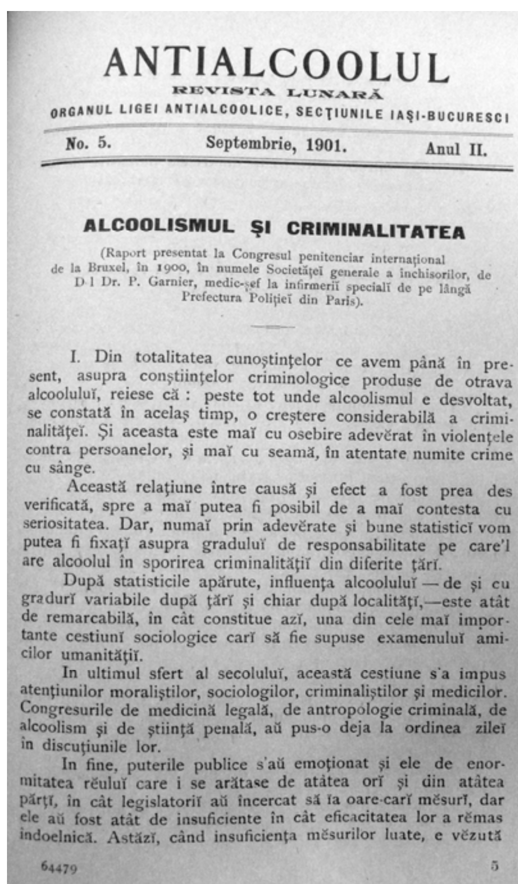
Ziarele şi revistele umoristice publicau, de asemenea, într-o manieră aparte, relatările legate de infracţiunile din România. De obicei, faptele criminale cauzau indignare cititoriilor. În paginile ziarului umoristic „Veselia”, aventurile tâlharilor erau redate astfel încât să-i distreze pe cititori. „Veselia”, apărută în 1891, era un supliment al „Universului”[161]. Ilustraţiile color sau relatarea în versuri a faptelor infractorilor erau printre elementele care asigurau succesul acestui periodic. Cazurile criminale celebre ale epocii nu lipseau din „Veselia”, detaliile fiind preluate din marile ziare de informaţie. Redactorii ziarului selectau totuşi acele infracţiuni care puteau fi descrise într-un mod amuzant. Furturile, infracţiunile cu caracter economic, bătăile sau unele tâlhării apăreau cu predilecţie în „Veselia”. Relatările legate de tâlhăriile însoţite de omucideri sau de asasinate erau mai rare şi atunci când se scria despre ele, redactorii se concentrau doar asupra unor elemente. În 1899, „Veselia” a publicat mai multe ilustraţii şi relatări versificate despre seria de tâlhării a „ucigaşului cârciumarilor”. Ilustraţiile înfăţişau confruntările tâlharului cu poliţiştii[162], o horă a cârciumăreselor care sărbătoreau prinderea asasinului[163], dar nu se ofereau informaţii despre cârciumarii ucişi. (Fig. 14.)

Fig. 14. Revista „Veselia”, anul VIII, nr 23, 6 iunie 1899, pp 1-2.

161 Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 765.
162 „Veselia”, anul VIII, nr. 23, 6 iunie 1899, pp. 1-2.
163 *Ibidem,* nr. 25, 20 iunie 1899, pp. 1-2.

Cazurile celebre nu erau prezente doar în ziarele de informaţie, în cele judiciare sau în cele umoristice. Infracţiunile cu implicaţii medicale, care necesitau un anumit tip de expertiză medico-psihiatrică sau legală, erau studiate în articolele din publicaţii specializate. „Progresul medical român”, gazetă de medicină, farmacie şi medicină veterinară, care apărea din 1879[164], a publicat în numărul din 28 august 1882, articolul *Opiniunea medico-legală în afacerea Alexandrina Dumitrescu de la Giurgiu*[165]. Autorul, doctorul Christodor Păunescu, analiza din punct de vedere medical comportamentul Alexandrinei Dumitrescu, acuzată că şi-ar fi otrăvit fiica şi soţul în 1880 şi 1881. În revistele enciclopedice, criminalitatea apărea în articolele care se ocupau de chestiuni generale. În revista efemeră „Atheneulu”, care a circulat în 1884 la Galaţi, era publicat un articol despre închisoare[166]. Revista „Albina”, lansată în 1897, a publicat un articol referitor la închisoare[167] şi mai multe despre rolul beţiei în producerea unor crime[168]. Legătura dintre beţie şi criminalitate se regăsea şi în ilustraţiile din revista „**Învăţătura prin imagini**”[169].

ANTIALCOOLUL
REVISTA LUNARĂ
ORGANUL LIGEI ANTIALCOOLICE, SECŢIUNILE IAŞI-BUCURESCI

No. 5. Septembrie, 1901. Anul II.

ALCOOLISMUL ŞI CRIMINALITATEA

(Raport presentat la Congresul penitenciar internaţional de la Bruxel, în 1900, în numele Societăţeĭ generale a închisorilor, de D-l Dr. P. Garnier, medic-şef la infirmeriĭ specialĭ de pe lângă Prefectura Poliţieĭ din Paris).

I. Din totalitatea cunoştinţelor ce avem până în present, asupra conştiinţelor criminologice produse de otrava alcooluluĭ, reiese că: peste tot unde alcoolismul e desvoltat, se constată în acelaş timp, o creştere considerabilă a criminalităţeĭ. Şi aceasta este maĭ cu osebire adevĕrat în violenţele contra persoanelor, şi maĭ cu seamă, în atentate numite crime cu sânge.

Această relaţiune între causă şi efect a fost prea des verificată, spre a maĭ putea fi posibil de a maĭ contesta cu seriositatea. Dar, numaĭ prin adevĕrate şi bune statisticĭ vom putea fi fixaţĭ asupra graduluĭ de responsabilitate pe care'l are alcoolul în sporirea criminalităţiĭ din diferite ţărĭ.

După statisticile apărute, influenţa alcooluluĭ — de şi cu gradurĭ variabile după ţărĭ şi chiar după localităţĭ,—este atât de remarcabilă, în cât constitue azĭ, una din cele maĭ importante cestiunĭ sociologice carĭ să fie supuse examenuluĭ amicilor umanităţiĭ.

In ultimul sfert al secoluluĭ, această cestiune s'a impus atenţiunilor moraliştilor, sociologilor, criminaliştilor şi medicilor. Congresurile de medicină legală, de antropologie criminală, de alcoolism şi de ştiinţă penală, aŭ pus-o deja la ordinea zileĭ în discuţiunile lor.

In fine, puterile publice s'aŭ emoţionat şi ele de enormitatea rĕuluĭ care i se arătase de atâtea orĭ şi din atâtea părţĭ, în cât legislatoriĭ aŭ încercat să ia oare-carĭ mĕsurĭ, dar ele aŭ fost atât de insuficiente în cât eficacitatea lor a rĕmas îndoelnică. Astăzĭ, când insuficienţa mĕsurilor luate, e vĕzută

64479 5

Fig. 15. Revista „Antialcoolul”, anul II, nr. 5, septembrie 1901, p. 5.

[164] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 522.
[165] „Progresul Medical Român”, anul II, nr 34, 28 august 1882, pp. 258-261.
[166] „Atheneulu”, anul I, vol I, ianuarie 1884, p. 108.
[167] „Albina”, anul II, nr. 4, 23 octombrie 1898, p. 106
[168] *Ibidem,* nr. 22, 28 februarie 1899, p. 698; nr. 24, 14 martie 1899, p. 765.
[169] „Învăţătura prin imagini”, I, nr. 2, aprilie 1911, p. 2.

Ziarele care reprezentau interesele socialiştilor manifestau o apetenţă evidentă pentru publicarea unor ştiri care să prezinte abuzurile autorităţilor. Din redacţia „Adevărului" au făcut parte socialişti cunoscuţi: Constantin Mille, C. D. Anghel, Anton Bacalbaşa sau I. Teodorescu şi politica editorială a ziarul a fost influenţată de aceştia. În „Lumea Nouă", „organ zilnic al social-democraţiei romîne", cazurile de violenţe din armată erau descrise pe prima pagină. Titlul zilei în numărul din 25 februarie 1898, a fost „Grozave Torturi la Cazarma Roşiorilor"[170]. Evenimentul era prezentat detaliat, la pagina a doua, ocupând o coloană. Altor infracţiuni le era dedicat un spaţiu mai mic. Despre „Tâlhăria din şoseaua Pandurilor" se scrieau, la pagina a treia, patru paragrafe[171]. Peste câteva zile, pe 5 martie 1898, titlul zilei era „Crima Militară de la Regimentul 2 Artilerie"[172]. Pe 1 aprilie 1898, titlul făcea referire la o altă faptă similară – „Crima Militară din Brăila"[173]. „Lumea Nouă" publica ştiri şi despre alte tipuri de infracţiuni, avea ca şi „Universul", de exemplu, secţiuni dedicate „faptelor diverse", însă politica editorială a ziarului acorda mai multă atenţie acelor ştiri care puneau în prim-plan abuzurile sau brutalităţile autorităţilor. Într-un număr al ziarului „Munca" din 1892 era ironizat juristul Ioan Tanoviceanu care la deschiderea anului universitar vorbise despre „Şcoala italiană de criminologie". În acest ziar, determinismul criminal părea a fi o teorie a burgheziei care ar susţine oprimarea socială. Pentru autorul articolului, mediul social sau sărăcia cauzau criminalitatea. Nu oricine fura era criminal după cum afirma „şcoala desgustătoare"[174].

În ultimele două decenii ale secolului, în paginile ziarelor şi revistelor au început să apară, din ce în ce mai des, ilustraţiii care surprindeau răufăcătorii, victimele acestora sau momentele cheie din desfăşurarea unor tâlhării, crime sau furturi. Ilustraţiile din presa românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu erau fotografii, ci gravuri. Acestea existau de câteva secole. O serie de gravuri îl reprezentau pe Damiens înfigând pumnalul în Ludovic al XV-lea[175]. Este o diferenţă esenţială între fotografie şi gravură. În general, un ziar nu poate publica o fotografie care să reproducă momentul în care s-a săvâşit o crimă, dar gravura permite reconstituirea punctului culminant al acţiunii[176]. Gravura este opera unui desenator care realizează o mediere între obiectul sau scena ilustrată şi cititor. Uneori, gravurile din presă chiar purtau semnătura desenatorului ca un element intern[177]. Ilustraţiile aduceau mai mulţi cititori ziarului. Din cauza analfabetismului extins, prezenţa ilustraţiilor făcea mai uşor de înţeles subiectul abordat. În cazul unor articole despre crime, alăturarea unei ilustraţii, care să reprezinte punctul culminant al acestora, impresiona publicul. John Carey în *Reportage, Literature and Willed Credulity*[178] (2003), identifica o dorinţă a oamenilor de a crede în reportaje, o „credulitate voită" care este un factor important pentru receptarea acestora. Emoţia cau-

---

170 „Lumea Nouă", anul IV, nr. 1083, 25 februarie 1898, p. 1.
171 *Ibidem,* p. 3.
172 *Ibidem,* nr. 1090, 5 martie 1898, p. 1.
173 *Ibidem,* nr. 1112, 1 aprilie 1898, p. 1.
174 „Munca", anul III, nr. 34, 11 octombrie 1892, p. 2.
175 Maurice Mouillard, Jean-François Tétu, *op. cit.*, p. 96.
176 *Ibidem.*
177 *Ibidem,* p. 97.
178 John Carey, *op. cit.*, pp. 57-64.

zată publicului ar valida sau ar întări credinţa în autenticitatea reportajelor. Ilustraţiile puteau contribui în acest mod la credibilitatea ştirilor.

În puţine ziare care au circulat înainte de 1880 apăreau ilustraţii. „Resboiul" a fost primul cotidian care avea o ilustraţie zilnică pe prima pagină. Acestea nu înfăţişau decât foarte rar, infracţiuni, răufăcători sau pe victimele lor. În numărul din 30 mai 1880, gravura de la prima pagină prezenta un soldat călare şi înarmat cum escorta doi indivizi legaţi la mâini. Explicaţia de sub ilustraţie arăta cum trebuia interpretată aceasta: „Escortarea unor osândiţi la penitenciarul de la Pângăraţi"[179]. Prezenţa ilustraţiei de la prima pagină trebuia legată de ştirea de la pagina a treia care descria cum cinci hoţi transferaţi la penitenciarul Pângăraţi au înjunghiat mortal un alt deţinut[180]. Gravura nu surprindea momentul crimei, ci o acţiune care a precedat săvârşirea infracţiunii. De asemenea, în ilustraţie nu apăreau cei cinci deţinuţi transferaţi, ci doar doi (Fig. 16.). O altă ilustraţie de pe prima pagină înfăţişa doi tâlhari din Dobrogea[181]. În acea perioadă, apăreau relatări frecvente ale atacurilor tâlharilor din Dobrogea şi ilustraţia reprezenta acele informaţii. Totuşi, ca şi în cazul ilustraţiei precedente, ei nu atacau pe cineva. Oricum, deşi nu spectaculoase, asemenea ilustraţii erau inedite pentru presa din România la acel moment. „Pressa", de exemplu, un ziar contemporan, nu avea ilustraţii.

Rolul tot mai important al ilustraţiilor în ziarele de la sfârşitul secolului pare a fi simbolizat prin includerea în titlurile periodicelor a termenului „ilustraţie". Săptămânalul „Ilustraţiunea română", lansat în 1891, avea pe prima pagină câte o ilustraţie. Ilustraţii erau prezente şi în cuprinsul publicaţiei. În chiar primul număr, din 16 iunie 1891, în secţiunea „Cronica judiciară", era decris procesul în care două femei fuseseră acuzate de otrăvire. O ilustraţie o înfăţişa pe una dintre inculpate, Neaga Grigorescu, numită şi Sultana[182]. În numărul din 21 iulie 1891 apărea în două ilustraţii alăturate, banditul Simion Licinsky[183]. Prinderea lui Licinsky era înfăţişată în altă ilustraţie[184]. De data aceasta, gravura reda, într-adevăr, un punct culminant al acţiunii – prinderea banditului.

Cele mai multe ilustraţii înfăţişau agresorii sau victimele, nu momentul comiterii infracţiunii. În „Steaua Dunării", pe prima pagină din numărul apărut la 25 august 1882, apărea o gravură cu cadavrul lui Nicolea Epure (Fig. 17.). Explicaţia preciza titlul ştirii – „Omorul dela Turnu-Măgurele", data comiterii crimei, 11 iulie noaptea şi numea pe cei doi asasini: George Zamfiroiu şi Dumitru Nedelcu[185]. În „Universul" din 25 mai 1900, ilustraţia de la prima pagină prezenta o victimă decapitată lângă un pat. Explicaţia arăta că era ilustrată „Groaznica crimă din şoseaua Doamnei"[186].

---

179 „Resboiul", nr. 1036, 30 mai 1880, p. 1.
180 *Ibidem,* p. 3.
181 *Ibidem,* nr. 1122, 25 august 1880, p. 1.
182 „Ilustraţiunea română", anul I, nr. 1, 16 iunie 1891, p. 4.
183 *Ibidem,* nr. 6, 21 iulie 1891, p. 12.
184 *Ibidem,* nr. 11, 25 august 1891, p. 10.
185 „Steua Dunărei", anul V, nr. 87, 25 august 1882, p. 1.
186 „Universul", anul XVIII, nr. 141, 25 mai 1900, p. 1.

No. 1036—1880. Un numér 10 banĭ VINERI 30 MAIU.

RESBOIUL

Biroul Redacției și Administrației Palatul „Dacia"

Abonamentul pe an 32 leĭ, pentru străinĕtate 40 leĭ. — Inserțiĭ și reclame 2 leĭ linia. Anunciurĭ pe pagina IV-a in 4 colóne à 60 banĭ linia.

Ese in fie-care diminéță la 7 ore

Bucuresci, 29 Maiŭ

Comunardiĭ Românĭ din Paris.

Intr'unul din numerile nóstre trecute, vorbind despre *ingrijirea* și *durerea* manifestată de diarul *Românul* in privința junimeĭ studióse de la noĭ, am atins rana cu degetul, arĕtând adevĕratele cauze ale rĕuluĭ și indicând direcția ce ar trebui dată educațieĭ elevilor, pentru ca baniĭ publicĭ ce se cheltuesc cu școlele să nu fie perduțĭ in zadar.

Diceam că starea mizerabilă a școlelor nóstre și, prin urmare, și a rezultatelor ce ele produc, se datoresce in cea maĭ mare parte, tacticeĭ jezuite a demagogilor dileĭ, cari, atingênd entusiasmul tinerimeĭ o asmute către furtunile politice, distrăgêndu-o de la studiile ce aŭ trebuință de liniște și rĕbdare. Cu modul acesta, eĭ o țin in intunerec, pentru ca maĭ lesne să facă din ea o generație de *liberalĭ* mult maĭ plecată și maĭ slugarnică de cât cea de față.

*

Faptele n'aŭ intârgiat d'a veni să dea o confirmare, din nenorocire complectă, diselor nóstre ... estrema drépță, estrema stângă, radicalĭ, reacționarĭ, clapiștĭ, panglicarĭ, demagogĭ, anarhiștĭ, revoluționarĭ, — plante, parte străine, parte indigene, cari se desvoltă pe nefericitul pĕmênt al strămoșilor noștri.

Nimenuĭ insă nu'ĭ ar fi trecut prin cap c'o să ne calce pĕcatele s'avem și *comunardĭ*! Cu tóte astea, a venit vremea ca imprejurare, sunt și ...e *studențĭ Românĭ* trimișĭ in Francia ca să invețe carte și să devie folositorĭ țĕreĭ lor.

Iată textul telegrameĭ ce aŭ adresat eĭ luĭ Rochefort:

„In numele *Revoluționarilor românĭ* din Paris, mișcațĭ de durere, te rugăm să credĭ in profunda nóstră simpatie și facem tóte urările pentru grabnica d-tale insănătoșire."

(Iscălițĭ) **Mircea Rosetti, Radovicĭ, Vintilă Rosetti, Calligari, Horia Rossetti, Maniu.**

*

Iacă cine sunt comunardiĭ românĭ, studențĭ eșițĭ din școlele nóstre. Iacă ce invață dênșiĭ acolo. Iacă ce trebue să aștептăm de la ceĭ ce vor veni după noĭ. Aveam dreptate saŭ nu, când dicém, că Fariseul din str. Dómneĭ cunósce causele decădereĭ instrucțieĭ nóstre, că el este conducătorul școlelor nóstre pe calea tertipurilor și a superficialitățeĭ, a ignoranțeĭ și a perversitățeĭ?

Vor fiiĭ maĭ bunĭ ca părintele? Acest părinte care in nóptea când i s'a administrat *doctoria intăritóre*, dicea intre altele, cu vocea tre...

Escortarea unor osândițĭ la penitenciarul de la Pângărațĭ.

Fig. 16. Ziarul „Resboiul", nr. 1036, 30 mai 1880, p. 1.

Anul al V-lea. — No. 87 Un numĕr 10 bani Mercurĭ, 25 August 1882

STÉUA DUNĂREĬ

CANCELARIA ȘI TIPOGRAFIA IN STRADA SÂNTUL IONICA
(In josul Pasagiuluĭ Român)

Scrisorile anonime nu sunt considerate — Manuscrisele nepublicate se ard.
Pentru abonamente saŭ anunțurĭ să se adreseze în capitală la cancelaria diaruluĭ; iar în județe la d-niĭ corespondențĭ saŭ prin postă.
Abonațiĭ noĭ primesc gratis numerile dela începutul romanțuluĭ care urmează în foileton.

Omorul dela Turnu-Măgurele: Starea cum s'a aflat cadavrul luĭ Nicolae Epure, ucis la 11 iulie nóptea de George Zamfiroiu și Dumitru Nedelcu.

(Vedĭ nota maĭ la vale)

Fig. 17. Ziarul „Stéua Dunărei", anul V, nr. 87, 25 august 1882, p. 1.

Ziarul umoristic „Veselia" avea ilustraţii în mai multe culori, ceea ce probabil, îi conferea un avantaj în faţa celorlalte periodice ilustrate. Acestea reprezentau scene dinamice, fie comiterea unei infracţiuni, fie confruntarea dintre răufăcători şi poliţişti. În 1894, autorităţile încercau să-i prindă pe membrii bandei Zdrelea-Mărunţelu. În numărul din 6 februarie 1894, a apărut o ilustraţie înfăţişând mai mulţi poliţişti şi jandarmi pregătiţi să intre într-o casă în care se credea că se ascunde unul dintre tâlhari[187]. În ilustraţia din numărul următor[188], Mărunţelu cu ceilalţi tâlhari se aflau într-un balon pe care colonelul Rasty încerca să-l doboare cu un tun. Escrocheria de la Ministerul de Finanţe era tema unei alte ilustraţii[189]. „Isprăvile banditului Pantelimon" este titlul unei ilustraţii din 1911, care reda urmărirea răufăcătorului[190]. Ultima ilustraţie este interesantă pentru că prezenta patru gravuri mici, ordonate cronologic şi numerotate care se derulau ca un film. (Fig. 18.)

---

187 „Veselia", anul III, nr. 5, 6 februarie 1894, pp. 2-3.
188 *Ibidem,* nr. 6, 13 februarie 1894, pp. 2-3.
189 *Ibidem,* Anul XII, nr. 4, 26 ianuarie 1903, pp. 2-3.
190 *Ibidem,* Anul XX, nr. 32, 12 august 1911, p. 1.

Anul XX. — No. 32 | 5 BANI IN TOATA ȚARA | Vineri, 12 August 1911

Prețul Abonamentului — Pentru un an în toată țara LEI 2,60 — Apare odată pe săptămână JOUIA

VESELIA

ZIAR UMORISTIC

Redacția și Administrația — 11—Str. Brezoianu 11, București — Apare odată pe săptămână JOUIA

ISPRĂVILE BANDITULUI PANTELIMON. — (Vezi explicația).

Fig. 18. Revista „Veselia”, anul XX, nr. 32, 12 august 1911, p. 1.

IV. 4 Prezentarea infracţiunilor în presă

„Tristul său renume se lăţise prin ţera întregă, trecuse chiar și mările, s-a vedut câteva jurnale parisiene ocupându-se de numele și faptele banditului dobrogean.”
„Galaţii” (1891)

Criminalitatea era percepută în moduri variate în presa din România. Politica editorială, dar şi profilul fiecărui ziar influenţau prezentarea afacerilor criminale ale epocii. Ideea lui Marshall McLuhan că mediul este mesajul poate fi înţeleasă nu doar la un nivel general, al reflectării unui eveniment sau fenomen în presă sau în literatură, ci şi la un nivel restrâns, în funcţie de fiecare ziar în parte. Aceste perspective diferite sunt uşor de surprins prin raportarea la un singur caz. Am selectat câteva tipuri de infracţiuni pe care le vom urmări în mai multe ziare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Nu le-am omis pe cele prezentate des în presă, însă am avut în vedere şi criteriul varietăţii. Cazurile selectate sunt omucideri, tâlhării, furturi, asasinate politice, infracţiuni economice şi violuri. Acestei liste li se vor adăuga pruncuciderile şi otrăvirile care vor fi abordate într-un subcapitol separat.

Întrucât selecţia noastră a vizat cazuri din mai multe decenii, incluse în ziare diferite, ştirile despre acestea pot fi reportaje ample, însoţite de ilustraţii, dar şi informaţii de câteva paragrafe din secţiunea „faptelor diverse”. De asemenea, unele se întind pe durata a câtorva luni sau chiar ani, în timp ce altele au o viaţă mult mai scurtă. Inevitabil, infracţiunile sunt legate de numele celor care le-au săvârşit. În situaţiile în care răufăcătorii comiteau numeroase infracţiuni, ei deveneau „vedete” în presa epocii, având un alt statut faţă de ceilalţi infractori. Un astfel de răufăcător este banditul Licinski.

Cele mai multe informaţii legate de Simion Licinski[191] se regăsesc în presa vremii. Reconstituirea istoriei lui Licinski se va baza, deci, în special pe felul în care era el perceput în presă. Cu certitudine, presa nu a surprins toate acţiunile lui Licinski, îndeosebi pe cele de la începutul „carierei” sale când nimeni nu avea să bănuiască evoluţia ulterioară a evenimentelor. Cunoaşterea cazului Licinski prin presă, ca şi prin orice altă sursă, este una parţială, însă acest „păcat” este unul venial. Important este impactul acţiunilor lui Licinski în presa vremii şi în cultura populară, nu neapărat faptul că ziarele oferă doar o imagine parţială a cazului.

Banditul Simion Ivanoff Licinski[192], „spaima Dobrogei” (sau a judeţului Tulcea pentru a fi mai precişi), cum era denumit în presa vremii, venise în România din Imperiul Rus şi era de origine poloneză. Conform lui Ilie Ighel, autorul a două romane dedicate lui Licinski, acesta şi-ar fi început cariera criminală pe teritoriul României prin jefuirea unui evreu, în aprilie 1886[193]. Această informaţie nu se regăseşte în presa vremii, unde îl pu-

[191]Analiza prezentării lui Licincki în presa din România a fost preluată din studiul nostru, Gabriel Constantinescu, *Percepţia criminalităţii în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Imaginea banditului Simion Licinski în cultura populară,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat”, vol VI, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 198-223.

[192] Potrivit unei surse locale, numele lui adevărat ar fi fost Simion Ivanoff, Licinski fiind adoptat ulterior, vezi „Naţiunea”, anul X, nr. 2619, 22 august 1891, p. 2.

[193] Ilie (Emanoil) Ighel Deleanu, *Banditul Simion Licinski,* p. 142.

tem identifica cu certitudine pe Simion Licinski, începând din noiembrie 1887. Atunci, el l-a ucis pe şeful sergenţilor din Sulina. La scurt timp, în decembrie, a fost prins, însă a evadat în aprilie 1888. Din aprilie 1888 până în august 1891, când a fost, în sfârşit, capturat, el a comis nenumărate jafuri, câteva crime şi a zădărnicit toate încercările autorităţilor de a-l prinde. Între victimele sale putem menţiona mai mulţi comercianţi, primarul oraşului Tulcea, un fost deputat şi câţiva funcţionari ai administraţiei locale din Dobrogea. Un astfel de personaj nu avea cum să nu intre în atenţia presei, figura lui Licinski nelăsând indiferenţi pe contemporanii săi. Unii dintre locuitorii Dobrogei chiar îi atribuiau banditului însuşiri supranaturale care l-ar fi ajutat să nu cadă în mâinile autorităţilor. Pe de altă parte, acţiunile sale au cauzat indignare pentru că administraţia locală din Dobrogea părea neputincioasă în faţa unui singur om. (Fig. 19.)

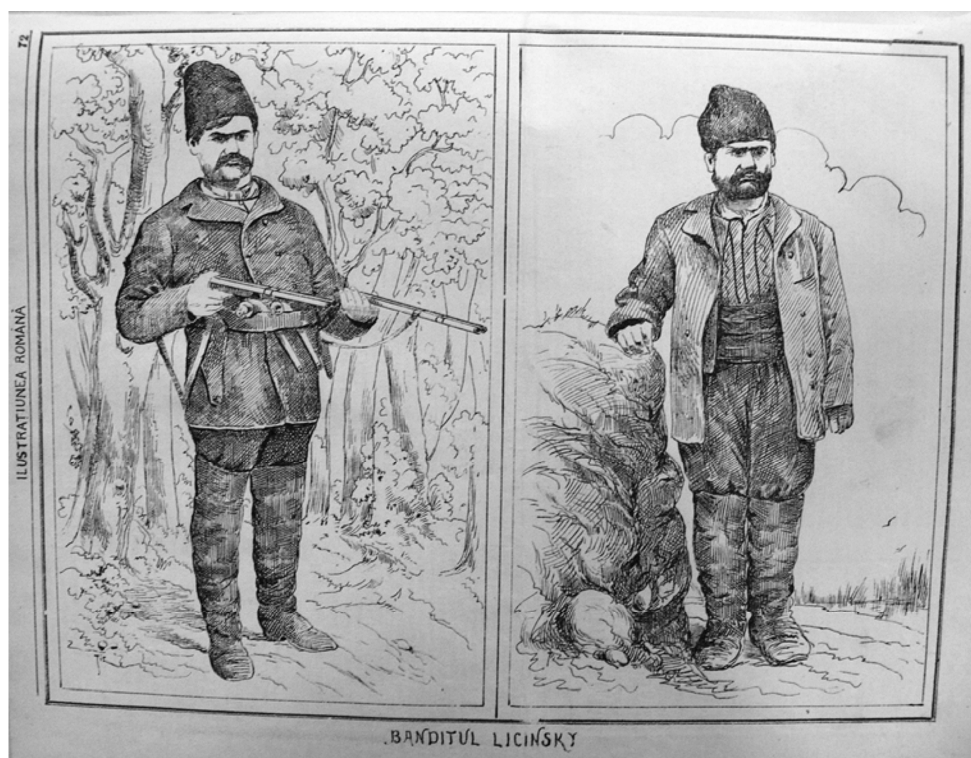

Fig. 19. Revista „Ilustraţiunea Română", anul I, nr. 6, 21 iulie 1891, p. 72.

Istoria lui Simion Licinski, aşa cum apare în presa epocii, debutează obscur, dar cunoaşte o evoluţie ascendentă şi creşte în intensitate. Asemenea unui bulgăre de zăpadă care devine tot mai mare în timp ce se rostogoleşte, figura lui Licinski era mai cunoscută, apărea mai des în presă, pe măsură ce faptele sale se adunau, fără ca autorităţile să-l poată combate. Povestea lui Liciski ar trebui să fie spusă/scrisă urmând o cronologie inversă, pornind de la momentul final – prinderea şi moartea sa, către primele relatări din presă despre banditul dobrogean.

Figura lui Licinski este legată de epoca sa, de oamenii care scriau despre el, de cei care citeau şi apoi povesteau despre el sau de nefericiţii care încercau să-l prindă. Fără aceştia, banditul Simion Licinski poate că nici n-ar fi existat. Cu certitudine, el a fost unul

dintre cei mai cunoscuţi tâlhari ai acelor ani, dar nu a fost singurul. Am putea cita cu uşurinţă numele a destui bandiţi ale căror fapte erau de notorietate în epocă. În anii 1880, vestitul bandit Dragoş teroriza judeţul Tecuci. Cu puţin timp înainte de Licinski, în Dobrogea acţionau bandiţi cel puţin la fel de cunoscuţi, precum Delli-Ali. Tâlhăria era crima cea mai întâlnită în epocă. În statisticile criminale pentru perioada 1866-1905[194], tâlhăria era crima pentru care erau acuzaţi cei mai mulţi indivizi, urmată de omor, incendiere, rănire provocatoare de moarte şi asasinat. De asemenea, luând în considerare delictele[195], infracţiuni mai puţin grave şi mai dese, doar pentru furturi, contravenţii şi loviri erau mai mulţi acuzaţi decât pentru tâlhării. Sigur, în presă, cazurile de tâlhărie apar frecvent datorită caracterului lor excepţional în comparaţie cu furturile sau cu contravenţiile, însă ele chiar par a fi numeroase dacă facem referire la statisticile criminale.

Ţinând cont de această situaţie, cazurile extraordinare de banditism relatate în presa vremii nu mai sunt surprinzătoare. Dincolo de tendinţa ziarelor de a insista asupra elementelor senzaţionale legate de faptele de tâlhărie sunt semne care indică, cel puţin în unele situaţii, o insuficientă „pacificare internă" a societăţii româneşti moderne. Se remarcă o evidentă ineficienţă a autorităţilor în a combate un tip de fapte criminale şi anume tâlhăriile săvârşite în zone rurale.

Prinderea lui Licinski în august 1891, a beneficiat de întreaga atenţie a presei centrale şi nu numai. Subiectul a fost tratat pe larg în paginile ziarelor, ceea ce a şi favorizat răspândirea unor versiuni diferite asupra evenimentului. Cumva, acesta era punctul culminant şi finalul unei poveşti care începuse în presă cu câţiva ani înainte şi, de aceea, ziarele acordau o asemenea importanţă evenimentului. De obicei, faptele lui Licinski, ca şi crimele şi celelalte acte de violenţă îşi găseau locul în ziare, în secţiunea rezervată „faptelor diverse". Cu timpul, pe măsură ce Licinski devenise un tâlhar vestit, articolele care relatau despre faptele sale nu mai erau încadrate „faptelor diverse", alături de ceilalţi răufăcători. El avea deja un alt statut. După cum am precizat, Roland Barthes argumenta că gesturile vedetelor sau ale personalităţilor nu puteau fi incluse în această categorie pentru că ele erau doar episoade dintr-o istorie mai lungă, în timp ce întâmplările încadrate „faptelor diverse", implică o memorie scurtă[196]. Nu am exagera dacă presupunem că Simion Licinski devenise o personalitate a timpului său prin atenţia pe care i-o acordase presa. Cu toate acestea, faptele sale erau încadrate, cel puţin la început, secţiunii „faptelor diverse". Tipologic, acţiunile sale aparţineau acestei secţiuni, dar statutul său era unul diferit de acela al unui bandit obişnuit, fiind asociat cu memoria de lungă durată.

Să privim îndeaproape modul în care a fost surprins momentul prinderii lui Licinski în presă. Numărul din 18/30 august al ziarului „Românul" titra pe prima pagină: „Prinderea lui Licinski". În subtitlu, era citată telegrama redacţiei regionale a „Românului" din Tulcea datată 16/28 august, ora 6 seara: „Banditul Lecinski prins rănit. Un soldat mort"[197]. Pe lângă informaţiile succinte din titlu şi subtitlu, în articolul consacrat ştirii erau prezentate două variante ale desfăşurării evenimentului. Pe de-o parte, o versiune sugera că un soldat deghizat în călător ar fi stat în centrul cursei întinse de au-

[194] Anastase Ştefănescu-Galaţi, *Asupra statisticei criminale, încercare de sociologie criminală*, p. 17.
[195] *Ibidem,* p.18.
[196] Roland Barthes, *op. cit.*, p. 443.
[197] „Românulŭ", anul XXXV, 18/30 august 1891, p. 1.

torităţi, aceasta fiind considerată improbabilă. Cealaltă versiune, socotită drept cea mai apropiată de realitate de către autorul articolului, înclina spre ideea că Licinski fusese urmărit câteva zile de autorităţi şi atacat. De asemenea, alte scurte articole din paginile ziarului aduceau treptat noi amănunte despre prinderea lui Licinski, acestea fiind primite de redacţia ziarului cu 6 sau 12 ore înainte de tipărirea acelui număr[198]. „Adevărul" oferea, tot pe prima pagină, informaţii despre Licinski, titlul fiind: „Prinderea lui Licinsky"[199]. Articolul de o coloană descria detaliat împrejurările în care banditul fusese capturat. Ca o introducere a articolului, se preciza: „În fine Dobrogea reuflă-era timpul; de s'ar lua numai mesuri ca îndrăzneţul bandit să nu scape". „Resboiul" nu făcea notă discordantă cu celelalte ziare, prezentând evenimentele din Dobrogea sub acelaşi titlu – „Prinderea lui Licinski"[200]. Corespondentul din Tulcea oferea amănunte legate de prinderea tâlharului. Acesta ar fi fost denunţat de un anume Teodor Chioru care le-a dat de veste autorităţilor că Simion Licinski s-ar afla la crama sa. „Universul" consemna primele informaţii la o zi distanţă, la 19/31 august: „În fine, Dobrogea a scăpat de groaznicul iei flagel: banditul Licinski. Omul care singur, fără bandă a sfidat întreaga administraţie a Dobrogei prins, la Sarica, lângă Isaccea.[...] Ştirea arestării temutului bandit s-a răspândit ca fulgerul peste toată Dobrogea şi a produs o emoţie adâncă"[201]. „Naţiunea" relata, de asemenea, prinderea lui Licinski, deşi la o zi distanţă faţă de „Universul". Ziarul reda capturarea lui Licinski pe o coloană şi jumătate pe prima pagină. „Licinski a fost prins; acela care era stăpânul Dobrogei, astă-zi nu mai este (Licinski murise a doua zi după prinderea sa, în urma rănilor căpătate în lupta cu soldaţii). De sigur mari şi minunate a trebuit să fie faptele lui pentru ca el să preocupe întreaga opinie publică. Dacă n-ar fi fost recompensa de 10.000 de lei tot n-ar fi fost prins. Ce concluzie putem trage din aceasta ? Că avem o administraţie mai prejos de orice critică"[202].

Prinderea lui Licinski a fost, în mod evident, o ştire importantă pentru ziarele vremii şi nu doar pentru presa centrală, după cum vom vedea. Faptul că aceste ziare centrale au consacrat un spaţiu semnificativ, cel puţin o coloană, pe prima pagină în prima zi în care a fost prezentată informaţia, apoi treptat, la pagina a doua sau a treia, timp de câteva zile, arată atenţia de care se bucura subiectul. Această atenţie nu era doar o urmare a spectaculozităţii evenimentului – prinderea unui tâlhar renumit în urma unei lupte cu soldaţii, ci se „hrănea" şi din reputaţia lui Licinski înainte de prinderea sa. Putem presupune că dacă Licinski n-ar fi murit la o zi după capturare, el şi-ar mai fi găsit cu uşurinţă locul pe prima pagină a ziarelor, procesul său, cel puţin, ar fi fost relatat probabil cu lux de amănunte în presă. Ziarele au încercat să ofere informaţii cât mai detaliate despre prinderea lui Licinski, ele având corespondenţi locali. Cu toate acestea, într-o primă fază, circulau mai multe variante în privinţa modului în care fusese capturat Licinski. În numerele ulterioare ale ziarelor, cea mai mare parte a incertitudinilor aveau să fie risipite prin accesul ziarelor la noi informaţii.

Modalitatea prezentării prinderii lui Licinski poate fi analizată şi din punct de vedere al interesului local pentru această chestiune. Licinski nu era numai „eroul" local dobro-

---

198 *Ibidem,* p. 2.
199 „Adevĕrul", anul IV, nr. 917, 18 august 1891, p. 1.
200 „Resboiul", anul XV, nr. 5027, 18 august 1891, p. 1.
201 „Universul", anul VIII, nr. 215, 19 august 1891, p. 3.
202 „Naţiunea", anul X, nr. 2617, 20 august 1891, p. 1.

gean, presa din regiune nu oferea doar informaţii numeroase, ci şi mai precise decât cotidienele centrale, existând un interes mare în rândul cititorilor din regiune să afle cât mai multe veşti despre prinderea tâlharului. Ziarul „Galaţii" fusese chiar citat de ziarele centrale[203] care preluaseră informaţii legate de prinderea lui Licinski din paginile sale. Numărul din 18/30 august relata pe larg, pe două coloane, subtitlul „Licinski prins, Licinski rănit!", momentul capturării banditului. Titlul articolului[204] face notă discordantă cu ziarele centrale care-şi intitulau articolele „Prinderea lui Licinki", transmiţând o altă informaţie esenţială – faptul că Licinski fusese rănit, ceea ce arată accesul la informaţii pe care ziarul le considera sigure, fiind în măsură să le menţioneze pe prima pagină. Articolul îl punea pe Licinski alături de haiduci celebri precum Tunsu, Jianu, Bujor, Dragoş, insistând asupra legendei create pe seama banditului. „Încă o legendă care dispare căci eroul ei a cădut, în fine sub lovitura unui glonţ, cu tot dreptul resbunător. [...] După tipul haiducilor faimoşi ca Tunsu, Bujor, Jianu, Dragoş etc., Licinski opera prin pădurile şi pe drumurile mari, înfricoşând pe toţi trecătorii şi adesea ori poteraşii trimişi în urmărirea lui". Comparaţia cu haiducii mergea mai departe de atât, întocmai ca şi în cazul haiducilor, se presupunea că Simion Licinski ar fi avut însuşiri supranaturale care l-ar fi ajutat să scape de urmăritori: „...poporul dobrogean începuse a-l crede înzestrat cu o putere miraculoasă, care-l făcea să scape de tote urmăririle"[205]. (**Fig. 20.**)

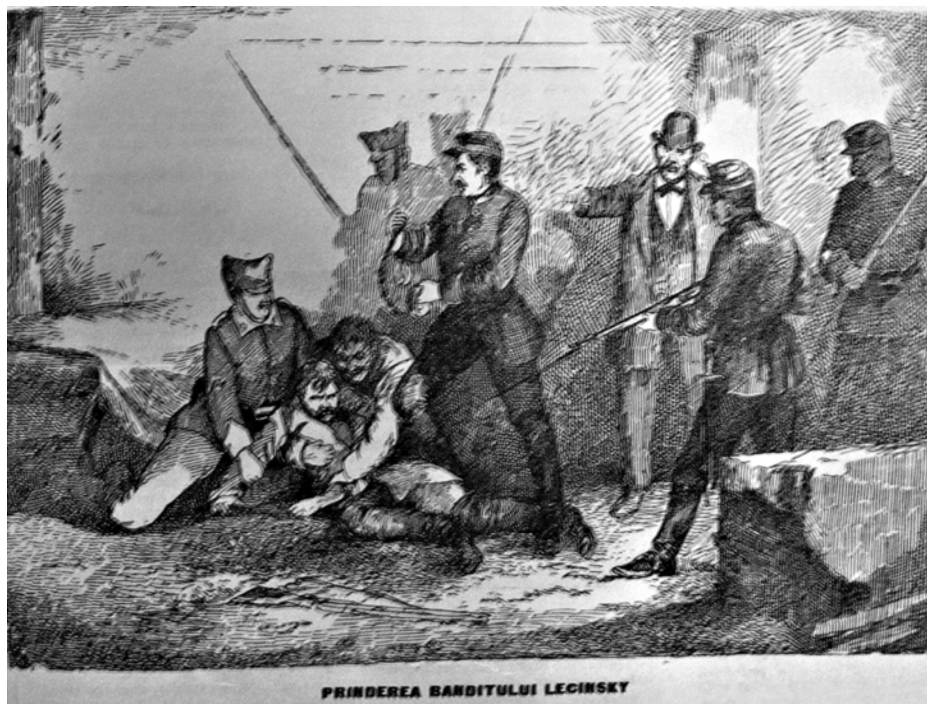

Fig. 20. Revista „Ilustraţiunea Română", anul I, nr. 11, 25 august 1891, p. 109

---

[203] „Naţiunea", anul X, nr. 2618, 21 august 1891, p. 3; „Românulŭ", anul XXXV, 21 august/ 2 septembrie 1891 , p. 2 ; „Adevĕrul", anul IV, nr. 921, 22 august 1891, p. 2 – preluase articolul din „Naţiunea" care îl luase din „Galaţii". Ziarul „Galaţii" a fost o sursă pentru alte publicaţii, nu doar în cazul prinderii lui Licinski, ci pe toată durata activităţii banditului Licinski. Presa centrală, „Universul", în special, a apelat la relatările din „Galaţii".

[204] „Galaţii", anul IX, nr. 178, 18/30 august 1891, p. 1.

[205] *Ibidem*, p. 1.

Conform autorului articolului, renumele lui Licinski depăşise graniţele României, el fiind pus alături de bandiţi celebri din Europa precum Mandrin, Cartouche sau Fra Diavolo. „Tristul său renume se lăţise prin ţera întregă, trecuse chiar şi mările, s-a vedut câteva jurnale parisiene ocupându-se de numele şi faptele banditului dobrogean. Îl comparau cu şefi de bande celebre precum Fra Diavolo, Mandrin, Cartouche”[206]. Este incert dacă aceasta este o exagerare folosită de autor pentru a arăta faima de care se bucura Licinski. Pe de-o parte, el nu menţionează acele jurnale pariziene, iar pe-de altă parte, această remarcă măgulitoare pentru Licinski, nu se regăseşte şi în alte surse.

După ce s-a ocupat de legenda lui Licinski, articolul din „Galaţii” descria pe larg diferitele versiuni ale prinderii lui Licinski, relatările corespunzând celor din „Românul”, acest ziar oferind două versiuni ale întâmplărilor. Relatarea prinderii banditului se încheie cu fraza: „Dobrogea pote acum să respire căci a scăpat de o mare calamitate”[207].

Romanul *Moartea banditului Simion Licinsky* (1891) descria nu doar prinderea şi moartea lui Licinski, dar şi câteva momente din viaţa acestuia. Ca şi în cazul celuilalt roman despre Licinski, *Banditul Simion Licinski* (1890), autorul, ziaristul Ilie Ighel, îşi admira eroul, îl înfăţişa fie în ipostaza unui patriot, fie în cea a unui îndrăgostit, fie drept un om cu preocupări intelectuale. O altă chestiune importantă în analiza acestui roman este cea a surselor utilizate de Ilie Ighel. Potrivit Ioanei Drăgan, autorul nu doar că a plagiat pentru că transpusese articole din presă în roman, ci se autoplagiase deoarece în perioada prinderii şi morţii lui Licinski, el lucra ca redactor la ziarele „Românul” şi „Naţiunea” care au relatat despre evenimentul în discuţie. Autoarea aduce argumente pentru ipoteza autoplagiatului, mai spectaculoasă decât aceea a unui plagiat. Ea compară[208] textul romanului lui Ighel cu relatarea semnată de un anume avocat din Tulcea, Nic Sylvie Baboianu, trimisă ziarului „Voinţa naţională” şi preluată de alte ziare. Atât relatarea semnată de avocatul din Tulcea, cât şi pasajul selectat din roman surprind momentul morţii lui Licinski şi sunt aproape identice. Autoarea presupune că Nic Sylvie Baboianu nu este altceva decât pseudonimul sub care a semnat Ighel relatarea morţii lui Licinski. Avem unele îndoieli legate de această ipoteză, în special datorită identificării lui Nic Sylvie Baboianu[209] cu Ilie Ighel. Tindem să susţinem, mai curând, ipoteza evidentă a plagiatului.

---

[206] *Ibidem.*

[207] *Ibidem,* p. 1.

[208] Ioana Drăgan, *op. cit.*, pp. 239- 240.

[209] Considerăm că acest Nic Sylvie (Silviu) Baboianu nu este doar un pseudonim. În lucrarea coordonată de Gabriel Ştrempel, *Bibliografia românească modernă,* vol I, A-C, p. 237, îl regăsim pe Nicolae Sylvie Baboianu, licenţiat al Facultăţii de Drept din Bucureşti cu teza *Recidiva în materie penală,* susţinută în 1882. Nicolae Baboianu fusese implicat în septembrie 1889, în scandalul cauzat de arestarea şi torturarea unor bulgari din Dobrogea bănuiţi că l-ar fi adăpostit pe Simion Licinski. Alături de alţi cetăţeni, el a reclamat „sălbăticiile din Dobrogea” în mai multe relatări trimise ziarelor locale şi centrale, insistând asupra nevinovăţiei celor arestaţi. De altfel, în relatarea prinderii şi morţii lui Licinski trimisă ziarelor, Nicolae S. Baboianu relua această chestiune, vezi „Naţiunea”, anul X, 1891, nr. 2619, 22 august, p. 2. După mărturiile lui Licinski, se demonstrase că bulgarii arestaţi fuseseră nevinovaţi, prilej pentru Baboianu să arate că avusese dreptate să susţină nevinovăţia lor. Tot din presa vremii reiese că Baboianu avea interese politice să sprijine pe bulgarii arestaţi, el deţinuse funcţia de director al prefecturii din Tulcea şi în septembrie 1889 ar fi dorit să-l calomnieze pe prefectul Constantin Merişescu. Acţiunile lui Nicolae Baboianu şi ale celorlalţi „cetăţeni model” care reclamaseră abuzurile autorităţilor erau privite cu suspiciune în ziarul „Adevărul”, vezi „Adevĕrul”, anul II, 1889, nr. 325, 17 septembrie, p. 2. Nicolae S. Baboianu era un personaj activ pe plan local şi e puţin probabil că ar fi păstrat tăcerea dacă Ilie Ighel s-ar fi folosit de numele său pentru a semna relatări trimise din Dobrogea.

Legenda lui Simion Licinski căpăta tot mai multă forţă în minţile locuitorilor Dobrogei cu fiecare tâlhărie a sa. Romanul lui Ighel surprindea fenomenul prin reliefarea câtorva întâmplări. Dobrogenii îl numeau „Dracu”[210]. Un sergent fusese aproape să-l prindă, însă în momentul în care a vrut să tragă în Licinski, carabina s-a blocat. După ce Licinski fusese capturat în decembrie 1887, ceilalţi deţinuţi îl priveau ca pe o făptură extraordinară[211]. Fără îndoială, aceasta este o exemplificare a construirii „imaginii mitice” a lui Simion Licinski, asta ca să apelăm la aprecierea Ioanei Drăgan din lucrarea citată. Presupusele însuşiri supranaturale ale tâlharului Licinski care îşi aveau originea în folclor, nu erau inventate de Ilie Ighel, ele circulau deja în presa vremii şi acesta nu a făcut altceva decât să le reunescă în cele două romane ale sale. În special pentru populaţia din Dobrogea, Licinski apărea drept o fiinţă supranaturală, conform unor articole apărute în presă. „Universul” a publicat în august 1889, un articol[212] în care regăsim următoarele afirmaţii: „Imaginaţia fecundă a populaţiilor orientale, precum turcii, tătarii şi bulgarii a creat legende întregi asupra banditului Licinski considerându-l deja ca o fiinţă ce ar fi posedând talismanul de a nu fi atins nici de foc, nici de cuţit”. Aceste legende erau susţinute de eşecurile repetate ale autorităţilor care încercau să-l prindă. Textul articolului are şi o evidentă notă incriminatorie la adresa „populaţiilor orientale”[213] care-l credeau pe tâlhar o fiinţă supranaturală. Atât credinţa că Licinski era o făptură extraordinară, cât şi criticile la adresa administraţiei ineficiente, nu erau altceva decât mecanisme justificatoare care explicau succesul banditului.

Modalitatea în care erau prezentate faptele lui Licinski în presa epocii influenţa, fără doar şi poate, imaginea sa în cultura populară. Mai mult, articolele din presă constituiau principala sursă pentru romanele sau piesele de teatru scrise despre el. Modul în care o ştire este difuzată în presă poate influenţa într-o mare măsură felul în care publicul recepteează acea ştire. Presa românească de la sfârşitul secolului al XIX-lea nu face excepţie de la această interpretare. Conform aceastei perspective, asociată cu teoria *frame*-urilor, indivizii încearcă, în mod constant, să dea un sens experienţelor de viaţă şi lumii din jurul lor. Pentru a interpreta şi clasifica informaţiile în mod eficient, ei aplică scheme interpretative, *frame*-uri, diferitelor situaţii. Revenind la relatarea faptelor lui Simion Licinski în presă, considerăm că acestea ar putea fi încadrate unei tipologii dacă ţinem cont de atitudinea autorilor faţă de evenimentele prezentate, de interpretarea pe care o oferă şi, deci, de *frame*-ul care a fost aplicat. În primul rând, ne-am aştepta ca o ştire despre tâlhari să arate dezaprobarea jurnalistului faţă de acest comportament. Unele relatări ale tâlhăriilor lui Licinski sunt însă favorabile acestuia şi, de cele mai multe ori, evocă pe un ton plin de umor succesul iniţiativelor sale. Alte articole se concentrează pe acţiunile autorităţilor locale care încercau, cu disperare din 1891, să-l prindă pe tâlharul

---

[210] *Ibidem,* p. 153.

[211] *Ibidem,* p. 167.

[212] „Universul”, anul VI, nr. 193, 27 august/8 septembrie 1889, p. 2.

[213] Credinţă în natura supranaturală a lui Licinski nu se restrângea doar la acele grupuri etnice citate. Există indicii că destui dintre cei care trebuiau să-l urmărească, poliţişti, jandarmi sau poteraşi români, împărtăşeau aceeaşi credinţă. În mod similar, cazul altui bandit din epocă, Ion Pipa, „ucigaşul cârciumarilor” reprezintă un alt exemplu de răufăcător care a fost considerat o fiinţă supranaturală. În presa din 1899 se preciza că în rândul populaţiei din cartierele mărginaşe ale Bucureştiului, credinţa în însuşirile extraordinare ale lui Ion Pipa era larg răspândită.

dobrogean. În fine, presa cu caracter oficial, are un caracter strict informativ fără a denota, cel puţin în mod evident, implicarea emoţională a autorului.

Momentul evadării lui Simion Licinski din Tulcea, unde se afla în arest preventiv, în dimineaţa zilei de 26 aprilie 1888[214], a fost surprins într-unul din ziarele locale cu îngrijorare, articolul transmiţând şi dezaprobarea faţă de comportamentul banditului. Astfel, ziarului „Poşta"[215] din Galaţi ilustra întâmplarea în felul următor: „Locuitorii din Tulcea care au vii la Sarica sunt într'o mare încurcătură şi spaimă din pricină că în noaptea de 26-27 aprilie *criminalul Simion Ivanof Lecinski* şi un altul scoţând fiarele de la picioare...au evadat. [...] Se vorbeşte în lume că sunt din Siberia, c'ar fi criminali politici, şi că sunt *foarte primejdioși*". Accentuarea pericolului reprezentat de tâlharul evadat îi viza tocmai pe acei cititori care s-ar fi aflat în zona predilectă de acţiune a lui Licinski. El nu era numit „tâlhar", ci „criminal" sugerându-se gravitatea faptelor comise anterior, adjectivul „periculos" fiind folosit.

Acele relatări nostime ale tâlhăriilor lui Licinski sunt întâlnite frecvent în presa vremii. Fără îndoială, ele amuzau publicul, această modalitate de prezentare a unor fapte criminale asigurând succesul ziarului respectiv. Câteva dintre cele mai savuroase articole despre Licinski îl au drept autor pe un anume „Nea-Vede", pseudonimul cu care se semna. În paginile ziarului „Timpul" , încadrat secţiunii „Faptele dilei", regăsim articolul intitulat „Licinski *for ever-les exploits de ce Tolstoien*"[216]. Autorul relata cum Licinski jefuise şase mocani: „Iată o nouă Licinskiodă. [...] Oamenii au scos o pungă cu vreo 12 mii lei şi a dat-o amicului Licinski asigurându-l de perfecta lor stimă şi recunoştinţă ce au pentru el. Licinski, voind a lăsa în istorie pagine frumoase despre viaţa şi operele sale, a dat fie-cărui cioban câte 500 de lei. «–Na, să aveţi şi voi de un rachiu, de un tutun!»". În acest caz, sublinierea comportamentului nobil al unui tâlhar notoriu care ar fi interesat de imaginea sa în faţa posterităţii are efecte comice. Un efect similar îl avea dialogul cu Licinski cu victimele sale. În unele situaţii, imaginat de autorii articolelor, în altele inspirat de mărturiile celor jefuiţi, dialogul era utilizat cu precădere pentru că dădea viaţă personajului, îl transpunea pe Licinski, cel imaginat de autor, în faţa cititorului. Probabil cel mai reuşit dialog imaginar dintre tâlhar şi victimele sale este cel apărut în „Universul"[217] pe 29 septembrie/11 octombrie 1889. Simion Licinski întreba pe rând pe fiecare dintre victimele sale: „Pe un popă: «-Ai bani părinte?» «-N'am taică nici de anaforă!» îi răspunse popa. «-Atunci blagosloveşte-mă părinte şi treci înainte.» «-Să fii blagoslovit taică!» Trece o doamnă : «-Ai bani cuconiţă?» «N'am domnule!» «Treci cuconiţă şi altădată să faci economii la dresuri!»". Dialogul continua cu evreul care, de asemenea, nu avea nici el bani, dar promite solemn ca data viitoare să aducă bani. Autorul preciza că dialogul fusese inspirat de mărturiile unor persoane oprite de bandit, oferind şi numele lor pentru a da credibilitate relatării: preotul din Cârla, doamna C. din Tulcea, comerciantul I. V. din Jijila.

Deşi zona predilectă de acţiune a lui Licinski era Dobrogea nordică, există indicii că ar fi ajuns şi la Bucureşti. Cel puţin aşa susţinea un articol din „Adevărul"[218] din decembrie

---

[214] „Monitorul judeţului Covurluiu", anul III, nr. 123, 30 aprilie 1888, p. 1.
[215] „Poşta", anul VIII, nr. 96, 1 mai 1888, p. 2.
[216] „Timpul", anul XI, nr. 166, 7 iunie 1890, p. 2.
[217] „Universul", anul VI, nr. 221, 29 septembrie/11 octombrie 1889, p. 2.
[218] „Adevĕrul", anul III, nr. 691, 12 decembrie 1890, p. 2.

1890: „D-l. Simion Licinsky, exploratorul Dobrogei, a sosit în Bucureşti. Domnia sa s-a prezintat Sâmbătă seara pe la orele 7 şi jumătate la d. Radu Marinescu, cârciumar din calea Dorobanţilor 76, rugându-l să binevoiască a încunoştiinţa pe d-nul prefect al Poliţiei de vizita sa în Capitală, lucru ce a şi făcut dl Radu Marinescu". Simion Licinski apărea drept exploratorul unui teritoriu colonial îndepărtat şi inospitalier. Vizita făcută cârciumarului era prezentată ca un eveniment normal, Licinski neavând nimic din comportamentul presupus violent al unui tâlhar. Mai mult ca sigur, autorul articolului dorea să sublineze faptul că Licinski nu se temea de autorităţi, provocând chiar pe oficialii administraţiei.

Acţiunile autorităţilor locale erau privite în multe situaţii cu neîncredere şi se făcea haz de incompetenţa şi laşitatea celor care-l urmăreau pe banditul dobrogean. O astfel de întâmplare avusese loc la Brăila. Poliţia deţinea informaţii că Licinski, îmbrăcat în femeie, se afla la un bal mascat din localitate. „Universul"[219] preluase ştirea dintr-un ziar brăilean şi evoca încercarea poliţiştilor de a-l prinde în felul următor: „Au fost arestaţi toţi participanţii. Poliţiştii, cu o fotografie a lui Licinski într-o mână, examinau pe rând pe fiecare. Poliţaiul nu s'a mulţumit până ce nu a tras pe bărbaţi de mustăţi ca să se încredinţeze că nu sunt artificiale, iar pe dame îndrăsnind să le pipăe la piept spre a se asigura că n'au perniţe la sîn".

Pe de-altă parte, unele acţiuni ale autorităţilor erau privite cu mai multă seriozitate de presa vremii. Într-un articol din „Românul"[220], care se regăsea şi în alte ziare centrale, cititorii puteau afla cum administraţia din Dobrogea organiza periodic potere pentru prinderea lui Licinski, acestea fiind formate din notari, primari, localnici, majoritatea înarmaţi cu ciomege, cuţite şi pari. La Niculiţel fuseseră chiar concentraţi 500 de oameni. Mai mult, soldaţii păzeau punctele principale ale drumurilor. Concluzia articolului era că aceste potere nu aveau cum să-l prindă pe Licinski, membrii lor nefiind bine pregătiţi. Conform autorului articolului, nu se putea conta pe soldaţii care proveneau din rândul populaţiilor locale – turci, bulgari sau lipovineni, deoarece n-ar fi fost de încredere.

Simion Licinski a devenit un nume cunoscut din 1889, când ziarele au început să ofere constant informaţii despre tâlhăriile sale temerare. După evadarea spectaculoasă din aprilie 1888, dar mai ales din 1889, când a jefuit şi pe primarul Tulcei – Sotirescu, Licinski ajunge să fie denumit în presă „vestitul bandit Simion Licinski". Utilizarea apelativelor „vestitul", „faimosul" sau „cunoscutul" indicau accederea la un nou statut. Înainte de 1889, numele său nu se regăsea decât rar în presa centrală, fiind întâlnit, mai cu seamă, în presa locală. Primele relatări ale tâlhariilor sale au apărut în publicaţiile oficiale. Una dintre aceste relatări apăruse în „Monitorul judeţului Covurluiu": „Prefectul judeţului Tulcea prin adresa no. 11649 îmi comunică că în noaptea de 5 noiembrie pe la ora 12 un *individ necunoscut de statură mijlocie, bine făcut, faţa roşcovană, barba raşă, mustăţile mari castanii,* ochii tulburi…a scos un revolver şi a tras în instructor (gardistul Pavel Cazacliu) l'a lovit la gât şi la cap care a şi încetat din viaţă"[221]. Remarcăm faptul că numele „Licinski" nici nu era menţionat, aceasta fiind una dintre primele lui infracţiuni. Prefectul din Tulcea insista pe descrierea fizică a făptaşului pentru a permite identifica-

[219] „Universul", anul VIII, nr. 46, 23 februarie/ 7 martie 1891, p. 2.
[220] „Românulŭ", anul XXXIII, 8 septembrie 1889, pp. 2-3.
[221] „Monitorul judeţului Covurluiu", anul II, nr. 95-96, 21 noiembrie 1887, p. 2.

rea lui. Într-adevăr, descrierea fizică este cea care arată că Simion Licinski fusese acel „individ necunoscut”, statura mijlocie, constituţia robustă şi faţa roşcovană fiind elementele prin care se realiza, de obicei, identificarea tâlharului dobrogean. Mai mult, chiar el a povestit împrejurările acestui incident după ce a fost capturat, cu puţin timp înainte să moară.

Reprezentarea banditului Simion Licinski, în cultura populară a vremii a fost construită treptat, prin coagularea unor elemente prezente mai întâi în presă şi probabil, în cultura orală a vremii. Dacă urmele acestor elemente din cultura orală nu mai pot fi reconstituite, în presa perioadei ele sunt relativ uşor de reperat. Pornind de la elementele din presă, o anumită reprezentare a banditului Licinski a apărut şi în romanele populare sau în piesele de teatru. Din momentul în care această reprezentare s-a conturat, acele trăsături/elemente considerate definitorii erau reiterate în toate situaţiile în care ar fi fost evocat banditul Simion Licinski. Pe de-o parte, reiterarea elementelor definitorii reconfirma reprezentarea, iar pe de-alta, dădea veridicitate acelei relatări pentru că făcea referire la un reper deja cunoscut. Elemente definitorii sunt: Licinski acţiona întotdeauna singur, ucidea doar dacă era atacat, lăsa întodeauna ceva bani victimelor sale, avea abilitatea de a scăpa cu uşurinţă de urmăritori, trimitea scrisori de ameninţare potenţialelor victime. Drumul parcurs de Licinski, așa cum era el imaginat de contemporani, de la un tâlhar oarecare la „spaima Dobrogei”, este punctat în presă de atașarea epitetelor „faimos”, „vestit” sau „cunoscut”. De asemenea, articolele care prezentau „aventurile” lui Licinski conţineau în titlu numele lui şi nu mai erau încadrate secţiunii rezervate „faptelor diverse”, depăşind în importanţă, datorită statutului de „vedetă”, celelalte relatări despre infracţiuni.

Putem descifra mai multe modalităţi de redare a ştirilor despre tâlharul Simion Licinski în presa vremii, mai multe *frame*-uri. Unele articole arătau dezaprobarea jurnalistului faţă de acest comportament, altele erau relatări nostime ale tâlhăriilor lui Licinski, o altă categorie punea accentul pe eforturile, adesea ineficiente, ale autorităţilor de a-l prinde şi, în fine, presa oficială avea un caracter strict informativ, fără a sugera o implicare emoţională a autorilor. Acestea nu sunt contradictorii, ci, mai curând, complementare.

La scurt timp după capturarea şi moartea lui Licinki, presa din România relata despre o altă serie de tâlhării, comise de banda Zdrelea-Mărunţelu[222]. Ziarul „Adevărul” din 29 ianuarie 1894 titra pe prima pagină: „Crimele de astă noapte. Împuşcarea inspectorilor-amănunte îngrozitoare”[223]. Articolul de la pagina a doua relata cu lux de amănunte despre două tâlhării comise în Bucureşti, în noaptea de 27/28 ianuarie de 14-16 indivizi care aveau să fie cunoscuţi drept banda Zdrelea-Mărunţelu. În aceeaşi noapte, tâlharii au rănit doi dintre inspectorii care-i urmăreau. Timp de șase luni autorităţile n-au reușit să-i prindă. Presa centrală şi locală din România a scris frecvent despre confruntările dintre banda Zdrelea-Mărunţelu şi Poliţie, un subiect care provoca, în acelaşi timp, teamă, in-

---

[222] Descrierea tâlhăriilor bandei Zdrelea-Mărunţelu este, în mare parte, cea din articolul nostru. Vezi Gabriel Constantinescu, *Banda Zdrelea-Mărunţelu terorizează Bucureştiul,* în „Historia”, An XI, Nr. 111, martie 2011, pp. 50-52.

[223] „Adevĕrul”, anul VII, nr. 1765, 29 ianuarie 1894, p. 1. În presa epocii, decalajul dintre momentul desfăşurării şi cel al prezentării evenimentelor era ceva obişnuit. În mod convenţional „astă noapte” nu se referă la noaptea care tocmai se încheiase, ci la cea de dinaintea ei.

dignare, dar şi amuzament, datorită încercărilor, uneori comice, ale poliţiştilor de a-i prinde. Şefii bandei, Gheorghe Nicolae, poreclit Mărunţelu şi Dumitru Zdrelea, au rămas în memoria contemporanilor, numeroase surse din epocă amintindu-i. Prin modalităţile de prezentare în presă există similitudini evidente între acest caz şi cel al lui Licinski.

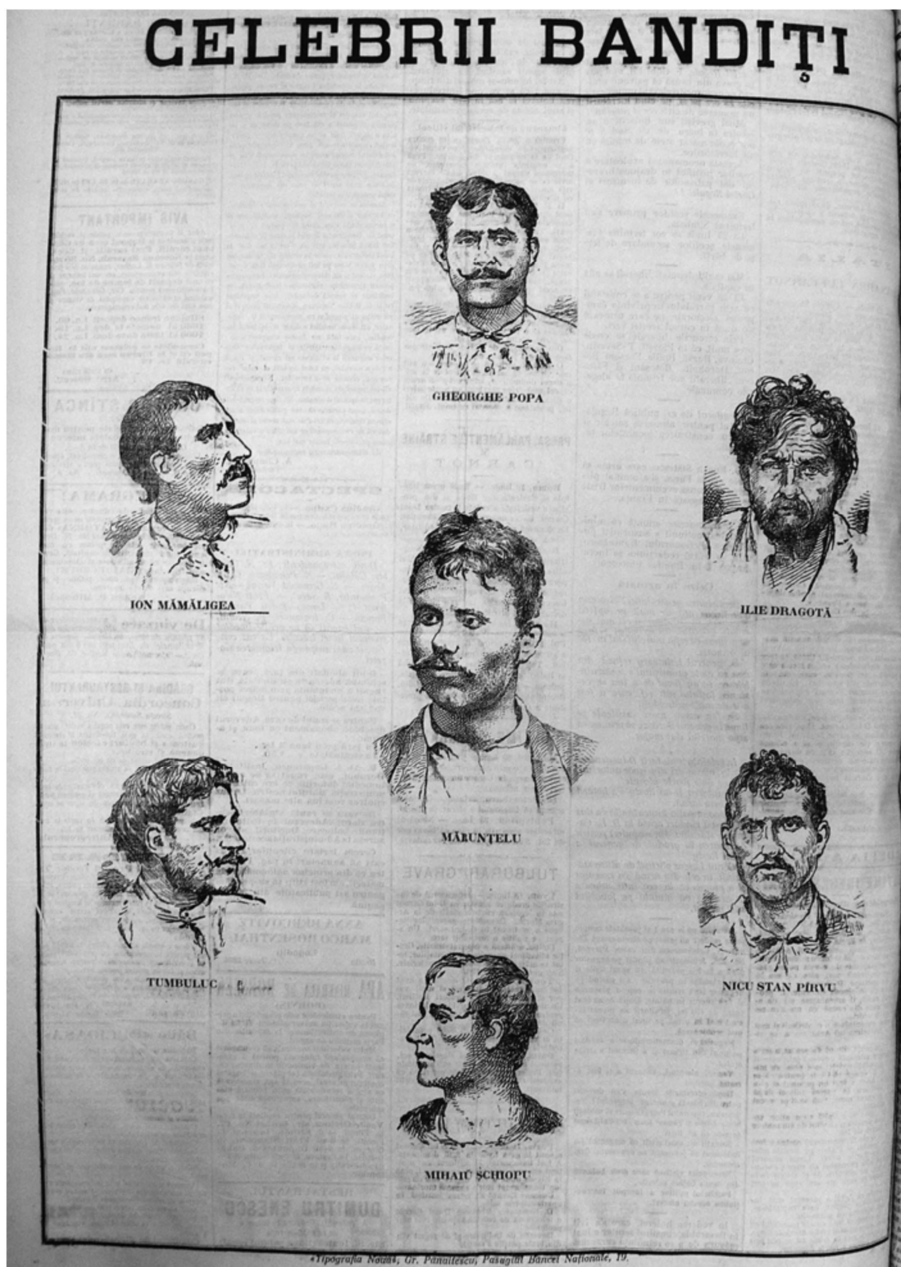

Fig. 21. Ziarul „Adevĕrul”, anul VII, nr. 1891, 15 iunie 1894, p. 4.

Momentul care a consacrat celebritatea bandei şi, implicit, a liderilor ei, a fost noaptea de 27/28 ianuarie 1894 când, după săvârşirea a două tâlhării în Capitală, ei au reuşit să scape de reprezentanţii autorităţilor. Cele mai importante ziare din ţară au redat is-

prăvile acestei bande. „Timpul" publica un articol din care cititorii aflau cum prima tâlhărie a avut loc chiar în faţa cazarmei călăraşilor. La hanul lui Nichifor, mai mulţi oameni au fost torturaţi, călăraşii din apropiere au fost anunţaţi, însă au refuzat să intervină[224]. Următoarea tâlhărie s-a petrecut în casa preotului Stan din Grozăveşti. Acesta a fost torturat pentru a dezvălui locul unde îşi ascundea banii. În cele din urmă, colonelul Rasty, Prefectul Poliţiei Capitalei şi câţiva inspectori au pornit în urmărirea lor. Deși unul dintre tâlhari a fost prins, mai mulţi oameni ai Poliţiei au fost răniţi[225].

„Adevărul" a subliniat, în relatarea evenimentelor, incompetenţa autorităţilor. Cu toate că tâlharii erau înarmaţi cu pistoale, poliţiştii care încercau să-i prindă, nu aveau arme de foc. Prefectul Rasty, chemat de la balul la care se afla în acea seară, îi urmărea la un moment dat pe bandiţi cu sabia scoasă. Comportamentul său eroic a fost ironizat în epocă. Constantin Bacalbaşa descrie în *Bucureştii de altădată*[226] modul comic în care Rasty, înarmat cu o sabie îi ataca pe tâlharii care aveau arme de foc. De asemenea, articolul din „Adevărul" critica Poliţia pentru că intervenise târziu, spre dimineaţă, dar mai ales pe călăraşi pentru refuzul de a se implica[227]. În concluzia autorului articolului, „serviciul de siguranţă e ridicul"[228].

În zilele următoare, cititorii au aflat din paginile ziarelor cine erau cei care terorizaseră Capitala. Cei doi şefi ai bandei – Zdrelea şi Mărunţelu, evadaseră din închisoarea de la Târgu-Ocna. Pe lângă prezentarea detaliată a celor doi, erau inserate şi referiri la ceilalţi membri ai bandei[229]. Urmărirea bandei a fost în acele zile, subiectul cel mai important în presa Capitalei. Confruntările autorităţilor cu bandiţii erau urmărite îndeaproape. „Timpul" relata la 30 ianuarie, cum unul dintre membrii bandei a fost prins în gara din Chitila, dar ceilalţi tâlhari au atacat gara pentru a-l elibera[230]. Peste două zile o altă înfruntare a bandiţilor cu Poliţia a avut loc în Pantelimon. În judeţele din jurul Capitalei au fost chemate trupe ale armatei pentru a ajuta la prinderea tâlharilor. Treptat, se înmulţeau ştirile false, zvonurile legate de alte posibile întâlniri cu tâlharii. Unele ştiri exagerau în mod evident numărul soldaţilor sau al poliţiştilor pentru a accentua incompetenţa lor. Estimarea că 500 de soldaţi nu reuşiseră să facă faţă luptei cu cei câţiva bandiţi era greu de crezut. Totuşi, aceste ştiri au dus la construirea imaginii idealizate a unor tâlhari invincibili care nu pot fi prinşi de Poliţie. Fiindcă deveniseră faimoşi, în presă, se făcea apel la numele lui Mărunţelu pentru a califica alte tâlhării. Despre un jaf din luna februarie s-a scris în „Adevărul" că fusese o acţiune „à la Mărunţelu"[231].

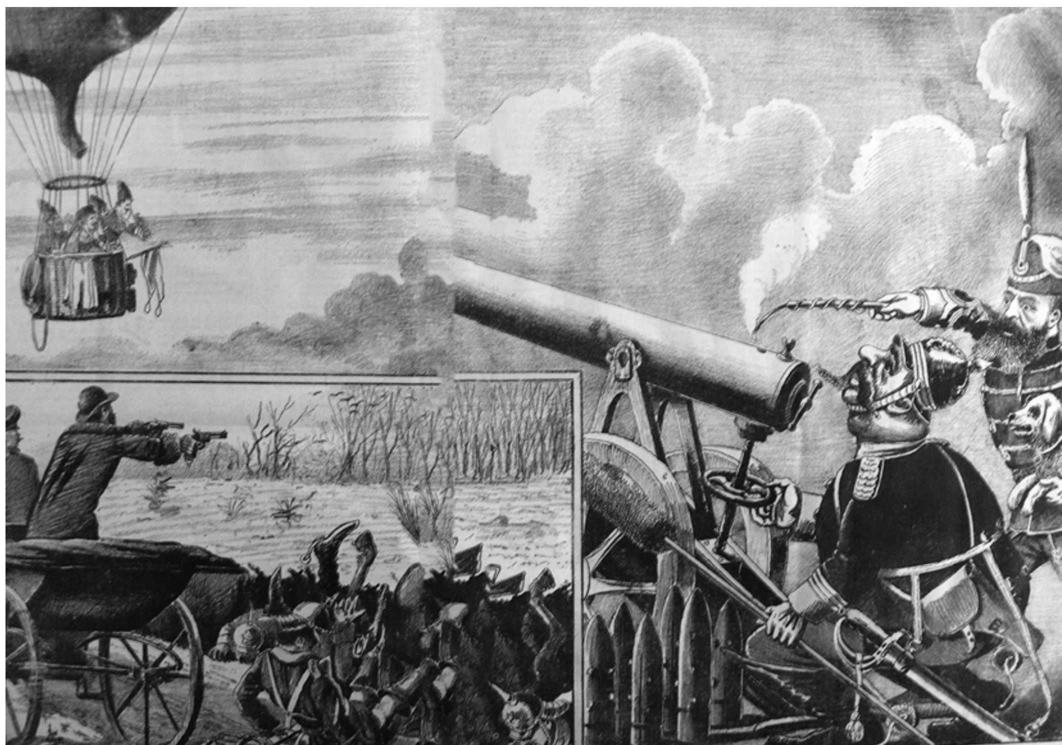
În acea perioadă se utiliza frecvent denumirea de „haiduci" pentru bandele de tâlhari din ţară şi nu numai. Presa vremii relata despre confruntările dintre autorităţi şi banda Zdrelea-Mărunţelu folosind termeni precum „potere" sau „haiduci". În cultura populară, unii bandiţi cunoscuţi ai epocii precum Licinski, Pantelimon sau Mărunţelu erau identificaţi cu haiducii din trecut, fiind prezenţi în piese de teatru sau în romane. Un astfel de

---

[224] „Timpul", anul XVI, nr. 22, 29 ianuarie/10 februarie 1894, pp. 2-3.
[225] *Ibidem.*
[226] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* vol II, 1885-1900 , p. 163.
[227] „Adevĕrul", anul VII, nr. 1765, 29 ianuarie 1894, pp. 2-3.
[228] *Ibidem.*
[229] *Ibidem*, nr. 1772, 6 februarie 1894, p. 1.
[230] „Timpul", anul XVI, nr. 23, 23 ianuarie/11 februarie 1894, p. 2.
[231] „Adevĕrul", anul VII, nr. 1773, 7 februarie 1894, p. 3.

roman îi avea drept eroi pe bandiţii conduşi de Zdrelea şi Mărunţelu – *Vestitul bandit Mărunţelu şi banda sa: Gheorghe Popa-Niţă Tumbuluc-Nicu Stan Pârvu-Ioan Mămăligă-Mihai Şchiopu şi Ilie Dragotă. Naraţiunea faptelor după cum s'au întâmplat* (1894)[232]. Titlul romanului făcea referire la membrii bandei, dar şi la perspectiva autorului de a reda în mod realist faptele tâlharilor. Ca o reacţie la unele descrieri idealizante ale lui Mărunţelu, autorul punea accentul pe diferenţele dintre haiducii din trecut, aureolaţi de dimensiunea patriotică a acţiunilor lor şi bandiţii contemporani care nu mai aveau nimic nobil, „spiritul ordinar al banditismului actual". Textul includea numeroase menţiuni la biografia eroilor înainte de tâlhăriile din Bucureşti, oferind multe informaţii legate de urmărirea şi prinderea membrilor bandei în vara anului 1894.

Revenind la banda Zdrelea-Mărunţelu, ziarele au speculat şi alt aspect legat de tâlharii care îngroziseră Capitala. Erau frecvente acele articole care înfăţişau în mod comic peripeţiile bandiţilor conduşi de Mărunţelu. În „Adevărul", la 8 februarie a apărut o presupusă „Ipistolă"[233] a lui Mărunţelu către redacţia ziarului: „Astăzi plimbându-mă prin Capitală am auzitu cum vorbeşte lumea de mine şi D-nu Prefectu al Poliţiu este în pericolu în ori ce ceas după urma mea. Complimente D-lui Prefect Din Partea mea M". O altă depesă a tâlharului, publicată în acelaşi număr al ziarului, arăta cum el plecase deja în Bulgaria. Autorităţile nu erau ignorate. Caricatura din „Adevărul" din 7 februarie îl avea în prim-plan pe bravul colonel Rasty urmărind tâlharii.

[232] Bujor, *Vestitul bandit Mărunţelu şi banda sa: Gheorghe Popa-Niţă Tumbuluc-Nicu Stan Pârvu-Ioan Mămăligă-Mihai Şchiopu şi Ilie Dragotă. Naraţiunea faptelor după cum s'au întâmplat,* Craiova, Tipografia David J. Benvenisti, 1894.
[233] „Adevĕrul", anul VII, nr. 1774, 7 februarie 1894, p. 2.

Fig. 22. Revista „Veselia", anul III,nr. 6, 13 februarie 1894, pp. 2-3.

Revista umoristică „Veselia" a excelat în relatarea comică a aventurilor tâlharilor. Orice încercare eşuată de a-i prinde pe bandiţi era însoţită de articole şi ilustraţii în paginile revistei. În numărul din 6 februarie 1894[234], a apărut o ilustraţie înfăţişând mai mulţi poliţişti şi jandarmi pregătiţi să intre într-o casă în care se credea că se ascunde unul din tâlhari. Acesta se afla pe acoperiş şi le zâmbea urmăritorilor. Imaginea era comentată în versuri: „Cu prinderea tîlharilor/E o curată halima/E operetă d'Offenbach/Cu cântece de tralala…/Poliţia, jandarmi, vardişti/Şi alţi agenţi ce nu-i mai ştiu,/Sosesc să-i prinză pe tîlhari/În tot-d'a-una prea târziu.../[...] Căci tîlhăroiul a simţit/Miros greoi de poliţişti/Şi'ndată dosul el a dat/Şi la jandarmi şi la vardişti…". În numărul următor al revistei[235], ilustraţia centrală îl înfăţişa pe Mărunţelu cu ceilalţi tâlhari într-un balon, în timp ce colonelul Rasty încerca să doboare balonul cu un tun. (Fig. 22.) Tâlharii erau prezentaţi în ipostaze diferite, însă de fiecare dată reușeau să scape de poliţişti şi jandarmi. Mărunţelu şi banda sa apăreau fie la un bal mascat în Craiova, fie în Herăstrău, fie petreceau, fie erau călugări. Chiar și după ce au fost prinşi în vara anului 1894, tâlharii se bucurau de aceeaşi atenţie pentru că deveniseră „vedete", ca Licinki cu câţiva ani înainte. În numărul din 22 mai 1894[236], doi dintre tâlharii prinşi – Cimpoeru şi Zdrelea, se regăseau în ilustraţiile revistei. În prima, ei se aflau în faţa judecătorului, iar în cea de-a doua, petreceau în penitenciarul Văcărești. Spre sfârşitul anului, în noiembrie, când toţi membrii bandei fuseseră capturaţi, Mărunţelu şi Zdrelea erau reprezentaţi în paginile revistei drept juriu la o expoziţe, examinând mai multe cătuşe.

Prinderea tâlharilor a fost o ştire importantă, fiind valorificată de presa epocii. Veștile legate de urmărirea şi capturarea bandiţilor care erau conduşi de Zdrelea şi Mărunţelu şi-au făcut loc, în multe cazuri, pe prima pagină a ziarelor. Cotidianul „Ţara"[237] titra pe prima pagină a numărului din 5 mai 1894: „Prinderea lui Zdrelea". Articolul relata cum în ziua precedentă Zdrelea fusese prins în Ialomiţa după o scurtă confruntare cu 40 de călăraşi şi mai mulţi soldaţi care se aflau pe urmele sale[238]. La scurt timp, autoritățile au reuşit să-l prindă şi pe Cimpoeru, un alt membru al bandei. În numărul din 7 mai, „Ţara"[239] revenea cu noi detalii, privind aducerea celor doi tâlhari în Bucureşti. Zdrelea apărea drept un individ prietenos salutându-i pe ofiţerii care-l aşteptau: „Trăiţi, d-le căpitan, ce mai faceţi, sănătos ? Toţi boierii au venit să ne primească". Când capul bandei, Mărunţelu a fost capturat în luna iunie, ziarul făcea referire la tâlhăriile din Bucureşti din 27/28 ianuarie 1894 care-i aduseseră celebritatea. Articolul[240] intitulat „Prinderea lui Mărunţelu" debuta astfel: „Gheorghe Nicolae Mărunţelu, tîlharul care din ziua de 28 ianuarie, când împreună cu Zdrelea, Alexandru Ionescu dascălul şi ceilalţi tovarăşi au comis tâlhăria din Bucureşti, e urmărit pretutindeni, a fost în sfârşit prins Duminică seara, la orele 6 în judeţul Dolj, aproape de Craiova".

---

[234] „Veselia", anul III, nr. 5, 6 februarie 1894, pp. 2-3.
[235] *Ibidem,* nr. 6, 13 februarie 1894, pp. 2-3.
[236] *Ibidem,* nr. 19, 22 mai 1894, pp. 2-3.
[237] „Țara", anul II, nr. 286, 5 mai 1894, p. 1.
[238] *Ibidem,* p. 2.
[239] *Ibidem,* nr. 288, 7 mai 1894, p. 2.
[240] *Ibidem,* nr. 312, 8 iunie 1894, p. 2.

Atenţia presei a fost captată şi de procesul bandei Zdrelea-Mărunţelu de la sfârşitul anului. Ziarele au consemnat în reportaje ample dezbaterile legate de acest proces. Sentinţa finală, condamnarea la muncă silnică pe viaţă pentru cei mai importanţi membri ai bandei, Dascălu, Mărunţelu, Zdrelea, Stan Pârvu, Gheorghe Popa, Niţă Tumbuluc, Ionescu Ciungu şi Cimpoeru, nu a ştirbit reputaţia lor, consolidând-o chiar. În cultura populară a epocii, sentinţa de condamnare la muncă silnică pe viaţă nu era dublată de o condamnare la anonimat. Încercările lor de evadare, precum cea din 1899, erau privite cu mare interes în presa epocii.

Spre sfârşitul secolului, ziarele din România dedicau spaţii ample relatărilor despre tâlharii cunoscuţi. Evoluţiile din presă, apariţia mai multor ziare, în special a cotidienelor de informaţii, implementarea unor inovaţii tehnice, utilizarea ilustraţiilor, accesul la informaţii, au facilitat publicarea unor ştiri detaliate despre aceşti răufăcători. În preajma Războiului de Independenţă, ştirile despre faptele tâlharilor cunoscuţi nu erau la fel de dese sau detaliate. Cazul banditului Iorgu Serdaru poate fi comparat cu cele două prezentate anterior.

În ianuarie 1878, Serdaru[241] a fost eroul unei tâlhării neobişnuite. După cum relata „Resboiul”, doamna Mumulenu fusese abordată de mai mulţi indivizi, pretinşi poliţişti, care ar fi fost în urmărirea banditului Serdaru[242]. După ce s-au asigurat că nu vor fi deranjaţi, aceştia au ameninţat-o cu un revolver pe doamna Mumulenu, furând, printre altele, 5.000 de lire şi 10.000 de galbeni în hârtii. Unul din ingenioşii tâlhari era chiar Serdaru care a lăsat şi un bilet semnat de el însuşi procurorului: „La neaperata trebuinţă ce-am avut am făcut un împrumut forţat la d-na Mumulenu de cinci-spre-dece mii galbeni”[243]. Ştirea despre jefuirea doamnei Mumulenu a apărut în multe dintre ziarele centrale ale epocii, deşi în forme variate. „Pressa” publica un scurt articol încă din 10 ianuarie 1878. „Aflăm că, astă-nopte, nisce făcători de rele, între cari doi uniformaţi, întroducându-se în casele d-nei Mumuloie, peste drum de grădina tirului naţional, au legat'o şi au jefuit'o de mai multe obiecte preţiose”[244]. Această primă ştire din „Pressa” oferea informaţii diferite faţă de cea din „Resboiul” care insista că tâlhăria fusese comisă „în dioa mare”. Totuşi, în numărul din 12 ianuarie, „Pressa”, reproducea[245] ştirea despre tâlhărie din ziarul „Românul” şi preciza că aceasta avusese loc după-amiază. Serdaru a fost prins repede. Pe 17 ianuarie, „Pressa” prezenta o ştire potrivit căreia, nu numai că banditul fusese capturat, dar poliţiştii l-au şi maltratat, având o rană la ochi[246].

Ziarul „Telegraphul” insista pe caracterul extraordinar al faptei considerată „unu furtu dintre cele mai cutesătore”[247]. Tâlhăria comisă de Serdaru şi ceilalţi bandiţi era comparată chiar cu cele mai ingenioase furturi ale epocii, nu doar din România, ci şi din alte ţări. „La noi au apărutu alte spirite şi mai desvoltate în arta gheşeftului, s'au inventatu furturi cari lasă cu multu mai pe josu în ingeniositate şi dibăcie pe acelea din

[241] Reflectarea cazului în presă a fost preluată din articolul nostru publicat în februarie 2012. Vezi Gabriel Constantinescu, *Marele Vestit Banditul Sărdariu*, în „Historia”, Anul XII, Nr. 122, februarie 2012, pp. 67-69.
[242] „Resboiul”, anul II, nr. 171, 11 ianuarie 1878, p. 3.
[243] *Ibidem.*
[244] „Pressa”, anul XI, nr. 6, 10 ianuarie 1878, p. 3.
[245] *Ibidem*, anul XI, nr. 8, 12 ianuarie 1878, p. 3.
[246] *Ibidem*, anul XI, nr. 12, 17 ianuarie 1878, p. 3.
[247] „Telegraphul”, anul VIII, nr. 1722, 11 ianuarie 1878, p. 3.

străinătate[...]”[248]. Iniţiativa lui Serdaru de a se deghiza în procuror era integrată în istoria faptelor criminale ingenioase din România, alături de cea a vestitului Pantazescu care furase „Cloşca cu puii de aur” de la muzeul de antichităţi. Articolul de aproape o coloană, nu la fel de amplu ca cele despre Licinski sau Mărunţelu, relata şi cum a fost prins tâlharul Serdaru. Un hotelier suspicios alertase Poliţia, iar banditul, împreună cu amanta sa, au fost arestaţi. O scurtă biografie a lui Serdaru îl indica drept presupusul autor al unei crime din Prahova care evadase apoi din închisoarea de la Mărgineni. Câteva zile mai târziu, un nou articol, intitulat „Afacerea Serdaru”, arăta că banditul probabil n-ar fi fost prins dacă era mai prudent. Îndrăzneala de care a dat dovadă, lăsând un bilet procurorului după comiterea jafului sau faptul că a trezit suspiciunile hotelierului, au condus la prinderea sa[249]. Poate fi identificată în cuprinsul articolului o atitudine ambivalentă faţă de Serdaru. Pe de-o parte, uimire datorită ingeniozităţii şi cutezanţei de care dăduse dovadă, iar pe de-altă parte indignare pentru că Serdaru era totuşi un bandit. „Tote astea arată câtu de vetămători suntu societăţii asemenea omeni, și câtu de promtă şi aspră aru trebui să fie pedepsa loru”[250]. Oricum, știrea care relata capturarea sa nu apărea pe prima pagină şi nici nu era unul dintre titlurile zilei, cum se întâmpla cu tâlharii notorii de la sfârşitul secolului.

Victima tâlhăriei, doamna Ecaterina Momulo a fost un personaj aparte. Soţie a unui italian supus austriac, ea era şi vară primară cu mama lui Ion Luca Caragiale[251]. Soţul ei, Girolamo Cardini se îmbogăţise în Bucureşti şi după moartea sa, în 1859, i-a lăsat toată averea. După ce văduva Momulo a murit, averea fabuloasă a intrat în posesia lui Caragiale[252]. Ţinând cont de averea doamnei Momulo, putem înţelege de ce Serdaru a ales s-o jefuiască. De altfel, el a mărturisit că încă din închisoare plănuise această lovitură. Între lucrurile sale fusese găsită şi o listă cu doamne bogate pe care intenţiona să le jefuiască[253].

Serdaru nu a stat prea mult la închisoare pentru că în august 1878 a reușit să evadeze. Era deja a doua sa evadare. Evadările nu erau evenimente neobişnuite în epocă. Câţiva dintre cei mai cunoscuţi răufăcători aveau cel puţin câte o evadare la activ. Serdaru a profitat de neatenţia gardienilor şi a fugit prin aceeaşi fereastră prin care scăpase Pantazescu, autorul furtului spectaculos de la muzeul de antichităţi[254]. „Telegraphul” a preluat ştirea din ziarul „Românul”, care descria evadarea banditului. Serdaru, un răufăcător cunoscut, căpătase deja un alt statut şi era prezentat drept „vestitulu furu, cunoscutulu supt numele de Serdarulu”[255]. Prima ştire din „Timpul” care relata despre evadare a apărut mai târziu, pe 11 august. De fapt, se făcea doar o referire la evadarea lui Serdaru, articolul criticând incompetenţa Poliţiei din timpul guvernării liberalilor[256]. Întrebarea retorică din final surprindea indignarea autorului: „Dacă în Capitală se petrec asemenea fapte, ce se întemplă prin provincii?”. Indignarea s-a transformat în ironie

[248] *Ibidem*, anul VIII, nr. 1728, 18 ianuarie 1878, p. 2.
[249] *Ibidem*, anul VIII, nr 1734, 25 ianuarie 1878, p. 3.
[250] *Ibidem.*
[251] Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I.L.Caragiale,* p. 169.
[252] *Ibidem,* p. 168.
[253] „Telegraphul”, anul VIII, nr. 1734, 25 ianuarie 1878, p. 3.
[254] „Pressa”, anul XI, nr. 174, 7-8 august 1878, p. 3.
[255] „Telegraphul”, anul VIII, nr. 1895, 9 august 1878, p. 3.
[256] „Timpul”, anul III, nr. 176, 11 august 1878, p. 3.

într-un articol ulterior din 18 august[257]. „[...] cum să nu se bucure şi tâlharii de libertate; ce frumos!”.

Pentru o vreme, Serdaru a ieşit din atenţia presei. Se pare că a rătăcit prin Bulgaria şi apoi a ajuns în Rusia. În 1881, el a fost prins şi arestat la Odesa pentru un furt. Autorităţile ruseşti au fost de acord să-l extrădeze după ce îşi va fi ispăşit pedeapsa de un an închisoare. În iunie 1882 au fost demarate demersurile pentru extrădarea lui Serdaru[258]. În ziarul „Resboiul”, el era denumit „vestitul căpitan de bandiţi”. De asemenea, dintre toate faptele sale criminale, autorul articolul reamintea doar jefuirea doamnei Ecaterinei Momulo[259]. Extrădarea lui Iorgu Serdaru întârzia pentru că fusese trimis pe jos de la Odesa spre graniţa cu România. Existau temeri că deja faimosul bandit ar putea evada cum o făcuse în mai multe rânduri[260]. În ciuda acestora, la sfârşitul lunii iunie 1882, Serdaru a fost predat autorităţilor din România, prilej pentru ziare de a contura biografia banditului. Articolul de o coloană din „Resboiul” intitulat chiar „Banditul Serdaru”[261] este identic cu cel publicat de „Naţiunea”[262]. Această biografie criminală a lui Serdaru includea câteva dintre faptele sale: evadarea din august 1878, asasinarea unui anume Zaplan în Prahova, spargerea din 1874 comisă în prejudiciul doamnei Drugănescu, tâlhăria din 1877, căreia i-a căzut victimă doamna Ogrăzenu şi tâlhăria din ianurie 1878, care a vizat-o pe doamna Momulo. După ultima evadare, el a fost de negăsit în ciuda eforturilor autorităţilor române care l-au căutat atât în ţară, cât şi în străinătate. Lista faptelor criminale comise de Iorgu Serdaru scoate la iveală un amănunt revelator legat de activitatea sa, de obicei, prefera să atace femeile bogate, victime care nu puteau opune o rezistenţă puternică.

Cititorii ziarelor din România acelei epocii urmăreau cu interes faptele bandiţilor notorii ca Iorgu Serdaru. Mihai Eminescu, redactor la „Timpul”, începând din 1877, a fost captivat de figura lui Serdaru. În manuscrisele sale au fost găsite câteva referiri la banditul Serdaru. O baladă haiducească dedicată lui Iorgu Serdaru era însoţită de o scrisoare adresată „D. redactor”. În această scrisoare, Eminescu, se plângea că era luat drept Serdaru şi că autorităţile îl urmăreau. Se pare că balada a fost transcrisă la sfârşitul deceniului opt, în jurul anilor 1878-1879. Prezenţa scrisorii, dar şi conţinutul ei lasă loc interpretărilor complexe. Conform criticului literar Ilie E. Torouţiu, acest text datează din perioada premergătoare îmbolnăvirii poetului, când el ar fi fost chinuit de mania persecuţiei, poate din 1883[263]. Mihai Eminescu se folosea în articolele sale de renumele banditului. În iunie 1881, Eminescu a publicat un articol referitor la lipsa de onestitate a Ministrului de Război din guvernul liberal. Reputaţia lui Serdaru se transforma într-o ironie acidă la adresa liberalilor. „Serdaru întemniţat la Odessa, ne scrie că el era un om onest. Tot ce făcuse era că împrumutase bani fără dobîndă, pe care avea de gînd să-i dea îndărăt mergîndu-i afacerile bine. Sunt sigur, zice acest om onest, că s-ar găsi şi advocaţi

[257] *Ibidem*, anul III, nr. 181, 18 august 1878, p. 3.
[258] „Resboiul”, anul VI, nr. 1762, 8 iunie 1882, p. 2.
[259] *Ibidem.*
[260] *Ibidem*, anul VI, nr. 1769, 15 iunie 1882, p. 2.
[261] *Ibidem*, anul VI, nr. 1803, 19 iulie 1882, p. 3.
[262] „Naţiunea”, anul I, nr. 20, 19-20 iulie 1882, p. 3.
[263] Mihai Eminescu, *Opere,* vol. VI, Literatura populară, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, Editura Academiei, 1963, p. 595.

şi gazette liberale în Romînia cari să-mi ia apărarea şi să arate că ideile mi-a fost cele mai bune [...]"[264].

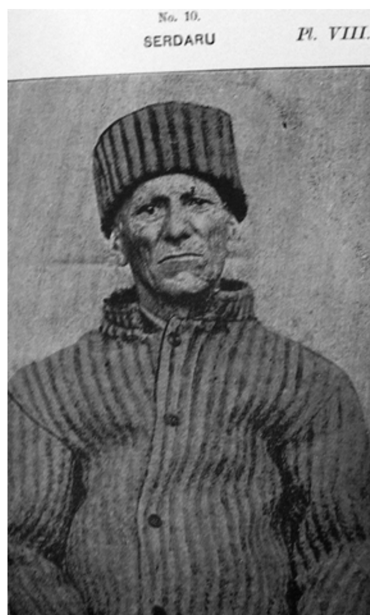

Fig. 23. Grigore I. Dianu, Istoria Închisorilor din România. Studiu comparativ. Legi și obiceiuri (1900).

Iorgu Serdaru nu a fost însă denumit „haiduc" în presa epocii. El era doar un bandit, chiar dacă unul ingenios. După extrădarea din Rusia, şi-a petrecut următorii ani în închisoare. Tot în închisoare îl regăsim la sfârşitul secolului al XIX-lea. Grigore I. Dianu, în lucrarea sa despre istoria închisorilor din România, descria şi câteva tipuri de criminali din închisori. Între aceşti deţinuţi apărea şi Serdaru care, la 46 de ani, era condamnat la muncă silnică pe viaţă. În ciuda vârstei, fotografia care însoţea descrierea făcută de Grigore Dianu părea a înfăţişa pe cineva mult mai bătrân.(Fig. 23.) Iorgu Serdaru devenise aproape un alt om faţă de cel care o jefuise pe Ecaterina Momulo, deghizat în poliţist, în ianuarie 1878. „Fie etatea sea mai înaintată, fie o transformare a stărei sele psihice, criminalul acesta este cu totul resemnat şi supus. Nu manifesteză nici un semn deosebit, şi pare că recunosce însuşi că are sorta ce a meritat"[265]. Serdaru era resemnat, nemaifiind pregătit pentru viaţa din afara închisorii. Într-o lucrare din 1911 care discuta despre chestiunea moralizării deţinuţilor, autorul menţiona cazul lui Serdaru care fusese eliberat, îşi căutase de lucru, însă a fost alungat şi s-a întors la închisoare pentru a cere hrană şi adăpost[266].

Cazul lui Iorgu Serdaru este, în anumite privinţe, reprezentativ pentru felul în care au fost priviţi tâlharii din epocă. El a ajuns în centrul atenţiei datorită ziarelor care scriau despre faptele sale. Atitudinea din presă e ambivalentă, pe de-o parte uimire, datorită ingeniozităţii banditului, pe de-alta indignare. El şi-a căpătat reputaţia pornind de la o faptă neobişnuită care a rămas în minţile contemporanilor: jefuirea doamnei Momulo. De asemenea, cele două evadări l-au transformat într-un bandit deosebit, care merita atenţia presei. Totuşi, el a apărut mai rar în ziarele vremeii în comparaţie cu bandiţii de mai târziu, precum Simion Licinski, Zdrelea, Mărunţelu sau Ion Pipa. Nu doar atât, dar Serdaru nu e denumit „haiduc", ci „bandit" sau „tâlhar". La alt nivel, el a devenit, într-adevăr, un „haiduc". Balada din manuscrisele lui Eminescu, *Marele Vestit Banditul Sărdariu*, îi asocia lui Serdaru elemente tipice unui haiduc clasic. Din haiduc sau „bandit vestit", Iorgu Serdaru a ajuns, spre sfârșitul secolului, un criminal supus și resemnat în studiul lui Grigore Dianu, atât de departe de îndrăzneţul bandit din anii 1870.

Comparaţia dintre percepţiile din presă ale celor trei cazuri de tâlhării scoate la iveală o transformare în modul de prezentare a acestui tip de infracţiune. Schimbarea nu este caracteristică doar ştirilor despre tâlhării sau tâlharii celebri, ci poate şi identificată

[264] *Ibidem,* p. 597.
[265] Grigore I. Dianu, *Istoria Închisorilor din România. Studiu comparativ. Legi și obiceiuri*, p. 168.
[266] Ion Constantinescu-Mion, *Moralizarea deţinuţilor și pregătirea lor pentru o viaţă cinstită*, p. 18.

şi pentru alte infracţiuni. În mod evident, pe lângă cele trei cazuri analizate, au existat multe altele pe care ziarele le-au relatat cititorilor. Ştiri despre banditul Florea au apărut în „Epoca”[267], în 1898, despre banditul Chir-Tocă în „Trompetta Carpaţilorŭ”[268] din 1868, despre banditul Stan Albulescu, tot în „Trompetta Carpaţilorŭ”[269], la sfârşitul lui 1868, despre tâlharul Nicolae Parciu în „Pressa”[270] din 1880, despre banditul Dragoş în „România Liberă”[271] din 1885, despre banditul Pantelimon în „Opinia”[272] din 1911 sau în „Seara”[273] din acelaşi an.

Omuciderile sau asasinatele erau descrise pe larg în ziare. Ca şi tâlhăriile, sunt infracţiuni violente, extraordinare în raport cu celelalte fărădelegi. În unele situaţii, cele două tipuri de infracţiuni erau săvârşite de un singur răufăcător. Nu vom menţiona, deci, acele omucideri care au avut motivaţii financiare. Nu de puţine ori, omuciderile prezentate în presă porneau de la pasiuni, precum gelozia sau răzbunarea. Un astfel de caz, de la începutul secolului al XX-lea îl avea în prim-plan pe soldatul Ispăşoiu, din Craiova.

În iulie 1903, soldatul Gheorghe Ispăşoiu[274] de la o unitate de vânători din Craiova şi-a împuşcat doi superiori şi apoi a încercat să se sinucidă aruncându-se de la etajul doi al clădirii în care se afla. Ştirile care relatau despre violenţele din armată în epocă nu erau neobişnuite, însă drama din Craiova a fost unul dintre cele mai grave evenimente. Motivaţia gestului extrem al soldatului era incertă şi existau multiple speculaţii legate de factorii care l-ar fi determinat pe Ispăşoiu să-şi ucidă superiorii. Conform unor ştiri din presa vremii, Ispăşoiu fusese agresat de nenumărate ori, fiind victima bătăilor superiorilor şi acest tratament l-ar fi împins către fapta sa. Cazul său era plasat în contextul violenţelor din armata română, fenomen criticat în epocă. Pe de-altă parte, unii îl considerau un criminal periculos, motivaţiile gestului său fiind mai puţin importante. Din perspectivă juridică, fapta lui Ispăşoiu ridica problema stabilirii responsabilităţii sale. Potrivit unor opinii medicale contemporane, teoria „epilepsiei larvate”, promovată de Cesare Lombroso, părea a fi aplicabilă în cazul lui Ispăşoiu.

Dincolo de implicaţiile medicale ale cazului, fapta soldatului Ispăşoiu era una extraordinară care a beneficiat de atenţia ziarelor epocii. Perspectiva de interpretare a dublei crime era influenţată şi de politica editorială a ziarelor care prezentau cazul. Relatările din presă ofereau imagini diferite ale lui Ispăşoiu: fie o victimă care a acţionat având circumstanţe atenuante, fie un criminal sadic care trebuia pedepsit fără milă.

Deloc surprinzător, „Adevărul” a urmărit cu atenţie cazul dramei militare din Craiova. Pagina de titlu a numărului din 19 iulie 1903 anunţa această ştire: „Drama din Craiova: Moartea Căpitanului. Nuoi detalii”[275]. Textul articolului semnat „Alfa” are aproape o coloană şi reda cazul reamintind de campania de presă împotriva bătăii din armată din anii

[267] „Epoca”, anul IV, nr. 787, 13 iunie 1898, p. 3.
[268] „Trompetta Carpaţilorŭ”, anul VI, Nr. 675, 20 octombrie 1868, p. 3.
[269] *Ibidem,* nr. 692, 23 decembrie 1868, p. 3.
[270] „Pressa”, anul XIII, nr. 106, 14 martie 1880, p. 3.
[271] „România Liberă”, anul IX, nr. 2486, 7/19 noiembrie 1885, pp. 1, 3.
[272] „Opinia”, anul VIII, nr. 1367, 4 august 1911, p. 3.
[273] „Seara”, anul II, nr. 550, 31 iulie 1911, p. 3.
[274] Reflectarea cazului Ispăşoiu în presă a fost preluată din articolul nostru pe această temă. Vezi Gabriel Constantinescu, *Drama militară de la Craiova face senzaţie,* în „Historia”, Anul XI, Nr. 119, noiembrie 2011, pp. 38-41.
[275] „Adevĕrul”, anul XXVI, nr. 5017, 19 iulie 1903, p. 1.

1890, în care „Adevărul” se implicase. „Dacă asasinatele şi sinuciderea[276] din Craiova s’ar fi petrecut acum vre-o opt-nouă ani cînd lumea democratică la noi, în frunte cu acest ziar, ducea acea memorabilă campanie împotriva bătaei în armată, nu mă îndoesc că geamurile noastre ar fi fost din nou sparte şi redactorii maltrataţi ca odinioară răposatul Alexandru Beldiman”[277]. Autorul articolului arăta cum cu șase luni înainte, soldatul Gheorghe Ispăşoiu venise în Capitală pentru a se plânge chiar regelui Carol I că decretul regal care suprima bătaia în armată nu era respectat din moment ce superiorii săi îl băteau. În concluzie, responsabilitatea pentru tragedia de la Craiova revenea în primul rând militarilor care nu respectaseră decretul de abolire a bătăii în armată: „Ceea ce e nespus de trist e că porunca semnată de șeful suprem al armatei n’a fost pentru unii militari ultimul cuvânt în această chestiune, ci a trebuit ca ea să fie sancţionată în chip atît de sîngeros de soldatul Ispăşoiu de la Craiova”[278].

În acest prim articol, accentul cade nu pe fapta în sine, ci pe presupusa ei cauză: violenţele fizice care l-au determinat pe soldat să riposteze. Astfel, fapta lui Ispăşoiu pare a fi o secvenţă dintr-o istorie mai lungă. Evenimentul din Craiova era doar un episod dintr-o serie nefericită, legată de fenomenul bătăilor din armată. Referirile la campania împotriva bătăii în armată sau plângerea verbală a lui Ispăşoiu în faţa lui Carol I sunt elementele centrale. Modalitatea în care articolul relata despre drama de la Craiova lăsa să se înţeleagă că bătăile aplicate soldatului ar fi dus la această dublă crimă, el acţionând ca urmare a tratamentului aplicat de superiorii săi, adevăraţii vinovaţi.

Politica editorială a ziarului „Adevărul” favoriza alegerea unor subiecte precum bătaia în armată. În general, ziarul era recunoscut pentru atitudinea de protest faţă de unele fenomene din societatea românească. Campaniile ziarului vizau cazurile de corupţie, brutalităţile şi orice fel de abuzuri ale autorităţilor, lupta pentru sufragiul universal sau drepturile femeii[279]. Printre colaboratorii săi se regăsea şi Anton Bacalbaşa, cunoscut, printre altele, drept autorul studiului *Bătaia în armată* (1894) sau creatorul personajului literar Moş Teacă, prin intermediul căruia critica violenţele din armată. Ţinând cont de politica sa editorială nu este deloc surprinzător modul în care „Adevărul” relata despre drama de la Craiova în acest articol.

În numerele următoare, ziarul oferea mai multe detalii despre dubla crimă, despre soldatul Ispăşoiu sau despre victimele sale. Titlul articolului care conţinea aceste noi detalii s-a schimbat, devenind „Îngrozitoare crimă militară din Craiova”. „Drama militară” din primul articol devenise „îngrozitoarea crimă militară”[280]. Ispăşoiu era prezentat drept „un tînăr între 22-23 ani, robust şi cu mult amor propriu”. Scurta descriere mai arăta că a venit „la corp spre a-şi face datoria de fiu al ţărei şi a înţeles să suporte asperităţile serviciului, dar nu şi maltratări”[281]. Se pare că după ce se plânsese direct Regelui, soldatul fusese pedepsit aspru de superiorii săi. De asemenea, el încercase să obţină o permisie şi nu numai că cererea i-a fost refuzată, dar a primit 15 zile de închisoare. Îm-

[276] La momentul apariţiei articolului se ştia doar că Ispăşoiu se aruncase de la etajul al doilea al cazărmii şi se presupunea că îşi pierduse viaţa.
[277] „Adevĕrul”, anul XXVI, nr. 5017, 19 iulie 1903, p. 2.
[278] *Ibidem.*
[279] Vasile Păsăilă, *op. cit.*, p. 120.
[280] „Adevĕrul”, anul XXVI, nr. 5018, 20 iulie 1903, p. 2.
[281] *Ibidem.*

puşcarea celor doi superiori, a căpitanului Georgescu şi a sergentului Ţeculescu s-ar fi datorat dorinţei de răzbunare a lui Ispăşoiu. Căpitanul era în agonie, iar sergentul murise. Soldatul Ispăşoiu se afla şi el la spital, fiind rănit. Finalul articolului aducea în prim-plan controversele legate de acest caz. Pe de-o parte, unii sugerau că Isposoiu „nu era în toată firea" când şi-a împuşcat superiorii, pe de-alta, că el îşi plănuise fapta[282].

Problema stabilirii stării psihice a lui Ispăşoiu în momentul săvârşirii faptei revenea şi în relatări ulterioare ale ziarului. În numărul din 21 iulie era chiar avansată ipoteza că soldatul ar fi avut „înăscut [*sic*] un caracter criminal" sau „era chinuit de mania persecuţiei"[283]. Sintagma „un caracter criminal înăscut" reprezintă o trimitere clară la celebra teorie a „omului criminal" a lui Cesare Lombroso. Deşi a fost criticată în mai multe rânduri, era foarte populară la sfârşitul secolului al XIX-lea, fiind întâlnită în literatura medicală care descria criminalii, în beletristică sau în presă. Ancheta ziarului „Adevărul" nu neglija descrierea reacţiilor soţiilor celor doi militari ucişi sau înmormântarea sergentului şi a căpitanului. Dacă în primul articol care relata despre eveniment, Ispăşoiu fusese prezentat drept o victimă care suferise din cauza bătăilor superiorilor, noile ştiri nuanţau sau chiar contraziceau această imagine. Cititorii aflau că nici sergentul, nici căpitanul nu-l maltrataseră pe Ispăşoiu. Mai mult, descrierea detaliată a suferinţei provocate soţiilor celor două victime avea ca efect o posibilă reacţie ostilă la adresa soldatului care-şi împuşcase superiorii.

Într-un ziar local din Craiova, ştirea dramei militare a căpătat alte conotaţii. În primul articol dedicat subiectului, reporterul ziarului săptămânal „Curierul Olteniei" nu făcea nicio referire la cauza care l-ar fi determinat pe Ispăşoiu să-i ucidă pe cei doi superiori. De fapt, el este ignorat, articolul oferind informaţii mai ales despre cele două victime. Reporterul nu-şi ascundea reacţia afectivă: „În faţa acestui tablou atît de trist şi înfiorător, n'am putut resista şi dînd drumul lacrămilor, 'mi reveni în minte timpurile din resbelul independeţei..."[284]. Această reacţie este mai puţin surprinzătoare dacă ţinem cont de faptul că, după cum reporterul mărturisea, el îl cunoştea pe sergentul Ţeculescu, unul dintre cei doi militari împuşcaţi.

Totuşi, Ispăşoiu nu era ignorat totalmente. Relatarea din ziarul „Curierul Olteniei" nu lăsa loc la alte interpretări: „banditul şi criminalul soldat Ispăşoiu, care cu ochii închişi refuză nu numai să ne răspundă, dar şi să ne privească, căci laşul criminal nu mai putea avea curagiul crimei ce făptuise"[285]. Această atitudine ostilă faţă de Ispăţoiu apărea şi în articolele următoare. După săvârşirea dublei crime, circulau zvonuri că soldatul murise. „Curierul Olteniei" infirma zvonurile într-un scurt articol din 28 iulie 1903. Titlul de pe prima pagină – „Moartea criminalului Ispăşoiu"[286] semnala cititorilor un nou articol despre Ispăşoiu. Trimisul ziarului îl vizitase pe Ispăşoiu la spital şi menţiona că „fiorosul bandit"[287] era sănătos, în afara oricărui pericol. Referirile la soldat sunt însoţite constant de termenii „bandit" sau „criminal". Nu doar că lipsesc orice comentarii legate de starea psihică a lui Ispăşoiu în momentul săvârşirii faptei, dar ziarul nu oferea informaţii nici

---

282 *Ibidem.*
283 *Ibidem,* nr. 5019, 21 iulie 1903, p. 2.
284 „Curierul Olteniei", anul XIII, nr. 556, 21 iulie 1903, p. 1.
285 *Ibidem,* p. 2.
286 *Ibidem,* anul XIII, nr. 557, 28 iulie 1903, p. 1.
287 *Ibidem,* p. 2.

despre cauzele posibile ale gestului său extrem. El era prezentat simplist, fiind „banditul” sau „criminalul”, iar motivaţia faptei sale nu conta. Mai mult, diabolizarea soldatului Ispăşoiu era completată prin descrierea detaliată a victimelor sau a rudelor acestora în articolele ziarului.

Ziarul „Universul” acorda mai multă atenţie „banditului” Ispăşoiu. În special, personalitatea sa se afla în prim-plan. Caracteristicile sale fizice erau analizate pentru a-i descifra anumite propensiuni criminale, demers de o certă inspiraţie lombrosiană. Cu referire la înfăţişarea lui se menţiona: „Ispăşoiu n'are acea particularitate a asasinilor fioroşi. Perversitatea însă i se citeşte imediat în figură”[288]. Atunci când o întrebare îl deranja „i se contractau muşchii feţei, privirea îi devenea selbatică”[289]. Autorul articolului arăta că existau bănuieli legate de nebunia lui Ispăşoiu şi că el s-ar preface a fi bolnav[290].

Epilogul dramei de la Craiova – procesul soldatului Gheorghe Ispăşoiu, a beneficat de atenţia presei locale şi centrale. Şi în acest caz, relatările ziarelor sunt diferite. Articolul din 15 septembrie 1903 din „Adevărul” debuta prin stabilirea unei relaţii de cauzalitate între fapta lui Işpăşoiu şi tratamentul la care fusese supus. „E încă în amintirea tuturor cazul soldatului Ispăşoiu care după ce reclamase regelui din cauza persecuţiunilor ce susţinea că suferea de la superiorii săi, a împuşcat în cele din urmă pe doi dintre aceştia, aruncîndu-se apoi de la etaj”[291]. Fiindcă acuzatul era soldat, procesul său trebuia judecat de un consiliu militar. Avocaţii civili ai lui Ispăşoiu au susţinut că el fusese iresponsabil în momentul săvârşirii crimelor şi că era necesară expertiza unei comisii medicale. Cererea lor a fost respinsă şi ca urmare a verdictului, Gheorghe Ispăşoiu urma să-şi ispăşească pedeapsa: muncă silnică pe viaţă[292].

Relatarea de la proces a fost completată în numărul următor al ziarului de un articol care reflecta opinia unuia dintre ziarişti. Potrivit acestuia, Ispăşoiu merita o pedeapsă mai blândă datorită circumstanţelor în care s-a produs incidentul din Craiova. Fenomenul bătăii din armată era din nou incriminat. „Toată lumea a regretat victimele lui Ispăşoiu. Dar nu trebue uitat că ele erau indirect victimele unui întreg sistem nenorocit care poate da cele mai nefaste rezultate. [...] Ştim că sînt ofiţeri cari cred că bătaia este inevitabilă pentru a educa pe soldat,-au nu cred acelaş lucru şi unii dascăli despre copii ? Dar soldatul nu mai e un copil, e un om şi oamenii sînt de tot felul,-unii nu vor să rabde nici o palmă, ci sînt „nebuni” ca Ispăşoiu”[293].

„Curierul Olteniei” punea în prim-plan degradarea soldatului Ispăşoiu, oferind o descriere detaliată a procedurii. De altfel, chiar şi titlul articolului dedicat procesului – „Degradarea militară a criminalului soldat Ispăşoiu”, realiza o trimitere la aceasta. Ca şi în cazul celorlalte articole despre cazul Ispăşoiu, nu era nimic menţionat de starea medicală a acuzatului sau fenomenul bătăii în armată. În articol se asocia din nou termenul „criminal” cu numele lui Ispăşoiu. Linia ziarului „Curierul Olteniei” pare a fi, cel puţin în cazul afacerii Ispăşoiu, una conservatoare în comparaţie cu „Adevărul” care insista pe cauzele dramei de la Craiova şi critica deficienţele „sistemului”.

---

[288] „Universul”, anul XXI, nr. 200, 24 iulie 1903, p. 2.
[289] *Ibidem.*
[290] *Ibidem.*
[291] „Adevĕrul”, anul XXVI, nr. 5069, 15 septembrie 1903, p. 3.
[292] *Ibidem*, p. 3.
[293] *Ibidem*, anul XXVI, nr. 5070, 16 septembrie 1903, p. 3

Cazul tragic al soldatului Ispăşoiu poate fi interpretat din mai multe perspective. Modalităţile de relatare în presa epocii a „dramei de la Craiova" pun în lumină diferitele politici editoriale ale ziarelor. „Adevărul", accentua legătura dintre dubla crimă şi fenomenul bătăii din armată, în timp ce ziarul local „Curierul Olteniei", adopta o linie conservatoare. La nivelul interpretării judiciare, cazul e paradigmatic pentru felul în care erau receptate și aplicate teoriile (pseudo)ştiinţifice din epocă în diferite situaţii. Asemenea teorii nu se regăseau doar în discursul juridic, ci erau popularizate de ziarele care arătau că Ispăşoiu ar fi avut „un caracter criminal înnăscut" sau că „perversitatea i se citeşte imediat în figură".

Relatările despre cazul Gheorghe Ispăşoiu apăreau chiar pe prima pagină a ziarelor, iar titlurile zilei menţionau cele două crime. Cu trei decenii înainte însă, crimele nu ajungeau decât foarte rar pe prima pagină. În august 1875, Ion Isvoranu, un individ cunoscut în lumea mondenă a Capitalei şi cumnat al lui Bolliac, a fost ucis pe moşia sa din comuna Vâlcelele, judeţul Olt. În „Curierul Bucureştilor" din 8 august 1875, se relata despre uciderea lui Isvoranu în cadrul secţiunii „Felurimi"[294]. Ştirea avea doar un sfert de coloană şi debuta prin menţionarea incertitudinii care plana asupra cazului: „Aflăm din zvon public că D. Ion Isvoranu a fost ucis ieri". Conform informaţiilor publicate, Isvoranu a încercat să-l facă pe un ţăran bănuit de furt să înapoieze lucrurile pe care se presupune că le furase. După refuzul ţăranului de a-şi recunoaşte vina, Isvoranu a ordonat ca acesta să fie bătut. În cele din urmă, el a decedat ca urmare a loviturilor primite. Primarul comunei împreună cu miliţieni ar fi înconjurat apoi casa lui Isvoranu somându-l să se predea. Nu doar că Isvoranu a refuzat să se predea, dar a început să tragă asupra miliţienilor rănind pe unul din ei. Miliţianul rănit s-a aruncat cu un cuţit asupra lui Isvoranu, dându-i acestuia o lovitură mortală[295].

În ziarul „Telegraphul", evenimentul era privit dintr-o perspectivă diferită. Isvoranu apărea drept un agresor care-şi primise pedeapsa meritată. Se preciza că el fusese „pedepsit cu moartea" de toţi românii din acea localitate pentru că ucisese pe tatăl unei fete la onoarea căreia atentase[296]. Articolul era încadrat secţiunii „Ştiri din Întru" şi avea doar două paragrafe. Dacă primul dădea deja verdictul incriminându-l pe Isvoranu, cel de-al doilea se folosea de relatarea crimei pentru a lansa un atac politic. Se considera că sub guvernarea lui Lascăr Catargiu, legile fuseseră suprimate şi „oamenii vicioşi comiteau toate excesele"[297]. În fapt, aceasta era o generalizare având funcţia de concluzie la prezentarea crimei. „Telegraphul" era o publicaţie care susţinea interesele liberalilor şi o ştire despre un act criminal putea servi drept pretext pentru un atac politic.

„Curierul Bucureştilor" a criticat modul de prezentare a uciderii lui Isvoranu. În numărul din 9 august 1875, se arăta că „Telegraphul" denaturase realitatea. Articolul de o coloană, intitulat „Cum ziarele roşii deznaturează faptele şi respectă pe morţi"[298], era un atac direct la adresa redacţiei „Telegraphului" care nu doar publicase informaţii inexacte despre moartea lui Isvoranu, dar o folosise pentru a-i critica pe guvernanţi. De fapt, şi „Curierul Bucureştilor" avea interese politice fiind un oficios al autorităţilor. Dacă ştirea

---

[294] „Curierul Bucurescilor", anul I, nr. 18, 8 august 1875, p. 2.
[295] *Ibidem.*
[296] „Telegraphul", anul V, nr. 1007, 8 august 1875, p. 3.
[297] *Ibidem.*
[298] „Curierul Bucureşcilor", anul I, nr. 19, 9 august 1875, p. 3.

iniţială despre moartea lui Isvoranu ocupa un spaţiu restrâns în paginile ziarului, articolul care ataca modalitatea de prezentare a crimei în „Telegraphul" avea un titlu care ieşea în evidenţă, fiind îngroşat şi se întindea pe o coloană întreagă. Ştirea despre crimă în sine era mai puţin importantă decât luptele politice.

Totuşi, atât „Telegraphul", cât şi „Curierul Bucureştilor" relataseră evenimentul inexact. Într-adevăr, primul ziar menţiona că sursa informaţiilor despre uciderea lui Isvoranu era una nesigură – zvonul public. Raportul prefectului de Olt arăta că Isvoranu fusese ucis în noaptea de 5/6 august[299]. Primele articole din ziare au apărut pe 8 august, la două zile distanţă, însă erau imprecise, ceea ce demonstra şi că aceste periodice nu aveau acces rapid la informaţii. Din raportul prefectului reieşea că Isvoranu nu-l ucisese pe tatăl fetei, ci un frate mai mare al acesteia fusese bătut şi murise[300]. De asemenea, Isvoranu nu a fost înjunghiat, ci împuşcat în confruntarea cu gardiştii aduşi de primar şi ţăranii adunaţi în faţa casei sale.

Ştirile care ofereau descrieri detaliate ale cazurilor de omucideri sunt frecvente în ultimul deceniu al secolului. Pe lângă cele două cazuri discutate mai pot fi menţionate multe alte ştiri despre astfel de infracţituni violente. În „Pressa" din 1878[301] se relata sub titlul „O crimă oribilă", despre găsirea unui cadavru tăiat în bucăţi într-o ladă. În „Curierul Capitalei" din 1883 apărea ştirea intitulată „Asasinul din lunca Nazirului"[302]. „Telegraful Român", descria detaliat în 1888 „Crima din strada Dionisie"[303]. În „Universul" ştirile despre omoruri şi asasinate erau dese. În 1898 ziarul publica ştiri despre „Crima din str. Moşilor"[304], „Crima din şoseaua Basarab"[305], „Îngrozitoarea crimă din comuna Damianu"[306] sau „Oribila crimă din comuna Bivolu"[307]. Se poate remarca, spre sfârşitul secolului, apariţia frecventă în titlu a unui adjectiv ca să sugereze o gradaţie a abominabilului.

Această gradaţie apărea şi în deceniile anterioare pentru anumite infracţiuni care cauzau indignare la nivelul societăţii. Cazurile de pedofilie intrau în această categorie. În Codul Penal din 1865 termenul „pedofilie" nu exista. Infracţiunea era denumită prin sintagma „atentat în contra pudorii". Această sintagmă se referea şi la cazurile în care victimele erau adulţi. Articole 263, 264 şi 265 din Codul Penal clasificau infracţiunea în funcţie de folosirea violenţei fizice de către agresor, de relaţia agresorului cu victima şi de vârsta acesteia. Dacă victima era mai mică de 15 ani, fusese folosită violenţa şi agresorul avea autoritate asupra persoanei vătămate, pedepsele erau mai mari, putându-se ajunge până la muncă silnică pe durata a 20 de ani[308].

---

[299] D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 20/1875, f. 5.
[300] *Ibidem,* f. 4.
[301] „Pressa", anul XI, nr. 27, 5 februarie 1878, p. 2.
[302] „Curierul Capitalei", anul I, nr. 59, 2 noiembrie 1883, p. 3.
[303] „Telegraful Român", anul I, 13 decembrie 1888, p. 2.
[304] „Universul", anul XVI, nr. 5, 7/19 ianuarie 1898, p. 3.
[305] *Ibidem,* nr. 86, 9/21 aprilie 1898, p. 2.
[306] *Ibidem,* nr. 137, 30 mai/11 iunie 1898, p. 1.
[307] *Ibidem,* nr. 312, 22 noiembrie/4 decembrie 1898, p. 2.
[308] Alecsandru Ioan I, *op. cit.*, p. 62.

În data de 9 mai 1880, mai multe ziarele naţionale publicau relatarea „crimei oribile" a lui Scarvulis[309]. Ştirile erau similare fiind inspirate din ziarele locale din Brăila. În „Resboiul"[310] ştirea a apărut cu titlul „O crimă oribilă", scris cu litere mari şi îngroșate pentru a sugera importanţa sa. Cu toate acestea, textul în sine nu oferea o descriere detaliată, ocupând doar o treime de coloană. Se preciza că cineva din Brăila informase ziarul despre acea poveste. Un grec de 64 de ani îşi ţinea fiica de 14 ani într-o cameră izolată, de câţiva ani, fără ca aceasta să poată comunica cu altcineva decât cu tatăl ei. Poliţia fusese alertată de vecinii care observaseră lipsa fetei. Se descria apoi infracţiunea de care era acuzat Scarvulis: „Ea este desvirginată şi usată de mai mulţi ani"[311]. „Pressa"[312] oferea o relatare similară. Titlul ştirii era „Oribil", fără a face referire la vreo infracţiune. Se menţiona că fata fusese ţinută în izolare şi agresată sexual de către tatăl ei, un grec în vârstă de 65 de ani (nu 64 ca în „Resboiul"). Diferenţa cea mai importantă este că numele inculpatului nu era menţionat. „Timpul"[313] prezenta ştirea uşor diferit faţă de cele două ziare. Articolul despre „crima de la Brăila" se regăsea pe prima pagină. Nu se menţionau numele sau etnia tatălui. Autorul articolului îşi arăta indignarea şi astfel sugera că şi cititorii ar trebui să aibă aceeaşi atitudine. El îşi exprima indignarea printr-o aluzie la telegrama primită de la Brăila. Telegrama informa despre lucruri „ce nu'i trec cuiva nici prin gând, nu le pronunţă, necum să le mai scrie!". De asemenea, tatăl fetei era dezumanizat, fiind comparat cu un tigru, un animal de pradă.

Un aspect important, în ceea ce priveşte modul în care aceste ziare au prezentat primele relatări, este incriminarea lui Scarvulis. Ziarele ofereau un verdict înainte ca autorităţile să fi terminat ancheta. Era o perspectivă unidimensională care avea, întradevăr, avantajul de a fi coerentă, clară, dar omitea să menţioneze faptul că ancheta autorităţilor trebuia să dovedească vinovăţia lui Scarvulis.

Relatările iniţiale au fost urmate de altele mai detaliate. În „Resboiul"[314], al doilea articol care descrie evenimentul are o coloană. Cu toate acestea, ştirea fusese preluată de la un ziar local – „Mercuriu". Pentru ştirea publicată pe 13 mai a fost preferată o altă sursă locală, ziarul „Mesagerul Brăilei"[315]. Apărea, pentru prima dată, o scurtă biografie a lui Scarvulis. De asemenea, articolul descria reacţiile populaţiei din Brăila. Se pare că Scarvulis ar fi fost linşat dacă nu intervenea poliţia. Imaginea animalului de pradă – tigrul, era readusă în discuţie[316]. Titlul se schimbase devenind „Crima de la Brăila". Cazul a fost tratat cu mare interes în presă. Ziariştii ofereau descrieri mai numeroase şi mai detaliate despre ceea ce credeau că se întâmplase, despre biografia lui Scarvulis, despre reacţiile publicului sau despre starea fetei. „Pressa" a dedicat o jumătate de coloană articolului al doilea despre „Crima de la Brăila". Perspectiva ziarului arăta vinovăţia lui Scarvulis[317].

---

[309] Informaţiile legate de acest caz au fost preluate din articolul nostru, Gabriel Constantinescu, *The "horrible crime" of Scarvulis (1880). Ethnical stereotypes regarding the Greeks in Romania during the latter half of the 19th century,* în „Analele Universităţii din Craiova", XVII, nr. 1 (21) , Aprilie 2012, pp. 163-176.
[310] „Resboiul", anul IV, nr. 1015, 9 Mai 1880, p. 2.
[311] *Ibidem.*
[312] „Pressa", anul XIII, nr. 103, 9 mai 1880, p. 2.
[313] „Timpul", anul V, nr. 104, 9 mai 1880, p. 1.
[314] „Resboiul", nr. 1018, 12 mai 1880, p. 2.
[315] *Ibidem,* nr. 1019, 13 mai 1880, pp. 1-2.
[316] *Ibidem,* p. 2.
[317] „Pressa", anul XIII, 12 mai 1880, p. 2.

„Timpul”[318] folosea ca sursă pentru acest articol relatarea din „Mercuriu”, la care apelase şi „Resboiul”.

După câteva zile, un articol din „Resboiul” schimba perspectiva asupra cazului într-un manieră aproape spectaculoasă. Se preciza că ziarul fusese informat că Scarvulis îşi ţinu-se fata în izolare pentru că avea probleme psihice şi nu o violase[319]. Poziţia ziarului devenise precaută. A doua zi, articolul intitulat „Crima de la Brăila”, cita un ziar grecesc din Bucureşti care îndemna autorităţile să efectueze o investigaţie medicală pentru a arăta ce se întâmplase. Mai mult, „Resboiul” ridica o altă chestiune: xenofobia. Potrivit articolului, existau zvonuri că afacerea Scarvulis fusese doar o invenţie concepută cu scopul de a provoca ură împotriva grecilor. Ziarul pleda pentru toleranţă: ...crima unui individ nu se poate reverbera asupra unei întregi naţiuni”[320]. Această nouă perspectivă a fost reafirmată într-un articol publicat pe data de 6 iunie. Relatarea de o coloană critica faptul că cele mai multe ziare au adoptat iniţial aceeaşi poziţie, numindu-l pe Scarvulis un pedofil înainte ca poliţia şi medicii să examineze toate dovezile[321]. Ca urmare, articolul admitea că: „Unii au început să acuze şi chiar să insulte naţiunea greacă ca şi când fapta unui individ ar putea avea repercusiuni asupra unui popor întreg”. De asemenea, au apărut ştiri cu privire la incidentele din Brăila, o gloată a fost aproape să-l linşeze pe Scarvulis. Potrivit unor zvonuri, poliţiştii îl băteau pe Scarvulis pentru a obţine o mărturie. Aparent, această situaţie a declanşat tensiuni diplomatice. Un diplomat grec a trimis o notă Ministrului român al Afacerilor Externe[322].

Celelalte ziare au făcut cunoscut cazul în aceeaşi manieră unidimensională. Ele foloseau ca surse ştirile publicate în ziarele locale din Brăila, spre deosebire de „Resboiul” care avea un corespondent în oraş. Au predominat în ziare ca „Timpul” sau „Pressa” două imagini, accea că Scarvulis era avar şi cealaltă care îl înfăţişa drept un monstru. „Timpul” a mers chiar mai departe cu această linie vehementă. Prin procesul de simbolizare, numele „Scarvulis” a căpătat un anumit sens. O ştire despre un beţiv din Ischl care şi-a încuiat mama în casa şi apoi a ars casa avea titlul: „Un monstru ca cel din Brăila”[323]. Stanley Cohen a demonstrat în *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers* (1972), că un cuvânt poate deveni simbolic pentru un statut (delincvent sau deviant), dobândind o „putere simbolică”[324]. În acest caz, numele „Scarvulis” era înţeles ca un substantiv care definea un tip de comportament. La un an de la evenimente, în 1881, relatările din presă care descriau cazurile de pedofilie utilizau încă numele grecului din Brăila. Ziarul „Timpul” se referea la un ucigaş care abuzase de fiica sa drept un „Scarvuli”[325]. Mai târziu, în 1885, cuvântul „Scarvulis” avea în continuare acelaşi sens peiorativ. „România Liberă” prezenta cazul unei fete de 15 ani care fusese violată. Potrivit autorului articolului, ea a fost victima unei „fapte infame, ca şi cea comisă de către Scar-

[318] „Timpul”, anul V, nr. 106, 13 mai 1880, p. 2.
[319] „Resboiul”, nr. 1029, 23 mai 1880, p. 2.
[320] *Ibidem,* nr. 1030, 24 mai 1880, p. 2.
[321] *Ibidem,* nr. 1043, 6 mai 1880, p. 2.
[322] *Ibidem,* nr. 1045, 8 mai 1880, p. 2.
[323] „Timpul”, anul V, nr. 110, 17 mai 1880, p. 3.
[324] Stanley Cohen, *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers,* în Stanley Cohen, Jock Young, *op. cit.*, p. 236.
[325] „Timpul, anul VI, nr. 205, 22 septembrie 1881, p. 3.

vulis din Brăila”[326]. Putem identifica referiri la acest termen şi la sfârşitul secolului, la două decenii după prezentarea iniţială a cazului. „Epoca” descria fărădelegile comise de un prefect care era considerat o persoană imorală. Pentru a sublinia imoralitatea sa, jurnalistul l-a numit „cel mai nou ucenic al lui Scarvulis”[327]. Revenind la cazul din Brăila, în urma procesului, Scarvulis a fost condamnat la 20 de ani de închisoare[328].

Astfel de cazuri nu apăreau des în presa din România. Ele aveau însă un impact deosebit datorită subiectului. Adesea, titlurile acestor ştiri sugerau fie natura infracţiunilor care erau relatate, fie caracterul lor abominabil. În „Pressa” din 1876, o ştire despre un viol era intitulată „Consecinţele unui amor siluit”[329], în „Telegraful Român”, o ştire similară era deschisă de titlul „Un călugăr care violează copii”[330]. (Fig. 24.)

Crime și delicte

Sustragere de obiecte

Curtea de Apel din Bucureștĭ a condamnat pe d. S. Bibănescu, advocat la închisóre pe timp de 10 ḑile pentru sustragere de obiecte sechestrate.

***

Un călugăr care violéză copiĭ

Călugărul Erodiacon Agatanghel Mironescu, de la schitul Braḑi, județul Putna, venind la schitul Sogoz, pendinte de comuna Slobozia, județul Râmnicu-Sarat, la sora sa călugărița Agaftonia, pe care o visita adesea, a profitat nóptea de lipsa acesteea, care se dusese la biserică și a atentat la pudórea uneĭ copile anume Elena, în etate de 7 anĭ, fiica vĕduveĭ Constandina din cătunul Obrejița. Copila era luată spre crescere de către călugĕrița Matróna, care, în ḑiua indicată, ducêndu-se de a casă, a lăsat-o la călugĕrița Agaftonia.

Biata copiliță e într'o stare alarmantă, cuviosul călugăr s'a arestat. Iată resultatul firesc a celibatuluĭ.

***

Fig. 24. Ziarul „Telegraful Român”, Anul I, 10 noiembrie 1888, p. 3.

Cele mai numeroase infracţiuni din a doua jumătate a secolului au fost furturile. Conform analizei cantitative bazate pe patru ziare – „Trompetta Carpaţilorŭ”, „Pressa”, „Telegraphul” şi „Resboiul”, acestea apăreau des în presă. Cele mai multe nu erau descrise detaliat poate şi pentru că nu erau infracţiuni violente care să ducă la decesul sau rănirea victimelor. Unele cazuri au ieşit în evidenţă, fie prin pagubele materiale însemnate, fie prin modul de operare al răufăcătorului şi s-au aflat în prim-plan în paginile ziarelor. Ştirea despre furtul tezaurului din noiembrie 1875 îndeplinea ambele criterii.

Numerele din 21 noiembrie 1875 ale ziarelor „Pressa” şi „Telegraphul” menţionau de pe prima pagină un „furt forte îndrăsneţ” de la Muzeul naţional. „Telegraphul” prezenta ştirea detaliat, pe o coloană întreagă[331]. De obicei, în acea perioadă ştirile despre infracţiuni se regăseau la pagina a doua sau a treia şi erau integrate secţiunii „faptelor diverse”. Relatarea din „Telegraphul” era precedată şi de un titlu – „Hoţii la Museŭ!”[332]. Folosirea adjectivelor pentru a descrie furtul denota caracterul extraordinar al acestuia: „O hoţia din cele mai curióse şi din cele mai cutesătóre”. Articolul accentua apoi valoarea „Cloştii cu puii de aur” care stârnise admiraţia străinilor la expoziţia de la Paris. Cea mai mare parte a articolul descria modul în care fusese furată „Cloşca cu puii de aur”. Camera în care se afla tezaurul era sub încăperea ce servea ca bibliotecă şi cancelarie a Senatului. Se credea că mai mulţi hoţi au tăiat pardoseala din încăpere, spărgând tavanul camerei unde

---

326 „România Liberă”, anul IX, nr. 2.479, 30 octombrie 1885, p. 3.
327 „Epoca”, anul III, nr. 470, 5 iunie 1897, p. 3.
328 „Resboiul”, nr. 1151, 23 septembrie 1880, p. 2.
329 „Pressa”, anul IX, nr. 53, 7 martie 1876, p. 3.
330 „Telegraful Român”, Anul I, 10 noiembrie 1888, p. 3.
331 „Telegraphul”, anul V, nr, 1093, 21 noiembrie 1875, p. 1.
332 *Ibidem.*

era ţinut tezaurul, au coborât pe o frânghie şi au furat „Cloşca cu puii de aur". În concluzia ştirii apărea un atac la adresa conservatorilor. Se preciza ironic că aceştia nu sunt capabili să conserve nimic şi totul se fură[333]. Am menţionat anterior că „Telegraphul" era un ziar care susţinea interesele liberalilor şi nu de puţine ori, relatările infracţiunilor se transformau în atacuri politice.

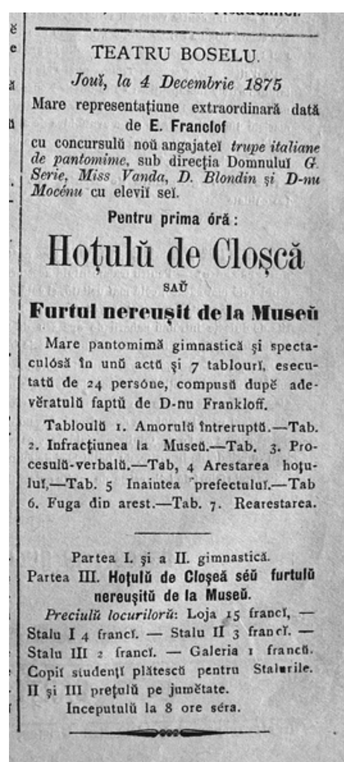
În „Pressa", ştirea de la prima pagină avea doar un sfert de coloană[334] şi semnala cazul cititorilor. La pagina a treia, în cadrul secţiunii „Fapte Diverse", fără a fi însă delimitată de cealaltă ştire se relata despre furtul tezaurului de la Pietroasa[335]. Totuşi, nici această ştire nu ocupa un spaţiu prea mare, doar un sfert de coloană. Spre deosebire de prezentarea din „Telegraphul", se preciza că furtul avusese loc în noaptea de 19/20 noiembrie 1875. „Telegraphul" nu făcea nicio referire la data furtului. Peste doar două zile, în numărul din 23 noiembrie, „Pressa" publica ştirea intitulată „Tesaurul de la Petroasa s'a găsit", scris cu litere mari, pentru a reliefa importanţa subiectului[336]. De asemenea, articolul avea aproape o coloană. Se preciza că tezaurul fusese recuperat, iar cea mai mare parte a articolului oferea detalii despre făptaşul furtului – Pantazescu. Era considerat un hoţ îndrăzneţ, cutezător şi un „bun gimnastic". Caracterul extraordinar al furtului este evident prin folosirea acestor adjective. Trăsăturile lui Pantazescu se aflau în prim-plan şi în articolul din 25 noiembrie, pe o coloană de la pagina a treia[337]. El avea 21 de ani, blând, cu figura inteligentă aplicată la rău şi cu calităţi de acrobat. El povestea cu cinism şi sânge rece furtul. Autorul articolului aprecia că Pantazescu ar fi putut avea o soartă mai bună dacă n-ar fi fost afectat de vicii[338]. El apărea în paginile ziarului şi în numărul următor pentru că reuşise să evadeze din arest, sărind de la o fereastră. În cadrul secţiunii „Fapte Diverse", de la pagina a doua, se relata detaliat evadarea lui Pantazescu[339]. El devenise „vestitul pungaş Pantazescu", avea un statut similar cu acela al celorlalţi răufăcători celebri. Prinderea sa a fost anunţată într-un articol care critica modul în care ziarele de opoziţie scriseseră despre furt sau despre evadarea din arestul Poliţiei[340]. În cuprinsul acestui articol, intitulat „Pungaşul Pantazescu şi Politica Ḑiarelor Oposiţiei", făptaşului îi era din nou alăturat adjectivul „vestit". Ideea esenţială a articolului o reprezenta critica severă a politicii editoriale a ziarelor liberale „Românul", „Telegraphul" şi „Alegătorul liber" care îi învinovăţeau pe conservatori pentru evadarea lui Pantazescu. Aceste ziare ar fi speculat ştirea evadării, umplând pagini întregi cu „biografiile hoţilor".

Relatările din „Telegraphul" arată, într-adevăr, că acest ziar, ca şi „Pressa" de altfel, se serveau de faptele criminale pentru a aduce argumente sau contraargumente în chestiunile politice. Furtul Tezaurului de la Pietroasa şi evadarea lui Pantazescu erau subiecte importante, nu doar prin spectaculozitatea faptelor, ci şi prin potenţialele implicaţii politice ale cazului. În numărul din 26 noiembrie 1875, ziarul „Telegraphul" prezenta cazul

---

333 *Ibidem.*
334 „Pressa", anul VIII, nr. 259, 21 noiembrie 1875, p. 1.
335 *Ibidem,* p. 3.
336 *Ibidem,* nr. 260, 23 noiembrie 1875, p. 2.
337 *Ibidem,* nr. 261, 25 noiembrie 1875, p. 3.
338 *Ibidem.*
339 *Ibidem,* nr. 262, 26 noiembrie 1875, p. 5.
340 *Ibidem,* nr. 264, 28 noiembrie 1875, p. 2.

pe trei coloane pe prima pagină[341]. Este cel mai amplu articol legat de acest furt sau de Pantazescu. Totuşi, tema centrală nu este furtul în sine sau evadarea, ci confruntarea politică. Ziarul critica incompetenţa autorităţilor care nu au asigurat o pază mai bună, cunoscute fiind calităţile lui Pantazescu. Se preciza că unul dintre ziarele conservatoare îl considera pe Pantazescu un „agent electoral al roşiilor"[342]. Pe două coloane se răspundea acestor acuze îndreptate împotriva liberalilor. La pagina a doua apărea un alt articol amplu, de două coloane, care descria un furt anterior al lui Pantazescu. În finalul acestui articol, autorul promitea că va fi publicată „biographia" hoţului în numărul următor[343]. Ştirea despre prinderea lui Pantazescu nu beneficia de aceeaşi atenţie, era anunţată pe doar patru rânduri[344]. Pantazescu devenise o „vedetă" ca şi alţi răufăcători. La începutul lunii decembrie, o reclamă din ziar îndemna cititorii să-şi cumpere bilete la spectacolul intitulat *Hoţulŭ de Cloşcă saŭ Furtul nereuşit de la Museŭ*, din 4 decembrie 1875, dat de o trupă italiană de pantomină[345]. (Fig. 25.)

TEATRU BOSELU.

Joui, la 4 Decembrie 1875

Mare representaţiune extraordinară dată de E. Franclof cu concursulŭ noŭ angajateĭ *trupe italiane de pantomime*, sub direcţia Domnuluĭ *G. Serie, Miss Vanda, D. Blondin* şi *D-nu Mocénu* cu eleviĭ seĭ.

Pentru prima óră:

Hoţulŭ de Cloşcă

saŭ

Furtul nereuşit de la Museŭ

Mare pantomimă gimnastică şi spectaculósă în unŭ actŭ şi 7 tablourĭ, esecutatŭ de 24 persóne, compusŭ dupĕ adevĕratulŭ faptŭ de D-nu Frankloff.

Tabloulŭ 1. Amorulŭ întreruptŭ.—Tab. 2. Infracţiunea la Museŭ.—Tab. 3. Procesulŭ-verbalŭ.—Tab, 4 Arestarea hoţuluĭ,—Tab. 5 Inaintea prefectuluĭ.—Tab 6. Fuga din arest.—Tab. 7. Rearestarea.

Partea I. şi a II. gimnastică.
Partea III. Hoţulŭ de Cloşcă séŭ furtulŭ nereuşitŭ de la Museŭ.

Preciulŭ locurilorŭ: Loja 15 francĭ, — Stalu I 4 francĭ. — Stalu II 3 francĭ. — Stalu III 2 francĭ. — Galeria 1 francŭ. Copiĭ studenţĭ plătescŭ pentru Stalurile. II şi III preţulŭ pe jumĕtate.

Inceputulŭ la 8 ore séra.

Fig. 25. Ziarul „Telegraphul", anul V, nr. 1103, 4 decembrie 1875, p. 3.

Cazul lui Pantazescu a fost o excepţie pentru că cele mai multe furturi nu erau prezentate detaliat şi pe durata mai multor zile, în presa din România. Rar se întâmpla ca un furt care să nu aibă elemente extraordinare să fie descris într-o ştire de amplă de pe prima pagină a ziarelor. În 1899, în Bucureşti a acţionat un hoţ, numit în presă „asasinul cârciumarilor" care jefuia mai ales cârciumarii şi nu ezita să ucidă dacă era descoperit. Furturile prin spargere din prima parte a anului 1899 erau descrise detaliat tocmai pentru că se credea că un singur răufăcător sau o bandă acţionaseră în toate cazurile.

Revenind la caracteristicile unui „fapt divers", conform lui Roland Barthes, asasinatele politice nu pot fi incluse în această categorie pentru că ofereau informaţii despre gesturile unor celebrităţi, făceau parte dintr-o serie întreagă de întâmplări. Chiar dacă nu ar putea fi integrate faptelor diverse, asasinatele politice sau încercările de asasinat sunt totuşi acte criminale cărora presa le acorda atenţie. Asasinarea prim-ministrului Barbu Catargiu (1807-1862) la 8/20 iunie 1862 a fost anunţată şi în ziarul oficial al Principatelor – „Monitorul".

În numărul din 13 iunie 1862, erau descrise măsurile luate de autorităţi după asasinarea lui Barbu Catargiu, nefiind publicate informaţii legate de asasinat[346]. În

[341] „Telegraphul", anul V, nr. 1096, 26 noiembrie 1875, p. 1.
[342] *Ibidem.*
[343] *Ibidem,* p. 2.
[344] *Ibidem,* nr. 1098, 28 noiembrie 1875, p. 1.
[345] *Ibidem,* nr. 1103, 4 decembrie 1875, p. 3.
[346] „Monitorul", nr. 128, 13 iunie 1862, p. 2.

relatarea sedinţei Adunării care a urmat asasinatului, se preciza că acea crimă „ameninţă întrega societate Română” şi guvernului i-a fost încredinţată puterea discreţionară pentru a lua toate măsurile împotriva celor care conspirau împotriva liniştii publice şi chiar de a suspenda libertatea presei[347]. Nici în acest număr, nici în următoarele nu erau oferite informaţii detaliate despre modul în care se săvârşise asasinatul sau despre cercetările Poliţiei[348]. Prima menţiune a asasinatului apărea în paginile ziarului pe 11 iunie, la trei zile de la eveniment[349].

No. 1232—1880. Un numĕr 10 banI SAMBATA 13 DECEMVRIE

RESBOIUL

Biroul Redacţiei şi Administraţiei Palatul „Dacia"

Abonamentul pe an 32 lei, pentru străinĕtate 40 lei. — Inserţii şi reclame 2 lei linia. Anunciuri pe pagina IV-a în 4 colóne à 60 bani linia.

Ese în fie-care diminéţă la 7 ore

Bucuresci, 12 Decemvrie

ECCE HOMO!

Dăm astădi portretul aceluia, care, după cum mărturisesce însuşi, a atentat la viéţa d-lui prim ministru I. C. Brătianu. Ne scutim d'a mai descrie adi scena atentatului, de óre-ce este destul de bine cunoscută publicului prin relaţiunile date de tóte diarele; ci vom face câte-va reflexiuni asupra acestui fapt, care după cum se vede pierde din di în di din importanţa şi proporţiunile ce unora le plăcea a'i da la început.

Cine este, saŭ ce a fost I. G. Pietraru? In momentul comiterei atentatului, el era funcţionar la ministerul de finance al căruia portofoliŭ 'l are însuşi d. Brătianu. Pietraru a mai fost în două rânduri şi profesor, dér fu depărtat pentru faptele sale necorecte.—Atâta este cunoscut din trecutul lui. Nici o-dată n'a jucat vre-un rol politic; nici n'a fost măcar ataşat pe lângă persóna vre unui om politic, în cât să pótă presupune cineva, că faptul s'a comis în urma îndemnului vre unui partid saŭ a vre unui personagiŭ cu óre-care însemnătate.

Ce rezultă din constatările făcute până adi?

Pietraru—se dice—persistă în a declara că a comis fapta pe socotéla lui şi din propria sa convincţiune, fără a fi împins de cine-va: şi noi unii credem acésta, căci tótă procedarea sa dovedesce, ori că 'şi-a perdut minţile, ori că a voit să se facă renumit ca Erostrat, care a dat foc templului Dianei din Efes, una din cele şépte minuni.

numai pentru a speria óia cu pielea lupului: aceştia doi sunt diaconul Cârlova şi fostul revizor şcolar Pătescu. Acesta din urmă a compus şi scris manifesturile, pe când cel d'întâiŭ a pus adresele pe plicuri.

Aşa dér ce concluziune póte să tragă cineva din cele cunoscute pân'acum?

S'aŭ adunat 5—6 paraponisiţi deşuchiaţi, pentru a speria pe guvern, şi s'a găsit un nebun care a luat lucrurile în serios. Atât şi nimic mai mult.

I. G. PIETRARU

rios cuvintele acelui patriot. Voim numai să relevăm purtarea celor din tagma roşie. Pe când se aflaŭ în opoziţiune nimic nu rĕmăsese neimbălat de calomniile lor; până şi persóna Capului Statului era aprópe dilnic obiectul celor mai nedemne atacuri din parte-le. Astădi însă, să nu îndrăsnéscă nimeni a dice un singur cuvênt rĕŭ de Excelenţa Sa d. Brătianu, căci patrioţii se fac foc şi sunt în stare să te cinstéscă cu puşcăria, dacă lucrul acesta, ar sta în mâna lor!

Avem însă ferma convincţiune că acum, când lucrurile s'aŭ limpedit, cei învinovăţiţi pe nedrept 'şi vor redobêndi libertatea.

ULTIME SCIRI POSTALE

Berlin, 9 Decemvrie. —Komunduros, după cum se anunţă din Atena, a autorizat pe reprezentanţii Greciei ca la ocaziune bine venită să dea avizul că cabinetul grecesc, în cazul când va fi întrebat dacă primesce arbitragiul europén, 'l va refuza în mod hotăritor.

Londra, 9 Decemvrie.—In cercurile grecesci de aci se vorbesce că Regele a împărtăşit consiliului sĕŭ de miniştri decizia sa, de a lua, în cazul unui rĕsboiŭ, comanda supremă a armatei, şi de a încredinţa reginei şi unui consiliŭ afacerile regenţei, pe cât timp dênsul va petrece pe câmpul de luptă.

Petersburg, 9 Decemvrie.—*Herold* anunţă din Orechov: Intr'o depărtare óre-care de staţiunea Slavgorod, a căilei ferate Losovo-Sevas-

Fig. 26. Ziarul „Resboiul”, nr. 1232, 13 decembrie 1880, p. 1.

---

[347] *Ibidem.*

[348] Acestea au fost reluate şi în 1866 şi 1872, iar principalul suspect era un anume Gheorghe Bogati. El a fost interogat la Alba-Iulia în aprilie 1872 şi a declarat că doi indivizi Dunca şi Grozescu l-ar fi asasinat pe Barbu Catargiu. Totuşi, Bogati era considerat de mai mulţi drept asasinul şi se îmbogăţise aparent inexplicabil după uciderea lui Barbu Catargiu. Vezi D.A.N.I.C., Fond Ministerul Justiţiei. Direcţiunea Judiciară, dosar 10/1862, ff. 29-59. Alexandru Lapedatu insista, de asemenea, asupra presupusei vinovăţii a lui Bogati, cercetând şi implicaţiile politice ale asasinatului. Vezi Alexandru Lapedatu, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu (iunie 1862),* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1933, pp. 20-28.

[349] „Monitorul”, nr. 126, 11 iunie 1862, p. 1.

Totuşi, ziarele administrative ca „Monitorul” nu prezentau criminalitatea în acelaşi mod ca ziarele de informaţie şi această politică diferită ar putea explica lipsa unor informaţii numeroase şi detaliate despre asasinarea lui Barbu Catargiu. Ştirea privitoare la tentativa de asasinat asupra altui prim-ministru, I. C. Brătianu, de la începutul lunii decembrie 1880, a fost subiectul principal al ziarului „Resboiul” pentru câteva zile. În numărul din 4 decembrie 1880, prima pagină era dedicată, în întregime acestei ştiri. De asemenea, la pagina a doua, alte două coloane descriau încercarea de asasinat[350]. Titlul zilei – „Atentatul contra d-lui I. C. Brătianu”, se referea la acest incident. La 2 decembrie, Ion Pietraru îl atacase pe Brătianu la ieşirea din Camera Deputaţilor cu „un cuţit de bucătărie lung de 20 de centimetri”. Prim-ministrul a scăpat doar cu câteva răni uşoare şi datorită intervenţiei chestorului Camerei[351]. Încercarea de asasinat este relatată într-un ritm alert astfel încât cititorii aveau impresia că asistau din nou la acea scenă. Articolul era secţionat în mai multe episoade: „Atentatul”, „Arestarea”, „Asasinul”, „Interogatoriul”, „La D. Brătianu acasă”, „În oraş”, „Revelaţiuni”. Incidentul era descris şi la secţiunea „Cronica Ḑilei”, unde se discuta despre persoanele reţinute de Poliţie la începutul investigaţiei[352]. Se avansa ipoteza unui complot la care ar fi participat 50 de indivizi care aveau drept scop uciderea lui I. C. Brătianu. În numărul următor al ziarului, atentatul apărea din nou la prima pagină[353], dar şi la a doua şi la a treia pagină. Pe 13 decembrie „Resboiul” publica, tot la prima pagină, o ilustraţie care îl înfăţişa pe atentatorul Ion Pietraru[354]. (Fig. 26.)

Acesta n-a fost ultimul asasinat care l-a vizat pe Brătianu. Pe 4 septembrie 1886 s-a tras cu o armă de foc asupra sa, dar glonţul nu l-a nimerit. Ziarele din provincie, mai ales cele liberale, au dedicat articole ample acestei noi tentative de asasinat. În „Voinţa Mehedinţului”, ziar naţional-liberal, prima pagină se ocupa de încercarea de asasinat. Articolul se transforma într-un elogiu adus lui I. C. Brătianu, iar descrierea asasinatului era ignorată aproape total[355]. În ziarul „Epoca”, care susţinea interesele conservatorilor, atentatul era anunţat pe prima pagină[356]. Articolul de o jumătate de coloană intitulat „Atentatul”, arăta că şi partidul conservator fusese victima unui asasinat politic – cel din 1862 asupra lui Barbu Catargiu şi dezaproba astfel de iniţiative. La pagina a doua erau oferite amănunte despre atentat şi atentator[357].

Atentatele sau tentativele de asasinat care au vizat „celebrităţi” ale epocii: oameni politici, conducători ai Statului sau ai Bisericii, membrii ai elitei intelectuale, s-au aflat în atenţia presei. Chiar dacă ştirile despre aceste evenimente nu fac parte din categoria „faptelor diverse”, ele erau uneori redate şi prin informaţii integrate acestei secţiuni, la pagina a doua sau a treia a ziarelor. De cele mai multe ori, relatărilor atentatelor sau tentativelor le era rezervată prima pagină a ziarelor, indiferent de simpatiile politice ale redactorilor. Diferenţele de conţinut şi de atitudine nu pot fi neglijate. De asemenea, specializarea ziarelor avea un impact vizibil asupra modului în care se prezenta o ştire

[350] „Resboiul”, nr. 1223, 4 decembrie 1880, pp. 1-2.
[351] *Ibidem,* p. 1.
[352] *Ibidem,* p. 2.
[353] *Ibidem,* nr. 1224, 5 decembrie 1880, p. 1.
[354] *Ibidem,* nr. 1232, 13 decembrie 1880, p. 1.
[355] „Voinţa Mehedinţului”, anul II, nr. 70, 8 septembrie 1886, p. 1.
[356] „Epoca”, anul I, nr. 236, 6 septembrie 1886, p. 1.
[357] *Ibidem,* p. 2.

despre un asasinat politic. Şi alte atentate din această perioadă pot fi urmărite în presă: cel asupra Mitropolitului Moldovei în „Trompetta Carpaţilorŭ”[358], cel din aprilie 1888 asupra lui Carol I în „Resboiul”[359] sau cel care l-a vizat pe Ştefan Mihăileanu în 1900, tot în „Resboiul”[360]. Ziarele din provincie relatau şi ele detaliat astfel de întâmplări. În „Vocea Muscelului”, tentativa de asasinat a lui Preda Fântânaru asupra lui Carol I, era descrisă pe o coloană[361].

Evadările sunt evenimente spectaculoase care apăreau destul de des în ziarele de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Totuşi, doar în puţine cazuri, ştirile despre evadări erau ample. De cele mai multe ori, ele se limitau ca întindere la câteva paragrafe. Am menţionat deja în cuprinsul celui de-al doilea capitol că numărul evadărilor a cunoscut fluctuaţii în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, existând variaţii mari de la an la an (vezi Graficul 1 şi Graficul 2). În ultimele două decenii ale secolului, ziarele publicau mai multe ştiri despre evadări. Periodicele administrative conţin numeroase referiri la evadări pentru că în paginile lor se publicau anunţurile prefecţilor sau ale celorlalţi funcţionari care îşi informau colegii despre arestaţii sau condamnaţii care scăpaseră din închisori. Ca un exemplu, în „Monitorul judeţului Mehedinţi”, în mai 1893, la un interval de două săptămâni apăreau două evadări, descrise detaliat. Totuși, una dintre ele se petrecuse în judeţul Covurlui[362]. În „Monitorul judeţului Romanaţi”, pe parcursul anului 1893, cele mai multe informaţii legate de evadări erau, de fapt, circulare ale celorlalţi prefecţi. Uneori, infractorii evadau şi din închisorile cele mai dure, precum Nicolae Radu Cojocariu, condamnat la 20 de ani pentru tâlhării, care a evadat de la Salinele Mari de două ori[363].

De obicei, ştirile despre evadări erau incluse în secţiunea „faptelor diverse”, alături de alte infracţiuni. În „Universul”, apărea la 12 iulie 1900, în cadrul ştirilor din Iaşi, o informaţie legată de o evadare. Unul dintre titlurile acelei secţiuni – „Evadare”, anunţa întâmplarea. „Aseară, la orele 7, a evadat din penitenciarul central de aci prin sărirea zidului, fiorosul ucigaş Gheorghe Lascarache, care face parte din o bandă de tâlhari din comuna Brătuleni. Toate autorităţile au primit ordinul să-l urmărească”[364]. Această ştire prezenta pe scurt evadarea unui răufăcător cunoscut. Sintagma „fiorosul tâlhar” atrăgea atenţia cititorilor asupra identităţii celui evadat. În numărul următor apăreau mai multe informaţii legate de acest caz.

Articolul de aproape o coloană, intitulat „Evadarea din peniteniciar”, era împărţit în câteva paragrafe care tratau chestiuni diferite: „Cine e evadatul ?”, „Cum a evadat?”, „Alarma; urmăririle”, „Primejdia ameninţătoare”[365]. Autorul articolului, care semna sub pseudonimul Miereanu, îl descria pe Lascarache, aducând în prim-plan imagini menite a impresiona cititorii. El ar fi „un fioros ucigaş”, „un monstru”, „o adevărată fiară însetată de sânge”[366]. Deoarece Lascarache era un evadat periculos, „Universul” oferea noi informaţii. Se preciza că nu fusese prins, dar două ţigănci înrudite cu „fiorosul ucigaş”

[358] „Trompetta Carpaţilorŭ”, anul IX, nr. 888, 31 decembrie/12 ianuarie 1871, p. 1.
[359] „Resboiul”, anul XII, nr. 3873, 27 aprilie 1888, p. 1.
[360] *Ibidem,*, anul XXIV, nr. 7584, 25 iulie 1900, p. 1.
[361] „Vocea Muscelului”, anul I, nr. 2, 1 mai 1888, p. 3.
[362] „Monitorul judeţului Mehedinţi”, anul III, nr. 2, 15 mai 1893, p. 3.
[363] *Ibidem,* anul III, nr. 28, 6 martie 1894, p. 3.
[364] „Universul”, anul XVIII, nr. 189, 12 iulie 1900, p. 3.
[365] *Ibidem,* nr. 190, 13 iulie 1900, p. 2.
[366] *Ibidem.*

fuseseră arestate[367]. Ştirea prinderii lui, din 25 august, nu ocupa decât două paragrafe în paginile ziarului[368]. De asemenea, apărea o informaţie îndoielnică şi anume faptul că evadarea ar fi avut loc la 14 iunie[369]. Din moment ce „Universul" îşi anunţa cititorii în numărul din 12 iulie că Lascarache evadase în seara precedentă din penitenciar, e imposibil ca aceasta să fi avut loc la 14 iunie. Astfel de informaţii contradictorii apar în mai multe articole în presa din România.

Cu două decenii înainte, o încercare de evadare stârnea indignare în ziarele din România. La pagina a doua a ziarului „Resboiul", apărea un articol de o coloană şi jumătate, preluat din „Românul", intitulat „Pedépsa cu mórte în România"[370]. La ocna Telega, 15 prizonieri ar fi încercat să evadeze în timp ce se aflau sub pază, 5 dintre ei fiind împuşcaţi. Întrebarea retorică referitoare la existenţa pedepsei cu moartea în România este justificată de uciderea unora dintre deţinuţi de către soldaţii care-i păzeau. Articolul aducea argumente pentru a privi cu compasiune la soarta deţinuţilor care fuseseră deja pedepsiţi. Era adusă în discuţie misiunea închisorii. Pentru autorul articolului aceasta nu era de a pedepsi, ci de a moraliza, de a îndrepta moravurile[371]. În numărul următor al ziarului se ofereau mai multe informaţii. Articolul „Împuşcarea arestaţilor de la Telega", făcea parte din rubrica „Sciri şi fapte"[372]. Se pare că, de fapt, din 12 deţinuţi doar 7 încercaseră să evadeze şi 5 dintre ei fuseseră împuşcaţi mortal. Un soldat fusese grav rănit. Întâmplarea a devenit cunoscută drept „Afacerea de la Telega". Un nou articol cu acest titlu era preluat din „Monitorul oficial" şi publica rezultatele anchetei. Numărul celor care intenţionaseră să evadeze s-a schimbat încă o dată – 8 deţinuţi atacaseră pe soldaţii care-i păzeau[373]. Acesta era primul articol din ziar care preciza exact data incidentului: 23 iulie. Există unele semne de întrebare cu privire la credibilitatea informaţiilor din ziarele epocii. Pe lângă contradicţii, ca cea evidenţiată de cazul evadării lui Lascarache, ziarele preluau frecvent unele de la altele informaţii nesigure. Prima relatare din „Resboiul" despre evadarea de la Telega apărea la 28 iulie, la cinci zile de la eveniment, însă ziarul publicase informaţii care au fost revizuite în numerele următoare. Raportul procurorului general Ciru Economu arăta că unele ziare chiar ar fi sugerat că le-a fost întinsă o cursă deţinuţilor de către autorităţi pentru a-i ucide. Ipoteza este considerată eronată de autorul raportului[374].

Ştirile despre infracţiunile cu caracter economic sunt mai greu de prezentat în presă deoarece presupun explicarea unor operaţiuni complexe. Mai mult, infracţiunile financiare nu sunt violente, nu pot atrage cititorii la fel de uşor ca o crimă. Asemenea infracţiuni se desfăşoară în sfera privată, de regulă, ceea ce înseamnă că sunt şi dificil de dovedit. Totuşi, în unele situaţii ziarele valorificau astfel de ştiri, mai ales dacă erau implicaţi indivizi cu un statut social privilegiat. În 1888 avea loc scandalul fraţilor Maican: generalul Maican, comandantul flotilei şi colonelul Maican, comandantul unei brigade de artilerie.

---

[367] *Ibidem,* nr. 191, 14 iulie 1900, p. 3.
[368] *Ibidem,* nr. 233, 25 august 1900, p. 3.
[369] *Ibidem.*
[370] „Resboiul", nr. 1812, 28 iulie 1882, p. 2.
[371] *Ibidem.*
[372] *Ibidem,* nr. 1813, 29 iulie 1882, p. 3.
[373] *Ibidem,* nr. 1816, 1 august 1882, p. 3.
[374] D.A.N.I.C., Fond Direcţia Generală a Penitenciarelor, dosar 1/1882, ff. 170-171.

Cei doi fraţi menţinuseră o corespondenţă cu un american, Broadwell, pentru că urma să se facă o comandă de furnituri militare şi ei sperau să obţină comisioane generoase în urma afacerii. Alţi ofiţeri au intrat în posesia unor acte compromiţătoare care demonstrau intenţiile fraţilor Maican şi ambii au fost trimişi în faţa consiliului militar[375]. Ziarele au avut un rol important în această afacere pentru că au cerut anchetarea cazului.

În numărul din 6/18 februarie 1888 al ziarului „Epoca", au fost publicate fragmente din scrisorile dintre colonelul Maican şi Broadwell, din 1877. Întreaga afacerea era descrisă pe două coloane, publicate pe prima pagină sub titlul „Hoţii colectiviste"[376]. Ziarul „Epoca" nu putea rata această ocazie şi a folosit ştirea despre afacerea Maican pentru a lansa un atac la adresa lui I. C. Brătianu, considerat „patronul hoţilor"[377]. Fragmentele din cele două scrisori erau elementele cheie din acest articol pentru că îl incriminau direct pe colonelul Maican. În articolul care-l ataca pe Brătianu, „Patronul hoţilor", se exprima indignarea în legătură cu afacerea Maican: „Pe când unii mureau, ceilalţi furau!"[378]. Subiectul era dezbătut şi la pagina a doua, încadrat secţiunii „Informaţiuni", având titlul „Afacerea Maican"[379]. La pagina a treia erau publicate integral două scrisori din iunie 1877, una adresată de Broadwell colonelului Maican şi cealaltă conţinând răspunsul acestuia[380].

Afacerea Maican a fost unul din subiectele importante ale ziarului pe durata a câteva luni. În aprilie se publicau fragmente din raportul colonelului Carp care arăta că încă din 1878 se ştia că materialele militare furnizate de Broadwell erau de o calitate îndoielnică şi că acesta avea o relaţie bună cu colonelul Maican. De asemenea, colonelul a cumpărat mai multe moşii în acea perioadă. Cu toate acestea, Maican nu a fost anchetat[381]. În acelaşi număr se descria derularea procesului generalului Maican[382]. A doua zi, titlul de pe prima pagină era „Condamnarea Gen. Maican"[383]. Articolul îl lega pe Maican de Brătianu. „Omorul, hoţia şi persecuţia" reprezentau elemente caracteristice regimului liberal, iar condamnarea lui Maican era, potrivit autorului articolului, condamnarea lui Brătianu, pentru că el ar fi ştiut de aceste nereguli[384]. Rezultatul procesului – condamnarea lui Maican la zece luni de închisoare, pierderea gradului şi o amendă de 400 de lei, apărea la pagina a doua[385]. De fapt, generalul şi-a executat condamnarea la închisoare doar parţial pentru că prin decret regal, Carol l-a graţiat pe 30 iunie[386]. Ziarele locale ale grupărilor politice preluau şi ele ştirile legate de procesul fraţilor Maican. Ziarul „Furtuna" din Focşani publica cu regularitate ştiri despre abuzurile autorităţilor şi ale liberalilor. Aceştia, fie ar fi bătut mai mulţi oameni[387], fie luau mită[388], fie nu investigau jafurile[389].

375 Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* Vol II 1885-1900, pp. 54-55.
376 „Epoca", anul III, nr. 657, 6/18 februarie 1888, p. 1.
377 *Ibidem.*
378 *Ibidem.*
379 *Ibidem,* p. 2.
380 *Ibidem,* p. 3.
381 *Ibidem,* nr. 707, 1/13 aprilie 1888, p. 1.
382 *Ibidem,* pp. 2-3.
383 *Ibidem,* Nr. 708, 2/14 aprilie 1888, p. 1.
384 *Ibidem,* p. 1.
385 *Ibidem,* p. 2.
386 D.A.N.I.C. , Fond Ministerul Justiţiei. Direcţia Judiciară, dosar 1/1888, f. 14.
387 „Furtuna", anul I, nr. 4, 29 octombrie 1887, p. 3.
388 *Ibidem*, nr. 5, 5 noiembrie 1887, p. 3.

Nu e deloc surprinzător că Eugeniu Carada era considerat, „şeful bandei de tâlhari, alături de fraţii Maican”[390].

IV. 5 Răufăcători, victime şi autorităţi

„Otrava şi focul sunt armele predilecte ale femeii”.
Maria Cicherschi

Ştirile despre infracţiuni prezintă, de regulă, relaţiile dintre trei actori –răufăcătorii, victimele şi autorităţile. Desigur, nu toate ştirile aduc în discuţie cele trei centre de greutate. În unele situaţii, ziarele menţionau doar victimele şi autorităţile. Dacă un cadavru ar fi fost găsit şi existau indicii că victima fusese jefuită, dar nu se ştia nimic despre răufăcători, ziarele doar speculau, în cel mai bun caz, cu privire la identitatea ucigaşilor. În alte situaţii, mai rare însă, se putea descrie o infracţiune fără a fi menţionată reacţia autorităţilor. Deseori, într-o ştire despre infracţiuni cei trei actori se află într-o relaţie de interdependenţă. Identitatea victimei sau a răufăcătorului influenţează poziţia autorităţilor după cum şi victimele sau infractorii pot fi prezentaţi într-o manieră care e modelată de reacţia autorităţilor.

În presa din România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi nu numai, apar anumite categorii de răufăcători care sunt percepuţi într-un mod aparte de ziare. Politica editorială a ziarului modelează desigur atitudinea sau conţinutul unor articole despre infracţiunile comise de aceşti criminali. Care sunt răufăcătorii predilecţi în societatea românească a epocii ? Statisticile judiciare şi penitenciare ne arată că infractorul tipic în România acelei epoci era bărbat, major şi român[391]. Sigur, am putea invoca şi alte criterii precum statutul social, gradul de cultură sau ocupaţia pentru că datele statistice fac referire şi la astfel de factori. Totuşi, aceştia nu sunt întotdeauna uşor de identificat în ştirile despre infractori. Când se descria o tâlhărie, ştirea oferea informaţii despre sexul, etnia, eventual vârsta suspectului şi mai rar despre gradul său de cultură, de exemplu. Pornind de la infractorul predilect, există posibilitatea de a delimita categoriile de răufăcători care ies în evidenţă. Categoriile asupra cărora ne-am oprit se bazează pe următoarele criterii: sex, etnie şi vârstă. Vom prezenta infractorii femei, ţigani, evrei şi minori. Comiterea unor infracţiuni reprezintă o activitate extraordinară, o abatere de la normă, dar când identitatea agresorului iese din tiparele „infractorului predilect” – bărbat, român şi major, acea crimă sau delict sunt extraordinare într-o măsură mai mare. Oricare din membrii acestor grupuri de populaţie – femei, ţigani, evrei sau minori, pot fi atât infractori, cât şi victime ale unor acte criminale. Condiţia lor este ambivalentă şi, prin urmare, vom aduce în discuţie şi ştirile în care femeile, ţiganii, evreii sau minorii apar în ipostaze de victime.

În paginile ziarului „Universul”[392] din 7 iulie 1903, cititorii aflau despre „Înfiorătoarea crimă din strada Dulgherilor”. Servitoarea Salomia Neamţu venise la secţia a 4-a de poliţie şi mărturisise cum şi-a ucis soţul cu o lovitură de secure. După spusele ei, soţul beat o bătuse când s-a întors acasă. Povestea ei se regăsea şi în romanul lui Panait Macri, *Din fundul*

---

389 *Ibidem,* nr. 7, 19 noiembrie 1887, p. 4.
390 *Ibidem,* nr. 21, 18 februarie 1888, p. 3.
391 Anastase Ştefănescu-Galaţi, *Asupra statisticei criminale, încercare de sociologie criminală,* pp. 16-17.
392 „Universul”*,* anul XXI, nr. 183, 7 iulie 1903, pp. 1-2.

ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătărești) (1904), apărut un an mai târziu. Același caz era analizat de Maria Cicherschi în lucrarea *Biologia și femeia criminală*[393], Salomia fiind condamnată la un an și jumătate de închisoare corecţională. Destinul ei reflectă destul de bine natura duală răufăcătoare-victimă. Mai mult, circumstanţele în care ea ajunge să-și ucidă soţul apar cu frecvenţă și în alte situaţii relatate în presa românească sau în literatura de specialitate din epocă. Simpla răsfoire a câtorva ziare, mai ales din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, scoate la iveală destule relatări similare.

Ne vom concentra atenţia asupra știrilor în care femeile sunt prezentate, fie drept agresoare, fie drept victime, ale bărbaţilor sau ale altor femei. După cum am văzut în subcapitolele anterioare, actele de violenţă își găseau locul în paginile ziarelor, de obicei la secţiunea rezervată „faptelor diverse".

Conform statisticilor penitenciare (vezi Graficul 6), dintre infracţiunile grave definite „crime" în Codul Penal, cele mai multe femei erau condamnate pentru pruncucideri. În știrile despre pruncucideri erau preferate în cuprinsul articolelor sau în titlu, sintagme precum „o mamă criminală", „o mamă denaturată" sau, mai rar, „o infanticidă" și „o pruncucigașă". Pe de-o parte, utilizarea substantivului „mamă" reliefa relaţia femeii cu victima – copilul ei. Când femeia își agresa soţul era denumită „soţie". Pe de-altă parte, efectul este acela al unui oximoron pentru că termenul „mamă" era asociat cu însușiri ca blândeţea, compasiunea, mila, antinomice celor denotate de termenul „criminală". Termenul „denaturată" arăta că o astfel de faptă – uciderea copilului, era contra naturii, contra ordinii firești a lucrurilor într-o comunitate. Modul în care erau relatate aceste articole punea accentul pe femeie, bărbatul fiind doar menţionat pentru că victimele pruncuciderilor erau, de regulă, copiii ilegitimi. Responsabilitatea pentru acţiuni aparţinea femeii. Motivarea crimei era legată frecvent de „rușinea de lume" sau frica de reacţia părinţilor. Iată cum e relatată o pruncucidere din 1903 în „Universul"[394]: „O fată întreţinea relaţiuni cu un văr, a rămas însărcinată și a dat naștere unui copil. *Rușinea de lume* a biruit iubirea maternă și și-a omorât copilul. Criminala mamă a fost arestată". În unele articole apărea și ideea că femeia era și victimă, nu doar o pruncucigașă iresponsabilă. În „Timpul"[395] regăsim următoarea știre: „Într-un sat a fost descoperit un cosciug cu 2 gemeni morţi având doar câteva zile.[...] Fata Marghioala Moruleţ, avusese relaţiuni 8 luni cu tânărul E. Blogan care a fost luat la oaste. Deznădăjduită că el nu se va mai întoarce și *a nu da loc gurilor rele*, împreună cu mama sa hotărî să-i ucidă". În „Epoca"[396], în 1910, din nou apărea referirea la motivaţia faptei: „Femeea Maria Popa, a întreţinut relaţii cu un tânăr de pe aceeași stradă, a născut copilul și *de teama părinţilor* l'a aruncat în latrină". Întâlnim astfel de motivaţii și în perioada anterioară, în prima parte a secolului al XIX-lea. Ele sunt un element de continuitate care a persistat și în a doua jumătate a secolului[397].

Atitudinea cea mai răspândită era aceea de incriminare a femeilor în cazul pruncuciderilor sau al abandonurilor. Aceasta se datora, în primul rând, ideii că una dintre funcţiile femeii era aceea de a avea grijă de copii și când eșua, vina era a ei și nu a bărbatului. Prin

[393] Maria Cicherschi, *op. cit.*, pp. 70-71.
[394] „Universul", anul XXI, nr. 182, 6 iulie 1903, p. 2.
[395] „Timpul", anul XVII, nr. 55, 9/21 martie, 1895, p. 2.
[396] „Epoca", anul XVI, nr. 213, 12 septembrie 1910, p. 3.
[397] Nicoleta Roman, *Femeia în familia și în societatea din Ţara Românească a primei jumătăţi a secolului al XIX-lea,* teză de doctorat, București, Universitatea din București, 2010, p. 211.

modul în care erau prezentate pruncuciderile şi abandonurile copiilor în presă, se inducea ideea că doar femeile ar fi fost responsabile. În introducerea unui articol din „Universul" [398] care relata „lepădarea unui copil", autorul făcea următoarea precizare: „De la o vreme încoace nu trece zi fără ca poliția să nu găsească aruncat în stradă câte un copil. Dacă *denaturatele mume*, cari calcă cea mai puternică lege a naturii ar fi urmărite mai de aproape, ele nu s'ar juca cu proprii lor copii, aruncându-i pe strade, aşa după cum cine-va îşi aruncă căţeii sau pisicele din casă". Chiar atunci când nu era cunoscut făptaşul, tot o femeie ar fi fost vinovată conform articolelor din presa timpului. Din paginile ziarului „Universul"[399] cititorii puteau afla că la Râmnicu-Sărat „o văduvă a găsit o copilă de un an şi jumătate aproape în nesimţire. Este căutată *criminala mumă*".

Femeile erau, de asemenea, implicate în crime pasionale motivate de răzbunări şi/sau gelozie. Victimele lor, de cele mai multe ori amanţii sau soţii, puteau fi în unele situaţii şi alte femei. În cazul acestor crime, dubla ipostază a femeilor agresoare-victimă apare cu claritate. „Universul"[400] prezenta sub titlul „dramă din gelozie" o crimă din Brăila: „V. P. Tudoranca bănuind că soţul o înşela cu altă femeie a pândit cale rivalei sale şi în urma unei certe i-a spintecat craniul cu mai multe lovituri de topor. Criminala a fost arestată, iar victima transportată pe moarte la spital". Astfel de crime erau relatate în ziare sub denumirea de „drame (sau crime) din gelozie", aceasta fiind formula utilizată de autorii articolelor. În alte situaţii, bărbaţii puteau fi victimele femeilor ca în cazul unei ştiri din acelaşi ziar, „Universul"[401]: „Tinca Iordache bănuind că o înşeală concubinul cu alte femei, într-un moment de furie a încercat să-l asasineze descărcând asupra lui mai multe focuri de revolver". Proiectele maritale eşuate puteau duce la violenţe. În paginile ziarului „Trompetta Carpaţilorŭ"[402], în 1871 întâlnim o asemenea ştire : „D-ra Fiţa, 16 ani, fiind în relaţiuni amoroase cu un june care a promis că o va lua de consoartă află că acesta tratează pentru căsătorie cu părinţii d-şoarei Zoe, fiica d-nei Frusina Dobresca". Ca urmare, Fiţa a tras cu revolverul spre tânărul care o înşelase, însă el reuşeşte să scape. Nu la fel de norocoasă a fost Zoe, pe care a strangulat-o şi apoi i-a tăiat limba.

Bărbaţii pedepseau şi ei infidelităţile soţiilor. Un caz spectaculos apărea în ziarul „Galaţii"[403], în 1904. Constantin Măleanu a ucis cu revolverul pe soţia sa, Mărioara şi pe amantul acesteia, vizitiul său. Mărioara se despărţise de primul soţ şi s-a căsătorit cu Constantin cu care „întreţinea relaţiuni" de pe vremea când trăia cu primul soţ. Autorul articolului sublinia „perversiunea simţurilor ei" , Mărioara „speriase pe toţi cu purtarea ei desfrânată. Juca cărţi, dar mai ales, umbla nebună după bărbaţi". Soţia adulterină era de necontrolat fiind încadrată registrului patologic, isteria, boala specifică femeilor în secolul al XIX-lea, motivând parţial comportamentul ei. „Era *o femeie excesiv de isterică*, foarte bolnavă, de o desfrânare cum rar se vede"[404]. Verdictul lipsit de compasiune al autorului

[398]„Universul", XVII, nr. 123, 8/20 mai, 1899, p. 2.
[399] *Ibidem*, anul XXI, nr. 132, 17 mai 1899, p. 2.
[400] *Ibidem*, anul XXIII, nr. 188, 12 iulie 1905, p. 3.
[401] *Ibidem*, anul XXIII, nr. 227, 21 august 1905, p. 2.
[402]„Trompetta Carpaţilorŭ", anul IX, nr. 908, 29 aprilie/11mai 1871, p. 3.
[403]„Galaţii", anul XXIII, nr. 102, 14 mai 1904, pp. 1-2.
[404] *Ibidem,* p. 2.

articolului este previzibil: „era o nefericită şi trebuea să isprăvească cum a isprăvit. Cred că nu-i de jălit[405]".

Deseori, femeile erau victimele bărbaţilor violenţi care le maltratau, fapt subliniat şi de Mina Minovici[406] în articolul deja citat. În presa epocii apar cu regularitate ştiri despre femei bătute sau ucise de soţii sau amanţii lor. Ziarul „Epoca"[407] relata sumar cum „individul Nae Minescu fiind beat şi-a omorât concubina cu câte-va lovituri de topor pe care i le-a dat în cap". În asemenea cazuri, femeile ripostau la actele de violenţă, presa punând în prim-plan ştiri precum cea intitulată „Înfiorătoarea crimă din str. Dulgherilor"[408] din 1903, la care am mai făcut referire.

În cazul în care femeile doreau să ucidă, ele apelau la mai multe arme. Erau folosite armele albe, de foc, dar şi otrava. În epocă exista credinţa că otrăvirea era, cu predilecţie, apanajul femeilor. Cu siguranţă, femeile otrăveau, însă şi bărbaţii recurgeau la această modalitate de a ucide. Otrăvirea părea a fi o crimă tipic feminină pentru că presupunea un caracter insidios, o viclenie proprie femeilor. În plus, „femeia are mai puţin curagiu, mai puţină bărbăţie", ca să-l cităm pe Grigore Ioan Lahovari[409] şi de aceea ar comite această crimă. Femeile care otrăveau aveau şi acces uşor la potenţialele victime datorită funcţiilor asociate sferei private – ele îngrijeau bătrânii, copiii şi bolnavii sau se ocupau de prepararea mâncării. În realitate, atât bărbaţii, cât şi femeile preferau otrava deoarece descoperirea crimei era dificilă. Sigur, aceasta presupunea şi o anumită modalitate de întrebuinţare a otrăvii, vitriolul, de exemplu, fiind proiectat către victimă pentru a produce arsuri, aşa cum procedează Miţa Baston în *D'ale carnavalului*, amestecarea sa cu mâncare sau lichide fiind periculoasă. Mai mult, identitatea agresorului nu mai rămânea ascunsă în această situaţie. Datele din statistica penitenciară sunt neverosimile dacă le-am compara cu stereotipul din epocă că femeia folosea cu predilecţie otrava. Se pare că în intervalul 1866-1905 doar o femeie şi 162 de bărbaţi au fost condamnaţi pentru crima de otrăvire[410].

Cazurile de otrăvire sunt rare în epocă. Presa le-a exploatat însă, punând femeile în prim-plan aproape de fiecare dată. Ziarul „Resboiul"[411] prelua o ştire din provincie în care se relata cum, o fată de 14 ani, Zoe Petrovici, „şi-a procurat o cantitate de *acid arsenios*" şi otrăvise pe d-na Orghidan şi pe ambele sale fiice punându-le substanţa în mâncare. Motivaţia faptei ar putea surprinde[412] : Zoe era repetentă şi dorea să se răzbune pe d-na Orghidan, directoarea şcolii în care învăţa. Un fapt important, menţionat şi de autorul articolului era uşurinţa cu care oricine putea intra în posesia unor substanţe otrăvitoare. De obicei, astfel de articole aveau în titlu cuvinte cheie precum „otrăvitoatea", „otrăvire" sau

---

405 *Ibidem.*

406 Mina Minovici, *Remarques sur la criminalité feminine en Roumanie*, p. 574. Aceast subiect este abordat şi în Liliana Andreea Vasile, *Universul matrimonial între ideal și realitate,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat", vol. VI, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 59-65.

407 „Epoca", anul XVI, nr. 126, 2 iunie 1901, p. 3.

408 Crima servitoarei Salomia Neamţu care îşi ucide soţul cu o secure pentru că o bătuse toată noaptea, vezi „Universul", anul XXI, nr. 183, 7 iulie 1903, pp. 1-2.

409 Grigore Ioan Lahovari, *Despre Psyhologia criminală,* p. 39.

410 „Statistica închisorilor centrale pe anii 1866-1905 şi aresturilor preventive pe anii 1881-1905", p. 17.

411 „Resboiul", anul IX, nr. 2798, 29 aprilie 1885, p. 3.

412 *Ibidem*, anul IX, nr. 2800, 1 mai 1885, p. 3.

„vitriolare”. Un „atentat cu vitriol” era descris succint în „Universul”[413]: „Olga Martin a pândit pe Isac Leibovici şi i-a aruncat cu *vitriol* în faţă desfigurându-l şi orbindu-l. Cauza e părăsirea”. Similar cu cazurile de pruncucideri, femeile erau primele suspecte în condiţiile unei morţi despre care se credea că ar fi fost provocată de otrăvire. Tot din paginile ziarului „Universul”[414], cititorii puteau afla cum Olimpia Drăgănescu fusese arestată sub acuzaţia de a-şi fi otrăvit soţul care tocmai murise: „După o lungă instrucţiune, judecătorul a depus pe Olimpia Drăgănescu acuzată că şi-a otrăvit bărbatul cu *arsenic*. Ea a fost transportată la penitenciar. Fiind minoră, ea va fi judecată de tribunal”. Din nou, este adusă în discuţie uşurinţa cu care oricine putea achiziţiona substanţe otrăvitoare, persoana acuzată fiind minoră.

Poate cel mai spectaculos caz de otrăvire din epocă este acela al Alexandrinei Dumitrescu, „otrăvitoarea din Giurgiu”[415]. „Timpul”[416] îşi informa cititorii că în Giurgiu, I. Dumitrescu, grefier la tribunal, murise subit, suspiciunile planând asupra soţiei sale, Alexandrina. „E bănuită soţia, nu trăiau în armonie iar conduita desfrânată a ei era de notorietate publică”. În urma autopsiei s-a constatat că victima murise otrăvită, iar cei mai mulţi îşi amintiseră că şi fiica Alexandrinei murise în condiţii suspecte cu un an înainte. Cadavrul fetiţei a fost supus autopsiei constatându-se că şi ea fusese otrăvită. În numărul din 16 octombrie, în paginile ziarului „Timpul”[417] se făcea din nou referire la acest caz: „[...] şi copila grefierului Dumitrescu a murit otrăvită tot cu *arsenic*. Acum dar nu mai poate remânea cea mai mică îndoială despre culpabilitatea prevenitei Alexandrina Dumitrescu, această mumă denaturată şi soţie criminală, care, în reţeua ei de plăceri ilicite şi petreceri clandestine, a avut cruzimea de-a omorî pe propriul seu copil, spre a face să dispară unicul martor al conduitei sale desfrânate”. Femeia apare de necontrolat şi de această dată, comportamentul ei cauzând drama familiei Dumitrescu. În urma procesului care a avut loc în 1882, Alexandrina a fost condamnată la muncă silnică pe viaţă. Cazul a fost îndelung dezbătut, presa preluând o parte dintre consideraţiile medicale. Contemporanii încercau să explice comportamentul Alexandrinei asociindu-l cu afecţiuni precum nimfomania sau isteria. Regăsim explicaţia în paginile ziarului „Naţiunea”[418]: „Femeile afectate de acestea nu se gândesc de cât la plăcerile fisice într-un mod nemoderat. Nu sunt stăpâne pe voinţele lor, se aruncă în braţele primului bărbat, fac prostituţiunea pe unde găsesc”. Controversa era dacă Alexandrina trebuia internată într-o instituţie medicală din cauza nimfomaniei şi isteriei de care ar fi suferit sau trebuia trimisă la închisoare[419]. „Femeia Alexandrina Dumitrescu e bolnavă, e Nimfomană. După creşterea sa, ideile sale ce le căpăta din cetirea romanţelor, după apucături, această femeie e sub jugul unei stări patologice”. Aflată în închisoare, Alexandrina rămăsese însă în memoria contemporanilor. Un articol din presă[420], câţiva ani mai târziu, relata cum un procuror general a reuşit s-o înduplece pe „otrăvitoarea din Giurgiu” să recunoască ambele crime: „A declarat că şi-a otrăvit bărbatul

[413]„Universul”, anul XXIII, nr. 186, 10 iulie 1905, p. 2.
[414] *Ibidem*, anul XXIII, nr. 277, 8 octombrie 1905, p. 3.
[415] Cazul a fost prezentat în articolul nostru, Gabriel Constantinescu, *Alexandrina Dumitrescu, otrăvitoarea din Giurgiu,* în „Historia”, anul XI, nr. 116, august 2011, pp. 56-59.
[416]„Timpul”, anul VI, nr. 208, 25 septembrie 1881, p. 3.
[417] *Ibidem*, anul VI, nr. 225, p. 2.
[418] „Naţiunea”, anul I, nr. 63, 1 septembrie 1882, p. 2.
[419] *Ibidem*, anul I, nr. 64, 2 septembrie 1882, p. 3.
[420] „Resboiul”, anul IX, nr. 2844, 16 iunie 1885, p. 2.

cu o doză de *arsenic* în vin. Fiica ei fusese otrăvită din greşeală 2 ani înainte. Pusese arsenic în dulceaţa pe care soţul trebuia s-o mănânce". Pentru contemporani cazuri ca acesta alarmau. De regulă, un caz de otrăvire, în care era implicată o femeie, făcea să crească sensibilitatea faţă de fapte similare astfel încât apăreau în presa epocii şi alte cazuri, deşi victima murise în condiţii suspecte şi nu se ştia sigur că fusese otrăvită. Efectul era acela al unei epidemii a otrăvirilor, acestea fiind „contagioase". În urma unor cazuri succesive de otrăviri din Bucureşti, în ziarul „Timpul"[421] a apărut un articol în care se aprecia că: „se ivesc foarte des cazuri de acestea că femeile îşi otrăvesc bărbaţii, oare de ce nu se aude ca un bărbat să-şi otrăvească jumătatea ?".

În mod frecvent, în privinţa infracţiunilor uşoare, bătăi sau furturi, atitudinea din presa românească putea fi una ironică faţă de femeile implicate. Aceasta nu era doar atitudinea presei, în fond, autorii articolelor erau bărbaţi, bărbaţi care scriau despre femei criminale. În „Trompetta Carpaţilorŭ"[422] regăsim această atitudine într-un articol intitulat „Resbelulu Dameloru" : „Marţea trecută la o serată din oraşul I…, duo dame au purtatu unu mare şi înfricoşatu resbelu una contra alteia. Armele au fost cele obişnuite în resboaiele damelor adică unghiile şi scaunele, apa caldă din întâmplare a lipsit. Durata acestui resboi a fost foarte scurtă datorită intervenţiei sexului bărbătesc. O nouă dovadă că femeile au făcut mari pregătiri pentru triumful emancipării lor". Atitudinea nu este doar ironică, ci şi paternalistă, femeile fiind privite ca nişte copii care acţionează iresponsabil, dar care nu pot face prea mult rău deoarece armele de care se folosiseră erau unghiile şi scaunele. Regăsim aceeaşi imagine a femeii iresponsabile într-o ştire preluată din New Orleans. Ironia din titlul articolului[423] „Ce a cugetatu femeea ?" apare evidentă pentru oricine ar fi citit articolul: „O femee din New Orleans e acuzată că a aruncat apă clocotită pe un tânăr ce trecea pe acolo. Tot ce a putut spune în apărarea ei e că a cugetat că acela era bărbatul ei".

Apetenţa presei pentru infracţiuni violente şi spectaculoase făcea ca anumite fapte criminale să fie exacerbate. Deşi în statisticile criminale, furturile sunt cele mai numeroase infracţiuni comise de femei, ştirile despre aceste infracţiuni nu aveau acelaşi impact asupra publicului ca ştirile despre crime pasionale sau pruncucideri care erau prezentate detaliat, mai ales spre sfârşitul secolului al XIX-lea. Cazurile de crime prin otrăvire erau rare, dar poate tocmai datorită acestui aspect, presa le transforma pe femeile otrăvitoare în adevărate „vedete" autohtone precum „otrăvitoarea din Giurgiu", Alexandrina Dumitrescu. În presă, ca de altfel şi în literatura populară, stereotipurile sunt uşor de reperat fie că femeia este victimă a bărbatului, fie că este agresoare. Termenii utilizaţi de autorii articolelor sugerau stereotipurile – „mumă criminală", „pruncucigașă", „mumă denaturată", „femeie otrăvitoare", „soţie criminală". Tocmai pentru că femeile nu comiteau fapte criminale în aceeaşi măsură ca bărbaţii şi pentru că manifestau o aplecare doar pentru anumite infracţiuni, aceste stereotipuri au devenit mai puternice. În presă, efectul părea a fi unul de contagiune, descoperirea unei otrăviri îi făcea pe contemporani uşor impresionabili la descoperirea unui nou caz la o scurtă perioadă de timp şi se instaura panica unei „epidemii de otrăviri".

---

[421] „Timpul", anul XI, nr. 96, 14 martie 1890, p. 2.
[422] „Trompetta Carpaţilorŭ", anul VIII, nr. 803, 10/26 februarie 1870, p. 2.
[423] *Ibidem*, anul VIII, nr. 798, 8/20 februarie 1870, p. 2.

Paradoxal, deşi criminalitatea feminină nu a reprezentat un fenomen îngrijorător în epocă, femeile apăreau des în presă în ipostaze de răufăcătoare, eclipsând cealaltă ipostază, de victime. Chiar şi în cazurile de pruncucideri săvârşite asupra copiilor ilegitimi, doar femeile erau cele incriminate în presă şi sufereau consecinţele penale. Într-un mod subtil se trăgea un semnal de alarmă că femeia, fire miloasă, blândă poate săvârşi crimele cele mai fioroase fiind împinsă de pasiuni pe care nu le poate controla precum Maria Corneleaţă[424] din judeţul Vlaşca, în 1886: „Nelegiuita femee luă cuţitul de lângă dânsa şi-i taie gâtul soţului. Sângele ţîşni în toate părţile şi o stropi de faţă. Tocmai acum îşi dădu seama de crima ce făptuise şi începu să tremure".

CRONICA ZILEI

Mitropolitul Moldovei, face cunoscut epitropiei spitalului sf. Spiridon că nu poate aproba pe preutul Crăescu ca preot la biserica sf. Spiridon, fiind din altă eparhie. Prelatul cere ca epitropia se numească un preot din eparhia Moldovei.

X

O escrocherie indrazneaţă

Zilele acestea un ţigan numit Ion Ferariu din comuna Poeana Iuraşcu judeţul Roman, a comis o escrocherie a cărei victime au fost o mare parte dintre locuitorii din Dumeşti.

Acest ţigan a făcut pe locuitori să creadă că posedă un secret prin care poate face dintr'un franc, doi. Negreşit că ei s'au grăbit se-i dee, dar nu ia mai văzut inapoi, căci ţiganul după ce a strins vre'o 700 lei a dispărut.

Pánă in prezent nu s'a dat de urma lui.

Fig. 27. Ziarul „Evenimentul", anul IV, nr. 1104, 21 noiembrie 1896, p. 2.

În presa epocii, dar şi în literatură[425] ţiganii erau asociaţi, de regulă, furturilor şi tâlhăriilor. Pe lângă aceste infracţiuni, ţiganii mai erau prezentaţi ca fiind implicaţi în răpiri de copii sau, femeile, în înşelăciuni. Datorită stereotipurilor puternice, prezumţia de nevinovăţie lipsea în relatările din presă care descriau infracţiuni care ar fi fost comise de ţigani. De exemplu, un articol din „Timpul"[426] relata cum un grup de cinci ţigani au fost prinşi având mulţi bani asupra lor. Unul dintre ei avea şi o rană adâncă care era proaspătă. Concluzia autorului articolului este: „Cu siguranţă au făcut ei vreo călcare pe undeva". Ştirea anterioară surprinde un alt element legat de modul în care apăreau ţiganii în ziarele epocii. Ţiganii acţionau împreună, fiind organizaţi în bande. Ei apăreau ca un grup, nefiind individualizaţi. Desigur, existau destule ştiri care descriau infracţiuni săvârşite de un singur individ, dar nu poate fi ignorată tendinţa ziarelor de a scrie despre acţiunile „bandelor de ţigani". Ideea că ţiganii ar fi înclinaţi să comită infracţiuni, i-a transformat în victime pentru că autorităţile, ca şi ziarele, îi nominalizau drept suspecţi în diferite cazuri. (**Fig. 27.**)

În numărul din 4 martie 1900 al ziarului „Universul"[427] apărea ştirea intitulată „Fuga ţiganilor de la Văcăreşti". Din debutul ştirii erau evidente stereotipurile etnice. Autorul, relata cum „câmpul de lângă Văcăreşti se făcu negru de o ceată de ţigani". Poliţia bănuia că ei

[424] Panait Macri, *Din fundul ocnelor*, p. 18.
[425] *Ibidem,* p. 143. Macri afirma că „Ţiganii sunt cruzi şi a comite crime e ceva natural la ei". Romanul cu autor anonim *Groasnicii bandiţii Lache şi Băbeaanu,* Bucureşti, 1901, descria o serie de tâlhării comise de o bandă de ţigani în 1900 şi 1901, în zone rurale de lângă Bucureşti.
[426] „Timpul", anul XI, nr. 107, 27 martie 1890, p. 2.
[427] „Universul", anul XVIII, nr. 120, 4 martie 1900, p. 2.

săvârşiseră o tâlhărie şi au fost trimişi mai mulţi jandarmi „să-i aducă grămadă". Ţiganii însă au dispărut pentru că pădurarii îi goniseră văzând „un așa potop de ţigani". În această ştire era prezent atât stereotipul că ţiganii ar acţiona ca un grup, nefiind individualizaţi, dar şi ideea că ei ar comite tâlhării. Aceleaşi imagini erau perpetuate şi într-o altă ştire din 1898. În Dâmboviţa avusese loc o tâlhărie şi a fost arestată o bandă de ţigani nomazi formată din șapte familii despre care se presupunea că ar fi comis numeroase hoţii[428]. Aceste ştiri nu ofereau numele ţiganilor suspectaţi sau măcar ai șefilor bandelor, ci doar făceau referire la „o bandă", ţiganii fiind percepuţi exclusiv ca un grup, toţi având aceleaşi predispoziţii pentru infracţiuni. Oricum, în ultima ştire o bandă formată din șapte familii pare un fapt neverosimil, ţinând cont de numărul foarte mare al inculpaţilor. Reprezentanţii autorităţilor se purtau uneori abuziv cu ţiganii suspectaţi de comiterea unor infracţiuni. În 1888, mai mulţi ţigani au fost bănuiţi de o tâlhărie şi poliţiştii i-au maltratat. „Adevărul" a denunţat comportamentul reprezentanţilor autorităţilor şi a cerut o anchetă[429]. „Epoca" scria, de asemenea, despre acest caz în numărul din 6 august 1888. Se preciza că ţiganii nevinovaţi au fost arestaţi şi aduşi la poliţie unde au fost şi torturaţi[430].

Ţiganii nomazi erau priviţi drept un pericol social, mai ales în lumea satelor. În 1903, „Adeverul" publica un articol intitulat „Jefuirea satelor"[431], pe prima pagină. Acest articol relata cum bandele de ţigani treceau prin sate jefuind şi distrugând casele oamenilor când ei erau la câmp. În judeţul Argeş avuseseră loc nenumărate jafuri. Se cereau măsuri din partea autorităţilor[432]. În judeţul Vlaşca acţiona o bandă compusă din 24 de ţigani şi 2 ţărani, în 1878. În „Timpul" apărea ştirea prinderii lor. De asemenea, se menţiona şi numele șefului bandei, Nicolae Buciulică[433]. Tot ţiganii nomazi erau răspunzători pentru cinci spargeri date într-o seară în orașul Buzău. Ştirea de o coloană din „Resboiul" relata şi despre încercările autorităţilor de a-i prinde. Trei poliţişti au pornit în urmărirea celor 15 ţigani, dar au fost bătuţi[434]. În numărul din 27 februarie 1883, în „Gazeta Vâlcei" se scria despre ţiganii nomazi care acţionau prin ţară, furau de la ţărani, jefuiau şi, periodic, ucideau. Ei se despărţeau în mai multe cete şi se mutau în alte zone, astfel încât era dificilă prinderea lor[435].

Referirea la numele vinovatului nu era omisă în cazul ştirilor despre omucideri cu un singur autor ţigan. În „Pressa" din 28 iulie 1878 se descria „crima oribilă" a ţiganului Ştefan Curelarul care-și ucisese amanta şi îi aruncase cadavrul într-o latrină[436]. Omuciderile erau asociate cu tâlhăria, de regulă. În numărul din 3 aprilie 1883, din „Resboiul", apărea ştirea cu titlul „Tâlhăria de la bariera Rahovei". Se preciza că mai mulţi ţigani au fost arestaţi pentru tâlhărirea şi uciderea fraţilor Dinu[437].

Presupusa natură violentă a ţiganilor servea uneori drept explicaţie în descrierea unor incidente. În „Timpul", ştirea intitulată ironic „Pacinicii ţigani", descria o bătaie între doi ţi-

[428] *Ibidem*, nr. 186, 18/30 iulie 1898, p. 1.
[429] „Adevĕrul", *25 de ani de acţiune 1888-1913,* p. 28.
[430] „Epoca", anul III, nr. 811, 6/18 august 1888, p. 1.
[431] „Adevĕrul", anul XVI, nr. 5027, 29 iulie 1903, p. 1.
[432] *Ibidem.*
[433] „Timpul", anul III, nr. 181, 18 august 1878, p. 3.
[434] „Resboiul", anul VII, nr. 2019, 23 februarie 1883, pp. 2-3.
[435] „Gazeta Vâlcei", anul II, nr. 19, 27 februarie 1883, p. 3.
[436] „Pressa", anul XI, nr. 165, 28 iulie 1878, p. 3.
[437] „Resboiul", anul VII, nr. 2058, 3 aprilie 1883, p. 3.

gani dintr-o comună din Tutova, care se soldase cu moartea unuia dintre ei. Stereotipul etnic era evident de la începutul ştirii: „Când se întâlnesc duoi ţigani la un loc trebue cel puţin o bătae să se nască”[438]. Deşi acest stereotip nu era întotdeauna exprimat clar, mai apăreau şi alte ştiri despre incidente similare care-i aveau protagonişti pe ţigani. În „Universul”, în numărul din 11 mai 1900[439], se descria bătaia dintre ţiganii Miţu Baiaranu și cumnatul său, Nicolae Ramadan, dintr-o comună buzoiană. Cel de-al doilea îi aplicase o lovitură mortală lui Miţu Baiaranu. Spre deosebire de ştirea din „Timpul”, aceasta conţinea şi numele celor doi protagonişti ceea ce arăta poate şi o altă atitudine faţă de întâmplările descrise. Dacă în cazul ştirii din „Timpul”, autorul care semna cu pseudonimul „Nea-Vede” ironiza frecvent evreii sau ţiganii, folosind stereotipuri, „Universul” era, în primul rând, un ziar de informaţii care dorea să ofere ştiri cât mai numeroase şi precise cititorilor.

Ţigăncile erau asociate infracţiunilor de înşelăciune. Ştirile prezentau arestarea unor ţigănci care „făceau farmece” pentru a obţine bunuri sau bani. În numărul din 23 septembrie 1883 din „Curierul Capitalei”, în cadrul secţiunii „Cronica Judiciară”, sunt descrise faptele pentru care era acuzată ţiganca Sevasta, o „urmaşă a lui Faraon”, pentru a reda sintagma folosită de autorul articolului[440]. Discuţia dintre inculpată şi un judecător de la tribunalul corecţional era expusă sub forma unui dialog. Răspunsul Sevastei la întrebarea referitoare la ocupaţia ei era: „Dau cu bobii, cu cărţile, fac fermece de iubire...”[441]. În alte situaţii, ţiganii apăreau în presă sub denumirea de „emancipaţi” pentru a reflecta statutul dobândit de doar câteva decenii. În ziarul „Cumpăna” din Turnu-Severin, la 12 iulie 1892 era publicată ştirea intitulată „Ghicitóre hóţă”[442]. Se relata cum emancipata Catalina D. Şoşoi, pretinzând că e ghicitoare, a intrat în mai multe case din Turnu-Severin, furând lenjerii[443].

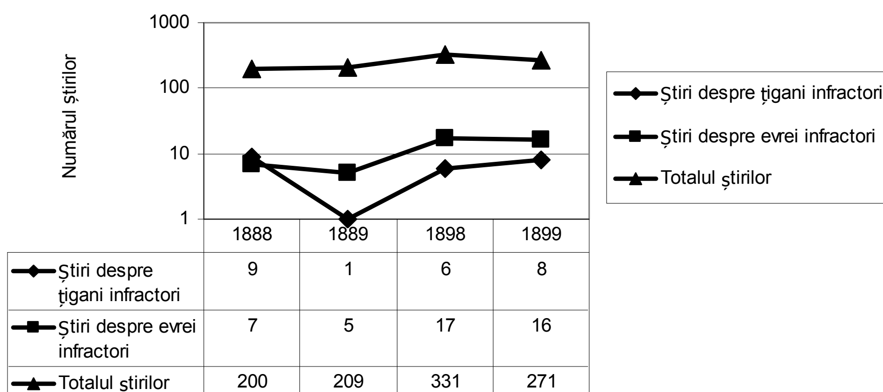
Ideea că ţiganii ar fura copii a circulat în Europa încă din secolul al XVI-lea. Autorii din spaţiul românesc au fost influenţaţi de lucrarea din 1783 a lui Heinrich Grellmann despre ţigani[444]. În general, această imagine este rară în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în comparaţie cu aceea a ţiganilor tâlhari. „Universul” menţiona în 1898, sub titlul „O copilă răpită de ţigani”, un astfel de caz. O bandă de ţigani răpea copiii pentru a-i vinde în Imperiul Otoman[445]. Nu am putut identifica însă în presa de la sfârşitul secolului al XIX-lea cazurile ca cele din 1914, despre ţigani care mutilează copii pentru a-i trimite la cerşit[446].

În general, ştirile despre ţigani sau evrei, prezentaţi ca infractori, apăreau mai des spre sfârşitul secolului al XIX-lea, din ultimul deceniu. Totuşi, numărul acestor ştiri e mic dacă îl raportăm la numărul total al ştirilor despre infracţiunile publicate în ziare. Pornind de la ziarele „Resboiul” şi „Telegraphul” am identificat în rândul ştirilor despre omoruri şi asasinate, lovituri cauzatoare de moarte, tâlhării, furturi, pruncucideri şi infracţiuni economice (delapidări, înşelăciuni, falsificări de monede) pe acelea în care sunt implicaţi, ca răufăcători, ţiganii şi evreii. Redăm mai jos cele două grafice rezultate.

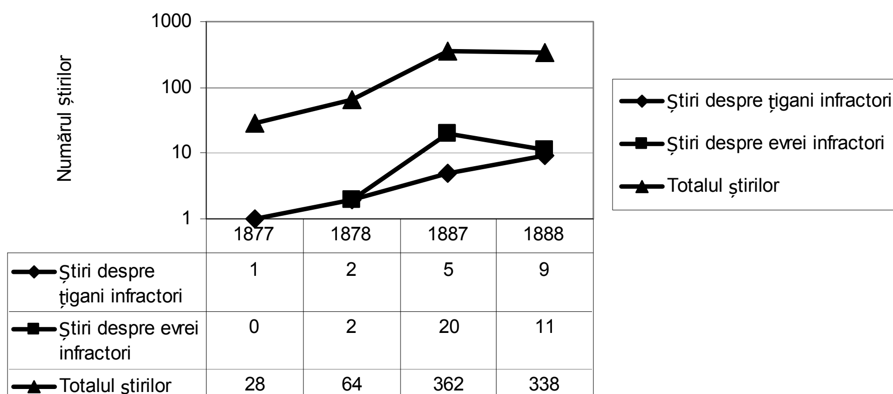
---

[438] „Timpul”, anul XI, nr. 101, 20 martie 1890, p. 2.
[439] „Universul”, anul XVIII, nr. 127, 11 mai 1900, p. 2.
[440] „Curierul Capitalei”, anul I, nr. 19, 23 septembrie 1883, p. 3.
[441] *Ibidem.*
[442] „Cumpăna”, anul I, nr. 2, 12 iulie 1892, p. 2.
[443] *Ibidem.*
[444] Petre-Georgian Matei, *Ţiganii în spaţiul românesc în prima jumătate a secolului al XX-lea. Identitate şi alteritate,* teză de doctorat, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010, pp. 290, 296.
[445] „Universul”, anul XVI, nr. 175, 7/19 iulie 1898, p. 2.
[446] Petre Georgian Matei, *op. cit.*, pp. 321-330.

Conform celor două grafice, numărul ştirilor în care se regăsesc infractori ţigani sau evrei este mic comparativ cu numărul total al ştirilor despre infracţiunile menţionate. Există o evoluţie a numărului ştirilor despre infractorii ţigani sau evrei. Graficul 21 surprinde creşterea numărului ştirilor publicate în „Telegraphul", în anii 1887 şi 1888 faţă de anii 1877 şi 1878. Această creştere pare să fi fost direct proporţională cu creşterea numărului total al ştirilor despre infracţiuni în paginile ziarului. Graficul 20 sugerează ipoteza unei stabilizări a numărului ştirilor în care apar infractori evrei sau ţigani în ziarul „Resboiul", în perioada 1888-1899.

	1888	1889	1898	1899
Ştiri despre ţigani infractori	9	1	6	8
Ştiri despre evrei infractori	7	5	17	16
Totalul știrilor	200	209	331	271

	1877	1878	1887	1888
Ştiri despre ţigani infractori	1	2	5	9
Ştiri despre evrei infractori	0	2	20	11
Totalul știrilor	28	64	362	338

Statistica penitenciară pentru perioada 1866-1905 (vezi Graficul 11) indică tendința generală de implicare a evreilor în comiterea unor infracțiuni mai puțin grave – delicte și nu a crimelor. Se pare că și în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, evreii apăreau frecvent ca răufăcători în cazuri de infracțiuni cu caracter economic: înșelăciuni, contrabandă sau delapidări, dar și în furturi sau în răpiri de copii. Ei deveneau și victimele unor infracțiuni violente, tâlhării și/sau omoruri. Atitudinea antisemită a unor ziare din epocă se reflecta în modul și în frecvența cu care aceste periodice publicau știri despre evrei infractori. Pe de-altă parte, ziarele care apărau interesele evreilor ofereau o altă percepție a relației etnie-criminalitate față de aceste periodice antisemite.

Stereotipurile etnice erau clar exprimate în unele situații. Am menționat deja pe autorul rubricii „faptelor diverse" din ziarul „Timpul", care semna cu pseudonimul „Nea-Vede". Iată cum era descris un caz de înșelăciune din 1890: „Princhindelul Avram Herș de naționalitate israelită și profesiune-vânzător de mărunțișuri, văzând că cu cinstea nu merge negoțul și inspirat de *tradiționalul și lăudabilul precedent al coreligionarilor săi d'a înșela pe creștini*, vându lui Ion Petre o pereche de butoni de alamă ca fiind din aur. Apoi românul l-a bătut..."[447]. În această știre se remarcă, pe lângă stereotipul etnic, dubla ipostază a evreului infractor-victimă. În alte situații, Nea-Vede avea un ton neutru față de întâmplările relatate, în special dacă acestea erau grave. Știrea intitulată „Grozava crimă din Botoșani", descria pe un ton neutru tâlhărirea și înjunghierea unui evreu[448].

Prezentarea frecventă a evreilor în presă ca potențiali infractori este un fenomen întâlnit și în alte regiuni ale continentului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Am menționat deja lucrarea lui Daniel M. Vyleta despre asocierea evreilor cu actele criminale în ziarele vieneze[449]. Într-un număr al ziarului „Oltenia" din 1874 era publicat un articol care semnala protestele unor evrei din Galiția față de tendința generală a ziarelor de a-i descrie drept infractori care comit hoții și înșelăciuni[450]. Știri despre implicarea evreilor în hoții, înșelăciuni și contrabandă apăreau și în „Trompetta Carpațiloră", din 1868. Într-un singur număr, existau două astfel de știri[451]. Prima știre, intitulată „Uă fraudă jidovéscă", relata cum la Iași, un negustor evreu folosea un cântar modificat[452]. În a doua știre, un evreu din Iași, fusese prins în timp ce făcea contrabandă cu rachiu[453]. Femeile erau înfățișate în ipostaze de hoațe. Deoarece orașele din Moldova aveau o importantă comunitate de evrei, ziarele publicau frecvent știri despre infracțiunile comise de ei în această zonă. În ziarul
„Națiunea" din 1 aprilie 1883, se regăsea o știre cu titlul „Ovreica hoață"[454]. Evreica Hana Vainstain din Iași era bănuită că furase 20 de lei de la un funcționar, dar a jurat că nu comisese furtul. În articol se preciza că funcționarul „știa valoarea jurămintelor evreiești" și a percheziționat-o pe Hana, găsind cei 20 de lei.

---

447 „Timpul", anul XI, nr. 101, 20 martie 1890, p. 2.
448 *Ibidem,* nr. 178, 19 iunie 1890, p. 2.
449 Daniel M. Vyleta, *Crime, Jews and News. Viena 1895-1914.*
450 „Oltenia", anul I, nr. 12, 3 octombrie 1874, pp. 1-2.
451 „Trompetta Carpațiloră", anul VI, nr. 651, 25 iunie, 7 iulie 1868, p. 3.
452 *Ibidem.*
453 *Ibidem.*
454 „Națiunea", anul II, nr. 233, 1 aprilie 1883, p. 3.

Ideea că evreii ar urmări cu consecvenţă să-i înşele pe români, avea un impact semnificativ asupra modului în care era redactată rubrica „faptelor diverse” din ziarele cu o poziţie vădit antisemită. În ziarul „Glasul Fălciului”, pagina a treia din numărul apărut la 29 martie 1900, era dedicată, în mare parte, infracţiunilor comise de evrei[455]. O ştire despre o înşelătorie care a avut loc într-o comună din Tutova purta titlul „Încă o ispravă şi nouă şarlătănie jidovească”. Pe aceeași pagină se regăseau ştiri despre condamnările sau neregulile comise de evrei. Termenii folosiţi pentru a-i denumi pe aceştia erau, pe lângă acela de evreu, „perciunat” şi „jidov”. Pe 3 mai ziarul publica la pagina a treia două ştiri despre evrei escroci și una despre un evreu care ar fi fost maltratat de un poliţist[456]. În ziarul „Libertatea” din Botoșani, apăreau, de asemenea, știri care transmiteau o atitudine de neîncredere faţă de evrei. În numărul din 29 iunie 1889, apărea o ştire despre frauda evreului Leivi Şor şi o alta despre bătăile pe care le provoca primarul Costache Botez, „un jidan botezat”, din comuna Fîntînele[457]. În „Curierul Rîmnicului” din 8 martie 1884, era publicată o ştire intitulată „Obrăsnicie jidovească”, în care se descria cum un evreu bătuse un român. Autorul ştirii remarca „îndrăsneala fiilor lui Israel”[458].

Ziarele care apărau interesele evreilor atacau stereotipurile existente în societatea românească privitoare la evrei. În „Egalitatea” din 18 februarie 1894, apărea un articol amplu care critica ideea că evreii cârciumari din mediul rural ar contribui la perpetuarea violenţelor pentru că vând băutură ţăranilor care se îmbată şi se iau la bătaie[459]. Ziarul „Emanciparea” publica frecvent ştiri în care evreii erau victime ale infracţiunilor sau abuzurilor. Într-o ştire din luna octombrie, un comerciant evreu fusese arestat pentru că avea o sumă mare de bani la el deşi arătase poliţiştilor actele care dovedeau de unde proveniseră acei bani[460]. În Iaşi doi evrei, mamă şi fiu, fuseseră ucişi[461].

O infracţiune tipică evreilor, ca şi ţiganilor de altfel, părea a fi răpirea de copii. În „Trompetta Carpaţilorŭ” din 9 mai, la prima pagină se publica un articol de două coloane intitulat „Crima nuoa a Jidovilorŭ”[462]. Se relata cum dintr-o cameră a hanului Manuc se auzeau ţipetele unei fete. Poliţiştii au descoperit că ea era din Ploieşti şi fusese răpită de doi evrei. După arestarea unuia din evrei, alţii au încercat să-l mituiască pe comisarul care se ocupa de acest caz[463]. În august 1868, acelaşi ziar publica o ştire cu un subiect similar. „Uă Jidancă” din Tulcea a încercat să facă „uă mârşavă speculaţiune” cu două fete din Galaţi, intenţionând să le vândă în Imperiul Otoman. Ea a fost arestată de poliţia locală[464]. În „Telegraphul” din 28 aprilie 1876 era prezentată o altă ştire despre o răpire. Fiica cârciumarului Iţic se convertise la ortodoxie şi locuia în casa unui cantonier. Ea a fost răpită de tatăl şi fraţii ei[465].

---

455 „Glasul Fălciului”, anul I, nr. 10, 29 martie 1900, p. 3.
456 *Ibidem,* nr. 12, 3 mai 1900, p. 3.
457 „Libertatea”, anul I, nr. 21, 29 iunie 1889, pp. 2-3.
458 „Curierul Rîmnicului”, anul II, nr. 76, 8 martie 1884, p. 2.
459 „Egalitatea”, anul V, nr. 8, 18 februarie 1894, pp. 2-3.
460 „Emanciparea”, anul I, nr. 14, 2 octombrie 1891, p. 1.
461 *Ibidem,* nr. 18, 1 noiembrie 1891, p. 3.
462 „Trompetta Carpaţilorŭ”, anul VI, nr. 630, 9/21 mai 1868, p. 1.
463 *Ibidem.*
464 *Ibidem,* nr. 633, 17/19 august 1868, p. 2.
465 „Telegraphul”, anul VI, nr. 1216, 28 aprilie 1876, p. 2.

Evreii apăreau şi în rolul de victime şi nu doar în ziarele care apărau interesele evreilor. De cele mai multe ori, ei erau victime ale tâlhăriilor. În „Trompetta Carpaţilorŭ", în cadrul secţiunii „Fapte Diverse", articolul „Hoţii" descria două infracţiuni[466]. Evreul Idel fusese ucis de hoţi, în apropiere de Bacău. În acelaşi judeţ, evreul Haim fusese bătut şi jefuit[467]. La 25 noiembrie 1888, în „Telegraful Român" era publicată ştirea intitulată „Ovreică omorîtă"[468]. Se preciza că individul Gh. Moise „a ucis'o, prădat'o şi a lepădat'o sub un podeţ" din judeţul Iaşi. „Adevărul" semnala un caz în care autorităţile n-au intervenit pentru a opri o tâlhărie. În numărul din 2 septembrie 1890 era relatată tâlhăria de la Paşcani[469]. Un evreu a fost bătut, jefuit şi ameninţat cu cuţitele, fără ca soldaţii şi caporalul care se aflau în faţa casei lui să intervină[470].

Pentru perioada 1866-1905, doar o mică parte din cei condamnaţi erau minori. Numărul condamnaţilor majori era de zece ori mai mare decât cel al minorilor. Conform Codului Penal, un individ era major după ce împlinise 20 de ani. Numărul infracţiunilor comise de minori se menţinea la un nivel redus şi nici în presă acestea nu apăreau decât spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi/ sau dacă aveau elemente care ar fi putut produce un impact deosebit asupra publicului: furturi îndrăzneţe, tâlhării sau omucideri.

Un astfel de caz spectaculos a avut loc în 1892, fiind prezentat în mai multe ziare naţionale. La 7 iunie 1892, ziarul ploieştean „Democratul" publica pe prima pagină un articol amplu, de o coloană şi jumătate care purta titlul „Crime în penitenciarul Mislea"[471]. Articolul relata desfăşurarea unui proces care judeca un caz de omor săvârşit în penitenciarul de minori de la Mislea, Prahova. Fănică Teodoru, grec de origine şi major fusese ucis de alţi trei deţinuţi dintre care doi minori, de 19 ani fiecare. Se insista asupra cauzelor care i-au determinat pe cei trei să-l omoare pe Teodoru. Se pare că victima era favorizată de directorii penitenciarului şi avea autoritate asupra celorlaţi deţinuţi, de care profita. În mai multe rânduri, el ar fi abuzat sexual pe copiii de 14-15 ani. Cei trei au hotărât să-l ucidă pe Fănică Teodoru. După prezentarea cauzelor crimei, autorul articolului consemna: „[...] la penitenciarul de minori de la Mislea, în locul penitenţei domnesce pederastia"[472]. Ştirea era preluată şi de alte ziare. În „Românul"[473], apărea la 10/22 iunie o ştire care reproducea articolul din „Democratul". În aceeaşi zi, „Adevărul"[474] îşi informa cititorii despre cazul de la Mislea folosind, de asemenea, drept sursă, articolul din ziarul ploieştean.

Ştirile care relatau acte criminale în care erau implicaţi copiii aveau titluri care sugerau subiectele abordate. În „Resboiul" din 5 octombrie 1883 apărea ştirea cu titlul „Copii criminali"[475]. Acest articol făcea referire la două întâmplări petrecute în Suceava, în mediul rural. Prima era o „crimă misterioasă". Dimitrie Boca şi soţia sa plecaseră la câmp şi au lăsat-o pe fiica lor în grija unei nepoate de 11 ani. La întoarcere, şi-au găsit fiica spânzurată. Cea de-a doua parte a articolului arăta cum doi copii de 11 ani au legat pe un altul de pici-

[466] „ Trompetta Carpaţilorŭ", anul VIII, nr. 871, 19 octombrie/1 noiembrie 1870, p. 3.
[467] *Ibidem,* p. 3.
[468] „Telegraful Român", anul I, 25 noiembrie 1888, p. 3.
[469] „Adevĕrul", anul III, nr. 606, 2 septembrie 1890, p. 2.
[470] *Ibidem.*
[471] „Democratul", anul XVI, nr. 871, 7 iunie 1892, p. 1.
[472] *Ibidem.*
[473] „Românulŭ", anul XXXVI, 10/22 iunie 1892, p. 1.
[474] „Adevĕrul", anul V, nr. 1202, 10 iunie 1892, p. 3.
[475] „Resboiul", anul VII, nr. 2240, 5 octombrie 1883, p. 3.

oare şi l-au împins într-o râpă unde a fost găsit mort ziua următoare. Deoarece vârsta agresorilor reprezenta elementul care deosebea aceste ştiri de altele, nu se omitea, de cele mai multe ori, menţionarea acesteia.

Infracţiunile violente – bătăile sau omuciderile, constituiau subiectele predilecte ale ştirilor despre infractorii minori. În „Universul", pe parcursul anului 1899, au apărut câteva ştiri care descriau crime comise de copii sau tineri. Pe 22 iunie, articolul intitulat „Înjunghierea din Gabroveni", relata cum cearta dintre Haralambie Popescu, de 13 ani şi un anume Gavrilă, de 16 ani, a degenerat în bătaie. Punctul culminant al bătăii era surprins în modul următor: „Gavrilă însă, unul din candidaţii ocnelor noastre, nu perdu timpul şi scoţând un briceag din buzunar îl înfipse între coastele bietului Haralambie"[476]. Se făceau predicţii cu privire la destinul criminal al atacatorului care era „un candidat al ocnelor". De asemenea, ştirea îl descria deja ca pe un răufăcător. În încheierea acesteia se preciza că „micul asasin se făcu nevăzut"[477]. Un incident similar apărea în numărul din 30 august al ziarului. Vârsta atacatorului nu era menţionată. „Băiatul Petrache Ungureanu din comuna Tomeşti a împuşcat pe fata Catinca, din răzbunare. Nenorocita victimă a fost transportată în agonie la spitalul Sf. Spiridon"[478]. Termenul „băiatul" era folosit pentru a evoca vârsta agresorului şi în alte cazuri. În numărul din 14 noiembrie era publicată ştirea care descria cum băiatul Toader Gogoneţu din comuna Fântânele îl înjunghiase de trei ori pe săteanul Ioan Stamatin[479].

Dacă incidentele nu aveau urmări grave, articolele din presă sugerau că minorii erau disciplinaţi în familie. La sfârşitul lunii august, ştirea „Rănirea din str. Livedea cu Duzi" descria cum doi fraţi de 16 și de 12 ani s-au certat, iar cel mai mic a fost pălmuit. Ca să se răzbune, și-a înjunghiat fratele în picior cu un briceag. Comisarul doar a încheiat un proces verbal[480].

Ideea că mediul social determina comportamentul criminal al minorilor era prezentă în cuprinsul unora din ştiri. În numărul din 1 octombrie se relata un incident grav dintr-o comună din Dolj. Doi fraţi, unul de 20 de ani şi celălalt de 19 ani l-au bătut pe un consătean, iar loviturile i-au provocat moartea[481]. Autorul articolului insista pe „faima decadenţei morale a oamenilor din ace comună". Aproape toţi localnicii făcuseră închisoare[482].

Cazurile pe care le-am menţionat ilustrau incidente în care erau implicaţi minori. Au existat şi ştiri care aduceau în prim-plan crimele unor minore. De fapt, dacă am lua în discuţie statisticile penitenciare, putem remarca faptul că din totalul condamnaţilor minori pentru infracţiuni grave – crime, în intervalul 1866-1905, 25% sunt femei/fete. În cazul condamnaţilor majori pentru crime, în aceeaşi perioadă, doar 10% sunt femei. Această comparaţie arată propensiunea către comiterea unor crime din partea fetelor/femeilor minore, cel puţin prin raportarea la cele majore. Probabil această situaţie ar putea fi explicată şi prin alte aspecte precum implicarea băieţilor în crime sau ritmul de dezvoltare fizică a fetelor în adolescenţă.

---

476 „Universul", anul XVII, nr. 168, 22 iunie/4 iulie 1899, p. 2.
477 *Ibidem.*
478 *Ibidem,* nr. 237, 30 august/11 septembrie 1899, p. 3.
479 *Ibidem,* nr. 14/26 noiembrie 1899, p. 3.
480 *Ibidem,* nr. 238, 31 august/12 septembrie 1899, p. 3.
481 *Ibidem,* nr. 269, 1/13 octombrie 1899, p. 2.
482 *Ibidem.*

Revenind la reflectarea infracţiunilor în presă, un caz din 1871, pe care l-am mai citat, a atras atenţia contemporanilor. „Trompetta Carpaţilorŭ", prezenta în numărul din 29 aprilie 1871, sub titlul „Assasinŭ", o întâmplare tragică[483], preluată din ziarul „Aurora Craiovei". Un tânăr îi promisese domnişoarei Fiţa Popescu de 16 ani că o va cere de soţie, însă a renunţat la acest proiect marital. El decisese să se căsătorească cu Zoe, de 15 ani, fiica Frusinei Dobreasca. Fiţa Popescu i-a tras o palmă tânărului cu care trebuia să se căsătorească şi apoi a încercat să-l împuşte. El a scăpat, dar Zoe nu a fost la fel de norocoasă pentru că Fiţa „o stranguléză cu unŭ peşchirŭ, lovind'o cu uă limbă de ferŭ în capŭ o lăssă mórtă tăindu-i şi limba". Ştirea descria scene violente şi era relatată pe o treime de coloană, mai mult decât oricare altă întâmplare din secţiunea „Fapte Diverse" a acelui număr din „Trompetta Carpaţilorŭ".

Acest caz, ca şi altele dintre cele expuse, evidenţiază şi cealaltă ipostază a minorilor în ştirile despre infracţiuni şi anume, cea de victime. Copiii puteau fi victime ale atacurilor altor copii, dar şi ale adulţilor. Afacerea Scarvulis şi atentatele la pudoare sau pruncuciderile descrise în presă surprind şi condiţia de victimă a minorilor. Un aspect interesant al acestor ştiri este relaţia dintre agresori şi victimele minore. În numeroase situaţii, agresorii erau, de fapt, rude apropiate sau cunoscuţi ai minorilor agresaţi. Ştirile despre pruncucideri relatau crime ale mamelor, Scarvulis era tatăl victimei sale, copiii care răneau sau ucideau alţi copii erau cunoscuţi ai lor. Mass-media şi presa actuală prezintă într-un mod exagerat riscul ca orice individ să fie victima unui act criminal. Se inoculează ideea că răufăcătorii sunt străini care pot ataca pe oricine[484]. În cazul ştirilor care relatează despre copii ca victime în presa românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, agresorii sunt, cu precădere, rude sau cunoscuţi ai acestora.

Am menţionat pe parcursul acestui capitol modurile în care presa scria despre reacţiile autorităţilor în ştirile cu infracţiuni. Politica editorială a fiecărui ziar influenţa desigur modul în care apăreau reprezentanţii autorităţilor în ştiri. „Adevărul", de pildă, critica abuzurile sau lipsa de implicare a poliţiei. Ziarele care apărau interesele grupărilor politice aveau poziţii diferite, în funcţie de partidul aflat la guvernare. Periodicele adminstrative puneau în prim-plan acţiunile reprezentanţilor autorităţilor fără a le critica. Ziarele de informaţii, ca „Universul", încercau, de regulă, să păstreze o poziţie neutră. Totuşi, publicaţia umoristică „Veselia", supliment al „Universului", îi înfăţişa pe poliţişti sau pe magistraţi în ipostaze haioase, umiliţi chiar de răufăcătorii pe care-i urmăreau.

Ies în evidenţă ştirile care acuzau faptele reprezentanţilor autorităţilor. Implicarea acestora în activităţi criminale era un subiect predilect al ziarelor. În „Stindardul" din 20 mai 1876, se scria despre hoţiile primarilor care delapidau bani[485]. Ca să evocăm un alt ziar cu un titlu similar, „Stindardulu Liberu" din Craiova, se insinua la 2 februarie 1869, că un fost subprefect colabora cu fratele banditului Trancă[486]. „Vocea Covurluiului" din 6 februarie 1877, publica reclamaţii privind malversaţiunile primarilor, considerate jafuri[487]. „Voacea Huşului" scria în numărul din 13 decembrie 1873, despre altercaţia dintre doi

[483] „Trompetta Carpaţilorŭ", anul IX, nr. 908, 29 aprilie 1871, p. 3.
[484] Chris Greer, *op. cit.*, p. 180.
[485] „Stindardul", anul I, nr. 48, 20 mai 1876, p. 3.
[486] „Stindardulu Liberu", anul II, nr. 4, 2 februarie 1869, p. 4.
[487] „Vocea Covurluiului", anul V, nr. 325, 6 februarie 1877, pp. 2-3.

funcţionari şi brutalităţile unui poliţist beat[488]. Totuşi, în multe cazuri, aceste ziare foloseau ştirile pentru a lansa atacuri politice. „Voinţa Tecuciului", organ naţional liberal, relata în numărul din 25 decembrie 1899, despre „abuzurile poliţiei conservatoare din Tecuci"[489]. În situaţii rare, abuzurile funcţionarilor erau descrise şi în periodicele administrative. „Buletinu oficialu al Districtului Neamţul" publica în numărul din 8 august 1876, un raport către Ministrul de Interne privind abuzurile funcţionarilor[490].

Ar fi util să discutăm şi câteva cazuri care reflectă poziţia autorităţilor în legătură cu reflectarea criminalităţii în presa din România. Deseori, reprezentaţii autorităţilor îşi manifestau dezaprobarea faţă de relatările infracţiunilor din ziarele epocii, care ar deforma realitatea. La 27 iulie 1896, prefectul de Prahova dezminţea într-un raport către Ministrul de Interne, informaţiile publicate în „Adevărul", conform cărora un subprefect ar fi rupt ziarele vândute de un băiat în Câmpina, după care l-a şi bătut. El dezavua şi alte ştiri din acelaşi ziar care îşi informa cititorii că în judeţul Prahova bântuia dizenteria, că cineva s-ar fi sinucis sau că o femeie murise înecată[491]. Ziarul publicase în data de 25 iulie 1896, un articol intitulat „Contra Adevărului" în care se relata că băiatul de 9 ani vindea „Adeverul ilustrat", dar toate numerele au fost confiscate şi rupte. Copilul ar fi fost atacat pentru că era obraznic şi vindea ziare socialiste[492]. Tot în judeţul Prahova, în februarie 1882, a fost trimis un inspector să investigheze acuzaţiile că funcţionarii Statului comiteau ilegalităţi, care fuseseră publicate în ziarul local „Democratul"[493]. Raportul inspectorului din 12 martie 1882, arăta că presa mistifică adevărul „pentru a satisface pasiunile şi interesele animate din localitate"[494]. Se pare că articolele din „Democratul" îi deranjau pe reprezentanţii autorităţilor pentru că la 15 august, în acelaşi an, prefectul de Prahova scria Ministrului de Interne că ziarul calomnia zilnic funcţionarii, aducând acuze nefondate[495]. Uneori, chiar cei cu funcţii importante în Stat reacţionau la articolele din ziare. Prim-ministrul Lascăr Catargiu, a cerut într-un raport din 22 noiembrie 1872, intentarea unui proces ziarelor care publicaseră informaţii referitoare la existenţa unor instrumente de tortură la Poliţia Capitalei. Aceleaşi ziare – „Românul" şi „Trompetta Carpaţilorŭ", au susţinut că Ionel Isvoranu şi prietenii lui au fost maltrataţi de poliţişti, după ce provocaseră un scandal la teatru[496].

IV. 6 Război şi criminalitate

„War makes thieves and peace hangs them."
George Herbert (1593-1633)

Percepţia criminalităţii în ziarele din România nu a fost influenţată doar de politica editorială sau de specializarea fiecărui ziar, ci şi de alte evenimente care au avut un impact deloc de neglijat la nivelul societăţii. În general, conflictele armate au fost asociate cu o

488 „Voacea Huşului", anul I, nr. 16, 13 decembrie 1873, p. 3.
489 „Voinţa Tecuciului", anul I, nr. 4, 25 decembrie 1899, p. 2.
490 „Buletinu oficialu al Districtului Neamţul", nr. 3, 8 august 1876, pp. 1-2.
491 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 1040/1896, f. 9.
492 *Ibidem,* f. 10.
493 *Ibidem,* dosar 181/1882, f. 13.
494 *Ibidem,* f. 42.
495 *Ibidem,* f. 130.
496 Idem, Fond Ministerul Justiţiei. Judecătoreşti, dosar, 10/1872, f. 4.

scădere a criminalităţii, pe durata desfăşurării lor, pentru ca la sfârşitul acestora, numărul infracţiunilor să crească. Studiile unor istorici britanici ca J. M. Beattie şi Douglas Hay au arătat că pe parcursul secolului al XVIII-lea, perioadele în care Marea Britanie era implicată în războaie aduceau o scădere a criminalităţii, dar după sfârşitul războaielor soldaţii demobilizaţi se întorceau acasă, ceea ce ducea la o creştere a criminalităţii. Esther Snell a analizat schimbările legate de prezentarea criminalităţii în presa din Anglia pe durata conflictelor din secolul al XVIII-lea. Se pare că pe durata războaielor, în ziare apăreau mai rar ştiri despre infracţiuni pentru că se aloca un spaţiu important articolelor şi ştirilor despre conflictul armat. Totuşi, scăderea numărului ştirilor despre fapte criminale nu a însemnat şi dispariţia violenţei din paginile ziarelor. Ştirile referitoare la bătălii relatau detaliat scene violente, astfel încât nivelul violenţei s-a menţinut constant[497].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, România a participat la războiul Ruso-Turc (24 aprilie 1877-3 martie 1878), cunoscut în istoriografia românească drept „Războiul de Independenţă" deoarece la 9/21 mai 1877, România, aflată sub suzeranitatea Imperiului Otoman, şi-a declarat independenţa. La sfârşitul războiului, independenţa României a fost recunoscută internaţional. România nu a luat parte la acest război, în mod oficial, de la început. La 4/16 aprilie 1877, prin convenţia semnată cu Imperiul Rus, se acorda trupelor ruse libera trecere pe teritoriul ţării. Peste două zile, la 6/18 aprilie a fost decretată mobilizarea armatei permanente, a celei teritoriale, a miliţiilor şi a gărzilor orăşeneşti, iar la 29 şi 30 aprilie, Adunarea Deputaţilor şi Senatul au recunoscut starea de război dintre România şi Imperiul Otoman[498]. Primele trupe ale armatei române au trecut Dunărea la 16 iulie 1877.

În urma decretului de la 6/18 aprilie au fost mobilizaţi 100.000 de militari, adică 1,9% din populaţia totală a ţării[499]. Pe durata războiului, numărul celor mobilizaţi s-a ridicat la 120.000[500]. Dintre aceştia doar 38.000 au luptat pe frontul din Bulgaria[501]. Majoritatea trupelor de jandarmi au rămas în România[502]. Gărzile orăşeneşti, cu un efectiv de 15.000-16.000 de oameni în 1877-1878, asigurau paza oraşelor, a instituţiilor publice, a gărilor şi a închisorilor sau escortau convoaiele de prizonieri[503]. Deşi războiul a luat sfârşit prin tratatul de la San Stefano, la 19 februarie/3martie 1878, trupele române au fost demobilizate la începutul lunii august 1878. Decretul de demobilizare semnat de Carol I, se referea la trupele din armata teritorială – dorobanţii, călăraşii şi pompierii. Unităţile armatei permanente au rămas concentrate la Ploieşti şi în împrejurimi[504]. E de aşteptat ca mobilizarea să fi avut avut un impact important asupra criminalităţii din România în perioada aprilie 1877-august 1878 pentru că un număr semnificativ de indivizi erau încadraţi forţelor armate.

---

497 Esther Snell, *op. cit.*, pp. 84-86.

498N. Adăniloaie, *România independentă,* în Dan Berindei (coord.), „Istoria Românilor. Constituirea României Moderne (1821-1878)", Vol VII, tom I, p. 658.

499 Cornel Scafeş, Horia Vl. Şerbănescu, Corneliu M. Andonie, Ioan I. Scafeş, *Armata Română în Războiul de Independenţă 1877-1878,* Bucureşti, Editura Sigma, 2002, p. 26.

500N. Adăniloaie, *op. cit.*, în Dan Berindei (coord.), „Istoria Românilor. Constituirea României Moderne" Vol VII, tom I, p. 664.

501 Cornel Scafeş, Horia Vl. Şerbănescu, Corneliu M. Andonie, Ioan I. Scafeş, p. 62.

502 *Ibidem,* p. 185.

503 *Ibidem,* p. 227.

504 *Ibidem,* p. 148.

Examinarea statisticilor criminale ne-a oferit câteva indicii cu privire la o eventuală scădere a criminalităţii în perioada 1877-1878. Numărul acuzaţilor judecaţi de curţile cu juraţi, deci pentru infracţiuni grave în 1877, a scăzut faţă de anii anteriori, iar în 1878 a crescut la un nivel superior anilor 1874-1876. În 1879, a scăzut din nou, până la numărul atins în 1877[505]. Această evoluţie nu s-a înregistrat pentru toate crimele. Pentru tâlhării şi jafuri, numărul acuzaţilor urmează, într-adevăr, evoluţia descrisă anterior. În cazul omorurilor şi asasinatelor, în 1877 şi 1878, numărul acuzaţilor a scăzut constant pentru ca din 1879 să crească. În fine, numărul celor acuzaţi de lovituri cauzatoare de moarte era în 1877 la un nivel similar cu cel atins în 1876, a crescut în 1878 şi a rămas constant pentru următorii doi ani[506]. Numărul acuzaţilor judecaţi de tribunalele corecţionale, deci, pentru delicte, a scăzut în 1877, a crescut în 1878 şi a scăzut din nou în 1879. Interesant, pentru femeile judecate de tribunalele corecţionale evoluţia e diferită. După o creştere constantă în anii 1874-1878, a apărut o scădere din 1879[507]. Delictele împotriva proprietăţilor şi cele împotriva persoanele nu au variaţii identice. Numărul acuzaţilor pentru delicte împotriva persoanelor a crescut în 1877 şi în 1878, iar scăderea a apărut din 1879[508]. În cazul delictelor împotriva proprietăţilor, numărul acuzaţilor a scăzut în 1877, iar în 1878 şi 1879 a crescut[509]. În concluzie, datele statistice nu par a indica o evoluţie generală care să confirme ideea că în timpul războiului sau pe durata mobilizării trupelor române criminalitatea scade, iar la sfârşitul conflictului şi a mobilizării, aceasta ar creşte. O analiză a fiecărei infracţiuni în parte ar oferi o imagine mai bună cu privire la criminalitatea din perioada 1877-1878.

Pe de-altă parte, statisticile criminale nu oferă neapărat informaţii sigure. Rapoartele funcţionarilor români din anii 1877 şi 1878 scot la ivelă un număr important de infracţiuni care ar fi fost comise de soldaţii sau civilii ruşi care-i însoţeau pe primii în trecerea pe teritoriul României. Infracţiunile reclamate sunt variate: omucideri, lovituri cauzatoare de moarte, tâlhării, furturi, violuri, contrabandă, bătăi sau răpiri. Se pare că foarte puţini dintre cei care comiteau infracţiuni ajungeau în faţa justiţiei, deci probabil numărul real al celor vinovaţi de diferite infracţiuni era cu mult mai mare decât numărul celor judecaţi. La 29 ianuarie 1878, un raport al prefectul de Vlaşca, arăta că soldaţii ruşi şi angajaţii lor civili ruşi – parhonţii, comiteau crime fiind deseori încurajaţi de ofiţerii lor. De asemenea, prea puţini ajungeau în faţa justiţiei comparativ cu numărul mare de crime şi delicte pe care le săvârşeau[510]. Problema era şi jurisdicţia restrânsă a curţilor cu juraţi şi tribunalelor din România. Doar tribunalele militare ruseşti îi puteau judeca pe soldaţii ruşi care comiteau crime şi delicte. Acest proces era îngreunat de faptul că trupele ruseşti se deplasau în marş pe teritoriul României. Identificarea vinovaţilor se făcea cu dificultate, iar aplicarea pedepselor era afectată de această situaţie. Un căpitan rus care-l bătuse pe notarul din comuna Biserica urma să fie pedepsit potrivit legilor militare, dar regimentul său pornise într-un marş, astfel încât aplicarea măsurii a fost amânată[511]. Deşi parhonţii care ajutau la tran-

---

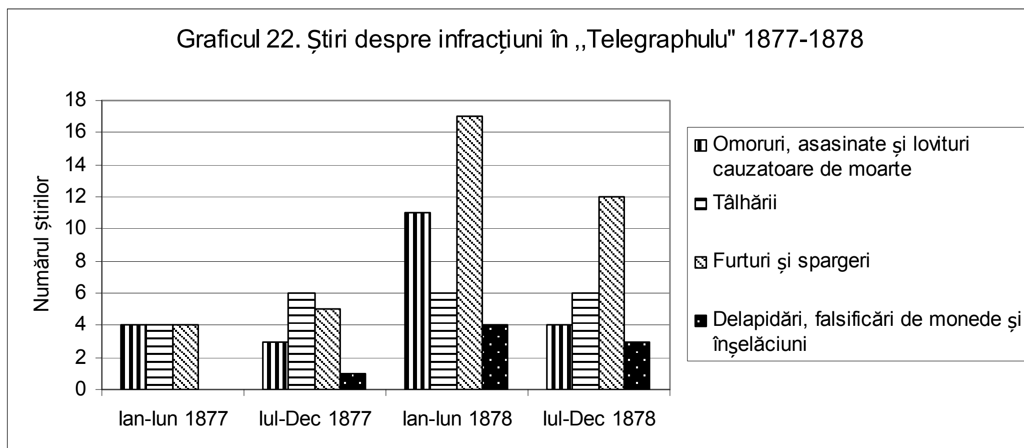
505 Nicolae A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 328.
506 Pentru aceste trei tipuri de crime, vezi Graficul 14 din capitolul al doilea.
507 Nicolae A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 337.
508 *Ibidem,* p. 343.
509*Ibidem*, p. 345.
510 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă, dosar 41/1878, ff. 21-22.
511 *Ibidem,* f. 263.

sportul soldaţilor ruşi puteau fi judecaţi de autorităţile din România, nefiind militari[512], era dificilă prinderea şi pedepsirea lor pentru că apelau la protecţia ofiţerilor ruşi, în multe cazuri.

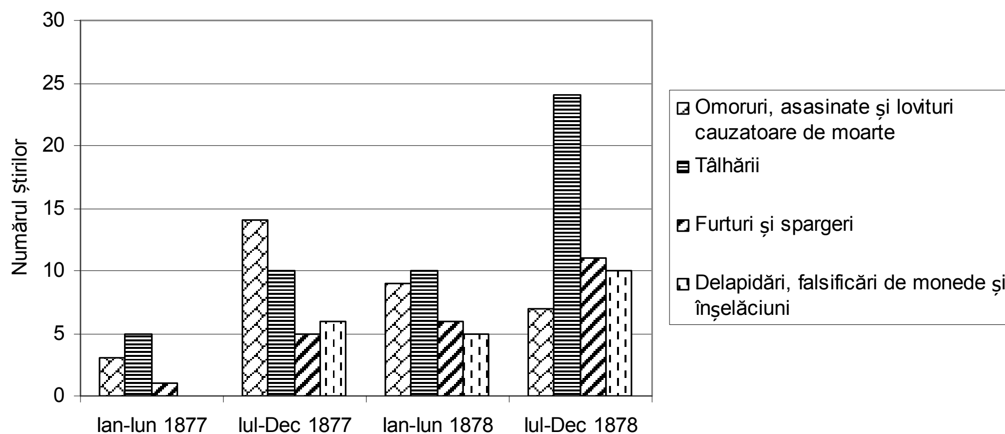
Cum a fost însă reflectată criminalitatea în presa din România în această perioadă? Am selectat trei ziare – „Resboiul", „Telegraphul" şi „Pressa", în care vom analiza frecvenţa cu care au fost publicate ştiri despre anumite tipuri de infracţiuni. Crimele şi delictele pe care le-am identificat au fost grupate în patru categorii, ca în cercetarea cantitativă de la începutul acestui capitol. O categorie include omorurile, asasinatele şi loviturile cauzatoare de moarte, o alta se referă la tâlhării sau jafuri, a treia la furturi şi spargeri şi, în fine, ultima la infracţiuni cu caracter economic – delapidare, înşelăciune, falsificare de monedă.

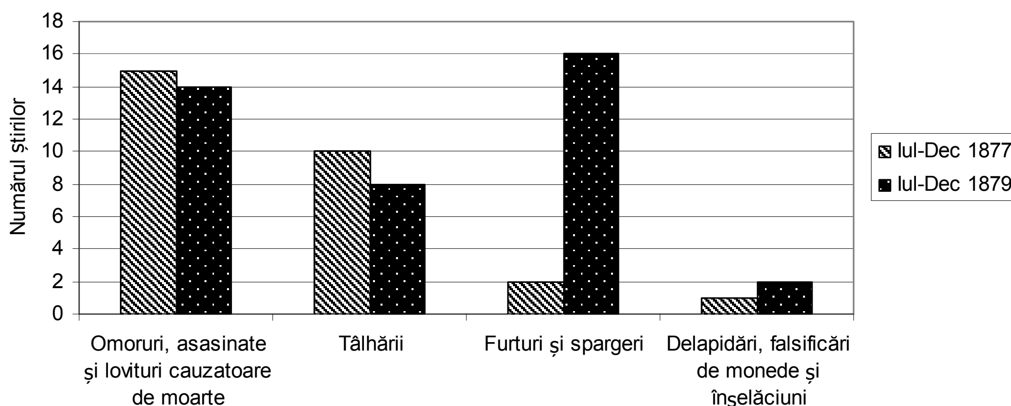
Pentru „Telegraphul" şi „Pressa" am examinat doi ani, 1877 şi 1878. Fiecare an a fost împărţit în două perioade: lunile ianuarie-iunie şi iulie-decembrie. Motivul pentru această segmentare este următorul: deşi armata română a fost mobilizată din aprilie 1877, luptele cele mai intense s-au dat în a doua parte a anului. La sfârşitul lunii august, trupele române au luat parte la cea de-a treia bătălie de la Plevna, în noiembrie, la bătălia de la Rahova, iar la sfârşitul aceleiaşi luni, Plevna a capitulat. În prima jumătate a anului 1878, trupele române au fost implicate în bătălia de la Vidin. Dacă, într-adevăr, prezentarea războiului în paginile ziarelor a determinat o scădere a numărului ştirilor despre infracţiuni, atunci acest fenomen ar trebui să fie vizibil, mai ales în a doua parte a anului 1877, când au avut loc cele mai intense lupte. De asemenea, din a doua parte a anului 1878 ne-am putea aştepta la o creştere a numărului ştirilor care descriau infracţiunile.

În cazul ziarului „Resboiul", lipsesc numerele din intervalul aprilie-decembrie 1878. Deorece acest periodic a fost lansat la 23 iulie 1877[513], nu există numere nici pentru prima parte a anului 1877. Astfel, am comparat ştirile despre infracţiuni din a doua parte a anului 1877, cu cele din a doua parte a anului 1879. Rezultatele cercetării noastre sunt ilustrate în cele trei grafice de mai jos.

[512] *Ibidem,* dosar 223/1877, f. 86.
[513] Nerva Hodoş, Al. Sadi Ionescu, *op. cit.*, p. 552.

Conform Graficului 22, în ziarul „Telegraphul", în a doua parte a anului 1877 au fost publicate puţine ştiri referitoare la omoruri, asasinate, furturi sau infracţiuni economice comparativ cu anul 1878. Nu se remarcă o scădere faţă de lunile ianuarie-iunie din 1877. Mai mult, numărul ştirilor despre tâlhării din iulie-decembrie 1877 este la acelaşi nivel cu cel din cele două intervale din 1878. Prezentarea informaţiilor despre război nu a dus la o scădere evidentă a numărului ştirilor privitoare la criminalitate faţă de intervalul anterior. Ştirile despre unele infracţiuni violente – tâlhării, apăreau la fel de des în a doua parte a anului 1877 ca şi după încheierea războiului. Încheierea conflictului nu a determinat o creştere a numărului ştirilor despre infracţiuni în paginile ziarului. De fapt, în prima parte a anului 1878, s-au publicat cele mai multe informaţii despre infracţiuni.

Graficul 23 ne expune evoluţia numărului ştirilor din „Pressa". În a doua parte a anului 1877 n-a avut loc o scădere a numărului ştirilor despre infracţiuni, ci chiar a crescut. Se scria relativ des despre infracţiuni violente – tâlhării şi omoruri. În intervalul iulie-

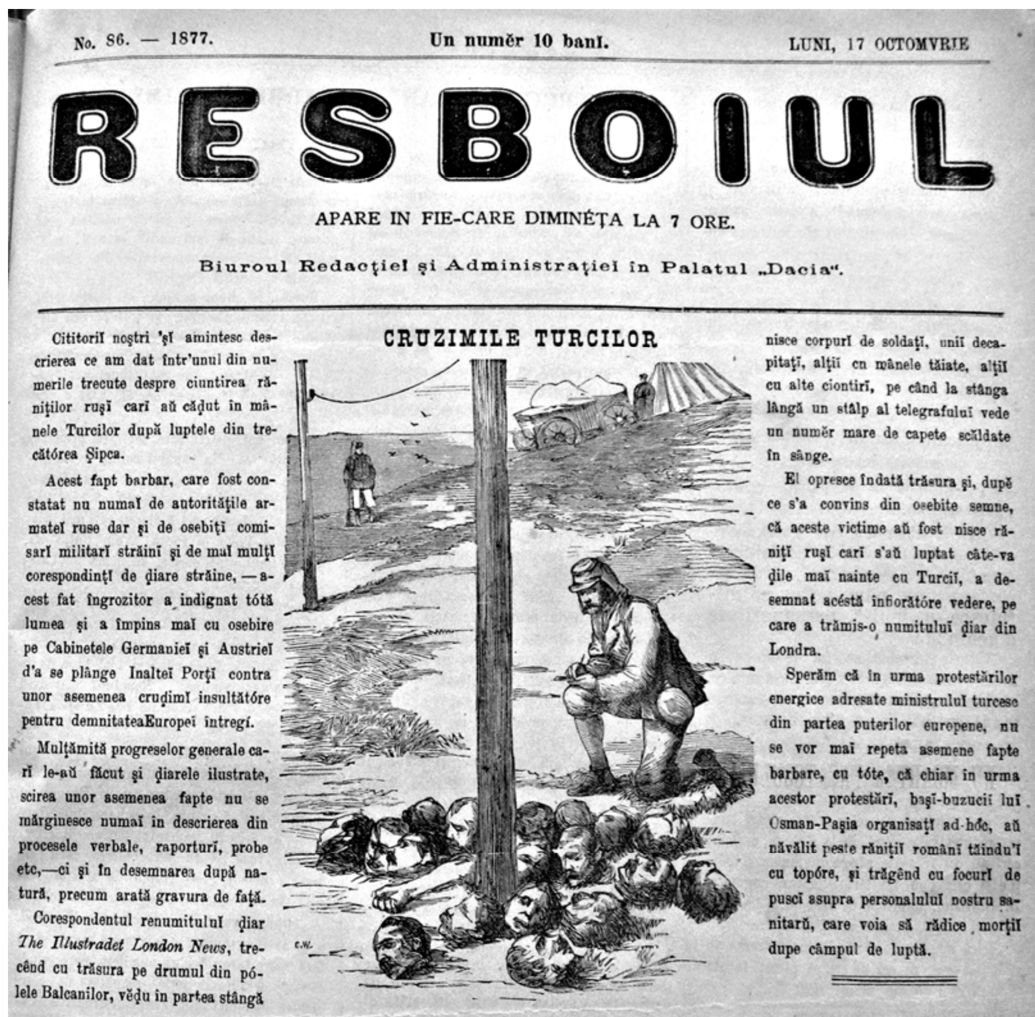
decembrie 1878 intervine, într-adevăr, o creştere a numărului ştirilor despre infracţiuni, cu excepţia celor despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte care nu au depăşit nivelul atins în iulie-decembrie 1877. Se pare că ştirile despre infracţiuni grave nu lipseau din cele două ziare „Pressa" şi „Telegraphul", chiar şi în perioada în care s-au desfăşurat lupte intense pe frontul din Bulgaria.
Această idee pare a fi confirmată de Graficul 24, care ilustrează evoluţia ştirilor din „Resboiul". Numărul ştirilor despre infracţiuni grave din intervalul iulie-decembrie 1877 este chiar mai mare decât cel din iulie-decembrie 1879. Pe de-altă parte, se publicau mai multe ştiri despre furturi, spargeri şi infracţiuni economice după sfârşitul războiului, în a doua parte a anului 1879.

În ce măsură prezentarea criminalităţii în aceste ziare reflectă datele din statisticile criminale ? Pentru început, trebuie să menţionăm că pot exista diferenţe de definire a infracţiunilor în statistici şi în presă. Statisticile criminale transmit versiunea „oficială", cea rezultată în urma unor cercetări judiciare, în timp ce ziarele publicau, de regulă, primele informaţii înainte de încheierea investigaţiilor autorităţilor. Conform statisticilor criminale (vezi Graficul 14), numărul celor acuzaţi de omor şi asasinat a scăzut de la 307, în 1877, la 220, în 1878. Totuşi, numărul acuzaţilor de lovituri şi răniri cauzatoare de moarte a crescut de la 153, în 1877, la 250, în 1878. Categoria de ştiri pe care am selectat-o include informaţii despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte. Îmbinând datele din statisticile criminale pentru cele două tipuri de infracţiuni rezultă o uşoară creştere de la 1877, la 1878, a numărului indivizilor acuzaţi. În „Pressa", numărul ştirilor despre aceste infracţiuni este constant pe parcursul celor doi ani, dar în „Telegraphul", creşterea este evidentă. Pentru tâlhării, Graficul 14 indică o creştere a numărului acuzaţilor, fenomen reflectat în „Pressa", însă nu neapărat şi în „Telegraphul", unde această creştere este aproape insignifiantă. În cazul furturilor, dar şi al infracţiunilor economice, statisticile ne arată o creştere semnificativă, de la 1877 la 1878[514]. Atât „Pressa", cât şi „Telegraphul" reflectă această tendinţă. În concluzie, se pare că cele trei ziare reflectau, în mare parte, datele din statisticile criminale, prin frecvenţa cu care publicau ştiri despre infracţiuni între anii 1877 şi 1878.

Sunt necesare şi câteva precizări referitoare la conţinutul ştirilor şi articolelor care descriau actele criminale. Pe durata desfăşurării războiului, nu doar infracţiunile violente se aflau în prim-plan, ci şi relatarea unor scene violente din bătălii sau după încheierea acestora. Atrocităţile comise de turci este unul dintre subiectele abordate de mai multe ziare. În „Resboiul", în numărul din 7 octombrie 1877, apărea la prima pagină o ilustraţie cu titlul „Cruzimile turcilor", înfăţişând trupul unui soldat rus, torturat şi ucis de turci[515]. În „Telegraphul" se publicau ştiri despre atacurile turcilor asupra oraşelor şi satelor româneşti de la Dunăre. Aceste articole scoteau în evidenţă cruzimea turcilor. În numărul din 10 mai, se scria despre măcelărirea a patru soldaţi români, despre jafuri, incendieri şi omoruri. „Barbarii", cum erau numiţi în ziar, au răpit o femeie şi mai mulţi copii din Olteniţa[516]. Constantin Bacalbaşa menţiona că ziarele din Bucureşti exagerau prin descrierea acestor

[514] Nicolae A. Alesandrini, *op. cit.*, p. 345.
[515] „Resboiul", anul I, nr. 76, 7 octombrie 1877, p. 1.
[516] „Telegraphul", anul VII, nr. 1523, 10 mai 1877, p. 2.

atrocităţi ale turcilor asupra românilor[517]. Diabolizarea adversarilor a continuat pe parcursul anului 1877. La 10 august, „Telegraphul" prelua o ştire dintr-un ziar rus care descria atrocităţile comise de turci în Bulgaria[518]. Se prezenta măcelărirea bulgarilor din oraşul Lovec de hoardele sălbatice de başibuzuci. Indubitabil, preluarea informaţiei dintr-un ziar rus ar explica imaginea peiorativă a turcilor. Pe lângă atrocităţile turcilor, în „Telegraphul" erau publicate şi descrieri ale unor scene macabre de după bătălii. După lupta de la Gorny-Dubnic ar fi rămas în urmă „şanţuri umplute cu cadavre"[519]. (Fig. 28.)

No. 86. — 1877. Un numĕr 10 banĭ. LUNI, 17 OCTOMVRIE

RESBOIUL

APARE IN FIE-CARE DIMINÉŢA LA 7 ORE.

Biuroul Redacţieĭ şi Administraţieĭ în Palatul „Dacia".

CRUZIMILE TURCILOR

Cititoriĭ noştri 'şĭ amintesc descrierea ce am dat într'unul din numerile trecute despre ciuntirea răniţilor ruşĭ carĭ aŭ cădut în mânele Turcilor după luptele din trecătórea Şipca.

Acest fapt barbar, care fost constatat nu numaĭ de autorităţile armateĭ ruse dar şi de osebiţĭ comisarĭ militarĭ străinĭ şi de maĭ mulţĭ corespondinţĭ de ḑiare străine, — acest fat îngrozitor a indignat tótă lumea şi a împins maĭ cu osebire pe Cabinetele Germanieĭ şi Austrieĭ d'a se plânge Inalteĭ Porţĭ contra unor asemenea cruḑimĭ insultătóre pentru demnitateaEuropeĭ întregĭ.

Mulţămită progreselor generale carĭ le-aŭ făcut şi ḑiarele ilustrate, scirea unor asemenea fapte nu se mărginesce numaĭ în descrierea din procesele verbale, raporturĭ, probe etc,—ci şi în desemnarea după natură, precum arată gravura de faţă.

Corespondentul renumituluĭ ḑiar *The Illustradet London News*, trecênd cu trăsura pe drumul din pólele Balcanilor, vĕḑu în partea stângă nisce corpurĭ de soldaţĭ, uniĭ decapitaţĭ, alţiĭ cu mânele tăiate, alţiĭ cu alte ciontirĭ, pe când la stânga lângă un stâlp al telegrafuluĭ vede un numĕr mare de capete scăldate în sânge.

El opresce îndată trăsura şi, după ce s'a convins din osebite semne, că aceste victime aŭ fost nisce răniţĭ ruşĭ carĭ s'aŭ luptat câte-va ḑile maĭ nainte cu Turciĭ, a desemnat acéstă înfiorătóre vedere, pe care a trămis-o numituluĭ ḑiar din Londra.

Sperăm că în urma protestărilor energice adresate ministrului turcesc din partea puterilor europene, nu se vor maĭ repeta asemene fapte barbare, cu tóte, că chiar în urma acestor protestărĭ, başĭ-buzuciĭ luĭ Osman-Paşia organisaţĭ ad-hôc, aŭ năvălit peste răniţiĭ românĭ tăindu'ĭ cu topóre, şi trăgênd cu focurĭ de puscĭ asupra personaluluĭ nostru sanitarŭ, care voia să rădice morţiĭ dupe câmpul de luptă.

Fig. 28. Ziarul „Resboiul", nr. 86, 17 octombrie 1877, p. 1.

Din 1878, din ce în ce mai multe ştiri relatau infracţiuni ale soldaţilor ruşi din România. La începutul lunii martie, „Telegraphul", publica o ştire referitoare la o omucidere săvâşită de soldaţii ruşi. În numărul din 14 mai 1878 al ziarului, se discuta despre bătăile şi omoru-

[517] Constantin Bacalbașa, *Bucureştii de altădată,* vol I, 1871-1884 , p. 190.
[518] „Telegraphul", nr. 1599, 10 august 1877, p. 2.
[519] *Ibidem,* nr. 1667, 2 noiembrie 1877, p. 2.

rile cauzate de „invazia muscalească”[520]. Un alt articol arăta că numeroasele abandonuri de copii ar fi efectul „şederii muscalilor în ţară”[521]. Astfel de ştiri au apărut şi în lunile următoare. În numărul din 3 septembrie se relata cum a fost arestat un cazac rus care, după ce s-a îmbătat, a făcut scandal şi a furat un ceasornic[522]. Alte incidente erau şi mai grave. Conform unei alte ştiri publicate, un ofiţer rus a bătut un muzicant care-i deranja pe soţia şi pe fiul său. După ce au intervenit mai mulţi oameni în apărarea muzicantului, ofiţerul cu o „purtare barbară” a început să tragă cu arma spre ei[523]. Peste câteva zile apărea un articol cu titlul: „Încă un scandal din partea unui ofiţer rus”. Un ofiţer, după ce l-a bătut, a început să-l maltrateze pe chelner şi pe alţi oameni din local, până când a fost dezarmat. Din nou, se prezenta comportamentul militarului rus drept sălbatic sau barbar. El „se repedi ca unu sălbaticŭ asupra lorŭ”[524]. Dacă în prima parte a anului 1877 se publicau articole despre cruzimile turcilor, ziarul şi-a schimbat treptat perspectiva. După înfrângerea turcilor şi în contextul ştirilor numeroase despre infracţiunile comise în România, ruşii erau diabolizaţi. La 13 august 1878, un articol din „Telegraphul” expunea, pe larg, cruzimile ruşilor din Bulgaria[525].

Pe durata războiului, ziarele au acordat spaţii ample ştirilor despre infracţiuni care au atras atenţia societăţii. Am menţionat deja cazul banditului Iorgu Serdaru care a jefuit-o pe doamna Mumuleanu, în ianuarie 1878. În numărul din 2 august 1877 al ziarului „Resboiul” era publicată, sub titlul „O crimă oribilă”, ştirea crimei din strada Renaşterii. Doamna Alessandrina şi fiica ei fuseseră ucise[526]. În ziar se regăseau informaţii despre această crimă şi pe 6 august, 18 august, 27 august, 10 septembrie. În numărul din 7 octombrie, o coloană întreagă din „Resboiul” era dedicată asasinării lui Zaharia Petrescu[527]. În ianuarie 1878, o altă crimă apărea în paginile ziarelor care descriau detaliat amănuntele macabre. Pe 21 ianuarie s-a trimis din Capitală spre comuna Ştefăneşti o ladă. După ce s-a deschis lada s-a constatat că înăuntru era un cadavru fără cap şi intestine. Judecătorul de instrucţie a reuşit totuşi să identifice cadavrul. Ucigaşul Mariei Logositopolu era fiul victimei, Ştefan. Se pare că ucigaşul a lăsat o impresie deosebită chiar şi autorităţilor din cauza „perversităţii sale, nemaiîntâlnite la noi în ţară”[528]. Ziarul „Pressa” publica o ştire despre acest caz sub titlul „Cadavru într’o ladă”. La câteva zile, pe 5 februarie, un articol de o coloană prezenta detaliat crima[529].

Alte articole din presă descriau înmulţirea infracţiunilor în ţară pe durata războiului. Conform numărul din 24 septembrie 1877 al ziarului „Pressa”, creşterea numărului tâlhăriilor şi crimelor era cauzată de faptul că numărul gardiştilor era mai mic comparativ cu guvernarea anterioară[530]. S-ar putea invoca şi profilul politic al ziarului „Pressa” care-i susţinea pe conservatori şi, într-o perioadă în care liberalii se aflau la guvernare, redactorii

---

520 *Ibidem,* anul VIII, nr. 1824, 14 mai 1878, p. 2.
521 *Ibidem,* nr. 1833, 25 mai 1878, p. 3.
522 *Ibidem,* nr. 1916, 3 septembrie 1878, p. 3.
523 *Ibidem,* nr. 1898, 12 august 1878, p. 3.
524 *Ibidem,* nr. 1903, 17 august 1878, p. 3.
525 *Ibidem,* nr. 1899, 13 august 1878, pp. 1-2.
526 „Resboiul”, anul I, nr. 10, 2 august 1877, p. 3.
527 *Ibidem,* nr. 76, 7 octombrie 1877, p. 3.
528 D.A.N.I.C., Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă. Poliţia Capitalei, dosar 31/1878, f. 2.
529 „Pressa”, anul XI, nr. 27, 5 februarie 1878, p. 2.
530 „Pressa”, anul X, nr. 195, 24 septembrie 1877, p. 4.

ar fi dorit poate să arate că se înmulţiseră infracţiunile. „Resboiul" critica, de asemenea, lipsa de eficienţă a autorităţilor în faţa înmulţirii tâlhăriilor. Printre străinii refugiaţi de la sud de Dunăre se regăseau şi numeroşi tâlhari care „pradă, ucid şi ard" prin toate zonele ţării[531].

Atât analiza cantitativă, cât şi cea calitativă demonstrează că pe durata desfăşurării războiului şi, mai ales, în a doua parte a anului 1877, când au avut loc cele mai intense lupte, ziarele „Pressa", „Resboiul" şi „Telegraphul" au publicat chiar mai multe ştiri despre infracţiuni violente – omoruri şi tâlhării, decât în prima parte a anului 1877. Din 1878 s-a înregistrat o creştere semnificativă a numărului ştirilor despre furturi şi infracţiuni economice. Tot din acest an au început să apară mai multe articole în ziare despre infracţiunile comise de soldaţii ruşi pe teritoriul României. Relatarea ştirilor despre infracţiuni violente pe durata războiului a fost completată de articole şi ştiri care puneau în prim-plan aspecte violente, macabre chiar, ale războiului – atrocităţi, cadavre abandonate. Se pare că, într-o anumită măsură, războiul nu a determinat o deplasare a centrului de interes în paginile acestor ziare de la relatările despre criminalitate, spre cele legate de conflictul cu Imperiul Otoman. De fapt, ziarele au acordat atenţie ambelor subiecte. Dintre infracţiuni, au beneficiat de mai multă atenţie cele violente.

IV. 7 Teoria panicii morale

„[...]multă vreme după prinderea ucigașului și condamnarea lui, populația Capitalei nu'l va uita și-i va face o poveste în care isprăvile lui vor fi de sigur cu mult exagerate".
„Timpul" (1899)

În prima parte a anului 1899, principalele ziare din România relatau despre o serie de spargeri şi tâlhării care avuseseră loc în Bucureşti. Se părea că victimele predilecte ale acestor atacuri nocturne erau cârciumarii din Capitală, motiv pentru care presupusul făptaş avea să fie cunoscut drept „ucigaşul cârciumarilor"[532]. Tâlhăriile din primăvara şi vara lui 1899 au produs panică în rândul locuitorilor Bucureştiului. Unii chiar îi atribuiau însuşiri supraomeneşti considerându-l un diavol. Prin articolele care prezentau detaliat, dar nu neapărat realist fiecare atac nocturn, ziarele epocii au fost decisive în crearea, întreţinerea şi amplificarea panicii legate de „asasinul cârciumarilor".

În a doua jumătate a secolului ale XIX-lea, capacitatea presei de a influenţa cititorii ar fi fost exercitată îndeosebi asupra publicului urban. Datele statistice ne indică faptul că la 1899, doar 22% din locuitorii României erau ştiutori de carte, iar restul, de 78%, erau analfabeţi. Raportând aceste cifre la distribuţia pe mediu, situaţia devine mai clară, în mediul urban 49,4% erau alfabetizaţi şi „doar" 50,6% nu ştiau să scrie şi să citească. În mediul rural însă, 15,2% puteau să scrie şi să citească, majoritatea zdrobitoare, 84,1% fiind analfabeţi. Existau şi diferenţe între sexe. Tot în 1899, 51,3% dintre bărbaţii şi 32,2% dintre femeile din mediul urban ştiau să scrie şi să citească, iar din mediul rural 19,6% dintre bărbaţi şi 3,4% dintre femei puteau, de asemenea, să scrie şi să citească. Ziarele scriau, cu

531 „Resboiul", anul I, nr. 123, 23 noiembrie 1877, pp. 1-2.
532 Acest subcapitol se bazează, în mare parte, pe articolul nostru, Gabriel Constantinescu, *Moral Panics and the "killer of the innkeepers" from Bucharest (1899),* în „The Romanian Journal of Modern History", vol II, No. 2, December 2011, pp. 83-103.

precădere, pentru un public urban şi masculin[533]. Este imposibil de evaluat exact câţi indivizi aveau acces la informaţiile din ziare pentru că acestea ar fi fost citite şi în public, astfel încât şi indivizii care nu ştiau să citească aflau de existenţa unor ştiri despre crime în paginile ziarelor. Oricum, în mediul urban în jur de 50% dintre indivizi, ar fi avut acces direct la informaţiile din ziare, în timp ce în mediul rural acest procent era doar de15%.

Comportamentele criminale în general, mai ales cele violente, au un potenţial ridicat de a fi prezentate în „ştiri". Caracterul lor inedit, spectaculos, explică frecvenţa cu care le regăsim în presă. Această relaţie privilegiată a presei cu criminalitatea nu este o caracteristică exclusivă a lumii contemporane. La sfârşitul secolului al XIX-lea, unii autori criticau propensiunea ziarelor pentru crime, tâlhării şi alte delicte, îndeosebi violente. Ziaristul Aurel Alexandrescu-Dorna, a publicat un studiu – *Presa și propagarea crimei* (1899), în care și-a manifestat îngrijorarea în legătură cu propagarea crimelor datorită influenţei presei. El se arăta revoltat de faptul că şi în presa românească „se scrie foarte mult despre bătăi, asasinate, fapte criminale, descrieri înspăimântător de amănunţite". Citând mai multe lucrări, el argumenta că relatarea actelor de violenţă provoacă emoţie cititorului care, în anumite situaţii, ajunge să comită el însuşi astfel de acte.

După cum am menţionat, tâlhăriile erau printre cele mai numeroase crime din epocă. În statistica penitenciară pentru perioada 1866-1905, dintre toate infracţiunile grave, cei mai mulţi indivizi fuseseră condamnaţi pentru tâlhării. Urmau, în ordine descrescătoare, cei condamnaţi pentru omoruri, incendieri, răniri provocatoare de moarte şi asasinate[534]. Sigur, în presă cazurile de tâlharie/banditism apar des datorită caracterului lor excepţional în comparaţie cu furturile sau cu contravenţiile, însă ele chiar par a fi numeroase dacă facem referire la statisticile criminale. Totuşi, chiar şi statisticile criminale pun în evidenţă infracţiuni precum tâlhăriile sau crimele în comparaţie cu cele mai puţin grave. E mult mai probabil ca un asasinat sau o tâlhărie să fie înregistrate în statistici decât un furt simplu[535].

În primăvara anului 1899, primele acţiuni ale lui Ion Pipa, cel care avea să fie denumit „ucigaşul cârciumarilor", nu au fost tâlhăriile, ci spargerile care vizau locuinţele unor comercianţi, hanurile sau cârciumile. Spargerile se transformau uşor în tâlhării pentru că dacă agresorul era surprins, el recurgea la violenţă. Ideea unui ucigaş al cârciumarilor s-a conturat treptat în presă, pe măsură ce spargerile și apoi tâlhăriile se tot înmulţeau fără ca autorităţile să le poată stopa. Poliţia a arestat câţiva suspecţi, dar misteriosul criminal îşi continua activitatea, ceea ce avea ca efect amplificarea interesului ziarelor şi al publicului pentru el. Un articol din „Timpul", de la începutul lunii mai, intitulat „Omorâtorul cârciumarilor din Capitală"[536], arăta cum oamenii legii încercau să descopere cine era în spatele nenumăratelor tâlhării care îngroziseră populaţia oraşului. Imaginea „ucigaşului cârciumarilor" devenise un reper în minţile contemporanilor săi. Tâlharul cu o puşcă scurtă care ucidea cârciumari şi nu putea fi prins de Poliţie, era o vedetă. După o nouă spargere, din luna mai, cititorii erau informaţi[537] că: „Ucigaşul care a îngrozit Capitală printr-o serie de crime a lovit din nou eri noapte. La curtea cârciumarului Vasile Spirea, str. Clopotarii Vechi

[533]Leonida Colescu, *Recensământul general al populaţiunei României din decembrie 1899,* Bucureşti, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, 1900, p. 27.
[534] Anastase Ştefănescu-Galaţi, *Asupra statisticei criminale,* p. 17.
[535] V. A. C. Gatrell, T. B. Hadden, *Criminal statistics and their interpretation,* pp. 350-351.
[536] „Timpul", anul XXI, nr. 95, 1/13 mai 1899, p. 2.
[537] *Ibidem*, anul XXI, nr. 105, 14/26 mai 1899, p. 2.

a intrat pe o fereastră. […] Avea puşca scurtă dar băiatul din prăvălie a dat alarma. Fiorul groazei trecu prin piepturile tuturor".

Mulţi locuitori ai Capitalei erau terifiaţi de perspectiva unei întâlniri intempestive cu „ucigaşul cârciumarilor". Ca urmare, tâlharului îi erau atribuite tot mai multe fapte, oamenii alertând Poliţia chiar şi când nu era necesar. Astfel, în imaginaţia locuitorilor temători, Pipa crease impresia că poate fi în mai multe locuri în acelaşi timp. Un articol din „Universul"[538], descrie cum un locuitor alertase poliţia în legătură cu existenţa unei bande pe strada Grozăveşti. „Nu se ştie dacă nu e decât efectul fricii îngrozitorului ucigaş al cârciumarilor". Un alt caz[539] a fost semnalat la numai două zile când „un locuitor ce crede că a dat de o bandă, trage în ei". Autorul articolului lasă să se înţeleagă că acel locuitor avea „sufletul îngrozit de fiorosul ucigaş al cârciumarilor".

Panica produsă de „ucigaşul cârciumarilor" a fost indusă, întreţinută şi amplificată, în mare măsură, de presa epocii. Pentru a ne referi la cazul „ucigaşului cârciumarilor", tâlhăriile lui aveau loc, de regulă, în cârciumi sau în casele cârciumarilor, nu în spaţiul public, ca cele din Colchester în 1765 sau Londra în 1856 şi 1862, analizate de istoricii britanici Peter King, Jennifer Davis şi Rob Sindall. Acestea sunt câteva consideraţii preliminare, urmând ca o investigaţie profundă să evalueze posibilitatea utilizării conceptului de „panică morală".

Evoluţia ştirilor despre tâlhăriile şi spargerile „ucigaşului cârciumarilor" este una ascendentă. Într-o fază incipientă, ziarele relatau despre spargerile şi tâlhăriile din primăvara lui 1899 fără a le acorda o atenţie deosebită. Ulterior, ideea că toate acţiunile ar avea un singur faptaș, un misterios asasin, a devenit unul din subiectele centrale ale presei epocii. Acest tâlhar a ajuns chiar personaj în două romane populare şi o piesă de teatru. De asemenea, după prinderea sa, la începutul lunii iunie, ziarele i-au dedicat în continuare numeroase articole. Din august 1899, presa şi cititorii şi-au pierdut din interesul pentru „ucigaşul cârciumarilor", doar procesul său de la sfârşitul anului beneficiind de o atenţie sporită. Deşi apetenţa pentru ştirile legate de Ion Pipa, „ucigaşul cârciumarilor" s-a diminuat vizibil, nu a dispărut cu totul, încercările sale de evadare aducându-l din nou în prim-plan.

Încă din februarie 1899, au avut loc în Bucureşti mai multe spargeri consemnate în presa vremii. Chiar dacă la proces lui Ion Pipa i-au fost imputate 32 de spargeri, unele însoţite de asasinate, se pare că nu toate au fost comise de el[540]. Se zvonea că Poliţia încerca să rezolve unele cazuri punând pe seama lui Pipa tâlhăriile comise la începutul anului 1899. „Universul" relata în numărul din 9 februarie[541] despre o spargere la casele de fier ale unei companii. Peste două săptămâni, o altă spargere apărea în paginile ziarului. De data aceasta, un comerciant fusese victima. Ştirea arăta că modul de operare era identic cu cel caracteristic unor spargeri anterioare, ceea ce încuraja pe autorul articolului să speculeze că o bandă pusese la cale spargerile din acea perioadă[542].

În general, ziarele au o predispoziţie pentru relatarea detaliată a infracţiunilor violente, astfel încât spargerile beneficiau de mai multă atenţie atunci când erau însoţite de crime. În numărul din 21 martie, „Timpul" prezenta în cadrul secţiunii „Întemplări", „crima

---

[538] „Universul", anul XVII, nr. 139, 24 mai/5 iunie 1899, p. 2.
[539] *Ibidem*, anul XVII, nr. 141, 26 mai/7 iunie 1899, p. 2.
[540] „Dreptatea", anul IV, nr. 1269, 24 decembrie 1899, p. 2.
[541] „Universul", anul XVII, nr. 38, 9 februarie 1899, p. 2.
[542] *Ibidem*, anul XVII, nr. 50, 21 februarie 1899, p. 2.

îngrozitoare" din Calea Dorobanţi. Conform articolului, cârciumarul Gheorghe Potcoavă fusese ucis de nişte spărgători care veniseră să-l jefuiască. Un individ a intrat pe un geam tăiat cu un diamant şi l-a ucis pe cârciumar cu un foc de revolver[543]. Peste zece zile, un alt cârciumar cădea victimă. Sub titlul „crima din Bulevardul Pache"[544], „Timpul" relata cum Bucur Nicolae şi-a găsit sfârşitul după ce a fost împuşcat de doi tâlhari. Ziarul îşi informa cititorii că făptaşii au fost arestaţi de autorităţi. Totuşi, în numărul din 8 aprilie, ziarul arăta că un anume Mişu Papadopol, presupus autor al crimelor din bulevardul Pache şi Calea Dorobanţi, era interogat de autorităţi[545]. În acelaşi număr, descrierea altei crime, similară cu celelalte două, ocupa aproape o coloană din spaţiul ziarului. Crima din strada Petre Dumitrescu avea drept victimă tot un cârciumar. Heinrich Schmidt şi cumnatul său au fost împuşcaţi de un tâlhar care încerca să-i jefuiască. Efectul celor două ştiri prezente în acelaşi număr al ziarului era amplificat de constatarea că la locul ultimei crime au fost găsite cartuşe similare cu cele din Calea Dorobanţi şi din bulevardul Pache ceea ce indica un autor comun[546]. Ecourile acestor trei crime s-au regăsit în paginile ziarului şi în zilele următoare. Poliţia îl arestase pe contrabandistul Taflan şi susţinea că el era, de fapt, „înfiorătorul ucigaş", care-i omorâse pe cârciumari, iar Mişu Papadopol era nevinovat[547]. Deşi toate suspiciunile planau asupra lui Taflan, poliţiştii nu descoperiseră puşca criminalului[548]. Puşca sa scurtă, Lefaucheux, avea să devină un element cu încărcătură simbolică în presa vremii, fiind asociată cu „ucigaşul cârciumarilor".

Impactul acestor spargeri însoţite de asasinate a fost resimţit repede în ziarele epocii. „Dreptatea" relatase, de asemenea, despre cele trei crime, iar peste câteva zile, un articol de o coloană, pe prima pagină a ziarului, analiza valul recent de infracţiuni. Apărut sub titlul „Crimele din Capitală"[549], nefiind încadrat secţiunii „faptelor diverse", articolul debuta prin constatarea că se comiteau din ce în ce mai multe crime. Autorităţile erau criticate pentru că nu-i găsiseră pe asasini. Potrivit unei ipoteze răspândite, aceste crime fuseseră săvârşite de o bandă. Autorul aprecia că cei care-i omorau pe cârciumari erau „criminali ordinari, simpli şi necivilizaţi", în comparaţie cu cei din Occident, precum Jack Spintecătorul. „Furtul este mobilul cel mai brutal al crimei şi cel mai primitiv. Criminalii moderni nu mai asasinează pentru furt; ei omoară pentru o idee, pentru o pasiune, pentru o răzbunare sau, în cazul cel mai rău, pentru a grăbi primirea unei moşteniri"[550]. Predilecţia pentru jefuirea cârciumarilor s-ar justifica prin faptul că aceştia erau oamenii cei mai înstăriţi din mahalale.

Una dintre primele referiri la supranumele de „ucigaşul cârciumarilor" a apărut în „Timpul", în numărul din 1 mai. Articolul de două paragrafe, intitulat „omorâtorul cârciumarilor din Capitală" şi integrat secţiunii „Întemplări", prezenta progresele anchetei Poliţiei. Papadopol fusese eliberat, iar Taflan, devenit principalul suspect, era interogat[551]. Totuşi, se părea că de fapt, nu el comisese acele crime. „Dreptatea" relata spre mijlocul lu-

---

543 „Timpul", anul XXI, nr. 64, 21 martie/2 aprilie 1899, p. 2.
544 *Ibidem*, anul XXI, nr. 71, 31 martie/12 aprilie 1899. p. 3.
545 *Ibidem*, anul XXI, nr. 78, 8/20 aprilie 1899, p. 3.
546 *Ibidem*.
547 *Ibidem*, anul XXI, nr. 80, 10/22 aprilie 1899, p. 3.
548 *Ibidem*, anul XXI, nr. 82, 13/25 aprilie 1899, p. 3.
549 „Dreptatea", anul IV, nr. 1038, 11 aprilie 1899, p. 1.
550 *Ibidem.*
551 „Timpul", anul XXI, nr. 95, 1/13 mai 1899, p. 2.

nii despre o nouă lovitură a „ucigaşului cârciumarilor”. Victima, un cârciumar de pe strada Clopotarii vechi, fusese jefuită de un individ cu o puşcă scurtă. Cârciumarul împreună cu un sergent l-au urmărit fără succes. Articolul de o jumătate de coloană, descria şi măsurile luate de autorităţi. Pe străzile din împrejurimi au fost postaţi 25 de sergenţi pentru a bloca orice încercare de scăpare a tâlharului. Un lucru era cert, gloanţele identice cu cele folosite în cazurile anterioare, indicau un autor comun –„ucigaşul cârciumarilor”[552]. Articolul din „Timpul” avea un plus de dramatism: „Ucigaşul care a îngrozit Capitala printr'o serie de crime a lovit din nou eri noapte”. Când sergentul şi cârciumarul şi-au dat seama pe cine urmăreau, „fiorul groazei trecu prin piepturile tuturor”[553].

După mijlocul lunii mai s-au înmulţit ştirile despre „ucigaşul cârciumarilor”. Se pare că acţiunile sale inspirau şi alţi răufăcători. „Universul” preciza că „înfiorătorul ucigaș al cârciumarilor din Bucureşti a găsit imitatori, indivizi decişi să calce pe urmele lui”[554]. Un individ se apucase de tâlhării fiind „gelos de gloria ucigaşului cârciumarilor”. Peste două zile, o altă spargere era prezentată în ziar. A fost, de asemenea, descoperit un cartuş ca acelea întrebuinţate de „ucigaşul cârciumarilor”. Autorul articolului aducea din nou în discuţie ideea că misteriosul asasin îşi găsise imitatori: „Nu cumva o bandă foloseşte această puşcă şi răspândeşte groaza în rândul cârciumarilor ?”[555]. Impactul ştirilor despre „ucigaşul cârciumarilor” se resimţea şi în reacţiile locuitorilor Capitalei. Un individ a alertat Poliţia după ce crezuse că se întâlnise cu o bandă pe strada Grozăveşti. „Nu se ştie dacă nu e decât efectul fricii de înspăimântătorul ucigaş al cârciumarilor”[556]. Un caz similar a avut loc la două zile distanţă. Un alt locuitor cu „sufletul îngrozit de fiorosul ucigaş al cârciumarilor” a tras câteva gloanţe spre ceea ce credea el că era o bandă[557]. Seria de tâlhării era asemănată cu o epidemie[558]. „De cît-va timp o adevărată epidemie se manifestează în lumea făcătorilor de rele. Mai toţi dau preferinţă pentru operaţiile lor nocturne cîrciumarilor...”. Ipoteza că, de fapt, existau mai mulţi asasini ai cârciumarilor prindea contur în ziarul „Dreptatea”: „Explicaţia care pare mai plausibilă este că hoţii sînt constituiţi într'o adevărată bandă, învoită să opereze în mod identic pentru a putea beneficia de confuziunea ce s'ar produce”[559]. De altfel, această idee a apărut în mai multe articole din „Dreptatea” care descriau spargerile din Bucureşti. Indiferent dacă erau mai mulţi asasini ai cârciumarilor sau doar unul, ştirile transmiteau informaţii ce duceau cu gândul dacă nu la o panică, atunci cel puţin la o stare de nelinişte sau frică răspândită în rândul locuitorilor din Bucureşti. În mod evident, ştirile din presa epocii prezentau doar câteva faţete ale realităţii, însă prin elementele puse în prim-plan, conturau imaginea unui tâlhar invincibil de care se temeau cei mai mulţi.

De obicei, faptele „asasinului cârciumarilor” ca şi celelalte acte de violenţă îşi găseau locul în paginile ziarelor la secţiunea rezervată „faptelor diverse”. Spre sfârşitul lunii mai, unele din articolele care relatau despre faptele sale nu mai erau încadrate „faptelor diver-

---

[552] „Dreptatea”, anul IV, nr. 1066, 13 mai 1899, p. 3.
[553] „Timpul”, anul XXI, nr. 105, 14/26 mai 1899, p. 2.
[554] „Universul”, anul XVII, nr. 132, 17/ 29 mai 1899, p. 2.
[555]*Ibidem*, anul XVII, nr. 134, 19/31 mai 1899, p. 2.
[556]*Ibidem*, anul XVII, nr. 139, 24/26 mai 1899, p. 2.
[557] *Ibidem*, anul XVII, nr. 141, 26/28 mai 1899, p. 2.
[558] „Dreptatea”, anul IV, nr. 1068, 14 mai 1899, p. 3.
[559] *Ibidem.*

se", alături de ceilalţi răufăcători. El avea deja un alt statut. „Ucigaşul cârciumarilor" devenise o personalitate prin atenţia pe care i-o acorda presa. Tipologic, acţiunile sale aparţineau acestei secţiuni, dar statutul său era unul diferit de acela al unui bandit obişnuit, fiind asociat cu memoria de lungă durată.

În „Timpul", articolul intitulat „Goana după asasinul cârciumarilor", de o jumătate de coloană, nu mai apărea integrat secţiunii „Întemplări"[560]. Banditul fusese reperat de un sergent de stradă care a dat alarma. Deşi a fost urmărit de mai mulţi sergenţi şi jandarmi, el a reuşit să scape, rănind pe doi dintre aceştia. Se părea că oricâte focuri de revolver ar trage, poliţiştii tot nu-l puteau nimeri. Măsurile autorităţilor se dovedeau a fi încă o dată ineficiente: „Timp de 3 luni de zile acest criminal misterios terorizează Capitala, omorînd şi jefuind, fără ca, cu toată bună-voinţa şi cu tot zeul [*sic*] poliţiei, să poată fi prins". Prefectul Poliţiei, Algiu a oferit o recompensă pentru denunţarea sau prinderea tâlharului. În numărul din 3 iunie, apăreau două articole dedicate misteriosului criminal. Primul, de o coloană şi neinclus secţiunii „Întemplări"[561], relata despre încă o încercare de spargere a unei cârciumi. Sergenţii l-au urmărit din nou pe tâlhar, fără succes însă. Articolul scotea la iveală câteva aspecte interesante. Credinţa în invincibilitatea asasinului, era răspândită nu doar în rândul locuitorilor din cartierele mărginaşe ale Capitalei, ci şi printre sergenţii care-l urmăreau. Astfel, un sergent ar fi spus: „De geaba mai căutăm pe ucigaş; el are un dar, că îndată ce pune mâna d'asupra ochilor, poţi să tragi cât vei vrea cu puşca în el căci glonţul nu-l prinde". Completarea autorului articolului este revelatoare: „Credem de prisos să mai spunem că bietul sergent major tremura de frică"[562]. Pe de altă parte, gardiştii erau acuzaţi de laşitate. Revolverele trebuiau folosite de la distanţe scurte pentru a fi eficiente – „Mai puţine focuri, domnilor gardişti, şi mai multă bărbăţie". În fond, atât aparenta invulnerabilitate a tâlharului, cât şi laşitatea sau incompetenţa poliţiştilor reprezintă explicaţii complementare care justificau succesul „ucigaşului cârciumarilor". Cel de-al doilea articol din acel număr al ziarului „Timpul", inclus secţiunii „Întemplări", se ocupa de legenda asasinului. Sergenţii ajunseseră să creadă că nu poate fi atins de gloanţe pentru că ar fi necuratul[563]. La Poliţie veneau zilnic oameni din cartierele mărginaşe ale Capitalei care pretindeau că l-ar fi întâlnit. Acest criminal părea a fi în mai multe locuri în acelaşi timp. Alţi răufăcători încercau să profite de spaima cauzată de „ucigaşul cârciumarilor", atacând cârciumi. Autorul articolului anticipa, în mod corect, că asasinul va fi prins, dar faptele sale nu numai că nu vor fi uitate, însă vor fi prezentate exagerat. „Ori cât de tovarăş cu necuratul o fi ucigaşul cârciumarilor, dar în urma mesurilor luate de poliţie, nu va mai putea fi mult timp liber. Este însă sigur că multă vreme după prinderea ucigaşului şi condamnarea lui, populaţia Capitalei, nu'l va uita şi-i va face o poveste în care isprăvile lui vor fi de sigur cu mult exagerate"[564]. Aurel Alexandrescu-Dorna, în studiul deja citat arăta cum criminalii celebri din epocă, precum Licinski sau Florea, erau asociaţi în popor cu haiducii din trecut[565]. Asemenea haiducilor, criminalii celebri ar fi avut calităţi supraomeneşti. Cazul

560 „Timpul", anul XXI, nr. 119, 30 mai/11 iunie 1899, p. 3.
561 *Ibidem*, anul XXI, nr. 124, 3/15 iunie 1899, p. 2.
562 *Ibidem.*
563 *Ibidem,* p. 3.
564 *Ibidem.*
565 Aurel Alexandrescu-Dorna, *op. cit.*, p. 16.

„ucigaşului cârciumarilor” nu este unic. Simion Licinski, banditul care a acţionat în Dobrogea, în perioada 1886-1891, era considerat de contemporani un diavol[566].

Măsurile luate de autorităţi erau, în unele situaţii, abuzive aşa cum relata „Timpul” în numărul din 4/16 iunie. Sergenţii de stradă l-au confundat pe un actor cu „ucigaşul cârciumarilor”. Ei l-au urmărit şi chiar au tras spre el fără a-l răni. Ulterior, s-a dovedit că sergenţii nu doreau să rişte și să se apropie de suspect, acesta fiind motivul pentru care l-au urmărit şi au tras de la distanţă[567]. „Dreptatea” prezenta aceeaşi întâmplare punând în evidenţă panica oamenilor. Chiar şi titlul articolului era „De frica ucigaşului cîrciumarilor”. Starea de spirit a locuitorilor, mai ales a comercianţilor putea da naştere la incidente regretabile. „De cînd cu ucigaşul cîrciumarilor, o adevărată teroare stăpîneşte spiritul comercianţilor de pe la margina oraşului. Bieţii oamenii ne mai au odihnă nici noaptea, tresar din somn la cel mai mic sgomot, şi cum li se pare că zăresc o umbră suspectă pun mîna pe revolverul încărcat pe care-l au la căpătîiu şi tranc! Îl descarcă în gol, pricinuind panică în cartier […]. Nu e zi să n’avem de înregistrat cazuri de acestea, şi de sigur că nimeni nu poate fi învinuit de aceasta, căci nimic nu e mai justificat de cît panica de cari sînt cuprinşi bieţii cîrciumari cărora misteriosul asasin le-a acordat o nenorocită preferinţă”[568].

Panica produsă de „ucigaşul cârciumarilor” a fost surprinsă şi de alte tipuri de publicaţii. Revista umoristică „Veselia” i-a dedicat câteva articole misteriosului asasin. În numărul din 6 iunie 1899[569], o ilustraţie centrală îl înfăţişa pe tâlhar în lupta cu gardiştii. Speculând zvonurile legate de capacităţile supranaturale ale infractorului, acesta era reprezentat ca un diavol, cu coadă, coarne şi aripi, îmbrăcat într-un costum elegant. El le făcea cu mâna poliţiştilor care trăgeau focuri de revolver. În cealaltă mână avea celebra sa puşcă scurtă şi o pancartă pe care scria „Cine mê prinde, primeşte 1000 lei recompensă!”. Explicaţia versificată a imaginii invoca cele mai cunoscute caracteristici ale asasinului, preluate, desigur din presa epocii. „Cel ce omoară cârciumarii/Cu atâta îndrăzneală, /A ajuns ş’o să remâie/Veci de veci de pomeneală.../Cică’i scurt, la faţă oacheş,/Şi’mbrăcat cum se cuvine.../[...] Căci cu carabina’i scurtă,/Dă la focuri cu’ndrăzneală/Şi omoară p’ori şi cine/I s’o pune la iveală... [...]Geaba trag în el cu gloanţe /Că nici unul nu’l loveşte, [...] După mine, ucigaşul[...] Nu e altul, zău, că nu e/De cât dracul în persoană”[570]. O altă ilustraţie a revistei înfăţişa „Hora cârciumăreselor”. Soţiile cârciumarilor erau fericite că soţii lor nu mai aveau grija tâlharului. Într-adevăr, fascinaţia pentru „ucigaşul cârciumarilor” nu a dispărut nici după prinderea sa, la începutul lunii iunie 1899. El „a rămas de pomeneală”, devenind personaj în două romane populare ale epocii[571]. (Fig. 29.)

Prinderea celebrului tâlhar şi dezvăluirea identităţii acestuia au fost câteva zile subiectele cele mai importante ale ziarelor Capitalei. „Ucigaşul cârciumarilor” era, de fapt, un tânăr de 17 ani, cunoscut mai ales după pseudonimul său – Ion Pipa. „Timpul” anunţa prinderea tâlharului în numărul din 8/20 iunie[572]. În fiecare dintre următoarele patru zile,

---

566 Gabriel Constantinescu, *Percepţia criminalităţii în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Imaginea banditului Simion Licinski în cultura populară*, pp. 215, 217.
567 „Timpul”, anul XXI, nr. 125, 4/16 iunie 1899, p. 3.
568 „Dreptatea”, anul IV, nr. 1088, 4 iunie 1899, p. 3.
569 „Veselia”, anul VIII, nr. 23, 6 iunie 1899, pp. 1-2.
570 *Ibidem.*
571Paria Zamfirescu, *Asasinul cârciumarilor,* Bucureşti, 1899 şi Panait Macri, *Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătăreşti). Roman original,* partea a doua, Bucuresci, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, 1904.
572 „Timpul”, anul XXI, nr. 127, 8/20 iunie 1899, p. 2.

ziarul dedica alte articole evenimentului. Pe tot parcursul lunii iunie, „Timpul”, ca şi celelalte ziare importante, a publicat numeroase ştiri legate de „ucigaşul cârciumarilor”, cunoscut acum drept Ion Pipa.

Fig. 29. Ziarul „Veselia”„ anul VIII, nr 25, 20 iunie 1899, pp. 1-2.

Analiza calitativă a ştirilor din trei ziare pentru perioada martie-iunie 1899, ne conduce către câteva concluzii preliminare privind posibilitatea de aplicare a conceptului „panicii morale”. Ziarele au început să prezinte din ce în ce mai des spargerile unor cârciumi de la sfârşitul lunii martie. Asasinarea celor trei cârciumari a determinat focalizarea ziarelor pe această infracţiune – spargere însoţită de tâlhărie, victimele fiind mai ales cârciumarii. Treptat, ştirile din presă au cauzat şi întreţinut o stare de nelinişte, chiar panică în rândul cititorilor. Comercianţii şi cârciumarii din cartierele mărginaşe erau stăpâniţi de o „adevărată teroare”. Este, deci, o panică care viza cu predilecţie o anumită categorie socială şi zona de periferie a Capitalei. În ce măsură a fost o panică morală ? Reacţiile ziarelor scot la iveală diferite probleme ale societăţii româneşti. Incompetenţa autorităţilor sau laşitatea şi nepriceperea poliţiştilor apăreau frecvent ca explicaţii ale succesului tâlharului. A fost publicat şi un articol în „Dreptatea”, care discuta despre faptul că infractorul sau infractorii erau necivilizaţi şi primitivi. Prin consecinţele stării de panică pe care o cauzase, „ucigaşul cârciumarilor” a ajuns o ameninţare la adresa siguranţei tuturor locuitorilor Capitalei nu doar a cârciumarilor. Este, deci, o panică morală. Pe de-altă parte, măsurile luate de autorităţi pentru a stopa această serie de infracţiuni nu se pot încadra celor caracteris-

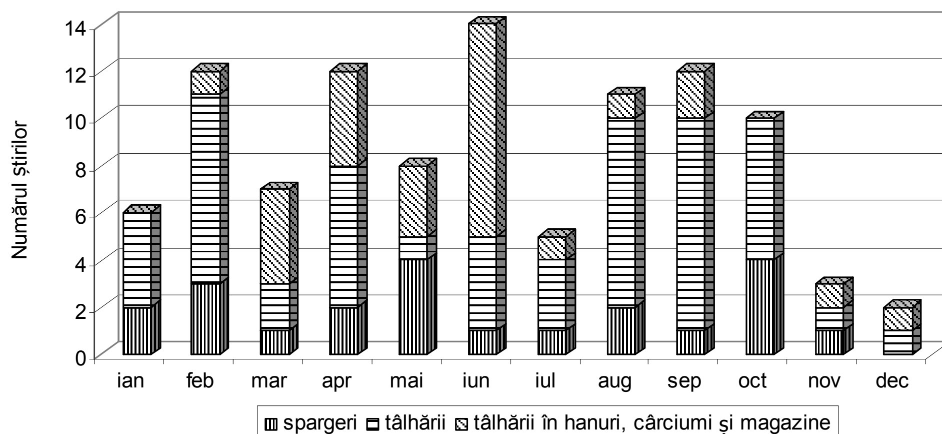
tice unei situaţii clasice de panică morală. Prezentarea frecventă a ştirilor despre asasin nu a determinat o înăsprire a legilor sau condamnări cu pedepse mai grele. Autorităţile au oferit o recompensă pentru prinderea făptaşului, au arestat câţiva suspecţi şi au postat mai mulţi sergenţi pe străzi. Poate singura situaţie care demonstrează o măsură abuzivă este legată de cazul actorului urmărit de sergenţi pentru că a fost confundat cu ucigaşul.

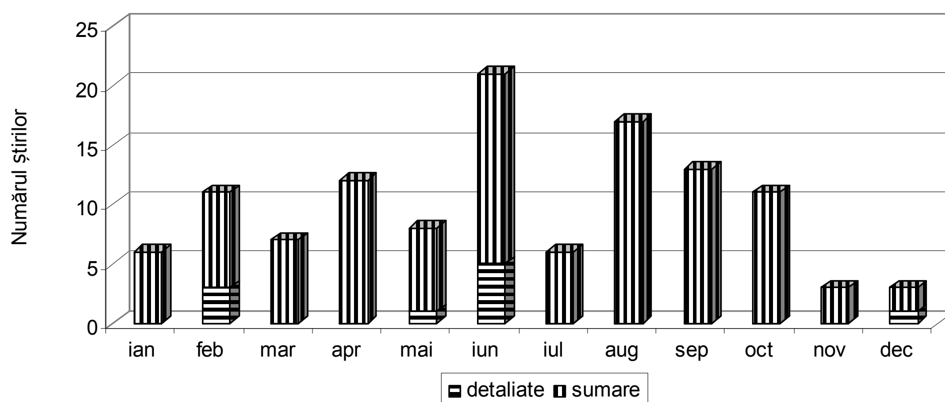
O cercetare cantitativă a modului în care ziarele au reflectat spargerile şi tâlhăriile din perioada martie-iunie 1899 va demonstra dacă presa a ilustrat exagerat cazurile din acele luni. Panica morală presupune, în primul rând, reacţii ale presei care să se situeze dincolo de ceea ce pot fi considerate relatări realiste. Care este graniţa între o prezentare realistă şi una nerealistă, fie supraevaluată, fie subevaluată a criminalităţii ? În general, se acceptă că statisticile criminale oferă o imagine realistă a criminalităţii. Există totuşi destule critici care vizează datele statistice. În cazul României sfârşitului de secol XIX, am putea menţiona chiar mai multe obiecţii. Cea mai importantă este aceea că informaţiile din statisticile judiciare ale epocii nu fac referire la numărul lunar de infracţiuni, ci la cel anual. Astfel, e practic imposibil de evaluat cu exactitate câte spargeri şi tâlhării ar fi avut loc într-o anumită lună. Relatările contemporanilor pot oferi informaţii în plus, însă pentru o cercetare cantitativă sunt nesigure, în special datorită poziţiei subiective. Ca un exemplu, Constantin Bacalbaşa a descris în *Bucureștii de altădată* o serie de infracţiuni celebre ale epocii, dar a omis cazul „ucigaşului cârciumarilor". Monitoarele oficiale ale judeţelor şi oraşele publicau, de regulă, informaţii despre infracţiuni sau criminalii căutaţi. Acestea nu se limitau la o zonă geografică, integrând şi anunţuri ale reprezentanţilor autorităţilor din celelalte judeţe. Totuşi, pentru anul 1899, nici „Buletinul comunal al Primăriei Bucuresci", nici monitoarele oficiale din judeţe învecinate – „Monitorul Judeţului Vlaşca" sau „Monitorul Judeţului Dâmboviţa", nu amintesc nimic de seria de spargeri şi tâlhării din Bucureşti. Soluţia pe care o propunem este aceea de a compara între ele relatările din diferite ziare centrale, urmărind anumiţi indici şi evoluţia lor pe durate variabile, de la câteva luni la un an. Astfel, vom identifica perspective diferite în privinţa panicii „ucigaşului cârciumarilor". Unele ziare conţineau mult mai multe ştiri despre acţiunile tâlharului decât celelalte.

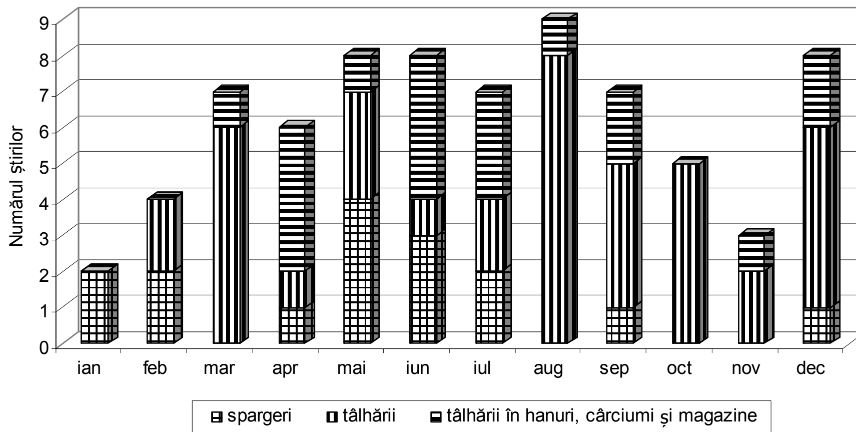
Presa anului 1899 publica frecvent ştiri despre crime, tâlhării sau furturi. Dintre toate articolele am selectat câteva tipuri de infracţiuni. Am luat în considerare ştirile care descriau spargerile din cârciumi, magazine şi hanuri. Deşi „ucigaşul cârciumarilor" ţintea mai ales cârciumile, panica legată de spargeri şi tâlhării îi cuprinsese şi pe comercianţii care aveau magazine sau hanuri. Seria de spargeri din prima parte a anului a afectat şi pe aceşti comercianţi, nu doar pe cârciumari. A doua categorie de infracţiuni analizată, este cea a tâlhăriilor comise în orice alte locuri decât cârciumi, hanuri sau magazine. Precum am precizat, tâlhăriile erau cele mai numeroase crime ale epocii, dar nu apăreau la fel de des în toate ziarele. Politica editorială sau sursele fiecărui ziar influenţau numărul ştirilor despre tâlhării. Acestea reprezintă norma în raport cu care vom compara celelalte ştiri. În fine, vom selecta şi ştirile despre tâlhăriile desfăşurate în cârciumi, magazine sau hanuri, infracţiuni violente, în care atacatorul/atacatorii, fie au ameninţat, fie au atacat pe victime. Nu am omis nici ştirile care prezentau reacţiile autorităţilor în diferite cazuri. Dacă poliţiştii arestau, anchetau, urmăreau sau prindeau un suspect pentru o spargere comisă într-o cârciumă şi/sau într-un magazin, vom include acea ştire în categoria celor despre respectiva infracţiune.

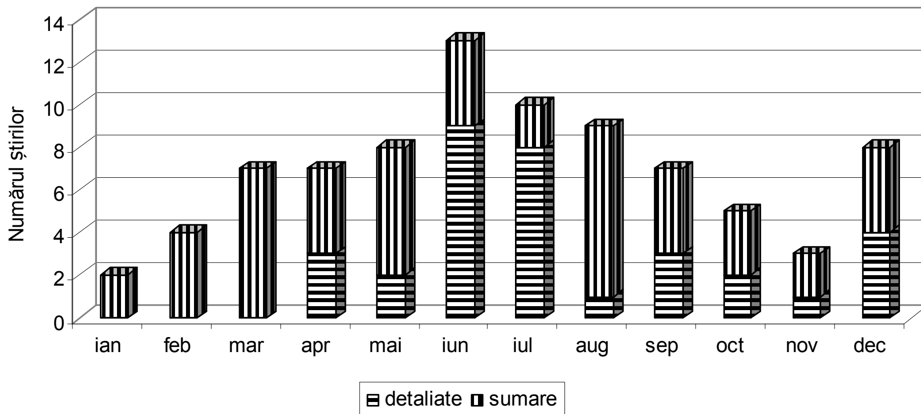
Articolele din ziare puteau fi relatări detaliate ale evenimentelor, de regulă, reportaje şi descrieri sumare, uneori preluate din alte ziare. Ştirile mai mari de o jumătate de coloană vor reprezenta o categorie diferită de cele mai mici de o jumătate de coloană. Ambele tipuri de ştiri, detaliate sau sumare descriau unul din cele trei tipuri de infracţiuni definite mai sus.

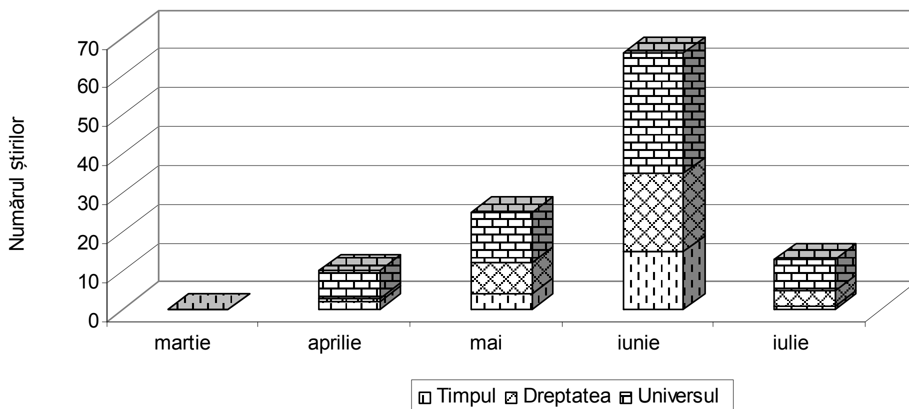
Panica din prima parte a anului 1899 a fost legată direct de acţiunile „ucigaşului cârciumarilor”. Astfel, am grupat toate ştirile care conţineau sintagmele „ucigaşul cârciumarilor”, „omorâtorul cârciumarilor” sau „asasinul cârciumarilor”, într-o categorie. Acestora le-am adăugat articolele despre un tâlhar care ataca cu regularitate cârciumi, magazine şi hanuri.

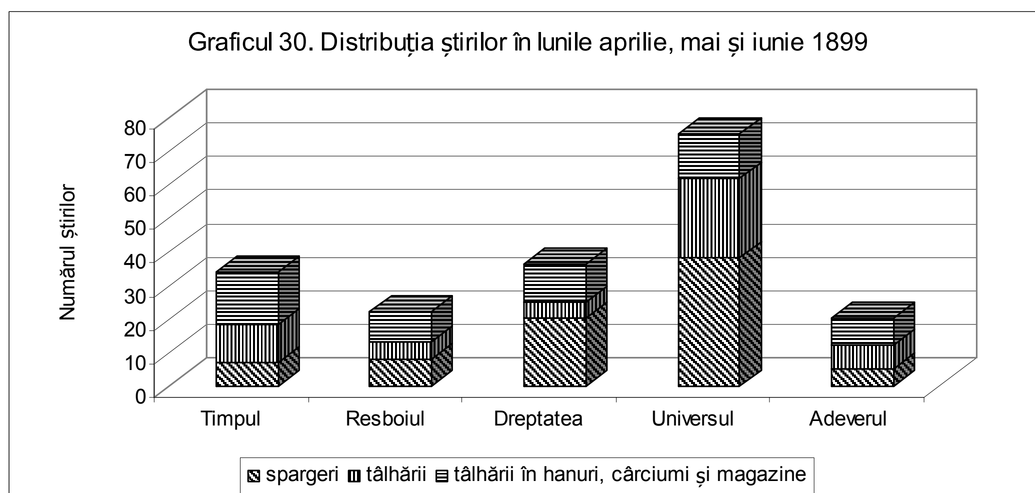

Graficul 27. Distribuția știrilor din ,,Resboiul" 1899
Numărul știrilor
0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
ian
feb
mar
apr
mai
iun
iul
aug
sep
oct
nov
dec
spargeri
tâlhării
tâlhării în hanuri, cârciumi și magazine

Graficul 28. Tipul știrilor din ,,Resboiul" 1899
Numărul știrilor
0
2
4
6
8
10
12
14
ian
feb
mar
apr
mai
iun
iul
aug
sep
oct
nov
dec
detaliate
sumare

Graficul 29. Știri despre ,,ucigașul cârciumarilor"
Numărul știrilor
0
10
20
30
40
50
60
70
martie
aprilie
mai
iunie
iulie
Timpul
Dreptatea
Universul

Primele două grafice, Graficul 25 şi Graficul 26, conturează distribuţia şi tipul articolelor din „Timpul" pe tot parcursul anului 1899. Conform datelor din Graficul 25, numărul ştirilor despre tâlhăriile comise în orice alte locuri decât cârciumi, hanuri şi magazine, a fluctuat. Doar în trei luni, alte infracţiuni din cele selectate au apărut mai des în paginile ziarului decât aceste tâlhării. Nu întâmplător, în lunile martie, mai şi iunie, a crescut evident numărul ştirilor despre tâlhăriile din cârciumi, hanuri şi magazine. Numărul acestor ştiri a variat de-a lungul anului, cu o creştere sensibilă în lunile martie, aprilie şi mai. De asemenea, cele mai multe ştiri detaliate, mai mari de o jumătate de coloană, au apărut în luna iunie. Chiar şi numărul ştirilor sumare este ridicat în aceeaşi lună. Dacă ne referim la perioada de apogeu a panicii cauzate de „ucigaşul cârciumarilor", lunile aprilie, mai şi iunie (Graficul 30), numărul ştirilor care prezentau tâlhării din cârciumi, hanuri şi magazine îl depăşeşte chiar şi pe acela al celorlalte tâlhării, ceea ce demonstrează că „Timpul" a acordat o atenţie deosebită acestui tip de infracţiuni. După prinderea „asasinului cârciumarilor", ziarul nu i-a mai dedicat articole în luna următoare.

Distribuţia ştirilor din „Resboiul" este, în unele privinţe, similară cu cea din „Timpul". Conform Graficului 27, ştirile despre tâlhăriile comise în orice altă locaţie decât cârciumi, hanuri şi magazine predomină în decursul anului 1899. Doar în trei luni se regăsesc mai multe ştiri despre tâlhăriile care s-au desfăşurat în cârciumi, hanuri şi magazine – aprilie, iunie şi iulie. În comparaţie cu „Timpul", ziarul „Resboiul" prezenta aceste infracţiuni mai rar, dar şi cu o întârziere de o lună, cele mai multe ştiri apărând în lunile aprilie, iunie şi iulie, nu în martie, mai şi iunie. Numărul ştirilor despre spargeri este, de asemenea, variabil, însă în lunile mai, iunie şi iulie au fost publicate mai multe ştiri decât în tot restul anului. În iunie şi iulie întâlnim cele mai multe ştiri detaliate din 1899 (Graficul 28).

Ştirile despre „ucigaşul cârciumarilor" au înregistrat o evoluţie similară pentru toate cele trei ziare analizate. Atât în „Timpul", cât şi în „Dreptatea" şi în „Universul", numărul acestor ştiri creşte constant în aprilie şi în mai, atinge apogeul în iunie, iar din iulie scade. Totodată, se pare că „Universul" acorda mai multă importanţă subiectului. În iunie 1899, „Universul" publica aproape la fel de multe ştiri despre „ucigaşul cârciumarilor" ca şi

celelalte două ziare împreună, iar în aprilie, mai şi iunie, chiar mai multe decât „Timpul" şi „Dreptatea" (Graficul 29).

„Universul", prin excelenţă un ziar de informaţii, care favoriza secţiunea „faptelor diverse", conţinea în mod evident mai multe ştiri despre tâlhării sau spargeri decât celelalte ziare (Graficul 30). Totuşi, în mod neaşteptat, numărul ştirilor despre tâlhăriile comise în cârciumi, hanuri şi magazine în lunile aprilie, mai şi iunie este la un nivel similar cu cel din ziarele „Timpul", „Resboiul", „Dreptatea" şi „Adeverul". Este posibil ca în „Universul" proporţia ştirilor despre infracţiuni să fi fost influenţată de o politică editorială. Aceasta este doar o speculaţie. Oricum, în „Universul" ştirile despre „ucigaşul cârciumarilor" se regăseau mai des decât în alte ziare dintre cele examinate.

Analiza cantitativă relevă faptul că în perioada martie-iulie 1899, ziarele au prezentat frecvent ştiri despre spargeri şi tâlhării care vizau cârciumi, hanuri şi magazine. Totuşi, unele ziare precum „Timpul" sau „Universul" publicau mai des decât altele astfel de ştiri. Nu doar numărul articolelor a crescut, ci şi dimensiunea acestora, relatările detaliate, mai mari de o jumătate de coloană, fiind întâlnite mai ales, în lunile mai, iunie şi iulie. Din perspectiva analizei cantitative a presei putem aplica, într-adevăr, conceptul „panicii morale" pentru relatările despre „ucigaşul cârciumarilor". Mai curând, admitem existenţa unei panici morale induse şi amplificate în ziare ca „Timpul" sau „Universul" comparativ cu „Resboiul", „Dreptatea" sau „Adeverul".

Teoria „panicii morale" nu poate fi utilizată pentru situaţia de faţă fără o îndepărtare de sensul iniţial. De fapt, chiar şi cazurile de tâlhărie din Londra sau Colchester, pe care Peter King[573] le considera ideale, reprezintă o deviaţie de la sensul iniţial definit de Stanley Cohen. Ciocnirile violente dintre cele două grupuri „*Mods*" şi „*Rockers*", pe care le-a analizat Cohen nu erau motivate de dorinţa de a jefui, ca în cazurile din Londra şi Colchester. Panica morală trebuie privită ca un tip ideal, un model de interpretare. Acest tip ideal se transformă în mai multe panici morale pe măsură ce conceptul este utilizat în tot mai multe studii.

Panica morală legată de activitatea „ucigaşului cârciumarilor" ar avea câteva elemente specifice. Tâlhăriile şi spargerile din această perioadă nu sunt generalizate, ci vizează mai ales cârciumi, dar şi hanuri sau magazine. Categoria socială afectată în mod direct este cea comercianţilor de la periferia Capitalei. Prin impactul panicii create şi amplificate de o parte a presei, sunt ameninţaţi indirect şi ceilalţi locuitori ai oraşului. Unii dintre comercianţii care credeau că vor fi atacaţi sau unii poliţişti reacţionau sub impulsul fricii punând în pericol vieţile nefericiţilor care se aflau în locul nepotrivit la momentul nepotrivit. Astfel, în mod indirect, nu e doar o panică restrânsă. Distrugerea şi furtul unor bunuri, dar îndeosebi uciderea comercianţilor care încercau să-şi apere proprietăţile, au reprezentat o ameninţare şi la adresa valorilor societăţii. Un articol din „Dreptatea" îi denumea pe infractori, necivilizaţi şi primitivi. Este, deci, şi o panică morală.

Reacţiile presei trebuie comparate, în mod normal, cu „realitatea", cu datele despre evoluţia criminalităţii pentru o anumită perioadă. În cazul României sfârşitului de secol XIX, sursele nu oferă informaţii sigure, fie că luăm în considerare statisticile criminale, fie că ne raportăm la relatările contemporanilor. De fapt, chiar şi acestea sunt „doar" percepţii ale unui fenomen, ca şi ştirile din ziare. Pentru a depăşi dificultatea metodologică, am ales

573 Peter King, *Moral panics and violent street crime 1750-2000, a comparative perspective,* p. 55.

să comparăm diferite ziare centrale din 1899. Prin prezentarea frecventă a ştirilor despre spargerile şi tâlhăriile din cârciumi, hanuri şi magazine sau a celor despre „ucigaşul cârciumarilor”, „Timpul” şi „Universul” deformau „realitatea” într-o măsură mai mare decât celelalte ziare analizate. Cu certitudine au existat tâlhării cărora le-au căzut victime cârciumarii, însă ulterior ziarele ofereau chiar şi informaţii nesigure drept posibile acţiuni ale asasinului misterios. Urmărind cazurile din presă, putem identifica în mod clar două atacuri în luna martie şi câte unul în aprilie şi în mai, dar fiecărui eveniment îi erau dedicate mai multe articole. Probabil, pentru unii dintre cititorii ziarelor epocii, „ucigaşul cârciumarilor” nu era doar un subiect de presă, ci şi un personaj terifiant, ubicuu, care putea lovi oricând şi oriunde.

Modelul clasic al panicii morale presupune şi o politică dură a autorităţilor care iau măsuri abuzive, pentru a stopa seria de infracţiuni. În cazul de faţă nu au fost adoptate legi noi şi nici nu au existat condamnări cu pedepse mai grele. Chiar Ion Pipa, cel găsit vinovat pentru seria de tâlhării şi spargeri, a primit o sentinţă relativ uşoară pentru că era minor – 14 ani de închisoare[574]. Pentru a pune capăt crimelor, autorităţile au oferit o recompensă, au arestat câţiva suspecţi şi au postat mai mulţi sergenţi pe străzi. Poate singurul incident care poate fi considerat un abuz al autorităţilor e cel în care un actor a fost confundat cu asasinul. Din această perspectivă, utilizarea conceptului de „panică morală” este nejustificată. Panica morală legată de spargerile şi tâlhăriile din Bucureşti, din 1899, întruneşte doar câteva dintre elementele unei panici morale clasice. Este, mai curând, o panică incompletă întrucât prezentarea exagerată a infracţiunilor în presa epocii nu a determinat o reacţie pe măsură a autorităţilor.

Se pare că ştirile despre seriei de tâlhării comise de „ucigaşul cârciumarilor” nu ilustrează decât parţial teoria „panicii morale”. În epocă au existat şi alte cazuri care s-ar putea preta la o interpretare din perspectiva „panicii morale”. În vara anului 1900, după asasinarea profesorului Ştefan Mihăileanu, în noaptea de 22/23 iulie, de către un bulgar, presa din ţară a pornit o campanie violentă împotriva bulgarilor. Ancheta care a urmat asasinatului a scos la iveală faptul că bulgarii plănuiau să-l asasineze şi pe Carol I. Bulgarii erau asociaţi cu anarhiştii. După cum arăta Titu Maiorescu, în aceeaşi vară fusese asasinat de un anarhist, regele Umberto I al Italiei şi se presupunea că exista o legătură între anarhiştii italieni, ruşi şi bulgari[575]. Presa din România a exacerbat tensiunile, publicând noi informaţii despre comploturile bulgarilor anarhişti, iar autorităţile extrădau din ce în ce mai mulţi bulgari[576]. De fapt, tensiunile dintre cele două state au ajuns atât de mari, încât un război părea inevitabil[577]. În această situaţie, conceptul de „panică morală” ar putea fi util pentru că arată cum reacţiile exagerate din presă au influenţat şi poziţia autorităţilor.

Sigur, presa a influenţat doar parţial reacţiile autorităţilor în timpul campaniei împotriva anarhiştilor bulgari sau a bulgarilor. Cu câţiva ani înainte de asasinarea lui Mihăileanu, autorităţile îi urmăreau îndeaproape pe anarhiştii de pe teritoriul României, printre ei aflându-se şi bulgari. În 1898, autorităţile din România şi Bulgaria chiar au colaborat în

---

[574] „Dreptatea”, anul IV, nr. 1270, 25 decembrie 1899, p. 3.
[575] Campania împotriva bulgarilor din vara anului 1900 este analizată într-o teză de doctorat recentă. Vezi Daniel Cain, *Relaţiile politico-diplomatice româno-bulgare în context sud-est european 1900-1912,* teză de doctorat, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2007, pp. 126-131.
[576] *Ibidem,* p. 130.
[577] *Ibidem,* p. 131.

această chestiune. La Sofia se înfiinţase un serviciu de supraveghere a anarhiştilor din Bulgaria. Ministerul de Interne din România a primit descrierile unor indivizi consideraţi anarhiști periculoși de autoritățile din Bulgaria[578]. Tot în 1898, prefecţii de Constanța şi Tulcea au fost îndemnaţi să supravegheze mişcările unor agitatori bulgari din Macedonia care doreau să ajungă la Istanbul[579]. Astfel de indivizi erau supravegheaţi, de obicei, de la intrarea în ţară, fiind numiţi într-o circulară trimisă de prim-ministrul D. A. Sturdza prefecţilor, în septembrie 1898: „un pericol de care societatea noastră nu are cruţare"[580]. Ca şi autorităţile din alte state, cele din România îi expulzau pe aceşti indivizi. Anarhiştii italieni păreau a fi cei mai numeroşi din ţară. În destule situaţii, aceştia au fost expulzaţi, deşi faptele lor nu erau un real pericol pentru societatea românească. De exemplu, Angelo Romaneli îi scrisese de mai multe ori Regelui să-i plătească datoriile pe care le avea la un cârciumar[581]. Autorităţile erau dispuse să recurgă la măsuri severe împotriva anarhiştilor, chiar dacă acţiunile lor nu erau ameninţătoare.

Pe de-altă parte, revenind la reacţia presei, campania împotriva bulgarilor ar putea fi o panică morală naţională, nu una limitată la o anumită regiune. „Universul", „Adevărul", „Resboiul", dar şi ziare locale, precum „Gazeta Nouă" din Craiova, scriau despre comploturile bulgarilor[582]. „Gazeta Nouă" lansa atacuri virulente la adresa bulgarilor. Într-unul din numerele sale, articolul de la prima pagină se încheia cu următoare frază: „Ne aflăm în faţa unui popor format din bandiţi şi criminali, sau în faţa unor nebuni care au nevoie de cămaşa de forţă ?"[583]. Oricum, evaluarea posibilităţii de aplicarea a conceptului de „panică morală" în cazul campaniei împotriva bulgarilor din 1900, ar trebui completată și de o cercetare cantitativă a presei din România. Pornind de la aprecierile de mai sus, se pare că reacţiile presei şi ale autorităţilor din vara anului 1900 ar justifica, într-o măsură mai mare ca cele cauzate de „asasinul cârciumarilor", adoptarea conceptului de „panică morală".

---

[578] D.A.N.I.C., Fond, Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale, dosar 2/1898, f. 56.
[579] *Ibidem,* dosar 1/1898, f. 113.
[580] *Ibidem,* f. 22.
[581] *Ibidem,* ff. 90-91.
[582] „Gazeta Nouă", anul I, nr. 10, 21 august 1900, p. 1.
[583] *Ibidem,* nr. 11, 28 august 1900, p. 1.

Concluzii

Istoria criminalității este o temă nouă în istoriografia românească. Ținând cont de statutul temei abordate în lucrarea noastră, concluziile cercetării nu sunt definitive, ci doar preliminare. Am propus o abordare a criminalității care s-a axat pe reflectarea fenomenului în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Desigur, nu este singura abordare posibilă. Nu este nici una exhaustivă datorită vastității subiectului și stadiului incipient al cercetărilor realizate până acum. Pe de-altă parte, importanța acestei abordări rezidă tocmai în caracterul său inovator. Tema principală a lucrării – reflectarea criminalității în presa din România, nu este construită doar din perspectiva studiilor relativ recente. Încă de la sfârșitul secolul al XIX-lea, unii autori semnalau faptul că prezentarea criminalității în presă constituia o problemă cu grave consecințe sociale. În 1899, Aurel Alexandrescu-Dorna (1870-1910), era revoltat că și în presa românească „se scrie foarte mult despre bătăi, asasinate, fapte criminale, descrieri înspăimântător de amănunțite", ducând la răspândirea unei „epidemii a crimei".

Deși subtitlul cărții sugerează o restrângere a cercetării la presa din România, am optat pentru o tratare globală a subiectului. Astfel, concluziile se pot raporta la mai multe niveluri. Acestea au ca obiect nu doar reflectarea fenomenului în ziare și reviste, ci și capacitatea Statului de a controla criminalitatea, discursurile din criminologie sau reprezentările criminalității în literatură și în cultura tradițională. După cum o prismă descompune lumina în mai multe nuanțe diferite, această carte surprinde câteva percepții ale criminalității în societatea românească. În unele situații, acestea sunt contradictorii. Pe de-o parte, „Petiția de la Iași" din 1871 semnala, cu îngrijorare, că „prădăciunile și omoruruile au luat o întindere înspăimântătoare la noi". Ioan Tanoviceanu discuta și el despre „creșterea înspăimântătoare a criminalității" din România. Pe de-alta, Grigore Dianu afirma că, de fapt, criminalitatea scăzuse, nu crescuse. Ultimii doi autori își bazau afirmațiile pe statistici, ceea ce poate justifica încă o dată ideea că statistica este singura știință care asigură condițiile ca doi cercetători să ajungă la concluzii diferite, pornind de la aceleași date[1].

A fost oare capabil Statul să controleze criminalitatea pe teritoriul său în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ? Documentele din arhive, relatările unor autori contemporani, dar și articolele din presă par să indice faptul că în unele perioade și regiuni această capacitate a fost vizibil diminuată. Dobrogea sau județele din nordul Moldovei erau regiunile unde bandele de tâlhari cauzau mari dificultăți autorităților. Până spre 1874, în nordul Moldovei, acționau bande de tâlhari care făceau incursiuni și pe teritoriul Austro-Ungariei. Dobrogea intrase în componența României din 1878, însă au trecut mai mulți ani până când bandele de tâlhari au fost stârpite de autorități. Chiar și spre sfârșitul secolului, în perioada 1886-1891, Simion Licinski, un tâlhar celebru, își desfășura activitatea în Dobrogea. De asemenea, pe durata Războiului de Independență, staționarea trupelor rusești pe teri-

[1] Scriitorul american Evan Esar (1899-1995) este considerat autorul acestui aforism despre statistică.

toriul României a dus la situaţii în care forţele de poliţie nu puteau asigura ordinea şi liniştea publică. Soldaţii sau civilii ruşi care se aflau în trecere prin România au comis numeroase infracţiuni. Uneori, funcţionarii Statului – prefecţi, primari sau poliţişti, au fost victimele unor atacuri violente. Autorităţile din România nu-i puteau judeca pe militarii ruşi care comiteau infracţiuni. Doar tribunalele militare ruseşti aveau acest drept. Mai mult, aceste trupe se deplasau pe teritoriul ţării şi era dificilă identificarea şi capturarea unor soldaţi care se aflau în marş.

Pe de altă parte, nici în oraşe autorităţile n-au controlat eficient criminalitatea întotdeauna. Tâlhăriile bandei Zdrelea-Mărunţelu din Bucureşti, de la începutul lui 1894, sunt doar un exemplu. Organizarea defectuoasă, schimbările dese ale poliţiştilor, folosirea poliţiei municipale de către primari ca un instrument electoral, salariile mici, nepunerea în practică a legilor şi a dispoziţiilor sunt cauzele care explică ineficienţa autorităţilor în combaterea criminalităţii. La acestea se pot adăuga şi altele. Spre sfârşitul secolului, în jur de 40% dintre cei acuzaţi de tâlhărie, jaf, omor, asasinat sau escrocherie erau declaraţi nevinovaţi. În anii 1876-1879, procentul era chiar de 55% pentru acuzaţii de escrocherie, fals sau abuz de încredere. Mai mulţi autori au arătat că introducerea curţilor cu juraţi prin Codul Penal din 1865, dusese la numeroase achitări. Alte explicaţii posibile ar lua în discuţie eficienţa Poliţiei şi a procurorilor în a strânge dovezi care să dovedească vinovăţia celor acuzaţi şi reţinuţi. Totuşi, chiar dacă un răufăcător era condamnat, în ce condiţii îşi ispăşea pedeapsa ? Închisorile funcţionau în clădiri care fuseseră mănăstiri şi nu erau potrivite pentru noul rol. Doar spre sfârşitul secolului au fost construite închisori noi, ca cea de la Doftana, care permiteau izolarea deţinuţilor conform sistemului penitenciar mixt. Autorităţile au depus eforturi pentru moralizarea deţinuţilor din primii ani ai secolului al XX-lea, prin organizarea unor conferinţe. În România, pe durata secolului al XIX-lea, închisoarea era privită doar ca locul în care trebuiau închişi răufăcătorii. După ce ieşeau din închisoare, aceştia îşi reluau, de regulă, activităţile criminale.

Datele oferite de statisticile judiciare şi penitenciare oferă câteva indicii cu privire la evoluţia criminalităţii. Departe de a prezenta o imagine a criminalităţii „aşa cum a fost", statisticile reprezintă doar o perspectivă asupra fenomenului, una care nu trebuie confundată cu realitatea. Conform acestor date, femeile comiteau mult mai puţine crime şi delicte decât bărbaţii, dar erau implicate în majoritatea cazurilor de pruncucideri. Se pare că locuitorii din mediul rural, deşi erau de patru ori mai numeroşi ca cei din mediul urban, comiteau la fel de multe delicte şi mai puţine crime ca aceştia. Dacă ne raportăm la vârsta celor condamnaţi pentru crime, reiese clar că minorii (indivizii sub 20 de ani) erau de zece ori mai puţin numeroşi, în comparaţie cu deţinuţii majori. O situaţie interesantă este că din numărul total al condamnaţilor minori, femeile sunt un sfert. Pentru condamnaţii majori, femeile reprezintă doar o zecime din numărul total. Dacă ne-am raporta la etnie, majoritatea zdrobitoare a celor condamnaţi pentru crime şi delicte erau români. De asemenea, numărul ţiganilor condamnaţi era semnificativ. Dintre toate crimele şi delictele, cei mai mulţi indizivi erau condamnaţi pentru comiterea unor furturi simple în România, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Mulţi condamnaţi fuseseră implicaţi în alte două tipuri de furturi: cel prin efracţie şi furtul de vite. Pe de-altă parte, tâlhăria era cea mai întâlnită crimă. Conform datelor statistice, în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, numărul crimelor

înregistra o scădere sensibilă. Totuşi, numărul infracţiunilor mai puţin grave – delicte şi contravenţii, era într-o creştere evidentă.

Dintr-o perspectivă comparativă, criminalitatea din România era mai ridicată ca în alte state europene. Calculând numărul omuciderilor la 100.000 de locuitori, survenite ca urmare a unor crime (omoruri, asasinate, pruncucideri, lovituri cauzatoare de moarte), în România, la 1874 erau 9,4 omucideri, iar în 1898, cifra scăzuse la 8,5 omucideri. La nivel continental, în intervalul 1875-1899, rata omuciderilor era considerabil mai mică: 1,3 la 100.000 de locuitori, în Anglia, 1,5 în Belgia şi Olanda, 2,2 în Germania şi Elveţia şi 5,5 în Italia. Totuşi, în cazul Italiei, era vorba de o scădere bruscă a ratei omuciderilor. În perioada 1850-1874, aceasta era de 12 la 100.000 de locuitori, iar pentru 1825-1849, datele indicau 15 omucideri la 100.000 de locuitori.

Naşterea criminologiei în România la sfârşitul secolului al XIX-lea poate fi asociată cu modernizarea. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar mai ales de la sfârşitul acestuia, discuţiile despre criminalitate suscită un interes din ce în ce mai mare şi în România. Majoritatea celor care au abordat chestiunea criminalităţii în România s-au raportat, în special, la cauze sociale. Pentru autorii români, cauzele cele mai importante ale criminalităţii erau: starea economică, mediul social, alcoolismul sau lipsa educaţiei. Reprezentanţii şcolii italiene erau citaţi cu frecvenţă în lucrările apărute în acea perioadă, însă acest fapt nu însemna că autorii erau de acord cu teoriile respective. Cel mult, acceptau influenţa factorilor biologici completaţi de cei sociali sau chiar de cei geografici. Insuccesul teoriilor lombrosiene în România ar trebui asociat cu receptarea indirectă şi oarecum târzie, într-o perioadă în care contestările erau din ce în ce mai numeroase. Pe de-altă parte, multe studii şi lucrări din această perioadă nu aduceau elemente de originalitate, ci erau doar compilaţii care reuneau teorii ştiinţifice şi pseudoştiinţifice din spaţiul Europei Occidentale. Uneori, chiar şi stereotipuri ca blândeţea moravurilor românilor, apetenţa femeilor pentru otrăviri şi pruncucideri sau sălbăticia ţiganilor apăreau în studiile unor autori. Unul din aceştia preciza că: „Ţiganul e mărginit şi crud, născut pentru crime. Când se trezeşte într'însul pornirea sălbatică de fiară, el este criminalul cel mai îngrozitor". Unii autori au adus contribuţii originale, preluând critic şi aplicând teoriile ştiinţifice ale epocii problemelor societăţii româneşti. Fraţii Mina şi Nicolae Minovici, Ioan Tanoviceanu, Alexandru Şuţu sau Iulian Teodorescu sunt câţiva dintre aceşti autori. Ţinând cont de caracterul eterogen al studiilor autorilor români din epocă putem discuta, mai curând, de o modernizare ştiinţifică incompletă.

Fenomenul criminalităţii apare şi în literatura română din această perioadă. În literatura cultă, criminalitatea n-a suscitat un interes major în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Ion Luca Caragiale s-a ocupat sporadic de acest subiect. Remarcăm la Caragiale în *O făclie de Paşti, Năpasta* şi *În vreme de război*, trei modalităţi de a explica fenomenul criminalităţii, prin influenţa factorilor ereditari, biologici şi sociali. La începutul secolului al XX-lea, criminalitatea apare şi la alţi autori din literatura cultă. Nuvela *Păcat boieresc* a lui Mihail Sadoveanu, precum şi volumele *Pe drumul Bărăganului* şi *Ape mari*, publicate de Constantin Sandu-Aldea sau volumul lui N. N. Beldiceanu, *Chipuri dela mahala*, surprind anumite aspecte ale fenomenului.

La nivelul literaturii populare, teme precum violenţa şi/sau criminalitatea se regăsesc mult mai des. Aceste romane populare nu erau literatură propriu-zisă, pentru că „plagiau

realitatea”, se inspirau, de cele mai multe ori, din procesele celebre sau din relatările din presă ale diferitelor crime, negându-şi, în acest fel, condiţia de ficţiune. Chiar şi autorii lor erau ziarişti, precum Panait Macri sau Ilie Ighel-Deleanu, care scriseseră în ziare despre crimele notorii din acea perioadă. Alţii, ca N. D. Popescu sau Constantin Prutianu erau funcţionari ai Statului şi aveau acces la informaţii legate de răufăcătorii din epocă. Nicolae D. Popescu a produs o întreagă literatură de popularizare în jurul figurii haiducului, ceea ce a condus la asocierea bandiţilor de la sfârşitul secolului al XIX-lea, cu haiducii din trecut. Ilie Ighel Deleanu a scris despre tâlhari contemporani, precum Simion Licinski sau Dragoş Costache, în timp ce Panait Macri a manifestat un evident interes pentru femeile criminale.

În cultura tradiţională multe dintre proverbele analizate se referă la furturi. Implicit, numeroase proverbe se concentrează pe caracteristicile hoţilor. Se sugerează posibilitatea de a-l recunoaşte pe hoţ după înfăţişare. Proverbele realizează şi o gradare a actelor deviante. Uciderea unui om este considerată a fi cea mai gravă faptă. Chiar şi uciderea unui infractor devenea un act infamant care aducea o pedeapsă. Ideea de pedeapsă se bucură de o atenţie specială în cultura tradiţională. Ea este legată însă de iertare. Pedeapsa trebuie să fie cumpătată şi cel care judecă trebuie să arate milă. Se poate identifica şi o imagine de sine a lumii tradiţionale, rurale, în opoziţie cu lumea urbană. Este pusă în evidenţă nesiguranţa, criminalitatea crescută din lumea oraşelor: „Acum tâlharii nu mai sunt la pădure, ci prin oraşe”, „În oraşele cele mai mari, mai mari blestemăţii găseşci iar pe la sate mai găseşci remăşiţuri de înfrânări, d’aceea mai bine p’în sate decât p’în oraşe”. Evreii sau ţiganii sunt asociaţi cu anumite infracţiuni pentru că acestea surprind trăsături atribuite lor în cultura tradiţională românească. Este o confirmare a alterităţii prin întărirea stereotipului. Cele mai întâlnite stereotipuri în proverbe sunt acelea ale ţiganului necinstit şi ale evreului care înşeală.

Cum apare criminalitatea în presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea ? Analiza cantitativă a vizat patru ziare : „Trompetta Carpaţilorŭ” (1865-1877), „Pressa” (1868-1876 şi 1877-1881), „Telegraphul” (1871-1888), „Resboiul” (1877-1902) şi patru categorii de ştiri despre infracţiuni, cele referitoare la omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte, cele despre tâlhării sau jafuri, cele care relatează furturi şi, în fine, cele despre delapidări, înşelăciuni şi falsificări de monedă. Primul ziar – „Trompetta Carpaţilorŭ”, din care am examinat anii 1866, 1867, 1874 şi 1875, nu indică o creştere a numărului de ştiri decât pentru omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte pe parcursul celor patru ani. În cazul ziarului „Pressa”, din care am examinat numerele din anii 1868, 1869, 1877, 1878 şi 1879, este evidentă tendinţa de creştere a numărului ştirilor referitoare la toate cele patru categorii de infracţiuni. Pentru „Telegraphul”, din care am analizat anii 1877, 1878, 1879, 1887 şi 1888, tendinţa este similară cu cea din „Pressa”. Totuşi, creşterea de la anii 1877-1879 la 1887-1888 este mai accentuată decât cea înregistrată în intervalul 1869-1879, în „Pressa”. „Resboiul”, din care am cercetat anii 1879, 1888, 1889, 1898 şi 1899, ilustrează aceeaşi creştere a numărului de ştiri pentru toate categoriile de infracţiuni, însă în intervalul 1888-1899 se realizează o stabilizare.

Toate cele patru ziare analizate publicau, mai ales, relatări despre omoruri, asasinate şi lovituri cauzatoare de moarte. Apăreau, de asemenea, numeroase ştiri despre furturi. Totuşi, raportul dintre ştirile despre aceste două categorii de infracţiuni nu corespundea cu informaţiile din statisticile judiciare şi penitenciare, conform cărora furturile erau mult

mai numeroase. Astfel, putem confirma ipoteza de la care am pornit şi anume, că ziarele prezentau îndeosebi infracţiunile violente, spectaculoase care să atragă cititorii. Se pare că de la sfârşitul deceniului al optulea al secolului, ziarele publicau tot mai multe ştiri despre infracţiuni. Dincolo de această tendinţă generală, fiecare ziar avea o formulă editorială proprie. Frecvenţa de apariţie a ziarelor, mărimea formatului, cât şi orientarea politică influenţau prezentarea criminalităţii.

Multe ştiri despre infracţiuni apăreau în secţiunea rezervată „faptelor diverse" care se regăsea în aproape toate ziarele sub nume diferite. Secţiunea „faptelor diverse" se adresa unui public puţin cultivat. În consecinţă, vocabularul utilizat nu era unul complex şi nici articolele nu ocupau mai mult de două, trei paragrafe. Titlul surprindea esenţialul, fiind uşor de reţinut prin trimiteri la faptele spectaculoase. Adjectivele sugerau o gradaţie a violenţei faptei. Lipsa adjectivului din titlu arăta că fapta nu era neapărat extraordinară, prezenţa, în schimb, arătând gravitatea faptelor, dar şi emoţia pe care ar fi trebuit s-o provoace cititorului.

În general, spaţiul acordat relatărilor infracţiunilor depindea de mai mulţi factori. Spre sfârşitul secolului al XIX-lea, ziarele acordau mai mult spaţiu ştirilor despre infracţiuni. În „Universul" cel puţin una sau două coloane erau dedicate zilnic „faptelor diverse" şi din această secţiune nu lipseau infracţiunile. Cu trei decenii înainte de 1900, ziarele scriau într-o manieră diferită despre infracţiuni. Ştirile despre acestea erau nu doar mai rare, dar ocupau şi spaţii restrânse în paginile ziarelor.

Modalitatea de prezentare a criminalităţii, atât forma şi conţinutul ştirilor, cât şi atitudinea faţă de evenimentele relatate depindeau şi de ziarul sau revista care publica acel articol. În ziarele locale se rezerva un spaţiu mai mic, de obicei, infracţiunilor, poate şi pentru că multe dintre aceste periodice apăreau mai rar decât cele din Bucureşti. Ele publicau, cu precădere, ştiri despre infracţiunile din judeţul respectiv. Pe lângă ziarele de informaţii, relatările despre infracţiuni apăreau în multe alte categorii de periodice: administrative, judiciare, literare, enciclopedice, medicale şi chiar umoristice. Reviste ca „Progresul medical român" sau „Veselia" includeau, de asemenea, articole referitoare la fapte criminale, chiar dacă în formule diferite. Atât la nivel naţional, cât şi pe plan local, existau publicaţii asociate conservatorilor sau liberalilor. Nu putem omite nici publicaţiile socialiste. Alte ziare, ca „Universul", nu sprijineau vreo grupare politică. Periodicele care susţineau interesele evreilor sau cele antisemite abordau problema criminalităţii în moduri specifice, mai ales dacă erau relatate infracţiuni asociate cu evreii.

În ultimele două decenii ale secolului, în paginile ziarelor şi revistelor au început să apară din ce în ce mai des, ilustraţiii care surprindeau răufăcătorii, victimele acestora sau momentele-cheie din desfăşurarea unor tâlhării, crime sau furturi. Ilustraţiile aduceau mai mulţi cititori ziarului. La 1899, 78% din populaţia României era analfabetă şi prezenţa unor ilustraţii în ziare ar fi făcut mai uşor de înţeles subiectul abordat.

Ştirile despre infracţiunile spectaculoase apăreau pe prima pagină a ziarelor şi ocupau spaţii mari. Uneori, bandiţii, hoţii sau criminalii cunoscuţi ajungeau la un alt statut în presă, fiind aproape „vedete". Roland Barthes argumenta că gesturile vedetelor sau ale personalităţilor nu puteau fi incluse în categoria „faptelor diverse" pentru că erau doar episoade dintr-o istorie mai lungă, în timp ce întâmplările încadrate „faptelor diverse", implică o memorie scurtă. Tâlhari precum Simion Licinski au devenit însă personalităţi ale

epocii prin atenţia pe care le-o acorda presa. Tipologic, acţiunile lui aparţineau secţiunii „faptelor diverse”, dar statutul era unul diferit de acela al unui bandit obişnuit, fiind asociat cu memoria de lungă durată. Ziarele au publicat ştiri detaliate şi despre alţi tâlhari. Totuşi, spre sfârşitul secolului se publicau mai multe ştiri despre aceşti răufăcători.

Omuciderile sau asasinatele erau prezentate pe larg în ziare. Ca şi tâlhăriile, sunt infracţiuni violente, extraordinare în raport cu celelalte fărădelegi. Cazul soldatului Ispăşoiu, din 1903 sau cel al lui Ionel Isvoranu, din 1875, reliefează nu doar tendinţa ziarelor de a relata detaliat despre infracţiuni violente, ci şi impactul politicii editoriale asupra formei şi conţinutului ştirilor. Uciderea lui Isvoranu sau furtul „Cloştii cu puii de aur”, ambele evenimente din 1875, au fost folosite de ziarele liberalilor şi conservatorilor pentru a lansa atacuri politice. Stereotipurile etnice legate de greci, încă puternice la 1880, apăreau în știrile despre atentatul la pudoare săvârşit de grecul Scarvulis. Atentatele sau tentativele de atentate politice au fost prezentate diferit în funcţie de specializarea ziarelor. Ziarul oficial al Principatelor – „Monitorul”, nu oferea informaţii detaliate despre asasinarea lui Barbu Catargiu, în 1862. În schimb, tentativele de asasinat asupra lui Ion Brătianu erau descrise pe larg de ziare ca „Resboiul” sau „Epoca”, în 1880 şi 1886. Evadările unor infractori cunoscuţi apăreau, de asemenea, în paginile ziarelor. Chiar şi infracţiunile cu caracter economic, precum luarea de mită, nu la fel de spectaculoase şi mai greu de explicat publicului, erau descrise pe larg dacă infractorii aveau un anumit statut social, ca fraţii Maican. Corelând rapoartele funcţionarilor – prefecţi sau inspectori, cu ştirile din ziare, am identificat, în unele situaţii, informaţii inexacte sau contradictorii publicate în presă. Uciderea lui Ionel Isvoranu sau încercarea de evadare de la Telega, din 1882, evidenţiază acest aspect.

În presa din a doua jumătate a secolului al XIX-lea unii infractori erau asociaţi cu stereotipuri puternice. Infracţiunile tipice femeilor puteau fi pruncuciderile, crimele pasionale motivate de răzbunări şi/sau gelozie, dar şi otrăvirile. În mod frecvent, în privinţa infracţiunilor uşoare – bătăi sau furturi, atitudinea din presa românească era una ironică faţă de femeile implicate. Aceasta nu era doar atitudinea presei, în fond, autorii articolelor erau bărbaţi care scriau despre femeile criminale. Paradoxal, deşi criminalitatea feminină nu a reprezentat un fenomen îngrijorător în epocă, femeile apăreau des în presă în ipostaze de răufăcătoare eclipsând cealaltă ipostază, de victime. Chiar şi în cazurile de pruncucideri săvârşite asupra copiilor ilegitimi, doar femeile erau incriminate în presă şi sufereau consecinţele penale.

Ţiganii erau asociaţi furturilor şi tâlhăriilor. Pe lângă aceste infracţiuni, ţiganii mai erau prezentaţi ca fiind implicaţi în răpiri de copii sau, femeile, în înşelăciuni. Datorită stereotipurilor puternice, prezumţia de nevinovăţie lipsea în relatările din presă care descriau infracţiunile comise de ţigani. Presupusa natură violentă a ţiganilor servea uneori drept explicaţie în descrierea unor incidente. Evreii apăreau şi ei ca răufăcători în cazurile de infracţiuni cu caracter economic – înşelăciuni, contrabandă sau delapidări şi în furturi sau în răpirile de copii. Ei deveneau şi victime ale unor infracţiuni violente, tâlhării şi/sau omoruri. Analiza cantitativă bazată pe ziarele „Resboiul” şi „Telegraphul” ne arată că ştirile care descriau infracţiunile comise de ţigani sau evrei nu erau numeroase, cel mult 10% din numărul total al știrilor despre acele infracţiuni, pentru fiecare dintre cele două grupuri etnice.

Pe durata războiului din 1877-1878, cele trei ziare analizate „Resboiul", „Pressa" şi „Telegraphul", publicau destule ştiri despre infracţiuni violente – omoruri și tâlhării. Nici după sfârşitul războiului, numărul ştirilor despre aceste infracţiuni nu s-a ridicat la cel atins pe durata conflictului. Astfel, ştirile despre război nu au dus la o diminuare a ştirilor despre criminalitate. Tâlhăriile sau crimele spectaculoase erau descrise detaliat de ziare. Crima din strada Renaşterii, tâlhăria comisă de Iorgu Serdaru, asasinarea lui Zaharia Petrescu sau a Mariei Logositopolu, toate petrecute pe durata războiului, au beneficiat de atenţia presei. În timpul războiului, nu doar infracţiunile violente se aflau în prim-plan, ci şi relatarea unor scene violente din bătălii. Atrocităţile comise de turci este unul din subiectele abordate de mai multe ziare. Aceste articole scoteau în evidenţă cruzimea turcilor. Din 1878, a intervenit o schimbare, din ce în ce mai multe ştiri prezentau infracţiuni ale soldaţilor ruși din România.

Tâlhăriile din primăvara şi vara lui 1899 au produs panică în rândul locuitorilor Bucureştiului. Prin articolele care descriau detaliat, dar nu neapărat realist, fiecare atac nocturn, ziarele epocii au fost decisive în crearea, întreţinerea şi amplificarea panicii legate de „asasinul cârciumarilor". Evoluţia ştirilor despre tâlhăriile şi spargerile „ucigaşului cârciumarilor" este una ascendentă. Într-o fază incipientă, ziarele relatau despre spargerile şi tâlhăriile din primăvara lui 1899, fără a le acorda o atenţie deosebită. Ulterior, ideea că toate acţiunile ar avea un singur făptaş, un misterios asasin, a devenit unul dintre subiectele centrale ale presei epocii. Totuşi, în urma analizei cantitative şi calitative, putem conchide că panica morală legată de spargerile şi tâlhăriile din Bucureşti din 1899, întruneşte doar câteva dintre elementele unei panici morale clasice. Este, mai curând, o panică morală incompletă întrucât prezentarea exagerată a infracţiunilor în presa epocii nu a determinat o reacţie pe măsură a autorităţilor. Pe de-altă parte, au existat alte situaţii care s-ar putea preta la o interpretare din perspectiva panicii morale. Campania ziarelor din vara anului 1900 împotriva bulgarilor şi anarhiștilor, pare a întruni, cel puţin în aparenţă, condiţiile necesare pentru a discuta despre o panică morală.

Examinarea presei din ultimele patru decenii ale secolului al XIX-lea ne-a permis identificarea, atât prin aplicarea unor metode cantitative, cât şi a unora calitative, evoluţiilor în prezentarea ştirilor despre infracţiuni. Creşterea numărului ştirilor, alocarea unor spaţii ample în paginile ziarelor, apariţia ilustraţiilor şi a titlurilor sugestive, sunt procese care pot fi explicate şi printr-o raportare la istoria presei, din a doua jumătate a secolului. De la 1878, ritmul dezvoltării presei din România a devenit unul accelerat. Modernizarea tipografiilor, perfecţionarea sistemelor de comunicaţii, creșterea numărului de publicaţii, cât şi al tirajelor, înmulţirea corespondenţilor şi a reporterilor au influenţat şi forma sau conţinutul ştirilor despre criminalitate. Ziarele aveau acces la mai multe informaţii legate de criminalitate prin trimiterea unor corespondenţi sau reporteri, aceștia puteau transmite informaţii mai repede prin telegraf sau prin telefon, iar articolele despre acele fapte criminale apăreau însoţite de ilustraţii, fiind disponibile în tot mai multe exemplare.

Un fenomen caracteristic acestei perioade, scos în evidenţă de mai mulţi autori, este deplasarea centrului de greutate dinspre ziarele grupărilor politice la marile ziare independente. „Faptele diverse" jucau un rol important în politica editorială a „Universului". Dramele, crimele şi accidentele, relatate nu doar în cadrul secţiunii „faptelor diverse", ci şi prin reportajele ample, atrăgeau cititorii care cumpărau cât mai multe exemplare. Datele

din statisticile criminale arată că în perioada 1876-1899, numărul infracţiunilor grave – crime, a scăzut, dar s-a înregistrat o creştere a delictelor. Infracţiunile grave erau fapte care atrăgeau cititorii şi de aceea, în ultimele decenii ale secolului acestea apăreau mai des în paginile ziarelor. Ziarele independente de grupările politice erau mai motivate să atingă tiraje mari şi să vândă cât mai multe exemplare pentru a obţine profituri, iar una dintre modalităţile prin care puteau fi atraşi cititorii, era prezentarea frecventă a ştirilor despre faptele criminale violente şi/sau spectaculoase. Această formulă editorială s-a extins la mai multe ziare. Periodicele locale sau cele care apărau interesele grupărilor politice publicau, de asemenea, numeroase ştiri despre infracţiuni. Chiar înainte de apariţia ziarului „Universul", această tendinţă se remarcă la „Resboiul". Ştirile despre infracţiuni erau delimitate în paginile ziarului de alte tipuri de ştiri, aveau titluri sugestive, iar uneori, ilustraţiile de pe prima pagină înfăţişau victime, răufăcători sau surprindeau momentul săvârşirii unei infracţiuni.

Revenind la studiul lui Alexandrescu-Dorna, se pare că publicul, „avid de emoţiuni" căpătase o „dependenţă" pentru descrierea faptelor violente în paginile ziarelor. Este foarte dificil să determinăm clar efectele presei asupra publicului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Se pot lansa destule speculaţii, însă argumentele aflate la dispoziţie nu sunt întotdeauna solide. Un text poate fi interpretat în diferite modalităţi în funcţie de vârsta, mediul social sau sexul cititorului. Totuşi, ca şi în cazul ziarelor din Franţa, apare tendinţa de a aduce diferite secţiuni ale publicului la un punct comun. Într-un ziar francez se presupunea că Napoleon al III-lea se informa din oră în oră despre investigaţiile legate de afacerea Troppmann (1869), ca şi orice muncitor sau burghez. Probabil că şi seria de tâlhării comise de Simion Licinski capta atenţia mai multor categorii sociale din România.

Pentru că orice sfârşit e un nou început, aceste concluzii pot reprezenta punctul de plecare pentru alte abordări ale istoriei criminalităţii din România. O analiză concentrată pe un singur ziar sau pe reflectarea unei anumite infracţiuni în presă sunt doar două subiecte posibile. Lăsând la o parte relaţia presă-criminalitate, o istorie a închisorilor, una a criminologiei sau a mai multor categorii de infracţiuni sunt câteva exemple de cercetări interesante care ar viza domenii puţin sau deloc analizate până acum în istoriografia românească.

Dincolo de evocarea acestor direcţii de cercetare, subiectul lucrării noastre rămâne unul actual în condiţiile în care ştirile legate de criminalitate sunt şi probabil vor fi exploatate în continuare de presă. Relatări detaliate ale unor crime din a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi-ar găsi uşor locul în ziarele de la începutul secolului al XXI-lea. Încheiem această carte cu descrierea macabră a unei crime din 1886. Autorul acestei relatări era un cunoscut ziarist al epocii – Panait Macri. Iată ce scria Macri: „Nelegiuta femee luă cuţitul de lângă dânsa şi-i taie gâtul soţului. Sângele ţîşni în toate părţile şi o stropi de faţă. Tocmai acum îşi dădu seama de crima ce făptuise şi începu să tremure".

Bibliografie

1. Surse primare

A. Inedite

Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale
Fond Direcţia Generală a Penitenciarelor.
Fond Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Generale.
Fond Direcţiunea Generală a Statisticei.
Fond Înalta Curte. Secţia Criminală.
Fond Ministerul de Interne. Diviziunea Administrativă.
Fond Ministerul Justiţiei.
Fond Ministerul Justiţiei. Direcţiunea Judiciară.
Fond Ministerul Justiţiei. Penale.

B. Edite

a) Memorii, jurnale

BABOEANU, N., *Dedesubturi...Cronici de literatură socială şi de politică comunală,* Bucureşti, Tipografia cooperativă „Poporul", 1910.

BACALBAŞA, Constantin, *Bucureştii de altădată*, Vol. I-IV, Bucureşti, Editura ziarului „Universul", 1927-1932.

CAROL I, *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol II (1869-1875), ed. şi pref. Stelian Neagoe, Bucureşti, Scripta, 1993.

CLAYMOOR, *La Vie à Bucarest 1882-1883,* Bucarest, Imprimeurs-Editeurs, Thiel &Weiss, 1883.

IORGA, Nicolae, *Opinii sincere şi pernicioase ale unui rău patriot,* traducere, introducere şi note Andrei Pippidi, Bucureşti, Humanitas, 2008.

MAIORESCU, Titu, *Însemnări zilnice,* Vol II (1881-1886), introducere şi note I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, Editura Librăriei Socec& Co., 1937.

POPESCU, Stelian, *Amintiri,* ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Ioan Opriş, Bucureşti, Editura Albatros, 2000.

ROSETTI, Max, *Între Capşa şi Palat. Impresiile unui trecător,* Bucureşti, „Minerva", 1904.

ROSETTI, Radu, *Amintiri din prima tinereţe,* Bucureşti, Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol", 1927.

ŞUŢU, Nicolae, *Memoriile Principelui Nicolae Şuţu,* traducere din limba franceză, introducere, note şi comentarii de Georgeta Penelea Filitti, Bucureşti, Editura Fundaţiei culturale Române, 1997.

ŞUŢU, Rudolf, *Iaşii de odinioară,* Iaşi, Tipografia „Lumina Moldovei", 1923.

b) Periodice

„Adevĕrul” (1890-1892, 1894, 1897, 1901, 1903)
„Albina” (1898, 1899)
„Antialcoolul” (1901)
„Atheneulu” (1884)
„Binele Publicu” (1882)
„Bomba” (1890)
„Buletinu oficialu al Districtului Neamţul” (1876)
„Buletinul judeţului Vlaşca” (1891)
„Carpatul” (1895)
„Carpaţii” (1884)
„Contemporanul” (1890)
„Crainicul” (1886)
„Cumpăna” (1892)
„Curierul Bucurescilor” (1875)
„Curierul Capitalei” (1883)
„Curierul judiciar” (1895)
„Curierul Mehedinţului” (1885)
„Curierul Olteniei” (1893, 1903)
„Curierul Rîmnicului” (1884)
„Democratul” (1892)
„Drapelul” (1897)
„Dreptatea” (1899)
„Ecoul Moldovei” (1890)
„Egalitatea” (1894)
„Emanciparea” (1891)
„Epoca” (1886, 1888, 1897, 1898, 1901, 1910)
„Era Nouă” (1894)
„Evenimentul” (1896)
„Forţa morală” (1901)
„Fulgerul” (1888)
„Furtuna” (1887, 1888)
„Galaţii” (1890, 1891, 1904)
„Gazeta Botoşanilor” (1910)
„Gazeta de Dorohoi” (1889)
„Gazeta Ialomiţei” (1896)
„Gazeta Judeţului Suceava” (1886)
„Gazeta Nouă” (1900, 1901)
„Gazeta sateloru” (1870)
„Gazeta Tecuciului” (1887)
„Gazeta Vâlcei” (1883)
„Glasul Fălciului” (1900)
„Ilustraţiunea” (1895)
„Ilustraţiunea română” (1891)
„Informatorulu” (1887)
„Înfrăţirea” (1886)
„Învăţătura prin imagini” (1911)
„Jurnalul” (1894)
„Jurnalul Judiciar” (1865)
„Libertatea” (1889)
„Lloyd de Bucuresci” (1870)
„Lumea Nouă” (1898)
„Lupta” (1890)
„Moldova” (1901)
„Monitorul Judeţului Argeşu” (1887)
„Monitorul judeţului Covurluiu” (1887, 1888)
„Monitorul Judeţului Dâmboviţa” (1887)
„Monitorul Judeţului Doljiu” (1894)
„Monitorul judeţului Mehedinţi” (1893, 1894)
„Monitorul Judeţului Prahova” (1893, 1894)
„Monitorul Judeţului Romanaţi” (1893)
„Monitorul Judeţului Tutova” (1886)
„Monitorul Judeţului Vaslui” (1910)
„Monitorulu” (1861, 1862)
„Munca” (1892)
„Naţiunea” (1882, 1883, 1891)
„Nordul” (1890)
„Observatorul” (1889)
„Oltenia” (1874)
„Oltulu” (1873)
„Opinia” (1911)
„Opiniunea Publică” (1894, 1895)
„Ordinea” (1895)
„Patria” (1907)
„Poşta” (1888)
„Presa Zilnică, Ilustrată, Literară şi Politică” (1897)
„Pressa” (1868, 1869, 1875, 1877-1880)
„Progresul Medical Român” (1882)
„Propaganda” (1903)
„Resboiul” (1877-1880, 1882, 1883, 1885, 1888, 1889, 1891, 1898, 1899)
„Revista Carpaţilorŭ” (1861)

„România Liberă” (1885)
„Românulŭ” (1889-1892)
„Seara” (1911)
„Statistica judiciară” (1887-1899)
„Statistica penitenciarelor” (1863, 1864, 1874-1880, 1882, 1886-1905)
„Steagul” (1897, 1898)
„Steagul Liberal” (1889)
„Steaua Putnei” (1896)
„Stéua Dunărei” (1882)
„Stindardul” (1876)
„Stindardulu Liberu” (1869)
„Telegraful Român” (1888)
„Telegraphul” (1875-1879, 1888, 1889)
„Térra” (1868)
„Timpul” (1878, 1880, 1881, 1890, 1894, 1895, 1899)
„Tribuna Liberală” (1904)
„Trompetta Carpaţilorŭ” (1866-1872, 1874, 1875)
„Ţara” (1894)
„Universul” (1889-1891, 1898-1900, 1903, 1905)
„Veselia” (1894, 1899, 1911)
„Vieaţa” (1894)
„Viitorul” (1907)
„Viitorul Olteniei” (1897)
„Voacea Botoşanilor” (1894)
„Voacea Huşului” (1873)
„Vocea Bucurescelui” (1889)
„Vocea Capitalei” (1883)
„Vocea Covurluiului” (1877)
„Vocea Muscelului” (1888)
„Vocea Prahovei” (1877)
„Vocea Tutovei” (1891)
„Voinţa Craiovei” (1895)
„Voinţa Mehedinţului” (1886)
„Voinţa Tecuciului” (1899, 1900

c) Colecţii de legi

ALECSANDRU, Ioan I, *Codice Penale şi de Procedură Criminale,* Bucuresci, Imprimeria Statului, 1865.

BUJOREANU, Ioan M., *Colecţiune de legiuirile României vechi si noui: legi, procedure, regulamente, decrete, instructiuni, formularii, convenţiuni, concesiuni, statute, circulare instructive, tablouri,* vol. I, Bucuresci, Noua Typographie a Laboratoriloru Români, 1873.

CASATI, Charles, *Code Pénal, commenté par la jurisprudence la plus Récente,* Paris, Marchal et Billiard, 1890-1891.

CONDEESCU, Ion, *Codice Penal Român-adnotat şi explicat,* Bucureşti, Tipografia Ştefan Mihăilescu, 1883.

HAMANGIU, Constantin, *Codul General al României. Legi uzuale*, vol II, Bucureşti, Leon Alcalay, 1900.

IDEM, *Codul Penal,* Bucuresci, Editura Leon Alcalay, 1903.

2. **Surse secundare**

A. Lucrări generale şi speciale

ACHIM, Viorel, *Ţiganii în istoria României,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1998.

„Adeverul”, 25 de ani de acţiune 1888-1913, Bucureşti, Atelierele Societăţii Anonime pe acţiuni „Adevărul”, 1913.

ADLER, Freda, MULLER, Gerhard O., LAUFER, William, *Criminology,* 2nd edition, New York, McGraw-Hill, 1995.

ALBERT, Pierre, *Istoria Presei,* traducere din franceză de Irina Maria Sile, prefaţă de Marian Petcu, Iaşi, Institutul European, 2002.

ALESANDRINI, Nicolae A., *Statistica României. De la Unirea Principateloru până în presentu,* vol I, Iaşi, Tipografia H Goldner, 1895.

ALEXANDRESCU, Gheorghe S., *Causele crimelor şi delictelor. Critica mijloacelor de represiune,* Focşani, Tipografia Alessandru Codreanu, 1895.

ALEXANDRESCU, Puiu, *În lumea celor răi,* vol. I, Bucureşti, Tipografia „Gutenberg”, 1911.

ALEXANDRESCU-DORNA, Aurel, *Presa şi propagarea crimei,* Bucureşti, Gutenberg, 1899.

ALTICK, Richard D., *Victorian Studies in Scarlet,* London, J. M. Dent& Sons Ltd, 1970.

AMZA, Tudor, *Criminologie. Tratat de teorie şi politică criminologică,* Bucureşti, Lumina Lex, 2004.

ANASTASIU, Theodor, Şt., *Despre pruncucidere din punct de vedere juridic şi medico-legal,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale F. Göbl. Fii, 1905.

ANDRIESCU, Alexandru, *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea,* Iaşi, Editura Junimea, 1979.

ANGELESCO, Georges G., *Étude sur la Dobrogea au point de vue de l'organisation des Pouvoirs publics*, Paris, Arthur Rousseau, 1907.

ANGELESCU, Constantin C., *Cei dintâi doctori în drept dela Paris,* Bucureşti, Fundaţia Culturală Regele Mihai I, 1928.

IDEM, *Pedeapsa cu moartea la Români în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, Tipografia Închisorii Centrale Văcăreşti, 1927.

ANTIP, Constantin, *Contribuţii la istoria presei române,* Bucureşti, Uniunea Ziariştilor din Republica Populară Română, 1964.

ANTONESCU, Simona, *Literatura de popularizare a ştiinţei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX în România,* Bucureşti, Ars Docendi, 2007.

ARICESCU, Constantin D., *Scrieri alese,* ediţie îngrijită de Dan Simionescu şi Petre Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1982.

ARRIÈS, Philippe, DUBY, Georges, *Istoria vieţii private,* vol. VII, traducere din franceză de Ion Herdan, Bucureşti, Meridiane, 1997.

ARSENESCU, Ştefan, *Sistemul penitenciar şi studiu asupra închisorilor din România,* Bucureşti, Tipografia „Aurora”, 1905.

AUBRY, *La contagion du meurtre,* Paris, Félix Alcan, 1888.

AVRAMESCU, Tiberiu, *„Adevărul”, mişcarea democratică şi socialistă (1895-1920),* Bucureşti, Editura Politică, 1982.

IDEM, *Constantin Mille: tinereţea unui socialist,* Bucureşti, Editura Politică, 1973.

BACALBAŞA, Constantin, *Ziaristica română din zilele noastre,* Bucureşti, Atelierele societăţii „Adevărul”, 1922.

BALAN, C. S., *Sufletul criminalului,* Focşani, Tipografia Gh. Diaconescu, 1911.

Banchetul oferit lui C. A. Rosetti cu ocasiunea aniversării a XXV-a a fondării „Românului” la 27 septembrie 1881, Bucuresci, Tipografia „Românul”, 1881.

BAROZZI, Ioan C., *Repertoriul General de Jurisprudenţă Română 1862-1906,* vol. IV, Bucureşti, Editura ziarului „Curierul Judiciar”, 1908.

BARTHES, Roland, *Oeuvres complètes,* Tome II, 1962-1967, nouvelle édition, Paris, Éditions du Seuil, 2002.

BARZAN, Ioan Dinescu, *Influenţa crizei morale asupra criminalităţei,* Bucuresci, Lito-Tipografia „Populară”, 1895.

BASILIADE, George, *Criminologie comprehensivă,* Bucureşti, Editura Expert, 2006.

BASTACHE, Ion, *Alcoolism şi criminalitate,* Bucuresci, Imprimeria Statului, 1894.

BEATTIE, J. M., *Crime and the Courts in England 1660-1800,* Oxford, Clarendon Press, 1986.

BECCARIA, Cesare, *Infracţiuni şi pedepse,* traducere din italiană de Dora Scarlat, ediţie îngrijită şi adnotată de Sergiu Bogdan, Bucureşti, Editura Rosetti, 2001.

BECKER, Peter, WETZELL, Richard F., *Criminals and their Science. The History of Criminology in International perspective,* New York, Cambridge University Press, 2006.

BELDICEANU, Nicolae N., *Chipuri de la mahala,* Bucureşti, „Minerva", 1905.

BELIŞ, Vladimir, *Tratat de Medicină Legală,* Bucureşti, Editura Medicală, 1995.

BERINDEI, Dan, *Istoria Românilor. Constituirea României Moderne (1821-1877*)*,* Vol. VII, tomul I, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.

BERTILLON, Alphonse, *La Photographie Judiciare avec un apendice pour la classification et l'identification anthropométriques,* Paris, Gauthier-Villars et Fils, 1890.

BOERESCO, Basile, *Traitè comparative des dèlits et des péines,* Paris, A. Durand, 1857.

BOIA, Lucian, *Entre l'ange et la bête. Le myth de l'homme different de l'Antiquité a nos jours,* Paris, Plon, 1995.

BOROWITZ, Albert, *Blood& Ink. An International Guide to Fact-Based Literature,* Kent, Kent State University Press, 2002.

BRIGGS, Asa, BURKE, Peter, *Mass-Media. O istorie socială. De la Gutenberg la Internet,* traducere din engleză de Constantin Lucian şi Ioana Luca, Iaşi, Polirom, 2005.

BRIGGS, John, HARRISON, Christopher, MCINNES, Angus, VINCENT, David, *Crime and Punishment in England,* London, UCL Press, 2001.

BUDA, Octavian, *Antropologia marginalului,* Bucureşti, Caligraf, 2007.

IDEM, *Criminalitatea: o istorie medico-legală românească,* Piteşti, Paralela 45, 2007.

BUJOR, *Vestitul bandit Mărunţelu şi banda sa: Gheorghe Popa-Niţă Tumbuluc-Nicu Stan Pârvu-Ioan Mămăligă-Mihai Şchiopu şi Ilie Dragotă. Naraţiunea faptelor după cum s'au întâmplat,* Craiova, Tipografia David J. Benvenisti, 1894.

BULEI, Ion, *Conservatori şi conservatorism în România*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2000.

IDEM, *Viaţa în vremea lui Carol I,* Bucureşti, Editura Tritonic, 2005.

BURKE, Peter, *Istorie şi Teorie socială,* traducere din engleză de Cosana Nicolae, Bucureşti, Humanitas, 1999.

CALVERT, Roy, *Capital Punishment in the Twentieth Century,* London, G. P. Putnam's Sons, 1928.

CARACOSTEA, Dumitru, BÂRLEA, Ovidiu, *Problemele tipologiei folclorice,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971.

CARAGIALE, Ion Luca, *Kir Ianulea, nuvele şi povestiri,* Bucureşti, Editura Albatros, 1979.

IDEM, *Teatru,* vol. II, București, Editura Eminescu, 1922.

CAREY, John, *The Violent Effigy. A Study of Dickens' Imagination,* London, Faber and Faber, 1973.

CARLYLE, Thomas, *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History,* New York, John Wiley, 1851.

CARRABINE, Eamonn, COX, Pam, LEE, Maggy, PLUMMER, Ken, SOUTH, Nigel, *Criminology. A Sociological Introduction,* Second edition, London, Routledge, 2009.

CASTRIŞ, Alexandru, *Libertatea Presei,* Bucuresci, Tipografia Gutenberg, 1902.

CÂRJAN, Lazăr, *Istoria Poliţiei Române de la origini până în 1949,* Bucureşti, Editura Vestala, 2000.

CHENDI, Ilarie, *Începuturile ziaristicei noastre (1789-1795),* Orăştie, Institutul Tipografic „Minerva", 1900.

CHERCIU, Ion Gr., *Genuri şi specii publicistice în presa umoristică românească de la sfârşitul secolului al XIX-lea,* Focşani, Ramilcez Prod Com, 2000.

CHESNAIS, Jean-Claude, *Histoire de la violence en Occident de 1800 à nos jours,* Editions Robert Lafont, Paris, 1981.

CHEVALIER, Louis, *Classes laborieuses et classes dangereuses,* Paris, Librairie Generale Francaise, 1978.

CHIBNALL, Steve, *Law-and-Order News. An analysis of crime reporting in the British Press,* London, Tavistock Publications, 1977.

CHIRU, Vasile, *Criminalii morali,* Bucureşti, Tipografia „Victoria", 1907.

CIAUŞANU, Gheorghe, *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă,* Bucureşti, Socec, 1914.

CICANCI, Olga, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea,* Bucureşti, Editura Omonia, 1995.

CICHERSCHI, Maria, *Biologia şi femeia criminală,* Iaşi, Tipografia H. Goldner, 1907.

CIOCULESCU, Şerban, *Viaţa lui I.L.Caragiale,* Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol", 1940.

CIUPALĂ, Alin, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: între public şi privat,* Bucureşti, Editura Meridiane, 2003.

COHEN, Esther, *The crossroads of justice: law and culture in leate medieval France,* Leiden, Brill, 1993.

COHEN, Stanley*, Folk Devils and Moral Panics: the creation of the Mods and Rockers,* London, MacGibbon and Kee, 1972.

IDEM, YOUNG, Jock, *The manufacture of news. Social problems, deviance and the mass media,* London, Constable, 1973.

COLESCU, Leonida, *Recensămîntul general al populaţiunei României din decembrie 1899,* Bucureşti, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, 1900.

COLLINS, Philip, *Dickens and Crime,* London, Macmillan, 1994.

COMBE, George, *Traité de Phrénologie,* Bruxelles, Societé belge de Librairie, 1840.

CONESCU, Maria, *Cele Doue Şcoli: clasică şi positivistă penală,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1904.

CONSTANT, Tiberiu, *Publicul şi Pressa,* Bucureşti, Tipografia „Progresul", 1913.

CONSTANTINESCU, Pimen, *Istoricul presei focşănene,* Focşani, Tipografia Gh. D. Mircea, 1931.

CONSTANTINESCU-MION, Ion*, Condamnaţii noştri minori. Deţinerea şi viitorul lor,* Bucureşti, Tipografia Văcăreşti, 1914

IDEM, *Moralizarea deţinuţilor şi pregătirea lor pentru o viaţă cinstită,* Bucureşti, Tipografia Rosenthal& Gold, 1911.

CONWAY, David Moncure, *Demonology and Devil-Lore,* New York, Henry Holt and Company, 1879.

CORBIN, Alain, *The Village of Cannibals. Rage and Murder in France, 1870,* translated by Arthur Goldhammer, Cambridge, Polity Press, 1992.

CORNEA, Paul, *Oamenii începutului de drum. Studii şi cercetări asupra epocii paşoptiste,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1974.

COSTESCU, George, *Bucureştii Vechiului Regat,* Bucureşti, Editura „Universul", 1944.

COSTIN, Lascăr, *Apărarea Cristinei Surugiu înaintea Curţei cu Juraţi din Tecuciu,* Focşani, Tipografia H. Goldner, 1868.

COX, Pamela, Shore, Heather, *Becoming Delinquent: British and European Youth 1650-1950*, Aldershot, Ashgate, 2002.

CRAGIN, Thomas, *Murder in Parisian Streets. Manufacturing Crime and Justice in the Popular Press, 1830-1900,* Lewisburg, Bucknell University Press, 2006.

CRITHCHER, Chas, *Moral Panics and the Media,* Buckingham, Open University Press, 2003.

DAFIN, Ion, *Iaşul cultural şi social,* vol. I*,* Iaşi, Viaţa Românească, 1928.

DAMMER, Harry R., ALBANESE, Jay S., *Comparative Criminal Justice Systems,* 4th edition, Belmont, Wadsworth, 2011.

DARMON, Pierre, *Médecins et assassins à la Belle Époque,* Paris, Éditions du Seuil, 1989.

DAŞKEVICI, Vasile V., *Istoricul Poliţiei Capitalei. Fosta Agie,* Bucureşti, Tipografia „Culturală", 1934.

DEGEANU, Alexandru, *Influenţa crisei morale asupra criminalităţei,* Bucuresci, Tipografia „Adeverul", 1903.

DELEANU, Ilie Ighel, *Banditul Simion Licinski,* Bucuresci, Editura Librăriei H. Steinberg, 1890,

IDEM, *Moartea banditului Simion Licinsky, roman criminal,* Bucuresci, Editura Librariei H. Steinberg, 1891.

DIANU, Grigore I., *Criminalitatea şi cauzele ei în România: studiu social şi de moravuri,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F Göbl, 1905.

IDEM, *Istoria închisorilor din Romania, studiu comparativ de Legi şi Obiceiuri,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale, F Göbl, 1900.

IDEM, *Raport general asupra închisorilor centrale şi aresturilor preventive prezentat D-lui Ministru de Interne,* Bucuresci, Tipografia Curţii Regale F. Göbl Fii, 1903.

DRĂGAN, Ioana, *Romanul popular în România-literar şi paraliterar,* Cluj-Napoca, Casa Cărţii de Ştiinţă, 2001.

DUŢU, Alexandru, *Dimensiunea umană a istoriei,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1986.

EASTON, Susan, HAWKINS, Alun, LAING, Stuart, *Disorder and discipline, popular culture from 1550 to the Present,* Aldershot, Temple Smith, 1988.

ECO, Umberto, *Istoria urâtului,* traducere din limba italiană de Oana Sălişteanu, Anamaria Gebaila, Bucureşti, Editura RAO, 2007.

EINSTADTER, Werner, STUART, Henry, *Criminological theory: an analysis of its underlying assumptions,* 2nd edition, Lanham, Rowman& Littlefield Publishers, 2006.

ELIAS, Norbert, *Procesul civilizării,* vol. I-II, traducere din germană de Monica-Maria Aldea, Iaşi, Polirom, 2002.

EMINESCU, Mihai, *Opere,* vol VI, Literatura populară, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

EMSLEY, Clive, *Crime and Society in England 1750-1950,* Fourth edition, London, Harlow, Pearson Education Limited, 2010.

IDEM, *Hard Men. The English and Violence since 1750,* London, Hambledon and London, 2005.

IDEM, *Policing and Its Context: 1750-1870,* London, Macmillan Press Ltd, 1983.

ENE, Virgiliu, *Anton Bacalbaşa,* Bucureşti, Editura Politică, 1975.

ERACLIDE, Constantin, *Studii practice asupra dreptului criminal*, Bucuresci*,* Tipografia Stephan Rassidescu, 1865.

ERBICEANU, Vespasian, *Tendinţe noi în Drept. Studii de Drept Civil şi Penal,* Iaşi, Tipografia Dacia, 1906.

ERICSON, Richard V., BARANEK, Patricia M., CHAN, Janet B. L., *Representing Order: Crime, Law, and Justice in the News Media,* Milton Keynes, Open University Press, 1991.

EUSTAŢIU-CIOCANELLI, T., *Estractu de Fisiognomie,* Bucureşti, Tipografia bisericească din Sfânta Mitropolie, 1855.

FERRELL, Jeff, HAYWARD, Keith, *Cultural Criminology,* Dexter, Northestern University Press, 1995.

FERREOL, Gilles, NECULAU, Adrian*, Minoritari, marginali, excluși*, Iaşi, Polirom, 2003.

IDEM, *Violenţa. Aspecte psihosociale*, traducere din limba franceză Rodica Melinte şi Lidia Ciocoiu, Iaşi, Polirom, 2003.

FERRI, Enrico, *Les criminels dans l'Art et la literature,* Paris, Félix Alcan, 1897.

FILITTI, Ioan C., *Vechiul drept penal român: întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească,* Bucureşti, Tipografia Văcăreşti, 1934.

FILOTTI, Zamfir, *Simion Licinsky, Banditul din Dobrogea*, Bucuresci, Tipografia „Românulu", 1889.

FISKE, John, *Introduction to Communication Studies,* 2nd edition, London, Routledge, 1990.

FLANDERS, Judith, *The Invention of Murder. How The Victorians Revelled in Death and Detection and Created Modern Crime,* London, Harper Press, 2011.

FLEVA, Nicolae, *Misterele Poliţiei Capitalei sub Kneazul Dimitrie Moruzi,* Bucureşti, Tipografia G. A. Lăzăreanu, 1909.

FOUCAULT, Michel, *Anormalii : cursuri ţinute la College de France 1974-1975,* traducere din franceză de Dan Radu Stănescu, Bucureşti, Univers, 2002.

IDEM, *A supraveghea şi a pedepsi. Naşterea închisorii,* traducere din franceză şi note de Bogdan Ghiu, Bucureşti, Humanitas, 1997.

IDEM, *History of Madness,* translated by Jonathan Murphy and Jean Khalfa, Bodmin, MPG Books Ltd, 2006.

FRANK, Lawrence, *Victorian Detective Fiction and the Nature of Evidence. The Scientific Investigations of Poe, Dickens, and Doyle,* London, Palgrave Macmillan, 2009.

FRÎNCU, Viorel, *Istoria presei buzoiene şi râmnicene în date (1839-2008),* Buzău, Editgraph.

GALDĂU, Florin, *Statutul juridic al bolnavului psihic în secolul XIX cu relevarea influenţei asupra teoriei şi practicii psihiatrico-legale*, Timişoara, Institutul de Medicină, 1982.

GALTON, Francis, *Figer Prints,* London, Macmillan, 1892.

GARLAND, David, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory,* Oxford, Oxford University Press, 1991.

GAROFALO, Raffaele, *La Criminologie,* ouvrage traduit de l'italien par R. Garofalo, Paris, Félix Alcan, 1888.

GASSIN, Raymond, *Criminologie,* 4e édition, Paris, Dalloz, 1998.

GÂRLEANU, Sava I, *Haiducie şi haiduci,* Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1969.

IDEM, *Haiducul Nicolae Grozea,* Bucureşti, Editura Militară, 1968.

GHEORGHE, Constantin, ŞERBU, Miliana, *Miniştrii de interne (1862-2007),* Bucureşti, Editura Ministerului Internelor şi Reformei Administrative, 2007.

GIDDENS, Anthony*, The Consequences of Modernity,* Stanford, Stanford University Press, 1990.

IDEM, *The Nation-State and Violence,* Berkeley, University of California Press, 1985.

GODFREY, Barry S., WILLIAMS, Chris, LAWRENCE, Paul, *History and Crime,* London, Sage Publications, 2008.

GORESCU, Octav, *Văcăreştii mânăstire. Văcăreştii penitenciar,* 1930.

GOROVEI, Artur, CIAUŞANU, Gheorghe, *Credinţe şi superstiţii româneşti,* ed. de Irina Nicolau şi Carmen Huluţă, Bucureşti, Humanitas, 2000.

GOULD, Steven Jay, *Ever since Darwin,* New York, W.W. Norton& Company, 1977.

IDEM, *The mismeasure of man,* New York, Norton, 1981.

GRAUR, Constantin, *Ceva despre „Adeverul" şi „Dimineaţa"*. Discurs rostit la 7 octombrie 1934 la masa colegială a corespondenţilor şi depozitarilor din provincie, Bucureşti, Editura Adeverul, 1934.

GRAY, Drew, *London's Shadows. The Dark Side of the Victorian City,* London, Continuum Books, 2010.

Groasnicii bandiţi Lache şi Băbeaanu, Bucureşti, 1901.

Grozavul Bandit Licinski, Bucuresci, Tipografia I. Binder, 1890.

HALE, Chris, HAYWARD, Keith, WAHIDIN, Azrini, WINCUP, Emma, *Criminology,* Second edition, Oxford, Oxford University Press, 2009.

HALL, Stuart, CRITHCHER, Chas, JEFFERSON, Tony, CLARKE, John, ROBERTS, Brian, *Policing the Crisis. Mugging, The State and Law and Order,* London, Macmillan, 1978.

HAMANGIU, Constantin, IDEM, *Rechizitorii,* Craiova, Institutul de Editură „Samitca", 1908.

HAMMER, Stephanie Barbé, *The Sublime Crime. Fascination, Failure, and Form in Literature of the Enlightement,* Carbondale, SIU Press, 1994.

HARRIS, Ruth, *Murders and Madness. Medicine, Law, and Society in the Fin de Siecle,* Oxford, Clarendon Press, 1989.

HAYWARD, Keith, PRESDEE, Mike, *Framing Crime. Cultural Criminology and the image,* Abingdon, Routledge, 2010.

HEITMANN, Klaus, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german 1785-1918,* traducere din germană şi introducere de Dumitru Hîncu, Bucureşti, Editura Univers, 1985.

HEROVANU, Eugen, *Lupta contra criminalităţei,* Iaşi, Tipografia H. Goldner, 1905.

HITCHINS, Keith, *Romania 1866-1947,* traducere din engleză de George G. Potra si Delia Răzdolescu, Bucureşti, Humanitas, 1998.

HOBSBAWN, Eric J., *Bandits,* Harmondsworth, Penguin Books, 1972.

HOLLINGER, Robert, *Postmodernism and the Social Sciences. A Thematic Approach,* Thousand Oaks, Sage Publications, 1994.

HUGHES, Winifred, *The Maniac in the Cellar. Sensation Novels of the 1860's,* Princeton, Princeton University Press, 1980.

IANCU, Carol, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1996.

IGNATIEFF, Michael, *A just measure of pain: the penitentiary in the industrial revolution, 1750-1850,* London, Macmillan, 1978.

ILIESCU, Ion, *O istorie deschisă a presei române: 1575-1925,* Timişoara, Mirton, 1999.

INGLEHART, Ronald, *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies,* Princeton, Princeton University Press, 1997.

IDEM, WELZEL, Christian, *Modernization, Cultural Change, and Democracy. The Human Development Sequence,* Cambridge, Cambridge University Press, 2005.

IOANID, Nicolae, *Fraţii Minovici,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

IONESCU, Carmen, *Agenţiile de presă din România 1889-1989,* Bucureşti, Editura Tritonic, 2001.

IONESCU, Dimitrie, *Parazitismul ca teorie biologică a crimei,* Bucureşti, Joseph Gobl, 1903.

IONESCU, Dimitrie C., *Un mic istoric asupra tipografiilor din România,* Bucureşti, Editura „Sindicatul Patronilor din Artele Grafice", 1943.

IONESCU, M. D., *Dobrogia în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fisică, politică, economică şi militară,* Bucureşti, I.V. Socecu, 1904.

IONESCU-MUSCEL, Petre, *Istoria Dreptului Penal Român,* Bucureşti, Editura „Revista Positivă Penală şi Penitenciară", 1931.

IORGA, Nicolae, *Istoria presei româneşti dela primele începuturi până la 1916,* Atelierele Societăţii Anonime „Adevărul", Bucureşti, 1922.

IDEM, *Istoria Românilor prin călători,* vol. IV, Bucureşti, Editura Casei Şcolelor, 1929.

IORGULESCU, Aurel, *Responsabilitatea penală în materie de crimă,* Bucuresci, Tipografia şi Legătoria de cărţi Thoma Basilescu, 1903.

ISTRATI, Constantin, *O pagină din istoria contimporană a României din punctul de videre medical, economic şi naţional,* Bucureşci, Typografia Alesandru A. Grecescu, 1880.

IVANOVICI, Sofronie, *Ilie Ighel, N. D. Popescu, Panait Macri. Studiu critic,* Bucuresci, Lito-Tipografia M. Tickes, 1898.

JEWKES, Yvonne, *Media& Crime,* London, Sage Publications, 2011.

JONES, Mark, JOHNSTONE, Peter, *History of Criminal Justice,* Fifth edition, Waltham, Anderson Publishing, 2011.

KERN, Stephen, *A Cultural History of Causality. Science, Murder Novels and Systems of Thought,* Princeton, Princeton University Press, 2004.

KNAFLA, Louis A., *Crime, Police and the Courts in British History*, London, Meckler, 1990.

KOGĂLNICEANU, Mihail, *Schiţe despre ţigani,* traducere de Gheorghe Ghibănescu, Iaşi, Tipografia „Dacia", 1900.

KULLER, Hary, *Presa evreiască bucureşteană 1857-1994,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1996.

LACASSAGNE, Alexandre, *Medicii experţi şi erorile judiciare,* traducere din franceză de N. Stoenescu, Bucuresci, Tipografia „Dreptatea", 1897.

LACEY, Nicola, *Women, Crime and Character. From Moll Flanders to Tess of the D'Urbervilles,* Oxford, Oxford University Press, 2008.

LAHOVARI, Grigore Ioan, *Despre îmbunetăţirea dreptăţei la noi,* Bucuresci, F. Göbl Fii, 1885.

IDEM, *Despre Psyhologia criminală,* Bucureşci, I. G. Haimann, 1888.

LAPEDATU, Alexandru, *În jurul asasinării lui Barbu Catargiu (iunie 1862),* Bucureşti, Imprimeria Naţională, 1933.

LAVATER, Gaspard, *L'Art de connaître les homes par la Psysiognomie,* Paris, 1806.

LĂZĂREANU, Barbu, *Anton Bacalbaşa,* Bucureşti, Cartea Românească, 1948.

LEA, John, *Crime and modernity,* London, Sage Publications, 2002.

LÉLUT, F., *Qu'est-ce que la Phrénologie? Ou Essai sûr la signification et la valeur des systemes de psychologie en general, et de celui de Gall en particulier,* Paris, Trinquart, 1836.

LEONARD, Eileen B., *Women, Crime and Society. A Critique of Theoretical Criminology,* New York and London, Longman, 1982.

LERNER, Daniel, *The Passing of Traditional Society. Modernizing the Middle East,* New York, The Free Press, 1964.

LIVADĂ-CADESCHI, Ligia*, De la milă la filantropie. Instituţii de asistare a săracilor din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVIII-lea,* Bucureşti, Nemira, 2001.

LOMBROSO, Cesare, *Criminal Man,* edited by Mary Gibson and Nicole Hahn Rafter, London, Duke University Press, 2006

IDEM, *La femme criminelle et la Prostituée,* traduit de l'italien par Louise Meille, Paris, Félix Alcan, 1896.

IDEM, *L'Homme Criminel, criminal-né, Fou moral-epileptique,* traduit sur la IVe éd. italienne par Régnier et A. Bournet, Paris, Félix Alcan, 1887.

IDEM, *L'Homme de génie,* traduit sur la VI-e éd. italienne par Fr. Colonna D'Istria, Paris, Félix Alcan, 1889.

IDEM, LASCHI, Rudolfo, *Le crime politique et les révolutiones par rapport au droit à l'anthropologie criminelle et à la science du gouvernement,* traduit par A. Bouchard Paris, Félix Alcan, 1892.

LOVINESCU, Eugen, *Titu Maiorescu şi contemporanii lui,* Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1943.

MACRI, Panait, *Din fundul ocnelor (Închisoarea de femei de la Plătăreşti)*. *Roman original,* partea a doua, Bucuresci, Lito-Tipografia L. Motzătzeanu, 1904.

MAIORESCU, Titu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra desvoltării politice a României sub domnia lui Carol I,* vol I 1866-1876, Bucureşti, Socecu, 1897.

MAJURU, Adrian, *Bucureştiul subteran. Cerşetorie, delincvenţă, vagabondaj,* Piteşti, Paralela 45, 2006.

IDEM, *Familia Minovici,* Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2005.

MANGHAM, Andrew, *Violent Women and Sensation Fiction. Crime, Medicine and Victorian Popular Culture,* Houndmills, Palgrave Macmillan, 2007.

MARTIN, Benjamin E., *Crime and Criminal Justice under The Third Republic,* Baton Rouge, Lousiana State University Press, 1990.

MAUDER, Andrew, MOORE, Grace, *Victorian Crime, Madness and Sensation,* Aldershot, Ashgate, 2004.

MAUDSLEY, Henry, *Le crime et la folie,* Paris, Félix Alcan, 1885.

MAZILU, Dan Horia, *Lege şi fărădelege în lumea românească veche,* Iaşi, Polirom, 2006.

MELKA, Pascal, *Victor Hugo, Un combat contre les opprimés, étude de son évolution politique,* Paris, La Compagnie Litteraire, 2008.

METZNER, Paul, *Crescendo of the Virtuoso. Spectacle, Skill, and Self-Promotion in Paris during the Age of Restauration,* Berkeley, University of California Press, 1998.

MICHELET, Jules, *Legends democratiques du Nord,* Paris, Garnier Frères, Libraires Editeurs, 1854.

MILETICIU, George, *Studii Psihiatrice,* Craiova, Tipo-Litografia Naţionale Rallian şi Ignat Samitca, 1895.

MILLE, Constantin, *Scrieri alese,* ediţie îngrijită de Virgiliu Ene, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961.

MINAR, Octav, *Filosoful Conta: poezii şi cugetări postume: opere complecte,* Bucureşti, C. Sfetea „Librăria Şcoalelor", 1914.

MINGAY, G. E., *The Unquiet Countryside,* London, Routledge, 1989.

MINOVICI, Nicolae, *Şcola Anthropologică Bertillon pentru Agenţii de Poliţie,* Bucureşti, Imprimeria Statului, 1900.

IDEM, *Tatuajurile în România,* Bucureşti, Socecu, 1898.

MORRIS, Norval, ROTHMAN, David J., *The Oxford History of Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, Oxford, Oxford University Press, 1998.

MOUILLARD, Maurice, TÉTU, Jean-François, *Presa cotidiană,* traducere din franceză de Valentina Pricopie, Bucureşti, Tritonic, 2003.

MOVILIAN, E., *Contribuţie la studiul antropologiei criminale. Criminalitatea la femei,* Bucuresci, Stabiliment Grafic Ţăranu & Co, 1904.

MOWERY ANDREWS, Richard, *Law, Magistracy and Crime in Old Regime Paris 1735-1789,* vol I „The System of Criminal Justice", Cambridge, Cambridge University Press, 1994.

MURĂRAŞU, Dumitru, *Naţionalismul lui Eminescu,* Bucureşti, Editura „Bucovina" I. E. Torouţiu, 1932.

MURGESCU, Mirela-Luminiţa, *Între „bunul creştin" şi „bravul roman". Rolul şcolii primare în construirea identităţii naţionale româneşti (1831-1878),* Iaşi, Editura A' 92, 1999.

MUŞLEA, Ion, BÂRLEA, Ovidiu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Haşdeu,* Bucureşti, Editura Minerva, 1970.

NACIAN, J., *La Dobroudja economique et sociale, son passé, son présent et son avenir,* Paris, Librairie Guillaumit et C, 1886.

NEDELCEA, Tudor, *Civilizaţia cărţii. Incursiune în lumea cărţii, presei şi a tiparului,* Craiova, Scrisul Românesc, 1996.

NEDELCU, George D., *Dreptul Capului Statului de amnistie şi de a erta sau micşora pedepsele,* Bucureşti, Socec, 1906.

NEGULESCU, Nicolae, *Administraţia în Dobrogea veche,* în „Dobrogea 1878-1928. Cincizeci de ani de vieaţă românească", Bucureşti, Cultura Naţională, 1928.

NICOARĂ, Toader, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830,* Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002.

NORDAU, Max, *Dégénérescence,* traduit de l'allemand par Auguste Dietrich, Paris, Félix Alcan, 1894.

NYE, Robert A., *Crime, Madness& Politics in Modern France,* Princeton, Princeton University Press, 1984.

OBEDEANU, Constantin V., *Consideraţiuni asupra evoluţiunei dreptului penal în raport cu regimul nostru penitenciar,* Bucuresci, Tipografia „Clemenţa", 1903.

OIŞTEANU, Andrei, *Imaginea evreului în cultura română,* Ediţia a doua, revăzută, adăugită şi ilustrată, Bucureşti, Humanitas, 2004.

OLĂNESCO, Grigore, *Mémoire sur le progrès de la statistique en Roumanie et sur la création du service d'anthropométrie,* Berne, 1895.

OPREA, Al., *În căutarea lui Eminescu gazetarul,* Bucureşti, Editura Minera, 1983.

OPREA, Ion N., *Mari personalităţi ale culturii române într-o istorie a presei bârlădene 1870-2003,* Iaşi, Tipografia Moldova, 2004.

PANTAZI, Radu, *C. A. Rosetti. Gînditorul. Omul,* Bucureşti, Editura Politică, 1969.

PATAPIEVICI, Horia Roman, *Discernământul modernizării. 7 conferinţe despre situaţia de fapt,* Bucureşti, Humanitas, 2004.

PAULINI, Petre P., *C. A. Rosetti ca tipograf: omagiu din partea institutului de arte grafice „Carol Gobl" cu ocasiunea desvelirii monumentului seu,* Bucuresci, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1903.

PĂMUŢĂ, Gheorghe, ANDREI, Nicolae, *Istoria cărţii, presei şi tiparului din Oltenia,* Craiova, Scrisul Românesc, 1994.

PĂSĂILĂ, Vasile, *Presa în istoria modernă a românilor,* Bucureşti, Editura Fundaţiei PRO, 2004.

PÂRVULESCU, Ioana, *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale,* Bucureşti, Humanitas, 2011.

PEARSON, Geoffrey, *Hooligan. A history of respectable fears,* Houndmills, Macmillan Education Ltd, 1983.

PETCU, Marian, *Istoria jurnalismului şi a publicităţii în România,* Iaşi, Polirom, 2007.

IDEM, *Puterea şi Cultura. O istorie a cenzurii,* Iaşi, Polirom, 1999.

PETRIA, Petre, *Pagini din istoria presei scrise vâlcene,* Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2001.

PETRINI, G. S., *Manualul Juraţiloru*, Imprimeria Buciumului Românu, 1867.

PICK, Daniel, *Faces of Degeneration,* Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

PIERSON, Christopher, *The modern state,* Second edition, London, Routledge, 2004.

PLATON, Gheorghe (coord.), *Istoria Românilor. De la Independenţă la Marea Unire (1878-1918),* vol VII, tom II, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003.

PODOLEANU, S., *Istoria presei evreieşti din România,* vol. I, Bucureşti, Editura „Bibliografia", 1938.

POPESCU, Nicolae D., *Isprăvile tâlhăreşti ale lui Nicolae Grozea, Dumitru Lungu şi Ioniţă Tunsul*, Bucureşti, Tipografia Concurenţa, 1909.

IDEM, *Tâlhăriile lui Mihale Bunea*, Bucureşci, Editura Librăriei H. Steinberg, 1894.

IDEM, *Tunsu căpitan de haiduci*, Bucureşti, Tipografia Concurenţa, 1909.

POPESCU-MUSCEL, P., *Momente din Palatul Justiţiei,* Bucureşti, Tipografia „Cooperativa", 1914.

POTRA, George, *Bucureştii văzuţi de călători străini,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992.

PRUTIANU, Constantin, *Tâlharii Tecuciului, Tutovei, Putnei, Bacăului şi al Covurluiului*, Bucureşci, Tipografia Isac Binder, 1895.

RADZINOWICZ, Leon, *A History of the English criminal law and its Administration from 1750,* vol. I, London, Stevens and Sons Limited, 1948-1956.

IDEM, *Ideology and Crime,* New York, Columbia University Press, 1969.

RAFTER, Nicole, *The Criminal Brain. Understanding Biological Theories of Crime,* New York, New York University Press, 2008.

RĂDULESCU, Adrian, BITOLEANU, Ion, *Istoria Dobrogei,* Constanţa, Editura Ex Ponto, 1998.

RĂDULESCU, Andrei, *Cercetări asupra învăţământului Dreptului în Ţara Românească până la 1865,* Bucureşti, Institutul de Editură şi Arte Grafice „Flacăra", 1913.

RĂDULESCU, Constantin, *Studiu penal comparat asupra trecerii administraţiunii închisorilor sub dependinţa Ministerului de Justiţie*, Bucureşti, Tipografia „Curierul Judiciar", 1910.

RĂDULESCU, Mihai Sorin, *Elita liberală românească (1866-1900),* Bucureşti, Editura All, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, *Scrieri politice,* Bucureşti, Editura Nemira, 1998.

RÂPEANU, Valeriu, *Alexandru Vlahuţă şi epoca sa,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1966.

RIVERS, Christopher, *Face Value. Physiognonical Thought and the Legible Body in Marivaux, Lavater, Balzac, Gautier and Zola,* London, University of Wiscousin Press, 1995.

ROBB, George, *White-Collar Crime in Modern England. Financial Fraud and Business Morality 1845-1929,* Cambridge, Cambridge University Press, 1992.

ROGERS, Everett M., *Diffusion of Innovations,* Fifth edition, New York, Free Press, 2003.

RUFF, Julius R., *Crime, Justice and Public Order in Old Regime France,* London, Croom Helm, 1984.

IDEM, *Violence in Early Modern Europe, 1500-1800,* Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

RUGGIERO, Vincenzo, *Crime in Literature. Sociology of Deviance and Fiction,* London, Verso, 2003.

RUSSO, Alecu, *Scrieri,* Bucureşti, Minerva, 1910.

RZEPKA, Charles, HORSLEY, Lee, *A Companion to Crime Fiction,* Oxford, Wiley-Blackwell, 2010.

SADOVEANU, Mihail, *Cântecul Amintirii*, Bucureşti, Editura Minerva, 1909.

SAMOILĂ, Emil, *Ziaristica. Noţiuni elementare de gazetărie,* Bucureşti, Adevărul, 1932.

SANDU-ALDEA, Constantin, *În urma plugului. Nuvele şi schiţe,* Bucureşti, Editura „Cartea Românească", 1926.

IDEM, *Pe drumul Bărăganului*, Bucureşti, Minerva, Institut de Arte Grafice şi Editură, 1908.

SĂLCIANU, Virgiliu M., *Şcola Penală Positivistă,* Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", 1904.

SĂVULESCU, Alexandru, *Raport către Direcţia Închisorilor despre Starea Penitenciarelor din ţară şi mijloacele de îndreptare*, Bucuresci, Lazăr Motzătzeanu& Petre Lambru, 1895.

SĂVULESCU, Constantin, FIAP, E., *Cronologia ilustrată a fotografiei din România în perioada 1834-1916*, Biblioteca asociaţiei artiştilor fotografi, Bucureşti, 1985.

SCAFEŞ, Cornel, ŞERBĂNESCU, Horia Vl., ANDONIE, Corneliu M., SCAFEŞ, Ioan M., *Armata Română în războiul de independenţă 1877-1878,* Bucureşti, Editura Sigma, 2002.

SCHWARTZ, Vanessa R., *Spectacular Realities. Early Mass Culture in Fin-de-Siècle Paris,* Berkeley, University of California Press, 1999.

SCULL, Andrew T., *Museums of Madness. The Social Organization of Insanity in Nineteenth-Century England,* Harmondsworth, Penguin Books, 1982.

SCURTU, Ioan, BULEI, Ion, *Democraţia la români 1866-1938*, Bucureşti, Humanitas, 1990.

SEMILIAN, S., *Istoricul presei brăilene dela 1839 până la 1926,* Brăila, Editura Tipografiei, „Moderna", 1927.

SFINŢESCU, Mihail, *Juriul în materie criminală,* Bucuresci, Tipografia „Vocea Înveţătorilor", 1899.

SHAPIRO, Anne-Louise, *Breaking The Codes. Female Criminality in Fin-de-Siècle Paris,* Stanford, Stanford University Press, 1996.

SHARPE, James, *Dick Turpin. The Myth of the English Highwayman,* London, Profile Books, 2005.

SHORTER, Edward, *A History of Psychiatry. From the Era of the Asylum to the Age of Prozac,* New York, John Wiley& Sons, 1997.

SIGHELE, Scipio, *La Foulle Criminelle. Essai de psychologie collective,* Paris, Félix Alcan, 1901.

SIMIONESCU, Dan, *Din istoria presei româneşti : Republica Română Paris, 1851-Bruxelles, 1853,* Bucureşti, „Cartea Românească, 1931.

ŞINCA, Florin, *Din istoria Poliţiei Române,* vol. II-III, Bucureşti, Tipografia RCR Print, 2007.

SOUTZO, Nicolas, *Notions statistiques sur la Moldavie,* Jassy, 1849.

STALLYBRASS, Peter, WHITE, Allon, *The Politics and Poetics of Transgression,* London, Methuen, 1986.

STĂNCIULESCU, Ovid, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea*, Cluj, Tipografia Cărţilor Funduare, 1933.

STOREY, John, *Cultural Theory and Popular Culture. A Reader,* Second edition, London, Prentice Hall, 1998.

ŞĂINEANU, Lazăr, *Studii folklorice, cercetări în domeniul literaturii populare,* Editura Librăriei Socecu& Comp, Bucuresci, 1896.

ŞEICARU, Pamfil, *Istoria Presei,* ediţie îngrijită de George Stanca, Piteşti, Paralela 45, 2007.

ŞOIMARU, Tudor, *Cezar Bolliac,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1962.

ŞTEFĂNESCU, Thoma, *Societatea, Familia şi Criminalitatea,* Bucureşti, Tipografia modernă „Gr. Luis", 1904.

ŞTEFĂNESCU-GALAŢI, Anastase, *Asupra statisticei criminale, încercare de sociologie criminală,* Bucureşti, Tipografia ziarului "Curierul Judiciar", 1907.

IDEM, *Mediul social şi criminalitatea în România,* Bucureşti, Tipografia ziarului "Curierul Judiciar", 1904.

ŞUŢU, Alexandru, *Alienatulu în faca societăţii şi a şciinţei,* Bucureşci, Noua typographie a laboratorilor români, 1877.

ŞUŢU, Mihail, *Câteva cuvinte asupra instituţiei juriului,* Iaşi, Tipo-Litografia H. Goldner, 1895.

TACID, G. A., *Prefecţii Poliţiei Capitalei de la 1859-1905,* Bucureşti, Stabilimentul Grafic Albert Baer, 1905.

TANOVICEANU, Ioan, *Creşterea criminalităţii în România. Causele şi mijloacele de îndreptare,* Iaşi, Tipografia Natională Strada Alexandri, 1896.

IDEM, *Criminalitatea în România după ultimile publicaţiuni statistice,* Bucureşti, Tipografia Arte Grafice, 1909.

IDEM, *România sub raport moral,* Bucureşci, Institutul de arte Grafice "Carol Göbl", 1902.

IDEM, *Tratat de Drept şi Procedură Penală,* vol. I-IV, Ediţia a 2-a, Bucuresti, Tipografia „Curierului Judiciar", 1924-1926.

TARDE, Gabriel, *La criminalité comparée,* Paris, Félix Alcan, 1888.

TEODORESCU, Iulian, *Chestiuni de Drept penal şi ştiinţă penitenciară*, Bucureşti, Tpografia „Gutenberg", 1904.

IDEM, *Minoritatea în faţa legii penale. Studiu statistic şi de legislaţie comparată,* Bucureşti, Joseph Göbl, 1904.

THOMAS, Donald, *The Victorian Underworld,* London, John Murray, 1998.

TOBIAS, John J., *Crime and industrial society in the 19th century,* London, B. T. Batsford, 1967.

TOCILESCU, Grigore, ŢAPU, Christea N., *Materialuri folcloristice,* Bucureşti, Minerva, 1980.

TOPINARD, Paul, *L'Anthropologie,* Paris, C. Reinwald Librairie Editéur, 1884.

TAYLOR, David, *Crime, Policing and Punishment in England 1750-1914,* Houndmills, Palgrave Macmillan, 1998.

TRIFU, Constanţa, *Presa umoristică de altădată,* Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

TYSON, Nancy Jane, *Eugene Aram. Literary History and Typology of the Scholar-Criminal,* Hamden, Archon Books, 1983.

ŢUGUI, Pavel, *Grigore H. Grandea. Omul şi opera,* Craiova, Scrisul Românesc, 1977.

VATAMANIUC, Dumitru, *Ion Slavici şi lumea prin care a trecut,* Bucureşti, Editura Academiei, 1968.

VEYNE, Paul, *Cum se scrie istoria,* traducere din limba franceză de Maria Carpov, Bucureşti, Editura Meridiane, 1999.

VIGARELLO, Georges, *Istoria violului între secolele XVI-XX,* traducere din franceză de Beatrice Stanciu, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

VIŞINESCU, Victor, *O istorie a presei româneşti,* Bucureşti, Editura Victor, 2000.

VOLD, George B., BERNARD, Thomas J., SNIPES, Jeffrey B., *Theoretical Criminology*, 5th edition, Oxford, Oxford University Press, 2002.

VRÂNCEANU, Florica, *Un secol de agenţii de presă româneşti (1889-1898),* Piteşti, Paralela 45, 2000.

VYLETA, Daniel M., *Crime, Jews and News. Vienna 1895-1914,* New York, Berghahn Books, 2007.

WAHL, Dr., *Le Crime devant la Science,* Paris, V. Giard& E. Brière, 1910.

WALKER, David H., *Outrage and Insight. Modern French Writers and the 'Fait Divers',* Oxford, Berg Publishers, 1995.

WALKOWITZ, Judith R., *City of Dreadful Delight. Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London,* London, Virago Press, 1992.

WEISSER, Michael R, *Crime& Punishment in Early Modern Europe,* 2nd edition, Brighton, The Harvester Press United, 1982.

WHITE, Rob, HAINES, Fiona, *Crime and Criminology*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

WIENER, Martin J., *Reconstructing the criminal culture, law and policy in England 1830-1914,* Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

WILLIAMS, Kevin, *Get me a Murder a Day! A History of Mass Communication in Britain,* London, Arnold, 1998.

XENOPOL, Alexandru D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VIII*, Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. II, Iaşi, Tipografia editoare „Dacia", 1903.

ZAMFIR, Dumitru Constantin, GEORGESCU, Octavian, *Presa Dobrogeană 1879-1980,* Constanţa, Biblioteca judeţeană Constanţa, 1985.

ZAMFIRESCU, Paria, *Asasinul cârciumarilor,* Bucureşti, 1899.

ZANNE, Iuliu A, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia,* Bucureşci, Editura Librăriei Socecu & Comp., vol, VI-VIII, 1895-1901.

ZEHR, Howard, *Crime and the Development of Modern Society. Patterns of Criminality in Nineteenth Century Germany and France,* London, Croom Helm, 1976.

B. Studii şi articole

AGGUIRE, Carlos, *Crime, Race and Morals: The development of Criminology in Peru 1890-1930,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies"*,* Vol, 2, No. 2, 1998, pp.73-90.

ARTIÉRES, Philippe, *Crimes écrits. La collection d'autobiographies de criminels du professeur A. Lacassagne,* în „Genèses", Vol. 19, 1995, pp. 48-67.

IDEM, *Le gendarme, le photographe et le grafitti. Retour sur l'affaire Joseph Vacher*, în Jean–Claude Farcy, Dominique Kalifa, Jean-Noêl Luc, „L'enquête judiciaire en Europe au XIXe siècle", Paris, Creaphis, 2007, pp. 295-301.

BARBU, Daniel, *Etica ortodoxă şi „spiritul" românesc,* în Daniel Barbu (coord.), „Firea românilor", Ediţia a II-a, Bucureşti, Nemira, 2004, pp. 39-130.

BAILEY, Victor, *English Prisons, Penal Culture, and the Abatement of Imprisonment 1895-1922,* în „The Journal of British Studies", Vol. 36, No. 3, 1997, pp. 285-324.

BEATTIE, J. M., *The Pattern of Crime in England, 1660-1800,* în „Past & Present", No. 72, Feb 1974, pp. 47-95.

BECKER, Peter, *Criminological Language and Prose from the Late Eighteenth to the Early Twentieth Centuries,* în Amy Gilman Srebnick, René Lévy, „Crime and Culture. An Historical Perspective", Aldershot, Asghate, 2005, pp. 23-36.

BÉE, Michel, *Le spectacle de l'exécutions dans la France d'Ancien Régime,* în „Annales, Économies, Sociétés, Civilisations", XXXVIII, No. 4, 1983, pp. 843-862.

BEIME, Piers, *Adolphe Quetelet and the Origins of Positivist Criminology,* în „The American Journal of Sociology", Vol. 92, No. 5, 1987, pp. 1140-1169.

IDEM, *Heredity versus environment. A reconsideration of Charles Goring's The English Convict (1913),* în „The British Journal of Criminology", Vol. 28, No. 3, 1988, pp. 315-339.

BENEDICT, Barbara M., *Reading Faces: Physiognomy and Epistemology in Late Eighteenth-Century Sentimental Novels,* în „Studies in Philology”, Vol. 92, No. 3, pp. 311-328.

BERINDEI, Dan, *Dezvoltarea presei bucureştene în perioada formării şi organizării Statului naţional Român,* în „Studii. Revistă de Istorie”, XV, nr. 3, 1962, pp. 667-684.

BOURDIEU, Pierre, *The Force of Law: Towards a Sociology of the Juridical Field,* în „The Hastings Law Journal”, Vol. 38, July 1987, pp. 814- 853.

IDEM, *The Social Space and the Genesis of Groups,* în „Theory and Society”, (14), 1985, pp. 723-744.

BRĂNIŞTEANU, B., *Constantin C. Bacalbaşa,* în „«Adeverul», 25 de ani de acţiune 1888-1913”, Bucureşti, Atelierele Societăţii Anonime pe acţiuni „Adevărul”, 1913, pp. 149-153.

BROWN, Harold G., *From Organic Society to Security State: The War on Brigandage in France, 1797–1802*, în „The Journal of Modern History”, Vol. 69, No. 4, 1997, pp. 661-695.

BRUBACKER, Rogers, COOPER, Frederick, *Beyond identity* în „Theory and Society”, 29 (1), 2000, pp. 1-47.

BUŢUŞEREANU, Grigore, *Cum stăm la sate?,* în „Din nevoile poporului român”, Iaşi, Tipografia Dacia, 1900, pp. 30-45.

CAREY, John, *Reportage, Literature and Willed Credulity,* în „New Media Language”, ed. Jean Aichison, Diana M. Lewis, New York, Routledge, 2003, pp. 57-64.

CHASSAIGNE, Philippe, *Popular representations of crime: the crime broadside–a subculture of violence in Victorian Britain?,* în „Crime, Histoire & Sociétés”/ „Crime, History & Societies”, Vol. 3, No. 2, 1999, pp. 23-55.

CHIRIŢĂ, Grigore, *Populaţia Principatelor Unite Române în 1859,* în „Revista de Istorie”, Tom 42, Nr. 1, 1989, pp. 45-57.

CHIŢU, Aurora-Livia*, Criminalitatea infantilă în România Vechiului Regat,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat”, vol. V, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, pp. 126-143.

EADEM, *Fenomenul alcoolismului în România,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze al modernizării în Vechiul Regat”, vol II, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2005, pp. 139-159.

CIUCHINDEL, C., *Despre începuturile presei româneşti-Courier de Moldavie,* în Corneliu Leu, „Începuturile presei în limba română”, Bucureşti, Realitatea, 2004, pp. 38-45.

CLARK, Anna, *Domesticity and the problem of wifebeating in nineteenth-century Britain: working class culture, law and politics,* în Shani D’Cruze, „Everyday Violence in Britain 1850-1950”, Harlow, Pearson Education Limited, 2000, pp. 27-40.

COCKBURN, J. S., *Patterns of Violence in English Society: Homicide in Kent 1560-1985,* în „Past & Present”, No. 130, 1991, pp. 70-106.

CONSTANTINESCU, Gabriel*, Alexandrina Dumitrescu, otrăvitoarea din Giurgiu,* în „Historia”, anul XI, nr. 116, august 2011, pp. 56-59.

IDEM, *Banda Zdrelea-Mărunţelu terorizează Bucureştiul,* în „Historia”, An XI, Nr. 111, martie 2011, pp. 50-52.

IDEM, *Drama militară de la Craiova face senzaţie,* în „Historia”, Anul XI, Nr. 119, noiembrie 2011, pp. 38-41.

IDEM, *Marele Vestit Banditul Sărdariu*, în „Historia”, Anul XII, Nr. 122, februarie 2012, pp. 67-69.

IDEM, *Moral Panics and the “killer of the innkeepers” from Bucharest (1899),* în „The Romanian Journal of Modern History”, Vol. II, No. 2, December 2011, pp. 83-103.

IDEM, *Percepţia criminalităţii în presa din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Orizont XXI", An IV, Nr. 2, 2009, pp. 10-16.

IDEM, *Percepţia criminalităţii în România la sfârşitul secolului al XIX-lea. Imaginea banditului Simion Licinski în cultura populară,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat", Vol. VI, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 198-221.

IDEM, *Stereotipul blândeţii moravurilor poporului român de la jumătatea secolului al XIX-lea până la Primul Război Mondial,* în „Orizont XXI", an VI, Nr. 1 (21), 2011, pp. 10-17.

IDEM, *The "horrible crime" of Scarvulis (1880). Ethnical stereotypes regarding the Greeks in Romania during the latter half of the 19th century,* în „Analele Universităţii din Craiova", XVII, nr. 1 (21), Aprilie 2012, pp. 163-176.

DAVIES, Andrew, *Youth Gangs, Masculinity and Violence in Late Victorian Manchester and Salford,* în „Journal of Social History", Vol. 32, No. 2, 1998, pp. 349-369.

DAVIS, Jennifer, *The London Garotting Panic of 1862: A Moral Panic and the Creation of a Criminal Class in mid-Victorian England,* în V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman, Geoffrey Parker, „Crime and the Law: the Social History of Crime in Western Europe since 1500", London, Europa Publications Limited, 1980, pp. 190-214.

DEFLEM, Mathieu, *International Policing in Nineteenth Century Europe: The Police Union of German States 1851-1866,* în „International Criminal Justice Review", vol. 6, 1996, pp. 36-57.

DE HAAN, Willem, *Violence as an Essentially Contested Concept,* în Sophie Body-Gendrot, Pieter Spierenburg, „Violence in Europe", New York, Springer Science, 2008, pp. 27-40.

DICK, Leslie, *The Skull of Charlortte Corday,* în Brian Massumi, „The Politics of Everyday Fear", Minneapolis, University of Minnesota Press, 1993, pp. 187-207.

DOBRESCU, Demetru Ion, *Psihologia penală a românului,* în „Revista de drept şi sociologie", anul II, nr. 1, 15 octombrie 1899, pp. 17-43.

DONOVAN, James M., *Infanticide and the Juries in France 1826-1913,* în „Journal of Family History", Vol. 16, No. 2, 1991, pp. 157-176.

IDEM, *Magistrates and Juries in France 1791-1952,* în „French Historical Studies", Vol. 22, No. 3, 1999, pp. 379-420.

DUFFY, W. L., *Monomania and Perpetual Motion: Insanity and Amateur Scientific Enthusiasm in Nineteenth-Century Medical, Scientific and Literary Discourse*, în „French Cultural Studies", vol. 21, 2010, pp. 155-166.

DUREPAIRE, Anne, *Chronique de faits divers et grandes affaires judiciaires : des différents discours sur le désordre des conduites dans La Gazette des Tribunaux à la fin du 19 e siècle,* în „Les Cahiers du journalisme", No. 17, 2007, pp. 226-239.

DURKHEIM, Émile, *Le crime, phénomene normal,* în Denis Szabo, „Déviance et criminalité", Paris, Armand Colin, 1970, pp. 76-82.

EISNER, Manuel, *Long-Term Historical Trends in Violent Crime,* în „Crime and Justice: A Review of Research", Vol. 30, 2003, pp. 83-142.

EMSLEY, Clive, *A typology of nineteenth-century police,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 3, No. 1, 1999, pp. 29-44.

FORNABAI, Nanette, *Criminal Factors: Fantômas, Anthropometrics, and the Numerical Fictions of Modern Criminal Identity,* în „Yale French Studies", No. 108, 2005, pp. 60-73.

FOYSTER, Elizabeth, *Introduction: Newspaper reporting of crime and justice*, în „Continuity and Change", Vol. 22, No. 1, 2007, pp. 9-12.

FRIENDLY, Michael, *A.-M. Guerry's Moral Statistics of France: Challenges for Multivariable Spatial Analysis,* în „Statistical Science", Vol 22, No. 3, 2007, pp. 368-399.

GARLAND, David, *British Criminology before 1935,* în „The British Journal of Criminology”, Vol. 28, No. 2, 1988, pp. 131-147.

GATRELL, V. A. C., HADDEN, T. B., *Criminal statistics and their interpretation,* în E. A. Wrigley, „Nineteenth-century society. Essays in the use of quantitative methods for the study of social data”, Cambridge, C.V. Press, 1972, pp. 336-396.

GEORGESCU, Valentin Al., *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică și în dezvoltarea dreptului penal de la 1821 până la 1864,* în „Studii. Revista de Istorie”, nr. 4, tomul 21, 1968, pp. 685-714.

IDEM, *Locul gândirii lui Beccaria în cultura juridică și în dezvoltarea dreptului penal până la mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu,* în „Studii. Revista de Istorie”, nr. 5, tomul 20, 1967, pp. 947-969.

GHEORGHE, Constantin, *Ministerul de Interne și modelul european (argumente istorice),* în Cătălina Crăciun, „Repere Cultural-Educative. Poliţia Română”, Bucureşti, Editura Ministerului Administraţiei şi Internelor, 2010, pp. 5-15.

GILLIS, A. R., *Institutional Dynamics and Dangerous Classes: Reading, Writing, and Arrest in Nineteenth-Century France,* în „Social Forces”, Vol. 82, No. 4, 2004, pp. 1303-1332.

GILLIS, John R., *The Evolution of Juvenile Delinquency in England 1890-1914*, în „Past & Present”, No. 67, 1975, pp. 96-126.

GRĂSOIU, Dorina, *O cercetare sociologică asupra stratificării publicului românesc în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* în „Revista de istorie si teorie literară” , tom 23, No. 2, 1974, pp. 227-238.

GREER, Chris, *Crime and media: understanding the connections,* în Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin, Emma Wincup*, Criminology,* Oxford, Oxford University Press, 2009, pp. 177-204.

GUILLO, Dominique, *Bertillon, l'anthropologie criminelle et l'histoire naturelle : des réponses au brouillage des identités,* în *„*Crime, Histoire & Sociétés*”*/„Crime, History & Societies*”*, Vol. 12, No. 1, 2008, pp. 97-117.

GUSTI, Dimitrie, *Ideile fundamentale ale dreptului de presă. Studiu introductiv în problemele dreptului de presă,* în Dimitrie Gusti, „Opere”, Vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, pp. 125-207.

HARRIS, Tim, *Problematising popular culture,* în Tim Harris, „Popular Culture in England 1500-1850”, London, Macmillan, 1995, pp. 1-23.

HARTLEY, Lucy, *A Science for One or a Science for All ? Physiognomy, Self-Help, and the Practical Benefits of Science,* în David Clifford, Elisabeth Wadge, Alex Warwick, Martin Willis, „Repositioning Victorian Science. Shifting Centers in Nineteenth-Century Scientific Thinking”, London, Anthem Press, 2006, pp. 71-84.

HAY, Douglas, *War, Dearth and Theft in the Eighteenth Century: The Record of the English Courts,* în „Past & Present”, No. 95, May 1982, pp. 117-160.

IDEM, *Poaching and the Game Laws on Cannock Chase,* în Douglas Hay, Peter Linebaugh, John G Rule, E. P. Thompson, Carl Wislow, „Albion's Fatal Tree. Crime and Society in Eighteenth-Century England”, London, Penguin Books, 1975, pp. 189-254.

HOGAŞ, Calistrat, *Psicologia şi caracterul Românului,* în „Din nevoile poporului român”, Iași, Tipografia Dacia, 1900, pp. 87-103.

IACOB, Gheorghe, *Modernizarea României. Rolul elitei politice,* în „Xenopoliana”, an VI, Nr. 1-2, 1998, pp. 189-199.

JANN, Rosemary, *Sherlock Holmes Codes the Social Body,* în „ELH”, Vol. 57, No. 3, 1990, pp. 685-708.

JUMARĂ, Carmen, JUMARĂ, Dan, *Precuvântare,* în G. Panu, „Portrete şi tipuri parlamentare", Iaşi, Editura Alfa, 2001, pp. 5-14.

JUPP, Victor, *Content Analysis,* în Eugene McLaughlin, John Muncie, „The Sage Dictionary of Criminology", London, Sage, 2008, pp. 70-71.

KALIFA, Dominique, «Marine M'SILI, *Le fait divers en République. Histoire sociale de 1870 à nos jours*», în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 6, No. 1 , 2002, pp. 138-139.

KALUSZYNSKI, Martine, *Les Congrès internationaux d'anthropologie criminelle (1885-1914),* în „Cahiers Georges Sorel", No. 7, 1989, pp. 59-70.

KING, Peter, *Decision-Makers and Decision-Making in the English Criminal Law 1750-1800,* în „The Historical Journal", Vol. 27, 1984, pp. 25-58.

IDEM, *Moral panics and violent street crime 1750-2000, a comparative perspective,* în Barry S. Godfrey, Clive Emsley, Graeme Dunstall, „Comparative Histories of Crime", Portland, Willan Publishing, 2003, pp. 53-71.

IDEM, *Newspaper reporting and attitudes to crime and justice in late-eighteenth and early-nineteenth-century London,* în „Continuity and Change", Vol. 22, No. 1, 2007, pp. 73-112.

IDEM, *Newspaper reporting, prosecution practice and perceptions of urban crime: the Colchester crime wave of 1765,* în „Continuity and Change", Vol. 2, No. 3, 1987, pp. 423-455.

IDEM, *The Rise of Juvenile Delinquency in England 1780-1840: Changing Patterns of Perception and Prosecution,* în „Past & Present", No. 160, 1998, pp. 116-166.

LENMAN, Bruce, PARKER, Geoffrey, *The State, The Community and The Criminal Lawin Early Modern Europe,* în V. A. C. Gatrell, Bruce Lenman, Geoffrey Parker, „Crime and the Law: the social history of crime in Western Europe since 1500", London, Europa Publications Limited, 1980, pp. 11-48.

LINDESMITH, Alfred, LEVIN, Yale, *The Lombrosian Myth in Criminology,* în „The American Journal Of Sociology", Vol. 42, No. 5, March 1937, pp. 653-671.

MAESTRO, Marcello, *A Pioneer for the Abolition of Capital Punishment: Cesara Beccaria,* în „Journal of the History of Ideas", Vol. 34, No. 3, 1973, pp. 463-468.

MANDREA, Nicolea, *Magistratura în Statul Român,* în „Convorbiri literare", anul XX, Nr. 9, 1 decembrie 1886, pp. 721-743.

MARDARE, Valeriu, *Din trecutul „faptelor diverse*", în „Universul", an L, Nr. 150, 5 iunie 1933, p. 59.

MARX, Karl, *Bénéfices secondaires du crime,* în Denis Szabo, „Déviance et criminalité", Paris, Armand Colin, 1970, pp. 84-85.

McDONALD, Lynn, *Theory and evidence of rising crime in the 19th century,* în „The British Journal of Sociology", Vol. 33, No. 2, 1982, pp. 404-417.

McLAREN, Angus, *A Prehistory of Social Sciences: Phrenology in France in the 19th Century,* în „Comparative Studies in Society and History", Vol. 23, No. 1, 1981, pp. 3-22.

MEHLUM, Halvor, MIGUEL, Edward, TORVIK, Ragnar, *Poverty and crime in 19th century Germany,* în „Journal of Urban Economics", Vol. 59, 2006, pp. 370-388.

MILICESCU, Emilia St., studiu introductiv, în Barbu Delavrancea, „Opere", vol. I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965, pp. i-xxxiii.

MINOVICI, Mina, *Remarques statistiques relatives a l'anthropologie du criminel,* în „Archives des Sciences", No. 6, Nov 1896, pp. 536-542.

IDEM, *Remarques sur la criminalité feminine en Roumanie,* în „Archives d'Anthropologie Criminelle de Médicine légale de Psychologie Normale et Pathologique", Lyon-Paris, Tome XXII, No. 164-165, 1907, pp. 565-579.

MITZMAN, Arthur, *The civilizing offensive: Mentalities, High Culture and Individual Psyches,* în „Journal of Social History”, Vol. 20, No. 4, 1987, pp. 663-687.

MUCCHIELLI, Laurent, *Criminologie, hygiènisme, et éugensime en France (1870-1914) : débats médicaux sur l'élimination des criminels réputés «incorigibles»* în „Revue d'histoire des sciences humaines”, No. 3, 2000, pp. 57-89.

MUNTEANU, Ion, *Adevărul la Iaşi,* în „Cronica”, IX, Nr. 1, 1974, p. 14.

MURJI, Karim, *Moral Panic,* în Eugene McLaughlin, John Muncie, John, *The Sage Dictionary of Criminology,* London, Sage, 2008, pp. 250-253.

NEGRUŢI, Ecaterina, *Situaţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea,* în „Revista de Istorie”, Tom 34, Nr. 2, 1981, pp. 243-257.

NICA, Cristina, *Poliţia în anii domniei lui Cuza*, în Cătălina Crăciun, „Repere Cultural-Educative. Poliţia Română”, Bucureşti, Editura Ministerului Administraţiei şi Internelor, 2010, pp. 78-83.

NICOARĂ, Toader, *Istorie şi violenţă. Lecturi posibile,* „Caietele de Antropologie istorică”, Cluj-Napoca, anul I, 2002, iulie-decembrie, pp. 7-21.

NYE, Robert A, *Heredity or Milieu: the Foundations of Modern European Criminolgy Theory,* în „Isis”, Vol. 67, No. 3, 1976, pp. 345-355,

IDEM, *Mary Gibson, Born to Crime: Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology,* în „The Journal of Modern History”, Vol. 76, No. 2, 2004, pp. 462-464.

O'BRIAN, Patricia, *Crime and Punishment as Historical Problem,* în „Journal of Social History”, Vol. 11, No. 4, 1978, pp. 508-520.

O'BRIEN, Ellen L., *The Most Beautiful Murder: The Transgressive Aesthetics of Murder in Victorian Street Ballads,* în „Victorian Literature and Culture”, 2000, Vol 28, No. 1, pp. 15-37

O'BRIEN, Martin, *What is Cultural About Cultural Criminology?* în „British Journal of Criminology”, 45(5), 2005, pp. 599-612.

OIŞTEANU, Andrei, *Duelul la români,* în „România literară”, nr. 21, 22, 37/2005, în format electronic.

PARSSINEN, T. M., *Popular Science and Society: The Phrenology Movement in Early Victorian Britain,* în „Journal of Social History”, Vol. 8, No. 1, 1974, pp. 1-20.

PERROT, Michèle, *Délinquance et système pénitentiaire en France au XIXe siècle,* în „Annales, Économies, Sociétés, Civilisations”, Vol. 30, No. 1, 1975, pp. 67-91.

IDEM, *Fait divers et histoire au XIX*e *siècle,* în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, Vol. 38, No. 4, 1983, pp. 911-919.

PETCU, Marian, *Jurnaliste şi publiciste uitate,* în „Jurnalism şi comunicare”, anul I, Nr. 2-3, 2006, pp. 128-130.

IDEM*, Palatele Presei Române,* în „Revista Română de Istoria Presei”, An I, Nr. I, 2007, pp. 23-31.

PETRICEICU-HAŞDEU, Bogdan, *Portretul lui Vlad Ţepeş-Vlad Vodă, Dracul* în „Din Moldova”, tom III, 1863, pp. 62-64, 75-79, 95-96.

PEVERI, Patrice, *«Cette ville était alors comme un bois...». Criminalité et opinionpublique à Paris dans les années qui précèdent l'affaire Cartouche (1715-1721),* în „Crime, Histoire & Sociétés”/„Crime, History & Societies”, Vol. 1, No. 2, 1997, pp. 51-73.

PHILIPS, David, *Three «moral entrepreneurs» and the creation of a «criminal class» in England, c. 1790s-1840s,* în „Crime, Histoire & Sociétés”/„Crime, History & Societies”, Vol .7, No. 1, 2003, pp. 79-107.

POPESCU, Stelian, *Statistica criminalităţei în România,* în „Revista de drept şi sociologie”, anul II, nr. 4, 15 ianuarie 1900, pp. 417-426.

RATCLIFFE, Barrie M., *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris pendant la premiere moitié du XIXe siècle?:The Chevalier Thesis Reexamined,* în „French Historical Studies", Vol. 17, No. 2, 1991, pp. 542-574.

RĂDULESCU, Jean, *Influenţa pozitivismului italian asupra codificării penale actuale,* în „Revista de Drept Penal şi Ştiinţă Penitenciară", an IV, nr. 4-6, 1935, pp. 121-139.

ROUSSEAUX, Xavier, *Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times : Thirty Years of Crime and Criminal Justice History,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 1, No. 1, 1997, pp. 87-118.

IDEM, *Historiographie du crime et du la justice criminelle dans l'espace français (1990-2005). Part II : de la Révolution au XXIe siècle,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 10, No. 2, 2006, pp. 123-161.

ROWBOTHAM, Judith, STEVENSON, Kim, *Causing a Sensation: Media and Legal Representations of Bad Behaviour*, în Judith Rowbotham, Kim Stevenson, „Behaving Badly. Social Panic and Moral Outrage-Victorian and Modern Parallels", Aldershot, Ashgate, 2003, pp. 31-46.

SACK, Fritz, *Society and Crime in Post-Modern societies,* în Georgios Nik. Galanis „Eleftherna", vol. III, University of Crete, 2006, pp. 19-34.

SCHEUFELE, Dietram A., *Framing as a Theory of Media Effects,* în „Journal of Communication", No. 49, 1999, pp. 103-122.

IDEM, TEWSBURY, David, *Framing, Agenda Setting, and Printing: The Evolution of Three Media Effects Models,* în „Journal of Communication", No. 57, 2009, pp. 9-20.

SCHÜTT, Sita A., *French Crime Fiction,* în Martin Priestman, „The Cambridge Companion to Crime Fiction", Cambridge, Cambridge Universit Press, 2003, pp. 59-76.

SHORE, Heather, *Cross Coves, Buzzers and General Sorts of Prigs. Juvenile Crime and the Criminal Underworld in the Early Nineteenth Century,* în „British Journal of Criminology", Vol. 39, No. 1, 1999, pp. 10-24.

SINDALL, Rob, *The criminal statistics of nineteenth-century England cities : a new approach,* în „The Urban History Yearbook", 1986, pp. 28-36.

IDEM, *The London Garotting Panics of 1856 and 1862*, în „Social History", Vol. 12, No. 3, 1987, pp. 351-359.

SNELL, Esther, *Discourses of criminality in the eighteenth-century press: the presentation of crime in The Kentish Post, 1717–1768* , în „Continuity and Change", Vol. 22, No. 2007, pp. 13-47.

STAUM, Martin, *Physiognomy and Phrenology at the Paris Athenee,* în „Journal of the History of Ideas", Vol. 56, No. 3, 1995, pp. 442-463.

STĂNCIULESCU-BÂRDA, Alexandru, *Elements of national history reflected in Romanian proverbs* în „East European Quarterly", XXIV, No. 4, January 1991, pp. 513-528.

SIUPIUR, Elena, *The Training of Intellectuals in South-East Europa during the 19th Century ,* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol", XXIII, Nr. 2, 1986, pp. 469-490.

SPIERENBURG, Pieter, *Violence: Reflections About a Word,* în Sophie Body-Gendrot, Pieter Spierenburg, „Violence in Europe", New York, Springer Science, 2008, pp. 13-25.

STEVENSON, Christine, *Madness and picturesque in the Kingdom of Denmark,* în Roy Porter, „The Anatomy of Madness", vol. III, London, Routledge, 1988, pp. 13-47.

TĂNASE, Constanţa, *Poliţia Buzoiană în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea,* în Ion Sultănescu (coord.) „Din cronica poliţiei la curbura Carpaţilor", Buzău, MAD Linotype, 1996, pp. 28-37.

THOME, Helmut, *Explaining Long Term Trends in Violent Crime,* în „Crime, Histoire & Sociétés"/„Crime, History & Societies", Vol. 5, No. 2, 2001, pp. 69-86.

TURLIUC, Cătălin, *Modernization and/or Westernization in Romania during the Late 19th Century and the Early 20th Century,* în „Transylvanian Review”, Nr. 1, 2008, pp. 3-11.

VASILE, Liliana Andreea, *Universul matrimonial între ideal şi realitate,* în Ion Bulei, Alin Ciupală, „Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat”, vol. VI, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2010, pp. 45-65.

VOINEA, Tudor, *Le grand code pénal roumain de 1865*, în „Recherches sur l'histoire des institutions et du droit”, an X, 1985, pp. 105-118.

IDEM, *Les modifications apportées au Code pénal roumaine de 1864 jusqu'á la fin fin du XIX-e siècle,* în „Recherches sur l'histoire de institutions et du droit”, XI-XII, 1986-1987, pp. 77-82.

WOOD, John Carter, *It's a small world after all? Reflections on violence in comparative perspectives,* în Barry S. Godfrey, Clive Emsley, Graeme Dunstall, „Comparative Histories of Crime”, Portland, Willan Publishng, 2003, pp. 36-52.

C. Prezentări în cadrul unor conferinţe sau congrese

CONSTANTINESCU, Gabriel, *Alcohol and Crime in Romania during the Second Half of the Nineteenth Century*, prezentare susţinută în cadrul conferinţei „Alcoholism: Social and Historical Issues”, Alba-Iulia, 13-16 octombrie 2011.

PAMUK, Şevket, VAN ZAIDEN, Jan-Luiten, *Standards of Living 1700-1870,* studiu prezentat în cadrul simpozionului „Unifying the European Experience: HistoricalLessons of Pan-European Development”, Londra, 26-28 Octombrie 2007.

D. Teze de doctorat

CAIN, Daniel, *Relaţiile politico-diplomatice româno-bulgare în context sud-est european 1900-1912,* Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2007.

DOMINTE, Paul, *Viaţa cotidiană în Constanţa (1878-1918),* Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010.

DUMITRESCU, Doru, *Nicolae Filipescu: un destin, o epocă,* Bucureşti. Universitatea din Bucureşti, 2009.

GONZALEZ, Daniel, *The Culture of Crime. Representations of the Criminal in Eighteenth Century England,* Baton Rouge, Louisiana State University, 2002.

MATEI, Petre-Georgian, *Ţiganii în spaţiul românesc în prima jumătate a secolului al XX-lea. Identitate şi alteritate*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010.

ROMAN, Nicoleta, *Femeia în familia şi în societatea din Ţara Românească a primei jumătăţi a secolului al XIX-lea*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010.

SNELL, Esther, *Perceptions of Violent Crime in Eighteenth-Century England: A Study of Discourse of Homicide, Aggravated Larceny and Sexual Assault in the Eighteenth-Century Newspaper,* Canterbury, Christ Church University, 2004.

TRĂUŞAN-MATU, Lidia, *Teorii şi practici medicale în societatea românească a veacului al XIX-lea (1831-1869). O analiză a medicalizării populaţiei din Ţările Române,* Bucureşti, Universitatea din Bucureşti, 2010.

E. Instrumente de lucru

BĂICULESCU, George, RĂDUICĂ, Georgeta, ONOFREI, Neonilă, Publicaţiile *periodice româneşti*, Tom II, Catalog alfabetic: 1907-1918 şi Supliment: 1790-1906, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

CALIGA, G., *Almanahul Dicţionar al presei din România şi a celei româneşti de pretutindeni,* Bucureşti, Imprimeria Fundaţiei Culturale „Principele Carol", 1926.

BOUDON, Raymond, BESNARD, Philippe, CHERKAOUI, Mohamed, LÉCUYER, Bernard-Pierre, *Dicţionar de Sociologie*, traducere din franceză Mariana Tutuianu, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1997.

DIACONOVICH, Corneliu, *Enciclopedia Română,* tomuri I- III, Editura W. Krafft, Sibiu, 1898-1904.

DORON, Roland, PAROT, Françoise (coord.), *Dicţionar de Psihologie,* traducere din franceză Natalia Cernauteanu, Georgeta Dan-Spânoiu, Ovidiu Dan, Bucureşti, Humanitas, 2006.

FERREOL, Gilles (coord.), *Dicţionar de Sociologie,* Iaşi, Polirom, 1997.

HODOŞ, Nerva, SADI IONESCU, Al., *Publicaţiunile periodice româneşti,* tom I, Bucureşti, Librăriile Socec& Comp., 1915.

McLAUGHLIN, Eugene, MUNCIE, John, (ed.) *The Sage Dictionary of Criminology,*Second edition, London, Sage, 2008.

NORTON, Peter B. (ed.), *The New Encyclopaedia Britannica,* vol. XVI, 15th edition, Chicago, Encyclopaedia Britannica Inc., 1994.

ROSETTI, Dimitrie R., *Dicţionarul Contimporanilor,* Bucureşti, Editura Lito-Tipografiei „Populară", 1897.

ŞĂINEANU, Lazăr, *Dicţionar universal al Limbei Române,* Craiova, Editura Ralian şi Ignat Samitica, 1896.

ŞTREMPEL, Gabriel (coord.), *Bibliografia românească modernă 1831-1918,* vol. I-IV, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.

Indice de nume

M

N

O

P

R

S, Ş